



**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI**

İMAM MÂLİK'İN MUVA'TTA'DA YER ALMAYAN HADİSLERİ

DOKTORA TEZİ

TUĞBERK UĞURLU

DANIŞMAN: PROF. DR. EBUBEKİR SİFİL

**YALOVA
EYLÜL 2024**



T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

İMAM MÂLİK'İN MUVA'TTA'DA YER ALMAYAN HADİSLERİ

DOKTORA TEZİ

TUĞBERK UĞURLU
187273001

DANIŞMAN: PROF. DR. EBUBEKİR SİFİL

YALOVA
EYLÜL 2024

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “İmam Mâlik’in Muvatta’da Yer Almayan Hadisleri” başlıklı bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Tuğberk UĞURLU



ÖNSÖZ

Bizi yaratan, yaşatan, indirdiği vahiyle cehaletten kurtaran ve dönüşün kendisine olacağı yüce Allah'ın adıyla başlarım. Alemlerin Rabbine hamd ve sena, O'nun kulu ve elçisi olan Hz. Muhammed'e (s.a.v.) salât ve selam olsun.

Medine'nin ve dört sünnî mezhepten birinin imamı olan Mâlik b. Enes yaşadığı dönemden itibaren hadis ve fıkıh sahasındaki otoritesiyle bilinmektedir. Onun bu otoritesi, günümüze ulaşan tek eseri *Muvatta* üzerine kaleme alınan araştırmaların güncelliğini korumasında kendini göstermeye devam etmektedir. *Muvatta* hakkında klasik dönemden itibaren telif edilen yüzlerce çalışmada Mâlik'in uygulamaya koyduğu hadis ve fıkıh usulü tartışılmalıdır. Başka birçok çalışmada ise onun öğrencileri vasıtasıyla geniş İslâm coğrafyalarına yayılan *Muvatta* rivayet nüshaları arasındaki farklılıklar ele alınmıştır. Bunun yanında İmam Mâlik hayatı boyunca rivayet ettiği hadislerin tamamını *Muvatta*'na almadığı da bilinen ve tespit edilmiş bir durumdur. Ancak günümüze kadar hadis rivayet sahasında dağınık bir şekilde bulunan Mâlik tarikli bu hadisler hakkında kapsayıcı bir çalışma yapılmadığı görülmüştür.

Bu araştırmada, adından da anlaşılacağı üzere, öncelikle İmam Mâlik'in *Muvatta*'nda yer almayan hadis rivayetlerinin tespitini amaçlanmaktadır. Ancak araştırma bu hadislerin bulunması ve kayıt altına alınmasıyla sınırlı kalmayacak, ilgili hadislerin İmam Mâlik tarafından neden esere dahil edilmediği sorusuna da cevap aranacaktır. Bunun sonucunda İmam Mâlik'in *Muvatta*'na almadığı hadislerde nasıl bir metot gözetildiği tespit edilmeye çalışılacak ve *Muvatta* dışı hadisler bu tespite göre kendi aralarında tasnife tabi tutulacaktır. Bununla da gelecekte İmam Mâlik ve *Muvatta* üzerine yapılacak çalışmalara yeni bir perspektif kazandırılması temenni edilmektedir.

Uzun ve yoğun araştırmalar neticesinde teşekkül etmiş bu doktora tezinde emeği bulunan ve ismini anmak istediğimiz değerli kişiler vardır. Öncelikle danışmanlığımızı üstlenerek zahmetlerimize katlanan ve alana dair derin bilgileriyle tez konusunun seçiminden itibaren desteğini üzerimizden esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Ebubekir Sifil'e teşekkürü bir borç bilirim. Derslerine iştirakim sonucu ufkumu açan ve bana yeni ilmî bakış açıları kazandıran Doç. Dr. Fatma Kızıl, Doç. Dr. Muhammet Beyler ve üzerimde emeği olan tüm hocalarıma şükran ve minnetlerimi sunarım.

Ayrıca doktora sürecinde her daim tavsiye ve nasihatleriyle yanımda duran, bu sürecin daha kolay geçmesine vesile olmuş değerli hocalarım ve arkadaşlarım Doç. Dr. Abdullah Erdem Taş, Dr. Muhammet Ateş, Dr. Mustafa Tatlı ve Dr. Ramazan Doğanay'a teşekkür ederim.

Bu meşakkatli süreçte yüksek bir sabırla bana destek veren kıymetli eşim ve kızlarıma; beni yetiştiren ve dualarıyla yanımda olan anne ve babama sonsuz teşekkürlerimi ve minnetimi sunarım. “Hayra vesile olan hayrı yapan gibidir” hadisi mucebince bu tezin, üzerimizde emeği olan herkesin amel defterine bir hayır olarak işlenmesini Rabbimizden niyaz ederim.

Ayrıca bu tez çalışmasına imkân sağlayan Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne teşekkür ederim.

Eylül – 2024

Tuğberk UĞURLU

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
TABLolar LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
1. BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırları	3
1.4. Araştırmanın Kaynakları	5
2. BÖLÜM: İMAM MÂLİK'İN İLMİ ŞAHSİYETİ VE MUVATTA'I.....	9
2.1. İmam Mâlik'in İlmi Şahsiyeti.....	9
2.1.1. İlim tahsili	9
2.1.2. Hocalığı.....	12
2.1.3. İlmi Konumu.....	16
2.1.4. Öğrencileri	17
2.1.5. Siyasi otoritelerle ilişkileri.....	22
2.2. İmam Mâlik'in Muvatta'ı	25
2.2.1. Muvatta'ın telif sebebi ve süreci.....	25
2.2.1.1. Bir telif türü olarak Muvattalar	26
2.2.1.2. İmam Mâlik'in Muvatta'nın telif sebebi	28
2.2.1.3. Muvatta'ın telifinin başlangıç ve bitişi	33
2.2.2. Muvatta'da Hadis Rivayeti	39
2.2.2.1. Muvatta hadislerinin sayısı	40
2.2.2.2. Muvatta'da güncelleme meselesi	47
2.2.2.3. Amel-i ehli Medine ve diğer fikhî delillerin Muvatta hadislerinin seçimindeki etkisi.....	60
2.2.2.3.1 Amel-i ehli Medine delilinin mahiyeti ve kaynağı.....	61
2.2.2.3.2. Amele aykırı olan hadislerin Muvatta'da rivayet edilme sebebi.....	68
3. BÖLÜM: İMAM MALİK'İN MUVATTA'DA YER ALMAYAN HADİSLERİ.....	87
3.1. İmam Mâlik'in Muvatta'da Yer Almayan Hadislerinin Tespiti.....	87
3.1.1. İmam Mâlik'in Muvatta'da Yer Almayan Hadisleri Rivayet Etmesi.....	92

3.2.1. Amel-i Ehl-i Medine ve diğer delillerin etkisiyle Muvatta'a alınmayan hadisler.....	99
3.2.2. Eserin muhtasar tutulması gayesiyle Muvatta'a alınmayan hadisler....	108
3.2.2.1 Âlî isnad tercihi	109
3.2.2.2 Mürsel/muttasıl sened tercihi	110
3.2.2.3 Ravi tercihleri.....	116
3.2.2.4 Hadisin mahzûf rivayet edilmesi.....	120
3.2.3. Ahkâm içermemesi sebebiyle Muvatta'a alınmayan hadisler	123
3.2.3.1. Tefsir hadisleri	124
3.2.3.2. Siyer-megâzî, şemâil, fezâilu's-sahâbe ve kısâsü'l-enbiyâ muhtevalı hadisler	128
3.2.3.3. Fiten/melâhim ve kıyametle ilgili hadisler.....	133
3.2.3.4. Zühd, rekâik ve faziletli amellerle ilgili hadisleri	135
3.2.3.5 Muhtelif konularda hadisler	137
3.2.4. Muvatta'a alınmama sebebi tespit edilemeyen hadisler	138
3.2.5. Şeybânî nüshasının teferrüd ettiği hadisler	141
3.2.6. İmam Mâlik'e nisbeti problemli olan hadisler.....	147
SONUÇ	151
KAYNAKLAR.....	159
EKLER: İmam Malik'in Muvatta'da Yer Almayan Hadislerinin Listesi	181
a. Amel-i ehl-i Medine ve diğer delillerin etkisiyle esere alınmayan hadisler	181
b. Eserin muhtasar tutulması gayesiyle Muvatta'a alınmayan hadisler.....	183
c. Ahkâm içermemesi sebebiyle alınmayan hadisler	196
d. Sebebi tespit edilemeyen hadisler.....	204
e. İmam Mâlik'e nisbeti problemli olan hadisler.....	206
Özgeçmiş	260

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: Bin, ibn
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
ö.	: Ölüm tarihi
thk.	: Tahkik eden
t.y	: Basım tarihi yok
y.y.	: Yayın yeri yok
yy.	: Yüzyıl
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
(r.a)	: Radıyallahu anh
(r.anha)	: Radıyallahu anha
vd.	: Ve diğerleri
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
?	: Kesin olarak bilinmiyor

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1.1. İmam Mâlik'in Muvatta'da yer almayan hadislerinin tasnifi ve toplam sayı dağılımları	98
Tablo 1.2. İmam Mâlik'in Muvatta'da yer almayan hadislerinden yalnızca senedi makbul olanlarının sayı dağılımları.....	99



İMAM MÂLİK'İN MUṢATTA'DA YER ALMAYAN HADİSLERİ

ÖZET

Bu araştırma İmam Mâlik b. Enes'in günümüze ulaşan tek eseri olan *Muṣatta* adlı eserinde rivayet etmediği hadislerin tespit, analiz ve tasnifini konu edinmektedir. Araştırmada ulaşılabilen klasik ve modern dönem hadis, fıkıh, şerh, târih, terâcim ve etrâf türü kaynaklardan istifade edilmiştir.

Muṣatta hakkında klasik dönemden itibaren telif edilen yüzlerce çalışmada Mâlik'in uygulamaya koyduğu hadis ve fıkıh usulü tartışılabilmiş, ancak özellikle onun eserinde kullandığı amele delalet eden tabirlerdeki maksadı ve fetvasına muhalif hadisleri eserinde neden rivayet ettiği gibi konularda bir fikir birliği oluşmamıştır.

Muṣatta üzerine yazılan başka eserlerde ise onun öğrencileri vasıtasıyla geniş İslâm coğrafyalarına yayılan *Muṣatta* rivayet nüshaları arasındaki farklılıklar ele alınmıştır. Ancak, İmam Mâlik hayatı boyunca rivayet ettiği hadislerin tamamını *Muṣatta*'na almadığı için bu hadislerin neden esere dahil edilmediği sorusu da güncelliğini korumuştur. *Muṣatta*'da yer almayan bu rivayetler geniş hadis külliyyatımızın çeşitli musannefatında bulunabilmektedirler.

Araştırmanın ilk (giriş) bölümünde, seçilen konunun İslâmî ilimler sahasındaki öneminden; araştırmanın yöntemlerinden, sınırlarından ve literatüründen bahsedilmiştir.

İkinci bölümde İmam Mâlik'in ilmî hayatı ve şahsiyeti, yaşadığı dönemin ilmî şartları, hocaları, öğrencileri, hadisçiliği ve *Muṣatta*'nın özelliklerinden bahsedilmiştir. Daha önce bu alanda yapılan geniş çaplı araştırmalar olması sebebiyle burada, son bölümde üzerine analizler yapılacak olan *Muṣatta* dışı hadislerin tespit ve değerlendirmesine kapı aralayacak detaylara daha fazla ağırlık verilmiştir. Böylece İmam Mâlik'in hadis ve fıkıh sahasında sahip olduğu otoritenin onun hadis rivayetindeki titiz tavrıyla olan ilişkisi ortaya konmuş, *Muṣatta* üzerindeki tasarruflarının daha net anlaşılabilmesi adına değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Üçüncü bölümde öncelikle, İmam Mâlik'in *Muṣatta*'da yer almayan hadislerinin nasıl ve hangi kaynaklardan tespit edildiğine dair geniş çaplı bilgilere yer verilmiştir. Sonrasında, onun eserinde uyguladığı fıkıh ve hadis usulü üzerine klasik dönemden itibaren telif edilmiş çalışmalar yanında güncel bulgulardan da istifade edilerek analizler yapılmıştır. Bu analizlerin bir kısmı İmam Mâlik'in *Muṣatta*'da görüşlerine muhalif olan hadisleri neden ve hangi metotla rivayet ettiğini tespitiye yoğunlaşmıştır. Bu tespit sonucunda onun eserine dahil etmediği hadislerdeki maksadı aydınlatılmaya çalışılmıştır. Son olarak İmam Mâlik'in *Muṣatta*'na almadığı hadislerde genel olarak gözetttiği metodun detayları tespit edilmiş, *Muṣatta* dışı hadisler bu tespitiye göre kendi aralarında tasnife tabi tutulmuş ve tablolaştırılarak gösterilmiştir.

Ayrıca, ekler kısmında araştırma boyunca kayıt altına alınmış ve yapılan tasnife göre gruplandırılmış *Muṣatta* dışı Mâlik hadisleri liste halinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Mâlik, *Muṣatta*, İhtisar, Amel-i ehli Medine

HADITHS OF IMAM MÂLIK NOT INCLUDED IN THE MUWATTA

ABSTRACT

This research is about the identification, analysis and classification of the hadiths that Imam Mâlik b. Anas did not narrate in his only extant work, Muwatta. In the research, classical and modern period hadith, fiqh, sharh, history, terâjim and etrâf sources were utilized.

Hundreds of studies on the Muwatta from the classical period onwards have discussed Imam Mâlik's method of hadith and fiqh, but no consensus has emerged, especially on issues such as his intention in the expressions he used in his work and why he narrated hadiths contrary to his fatwa.

Other works on the Muwatta have dealt with the differences between the narration copies of the Muwatta, which were spread to wide Islamic geographies through his students. However, since Imam Mâlik did not include all of the hadiths he narrated during his lifetime in his Muwatta, the question of why these hadiths were not included in the work has remained topical. These narrations, which are not included in the Muwatta, can be found in various works of our vast corpus of hadith.

In the first (introductory) part of the research, the importance of the selected topic in the field of Islamic sciences, the methods, boundaries and literature of the research are mentioned.

In the second chapter, Imam Mâlik's scholarly life and personality, the scholarly conditions of his time, his teachers, his students, his hadîth and the characteristics of his Muwatta are mentioned. Since there have been extensive previous studies in this field, more emphasis has been placed here on the details that will open the door to the identification and evaluation of non-Muwatta hadiths, which will be analyzed in the last chapter. Thus, the relationship between Imam Malik's authority in the field of hadith and fiqh and his meticulous attitude in narrating hadith is revealed, and evaluations are made in order to understand his dispositions on the Muwatta more clearly.

In the third chapter, firstly, extensive information on how and from which sources Imam Malik's hadiths that are not included in Muwatta were identified is given. Then, in addition to the studies on the methodology of fiqh and hadith that he applied in his work since the classical period, analyses were made by making use of current findings. Some of these analyses focused on determining why and by which method Imam Malik narrated the hadiths that contradicted his views in Muwatta. As a result of this determination, his intention in the hadiths that he did not include in his work was tried to be illuminated. Finally, the details of the method Imam Mâlik generally followed in the hadiths he did not include in his Muwatta have been determined, and the non-Muwatta hadiths have been classified and tabulated according to this determination.

In addition, the appendices provide a list of non-Muwatta hadiths of Mâlik that were recorded throughout the research and grouped according to the classification made.

Keywords:, Hadith , Mâlik, Muwatta, Ihtisar, Amal-i ahli Medina

1. BÖLÜM: GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

İmam Mâlik'in (ö. 179 h.) *Muvatta*'nın, günümüze ulaşabilmiş tek eseri olarak hadis ve fıkıh sahasında büyük öneme sahip olduğu bilinmektedir. Yaşadığı dönem göz önünde bulundurulduğunda hem hadis hem de fıkıh sahasında otorite kabul edilmekle beraber kendine has usul ve tercihleriyle de araştırmacıların odak noktası olmaya devam etmektedir. Bunun en önemli sebepleri arasında kurucusu olduğu fikhî mezhebin temel kitabı olan *Muvatta*'da tercih ettiği hadis ve fıkıh usulünün, üzerine yapılmış birçok klasik dönem ve muasır çalışmalara rağmen yeterince vuzuha kavuşturulamamış olması yer almaktadır. Özellikle “amel-i ehl-i Medine” şeklinde kavramlaşan ve İmam Mâlik'in fikhî tercihlerinde en az hadis rivayetleri kadar ön planda olan usulünün mahiyeti ve kaynakları hakkında tartışmalar bugün dahi güncelliğini korumaktadır.

Peygamber şehrinin imamı olarak da bilinen Mâlik b. Enes'in, bulunduğu coğrafi konum ve rivayet dairesinin genişliği sayesinde merviyatı önemli bir yekûn oluşturmuştur. Bunların tamamını muhtelif sebeplerle, zaman içerisinde ikmâl ettiği eserine almadığı, bazı durumlardaysa az da olsa bazı hadisleri eserinden çıkardığı yine hadis araştırmacılarının malumudur. Dahası, geniş hadis külliyatı incelendiğinde, İmam Mâlik, *Muvatta*'ın ahkama yönelik muhtevasıyla ilgili olsun olmasın, *Muvatta*'da nakledilmeyen yüzlerce hadis rivayetinin senedinde görülebilmektedir. Bunların bazıları mevzû veya Mâlik'e nisbeti problemlili rivayetler olmakla beraber, aralarında yine azımsanmayacak sayıda makbul senedli hadislerin de yer aldığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Ancak bugüne kadar İmam Mâlik'in *Muvatta*'na dahil etmediği veya kendisine nisbetinde problem olan hadislerle ilgili tamamıyla kapsayıcı bir çalışma yapıldığı tarafımızca tespit edilememiştir. Benzer isimde çağdaş yazarlar tarafından kaleme alınmış tez ve makale türü çalışmalar mevcuttur; ancak tekrar etmemiz gerekir ki, bu çalışmalar İmam Mâlik'in *Muvatta* dışı merviyatını bütünüyle kapsayıcı bir şekilde ele alıp bunun nedenlerini irdeleyen araştırmalar değildir.

Binaenaleyh, tezde mezkûr konu merkeze alınarak İmam Mâlik'in senedinde yer aldığı ancak *Muvatta*'ın günümüze ulaşabilmiş veya ulaşamamış herhangi bir ravi nüshasında nakledilmemiş veya nakledildiği iddia edilmemiş hadis rivayetlerinin tespitine; tahrîc, sened analizi ve *Muvatta*'da yer almamasının muhtemel sebepleri imkân dahilinde araştırmaya çalışılmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Hadis literatüründe, İmam Mâlik'in *Muvatta*'ı dışında naklettiği hadislerin varlığı hem pratikte hem de teoride kabul edilmektedir. Hem hicri 2. yüzyılda yaşamış fakîh bir muhaddis olması ve ahzettiği hadisleri, oluşturduğu sema ve kıraat meclislerinde dönemin ilmî durumu gereği rivayet etmesi hem de fakîh yönünden kaynaklanan seçici özelliği dikkate alındığında *Muvatta* eserini oluşturma aşamasında tahammül ettiği tüm hadisleri eserine almamış olması tabiidir.

Bunun yanında, İmam Mâlik'in öğretim hayatına erken bir yaşta başladığı ve kendine ait ilim meclisleri kurduğu, bu meclislerde hadis rivayet edip fetva verdiği bilinmektedir. Hem *Muvatta* adlı eserini derlemeye başlamadan önce tertip ettiği mezkûr ilim meclislerinde öğrencilerine aktarmış olduğu rivayetlerin hem de *Muvatta*'ını telif ettiği süreçte zaman içerisinde eserinden eleyeceği hadislerin ileride eserin güncel halini edinemeyen öğrencileri tarafından hadis rivayet ağı içerisine Mâlik b. Enes tarikli rivayetler olarak yayılmış olması da akla ve vakiya uygundur. Nitekim hadis literatürünün geniş çaplı bir taramaya tabi tutulduğu bu çalışmada görülecektir ki Mâlik b. Enes tarikiyle nakledilmiş ve herhangi bir *Muvatta* ravi nüshası metnine girmemiş rivayetlerin sayısı tek başına bir eser oluşturabilecek kadar fazladır.

Muvatta ile ilgili yapılan klasik ve muasır araştırmalarda karşılaşılan ve muğlaklığını koruyan bir diğer mesele ise Mâlik'in amele uygun görmediği halde rivayet ettiği hadislerdeki maksadıdır. Zira genel olarak ahkâma, özel olaraksa Medine amelinin tespitine hasredilmiş bir eser olan *Muvatta*'da, Mâlik'in rivayet ettiği her hadisin içtihadına muvafık olmadığı görülebilmektedir. Onun eserinde icra ettiği rivayet metodunun tam olarak anlamlandırmakta karşımıza bir engel olarak çıkan bu muğlaklık, *Muvatta* dışı bırakılmış Mâlik hadislerinin tespit edilmesi durumunda belli bir ölçüde aşılabilir görünmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için öncelikle Mâlik'in *Muvatta*'daki hadis rivayet usulünün incelenmesi, sonrasında *Muvatta*'da yer almayan hadislerle kıyaslama yoluna gidilmesi gerekmektedir.

Muvatta'da yer almayan Mâlik hadislerinin kapsamlı bir tespitinin yapılması, aynı zamanda hadis sahasında dolaşımda olan ancak Mâlik'e nisbeti problem arz eden (zayıf ve mevzû) hadislerin miktarının tespit edilmesi noktasında da önemlidir. Zira yaptığımız bu araştırma göstermektedir ki, İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadislerinin ekseriyetini bu tür rivayetler oluşturmaktadır.

Zikredilen tüm bu sebeplerden ötürü İmam Mâlik'in *Muvatta*'ına dahil etmediği rivayetlerin tamamının tespit edilip incelenmesi, tasnife tabi tutulması ve *Muvatta* metnine dahil olmayışlarının muhtemel sebeplerinin tartışmaya açılması kanaatimizce gelecekte *Muvatta* üzerine yapılacak çalışmaların seyrini olumlu yönde etkileyecek ve araştırmacıların zihninde yeni ufukların açılmasına sebep olacaktır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırları

Araştırmanın kaynak kapsamını mümkün olduğunca geniş tutmak amacıyla, başta temel hadis kaynakları ve *Muvatta* üzerine yapılmış her türden çalışma olmak üzere cüzler, etrâf kitapları, şerhler, tabakât ve terâcim eserleri ile rivayet tefsirlerinde ve Mâlikî fıkıh kaynaklarında taramalar yapıldı. Yine bu noktada rivayetlerin tespiti için tarama yapılacak eserlerde bir tarih kısıtlamasına gidilmemeye çalışıldı. Bu aşamada el-Mektebetu's-Şâmile, Cevâmi'u'l-Kelim gibi çeşitli dijital programlardan da istifade edildi. *Muvatta*'ı İmam Mâlik'ten dinlemiş ve nakletmiş öğrencilerinin oluşturduğu nüshalardan bahsederken "Muvatta ravi nüshası" tabiri, nakleden öğrencilerinden bahsederken ise "Muvatta nüsha ravisi" tabiri tercih edildi. Bir rivayetin neye göre "Muvatta dışı" sayılacağı konusunda aşağıdaki kriterler belirlendi:

1. Gerek sened gerekse metin itibarıyla günümüzde neşredilmiş bulunan *Muvatta* ravi nüshalarından herhangi birisinde yer almaması.
2. Metni mevcut *Muvatta* ravi nüshalarında nakledilmiş olsa da senedinin farklı olması.
3. *Muvatta* dışı olarak tespit edilen rivayetin senedinde veya metninde mevcut *Muvatta* nüshalarına göre dikkat çekici ve/veya bu yönüyle tenkit edilmiş ziyade veya noksanlıklar bulunması.
4. Yukarıdaki maddelerde yer alan karşılaştırmalar yapılırken sadece matbu 7 *Muvatta* ravi nüshası¹ ile yetinilmemesi ve ilgili rivayetin İbn Vehb'in *Muvatta*'ı, Sahnûn'un *el-Müdevvene*'si, İbn Abdülber'in *et-Temhîd* ve *et-Takassî*'si, Ebu'l-Kâsım el-Cevherî'nin *Müsnedu'l-Muvatta*'ı, ed-Dârekutnî'nin *Ehâdîsu'l-Muvatta*'ı, ed-Dânî'nin *el-Îmâ*'sı, Nezâr Hamdân'ın *el-Muvattaât*'ı, Muhammed el-Mâlikî'nin *Envâru's-sâlik*'i, İbnü'l-Muzaffer'in *Garâ'ibü Mâlik*'i ve İbnü'l-Mukrî'nin *el-Müntehab min garâ'ibi ehâdîsi Mâlik b. Enes*'i gibi

¹ İstifade edilen matbu *Muvatta* rivayet nüshaları şunlardır: *el-Muvatta*' (Rivâyetu Ebî Mus'ab), ed. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf - Maḥmûd Halîl (Beyrût: Mu'essesetu'r-Risâle, 1434); *el-Muvatta*' (Rivâyetu's-Şeybânî), thk. 'Abdulvehhâb 'Abdullatîf (b.y.: y.y., ts.); *el-Muvatta*' (Rivâyetu Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî el-Endelüsî), thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1417/1997.); *el-Muvatta*' (Rivâyetu Abdillâh b. Mesleme el-Ka'nebî), thk. Abdülmecîd Türkî. (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1420/1999.); *el-Muvatta*' (Rivâyetu İbnî'l-Kâsım), thk. Muhammed b. Alevî b. Abbâs el-Mâlikî, (Abudabi: el-Mecmeu's-Sekafi, 1425/2004.); *el-Muvatta*' (Kıta min *Muvatta*' İbn Ziyâd), thk. Muhammed eş-Şâzelî en-Neyfer, (Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr. t.y.); *el-Muvatta*' (Rivâyetu Süveyd b. Saîd el-Hadesânî), thk. Abdülmecîd Türkî., (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1415/1994.)

farklı *Muvatta* nüshaları konusunda başvurulabilecek kaynakların da taranması sonucu mezkur eserlerde de İmam Mâlik senediyle herhangi bir nüshada yer aldığı iddia edilmemiş olması.

Hadis senedlerinin sayısı tespit edilirken her bir rivayetin senedinde Mâlik'ten sonraki tabakadaki ravilerin değişmiş olması dikkate alınmamış, senedde İmam Mâlik'ten önceki tabakada olan (hocaları konumunda olan) ravilerde göze çarpan değişimlerin ve senedin ittisali veya inkıtaıyla ilgili farklılıkların sayılara yansıtılması yöntemi tercih edilmiştir. Bunun en önemli gerekçesi, rivayeti Mâlik'ten veya öğrencilerinden alan ravilerin senedde ve/veya metinde yapabilecekleri değişikliklerin doğrudan İmam Mâlik'in tasarrufuna hamledilemeyecek olması ve bu durumda mevcut rivayetin neden *Muvatta*'da olmadığı sorusunun üzerine gidilemeyecek olmasıdır. Ancak bu gerekçeye rağmen aynı durum, zaafı şiddetli rivayetler için her zaman uygulanmamıştır. Halbuki, merdud kategorisinde sayabileceğimiz bu rivayetlerin de senedlerinde bulunan müttehem/metrûk raviler büyük bir çoğunlukla (istisnalar da vardır) yine senedde ismi Mâlik'ten önce zikredilen, sonraki tabakalarda yer alan ravilerden kaynaklanmaktadır. Bu tenakuz gibi görünen durumun en önemli sebebi, *Muvatta* dışı bir rivayet olduğuna kanaat getirdiğimiz merdud senedli hadislerin büyük bir çoğunluğunun garîb rivayetler olarak öne çıkmasıdır. Yani eğer merdud senedli bir rivayet itibar yoluyla (senedinde yine Mâlik b. Enes olmak şartıyla) daha kuvvetli senedlerle desteklenmişse o rivayet zaten merdud kategorisinde listeye alınmamaktadır. Böylece, münferit şekilde *Muvatta*'da yer almayan bir rivayetle karşılaşıldığında, senedindeki ravilerin şiddetli zayıflık durumları ön plana çıkarılarak mevcut rivayetin İmam Mâlik'e olan nisbetinin problemlili olma ihtimali vurgulanmıştır.

Muvatta dışı olarak tespit edilen hadislerin aynı anda *Muvatta* üzerine yazılmış eserlere yansıtılarak sağlaması yapılmaya çalışılmıştır. Bir kısmı Mâlikî olan müelliflerin, *Muvatta*'ın elimizdeki ravi nüshalarında yer almadığı görülen hadisleri eserlerinde zikredip zikretmedikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece, Mâlik tarikli bir rivayet *Muvatta* ravi nüshalarının hiçbirinde geçmiyor olsa bile *Muvatta* üzerine yazılmış eserlerden birinde matbu olmayan bir ravi nüshasında nakledildiği bilgisi verilmişse, o rivayet *Muvatta* dışı kabul edilmemiştir. Bu metotla tespit edilen hadisler sonuç olarak; muhtevalarına, senedlerine ve *Muvatta*'da yer alan hadislerle kıyaslamalarına bakılarak tasnif edilmiştir. Tasnifi belirleyen en önemli yöntem ise, ilgili hadislerin *Muvatta*'a alınmamalarının sebepleri üzerine yapılacak istidlaller olacaktır.

1.4. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmanın konusu ve metodu gereği geniş hadis külliyatı içerisinde elzem olan ulaşılabilecek her kaynak değerlendirilmiştir. Ekseriyetle klasik eserler olmakla beraber çağdaş ve yakın dönem araştırmalardan da faydalanılmıştır. Klasik ve erken dönem *Muvatta* üzerine yazılmış eserler incelenirken öncelik, İmam Mâlik tarikli *Muvatta*'da yer almamış hadislerin sağlamlasının yapılmasına ve neden *Muvatta*'da nakledilmedikleriyle ilgili bilgiler edinmeye verilmiştir. Bunlardan bazıları, konu başlığına olan yakınlıkları ve diğer eserlere nazaran teze sundukları katkılarının fazlalığı sebebiyle öncelikli olarak burada zikredilecektir.

Tez, *Muvatta*'nın nüsha farklılıklarına değinmemekle birlikte *Muvatta* dışı olarak tespit edilen rivayetlerin sağlamlasının yapılabilmesi için günümüzde tahkikli olarak neşredilmiş *Muvatta* ravi nüshalarının incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda tespit edilen hadisler tahkikli neşredilmiş 7 *Muvatta* ravi nüshası üzerinde tek tek kontrol edilmiştir. Dolayısıyla en çok başvurulmuş kaynaklar arasında bu eserler ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Muhammed Lütfî b. Muhammed Yûsuf el-Bencerî tarafından “*Muvattau'l-İmam Mâlik Rivâyetu's-Şâfi'i an Mâlik*” adıyla, İmam Şâfiî'nin *Muvatta* rivayet nüshası izlenimiyle neşredilen (Câmi'atu'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, Karaçi-1438/2017) bir çalışma da mevcuttur. Ancak bu kitap incelendiğinde, bu hadislerin İmam Şâfiî'nin eserleri taranarak tespit edilen İmam Mâlik tarikli rivayetlerden oluşturulduğu görülmüştür. Tezin esas konusu itibariyle İmam Mâlik'in *Muvatta*'da olmayan hadislerinin varlığı ilmî bir vakıa kabul edildiğinde bu hadislerin Şâfiî'nin bir *Muvatta* nüsha rivayeti olarak görülmesi tarafımızca doğru bulunmamıştır.

Erken dönem olması ve tezde tespit edilen *Muvatta* dışı rivayetlerin sağlamlasına sunduğu katkı açısından üçüncü bölüme en çok katkı sunan eserler arasında Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdullah b. Muhammed el-Cevherî el-Gâfîkî'nin (ö.381/991), Ka'nebî nüshasını esas alarak ve genel itibariyle İbn Vehb, İbnü'l-Kâsım, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî, Ma'n b. İsâ, Saîd b. Ufeyr, İbn Bükeyr, Ebû Mus'ab, Mus'ab ez-Zübeyrî, İbn Mübârek es-Sûrî, İbn Bürd ve Yahyâ el-Leysî nüshalarının farklarına temas ettiği “*Müsnedü'l-Muvatta*”ı faydaladığımız en önemli kaynakların başında gelmektedir. Dârekutnî'nin (ö.385/995) “*Ehâdisü'l-Muvatta' ve zikru't-tifâki'r-ruvât 'an Mâlik ve'htilâfuhüm fihi ve ziyâdetühüm ve nuksânühüm*” adıyla yayımlanan eseri, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Tâhir ed-Dânî'nin “*Kitâbü'l-îmâ ilâ etrâfi ehâdisi kitâbi'l-Muvatta*” isimli eseri ve İbn Abdülber'in (ö.463/1071) merfû rivayetler arasında önemli gördüğü farklılıkları gösterdiği “*et-Tekassî limâ fi'l-Muvatta' min hadîsi'n-nebî*”si; Mâlik'in şeyhlerine göre düzenleyerek nüsha farklılıklarına ve nedenlerine değindiği “*et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*” isimli şerhi ve fıkıh

konularına göre tasnif edilen “*el-İstizkârü’l-Câmi’ li-mesâhibi fukahâ’i’l-emsâr ve ‘ulemâ’i’laktâr fîmâ tezammenehü’l-Muvatta’ min me’âni’r-re’y ve’l-âsâr ve şerhi zâlike küllihi bi’l-îcâz ve’l-ihtisâr*” isimli şerhi yine tezimizin üçüncü bölümünde *Muvatta*’da yer almayan rivayetlerin sağlamasını yapma, tasnif etme ve değerlendirme fırsatı sunan en önemli eserler arasındadır.

Sayılan eserlerin yanı sıra, konu açısından önemli veriler sunabilecek ve İmam Mâlik’in *Muvatta*’daki hadis ve fıkıh usulünün anlamlandırılmasını kolaylaştıracak *Muvatta* şerhlerini incelemek önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Ebu’l-Velîd Süleyman b. Halef el-Bâcî’nin (ö.474/1081) “*el-Müntekâ Şerhu Muvatta’ Mâlik*”i, Ebu’l-Mutarriif Abdurrahmân b. Mervân el-Kunâzî el-Endelüsî’nin (ö.413/661) “*Tefsîrû’l-Muvatta*”ı, Muhammed Zekeriyâ el-Kandehlevî’nin (ö.1406/1982) “*Evcezû’l-mesâlik ilâ Muvatta’i Mâlik*”i, Zürkânî’nin “*Şerhu’z-Zürkânî ‘alâ Muvatta’i’l-İmâm Mâlik*”i ve Osman b. Saîd el-Kemâhî’nin (ö.1171/1758) Şeybânî rivayetini esas aldığı “*el-Müheyyâ’ fî keşf-i esrâri’l- Muvatta*”ı tezde faydalanılan önemli *Muvatta*’ şerhleri arasındadır. Bunların yanında Kâdî İyâz’ın (ö.544/1149) “*Tertîbü’l-medârik ve takrîbü’l-mesâlik li-ma’rifeti a’lâmi mezhebi Mâlik*”i, İbn Ferhûn el-Ceyyânî’nin (ö.799/1397) “*ed-Dîbâcû’l-müzheb fî ma’rifeti a’yâni ‘ulemâ’i’l-mezheb*”i ile İbn Nâsiruddîn ed-Dîmaşkî’nin (ö.842/1438) “*İthâfû’s-sâlik bi-ruvâti’l-Muvatta’ ‘an Mâlik*” eserleri de teze kayda değer katkılar sağlamıştır.

Yukarıda zikredilen eserlerin yanında ayrıca Ebû’l-Hüseyn Muhammed b. el-Muzaffer b. Mûsâ el-Bezzâz el-Bağdâdî’nin “*Garâ’ibü hadîsi’l-İmâm Ebî ‘Abdillâh Mâlik b. Enes*” adlı eseri ve Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm İbnü’l-Mukrî el-İsfahânî’nin “*el-Müntehab min garâ’ibi ehâdîsi Mâlik b. Enes*” adlı eseri “*Garâibu Mâlik*” türü rivayetlerin tespiti ve sağlaması noktasında en çok istifade edilen klasik eserler arasında yerini almıştır. Ayrıca tezimizde, İslam tarihi kaynakları, tabakât ve rical literatürü, hadis usulü eserleri, hadis şerhleri ve temel hadis kaynakları yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Yakın döneme gelindiğindeyse Ebubekir Sifil’in “*Muvatta’ Nüshaları Muhteva Analizi*” isimli kitabı aynı zamanda tezin konusu olan “İmam Mâlik’in *Muvatta* dışı rivayetleri” probleminin tespitini yapması ve çalışmamıza ilham kaynağı olması açısından çağdaş araştırmalar arasında faydalanılan eserlerin başında gelmektedir. *Muvatta* rivayet nüshaları aralarındaki farkları ve *Muvatta*’ın tarihi sürecini kapsamlı bir şekilde ele alan ve bu konuda kaynak eser niteliğinde sayılması gereken Kenan Oral’ın “*Muvatta’ Oluşum Süreci ve Nüsha Farklılıklarının Sebepleri*” adlı çalışması, teze en büyük katkıyı yapan kitaplar arasında bulunmaktadır. İmam Mâlik’in usulünde amel-i ehli Medine’nin durduğu yeri tespit

noktasında yazılmış en önemli tezlerden biri olan Halit Özkan'ın “*Hicrî İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri*” adlı çalışması, *Muvatta*'da amel-hadis ilişkisini anlamlandırma adına en çok istifade edilen çalışmalardan biridir. Bunların yanında Mâlik'in mürsel hadis rivayetindeki tutumuyla ilgili Rahile Kızılkaya Yılmaz, “*Modern Hadis Tartışmaları Bağlamında Muvatta*” adlı eserinden de faydalanılmıştır. İmam Mâlik'in fıkıh usulü ve bu usulün *Muvatta*'daki uygulanışıyla ilgili önemli tespitler içermesi bakımından İshak Emin Aktepe'nin “*Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı*” eseri ve Recep Özdemir'in “*İmam Malik ve Metodolojisi*” kitaplarından da istifade edilmiştir.

Sayılan eserler dışında yakın dönemde İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadisleri konusuna dikkat çeken çalışmalar da yapılmıştır. Ebû Abdülbâri Rıza b. Hâlid Bûşame'nin Cezayir Üniversitesi bünyesinde yazdığı “*Ehâdisu'l-İmâm Mâlik Hârice'l-Muvatta*” adlı makalesi, yakın zamanda bu konu üzerine yazılmış ve Mâlik'in *Muvatta* dışı hadislerinin türlerine dikkat çeken çalışmaların başında gelmektedir. Ancak bir makale olması hasebiyle bu çalışma, İmam Mâlik'ten kaynaklı olan ve olmayan bazı temel sebeplerin tespitiyle yetinilmiş kısıtlı bir çalışmadır. Bir diğer makale düzeyinde araştırmayı ise Üzeyir Durmuş “*İmâm Mâlik'ten Nakledildikleri Halde Matbû' Muvatta' Nüshalarında Yer Almayan Sahîhayn Rivâyetleri Üzerine Bir Araştırma*” adıyla yapmıştır. Bu çalışma da yalnızca Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği *Muvatta* dışı hadisleri tespit etmekle yetinmesi sebebiyle hem *Muvatta* dışı hadisler konusunda yeterince kapsayıcı olamamış hem de tespit edilen hadislerin neden *Muvatta*'da yer almadığı noktasında bir tespitte bulunmayı amaçlamamıştır.

Zikri geçen makale düzeyindeki araştırmalar dışında, doğrudan *Muvatta* dışı hadislerin tespit ve analizine yönelen ve sayılan iki makaleye nispeten daha kapsamlı olan iki araştırma daha bulunmaktadır. İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadis rivayetlerinin tespitinin yanında bu hadisleri yorumlamak ve *Muvatta*'a alınmama sebepleriyle ilgili tahminler yürütmek açısından bu çalışmalar, güncel çalışmalar içerisinde ayrı bir yerde durmaktadır. Bunlardan ilki, Bara Elhachem Debek'in “*İmam Mâlik'in Muvatta Dışı Rivayetleri*” adlı 2021 yılında yayınlanan yüksek lisans tezidir. Bu çalışmasında Debek, Kütübü Sitte eserleri içerisinde sınırlı kalmak kaydıyla İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan 39 adet hadisini tespit etmiştir. Sonrasında ise yazar, tespit ettiği her hadis için olmasa da bir çoğunun neden *Muvatta*'da rivayet edilmediğiyle alakalı tahminler yürütmeye çalışmıştır. Ancak öne sürülen tahminler incelendiğinde bunların önemli bir bölümünün farazi ve bütüncül kıyaslamadan

yoksun iddialar olduğu görülmüştür.² Böyle olmasının sebebi ise İmam Mâlik'in hadis sahasında dolaşımda olan hadis rivayetlerinin tamamının kapsayıcı bir araştırmayla ele alınamamış olmasında aranmalıdır.

İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadis rivayetlerinin tespit ve analizini konu alan bahse değer ikinci eser ise Emir Abdulkadir İslami Bilimler Üniversitesi bünyesinde Sâlih Avmâr riyasetinde bir proje olarak hazırlanan “Merviyâtü Mâlik b. Enes Mimmâ Leyse fi'l-Muvatta” adlı çalışmadır. Bu çalışmada ise İmam Mâlik'in hadislerinin tespitinde Kütübü Sitte eserleri sınırlı tutulmayıp daha geniş kapsamlı bir araştırmaya gidilmiştir. Yahyâ b. Yahyâ'nın *Muvatta* nüshası esas alınarak yapılan bu araştırma sonucunda toplam 189 adet *Muvatta* dışı hadis tespit edilmiştir ve bu sayıya Mâlik'e nisbeti problemlili (merdûd) rivayetler de dahildir.³ Çalışmada görüldüğü kadarıyla *Muvatta*'da yer almayan hadisler eskeriyetle sıhhati üzerinden değerlendirilmiş, yer yer İmam Mâlik'in bu hadisleri neden eserine almamış olabileceğiyle ilgili tahmin de yürütülmüştür. Her ne kadar kapsamı geniş tutulmaya çalışılmış olsa da bahsi geçen bu çalışmada, bizim çalışmamıza kıyasla yarıdan daha az hadis tespit edilmiş görünmektedir. Zira ilgili bölümde tablo olarak da gösterdiğimiz kadarıyla (Bk. s. 98-99) bize göre İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadislerinin toplam sayısı (nisbeti problemlili olanlar da dahil) 653 adettir. Üstelik bahsi geçen bu iki eserde de İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadislerinin hangi metodla esere dahil edilmediği ve *Muvatta*'da amele aykırı olmasına rağmen İmam Mâlik tarafından rivayet edilen hadislerin varlık sebebiyle ilgili kapsamlı bir tespit yapılmadığı görülmüştür. Biz ise çalışmamızda bu eksiklikleri gidermeyi amaçlamaktayız.

² Örneğin “İhramlının öldürebileceği hayvanlar” başlığı altında tartışılan “keler cinsi hayvanların öldürülmesi” ile ilgili Buhârî'nin Mâlik tarikiyle rivayet ettiği bir hadis hakkında Debek, bu hadisin *Muvatta*'da rivayet edilmemesinin sebebini Mâlik'in mezhebine ve Medine ameline aykırı olmasına bağlamıştır. Bara Elhachem Debek, *İmam Malik'in Muvatta'da Olmayan Rivayetlerinin Tespit ve Tahlili* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 110. Ancak bizim çalışmamızda bu mesele daha tafsilatlı bir şekilde ele alınmış ve aslında İmam Mâlik'in hükmünde şüphe ettiği bir mesele olarak kayda geçirilmiştir (Bk. s. 145). Zira meseleye yalnızca Mâlik'in mezhebine aykırılık olarak yaklaşılacak gibi durumlarda, onun *Muvatta*'da mezhebine aykırı olduğu halde rivayet ettiği hadislerin varlığını anlamak mümkün değildir. Debek'in çalışmasında görülen farazi yorumlamalarına bir başka örnek ise yine Buhârî'nin Mâlik tarikiyle “kıyamet günü yapılacak kısas” babında rivayet ettiği hadisi incelerken görülebilmektedir. Ona göre İmam Mâlik'in bu hadisi eserine almamasının muhtemel sebebi heva ehlinin bu hadisin manasını karıştırıp farklı anlamlara hamledebilme tehlikesidir. Debek, *İmam Malik*, 119-121. Bizim çalışmamızda *Muvatta* dışı Mâlik hadisleri öncelikle ahkâma dair bir mesele içerip içermemesi temelinde tasnife tabi tutulmuştur. Bahsi geçen hadis ise *Muvatta*'ın konu bütünlüğü içerisinde kendine yer bulamamış ahkâm dışı hadislerin arasında değerlendirilmiştir (Bk. s. 200).

³ Sâlih Avmâr, *Merviyâtü Mâlik b. Enes (h. 179) Mimmâ Leyse fi'l-Muvatta' -Cem'an ve Dirâseten-* (Cezayir: Emir Abdulkadir İslami Bilimler Üniversitesi, 2024), 100.

2. BÖLÜM: İMAM MÂLİK'İN İLMÎ ŞAHSİYETİ VE MUVATTA'I

2.1. İmam Mâlik'in İlmî Şahsiyeti

İmam Mâlik'in hayatı, ilim tahsili ve hocalığı, hadis ve fıkıh sahasındaki konumu klasik, yakın ve çağdaş dönem araştırmacılar tarafından çok kez kaleme alınmıştır. Bu bölümde mezkûr bilgilerin özü derlenecek ve tezin konusu gereği İmam Mâlik'in hadis merviyatını daha iyi yorumlanabilmesi adına hadis rivayet ağı içerisindeki konumunun tespitini kolaylaştıracak önemli noktalar vurgulanacaktır. Bunun için İmam Mâlik'in yetiştiği ilmî çevre, hocaları, öğrencileri, dönemin siyasi ve ilmî durumunun çalışmanın maksadına katkı sağlaması hedeflenerek incelenmesi uygun görülmektedir.

2.1.1. İlim tahsili

Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû Âmir b. Amr b. el-Hâris el-Asbahî Medine'de doğmuş, yetişmiş ve vefat etmiştir. Doğum ve vefat tarihleri konusunda çeşitli görüşler olsa da doğumu için öne sürülen 93/712 ve vefatı için öne sürülen 179/795 yılları genel kabul gören rakamlardır.⁴ Tebeu't-tâbiîn tabakasından olan ve ilim ehli bir aileden geldiği nesebi incelendiğinde rahatlıkla görülebilen İmam Mâlik'in büyük dedesi Ebû Âmir (ö.?) Hz. Peygamber (s.a.v) ile birçok savaşta yer almış bir sahabîdir. Dedesi Mâlik (ö. 112/730) ve babası Enes (ö.?) de birer hadis ravisidir. Bu durumun kendisinin erken yaşlarda ilme yönelmesini kolaylaştıran bir unsur olduğu kabul edilmektedir. İlim öğrenme sürecine küçük yaşlarda başladığını, hocaları tarafından zekasıyla, gayretiyle ve anlayışıyla ilgili övgüler aldığını gösteren nakiller onun hadis tahammülünde ve ileriki yaşlarında görülecek hadis edasında dönemin alimleri arasında neden öne çıktığını anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Hayatı boyunca Hicaz bölgesinden hiç ayrılmamış ve Medine'de bulunmaya gayret etmiştir. Mâlik bu gayretinin sebebini Medine'nin faziletiyle ilgili Hz. Peygamber'den (s.a.v) nakledilen şu sahih hadise dayandırmaktadır:

“Yemen fethedilecektir. Medinelilerden bir grup ailelerini ve kendilerine tabi olanları alıp Yemen'e göçeceklerdir. Halbuki bilseler Medine kendileri için daha hayırlıdır. Şam da fethedilecektir. O zaman Medinelilerden bir grup ailelerini ve kendilerine uyanları alıp Şam'a göçeceklerdir. Halbuki bilseler Medine kendileri için daha hayırlıdır. Irak da fethedilecektir.

⁴ Ebû'l-Fadl 'İyâd b. Mûsâ el-Yahsubî el-Kâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik*, thk. İbn Tâvî et-Tancî vd. (Mağrib, 1385/1965-1403/1983), 1/110; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Müessesetü'r-Risâle, 1408), 8/49.

O zaman da Medine halkından bir grup ailelerini ve kendilerine uyanları alıp Irak'a göç edeceklerdir. Bilseler Medine kendileri için daha hayırlıdır.”⁵

İmam Mâlik'in yetiştiği dönemin Medine'sine bakıldığında Hz. Peygamber (s.a.v) ve sahâbe miraslarının canlılığını koruduğu görülmektedir. Gerek hac ve umre yolculukları gerekse Medine'nin Müslümanlar nazarındaki manevi konumu başından beri olduğu gibi, burayı İslam dünyasının bir ilim merkezi haline getirmiştir. Dolayısıyla Medine'de karar kılmış olmasının ilmî hayatına en büyük etkisini daha küçük yaşlarda başladığı hadis öğreniminde dönemin önemli alimlerinden bizzat hadis işitebilmiş olmakla görmüştür. Bu durum, ilim hayatına Medine'de başlayıp orada ömrünü tamamlamış olmasının muhaddis ve fakîh kimliğine olan güçlü etkisini daha net göstermektedir. İmam Mâlik'in kendilerinden en çok hadis naklettiği ilk on hocasına bakıldığında tamamının Medineli oldukları görülmektedir. Esasen listedeki örneklerin sayısı artırılrsa ve hatta İmam Mâlik'in kendisinden hadis naklettiği hocalarının tamamına şamil bir istatistik tutulsa dahi istisnai bazı raviler dışında neredeyse tamamının Hicaz bölgesinden oldukları tespit edilebilir. *Muvatta*'da kendisinden hadis rivayet ettiği hocalar hakkındaysa sadece altısının Hicaz bölgesi dışında olduğu söylenmektedir.⁶

İmam Mâlik'in yaşadığı dönem hadis rivayet ilminin ve fıkıhın sistemli hale gelmeye başladığı bir zamana tekabül etmektedir. Gerek sistemli hale gelen hadis ve fıkıh ilimlerinin gerekse sahip olduğu ilmî hassasiyetin bir sonucu olarak o, hadis rivayetinde son derece seçici davranmıştır. Bu seçiciliğinin arka planındaysa hadis ilmini doğrudan dinin temeli olarak görmesi yatmaktadır. İmam Mâlik bu hususta: *“Bu ilim dindir; onu kimden aldığınıza dikkat edin. Şu direklerin dibinde (Mescid-i Nebevî’de), ‘Resûlullah buyurdu’ diyen yetmiş kişiye yetiştim, fakat onlardan bir şey almadım. Halbuki onlardan birine Beytül-mâl verilseydi emniyette olurdu, o derece doğru kimselerdi. Fakat bu işin ehli değildiler. Zührî buraya gelince onun kapısına üşüşük”⁷* demiştir. Ona göre bir hadisin sefih, insanları hevasına davet

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi Buhârî, *el-Câmi 'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır (Kahire: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), Fezâilü's-Sahâbe, 5; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955), Hâc, 487, 496, 497; Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*', thk. Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî (Beyrut: y.y., 1406/1985), Câmî', 45/7; İmam Mâlik'in Medine'den ayrılmak istemeyişini bu hadise dayandırmasıyla ilgili bk. Emîn b. İbrâhîm b. Abdilbâkî el-Hûlî, *Mâlik b. Enes Terceme Muharrere* (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1951), 105.

⁶ Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Muhammed el-Ğâfikî el-Cevherî, *Müsnedü'l-Muvatta*', thk. Lutfî b. Muhammed Sagîr (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1997), 649-650; Kenan Oral, *Muvatta Oluşum Süreci Tasnifi ve Nüsha Farklılıklarının Sebepleri* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 17.

⁷ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî İbn Abdülber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî - Muhammed Abdülkebir el-Bekri (Tıtvan: Vezaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1387), 1/67; Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/136; Smain Khaldi, *İmam Malik ve Muvatta adlı eseri* (Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002), 27.

eden, günlük hayatında yalan söyleyen kişilerden alınmaması dahi yeterli bir tedbir sayılmamakta, ayrıca ravinin hadis ilminde ehliyetli olması ve işittiği bir hadisi anlayarak nakletme vasfına sahip olması gerekmektedir.⁸ Anlayarak rivayet etmeye dair öne sürdüğü şart ise onun hadis rivayet ilmine sadece bir hadisçi nazarıyla değil aynı zamanda bir fakîh olarak yaklaştığının işareti kabul edilebilir.⁹ Ayrıca Mâlik'in hocası Abdurrahman b. Hürmüz'e (ö. 117/ 735), bazı öğrencilerinin, “*Biz soru sorunca cevap vermiyorsun, Mâlik ve Abdülazîz b. Ebû Seleme sorunca cevap veriyorsun*” diye şikâyetle bulunduklarında, kendilerinin her söyleneni aldıklarını, Mâlik ile Abdülazîz'in onlar gibi her duyduklarını almayıp, işittiklerinin üzerinde düşünüp doğru bulduklarını alarak diğer rivayetleri bıraktıklarını söylemesi¹⁰ Mâlik'in seçici yaklaşımını bir başka açıdan göstermektedir. Nitekim ileriki bölümlerde *Muvatta*'nı tasnif aşamasında rahatlıkla göze çarpan özgün hadis nakletme usulünden bahsedilecek kısımlarda fikhî tercihlerine ayrıca değinilecektir.

Bunların yanı sıra hadis usulüne dair tercihlerinde, tahammül ve eda aşamalarında seçici olduğunu görmekle beraber tamamıyla şeklî bir usul benimsemediğini, Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetini tespitle iştigalin maneviyatını gözeten bir üsluba da sahip olduğunu söylemek gerekir. Örneğin ona göre Hz. Peygamber'in (s.a.v) bir hadisini ayakta dinlemek ve yazmak doğru değildir. Hatta bu üslubu nedeniyle ahzetmekten mahrum kaldığı rivayetlerin varlığından bile söz etmiştir.¹¹ Ayrıca onun, meclislerinde henüz vuku bulmamış farazi meselelerin sorulmasından hoşlanmadığı da bilinmektedir.¹² Kendisine bir ravinin durumu hakkında sorulan soruya “*sika olsaydı kitaplarımda görürdün*” şeklinde verdiği cevap¹³ aynı zamanda *Muvatta*'da hadislerini naklettiği ravilerin tamamının (kendi şartlarına göre) sika olduğu vurgusunu taşımaktadır ve bu vurgusu Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) gibi akranı sayılabilecek alimler tarafından da desteklenmiştir.¹⁴ Öğrencisi İmam Şâfiî (ö. 204/820) ise onun, bir hadisin sıhhatinden şüphe ettiğinde o hadisi tamamıyla attığını (o hadisle ihticâc ve hadisi rivayet etmeyi bıraktığını) söylemiştir.¹⁵ Ebette yaşadığı dönem dikkate alındığında

⁸ Ebû Muhammed el-Hasen b. 'Abdurrahmân b. Hallâd el-Fârisî er-Râmehurmuזî, *el-Muhaddissu'l-Fâsil beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î*, thk. Muhammed 'Acâc el-Hatîb (Beyrut: y.y., 1404/1983), 403; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 1/66, 67.

⁹ Zira fıkıh tabiri sonradan teknik bir anlam kazanmış olmasının yanında aynı zamanda İslami ilimlerin erken dönemlerinde derin kavrayış manasında da kullanılmaktaydı.

¹⁰ Ahmet Özel, “Mâlik b. Enes”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/507.

¹¹ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/139.

¹² Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/137.

¹³ Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, Mukaddime, 26; Râmehurmuזî, *el-Muhaddissu'l-Fâsil*, 410; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 1/68; Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/192; Zehebî, *Siyer*, 8/71-72.

¹⁴ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/189.

¹⁵ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/190. Bu noktada belirtmek gerekir ki İmam Mâlik'in şüphe duyduğu hadisleri tamamen terk etme eğilimiyle, *Muvatta*'da içtihadına aykırı olan rivayetleri de nakletmiş olması birbirine

Mâlik'in gözettiği sened ve metin tercih usulleri kendi açısından bir hadisle ihticâc etmesi için yeterli olsa da hadis usulü kavramları henüz teşekkülünü tamamlamış değildi. Örneğin senedin ittisali ilerleyen dönemde sahih hadisin şartları arasında sayılmaya başlamışken, mürsel hadis Mâlik ve akranı muhaddisler nazarında zayıf kabul edilmiyordu.¹⁶ Buna rağmen Mâlik'in mervîyyatında bulunan belâğ ve mürsel türünden hadislerin ekseriyeti sonraki alimlerce âdîdları ve muttasıl isnadları tespit edilerek tashih edilmiştir.¹⁷

Kendisinden sonraki dönemlerde takdir görmeye devam etmiş olan hadis tahammülü ve rivayetindeki bu titizliğiyle emsallerine kıyasla oldukça genç sayılacak bir yaşta ders okutmaya başlamıştır. Öğretim hayatına başladığı yaş konusunda bize ulaşan muhtelif rivayetler¹⁸ değerlendirildiğinde (netlik olmamakla birlikte) yirmili yaşlarının ortalarında olduğu genel kabul gören, bizim de iştirak ettiğimiz görüştür. Ancak her halükârda onun ders vermeye başlamasının hocalarından hadis ve fıkıh öğrenimine son verdiği anlamına gelmediği hem hakkında nakledilen klasik dönem biyografi rivayetlerinde görülmekte¹⁹ hem de vakiya daha uygun düşmektedir. Erken yaşta Medine gibi bir ilim merkezinde ders verme konumuna yükselmesi ise, bizzat kendi ifadesiyle, hocalarından aldığı icazete bağlanmıştır. Çünkü ona göre böyle bir girişim ilim ehlinen birçok kişiye danışmadan ve onların nazarında ehliyetini ispatlamadan yapılmamalıdır ve kendisi de bu geleneğe uyarak ilim ehlinen yetmiş kişiden onay aldığını söylemektedir.²⁰

2.1.2. Hocalığı

Mâlik'in hoca konumunda olduğu ilim meclisleri onun hayatı boyunca sünnet ve hadis rivayeti konusunda gösterdiği ciddiyetin, dakikliğin ve sıkı tavrının en bariz görüntülerini ortaya koymaktadır. Meclisinde öğrencilerinin edebe son derece riayet etmek zorunda oluşları,

karıştırılmamalıdır. Muhtemelen Şâfiî'nin buradaki kastı, Mâlik'in ravi ve/veya metinlerindeki kusurlarından dolayı bazı rivayetleri terk etmesidir. Muvatta'da naklettiği ancak ma'mûlun bih kabul etmediği rivayetlerin varlığı ve bunların eserden çıkarılmamış olması bunun en büyük işaretlerindendir. Aynı zamanda bu durum, Mâlik'e göre ma'mûlun bih olmadığı halde Muvatta'da naklettiği rivayetlerin onun hadis usulü kriterlerince sahih olduğunu da göstermektedir. İmam Mâlik'in fikhî tercihlerinin hadis rivayeti üzerindeki etkisini inceleyeceğimiz ileriki başlıklarda konuya daha detaylı örneklerle değinilecektir. Bk. "Amel-i ehli Medine ve diğer fikhî delillerin Muvatta hadislerinin seçimindeki etkisi" başlığı s. 60.

¹⁶ Muvatta'da yer almayan hadislerin analiz edileceği kısımlarda da görülecektir ki Mâlik bazı durumlarda kendi naklettiği hadisler içerisinden mürsel olanları müsned (muttasıl) rivayetlere tercih edebilmiştir. Bk. Mürsel/muttasıl sened tercihi başlığı, s. 110.

¹⁷ Rahile Kızılkaya Yılmaz, *Çağdaş Hadis Tartışmaları ve Muvatta* (M.ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), 184.

¹⁸ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/140-141; Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1371/1952), 1/26-27; Zehebî, *Siyer*, 8/55; Khaldi, *İmam Malik*, 35; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 19.

¹⁹ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 131, 141; Muhammed b. Yahyâ Mebrûk, *el-İmâm Mâlik ve amelühü bi'l-hadîs min hilâli kitâbihi'l-Muvatta* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1430), 70; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 18.

²⁰ Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1409), 6/316; Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/142; Khaldi, *İmam Malik*, 34.

hocaları Mâlik'in her ilim meclisi için yaptığı hazırlıklarının titizliğine ve mecliste dersin icra edilişi esnasında adeta namaz kılar gibi bir sükunetin oluştuğuna şahit olmaları da hadis ilmini din olarak gören İmam Mâlik'in bu anlayışını yaşayış şekliyle de yansıttığını gösteren deliller arasında yer almaktadır. Bahsi geçen ciddi tutumunun yanında yine öğrenceleri onun son derece heybet sahibi bir alim olduğunu, hatta ondan daha heybetli birini görmediklerini söylemişlerdir.²¹

İmam Mâlik'in, öğretim hayatına başladığı ilk yıllarda kurmuş olduğu ilim meclislerinde hangi tarz bir öğretim metodu gözettiğini tespit etmek zordur. Bu meyanda dönemin ilim meclislerinin ve hadis rivayetinin yapısını incelemek üzere yapılan çalışmalar, bu meclislerin genelinde fıkıh ve hadis rivayetinin iç içe olduğu, hatta fetva vermenin öncelendiğini göstermektedir. Özellikle Tabî'nin büyüklerinin (hicri 50-90 yılları arası) meclislerinde hadis ve fıkıhın yanı sıra tefsir, şiir, nahiv gibi konular bir arada konuşulabilmiştir. Sorulan fikhî sorulara binaen hadis rivayeti olmaksızın verilen fetvaların kaynakları ise yine hadis bilgisine dayanmaktadır.²² Hadis rivayetinin henüz sistemli hale gelmediği bu dönemden Zührî gibi daha küçük tabîlerin hocalık yaptığı tedvin dönemi ve sonrasına geçiş yapıldığında meclislerin daha çok hadis rivayetine hasredilmeye başladığı görülse de gerek fikhî gerekse hadis senedlerinin teknik yönlerine dair sorular bu meclislerde sorulmaya ve cevaplanmaya devam etmiştir.²³

Bu bilgilerden hareketle, henüz *Muvatta'*ını telif etmeye başlamamış olan Mâlik'in öğretim döneminin başlarında kurduğu meclislerin mahiyetinin hadis rivayeti, fetva verme ve mesâil tarzlarının bir karışımı olması ihtimali yüksek görünmektedir. Zira bu konuda gelen -ileride daha detaylı değineceğimiz- bir rivayette Mâlik'in akranları ve hatta hocaları arasında Medine'nin alimi olarak öne çıkmasının en büyük sebeplerinden birinin fetva vermekteki üstünlüğü olduğu söylenmektedir.²⁴ Üstelik Mâlik *Muvatta'*ını telifinden ve sistemli olarak okutmaya başlamasından sonra dahi mesâil ve fetva meclislerini tertip etmeyi bırakmamıştır. Öyle ki bazı dönemlerde kapısında biriken insanlara, bir cariyesi vasıtasıyla hadis mi yoksa mesâil dersi mi istediklerini sordurarak, öğrencilerin talebi doğrultusunda meclisini tertip etmiştir.²⁵

²¹ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/33.

²² Mustafa Tatlı, *Tabî'n Döneminde Hadis Rivayeti* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2024), 237-238.

²³ Mustafa Tatlı, *Tabî'n Dönemi*, 248.

²⁴ Zehebî, *Siyer*, 8/61.

²⁵ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/14-15.

Mâlik'e Medine dışındaki bölgelerden rihle yaparak sistemli bir şekilde hadis rivayeti dinlemek için gelen talebelerin sayısı ise daha ziyade, yaşadığı dönemde ve bölgede âli isnad kaynaklığı açısından Hz. Peygamber'e (s.a.v) daha yakın sayılan hocalarının vefatından sonra artmış, *Muvatta'*ını tertibinden sonraki yıllardan vefatına kadar ise zirveye ulaşmış olmalıdır. Zira Medine'ye diğer bölgelerden hadis talebiyle rihle yapmış ravilerin evvela bir önceki nesille aralarındaki rivayet bağıını daha kısa yoldan bulmalarını sağlayacak, yaşça büyük hocalardan hadis almayı tercih etmek istemeleri bilinen bir durumdur. Nitekim hicri 2. asrın ilk çeyreğinde sistemli bir şekilde artış gösteren rihlelerin yapısı incelendiğinde öğrencilerin önce kendi yaşadıkları bölgedeki muhaddislerin hadislerini tahammül edip bitirdikten sonra diğer bölgelere yolculuk yapmaya başladıkları görülmektedir.²⁶ Hadis tarihinde rihlelerin ve dolayısıyla âli isnad talebinin genel seyrine göre yapılan bu değerlendirmeyi desteklemek maksadıyla Mâlik'in yukarıda zikredilen, kendilerinden en fazla hadis naklettiği hocalarından aldığı hadislerin büyük çoğunlukla hangi tariklerden geldiğine bakılabilir.

Buna göre Mâlik, Abdullah b. Ömer (ö. 73/693) tarikli rivayetlerini büyük çoğunlukla Nâfi' (ö. 117/735) ve Abdullah b. Dînar (ö. 127/744) kanalıyla; Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12), Saîd b. el-Müseyyeb (ö. 94/713) ve Sâlim b. Abdullah (ö. 106/725) rivayetlerini ez-Zührî (ö. 124/742) kanalıyla; Urve b. Zübeyr (ö. 94/713) rivayetlerini ez-Zührî ve Hişâm b. Urve (ö. 146/763) kanalıyla; Abdurrahman b. Hürmüz (ö. 117/ 735) rivayetlerini Abdullâh b. Zekvân (ö. 130/748) kanalıyla; son olarak Atâ b. Yesâr (ö. 103/721) rivayetlerini Zeyd b. Eslem (ö. 136/754) kanalıyla nakletmiştir. Tespit edilen bu bilgileri aşağıdaki tabloda daha net görmek mümkündür:

Mâlik b. Enes'in Hocaları	Hocalarının Ağırlıklı Hadis Kaynakları
Nâfi' Abdullah b. Dînar	Abdullah b. Ömer
ez-Zührî	Enes b. Mâlik Saîd b. el-Müseyyeb Sâlim b. Abdullah
ez-Zührî	Urve b. Zübeyr

²⁶ Mustafa Tatlı, *Tabiîn Dönemi*, 447.

Hişâm b. Urve	
Abdullah b. Zekvân	Abdurrahman b. Hürmüz
Zeyd b. Eslem	Atâ b. Yesâr

Dolayısıyla İbn Ömer’in rivayetlerini toplamak üzere Medine’ye yolculuk yapmış olan bir hadis tilmizi öncelikle Nâfi’in; Enes b. Mâlik veya Saîd b. el-Müseyyeb’in rivayetlerini toplamak isteyenler de Zührî’nin meclislerine öncelik vermek isteyeceklerdir. Ancak Zehebî’nin (ö. 748/1348) Hâkim en-Nisâbü’rî’den (ö. 405/1014) naklettiği şu bilgi bu konuda daha belirgin bir yorum yapmayı kolaylaştırmaktadır:

“Ebû Abdullah el-Hâkim, Saîd b. el-Müseyyeb gibi bazı tabiîn imamlarını zikretti ve dedi ki: Bunların yaşadığı asırda hiçbirisi için özel olarak ilim yolculuğu yapılmadı. Sonra İbn Şihâb, Rebîa, Yahyâ b. Saîd, Abdullah b. Yezîd, Ebü’z-Zinâd ve Safvân b. Süleym gibi alimler geldi ve Medine’de fetva verdiler, ancak onların döneminde de hiçbirisi için özel olarak ilim yolculuğu yapılmadı. Yine bunlardan hiçbiri için “Medine Alimi” yakıştırmaları yapılmadı. Fakat daha sonra Mâlik geldi ve ders vermeye başladı, o resmen bir fetva mercii idi. Birçok ilim talebesi sırf onun ilminden istifade edebilmek amacıyla uzun yolculukları göze alarak onu ziyaret etmeye başladı. Hatta yaşça kendisinden büyük olan imamlar bile ondan hadis naklettiler.”²⁷

Hâkim’den gelen bu rivayet güvenilir kabul edildiği takdirde aslında İmam Mâlik’e yapılan rihlelerin, hocalarının (hepsi değilse de yaşça büyük olanlarının) vefatından sonra başlamış olabileceği ihtimali daha da kuvvetlenmektedir. Bu tespit elbette Mâlik’ten hocaları vefat edene kadar kimsenin hadis almak istemeyeceğini göstermemektedir, zira bizzat kendisinden nakledilen bir bilgiye göre pek azı dışında hocalarının hemen hepsi kendisinden fetva sormuşlardır.²⁸ Ancak yine de Medine hadis ekolünde otoritesini ortaya koyduğu tarih için en azından Zührî’nin vefatından veya ömrünün sonlarına doğru Medine’den ayrılışından sonrasını düşünmek ihtiyata daha uygun olacaktır. Yine de bu tespit, yaşadığı dönem alimleri içerisinde Mâlik’in istisnai bir konumda olduğu gerçeğini değiştirmemekte, tarafımızca yapılan tarih ve literatür araştırmalarına dayalı bir yorumumu yansıtmaktadır. Böylelikle üçüncü bölümde detaylı analizleri yapılacak olan *Muvatta* dışı Mâlik rivayetlerinin hadis

²⁷ Zehebî, *Siyer*, 8/61.

²⁸ Zehebî, *Siyer*, 8/61.

sahasındaki yayılımı hakkındaki tespitleri kolaylaştıracak ve bazı boşlukları dolduracak bir zemin temin edilebilecektir.

Netice olarak İmam Mâlik, hocaları henüz hayattayken ve onların icazetiyle müstakil bir meclis sahibi, hatta dönemin tabîîlerinden büyük muhaddis Nâfi'nin Mescid-i Nebevî'deki yerine oturarak ders verme yetkinliğine ve ayrıcalığına sahip bir alimdir.²⁹ Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda ilim hayatının henüz erken dönemlerinde otoritesinin oluşmaya başladığı görülmektedir.

2.1.3. İlmi Konumu

Mâlik b. Enes Medine'de ilmî otoritesini ispatlamış, hadis ve fıkıh sahasında imam olarak anılmaya başlamıştır. Doğu ve batıda birçok bölgeden yüzlerce ilim tâlibi kendisinden hadis dinlemek ve fetva almak üzere yolculuklar yapmışlardır. Seleflerinin ilmî birikimlerini cem etmiş bir alim ve Medine ilim geleneğinin temsilciliğini üstlenmiş bir imam olarak Mâlik, ileride kendi adıyla anılacak bir fıkıh ekolünün oluşmasını sağlamıştır. Gerek dönemi alimlerinin onun hakkındaki görüşleri gerekse yetiştirdiği öğrencilerinin İslam ilim tarihindeki konumlarına bakmak İmam Mâlik'in sahasında sahip olduğu otorite ve şöhretini gösteren önemli hususlardır.

Öyle ki Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivayet edilen “*İnsanlar ilim talebi için yolculuğa çıkacaklar ancak Medine'deki bir alim kadar ilim sahibi kimseyi bulamayacaklar*”³⁰ hadisinde kastedilen alimin İmam Mâlik olduğu konusunda zaman içerisinde mütekaddim ve müteahhir ulema arasında bir fikir birliği olduğu görülebilmektedir. Ali b. Medînî (ö. 234/848-49) Süfyân es-Sevrî'den (ö. 161/778) onun hakkında şöyle dediği nakletmiştir: “*Allah Mâlik'e rahmet etsin, rical tenkidinde ne kadar da müteşeddittir*”.³¹ Akranı olan Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) ise onun hakkında, “*Mâlik'in yanında biz kimiz ki? Şüphesiz biz hep onun âsârına tabi olurduk ve bir ravi hakkında şüpheyi düşüğümüzde Mâlik'e bakar, ondan hadis yazmışsa biz de yazardık.*” demiştir. Bir başka yerde ise, “*Mâlik sadece sahih hadisleri öğretirdi ve sadece sika ravilerden hadis naklederdi. Onun vefatından sonra Medine'nin (ilim*

²⁹ Kâdî 'Îyâd, *Tertîb*, 1/124; İbrâhîm b. 'Alî b. Muhammed b. Ferhûn el-Ya'merî İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcu'l-Muzheb fî Ma'rifeti A'yânî'l-'Ulemâ'i'l-Mezheb*, thk. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nûr (Kahire: Dâru't-Turâs, ts.), 94.

³⁰ Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 1998), İlim, 18; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1421), 13/358; Hadis Zehebî tarafından, senedinde yer alan Abdülmelik b. Abdülazîz İbn Cüreyc'in müdellis bir ravi olması ve bu hadisi de semâna işaret etmeyen bir lafızla ('an) Ebû Zübeyr'den rivayet etmesi sebebiyle zayıf görülmüştür. Zehebî, *Siyer*, 8/56.

³¹ Zehebî, *Siyer*, 8/73.

yönünden) *harap olacağını görüyorum*.”³² diyerek onun sahasındaki konumunu net bir şekilde ortaya koymuştur. Yine onun hakkında hem akranı ve öğrencisi konumunda olan hem de daha sonraki dönemde yaşamış alimler tarafından “*Hicaz ehlinin alimi*”, “*zamanının hücceti*”, “*hadiste müminlerin emiri*”, “*hadis ve fıkhıta imam*”, “*zamanının en iyi hadis hafızı*” gibi övgüler ve tavsifler yapılmış, Mâlik’i sevmek sünnet, sevmemek ise bidat ehli olmanın bir alameti kabul edilmiştir.³³

Onun bu payeyi elde edebilmesindeki en büyük müessir, ilminin hadis rivayetiyle sınırlı olmayıp bizzat sünnetin tespiti konusunda gösterdiği çaba, yani hem hadiste hem de fıkhıta imam olabilmesidir. Nitekim Medine amelini bir delil olarak kendine has tabirlerle öne sürebilmiş olması ve bu tabirlerin ondan sonra kabul görüp bir ıstılaha dönüşmesi bu vasıflarıyla bağlantılıdır. Aynı şekilde yukarıda Mâlik’in bir raviden hadis rivayet etmek için aradığı şartlar arasında zikredilen, “*ravinin işittiği bir hadisi anlayarak nakletme vasfına sahip olması*” hususu, onun fakîh vasfının daha öğrencilik döneminde oluşmuş bir altyapısı olarak gözlemlenebilir. Öyle ki, aynı vasfı bazı öğrencilerine de kazandırmak gayesi güderek onlara hadis rivayetini azaltıp, anlam üzerinde daha çok kafa yormalarını tavsiye ettiğini, yeğenleri Ebû Bekir ve İsmâil b. Ebû Üveys’le arasında geçen şu konuşmada görebilmekteyiz:

*Mâlik dedi ki: “İkinizin bu işi (yani hadis ilmini) sevdiğini ve talep ettiğinizi görüyorum”. Onlar da “evet” dediler. Bunu üzerine “Eğer bu ilimden faydalanmak ve Allah’ın başkalarını da sizden faydalandırmasını isterseniz hadis toplamayı ve nakletmeyi azaltıp tefakkuh etmeye (anlamaya) yoğunlaşın”.*³⁴

Bunların yanında İslami ilimler tarihinde, klasikleşmiş (sahasında itibar kazanmış) temel eserleri daha iyi anlama, sonraki dönemlerle arasında bir bağ kurma ve ortaya çıkan yeni tartışmalara bu eserler vasıtasıyla cevaplar arama çabası olarak tarif edilen şerh geleneğinin doğuşuna ön ayak olmuş eserlerden biri de İmam Mâlik’in *Muvatta*’dır ve şerh edilen ilk hadis eseri olarak tarihe geçmiştir.³⁵

2.1.4. Öğrencileri

İmam Mâlik’in öğrencileri konumunda olan, gerek onun *Muvatta* eserinin geniş coğrafyalara yayılmasına vesile olmuş gerekse ondan etkilenecek ilmî birikimini artırmış ve bu sahada

³² Zehebî, *Siyer*, 8/73.

³³ Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 23.

³⁴ Râmezhurmuzî, *el-Muhaddisu’l-Fâsıl*, 241; Kâdî ‘İyâd, *el-İlmâ’ ilâ Ma’rifeti Usûli’r-Rivâye ve Takyidi’s-Semâ’*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr (Kahire: y.y., 1379/1970), 216; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 45.

³⁵ Zişan Türçan, “Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (01 Aralık 2009), 115.

şöhret kazanmış alimler dikkate şayandır.³⁶ Bunların başında Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'yi (ö. 189/805) gelmektedir. İlim öğrenimine Kûfe'de, Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) ilim meclisleriyle başlamış ve hocasının vefatının ardından yine Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden olan Ebû Yusuf'dan (ö. 182/798) ve birçok muhaddis ve fakîhten ders almaya devam etmiştir. Hanefî mezhebinin üçüncü imamı, ehli reyin büyük alimlerinden kabul edilen eş-Şeybânî aynı zamanda mezhebin temel eserlerinin de müdevvini konumundadır. Kûfe'de başladığı ilim talebinin ardından döneminin en önemli ilim merkezlerinden biri olan Medine'ye giderek yine dönemin en büyük hadis ve fıkıh imamlarından biri olan Mâlik b. Enes'in derslerine katılmıştır. Kendisinden üç yılı biraz aşkın süre ders almış, *Muvatta*'ı ondan dinlemiş ve bu eserin önemli nüsha ravilerinden biri olmuştur.³⁷ Bizzat Mâlik'ten 700 kadar hadis işittiği rivayet edilen³⁸ Şeybânî'nin tertip ettiği *Muvatta* nüsha rivayetinde merfû, mevkuf ve maktu olarak toplamda 1180 hadis naklettiği görülürken, bunlardan 178'ini İmam Mâlik dışındaki hocalarından rivayet etmiştir. Yer yer Mâlik'in fikhını tenkit eden bazı istidlallerde bulunmuş, bazı noktalardaysa Ebû Hanîfe'nin hilafına Mâlik'in görüşlerini tercih etmiştir. Yine Medine rihlesinin dönüşünde başta Mâlik olmak üzere Hicaz ulemasına yönelttiği tenkitleri *el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne* adlı eserinde dile getirmiştir.³⁹ Böylece iki mezhebin görüşlerini karşılaştırmalı olarak etüt eden ilk alim olmuştur. Onun ilmî gayreti ve yalnızca yetiştirdiği ilmî çevrenin birikimiyle yetinmemesi, öğrencisi olan Şafîî ve Esed b. Furât'ın (ö. 213/828) da kendisi gibi hem Hanefî hem Mâlikî fikhını tedvin eden eserler vermeye teşvik etmiş olmalıdır. Mâlik'ten aldığı hadisleri yine ondan naklettiği *Muvatta* ravi nüshasında nakletmiş olmakla beraber diğer ravi nüshalarında olmayan Mâlik tarikli hadisler de Şeybânî'nin rivayet nüshasında görülebilmektedir.⁴⁰

Bir diğer önemli öğrencisi olarak İslam ilimleri tarihinde etkin bir konumu bulunan Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî zikredilebilir. İmam Mâlik'e *Muvatta*'ı ezberinden okuduğunda yirmili yaşlarının ortalarında olduğu tahmin edilen Şafîî,⁴¹ *Muvatta*'ı Mâlik'ten naklettiği

³⁶ İmam Mâlik'in bahse değer birçok öğrencisi ve *Muvatta* nüsha ravisi olmakla beraber burada çalışmanın konu bütünlüğüne katkı sağlayacak olanlar tercih edilecek, Mâlik tarikli *Muvatta* dışı rivayetlerin hadis sahasında yayılmasına daha fazla etki etmiş olanlar öncelenecektir.

³⁷ Osman b. Saîd Kemâhî, *el-Müheyâ fî Keşfi Esrârî'l-Muvatta*, thk. Ahmed Ali (Kahire: Dârü'l-Hadis, 2005), Mukaddimetü'l-muhakkik, 1/20.

³⁸ İbn Ebî Hâtim, *Âdâbu's-Şâfiî ve Menâkıbuhu*, thk. 'Abdulğani 'Abdulhâlık (Beyrut: y.y., 1424/2003), 174; İbn 'Abdülber, *el-İntikâ fî Fedâilî's-Selâseti'l-'E'immeti'l-Fukahâ* (Beyrut: y.y., ts.), 57; Zehebî, *Siyer*, 8/75; Ebû'l-Fidâ' Kâsım b. Kutluboğâ el-Cemâlî İbn Kutluboğâ, *Tâcu't-Terâcim*, thk. Muhammed Hayr Ramadân Yûsuf (Dimaşk: y.y., 1413/1992), 54; Halit Özkan, *Hicri ilk iki asırda farklı şehirlerde amel telakkisi oluşumunda sünnet ve hadis yeri* (Marmara Üniversitesi, 2006), 259.

³⁹ Ramazan Doğanay, "Bir Fakîh Olarak Şeybânî'nin Hadisçiliği: el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne Adlı Eseri Özelinde", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/2 (30 Aralık 2022), 467-468.

⁴⁰ İlgili hadislerin adedi ve bazı örnekleri için bk. "Şeybânî nüshasının teferrüd ettiği hadisler" başlığı, s. 141.

⁴¹ Zehebî, *Siyer*, 10/6; Ebubekir Sifil, *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi* (Rihle Kitap, 2017), 43.

bilinen raviler arasında yerini almıştır. *Muvatta*'ını ezberden okumak üzere gittiğinde önceleri Mâlik onu öğrencisine havale etse de, Şâfiî'nin ciddi ısrarları sonucunda dinlemeyi kabul etmiş ve sonucunda ondan memnun kalarak meclislerine katılmasına izin vermiştir.⁴² Bu süreçte Şâfiî'nin *Muvatta*'ı Mâlik'e sekiz ay gibi bir sürede okuduğu rivayet edilmiştir.⁴³ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) Mâlik'in *Muvatta*'ını bizzat onun ashabından olan birçok raviden dinlediğini ve en güvenilir olanın Şâfiî'nin rivayeti olduğunu söyler.⁴⁴ Mâlik'ten her daim övgüyle, “hocam” ve “üstâd” gibi ifadelerle bahseden Şâfiî'ye göre o, hocaları içerisinde en güvenilir bulunduğu kişidir ve sahip olduğu ilmî birikimin temel kaynaklarından. *Muvatta* hakkında öne sürülen en önemli iddialardan biri olan “*Allah'ın kitabından sonraki en sahih kitap*” tespiti de yine ona aittir.⁴⁵ Aynı zamanda Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'den Hanefî fikhını öğrenen Şâfiî, müktesebatında iki mezhebin birikimini bulunduran ve bizzat kendi ekolüyle anılan, bugün dahi dünyanın birçok bölgesinde takipçileri olan bir fıkıh mezhebinin imamıdır. İmam Mâlik'in *Muvatta*'da olmayan rivayetleri noktasından bakıldığında ise Şâfiî'nin eserlerinde (çoğunlukla *el-Ümm*'de) kırkın üzerinde hadis bulunmaktadır. Bu hadisler çalışmanın ilgili bölümlerinde zikredilecektir. Benzer durumların eser vermiş diğer öğrencileri üzerinden de gözlemlenmesi mümkündür.

Sayılanlar dışında Mâlik'in öğrencilerinden en meşhur olanları *Muvatta*'ı farklı coğrafyalarda nakleden ve mezhebinin yayılmasına vesile olan alimlerdir. Örneğin Abdullah b. Vehb (ö. 197/813), 144/762 yılından itibaren İmam Mâlik'in vefatına kadar onunla görüşmüş, *Muvatta*'ın nüsha ravilerinden biri olmuştur. Ayrıca kendine ait *Muvatta* isimli müstakil bir eseri de mevcuttur.⁴⁶ Kahire doğumlu olan İbn Vehb, Mâlik'in vefatından sonra Mısır'da Mâlikî mezhebinin ve Mâlik'in hadislerinin yayılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. İmam Mâlik onunla mektuplaşmalarında kendisinden “*Mısır'ın fakîhi*” diye bahsettiği ve Mâlik'in vefatından sonra öğrencilerinin Mâlik'in bir görüşü hakkında ihtilafa düştüklerinde

⁴² İbn Ebî Hâtim, *Âdâbu's-Şâfiî*, 22.

⁴³ Muhammed Mustâfa el-A'zamî, *Muvattau'l-İmâm Mâlik*, Mukaddime, 1/88.

⁴⁴ Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 63, Dipnot. Muhammed Lütfî b. Muhammed Yûsuf el-Bencerî tarafından “*Muvattau'l-İmâm Mâlik Rivâyetu's-Şâfiî'an Mâlik*” adıyla, İmam Şâfiî'nin *Muvatta* rivayet nüshası izlenimiyle neşredilen bir çalışma bulunuyor olsa da bunun İmam Şâfiî'nin eserleri taranarak tespit edilen İmam Mâlik tarihli rivayetlerden ibaret olması sebebiyle bugün hala Şâfiî'nin *Muvatta* rivayet nüshasına sahip olmadığımızı söyleyebiliriz.

⁴⁵ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbu'n-Nevâvî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî (b.y.: Dâru Taybe, ts.), 67; İbn Abdülber, *el-İstizkârü'l-Câmi' li-mezâhibi fukahâ'i'l-emsâr ve 'ulemâ'i'l-aktâr fî mâ tezammenehü'l-Muvatta' min me'âni'r-re'y ve'l-âsâr*, thk. Salim Muhammed Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421), 1/12; Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/70.

⁴⁶ Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Vehb el-Mısırî el-Kureşî İbn Vehb, *el-Muvattâ'*, thk. Hişâm İsmail es-Sînî (Demâm: y.y., 1420/1999), 3-11; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 68-69; Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 55. Bu matbu eser İbn Vehb'in kitabının tamamını içermemektedir. Eser incelendiğinde nakledilen hadislerin önemli bir kısmının İmam Malik dışındaki hocalardan geldiği görülmektedir.

ona mektup yazdıkları bilinmektedir. Mezhep içi görüşler ve *Muvatta*'ın nüsha rivayeti konusunda kendisi her zaman İbnü'l-Kâsım (ö. 191/806) ile bir kıyaslama içerisinde anılmıştır. Aynı zamanda İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadisleri açısından önemli bir kaynak değeri taşımaktadır.

Bir diğer öğrencisi İbnü'l-Kâsım ise İmam Mâlik'ten *Muvatta*'ı son dinleyenlerden olup en önemli nüsha ravilerinden biridir.⁴⁷ Aslen Şam bölgesine mensup olan İbnü'l-Kâsım Mısır'da ikamet etmiş, *Muvatta*'ın ve Mâlikî mezhebinin Kuzey Afrika bölgesinde yayılmasında hem doğrudan hem de dolaylı etki sahibi olmuştur.⁴⁸ Kendisinden gelen rivayetlerde Mâlik'in yanında 17 yıl kaldığı bildirilmiş olmakla beraber bu hoca talebe ilişkisini 20 yıla ulaştıran rivayetler de mevcuttur.⁴⁹ Onun *Muvatta* nüsha rivayeti diğerleri arasında hem son rivayetlerden olmasıyla hem de hadisçiliği hakkındaki tevsiklerle öne çıkmakta, *Muvatta*'ın en güvenilir rivayet nüshaları arasında sayılmaktadır. Fıkıh bilgisiyle de tanınmış, hatta Mâlik tarafından övülmüş olan İbnü'l-Kâsım rey ile hüküm vermeye yatkınlığıyla da bilinmektedir.⁵⁰

Onun bir diğer öğrencisi ise Kayrevan bölgesinden gelerek hem Mâlik'e hem Şeybânî'ye öğrencilik yapmış olan Esed b. Furât'tır. Meclislerde çokça farazi meseleler hakkında soru sorması üzerine Mâlik kendisine Irak'a gitmesini tavsiye etmiştir.⁵¹ İmam Mâlik'in vefatından sonra Mısır'a giderek onun öğrencileriyle görüşmek ve Hanefî-Mâlikî ihtilaflarına dair daha fazla bilgi almak isterken kendisini bu konuda sadece İbnü'l-Kâsım'ın muhatap kabul etmesiyle, onunla soru-cevap üslubu üzere yaptığı görüşmeler sonucunda *el-Esediyye* adlı Hanefî ve Mâlikî görüşlerin mezcedildiği rey ağırlıklı eserini oluşturmuş, memleketine döndükten sonra öğrencilerine bu eseri okutmaya başlamıştır. *el-Esediyye* gerek esinlendiği Hanefî fıkıhı gerekse İbnü'l-Kâsım'ın görüşlerinden kaynaklanan rey ağırlıklı muhtevası sebebiyle bölgede tepki çekmiş, Kayrevan'da hadis rivayetinin ağırlıkta olduğu bir eser okuma beklentisini ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine Esed b. Furât'ın öğrencilerinden olan Sahnûn (ö. 240/854) hocasının eserinin bir nüshasını, rızası olmamasına rağmen muhtemelen diğer öğrencileri kanalıyla elde edip İbnü'l-Kâsım'a arz etmiş, eserde İbnü'l-Kâsım'ın yaptığı değişikliklerle beraber farklı hadislerle ve rivayetlerle destekleyip zenginleştirerek

⁴⁷ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Tâhir ed-Dânî İbn 'Ubâde, *el-İmâ' ilâ Etrâfi Ehâdisi Kitâbi'l-Muvattâ*, thk. Ebû'l-Bârî Ridâ el-Cezâ'îrî (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1424/2003), 2/19.

⁴⁸ Halîl b. Abdillâh b. Ahmed el-Kazvînî el-Halîlî, *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-hadîs*, thk. Muhammed Seyid Ömer İdris (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 1/254; Mebrûk, *el-İmâm Mâlik*, 271; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 129.

⁴⁹ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 3/247, 248, 250.

⁵⁰ İbn 'Abdülber, *el-İntikâ*, 50; Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/86, 3/245.

⁵¹ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/137.

Muvatta'dan sonra Mâlikî mezhebinin en önemli eseri sayılan *el-Müdevvene*'yi oluşturmuştur.⁵² Nitekim İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadislerinden bazılarını *el-Müdevvene*'de görmek mümkündür.

İmam Mâlik'in bir diğer öğrencisi İsmâil b. Ebû Üveys'dir (ö. 226/841) Mâlik'in yeğeni ve damadı olup, kendisi de eşi Fâtıma bt. Mâlik de *Muvatta*'ın nüsha ravilerindendir. Hadis ilmindeki derecesi konusunda muhtelif cerh ve ta'dîl değerlendirmeleri mevcuttur. Ebû Ahmed b. Adî el-Cürcânî (ö. 365/976) onun hakkında, “*dayısı Mâlik'ten kimsenin tâbi olmadığı (mütabî ve şâhidi olmayan) garîb rivayetler nakledirdi*” derken⁵³, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), “*hafızasından rivayet ettiğinde hata edirdi*” şeklinde bahsetmiştir.⁵⁴ Tüm bu değerlendirmelere rağmen Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875) İsmâil'den bir çok hadis rivayet etmiş, Zehebî ise bu durumun İsmâil'in hadisçilikteki derecesini daha aşağılara düşmekten kurtardığını söylemiştir.⁵⁵ Nitekim öğrencileri arasında kendisinden en fazla hadis nakleden kişi de Buhârî'dir ve ondan aldığı hadislerin tamamı İmam Mâlik tariklidir. Ancak o, bu hadislerin hepsini *el-Câmi 'u's-sahîh*'ine almamış, bir kısmını da *et-Târîhu'l-kebîr*, *el-Edebü'l-müfred* ve *Halku ef'âli'l-'ibâd* gibi eserlerinde nakletmiştir. M. Fuad Sezgin'e göre Buhârî *Sahîh*'inde, İsmâil b. Ebû Üveys vasıtasıyla İmam Malik'ten 146 adet hadis rivayet etmiştir.⁵⁶ *Muvatta*'da yer almayan Mâlik rivayetlerinin bir kısmı da Buhârî← İsmâil tariki üzerinden gelmektedir.

Gerek hadis ve fıkıh ilimlerindeki üstün başarısı gerekse ömrünü vakfettiği Medine şehrinin hadis konusunda bir merkez olarak tanınmasının etkisiyle İmam Mâlik'ten hadis ve fetva dinlemiş ve nakletmiş öğrencilerinin sayısı bahsi geçenlerden oldukça fazladır. Öğrencilerinin sayısı hakkında öne sürülen muhtelif rakamlar olmakla birlikte bunlardan en kapsamlısı Zehebî'nin “yaklaşık 1400” ifadesiyle zikrettiği yekûndür. Ancak hadis külliyatı içerisinde yapılacak detaylı bir tarama Mâlik'ten hadis nakletmiş öğrencilerinin sayısı için zikredilen rakamın kabulünde ihtiyat telkin etmektedir. Bunun öncelikli sebebi, özellikle Zehebî'nin (muhtemelen) hesaba dahil ettiği bu ravilerin kahir ekseriyetinin ondan bir veya iki hadis nakletmiş kişilerden teşekkül etmesi, hatta bazılarının sıhhat incelemeleri yapıldığında İmam

⁵² Cengiz Kallek, “Esed b. Furât”, DİA, 1995; Ali Hakan Çavuşoğlu, “Sahnûn”, DİA, 2008). Esed b. Furât eserinin istinsah edilerek çoğaltılmasını istemeyen bir alimdir. Öğrencilerinden Sahnûn'un bu konudaki ısrarları sebebiyle aralarında bir anlaşmazlık yaşandığı bilinmektedir.

⁵³ Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. 'Abdurrahmân b. Yûsuf el-Kelbî Cemâluddîn el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî 'Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980), 3/129.

⁵⁴ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî İbn Hacer el-'Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, thk. Muhammed 'Avvâme (Suriye: y.y., 1406/1986), 108.

⁵⁵ Zehebî, *Siyer*, 10/392.

⁵⁶ M. Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları* (Ankara: Otto, 2019), 370.

Mâlik'e nisbetinin problemlili görülecek olmasıdır.⁵⁷ Dahası, rivayet yoğunluk sınırını en az on hadis olarak belirlemeyi tercih ettiğimiz takdirde kendisinden hadis nakletmiş (yani Mâlik vasıtasıyla naklettikleri rivayetler hadis rivayet ağı içerisinde dolaşıma girmiş) öğrencilerinin sayısı 70 civarında görünmektedir. Elbette bu sonuç, bugün elde mevcut kaynaklardaki verileri esas aldığımızda ortaya çıkan durumu anlatır. Günümüze gelememiş ya da henüz neşredilmemiş kaynakların ortaya çıkması durumunda zikrettiğimiz bu rakamlarda birtakım değişiklikler gözlemlenebilir. Buna rağmen, yaşanabilecek bu değişiklikler, tespit ettiğimiz hadis miktarlarını kökten değiştirecek nitelikte olmayacaktır.

2.1.5. Siyasi otoritelerle ilişkileri

İmam Mâlik'in sahip olduğu ilmî şöhretini döneminin resmi idarecilerinin ona karşı olan tavırlarında da görmek mümkündür. İslam tarihinde siyasi otoriteyle ilim erbabı arasında dinamikliğini her daim koruyan bir ilişki görülmektedir. Yaşadığı dönemde geniş çevrelerce kabul görüp ilgi odağı olmuş birçok alim döneminin siyasi yöneticilerinin de dikkatini celbetmiş, çoğunlukla halk üzerindeki kontrol etkisini yükseltmek amacıyla, kimi zaman da ilmî birikimlerini devlet yönetiminde pratiğe aktarmak ve kendisinden nasihat dinlemek maksadıyla başvurulması ve onay alınması gereken merciler olarak görülmüştür. Hicri 2. asrın tarihi bilgileri genelinde ve İmam Mâlik'in biyografisi özelinde bakıldığında bu tespiti olumlu ve olumsuz yönüyle doğrulayan ilişkiler bulunduğu görülmektedir. İmam Mâlik hayatı boyunca devlet yöneticilerine karşı, istisnalar olmakla beraber, ılımlı bir politika izlemiştir.

⁵⁷ Örneğin Zehebî bu ravilerden meşhur olanlarının arasında Ebû Hanîfe'yi de zikretmiş, eserinde örnek olarak onun Malik'ten naklettiği bir hadisi aktarmıştır. Zehebî, *Siyer*, 8/125. Bu hadisin senedinde ise “*Ebû Hanîfe an Malik*” tarihiyle hadis uydurmakla itham edilmiş olan İmrân b. Abdurrahim (ö. 281 h.) adlı ravi bulunmaktadır. Benzer rivayetler Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463 h.) ve Dârekutnî (ö. 385 h.) tarafından da nakledilmiş olup, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852 h.) tarafından senedleri problemlili görülerek tenkit edilmiştir. Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. ‘Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfi‘î ez-Zerkeşî, *en-Nuket ‘alâ Mukaddimeti İbni’s-Salâh*, thk. Zeynul‘âbidîn b. Muhammed Bilâ Ferec (Riyad: Eḍvâu’s-Selef, 1419/1998), 1/263.

Kendi yaptığımız taramada hadis rivayet ağı içerisinde “*Ebû Hanîfe an Malik*” tarihiyle nakledilmiş altı adet rivayet bulunmuş olmakla birlikte her bir rivayetin en erken kaynaklarının hicri 3. asırdan sonrasına ait olduğu ve kanaatimizce sened açısından her birisinin bu iki şahsa nisbetinin problemlili olduğu görülmüştür. Hadisler için bk. Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Müsnedü'l-İmam Ebî Hanîfe*, thk. Nazar Muhammed el-Fâryâbî (Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1415), 1/237; Ebû ‘Osmân Sa‘îd b. Muhammed b. Ebî el-Huseyn Ahmed b. Muhammed b. Ca‘fer b. Muhammed b. Behîr el-Behîrî en-Neysâbü'rî el-Behîrî, *es-Sâlis min Fevâid Ebî ‘Osmân el-Behîrî* (Yazma Eserden Üretilen Dijital Basım, el-Mektebetü'z-Zâhiriyye, Şam, 5/30, 2004), 36; Ebû Muhammed ‘Abdulmu‘min b. Halef Şerefuddîn ed-Dimyâtî, *es-Sâmin min Mu‘cemi şuyûhi'd-Dimyâtî*: (Yazma Eserden Üretilen Dijital Basım, el-Mektebetü's-Şamile, 2004), 17; Ebû Tâhir Sadruddîn es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsbahânî Ebû Tâhir es-Silefî, *el-Meşyehatu'l-Bağdâdiyye*, thk. Ahmed el-Hadarî, (Yazma Eserden Üretilen Dijital Basım, el-Mektebetü's-Şamile), 3/101; Süyûtî, *el-Fânîd fî Halâveti'l-Esânîd*, thk. Remzî Sa‘du'd-Dîn Dimeşkiyye (Beyrut: Dâru'l-Beşâirî'l-İslamiyye, 1420/1999), 50.

Kevserî ise bu iki alimin birbirleriyle olan ilmî münasebetini incelediği risalesinde, yukarıda zikredilen hadislere ve tenkitlere de değinerek Ebû Hanîfe'nin Mâlik'ten hadis rivayetinin sabit olmadığını kanaatini yansıtmıştır. Dahası, İmam Mâlik'in Ebû Hanîfe'nin bazı görüşleriyle amel ettiğine dair örnekler serdetmiştir. Muhammed Zâhid el-Kevserî, *Akve mü'l-mesâlik fî bahsi rivâyeti Mâlik an Ebî Hanîfe ve rivâyeti Ebî Hanîfe an Mâlik (İhkâku'l-Hak'la birlikte)* (Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, ts.), 93-97.

Kendisini siyasi otoritenin karşısında değil yanında konumlandırmış ve hayırlı yöneticiler olmaları yolunda onlara destek vermeye gayret etmiştir. Hayatı boyunca 13 İslam halifesinin dönemine şahit olmuş ve bunlardan yalnızca Abbâsî hanedanlığıyla yakın ilişkiler içerisinde bulunmuş olan Mâlik yöneticilerle çokça görüşmesi hakkında kendisine yapılan eleştirilere cevaben bu tavrıyla Medine’de Hz. Peygamber’in (s.a.v) sünnetinin devamını temin etme gayesi güttüğünü ifade etmiş, yöneticilerle görüşmelerinde onlara istikamet üzere kararlar vermeleri için nasihat etmekten geri durmamıştır.⁵⁸ Aynı zamanda İmam Mâlik hem bir mihneye maruz kalmış hem de İslam beldelerinde yaşanabilecek bir mihne faaliyetini önleyen kişi olmuştur.

Maruz kaldığı mihne İslam dünyasında Emevî hilafetinin son bulup Abbâsî hilafetine geçiş döneminde patlak veren en-Nefsüzzekiyye isyanı sırasında yaşanmıştır. Son Emevî halifesi II. Velîd’in (ö. 126/ 743) ölümünün ardından halifeliğini ilan eden -Hz. Hasan’ın torununun oğlu- Muhammed b. Abdullah el-Mehdî en-Nefsüzzekiyye (ö. 145/762) Ehl-i Beyt adına biat almaya başlamış, 132/750 yılında iktidar olan Abbâsîlere biat etmeyerek 145/762 yılına kadar sürecektir bir isyan başlatmıştır. Muhammed b. Abdullah’ın Medine’de önemli bir nüfuzunun olması yeni Abbâsî yönetimini (2. Halife Ebû Ca’fer el-Mansûr döneminde) Hicaz bölgesi halkından biat almak için harekete geçirmiş, bunun sonucunda Muhammed b. Abdullah ve isyanına destek veren kardeşi İbrâhim Medine’den kaçmak zorunda kalmışlardır. Yıllar süren bu sürgün hayatı boyunca Abbâsî hilafeti tarafından yakalanamayan Muhammed b. Abdullah hicri 145/762 yılında Medine’yi zapt etmiş ve insanlardan yeniden biat almak istemiştir. İşte bu esnada İmam Mâlik Medine ehlinin imamı vasfıyla ve sahip olduğu ilmî otoriteyle bölge halkının fetvasına başvurduğu en önemli alim olarak öne çıkmıştır. Çünkü bölge halkı hali hazırda halife el-Mansûr’a etmiş oldukları biatten vazgeçip Muhammed b. Abdullah’ı desteklemelerinin geçerli olup olmayacağından şüphe içindeydiler. Mâlik ise başlangıçta hilafetini ilk ilan eden ve bölge halkından ilk biat alan kişi olarak buna Muhammed b. Abdullah’ı daha layık görüyor, mevcut halifenin halktan aldığı biati, mükrehin (zorlama altında kalan kişinin) yemini kabilinden değerlendiriyordu. Bu görüşünü desteklemek maksadıyla “mükrehin talakının geçersiz sayılması” hakkında, halen elimizdeki *Muvatta* nüsha rivayetlerinde bulunan Sâbit b. el-Ahnef’den naklettiği mevkuf hadise⁵⁹ kıyasla delil

⁵⁸ Kâdî ‘İyâd, *Tertîb*, 95-96; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâc*, 1/127; Halit Özkan, *Amel telakkisi*, 162.

⁵⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, 29/78. Oral bahsi geçen hadisin kaynaklarda bulunmadığını, onun yerine *Muvatta*’da nakledilen Hz. Ömer’den gelen mevkuf bir rivayetin mevcut olduğunu belirtmiştir. (Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 23-24). Ancak kendi çalışmasının bir sonraki sayfasında kaynak gösterdiği eserin (*Tertîbü’l-medârik*, 2/130) ilgili kısmında Kâdî ‘İyâz, Malik’in gadre uğramasına sebebiyet veren mezkûr hadis hakkında “Mükrehin talakının geçersiz oluşuyla ilgili Sâbit [b.] el-Ahnef hadisi” ibaresini de kullanmıştır. Bahsi geçen Sâbit b. el-Ahnef hadisi ise *Muvatta*’da rivayet edilen, Oral’ın kaynak gösterdiğiyle aynı bâb içerisinde olan (*el-*

getirmiş ve halkın mevcut halifeye olan biatının bir hüküm ifade etmediği fetvasını vermiş, böylece isyanı desteklemiş olmakla suçlanarak Medine valisi Cafer b. Süleyman tarafından halkın önünde kırbaç cezasına çarptırılmıştır. Bu esnada kendisine görüşünden dönmesi yönünde yapılan baskılardan yılmamış ve görüşünü değiştirmemiştir. Muhammed b. Abdullah'ın öldürülmesi, isyanın bastırılması ve halifenin otoritesinin güçlendirilmesiyle neticelenen en-Nefsüzzekiyye hadisesi sonrasında halife el-Mansûr 150/769-770 yılında Malik'e kırbaç cezası veren Medine valisini görevinden almış ve cezalandırmıştır. Daha sonrasındaysa hac için Medine'ye geldiğinde (152/769/770) Mâlik'ten özür dilemiştir.⁶⁰ Böylece İmam Mâlik'in maruz kalmış olduğu mihne süreci bir şekilde tatlıya bağlanarak çözülmüştür.

İmam Mâlik'in İslam beldelerinde yaşanabilecek bir mihneyi önlemesi örneği ise yine bu hadisenin devamıyla ilişkilidir. Halife el-Mansûr, Nefsüzzekiyye isyanı bastırıldıktan sonra 152/769 yılında yaptığı hac yolculuğu esnasında İmam Mâlikle görüşme talep etmiştir. Bu görüşmede onun halihazırda Medine'nin ilmini tedvin etmek üzere telif aşamasında olan eserini kontrolü altındaki tüm İslam beldelerinin resmi kanun metni yapmayı teklif etmiştir. Buna göre İmam Mâlik, halifenin gözettiği çeşitli siyasi tutumların yanı sıra sahip olduğu şöhret sayesinde böyle bir teklife muhatap olmasına rağmen İslam dünyasında yaşanan ilmî gelişmeleri büyük bir olgunlukla yorumlayıp, yaşanabilecek türlü mihneleri önleme amacını da güderek bu kanunlaştırma teklifini reddetmiştir.⁶¹ Onun halifeye olan cevabı ve teklifini

Muvatta', 29/77.) bir sonraki hadistir. Nitekim sehven eserde bırakıldığını düşündüğümüz bu ifadeyi Oral, eserinin ilerleyen bölümlerinde tashih etmiştir. (Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 188).

⁶⁰ Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 23-24, 188. Ancak, İmam Malik'in, hayatını adadığı şehrin merkez konumunda olduğu ve birçok Müslümanın ölümüne sebep olan bir isyan hareketinin en çetrefilli yıllarında, Medine halkının iki taraftan birine biata zorlandığı ve kendisinden fetva istediği bir süreçte olaylara kayıtsız kalması ve bu hadisi kasıtsız nakletmesi, sonrasında valinin yanlış anlaşılma sonucu onu kırbaçlatmış olması fazla tesadüfi görünmektedir. Nitekim kırbaç cezası esnasında görüşünden dönmeye zorlandığında bile görüşünden dönmemiş ve söz gelimi "naklettiğim bu hadis hilafet makamıyla ilgili değildir" gibi bir açıklama yapmamıştır. Yine kanaatimizce Malik'in kırbaçlanması olayından sonra halkın yöneticilere büyük tepkiler göstermesinin, Muhammed b. Abdullah'ı bertaraf etmeyi başarmış ve isyanı lehine sonuçlandırmış olan Halife el-Mansûr'un artık olayları yatıştırmak ve içinde bulunduğu siyasi karışıklıklara ilim cephesinden bir yenisini eklememek için İmam Malik'ten özür dileyip ona ve eserine iltifat etmesine sebep olmuş olabilir. Konu hakkında gelen rivayetlerin geneli incelendiğinde Vali Cafer'in teşebbüsünden halifenin haberdar olduğu bilgisi de görülebilmektedir. Ancak onun Muvatta'ı resmi bir kanun metni olarak İslam beldelerine yayma teklifi elbette yalnızca bu olayı yatıştırma isteğiyle açıklanamamalıdır; selefi olan Ebü'l-Abbâs es-Seffâh'ın da (ö. 136/754) Malik'e benzer bir teklifi götürdüğü rivayetleri dikkate alarak eserin ortaya çıkışında birden fazla sebep olduğunu kabul etmekteyiz.

⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 5/468; İbn 'Abdülber, *el-İntikâ*, 41; Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfi' İbn Asâkir, *Keşfü'l-mugattâ fi fazli'l-Muvatta'*, thk. Muhibbüddin Ebi Said Ömer b. Garamel el-Amri (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 26; Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/72; Zehebî, *Siyer*, 8/78; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 83-84. Konu hakkındaki rivayetler çok çeşitli olmakla birlikte muhtevalarındaki ana tema müstereklerdir. Rivayetlere ileriki sayfalarda detaylıca değinileceği için burada ayrıca içeriklerini zikretmedik.

reddetmesi aralarında bir soğukluk yaşanmasına sebep olmamış, dahası İmam Mâlik'e aynı halife döneminde Hicaz bölgesindeki zekât görevlilerini denetleme yetkisi verilmiştir.⁶²

Onun hadis sahasında elde ettiği büyük başarıların ve şöhretin bir diğer işaretiyse kendisinden sonraki dönemlerde isminin, kezzâb veya metrûk raviler tarafından birçok rivayetin isnadına sokularak bu hadislerin daha güçlü bir biçimde dolaşıma girmesine çalışılmış olmasıdır. İlerleyen bölümlerde detaylı analizlerini yapacağımız bu mevzû/metrûk rivayetlerin sayısının dört yüz otuz yedi (437) adet oluşu ve aynı zamanda tespit ettiğimiz *Muvatta* dışı Mâlik b. Enes senedli rivayetlerin yekûnunun yarısından fazlasını teşkil ediyor oluşu durumun ciddiyetini gösterir mahiyettedir. Bahsi geçen mevzû/metrûk rivayetlerin bir kısmı senedde İmam Mâlik'in öğrencisi konumunda olan (ondan hadis dinlemiş veya dinlediğini iddia etmiş) raviler tarafından rivayet edilmekle birlikte, çoğunluğu sonraki tabakalara ait ravilerce hadis rivayet ağı içerisine sokulmaya çalışılmıştır. Bu rivayetlerden önemli bir kısmı hadis münekkitlerince tespit ve tenkit edilmiş, bazıları hakkındaysa hadisin nakledildiği kaynaklarda net bir tenkit tespit edilememiştir. Böyle durumlarda rical eserlerinden faydalanılarak ravilerin durumları tarafımızca tespit edilmiştir.

2.2. İmam Mâlik'in Muvatta'ı

İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadislerini tespit ve tahlil edebilmek için öncelikle eserinin oluşum sürecini, amacını, mahiyetini, muhtevasını ve müellifin telif süresince hadis ve fıkıh ilimleri açısından izlediği metotlarını ortaya koymak gerekmektedir. Bu hususta klasik ve çağdaş dönemde yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. Dolayısıyla bu bölümde geçmiş çalışmalara da referanslarda bulunularak *Muvatta*'ın oluşum sürecinin tarihi arka planıyla ilgili rivayetler ve görüşler öz olarak ortaya konacak, ayrıca konu hakkında elde edilen yeni bulgulara değinilerek *Muvatta*'ın içeriği ve İmam Mâlik'in eserinde naklettiği, nakletmemeyi tercih ettiği veya sonradan eserinden çıkardığı rivayetlerde gözettiği kriterler hakkında tespitler yapılmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Muvatta'ın telif sebebi ve süreci

Hicrî 2. asır başlarında, Emevî hilafeti dönemine tekabül eden bir zaman diliminde İslam dünyasında resmi tedvin faaliyetleri başlamış ve 2. asrın ikinci yarısında musannef türü hadis eserleri ilk nüvelerini vermiştir. Bu ilk tasnif girişimleri ilmî cenahta hadis ve fıkıhın kesişim noktalarına, yani ahkâmın ve kaynaklarının tespitine matufken; siyasi cenahtaysa alimleri ilmi tasnif etmeye teşvik ederek İslam devletinin dirlik ve düzen içerisinde yönetilmesini sağlayacak ortak bir hukuki düzlem oluşturma çabasına yönelik olarak cereyan etmiştir.

⁶² Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/98; Özkan, *Amel telakkisi*, 102.

Saikleri çeşitlilik arz etmiş olsa da böylesi bir ihtiyaca cevap verebilecek failler yine dönemin öncü alimleri olmuş ve musannef türü hadis edebiyatının ilk örneklerini vermişlerdir. Önceki başlıklarda bahsetmiş olduğumuz fıkıh ve hadisin kesişim noktalarını yani ahkâmı tespit etme çabası bu ilk musannef türü eserlerde başlangıçta fikhî ağırlıkta örnekler ortaya çıkarmıştır. Mâlik'in *Muvatta*'ı ise rivayetlerin ön plana çıktığı, "Sünen" türü eserlere bir geçiş evresini temsil eden eserlerin en önemlilerinden biri olmuştur. Belki de bu özelliği onun *Muvatta*'ını kendisinden önce ve sonraki eserler arasında otorite konumuna yükseltmiştir.

2.2.1.1. Bir telif türü olarak Muvattalar

Muvatta edebiyatı bazı kaynaklarda İmam Mâlik'le başlatılmıştır. Örneğin bu konuda nakledilen bir görüşe göre Mâlik b. Enes'den önce eserine Muvatta ismini veren bir müellif bulunmamaktadır.⁶³ Ancak konu hakkında gelen muhtelif rivayetler ondan önce yazılmış Muvatta'ların olabileceğine işaret etmektedir. Mesela İbn Ebû Zi'b (ö. 159/776) ve Abdülazîz el-Mâcişûn'un (ö. 164/ 780) eserleri muhteva ve metot yönünden benzerlikler arz etmeleriyle bu edebiyatın öncüleri olarak öne çıkarılmıştır.⁶⁴ Musannef türünün örnekleri içerisinde yer alan Muvatta adlı eserler ağırlıklı olarak 2. hicri asırda yazılmış olmakla beraber 3. asrın sonlarına kadar devam etmiştir.⁶⁵ Bu eser türünün fârik vasıfları arasında fıkıh ağırlıklı olması dolayısıyla mevkuf ve maktu rivayetlere merfûlarla birlikte yer vermesi ve Medine ameli üzerine yoğunlaşması bulunmaktadır.⁶⁶ Nitekim bu türün ilk örneklerinin Medine'de görülmesi ve Müslümanların Medine ameline dair ihtiyaç duydukları bilgileri ihtiva etmesi gayesiyle yazılmış olmaları da eserlerin ortak özellikleri arasındadır.⁶⁷

Muvatta'nın telif sebepleri içerisinde en çok bahsedilen iki saikten biri olarak görülen ve bizzat İmam Mâlik'ten nakledilen bir rivayete göre Mâlik, el-Mâcişûn'un eserine muttali olmuş, onu beğenmiş, ancak eserde hadislerin yeterince öncelenmemiş olmasını eleştirerek "ben olsam her konuya önce hadislerle başlar, sonra da delalet vecihlerini ortaya koyarak ilgili konuyu tahkim ederdim" diyerek eserde eksik bulduğu kısımları kendisi tamamlayacak bir eser telif etmeye niyet etmiştir.⁶⁸

⁶³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik bi-şerhi Muvatta'i'l-İmâm Mâlik*, thk. Taha Abdurrauf Sa'd (Kahire: Mektebetü's-Sekâfetü'd-Dînîyye, 1424), 1/62; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muḥammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tenvîru'l-Havâlik Şerh alâ Muvattai Mâlik* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye), 6.

⁶⁴ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 1/86; Süyûtî, *Tedribü'r-Râvî*, 1/93; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 60.

⁶⁵ Hicri 3. asırda *Muvatta* türü eser kaleme alan alimlere örnek olarak: İsmâil b. İshâk el-Basrî'yi (Bk. Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 4/291.) ve Abdân el-Mervezî'yi (Bk. Ali Yardım, "Abdân el-Mervezî", *DİA*, 1988, 1/1/67.) zikretmek mümkündür.

⁶⁶ Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 55-57.

⁶⁷ Nezâr Hamdân, *el-Muvatta'ât li'l-imam Mâlik* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1416/1996), 67.

⁶⁸ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 1/86; Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 35; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 89.

Yaşadığı döneme göre çok eser vermiş bir fakîh olan Mâcişûn'un hadis bilgisinin kısıtlı olduğu söylenmiştir.⁶⁹ Onun eserinde Medine ameline yapılan vurgunun hadislerle yeterince dayandırmamış olmasının sebebi bu olabilir. Yine de onun böyle bir eseri telif ettiğine yönelik gelen rivayetler Mâlik'in *Muvatta'*ının türünün ilk örneği olmadığı düşüncesini destekler niteliktedir. Nitekim Mufaddal b. Muhammed el-Medenî (ö. ?) “*Medine’de, Ehl-i Medîne’nin üzerinde ittifak ettiği şeyleri zikretmesi açısından Muvatta’ tarzında çalışma yapan ilk kişi Abdülazîz b. Abdullah b. Ebî Seleme el-Mâcişûn’dur.*” diyerek onun *Muvatta’* türünün ilk müellifi olduğuna işaret etmiştir.⁷⁰

Ancak konu üzerine yapılan detaylı çalışmalar Mâlik'in *Muvatta'*ından önce telif edildiği söylenen bu eserin orijinal isminin aslında *Muvatta* olmadığını ortaya koymuştur.⁷¹ Dolayısıyla mezkûr eser, ismiyle olmasa da muhtevası sebebiyle *Muvatta* eser türünün ilk temsilcilerinden biri olarak kabul edilebilir. Günümüze ulaşamamış olan İbn Ebû Zi'b'in *Muvatta'*ı hakkında gelen rivayetlerdeyse Mâlik'in *Muvatta'*ını tasnifinden sonra dönemin alimlerin aralarında kıyas yapılmış, İbn Ebû Zi'b'in *Muvatta'*ının daha kapsamlı olduğu söylenmiştir.⁷² Bu durum İbn Ebû Zi'b'in Mâlik'den daha önce *Muvatta* isimli bir eseri olduğuna delalet etmektedir. *Muvatta* bir eser ismi değil bir eser türü olarak ele alındığında, bizzat *Muvatta* şarihlerinin İmam Mâlik'in *Muvatta'*ından önce de Medine’de bu türden başka eserlerin mevcut olduğuna ve hatta İmam Mâlik'in yeniden bu türde eser verme çabasının beyhude olduğuna yönelik yapılmış eleştirileri aktardıkları görülebilir.⁷³ Ancak Mâlik bu eleştirilere “*Bunlardan hangisi Allah rızası için yazılmışsa sadece onun kalıcı olduğunu göreceksiniz*” şeklinde cevap vermiş ve kendi eserinin bunların çok daha ötesinde olduğunu ifade etmiştir. Sonrasında Mufaddal b. Muhammed demiştir ki: “*Diğer kitaplar sanki kuyulara atılmış gibi oldu; bundan sonra hiçbiri anılmadı.*”⁷⁴

Konuyu ilk *Muvatta* olmak özelinden çıkarıp ilk musannef vasfı taşıyan eserler genellemesiyle ele alan İbn Hacer el-Askalânî ise İbn Cüreyc (ö.150/767), Mâlik b. Enes, el-Evzâî (ö. 157/774), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Saîd b. Ebû Arûbe (ö. 156/772), er-Rabî b. Subeyh (ö. 160/776), Hammâd b. Seleme (ö. 167/784) gibi farklı İslam beldelerinin ilk musannifleri sıfatıyla öne çıkan isimleri sayar, bunların hepsinin muasır olduklarını ve hangisinin eserinin daha önce yazıldığının bilinemediğini söyleyerek meselenin muğlak

⁶⁹ Zehebî, *Siyer*, 7/312.

⁷⁰ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 1/86.

⁷¹ Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 62.

⁷² Süyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, 1/93; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 60.

⁷³ Süyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, 1/93.

⁷⁴ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 1/86; Ömer Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu* (Ankara Okulu Yayınları, 2013), 239.

kısımlarının sınırlarını çizmiş olur.⁷⁵ Netice itibariyle gerek muhteva açısından gerekse isim tercihiyle İmam Mâlik'in, İslam tarihinde Muvatta eseri telif eden alimlerden ilki değilse bile ilklerden biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Eser telifinde tercih edilen bu kelimenin etimolojisi incelendiğinde çiğneme, bir şeyin üzerine basma, muvafakat etme ve izlenilen yol anlamlarının baskın olduğu görülmektedir. İmam Mâlik'in eserine neden bu ismi verdiğiyle ilgili hem kendisine atfedilen rivayetler hem de üzerine yapılan yorumlar ve menkıbevi anlatımlar hatırı sayılır miktardadır. Buna göre İmam Mâlik'in, “*Kitabımı (Muvatta'ı) Medine fukahâsından yetmiş kişiye arz ettim, hepsi de onun üzerinde hemfikir oldular (muvafakat ettiler). Ben de böylece kitabıma Muvatta ismini verdim*”⁷⁶ şeklinde bir açıklama yapmış olmasında Muvatta'nın “muvafakat etme” anlamının baskın olduğu görülmektedir. Bunun dışında kelimenin “çok çiğnenen yol” veya “kolaylaştırılan” manasında kullanıldığı bazı hadis rivayetlerini ve İmam Mâlik'in rüyasında Hz. Peygamber'i (s.a.v) görerek eserini telif etme niyetini ilhama dayandığı menkıbevi aktarımları da göz önünde bulunduran, böylece eserin ismine etimolojik olarak farklı ama destekleyici kaynaklar öneren araştırmacılar da mevcuttur.⁷⁷ Öne sürülen manaların ortak paydasına yoğunlaşıldığında İmam Mâlik'in eserini tesmiyesinde ona göre Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetinin tespitinde en önemli araçlardan biri olan Medine ameline ve bu bölgede yerleşmiş ilmî kanaatlere yapılan vurgunun ön planda olduğu açıktır. Üstelik bu vurgu yalnızca Mâlik'in Muvatta'ına da ait değildir; Muvatta literatürü babında örnekleri verilen ve bu türün ilk temsilcileri olan eserlerin de aynı amaçla telif edildikleri söylenmektedir.⁷⁸

2.2.1.2. İmam Mâlik'in Muvatta'nın telif sebebi

İmam Mâlik'in Muvatta'nı telif sebebine gelince, yaşadığı asrın ilmî ve siyasi gelişmelerinin eserini telifinin üzerindeki etkisi oldukça önemli ve dikkat çekicidir. Zira onun Muvatta'nın hem ilmî hem de siyasi cenahta sistemleşmeye yönelik bir ihtiyacı karşıladığını görülmektedir. Bu ihtiyaçlardan ilmî olanlarına bakıldığında, tedvin hareketiyle birlikte hadislerin yazıya geçirilme sürecinin hız kazanmasının ilim sahasında yeni ihtiyaçları gündeme getirmesi ve musannef türü eserlerin telif edilebilmesinde bir zemin teşkil etmesi ön plana çıkmaktadır. Tedvin sonrasına tekabül eden bu dönem artık fıkıh ilminin ve imamların verdiği fetvaların kaynaklarının sorgulanmaya başladığı bir dönemdir. Dolayısıyla bu dönemde telif edilen eserlerde fikhî istinbâtı kolaylaştıracak, teşrî'e hizmet edecek hadislerin tasnifine ağırlık

⁷⁵ İbn Hacer, *Heydu's-sârî*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959), 6; Khaldi, *İmam Malik*, 64.

⁷⁶ Süyûtî, *Tenvîru'l-Havâlik*, 6; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 52.

⁷⁷ Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 52-55.

⁷⁸ Hamdân, *el-Muvatta'ât*, 67; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 58.

verildiği gözlemlenmektedir. Yine aynı sebeple hicri üçüncü asırda zirvesine ulaşan yalnızca sahih hadisleri toplama eğilimi bu dönemde henüz kendini göstermemektedir.⁷⁹ İmam Mâlik'in *Muvatta*'ının muhtevası incelendiğinde ahkâma hasredilmiş bir yapıda olduğunun görülmesi, dönemin bahsi geçen ilmî yönelimlerinin bir sonucu olmalıdır. Zira İmam Mâlik'in, yaşadığı dönemin ve öncesinin müktesebatına hâkim olup ortaya çıkan yeni ilmî ihtiyaçlara cevap üretme çabasını göstermesi son derece doğaldır. Resmi tedvin faaliyetlerinin hemen başlarında görev almış İbn Şihâb ez-Zührî'ye talebelik yapmış olması, Medine ve diğer bölgelerde yazılmaya başlamış eserlere vakıf olmasının yanısıra, yukarıda söz edilen el-Mâcişûn'un eserine yapmış olduğu yorum ve eleştiriler bu tespiti doğrulamaktadır. Nitekim *Muvatta*'ını telif sebepleri içerisinde en büyük vurgu onun el-Mâcişûn'un eserine yaptığı yorum olarak gösterilmiş ve hatta bu olaydan hemen sonra kendi *Muvatta*'ını oluşturmaya başladığı söylenmiştir.⁸⁰

Siyasi sebepler söz konusu edildiğindeyse hicri 2. asrın ikinci çeyreğinde vuku bulan Emevî hilafetinin yıkılması ve Abbasî hanedanlığının başa geçmesi hadiseleri ilk sırada zikredilebilir. Emevî hilafeti döneminde İslam toplumu içerisinde gerek ilim çevrelerinde gerekse ekonomik açıdan ortaya çıkan gayrinizami ortamın aşılması, Arap-mevâlî ayrımcılığının kaldırılması, istikrarın sağlanması ve Müslümanlar için bir güven ortamı temin edilmesi Abbasîlerin iktidara gelirken vadettiklerinin başında gelmekteydi. Vaatlerini gerçekleştirmek için aşmaları gereken iç ve dış sorunları içerisinde İranlı Bermekî ailesiyle ve iç isyanlarla mücadele gibi siyasi problemlerle birlikte İslam beldeleri içerisinde gerçekleşen muhtelif içtihadî hareketler ve gayri İslami akımların İslami değerlere saldırmaları gibi nizama muhtaç gördükleri meseleler vardı. Bu bağlamda dini ilimlerin ve içtihadî hareketliliğin belli bir düzen ve sistem içerisinde yürümesini sağlamak, diğer unsurların da ayakta durmasını temin edecek en önemli başlıklardan biri olarak görülüyordu. İlk Abbâsî halifesi Ebû'l-Abbâs es-Seffâh'ın (ö. 136/754) kısa süren hükümranlılığı sonrasında devleti 21 yıl yönetecek olan Ebû Ca'fer el-Mansûr ile birlikte zikredilen bu problemlerin aşılması için önemli girişimlerde bulunuldu. İsyânların bastırılması, halkın müreffeh bir yaşama kavuşması için iktisadi atılımlar yapılması gibi siyasi ve ekonomik ilerlemelerin yanında devletin sistemli bir İslami hukuk zeminine sahip olabilmesi ve dini ilimlerin tesis edilmesi noktasında önemli gelişmeler yaşandı. Bu gelişmelerin en belirgin işaretlerinden biri fıkıh ve hadis bilgisinin toplanması için gerekli ortamların hazırlanması ve alimlerin teşvik edilmesiyle tedvin faaliyetlerinin hız kazanmış olmasıydı. Ancak yine de merkezi otoritenin sistemleşmesi ve devletin hukuki düzlemde

⁷⁹ Ahmed Emin, *Duha'l İslâm* (Kahire: Müessesetü Hindavî, 2012), 464.

⁸⁰ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 1/86; Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 35; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 89.

ayaklarını sağlam zemine basabilmesine duyulan ihtiyaç varlığını hala korumaktaydı. Bunun üzerine İbnü'l-Mukaffa'nın (ö. 142/759) benzer muhtevaya sahip önerilerini halifeye arz etmesi de eklenince 2. Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr bu ihtiyacı karşılayabilecek, Müslümanlar üzerinde ilmî çekim etkisi yüksek olan İslam alimlerine meyletmiştir. İmam Mâlik'in *Muvatta'*ını telif etmesinde büyük etkisi olan bir diğer saik ise Emevî hilafetinin sonlanmasıyla ortaya çıkan bu ilmî serbestlik ortamında ihtilafların daha fazla boy göstermesi, bu ihtilaflara karşı temsil ettiği çizgiyi devam ettirme rolünü üstlenen Mâlik'in Medine hadis ve fıkıh ekolünün özlü ve kapsayıcı bir şekilde ortaya koymak istemiş olmasıdır. Söz ettiğimiz ilmî ihtilaflara ehl-i hadis ve ehl-i re'y arasındaki ilmî çatışmalar ve ehl-i bid'at ve zındıklarla mücadele gibi başat örnekler vermemiz mümkündür.⁸¹

Halife el-Mansûr'un henüz Abbâsî devleti kurulmadan önceki dönemlerde de İslam hukukunu tedvin edecek bir eser teklif etme niyetinin olduğunu gösteren bir rivayet mevcuttur.⁸² Her ne kadar en-Nefsüzzekiyye isyanında onun otoritesine karşı bir tutum sergilemiş gibi görünse de aslında İmam Mâlik'in buradaki tavrının resmi siyasi idareye karşı gelmek değil, hilafet makamına başlangıçta kimin daha layık olduğuna fetva vermekten ibaret olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim bu olay dışında (öncesinde ve sonrasında) Mâlik'in yöneticilerle olan ilişkileri her zaman yapıcı ve destekleyici olmuştur. Buna ek olarak en-Nefsüzzekiyye isyanında İmam Mâlik'in Medine halkı üzerindeki manevi etkilerini görmüş olmasının halifenin nihai bir kanaate varıp kendisiyle görüşmeye karar vermesinde etkisi olduğu da söylenebilir. Bu hususta serdedilmiş bir başka görüş ise halifenin tüm İslam beldelerinde uygulanabilecek bir eser verme çağrısının Medine'nin tüm alimlerine yönelik olduğu ve Malik'ten önce yazılmış eserlerin ortaya çıkış sebebinin böyle açıklanabileceği yönündedir.⁸³ Ancak netice itibariyle halifenin nihai yöneliminin Medine'nin en çok itibar edilen alimi olan Malik üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Böylece yaptığı bir hac esnasında bu niyetini uygulamaya geçirmiş ve İmam Mâlikle görüşmüştür. Bahsi geçen haccın ve gerçekleşen görüşmenin hangi yılda vuku bulduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur.⁸⁴ Hilafeti boyunca 140/758, 144/762, 147/765, 148/766

⁸¹ Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 75-78.

⁸² İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1/29; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 83.

⁸³ Umar Faruq Abd-Allah, *Malik's Concept of 'Amal in the Light of Maliki Legal Theory* (Chicago Üniversitesi, 1978), 101-102.

⁸⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî İbn Kutebye, *el-İmâme ve's-siyâse*, thk. Ali Şîrî (Beyrût: Dâru'l-Edvâ, 1410), 2/193-194; Mebrûk, *el-İmâm Mâlik*, 254; *el-Muvatta'*, A'zamî, "Mukaddime", 1/81; Hamdân, *el-Muvatta'ât*, 67; Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced 'alâ Muvatta'i'l-İmâm Muhammed*, thk. Takiyüddin en-Nedvî (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1426), 1/14-15; Muhammed Ebû Zehrâ, *Mâlik Hayâtuhu ve 'Asruhu, Ârâuhü ve Fıkhuhu* (Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1371), 228; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 96-97.

ve 152/769 yılları olmak üzere beş kez hac yaptığı bilinen el-Mansûr, Mâlikle birden fazla kez görüşmüştür.⁸⁵ Bu görüşmelerde aralarında geçen konuşmaları aktaran rivayetlerin bazılarında halife, İmam Mâlik'ten ihtiyaca yönelik bir eser telif etmesini isterken bazılarında Mâlik'in halihazırda telifi devam eden eserini bitirdikten sonra yönetimindeki İslam beldelerinde resmi uygulamaya koymak istemektedir. Burada iki versiyondan birer örnek vermekle yetinilecektir:

Muvatta ravilerinden olan Ebû Mus'ab'dan nakledilen rivayete göre, “*Ebû Ca'fer el-Mansûr, Mâlik'e şöyle dedi: “İnsanlar için, onları muhtevasıyla ameli mecbur tutacağım bir kitap telif et”. Mâlik onunla bu konuda konuştu. Ardından Ebû Ca'fer, “Onu telif et. Zira günümüzde senden daha bilgili kimse yok” dedi. Bunun üzerine Mâlik, Muvatta'ı telif etti. Fakat onun telifi bitmeden Ebû Ca'fer vefat etti.*”⁸⁶ Bu ve benzeri rivayetlerde İmam Mâlik'in halifeyle olan bu görüşmesinin eseri *Muvatta*'ı telifinde önemli rol üstlendiği görülmektedir.

Halife el-Mansûr'un *Muvatta*'ı yönetimindeki İslam beldelerinde resmi uygulamaya koymak istemesini en mufassal şeklinde aktaran rivayete göre aralarında geçen konuşmayı Mâlik b. Enes olayı şöyle anlatır:

*“Ebû Ca'fer el-Mansûr hacca geldiğinde beni çağırttı. Ben de yanına gidip onunla konuştum. O sordu, ben de cevap verdim. Ardından şöyle dedi: “Ben telif ettiğin bu kitapların (Muvatta'ı kastederek) nüshalarının çoğaltılması talimatını vermeye kesin olarak karar verdim. Sonra da Müslümanların bulunduğu her şehre bir nüsha göndererek onlara bu kitapların muhtevalarıyla amel etmelerini, ondan başka bir şeye yönelmemelerini ve bunun dışındaki sonradan çıkmış ilimleri terk etmelerini emredeceğim. Çünkü ben ilmin aslının Medine'nin ilmi ve rivayeti olduğu görüşündeyim.” Ben ona şöyle cevap verdim: “Ey Emîr'ü'l-mü'minîn bunu yapma! Çünkü insanlara daha önceden pek çok görüş ulaştı, onlar muhtelif hadisler işittiler, rivayetler naklettiler. Allah Resulü'nün ashabının ve diğer ulemanın ihtilaf ettiği konularda bunlara dayanarak tercihlerde bulunmuşlardır. Bu itibarla insanlara ve benimsedikleri görüşlere dokunma; her memleket ahalisini tercihleriyle baş başa bırak.” Ebû Ca'fer bunun üzerine şöyle dedi: “Hayatım üzerine yemin ederim ki, sen buna rıza gösterseydin, onu kesinlikle emrederdim.”*⁸⁷

⁸⁵ el-Mansûr ve Mâlik'in ilk görüştüğü tarih için İbn Kuteybe 140/758 senesini öne sürerken A'zamî'ye göre bu tarih 144/762 (*el-Muvatta* 'A'zamî, “*Mukaddime*”, 1/81), Kevserî, Hamdân ve Ebû Zehrâ'ya göre 148/766 civarındadır (*et-Ta'lik*, 1/14-15; *el-Muvatta* 'ât, 67; *Mâlik Hayâtuhu*, 228.). Oral ise konuyu bütüncül detaylarıyla analiz ederek, halife ve Mâlik'in ilişkilerinin henüz iyi durumda olduğu, el-Mansûr'un hilafete geçişinden sonra çıktığı ilk hac yolculuğu olan 140/758 yılını savunur. Bu savunusunda İbn Kuteybe'nin nakillerinin de destekleyici bir rolü vardır. Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 97.

⁸⁶ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/71; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâc*, 72.

⁸⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/573-574; İbn 'Abdülber, *el-'İntikâ* '80-81; İbn Asâkir, *Keşfü'l-muğattâ*, 25-26; Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/72; Zehebî, *Siyer*, 8/78.

Bu ve benzeri rivayetlerde dikkat çeken kısım ise İmam Mâlik'in halifeyle görüşmelerinden önce eserini belli bir noktaya getirmiş olmasıdır. Yukarıdaki rivayetlerden anlaşıldığı üzere Malik'le halife arasında vuku bulan görüşmelerin ilki eser henüz telif aşamasına geçmeden, diğeriyse eser bitme aşamasındayken gerçekleşmiş görünmektedir. Henüz bitime ulaşmadığını düşünmemizin sebeplerinden biri Malik'in *Muvatta'*ını el-Mansûr hayattayken bitiremediğine dair gelen yukarıda değindiğimiz rivayetlerde geçmiş olan “*Fakat onun telifi bitmeden Ebû Ca'fer vefat etti.*” ifadesidir.⁸⁸ Bir diğer sebep ise Kevserî'ye göre el-Mansûr'un son hacı olan 152/769 senesinde⁸⁹ aralarında geçmiş olan şu konuşmadır:

Ebû Ca'fer, Mâlik'e şöyle dedi: “*Ey Ebû Abdullah! Bu ilmi ve kitapları tedvin et ve onlarda İbn Ömer'in müteşeddît görüşlerinden, İbn Abbas'ın ruhsatlarından ve İbn Mes'ûd'un şâz görüşlerinden sakın. Orta yola, imamların ve sahâbenin üzerinde birleştiklerine yönel.*”⁹⁰

Buna göre halife, Mâlik'in eserinin gidişatına dair tavsiyeler vermekte, bu durum ise eserin henüz nihayete ermediğini hissettirmektedir. Dolayısıyla bahsi geçen ikinci görüşme esnasında *Muvatta'*ın en azından ilk versiyonlarının halifenin eline ulaştığı söylenebilmektedir.⁹¹

Tüm bu zikredilen sebepler ve dönemin ilmî şartlarını bütüncül olarak değerlendirmeye alındığında, Mâlik'i *Muvatta'*ını telif sürecine götüren saikler içerisinde siyasi sebeplerle ilmî sebepleri birbirinden ayrı kabul edip hangisinin daha güçlü olduğunu tartışmak makul görünmemektedir. Gerek Medine'de gerekse diğer İslam beldelerinde ilim sahasında hasıl olan fikhî ihtiyaçlar ve yönelimler Mâlik gibi dönemin önde gelen alimleri tarafından bilindiği gibi el-Mansûr'un ifadelerinde görüldüğü üzere siyasi otorite tarafından da takip edilmektedir. Dolayısıyla iki cenahta da yönelimler müşterek bir ihtiyaca binaen ortaya çıkmıştır. Nitekim bu hususta, İmam Mâlik'in el-Mâcişûn'un eserini inceledikten sonra kendi kitabını yazmaya yönelmiş olmasıyla, hilafete gelmeden öncesinden itibaren ona bir eser telif ettirmeyi düşünen halifenin niyetlerinin tevafuk etmiş olması ihtimali üzerinde duranlar da mevcuttur.⁹² Bu durum bizim de kanaatimizle örtüşmektedir.

⁸⁸ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/71; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâc*, 72.

⁸⁹ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Ehâdisü'l-Muvatta'* ve'ttifâku'r-ruvât 'an Mâlik ve 'htilâfuhüm ziyâdeten ve naksan, thk. Muhammed Zâhid b. Hasan el-Kevserî (Kâhire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1419), “Mukaddime”, 3; Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 37. Dipnot; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 84-85.

⁹⁰ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/73; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâc*, 73; İbn Kutebye, *el-İmâme*, 2/2/202; Zûrkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, 1/8.

⁹¹ Benzer bir görüş için: Ebû Zehrâ, *Mâlik*, 228.

⁹² ed-Dârekutnî, *Ehâdisü'l-Muvatta'*, “Mukaddime”, 3; Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 36-37.

2.2.1.3. Muvatta'ın telifinin başlangıç ve bitişi

Hem ilmî hem de siyasi sahada İmam Mâlik'in döneminin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde kaleme aldığı bir eser olarak ortaya çıkan *Muvatta*'ın telifinin hangi yıl başladığı, hangi yıl nihayete erdiği ve kaç yıl sürdüğü ihtilaflı bir konu olarak varlığını sürdürmektedir. İhtilafa sebebiyet veren önemli problemlerden biri İmam Mâlik'in eserini güncel tutma gayesiyle bazı değişiklikler yaptığının düşünülmesi olmuştur. Yani *Muvatta*'ını bitirip sabit bir metin olarak okutmak yerine, belli bir zamana kadar eseri üzerinde mütemadiyen değişikliklerde bulunabildiğine inanılmaktadır. Bu değişikliklerin maksadının eserinde bir kemâl arayışı gütmek olduğu açıktır, ancak aynı zamanda *Muvatta* rivayet nüshalarının içerdikleri hadis sayılarının farklılık gösterebilmesinde ve telif zamanının net bir şekilde tespit edilememesinde en büyük etkiye de Mâlik'in bu tercihi sebep olmaktadır. Tespitin zorluğuna işaret eden bir başka detay ise İmam Malik'in *Muvatta*'ı kaleme almaya başladığı andan bitireceği güne kadar inzivaya çekilip hali hazırda yürüttüğü hadis meclislerine ara verdiğiyle ilgili herhangi bir bilginin elimize ulaşmamış olmasıdır. Yani Malik bir yandan *Muvatta*'ı telif ederken bir yandan mutat hadis meclislerini devam ettiriyordu. Dolayısıyla tertip ettiği hadis meclislerinde telifine devam ettiği *Muvatta*'dan bitmiş olan kısımları öğrencilerine okutuyor olma ihtimali son derece yüksektir. Nitekim İbn Hazm'dan gelen ve ileride detaylıca değineceğimiz bir rivayetin günümüzde bu şekilde anlaşılabilirdiği de görülmüştür.⁹³

Öte yandan onun eserinde başlangıçta 10.000 hadis bulunduğu ve eserini vefat edene kadar sürekli gözden geçirdiğiyle ilgili rivayetleri⁹⁴ de dikkate aldığımızda telifin bitiş süresini hesaplamak gittikçe zorlaşmaktadır. Buna rağmen *Muvatta*'ın oluşma süresini, başlangıç ve bitiş tarihlerini tespit etmek için birçok çalışma yapılmış, bazıları net bazılarıysa ortalama tarihler içeren fikirler yürütülmüştür. Bu tarihlendirme girişimlerinden kısaca bahsetmek gerekirse içlerinde en eski ve klasik kaynaklar arasında yegâne olanı İbn Hazm'a (ö. 456/1064) aittir; ona göre *Muvatta* hicri 143/760 yılından sonra yazılmış olmalıdır.⁹⁵ Daha yakın dönem araştırmacılara gelindiğindeyse Muhammed Zâhid el-Kevserî (ö. 1371/1952) eserin telifine başlangıç tarihi hakkında bir teklifte bulunmamış, bitiş tarihini ise hicri 159/775 yılı olarak

⁹³ Ebû Muhammed 'Alî b. Ahmed el-Endelûsî İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.), 2/136-137; Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 45. Nitekim Mâlik'in eserinin biten bölümlerini meclislerinde okutmaya başladığını gösteren bir başka rivayet, arkadaşı Mutarrif b. Abdullah en-Neysâbü'rî'den (ö. ?) şöyle gelmektedir: *Mâlik bana dedi ki, "İnsanlar Muvattalarım hakkında ne düşünüyorlar?" Ben de "sevip övenler de var, hased edip iftira atanlar da var" dedim. Bunun üzerine bana "eğer ömrün yeterse Allah'ın onun (eserim) hakkındaki muradını göreceksin" dedi. İbn Abdülber, et-Temhîd, 1/85; Kâdî 'İyâd, Tertîb, 2/76; Süyûtî, Tenvîru'l-Havâlik, 7. Rivayetten anlaşıldığı kadarıyla Mâlik henüz eserini tamamlamamış ancak biten kısımları insanlara okutmaya başlamıştır.*

⁹⁴ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/73.

⁹⁵ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/247.

belirlemiştir. Ona göre Mâlik'in *Muvatta*'ı öğrencilerine okutmaya başlaması bu yılda gerçekleşmiştir. Ayrıca ona göre 159/775 yılından önce *Muvatta* kimse tarafından rivayet edilmemiştir.⁹⁶ Abdülfettâh Ebû Gudde (ö. 1417/1997) yaklaşık tarihler vermekle yetinerek eserin başlangıç tarihinin 140/757 veya 147/764 sonrası, bitiminin ise kesin bir dille 158/774 sonrası olduğunu tespit etmektedir.⁹⁷ Muhammed Ebû Zehra'ya (ö. 1391/1972) göre İmam Mâlik eserine yaklaşık 140/757 yılında başlamış ve yine yaklaşık olarak 158/774 tarihinde nihayete erdirmiş olmalıdır.⁹⁸ Nezîr Hamdân'a göre ise eserin telifi toplamda 11 yıl sürmüş, 148/765 ile 159/775 yılları arasında yazılmıştır.⁹⁹ Saydığımız bu üç ismin görüşlerindeki ortak nokta *Muvatta*'ın telif sürecinin sonunu ortalama 158/774-159/775 yılları arasında tarihlendiriyor olmalarıdır. M. Mustafa el-A'zamî (ö. 1439/2017) ise bahsi geçen bu araştırmacılar farklı olarak Mâlik'in *Muvatta*'ını yazmaya 130 yılında başlayıp 140/757'li yıllarda bitirdiği görüşündedir.¹⁰⁰ Halit Özkan ise telif başlama tarihinde İslam dünyasında tasnif hareketlerinin başladığı nakledilen 143/760 yılını mümkün görürken¹⁰¹, bitiş tarihinin 158/774 yılından önce olması gerektiğini savunmaktadır.¹⁰² Konu hakkında gelmiş olan bu muhtelif yaklaşımları ve delillendirmeleri değerlendiren Ebubekir Sifil "Mâlik, eserini telif 143/760 yılından sonra başlamış, 158/774 yılından sonrasında bitirmiş olmalıdır" diyerek hem başlangıç hem de bitişle ilgili ihtiyatlı bir tarih aralığı belirlemiştir.¹⁰³

Zikretmediğimiz diğer bazı görüş sahiplerine de değinmek gerekirse Yasin Dutton'a göre *Muvatta*'ın metni 150/767 yılı civarında mevcut olmalıyken¹⁰⁴, Yusuf Guraya, sayılan diğer bazı araştırmacılar gibi bitiş sürecinin delillerini İmam Mâlik'in halifeyle görüşmesi üzerine bina ederek el-Mansûr'un 147/765 veya 152/769 yılında yaptığı hac ziyaretinde tamamlandığı

⁹⁶ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî İbn Abdülber, *el-İntikâ fî fezâili 'l-eimmeti 's-selâseti 'l-fukahâ*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1417), 81, (Kevserî'nin notu). Kevserî'nin metinde geçen "فلا تثبت روايته ممن تقدم على ذلك" ifadesinin "Bu tarihten önce rivayet edilen *Muvatta*'ların rivayeti sahih değildir" şeklinde de anlaşılabilirliği detayından bahseden Özkan, *Muvatta*'ı Malik'ten önce, *Muvatta*'ın ilk ravilerinden biri olan İbn Ziyâd el-Absî'den (ö. 183/799) dinlemiş olan Esed b. Furât'ın, hocasının yanından en geç 158'de ayrıldığı bilgisinden istidlalle Kevserî'nin görüşünün doğru olmadığı kanaatini yansıtmıştır. Halit Özkan, "Amele Delâlet Eden Tabirler Açısından *Muvatta* Nüshaları", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (2011), 10. Sifil ise bu tarihlendirmeyi doğru bulmamış, Kâdî İyâz, İbn Ferhûn ve Muhammed Mahfûz'un biyografik rivayetlerinden yola çıkarak Esed b. Furât'ın İbn Ziyâd'dan *Muvatta*'ı daha ileri tarihlerde dinlemiş olduğunu öne sürmüştür. Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 50-51.

⁹⁷ Leknevî, *et-Ta'liku 'l-mümecced*, Ebû Gudde'nin "Takdim" yazısı, 1/12.

⁹⁸ Ebû Zehrâ, *Mâlik*, 228.

⁹⁹ Hamdân, *el-Muvatta'ât*, 69.

¹⁰⁰ A'zamî, *Muvattau 'l-İmâm Mâlik*, 1/84, 275.

¹⁰¹ Özkan, "Muvatta Nüshaları", 8.

¹⁰² Özkan, *Amel telakkisi*, 168.

¹⁰³ Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 39.

¹⁰⁴ Yasin Dutton, *The Origins of Islamic Law: The Qur'an, the Muwatta' and Madinan Amal* (Routledge, 2013), 22.

görüştüğüdür.¹⁰⁵ Muhammed b. Yahyâ Mebrûk ise *Muvatta*'nın telifine başlangıcın 143/760'dan sonra olduğu konusunda net bir görüşe sahiptir.¹⁰⁶ Oryantalist hadis araştırmacısı Herald Motzki'ye (ö. 2019) ve Wael B. Hallaq'a göre eserin bitiş tarihi en geç 150/767 olmalıdır.¹⁰⁷ Son olarak Kenan Oral, Mâlik'in eserini telifine 140/757 senesi civarında başlamış ve yaklaşık on (10) yıl süren yazım sürecinin sonunda 150/767 senesi civarında bitirmiş olmasını bu konuda gelen rivayetlere bütüncül bir bakışla bakmaya çalışarak daha gerçekçi bulmaktadır.¹⁰⁸

İmam Mâlik'in eserini telifine başladığı tarihten daha çok bitirdiği tarihi tespit etmek için harcanan çabanın nispeten daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri *Muvatta* gibi sadece kendi dönemine değil, sonraki dönemlere de ışık tutup mezhebin yaygınlık kazanmasında en önemli rolü oynayan bir eserin teşekkülünü tamamladığı tarihi tespit edebilmenin, mezhebin kurucu imamının nihai görüşlerini ve mahfuzatında olup eserine almadığı veya eserinden çıkardığı rivayetleri belirlemekte önemli avantajlar sağlayabilmesi olabilir. Bir diğer sebep ise eserin tamamlanışına delalet edebilecek olayları tespit etmenin, başlangıcına delalet eden olayları tespitten daha kolay oluşu ve daha fazla veri sunabilmesinde aranmalıdır. Nitekim eserin bitiş tarihiyle ilgili tespitlerde bulunan yukarıdaki araştırmacıların ekseriyetle dayandıkları delillerin İmam Mâlik ile halife arasındaki ilişkiler ve/veya *Muvatta* nüsha rivayetlerinin hadis beldelerinde İmam Mâlik'in öğrencilerince dolaşıma sokulmaya başladığı zaman aralığı üzerinde yoğunlaştığını tespit etmekteyiz.

İki delil türünde de *Muvatta*'nın tamamlandığını düşündürecek resmi veya ilmî etkileşimler belirleyici kabul edilmektedir. Zira ölümüne kadar eseri üzerinde tasarrufta bulunmaya; eklemeler ve çıkarmalar yapmaya devam ettiği iddia edilen bir alimin eserinin hiç değilse bir noktada iskeletinin tamamlandığı ve muhataplarına resmi olarak arz edilmeye başlanmış olduğu kabul edilmiş olmaktadır. Aksi takdirde zaten eserin tamamlanışı müellifinin vefatıyla (179/795) tarihlendirilmeliydi. Yukarıda zikredilen ve günümüze kadar devam etmiş tartışmalara bütüncül bir gözle bakıldığında, el-Kevserî'nin *Muvatta*'nın bitiş ve öğrencilere okutulmasının başlangıcı için verdiği 159/775 tarihinin ve bu yıldan önce kimse

¹⁰⁵ Muhammed Yusuf Guraya, *Sünnetin Neliği Sorunu*, çev. Mehmet Emin Özafşar (Otto, 2015), 24-31.

¹⁰⁶ Mebrûk, *el-İmâm Mâlik*, 256.

¹⁰⁷ Harald Motzki, "The Jurisprudence of Ibn Shihâb Al-Zuhrî. A Source-Critical Study", *Taquino-Taqwîm* 1 (2000), 31; Wael B. Hallaq, "On Dating Malik's Muwatta", *UCLA Journal of Islamic and Near Eastern Law*, (2002 2001), 51; "İbn Şihâb ez-Zuhrî'nin Fıkhi: Bir Kaynak Tenkidi İncelemesi (Harald MOTZKI)", çev. Fatma Kızıl, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 3/2 (30 Aralık 2005), 153; Kızılkaya Yılmaz, *Çağdaş Hadis Tartışmaları ve Muvatta*, 109.

¹⁰⁸ Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 97, 105.

tarafından tam bir kitap olarak rivayet edilmediği tezinin hala yanlışlanabilmiş olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla *Muvatta*'nın telifinin bitişi ve öğrencilere okutulmaya başlaması için 159/775 tarihi ve sonrasına bakmak daha gerçekçi görünmektedir.

Muvatta'nın telife başlandığı tarihten daha çok bittiği tarihi tespit etmek için harcanan çabanın daha fazla olduğu görülse de eserin başlangıç tarihi de büyük önem arz etmektedir. Zira eserin telifinin başladığı ve telif süreci boyunca Malik'in tertip etmeye devam ettiği hadis meclislerinde okutulmaya başlandığı zaman diliminin tespiti, araştırmanın üçüncü bölümünde detaylı bir şekilde incelenecek olan *Muvatta*'da yer almayan hadislerin hadis rivayet ağı içerisinde dolaşıma girmeye başladığı muhtemel tarih aralıklarının belirlenebilmesine bir kapı aralayacaktır.

İmam Malik'in *Muvatta*'nı telife başladığı tahmini tarihlerle ilgili yapılmış en güncel iki çalışma, tespit noktasında en kapsayıcı ve isabetli aralığı gösteren Sifil ve Oral'ın çalışmalarıdır. Buna göre Sifil, Halife el-Mansûr'un Medine'nin ilmî birikimini bir eserde tasnif etmesiyle ilgili teklifinin Malik'in eserini telife başlamasının sebeplerinden biri olduğuna itiraz etmez, ancak bu teklifin tam tarihini tespit edemediğini söyler.¹⁰⁹ Ona göre eserin kaleme alınış tarihini tespitinde iki önemli nokta vardır. Birincisi, Malik'in *Muvatta*'nı telif hocası Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî'nin (ö. 143/760)¹¹⁰ vefatından sonra başladığını kesin bir şekilde iddia eden İbn Hazm'ın, Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân'a (ö. 198/813) uzandığını iddia ettiği bir senedle aktardığı şu rivayettir:

*Yahyâ şöyle demiştir: Mâlik ile (Muvatta'ı) tasnif etmeden önce karşılaştık. Karşılaşmamız Mûsa b. Ukbe'nin (ö. 141/758) vefatından bir sene sonra olan 142 senesiydi ve Muvatta'ı telif etmemişti. Telif başladıktan sonra peyder pey bitirdiği kısımları okutuyordu.*¹¹¹ İkincisiye ez-Zehebî'den naklen şu ifadelerle dayanmaktadır: “143 yılında İslam uleması hadis, fıkıh ve tefsir konusunda eser tedvin etmeye başladı. (...) Malik b. Enes de el-Muvatta'ı tasnif etti.”¹¹² Bu iki veriyi dikkate alan Sifil'e göre *Muvatta*'nın telifi 143/760 yılından sonra başlamış olmalıdır.

¹⁰⁹ Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 37.

¹¹⁰ Oral ilgili kısımda İbn Hazm'ın rivayetini nakletmeden önce “*Muvatta'ı tasnif etmeden önce Yahya b. Saîd ile 142 senesinde karşılaştığına...*” ifadesini kullanırken vefat tarihi olarak 143/760 senesini vermiştir. Ancak bu tarihten vefat eden kişi Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'dir. İbn Hazm'ın naklinde Malik ile karşılaşan ve henüz o sırada *Muvatta*'nın telif edilmediğini söyleyen ise Yahyâ b. Saîd el-Kattân'dır (198/813). Sehven gerçekleşmiş olması muhtemel bu yazımı, yanlış okumaya sebebiyet vermemesi niyetiyle vurgulamakta fayda görüyoruz. Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 100.

¹¹¹ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 2/136-137; Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 39. Sifil'in, kitabında bu rivayetin son cümlesinin tercümesini bu şekilde vermesinin sebeplerinden yukarıda bahsedilmişti.

¹¹² Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 3/776. Esas metinden ihtisar edilmiştir; Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 39.

Öte yandan Oral, Halife el-Mansûr ile Malik'in aralarında geçen görüşmelerin tarihlerini tespit konusuna özellikle eğilmiştir. Ona göre Halifenin hilafet makamına geçişinden itibaren gerçekleştirdiği tüm hac yolculukları içerisinde Malik'le ilk kez bir eser telif etme konusunda görüşmelerine en elverişli tarih 140/758 senesidir. Zira o bu konuda öne sürülen diğer tarihleri, özellikle 145/762 yılında yaşanan en-Nefsüzzekiyye isyanında Malik'in kırbaçlanması sonucunda yönetimle arasının açılmış olması ve 152/ 769-770 senesine kadar henüz kendisinden bir özür dilenmemiş olması sebebiyle mantıklı bulmaz.¹¹³ Ayrıca yukarıda bahsi geçen ve Sifil'in *Muvatta*'ın başlangıç tarihini belirlemede önemli deliller arasında saydığı İbn Hazm'ın Yahyâ b. Saîd el-Kattân'dan rivayetini ise eserin başlangıcını 143'ten sonrasına tarihlendirmek için yeterli görmeyen Oral'a göre ilgili metin şöyle tercüme edilmektedir:

Yahyâ şöyle demiştir: Mâlik ile (Muvatta'ı) tasnifi bitmeden önce karşılaştık. Karşılaşmamız Mûsa b. Ukbe'nin (ö. 141/758) vefatından bir sene sonra olan 142 senesiydi. Muvatta'ın (tasnifi) devam ediyordu. Telifinden itibaren insanlar grup grup ondan rivayette bulunuyordu". Çünkü ona göre metinde geçen "قَبْلَ أَنْ يَصْنَفَ" ifadesi "tasnif bitmeden önce" ve yine aynı metinde geçen "وَلَمْ يَزَلِ الْمُوطَأُ" ifadesiyse "(tasnifi) devam ediyordu" olarak anlaşılabilmektedir.¹¹⁴

Her ne kadar o burada rivayetin farklı şekilde de anlaşılabileceğini öne sürerek Sifil'in delillendirmesinin yetersiz bulsa da dikkate alınması gereken bir diğer nokta aslında bu tespitin bizzat, rivayeti Yahyâ b. Saîd el-Kattân'a dayandırarak nakleden İbn Hazm'a ait olmasıdır. Zira İbn Hazm bu rivayeti *Muvatta*'ın 143/760 senesinden sonra telif edildiğine "zanna dayalı olmadan şeksiz bir yakîn ile"¹¹⁵ kanaat getirdiğini söyledikten sonra nakletmiştir. Dolayısıyla Oral'ın metnin esas anlamına yönelik eleştirisi aslında İbn Hazm'a yönelik görünmektedir.

Sifil'in öne sürdüğü ikinci delil olan Zehebî'nin rivayetine gelince Oral, bu rivayetin İslami ilimlerin ezber ve düzensiz tedvin sürecinden çıkıp sistemli tasnif devrine geçiş yaptığı ortalama bir tarih tespiti olduğunu düşünmektedir. Ona göre bu rivayet, *Muvatta*'ın telif süreci hakkında bir delil kabul edilecekse bile eserin başlangıcına değil, olsa olsa ortaya çıktığı tarihe işaret edebilir.¹¹⁶ Bu noktada Oral'ın dikkatinden kaçmış olabilecek husus ise Zehebî'nin yukarıdaki tespiti yaparken İbn Hazm'ın *Muvatta*'ın başlangıcı için öne sürdüğü

¹¹³ Kenan Oral, "Muvatta' Ne Zaman Yazıldı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (30 Eylül 2020), 911.

¹¹⁴ Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 100.

¹¹⁵ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 2/137.

¹¹⁶ Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 101.

ve delillendirdiği tarihten haberdar olma ihtimalidir. Nitekim Zehebî'nin *Târîhu'l-İslâm*'ında çeşitli yerlerde İbn Hazm'ın görüşlerinden de faydalandığını görmekteyiz.¹¹⁷ Dolayısıyla Zehebî'nin, 143/760 yılını *Muvatta*'ın telifinin başlangıcı olarak teklif ederken İbn Hazm'ın rivayetinden ve görüşlerinden faydalanmış olması muhtemeldir.

Oral'ın öne sürdüğü bir diğer delil ise Kâdî İyâz'ın *Muvatta*'ı Endülüs'e ilk getirenlerden biri olarak tesmiye ettiği Gâzî b. Kays el-Kurtubî'dir (ö. 199/814)¹¹⁸. Onun Endülüs Emevî Devleti kurucusu Abdurrahman b. Muâviye'nin (ö. 172/788) yöneticiliğinin ilk zamanlarında rihle yaptığı, Malik'le *Muvatta*'ını telif ederken görüşüp ondan *Muvatta*'ı dinlediğini, ezberlediğini ve büyük bir ilmî birikimle Endülüs'e döndüğü rivayet edilmiştir.¹¹⁹ İlgili rivayette Abdurrahman b. Muâviye'nin yöneticiliğinin (yani Endülüs Emevi Devleti'nin) ilk yıllarında rihle yapmış olduğu bilgisinden yola çıkarak Oral, bu görüşmenin de muhtemelen 140/758 senesi civarında gerçekleştiğini öne sürmektedir.¹²⁰ Ancak Abdurrahman b. Muâviye'nin 138/756-172/788 yılları arasında 34 seneyi kapsayan bir yönetim süresi olduğu dikkate alındığında bu ucu açık bir tahmin olarak görünmektedir. Zira Gâzî b. Kays'ın rihlesinin 143/760 senesi veya sonrasında yapıldığı iddia edilmiş olsaydı bile bu tarih Abdurrahman b. Muâviye'nin yönetiminin ilk yılları arasında pekâlâ sayılabılırdı. Nitekim Sifil'e göre Abdurrahman b. Muâviye her ne kadar Endülüs'e 138/756 senesinde girmiş olsa da bölgedeki hakimiyetini son Endülüs valisi Yûsuf el-Fihri'nin direnişinin kırılıp öldürüldüğü tarih olan 142/757 senesine kadar tam olarak sağlayamamış olmalıdır. Dolayısıyla Oral, Gâzî b. Kays'ın söz konusu rihlesinin Abdurrahman b. Muâviye'nin Endülüs'te gerçek hakimiyetini kurduğu 142/757 senesinden sonra gerçekleşmesini daha mantıklı bulur ve bu tarihin Malik ile Yahyâ b. Saîd el-Kattân görüşmesinde verilen bilgilerle örtüştüğünü düşünür.¹²¹

Konu hakkında delil özelliği taşıyabilecek bir diğer örnek ise Mâlik'in en-Nefsüzzekkiye isyanı sürerken 145/762 yılında bir meclisinde rivayet ettiği “mükrehin talakının geçersiz sayılması” hakkında Sâbit b. el-Ahnef'den naklettiği mevkuf hadisin¹²² *Muvatta*'da yer almasıdır. Önceki başlıklarda arka planını detaylıca nakletmiş olduğumuz bu meclisin *Muvatta*'a özel bir meclis olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak fetva verme konusunda ne derece hassas olduğu görülen İmam Mâlik, hilafet makamını etkileyebilecek bir meselede bu

¹¹⁷ Örn. Bk. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 3/324.

¹¹⁸ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 3/114-115.

¹¹⁹ Ebû'l-Velîd Abdullâh b. Muhammed b. Yûsuf el-Kurtubî el-Ezdî İbnü'l-Faradî, *Tarihu ulemai'l-Endelüs*, thk. İzzet el-Attar Hüseyini (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1988), 1/387.

¹²⁰ Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 100; Oral, “Muvatta' Ne Zaman Yazıldı”, 914.

¹²¹ Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 49.

¹²² Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ'*, Talâk, 29/77.

hadisi delil göstererek fetva vermiş, hatta kırbaçlanarak görüşünden dönmeye zorlandığı halde vazgeçmemiştir. Dolayısıyla rivayet ettiği bu hadise dayandırarak verdiği fetvasına güvendiği net olarak anlaşılmaktadır. *Muvatta*’ın Mâlik’in ilmî hayatının olgunluk düzeyinde kaleme aldığı bir eser olduğu da kabul edildiğinde, bu tarihlerde (145/762) artık eserinde yer alacak hadisleri seçmede belli bir noktaya geldiği ve hatta seçtiği hadisleri meclislerinde okutmaya başladığı tahmin edilebilir. Bu durum ise İmam Mâlik’in *Muvatta*’ını telife 145/762 senesinden önce başlamış olduğu konusunda bir fikir vermektedir. Yine de bu görüşümüzün, mezkûr meclisin muhtevası hakkında elde yeterli bilgi olmamasından dolayı bir tahminden ibaret olduğunu tekrar vurgulamamız gerekir.

Zikredilen tüm mütekaddim ve muasır görüşlerin ışığında İmam Malik’in *Muvatta*’ı telife karar verdiği tarihin 140/758 senesinde Halife Ebû Ca’fer el-Mansûr ile hac esnasında yaptıkları görüşme sonrası olduğu konusunda Oral’a katılmakla birlikte telife başlama tarihinin 143/760 sonrasında aranması gerektiği noktasında Sifil ile benzer görüşleri paylaşmaktayız. Bu durumda, İmam Mâlik *Muvatta*’ın telifine 143/760-145/762 yılları arasında başlamış ve özel olarak oluşturduğu hadis meclislerinde onu talebelerine rivayet etme uygulamasını başlatmış olmalıdır. Ancak bir alimin eserini telif etmeye niyet etmesi ve bu niyeti fiiliyata geçirmesinin birbirinden farklı ameller olabilmesi hasebiyle, Mâlik’in eseri telif başladığı tarihi net olarak öne sürmek eldeki verilere göre hala mümkün görünmemektedir. Ayrıca yukarıda bahsedilen görüşlerin hulasası olarak 159/776 yılına kadar *Muvatta*’nın resmi olarak bitmediği ve tamamlanmış nüsha rivayetlerinin sahada dolaşıma girmediği kanaatini taşımaktayız.

2.2.2. *Muvatta*’da Hadis Rivayeti

İmam Mâlik’in, Ömer b. Abdülaziz’in (ö. 101/719) resmi talimatı akabinde İslam coğrafyalarında başlayan tedvin faaliyetinin bir ürünü olarak kabul edilen *Muvatta*’ı kaleme aldığı dönemde hadis usulü ve hadis ıstılahları henüz sistemli bir yapıya kavuşmamıştı. Buna rağmen Mâlik’in hadis tahammül ve rivayetindeki titizliğiyle akranlarına ve sonraki nesillere nazaran öne plana çıktığı görülmüştür. Onun eseri için “*Muvatta ilk asıldır*” denerek kendisinden sonra telif edilmiş Kütüb-i Sitte de dahil olmak üzere birçok meşhur hadis kitabına kaynaklık ettiği söylenmiştir.¹²³ *Muvatta* şârihlerinden olan Zürkânî ise bazı alimlerin

¹²³ Süyûtî, *Tenvîru’l-Havâlik*, 1/5.

Muvatta'ı sahih hadisleri derleyen ilk kitap arasında saymadığı için İbnü's-Salâh'ı (ö. 643/1245) tenkit ettiklerini nakletmiştir.¹²⁴

İmam Mâlik'in hadis tahammül ve edasında takındığı seçici tavrının kendi döneminde ve sonrasında hadis sahasındaki tezahürlerini gördükten sonra, eserine aldığı ve almadığı rivayetlerin mukayesesinin önemi tekrar göze çarpmaktadır.

2.2.2.1. Muvatta hadislerinin sayısı

Telif başladıığında *Muvatta*'da yer alan, sonradan çıkarılmış veya dahil edilmiş hadislerin sayısı hakkında tespitler klasik dönemden itibaren yapılagelmektedir. Tespitlerin önemli bir kısmı *Muvatta*'ın başlangıçta kaç hadis içerdiği yönündedir ve bu yönde gelen tespitlerin ağırlıklı olarak erken dönem alimlerine ait olduğu görülmektedir. Söz konusu tespitlere bakıldığında öncelikle birbirinden çok farklı ve abartılı rakamlar içeren rivayetler göze çarpmaktadır. Bunun en muhtemel sebebi, söz konusu rakamları öne süren alim ve muhaddislerin muşahhas olarak *Muvatta* nüsha rivayetleri arasında kıyaslama metodu gözeterek bir sayıya gitmemiş olmalarıdır.¹²⁵ Ayrıca Mâlik'in *Muvatta*'ı telif sürecinin başında esere dahil ettiği hadislerin sayısı hakkında yüksek rakamlar öne sürenlerin en büyük dayanak noktası Mâlik'in eserini ölene dek güncellediğini ve bu güncellemeyi de çoğunlukla eksilterek yaptığını düşünmeleridir. Onun güncelleme usulünün ağırlıklı olarak eksiltmeye dayalı olduğunun düşünülmesi, eserinin başlangıçta mevcut halinden çok daha fazla hadis barındırmasıyla ilişkilendirilmiştir.

Örneğin İbnü'l-Heyyâb (ö. ?):¹²⁶ “*Mâlik yüz bin hadis rivayet etti. O rivayetlerden on bin tanesini Muvatta'da derledi. Sonra onları Kitap ve Sünnet'e arz etmeye devam etti. Diğer hadisler ve rivayetlerle karşılaştırarak ravilerini araştırdı, böylece eserindeki rivayetler beş yüze kadar indi*”¹²⁷ diyerek hem Mâlik'in hayatı boyunca rivayet ettiği hadislerin toplamı hakkında oldukça yüksek bir rakam öne sürmüş, hem de eserindeki hadislere uyguladığı eksilterek güncelleme metodu hakkında bir tespite bulunmuştur.

¹²⁴ Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, 1/63. İbnü's-Salâh'ın bu ifadeyi tercih etme sebebiyse *Muvatta*'ın sahih hadisler şartları arasında sayılan ittisal kuralını ihlal eden mürsel, munkatı ve belâğ rivayetleri de içeriyor olmasıdır.

¹²⁵ Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 159.

¹²⁶ Oral, ilgili rivayeti nakleden İbnü'l-Heyyâb'ın ismini muhtemelen İbn Âşûr'un (1879-1973) *Keşfü'l-muğattâ*'ından iktibasla “*İbnü'l-Cebbâb olarak maruf müsned-i Mâlik müellifi Kurtubalı fakîh ve muhaddis Ahmed b. Hâlid*” şeklinde aktarmıştır. (Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 489.) İbn Âşûr ise ilgili rivayet için *Tenvîru'l-Havâlik*'i kaynak göstermektedir. Kaynağa gittiğimizde Süyûtî'nin ravinin adını “ابن الهباب” (İbnü'l-Hebbâb) olarak zikrettiğini görmekteyiz. Aynı raviyi Zürkânî, Leknevî ve Hamdân ise “ابن الهباب” (İbnü'l-Heyyâb) olarak zikretmedirler. Ayrıca *et-Ta'liku'l-mümecced*'de ilgili kısımda muhakkik Takiyyüddin en-Nedvî, İbnü'l-Hebbâb yazımının hatalı olduğunu bildirmektedir. İsmi geçen ravinin biyografik bilgileri ise bulunamamıştır.

¹²⁷ Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, 1/61; Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, 1/73; Süyûtî, *Tenvîru'l-Havâlik*, 6; Hamdân, *el-Muvatta'ât*, 314; İbn Âşûr Muhammed Tâhir, *Keşfü'l-muğattâ fi'l-me'ânî ve'l-elfâzi'l-vâkı'a fi'l-Muvatta'*, ed. Tâha b. Ali et-Tûnûsî (Kâhire: Dâru's-Selâm, 1427), 27.

Kâdî İyâz'ın naklettiği, bizzat İmam Mâlik'in kendi ifadelerini içeren şu sözler de ilk bakışta yukarıda verilen “yüz bin” rakamıyla örtüşüyor görünmektedir: “*Benim sandıklar dolusu kitabım vardı ama kayboldular. Eğer hala elimde olsalardı benim için ailemden ve malımdan daha sevimli olurlardı.* Aynı kısmın devamında ise şöyle dediği nakledilir: “*Ben ellerimle yüz bin hadis yazmıştım*”.¹²⁸ İbnü'l-Heyyâb'ın rivayetiyle Mâlik'in bu sözlerinde örtüşen ve ayrılan yanlar olduğu görülmektedir. Mesela Mâlik hayatı boyunca yazdığı (tahammül ettiği) hadislerin sayısını yüz bin olarak vermekte, ancak bunları rivayet ettiğini söylememektedir. Bir diğer mesele ise Mâlik'in yazdığı sandıklar dolusu kitapların kaybolmuş olmasıdır. Yani sadece bu rivayete bakıldığında Mâlik'in bahsi geçen yüz bin hadisi kitabına bilerek almaması veya kitabına aldıktan sonra elemesi gibi bir sonuç çıkmamaktadır.

Mâlik'in merviyatındaki hadislerin sayısı ile ilgili bir başka bilgi Kâdî İyâz'ın Ahmed b. Sâlih'den (ö 248/862) naklettiği şu rivayettir: “*Mâlik'in kitaplarının aslını oluşturan rivayetlere baktım, on iki bin (12000) civarında olduklarını gördüm*”.¹²⁹ Burada da dikkat çeken nokta Ahmed b. Salih'in doğrudan Muvatta'yı kastetmek yerine “*kitaplarının asılları*” şeklinde bir ifade tercih etmiş olmasıdır. Ayrıca o yüz bin gibi yüksek bir rakam zikretmemiş, kitaplarının asıllarında on iki bin adet hadis gördüğünü söylemiştir. Bu rakam ise aşağıda değineceğimiz bazı bilgilerden ötürü dikkat çekicidir. Yine o, bir başka yerde: “*Mâlik'in hadislerinin üçte biri müsneddur. Bu açıdan akranlarından hiç kimse onun seviyesinde değildir. Mâlik'ten rivayet edilen ve onun eda ettiği hadisi sayısı iki bin iki yüz (2200) civarındadır*” demektedir.¹³⁰

Yukarıdaki rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Mâlik'in eserinde veya toplam mahfuzatında başlangıçta çok daha fazla hadis bulunduğu ve onun eseri üzerindeki tasarrufunun hadis eksiltme şeklinde olduğu düşüncesi kabul görmüştür. Bu kanıksamanın sahada kavramsallaştığını gösteren bir diğer rivayet ise Kâdî İyâz'ın Yahyâ b. Saîd el-Kattân'dan naklettiği ait şu sözlerdir: “*İnsanların ilmi artırma ile, Mâlik'in ilmi ise eksiltme ile. Mâlik yaşıyaydı bütün ilmini ıskat ederdi*”¹³¹ Nitekim İmam Mâlik'in telif ve ıskat etme yöntemiyle ilgili benzer bir görüşe sahip olan, eserindeki hadisleri eksiltme sürecinde aşırıya kaçtığını düşünenlerden ve aynı zamanda Muvatta nüsha ravilerinden olan Atîk b. Ya'kûb ez-Zübeyrî

¹²⁸ Kâdî İyâd, *Tertîb*, 1/133, 137.

¹²⁹ Kâdî İyâd, *Tertîb*, 1/133. Ahmed b. Sâlih'in bu ifadesi eserin başka bir yerinde “*Mâlik'in usulüne baktım; on iki bin civarı hadis olduklarını gördüm...*” şeklinde nakledilmiştir (1/188). Dolayısıyla bu ifadeyi “*Mâlik'in kitaplarının (mütâbaat, şevâhid vb. dışında) aslını oluşturan rivayetlere baktım; on iki bin civarında olduklarını gördüm.*” şeklinde anlamak mümkündür.

¹³⁰ Kâdî İyâd, *Tertîb*, 1/163.

¹³¹ Kâdî İyâd, *Tertîb*, 2/73; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 488.

(ö. 227/841 veya 228/842)¹³² şöyle demiştir: “*Mâlik Muvatta’ı on bin civarında hadisten oluşturdu. Sonra her sene inceledi ve içinden bazı hadisler çıkardı, sonunda bu kadar kaldı. Mâlik biraz daha yaşayacak olsaydı Muvatta’daki hadislerin tamamını çıkarırdı*”.¹³³

Muvatta’da başlangıçta bulunan hadislerin sayılarıyla ilgili rivayetler bunlarla sınırlı değildir. Öne sürülen toplam hadis adediyle ilgili, rakamları azalarak devam eden tespitlerden biri de İlkiyâ el-Herrâsî’ye (ö. 504/1110)¹³⁴ aittir. O şöyle demiştir: “*Mâlik’in Muvatta’ı başta dokuz bin (9000) hadis içeriyordu. Mâlik onları sürekli gözden geçirip eledi ve sonunda yedi yüz hadis kaldı*”.¹³⁵

İmam Mâlik’in yakın arkadaşı, bir dönem Medine pazarının yöneticisi ve aynı zamanda Mâlik’in, hocası Rebia’dan ayrılıp kendi müstakil meclisini kurduğunda yanında yer alıp ilk öğrencisi olan Ebû Eyyûb Süleyman b. Bilâl (ö. 177/793)¹³⁶ ise şöyle bir tespitte bulunmuştur: “*Mâlik, Muvatta’ı telif ettiğinde içinde dört bin (veya daha fazla) hadis vardı. O vefat ettiğinde ise Muvatta’da bin küsür hadis kalmıştı. Mâlik, onu her sene Müslümanlar için en faydalı ve dini yaşantı için daha elverişli olanlar kalacak şekilde ihtisâr etti*”.¹³⁷

Buhârî’ye geldiğimizde ise o İbnü’l-Medîni’nin (ö. 234/848-49) şu ifadesini aktarmakla yetinmiştir: “*Mâlik’in bin civarında hadisi vardır*”. Zehebî ise bu ifadeyi şerh meyanında “*Bence Muvatta’daki ve Muvatta dışındaki ondan meşhur olmuş hadisleri kastetmiş olmalı. Yoksa onun (Mâlik’in) rivayet etmediği bundan çok daha fazla hadisi vardır*”¹³⁸ demektedir. Zehebî’nin tespitinde Mâlik’in nakletmediği hadislerden bahsetmiş olması son derece dikkat çekicidir.

Buraya kadar nakledilen ve incelenen görüşler Muvatta’nın başlangıçta içerdiği hadis sayısı hakkında abartılı rakamlar öne süren alimlerin tespitlerinden müteşekkildi. Daha makul sayılar öne süren alimlere gelindiğinde onların Muvatta nüsha rivayetleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olma ortak paydasında birleştiği görülecektir. Ebû Bekr el-Ebherî (ö. 375/986) eserde geçen hadislerin türleriyle ilgili detaylara da girerek toplam 1720 rakamını tespit eder. Ona göre bu hadislerin 600’ü müsned (muttasıl), 222’si mürsel’dir. Hadisin kaynağı açısından

¹³² Kâdî ‘İyâd, *Tertîb*, 3/173.

¹³³ Kâdî ‘İyâd, *Tertîb*, 2/73; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâc*, 1/119; Leknevî, *et-Ta’lîku’l-mümecced*, 1/73.

¹³⁴ Ebû’l-‘Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-İrbilî İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-A’yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân*, thk. İhsân ‘Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1391/1971-1415/1994), 3/286-289.

¹³⁵ Zürkânî, *Ebhecü’l-mesâlik*, 1/61; Leknevî, *et-Ta’lîku’l-mümecced*, 1/73.

¹³⁶ Biyografisi için bk. Kâdî ‘İyâd, *Tertîb*, 3/30-32; Zehebî, *Siyer*, 7/425-427; Özkan, *Amel telakkisi*, 132.

¹³⁷ Kâdî ‘İyâd, *Tertîb*, 2/73; Zürkânî, *Ebhecü’l-mesâlik*, 1/61. Rivayette izaha muhtaç olan husus, vefatı Mâlik’ten önce olan Süleyman b. Bilâl’in “(Mâlik) vefat ettiğinde ise Muvatta’da bin küsür hadis kalmıştı” ifadesini kullanmış olmasıdır. Bu durumda Süleyman b. Bilâl’in vefat tarihinde veya bu rivayetin nisbetinde bir problem olabilir.

¹³⁸ Zehebî, *Siyer*, 8/73.

yaptığı tasnife göreyse 822'si merfû, 613'ü mevkuf ve 285'i maktu hadislerden oluşmaktadır.¹³⁹ el-Ebherî'nin tespiti, döneminde Mâlikî mezhebinin en önemli alimlerinden biri olması açısından önemlidir.

Bir diğer önemli mezhep alimi ve *Muvatta* üzerine yapılmış en kapsamlı şerhlerden biri olan *et-Temhîd*'in sahibi İbn Abdülber'e göreyse Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî rivayet nüshasında bulunan merfû hadis sayısı 853'tür.¹⁴⁰ İbn Abdülber bildiğimiz kadarıyla, günümüze ulaşmamış olanlar da dahil 43 farklı rivayet nüshasından faydalanarak¹⁴¹ üzerine yazılmış en hacimli *Muvatta* şerhleri kaleme alan alimlerin başında gelmekte ve tespiti bu açıdan daha önemli olmaktadır. Aynı gerekçeyle onun *et-Temhîd*'i, Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadislerinin tahkikini yapmak açısından da son derece faydalıdır. Son olarak İbn Hazm'ın *Muvatta* nüsha rivayetlerinin en meşhurları arasında net bir karşılaştırma yaparak bazı rakamlar zikrettiği görülmektedir. Onun bildirdiğine göre *Muvatta*'ın son nüsha ravisi veya son ravilerinden biri olan Ebû Mus'ab ez-Zührî'nin (ö. 242/857) nüshasında 590 (müsned) hadis bulunmaktadır ve diğerleri içerisinde en çok hadis ihtiva eden nüsha budur. İbn Hazm'a göre İbn Vehb (ö. 197/813) nüshasındaki hadis sayısı da Ebû Mus'ab nüshasındakine yakındır ancak fazla değildir. İbnü'l-Kâsım'ın (ö. 191/806) *Muvatta* rivayet nüshasında ise 503 (müsned) hadis bulunmaktadır.¹⁴²

Bu noktada bir parantez açılıp buraya kadar nakledilen bilgilerin bir hûlasasının yapılması gerekirse:

- 1- İmam Mâlik'in yüz bin (100.000) hadis rivayet ettiği iddia edilmektedir.
- 2- İmam Mâlik'in *Muvatta*'ına başlangıçta on iki bin (12.000), on bin (10.000), dokuz bin (9000) ve dört bin (4000) hadisle başladığı iddia edilmiştir.
- 3- *Muvatta* nüsha rivayetlerini dikkate alan alimler tarafından öne sürülen hadis sayılarının bir önceki maddede zikredilenler kadar fazla olmadığı görülmüştür.
- 4- İmam Mâlik'in hayatı boyunca sürekli hadisler çıkararak eserini güncel ve muhtasar tuttuğu iddia edilmiş, sonunda ise eserde (yaklaşık) onda bir (1/10) oranında hadis kaldığı ifade edilmiştir.

Bu durumda akıllarda bazı soru işaretleri belirmektedir. Öncelikle, Mâlik'in toplam rivayet ettiği hadis sayısının yüz bin olması veya *Muvatta*'ın başlangıçta 12.000 (veya 10.000/9000/4000) adet hadis ihtiva etmiş olması gerçekçi ve vakııyla örtüşmekte midir?

¹³⁹ Zerkeşî, *en-Nuket*, 1/192; Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, 1/61.

¹⁴⁰ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 24/444.

¹⁴¹ Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 69-71.

¹⁴² İbn Hazm, *el-İhkâm*, 2/137.

Eğer öyleyse ve İmam Mâlik seçtiği hadisleri bir yandan öğrencilerine okutmaya devam ederken bir yandan da güncelleme sürecini yürüttüğü kabul edilecekse, *Muvatta*’ın bu ilk hadislerinin hadis edebiyatı içerisinde Mâlik b. Enes tarikiyle dolaşıma girmiş olması gerekli değil midir? Bunun sonucunda, öne sürülen yüksek hadis sayılarının geniş hadis külliyatı içerisinde günümüze ulaşmış eserlerde *Muvatta*’da yer alan veya almayan Mâlik tarikli rivayetlerin sayısı ile hiç değilse yaklaşık olarak örtüşmeli değil midir? Yoksa bu rakamlar Mâlik’in *Muvatta*’ını derlemeye başlarken mahfuzatındaki hadislerin yekûnunu mu yansıtmaktadır?

Diğer bir soru da şudur: Eğer Mâlik eserini başlangıçta gerçekten bu kemiyetlerdeki hadislerden oluşturduysa ve ölene dek hadisleri eksilterek güncelleme sürecini devam ettirmesi sonucunda eserde kalan hadis sayısı onda bir oranında düşüş yaşamışsa, başlangıç ve bitişteki hadislerin sayısı arasındaki bu büyük farka rağmen eserin bir noktada iskeletinin tamamlanmış ve hadis sahasında dolaşıma girmiş olduğu nasıl iddia edilebilir? Bu durumda *Muvatta*’ın ilk nüsha rivayetleriyle sonlara doğru rivayet edilenler arasındaki hadis farkının da benzer oranda olması gerekli değil midir?

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, *Muvatta*’da yer almayan Mâlik b. Enes rivayetlerinin taramaları sonucunda görüldüğü kadarıyla, günümüze ulaşabilmiş hadis eserleri içerisinde yukarıdaki rakamlara yakın bir rivayet sayısına ulaşmak mümkün değildir. Öne sürülen soruların önemli bir kısmının cevabı ise *Muvatta*’da başlangıçta on bin hadis bulunduğunu iddia eden, *Muvatta* nüsha rivayeti günümüze ulaşmamış olan Atîk b. Ya‘kûb ez-Zübeyrî’de gizlidir. Atîk, İmam Mâlik’in mülazımı (yakın öğrencisi) ve meclislerine titizlikle devam eden bir talebesi olmuştur. Vefatına kadar onunla görüşmüş *Muvatta*’ını rivayet etmiş ve ondan en çok hadis nakledenlerden birisi olmuştur.¹⁴³ Mâlik’le yakınlığı o derecedir ki vefatından sonra odasına girip kitaplarını ve hadis müsveddelerini inceleme fırsatı bulabilmiş nadir kişilerden biri olduğu görülmektedir. Kâdî İyâz’ın kendisinden naklettiğine göre bu hâdise şöyle cereyan etmiştir:

“Atîk b. Ya‘kûb’un anlattığına göre, o ve Mâlik’in oğlu (muhtemelen Ya‘kûb) vefatından sonra Mâlik’in odasına girdi, kitap dolu sandıkları açtı ve içindekileri okudu. Sonra başka bir sandığı açtı ve içinden ez-Zühri’ye ait on iki bin hadis çıktı. Başka bir sandığı açtı ve içinden,

¹⁴³ Kâdî İyâd, *Tertîb*, 3/173.

Medine ehlinin rivayetlerini arkalı-önlü ihtiva eden yedi tomar çıkardı. (Sonra şöyle söyledi) Onlar arasında Mâlik'in, hâl-i hayatında ashâbıyla müzâkere ettiği hiçbir şey görmedim”¹⁴⁴

Aynı olayı Mâlik'in oğlu Yahyâ (ö. ?) da benzer bir şekilde şöyle anlatmıştır, “*Babamı defnettikten sonra odasına girdim ve kitaplarını çıkardım. İçlerinde İbn Şihâb ez-Zührî'ye ait yedi sandık dolusu hadis vardı. Onların da içlerinde tomarlar dolusu Medine ehline ait kitaplar vardı. Sonra insanlar da bu kitapları okudular ve (babamın arkasından) dua ederek şöyle dediler: Allah sana rahmet etsin ey Ebâ Abdullah, biz senin meclislerine uzun zamanlar boyunca katıldık ancak buradakilerin hiçbirini bize zikrettiğini görmedik*”.¹⁴⁵

Ahmed b. Sâlih'in yukarıda bahsi geçen rivayetini de hatırlatmak gerekirse onun “*Mâlik'in kitaplarının aslını oluşturan rivayetlere baktım*” sözünden, bu kitaplardan Muvatta'ı kastetmiş olmayabileceği dile getirilmişti. Nitekim Ahmed b. Sâlih'in öne sürdüğü hadis sayısıyla Atîk b. Ya'kûb'un sayılarının benzerlik gösterdiği de görülmektedir. Mâlik'in oğlu Yahyâ'nın anlattıklarıyla birleştirildiğinde ise Mâlik'in bu sandıklardaki rivayetleri hiç nakletmediği ortaya çıkmaktadır. Zehebî'nin “*onun nakletmediği bundan çok daha fazla hadisi vardır*” sözüyle kastettiği ve yine Ahmed b. Sâlih'in yukarıda geçen “*Mâlik'in rivayet ettiği ve ondan tahammül edilen hadis sayısı iki bin iki yüzdür*” tespiti de bu gerçeğe işaret etmektedir. Mâlik'in bizzat kendi ifadeleriyle aktarılan, elleriyle yüz bin hadis yazmış olması ve bu hadislerin zamanla kaybolmuş olmasıyla ilgili rivayetlerden de benzer sonucu çıkarmak gerekir. Zira daha önce de ifade edildiği gibi Mâlik çok hadis nakletmekten daima kaçınmış bir muhaddistir. Ona göre rivayeti azaltmak ve fikhî çoğaltmak evlâdır. Hocalarından işittiği ve yazdığı birçok hadisi hayatı boyunca hiç nakletmediğini ifade ettiği rivayetler de yine onun öğrencilerinden gelmektedir.

Örneğin İbn Vehb'in (ö. 197/813) naklettiğine göre Mâlik şöyle demiştir, “*Ben İbn Şihâb'dan, hiç nakletmediğim ve nakletmeyeceğim birçok hadis işittim. Bunun üzerine el-Fervî (ö. 226/841) “neden?” diye sordu. (Mâlik cevaben) Çünkü amel onların bildirdiği şekilde değildir dedi*”.¹⁴⁶ Bir diğer öğrencisi Şafîi'den ise şöyle aktarılmıştır: “*Mâlik'e denildi ki, Süfyân b. Uyeyne'de sende olmayan hadisler var. O da şöyle cevap verdi: Her işittiğimi rivayet etmem için ahmak olmam gerek.*” Başka bir yerde ise, “*...Öyle yaparsam insanları saptırmış olurum. (Buna rağmen) ben bugüne kadar öyle hadisler naklettim ki keşke her biri için bir kırbaç yeseydim de onları hiç nakletmeseydim diyorum*” demiştir¹⁴⁷. Dolayısıyla

¹⁴⁴ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/187.

¹⁴⁵ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/186-187.

¹⁴⁶ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/186. Atîk b. Ya'kûb'un da buna çok benzer bir rivayeti aynı yerde mevcuttur.

¹⁴⁷ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/188.

İbnü'l-Heyyâb'ın naklettiği “*Malik yüz bin hadis rivayet etti*” tespiti hem sahadaki Mâlik tarikli hadislerin sayısına hem de Mâlik'in ilmî üslubuna oldukça uzak görünmektedir. Eğer iddia edilen sayıda hadis için “*Mâlik rivayet etti*” ifadesini “*hadis yazdı*” olarak tevil etmek mümkünse o zaman iddia daha mantıklı bir zemine oturtulabilir.

Atîk b. Ya'kûb ve diğerlerinin *Muvatta*'da başlangıçta on iki bin, (veya on bin, dokuz bin) hadis bulunduğuna dair iddialarına gelince, bunun *Muvatta*'nın İslam coğrafyalarında meşhur olmasından sonra Mâlik'in hadisçiliğiyle özdeşleşmesiyle alakalı olması muhtemeldir. Yani İmam Mâlik ve hadisleri eserin ortaya çıkışından vefat edene kadar geçen süre zarfında *Muvatta* ile özdeşleşmeye başlamıştır. Vefatına kadar yanında olan, sonra odasına girip Mâlik'in gizli kalmış tomarlarına muttali olan Atîk b. Ya'kûb ve bu bilgiye ulaşan diğer muhaddisler, nakledilmeyen bu hadisleri de *Muvatta*'ın teşekkülünün bir parçası olarak yorumlamış olabilirler. Son olarak Süleyman b. Bilâl'den nakledilen bilgiye gelince, bu rivayet sorunlu görünmektedir. Süleyman b. Bilâl'in, Mâlik'ten önce vefat etmiş bir arkadaşı ve öğrencisi olarak “O (Mâlik) vefat ettiğinde *Muvatta*'da bin küsur hadis kalmıştı” demesi izaha muhtaç bir durumdur.

O halde, zikredilen abartılı hadis sayıları aslında Mâlik'in eserinden zamanla çıkardığı değil, Oral'ın da belirttiği gibi eserine başlamadan önce mahfuzatında bulunan toplam hadislerin sayısını yansıtır olmalıdır.¹⁴⁸ Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın, “*İnsanların ilmi artırma ile, Mâlik'in ilmi ise eksiltme iledir.*” sözünün manası da böyle anlaşılmalıdır. Yani Mâlik'in eksiltme üzerine yoğunlaşmış ilim anlayışı aslında tüm tahsil hayatı boyunca tahammül ettiği geniş hadis bilgisinin çok azını öğrencilerine rivayet etmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Nitekim *Muvatta*'ın ağırlıkla ahkâm hadisleri içerdiği düşünüldüğünde Sifil'in de tespit ettiği gibi hadis sahasında zaten hiçbir zaman bu miktarlarda ahkâm hadisi bulunmamıştır.¹⁴⁹

Sifil'in bu konudaki bir diğer teklifiyse, *Muvatta* hadisleri için iddia edilen oranda azalma durumunun Mâlik'in kendisine birkaç isnadla ulaşan hadislerin kimi zaman bir kısmını hafız ederek rivayet etmiş olmasından kaynaklanma ihtimalidir. O, her senedin ayrı bir hadis sayılması durumunda ortaya yüksek miktarda hadis sayılarının çıkabilme ihtimaline göre bu teklifte bulunmaktadır.¹⁵⁰ Ancak yapılan araştırma neticesinde durumun bundan farklı görüldüğü tespit edilmiştir. Son bölümde Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadislerini incelerken görülecektir ki, metni birbiriyle benzeşen ancak *Muvatta*'a alınmamış hadis

¹⁴⁸ Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 495.

¹⁴⁹ Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 189.

¹⁵⁰ Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 161-162.

tarikleri herhangi bir *Muvatta* ravi nüshasında da bulunmamakta veya bulunduğu iddia edilmemektedir. Yani bu hazf edilmiş rivayetlerin bir dönem eserde olup sonradan çıkarıldığını düşünmemizi gerektirecek bir delil bulunmamaktadır. Ayrıca önceden belirtildiği gibi hadis rivayet sahasında hali hazırda “on iki bin” benzeri sayılarda Mâlik rivayetini, her bir sened farklı bir hadis sayılsa dahi bulmak mümkün görünmemektedir.

Yapılan bu tespitler ışığında şunu da belirtmek gerekir ki; *Muvatta*’da yer almayan hadislerinin inceleneceği bölümde Mâlik’in hocalarından işittiği ancak hiçbir yerde rivayet etmediği hadisleri göremeyeceğimiz anlaşılmaktadır. Zira Mâlik bunları rivayet etmemeyi bilerek tercih etmiştir ve böylece bu hadisler hadis sahasında dolaşıma girememişlerdir. Bunun istisnası olabilecek bir durum ise Mâlik’in oğlunun (muhtemelen Yahyâ’nın) babasının odasında bulunduğunu söylediği tomarlardan hadis nakletmesi (vicâde) olabilir. Nitekim Yahyâ’nın babasından naklettiği sadece beş adet hadisi bulunmaktadır ve hiçbirinin muhtevası (mana rivayetiyle dahi olsa) *Muvatta* rivayet nüshalarında yer almamaktadır.¹⁵¹ Bu konuda sadece Yahyâ’nın şüpheli görünmesinin sebebi Ukaylî’nin (ö. 322/934) onun hakkında yaptığı “*babasından müunker hadisler rivayet ediyordu*” tenkididir.¹⁵² Esasen Yahyâ hiçbir zaman bir muhaddis olmamış, hadis kitaplarında bulabildiğimiz rivayet ettiği toplam hadis sayısı da babasından naklettikleriyle birlikte altıyı geçmemiştir. Bu da Ukaylî’nin onu cerh etme sebebinin, babasının nakletmemeyi tercih ettiği hadisleri onun vefatından sonra rivayet etmeye çalışması olabileceğini düşündürmektedir.

2.2.2.2. *Muvatta*’da güncelleme meselesi

Vuzuha kavuşması gereken bir diğer mesele ise asırlar boyu *Muvatta*’ın muhtevasıyla ilgili kanıksanmış olan Mâlik’in ömrünün sonuna kadar eserini, hadis eksilterek güncellemiş olduğu iddiasıdır. Burada öncelikle bu iddianın eldeki verilerle ve yakın dönemde *Muvatta* nüshaları üzerine yapılmış çalışmalarla örtüşüp örtüşmediğine bakılacaktır. Sonrasında konuya daha genel bir perspektiften yaklaşılarak İmam Mâlik’in eserini güncel tutma gayretinin gerçekten vefatına kadar süren bir eylem olup olmadığı tartışmaya açılacaktır.

İmam Mâlik’in *Muvatta*’ı üzerinde telife başladığından itibaren ömrünün sonuna kadar hadis eksilterek tasarrufta bulunduğunu düşünenler yalnızca bir önceki bölümde değinilen erken

¹⁵¹ Hadisler için bk. Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Kitâbu’n-Nuzûl*, thk. ‘Alî b. Muḥammed b. Nâsir el-Fakîhî (b.y.: y.y., 1403/1983), 108; Ebû’l-Kâsım ‘Alî b. el-Hasen İbn ‘Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, thk. ‘Amr b. Ğarâme el-Amravî (b.y.: Dâru’l-Fikr, 1415/1995), 14/31; 64/18; Ebû’l-Kâsım İsmail b. Muḥammed Kıvâmu’s-Sunne et-Teymî, *Delâilu’n-Nubuvve*, thk. Muḥammed Muhammed el-Haddâd (Riyad: y.y., 1409/1988), 71; Ebû’l-Hasen Hayseme b. Suleymân et-Tarâblusî Hayseme b. Suleymân, *Min Hadîsi Hayseme b. Suleymân*, thk. ‘Omer ‘Abdusselâm Tedmurî (Beyrut: y.y., 1400/1980), 75.

¹⁵² İbn Hacer, *Lisânu’l-Mîzân*, thk. ‘Abdulfettâh Ebû Gudde (b.y.: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1423/2002), 8/472.

dönem alimleri değildir. Yakın döneme geldiğimizde Mâlik'in fıkıhı ve *Muvatta* üzerine araştırma yapanlar arasında da onun eserinden mütemadiyen hadis eksilttiğini düşünenler mevcuttur.¹⁵³ Tersine bir şekilde erken dönem alimlerden Mâlik'in kanıksanan bu usulünün aksine delil getirenler de olmuştur. Örneğin¹⁵⁴ İbn Hazm'ın bildirdiğine göre sika raviler içerisinde *Muvatta*'ı en son rivayet eden Ebû Mus'ab ez-Zührî'dir (ö. 242/857). Bunun en önemli sebebi yaşının genç olması ve Mâlik'ten sonra 63 sene daha yaşamış olmasıdır.¹⁵⁵ Onun rivayet nüshası ise *Muvatta* nüshaları içerisinde en fazla hadis ihtiva edenidir. İbn Hazm, *Muvatta*'ı son dinleyenlerin nüshalarındaki hadislerin daha önce dinleyenlerden fazla olduğunu tespit etmiştir.¹⁵⁶ Kevserî'nin konu hakkındaki şu tespiti de hem *Muvatta*'ın telif gayesini hem de nüsha rivayetlerinin aralarındaki farkların sebeplerini anlamlandırmak adına son derece önemlidir:

Onun bu kitabı telif sebebi, sonraki asırlarda yaşayan ulemanın adeti olduğu üzere eserin istinsah edilerek yayılması amacıyla insanlara sunulması değildi. Aksine o dönemde eserin sadece (meclislerde) işitilmesi (semâ') esastı. Mâlik bu eseri sadece (hususî meclislerde) ilgililerine sunarken hataya düşmemek amacıyla kendisi için telif etmişti ki, akranı ulemanın kitap telifi bağlamındaki adeti böyleydi. Bu sebeple muhtelif semâ' meclislerinde uygun gördüğü tarzda kitabın muhtevasında eksiltmeler ve artırmalar yapıyordu. Farklı imlâ meclislerinde oluşturulan *Muvatta* nüshaları da işte bu yüzden tertib, tevbîb, ziyade-noksan ve isnad-irsal bakımından birbirinden farklı olmuştur. Yine bu sebeple *Muvatta* ravileri *Muvatta* hatimlerinin durumuna göre eserin gerçek müdevvinleri olmuştur. Onlardan kimi bu eseri 17 kere dinlerken, İmam Mâlik'e mülâzemetlerine göre bundan daha fazla dinleyenler de olmuştur, daha az dinleyenler de. Yine onlar arasında İmam Mâlik'in meclisine 3 sene devam ederek rivayetlerin lafızları konusunda temekkün sahibi olanlar bulunduğu gibi, eseri 8 ay, 40 gün gibi sürelerle dinleyenler olmuştur. Yine onlar arasında eseri İmam Mâlik'in yaşlılık döneminde kısa süreliğine sema edenler, hatta semâ'ı sadece 4 gün sürenler olmuştur...¹⁵⁷

Yakın dönem ve çağdaş araştırmacılar içerisinde ise Mâlik'in güncelleme usulünün hadis eksiltme değil tam tersine ekleme olduğu düşüncesi daha fazla ön plana çıkmaktadır.¹⁵⁸ Bunun en belirgin sebebinin yakın ve çağdaş dönemde *Muvatta* rivayet nüshalarının daha yakından incelemeye tabi tutularak, içerdikleri hadislerin kıyaslanması yönteminin benimsenmesidir.

¹⁵³ Ebû Zehrâ, *Mâlik*, 343; Khaldi, *İmam Malik*, 122.

¹⁵⁴ Daha önce "Muvatta hadislerinin sayısı" başlığında da değinilmişti.

¹⁵⁵ Doğum tarihi 150/767 olduğuna göre Mâlik vefat ettiğinde 29 yaşında olmalıdır.

¹⁵⁶ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 1/137.

¹⁵⁷ ed-Dârekutnî, *Ehâdisü'l-Muvatta*, (Kevserî'nin Mukaddimesi) 3-4.

¹⁵⁸ Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Medenî, *el-Muvatta* (Rivâyetu Ebî Mus'ab), ed. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf-Mahmûd Halîl (Beyrût: Mu'essesetu'r-Risâle, 1434), Mukaddime, 1/35; Özkan, "Muvatta Nüshaları", 12; Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 186; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 495.

Her ne kadar günümüze ulaşabilmiş rivayet nüshalarının sayısı İbn Abdülber'in elindekilere kıyasla neredeyse dörtte bir oranında az olsa da günümüzün modern araştırma tekniklerini de kullanarak yapılan çalışmaların daha net sonuçlar ortaya koyduğu görülmüştür. Sifil, ilgili çalışmada ağırlıklı olarak İbn Abdülber'in *et-Temhîd* ve *et-Tekassî*'si, ed-Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Ahâdisu'l-Muvatta* 'ı ve Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) *Müsnedü'l-Muvatta* 'ı üzerinde yaptığı çalışmayla *Muvatta* rivayet nüshaları arasındaki farkları incelemiş ve bunun sonucunda Mâlik'in öğrencileri arasında bulunan Hanefî fakîhi Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî nüshası da dahil olmak üzere erken dönemde rivayet edilenlerin Mâlik'in vefatına daha yakın dönemde rivayet edilenlerden daha az hadis içerdiğini görmüştür.¹⁵⁹ Ona göre *Muvatta*'nın içerdiği hadis sayılarıyla ilgili öne sürülen en gerçekçi rakam ise el-Ebherî'nin tespit ettiği 600'ü müsned, 222'si mürsel, 613'ü mevkuf ve 285'i tabun kavillerinden oluşmakla birlikte toplam 1720 hadistir.¹⁶⁰

Oral ise *Muvatta*'nın ilk ve son nüsha ravilerinin rivayetlerindeki sayısal değişimi izleme amacıyla günümüze ulaşan yedi nüsha üzerine (bazıları eksik olmakla beraber) bir araştırma yapmıştır.¹⁶¹ Araştırmasında incelediği ve sayımını yaptığı hadislerde kapsamı geniş tutarak merfû ve mevkuf hadislerin yanında İmam Mâlik'in kavilleri ve bazı nüshalarda Mâlik dışındaki hocalardan gelen rivayetleri de sayıma dahil etmiştir. Bunun sonucunda ona göre aşağıdaki tablo ortaya çıkmıştır¹⁶²:

	Ebû Mus'ab	Yahyâ el- Leysî	Süveyd	Şeybânî	Ka'nebî	İbnü'l- Kâsım	İbn Ziyâd
Merfû	828	784	626	436	326	44	24
Merfû/Mevkûf	14	12	11	7	6	1	0
Merfû/Maktû	2	2	1	1	0	1	0
Merfû/Kavl-i Mâlik	1	1	0	0	1	0	0

¹⁵⁹ Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 186-187.

¹⁶⁰ Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 190.

¹⁶¹ Bu yedi *Muvatta* rivayet nüshası aynı zamanda giriş bölümünde bahsedildiği gibi, bu çalışmada hadislerin tahkikini yapabilmek için kullanılacak nüshalardır.

¹⁶² Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 492.

Mevkûf	763	725	534	494	314	27	28
Mevkûf/Maktû	6	7	6	3	1	2	1
Maktû	355	340	218	119	114	32	7
Maktû/Kavl-i Mâlik	7	7	3	2	2	0	0
Kavl-i Mâlik	1226	1203	262	9	313	154	111
Mâlik Dışı	0	0	5	133	0	0	0
Toplam	3202	3081	1667	1204	1082	261	172

Netice olarak Oral'a göre *Muvatta*'nın bitmiş bir kitap olarak insanlara okutulmaya başladığı andan itibaren hadislerinin sayısının azalarak devam ettiğini söyleyebilmek için geçerli bir delil bulunmamakta, aksine artış gösterdiği iddia edilebilmektedir.¹⁶³ Mâlik'in eserini güncellemesine gelince o, bu durumu içinde bulunduğumuz çağın telif ve tashih usulüne benzetmekte, İmam Mâlik'in eserini bitirdikten sonra ölümüne değin yapmayı sürdürdüğü iddia edilen değişikliklerle modern dönemin kitap basımı ve kitabın sonraki baskılarında bazı tashihlere uğraması arasında bir benzerlik kurmaktadır.¹⁶⁴

Buraya kadar aktarılan görüş ve tespitler içerisinde İmam Mâlik'in, eseri üzerindeki tasarrufunun hadis eksiltmek değil, artırmak şeklinde olduğunu düşünenlere katılmakla birlikte, sürekli tekrarlanarak müselleme hale gelmiş, İmam Mâlik'in eseri üzerinde vefatına kadar ekleme-çıkarma yaparak tasarrufta bulunduğu iddiasının gözden geçirilmesi tarafımızca gerekli görülmüştür. Zira görünen o ki, bu tasarruf Mâlik'in vefatına değin sürmemiş, ömrünün bir noktasında artık *Muvatta* tabir yerindeyse nihaî muhtevasına kavuşmuş olmalıdır. Aşağıda bu durumun delilleri Mâlik'ten sonraki dönemin mezhep ulemasının uygulamaları üzerinden tespit edilecektir.

Şüphesiz fıkıh sahasında fetvaya muhtaç meseleler İslam tarihi boyunca çeşitlenerek artmıştır. Yani İmam Mâlik'in fetvalarının veya yaşadığı dönemde karşılaştığı fikhî problemlerin ileriki dönemlerde aynı kalmamış; artış ve değişim göstermiş olması doğaldır. Bunun üzerine bir de

¹⁶³ Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 495.

¹⁶⁴ Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 102.

Mâlik'in henüz cereyan etmemiş olaylar hakkında farazi hükümler inşa etmeme hususundaki katı tutumu eklendiğinde, ileriki dönemlerde mezhep görüşlerinde boşluklar meydana gelmesi de sürecin beklenen bir sonucudur. Nitekim öyle de olmuş ve bu boşlukları doldurmak çoğunlukla kendisinden sonraki ulemaya düşmüştür. Onlar ortaya çıkan yeni meselelerde İmam Mâlik'in, meselenin çözümüne ışık tutabilecek olan ve *Muvatta*'da yer almayan görüşlerini almış, bazen de Mâlik'in görüşlerinin ve fetvalarının aksine bir yön tayin etmek durumunda kalmışlardır. Burada dikkate sunulacak husus ise ileriki dönem ulemanın İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan görüşlerine veya *Muvatta* dışında naklettiği hadislerle dayandırdığı görüşlerinden hareketle, Mâlik'in eserini güncel tutma çabasının vefatına kadar sürüp sürmediğinin tespiti olacaktır.

Bu bağlamda sunulacak örneklerden ilki, namaz içinde alınan tekbirlerde ellerin kaldırılmasıyla ilgili tartışmadır. İmam Mâlik bu konuda *Muvatta*'da şu hadisi rivayet etmektedir:

مالك، عن ابن شهاب، عن سالم بن عبد الله، عن عبد الله بن عمر أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا افتتح الصلاة، رفع يديه حذو منكبيه، وإذا رفع رأسه من الركوع، رفعهما كذلك أيضاً، وقال سمع الله لمن حمده، ربنا ولك الحمد وكان لا يفعل ذلك في السجود.

*“Resûlullah (s.a.v.) namaza başlarken ellerini omuz hizasında kaldırır. Yine rükûdan başını kaldırıncı da ellerini kaldırır ve “semiallahü limen hamideh, rabbenâ velekel hamd” derdi. Secdeye varırken ve secdeden kalkarken ellerini kaldırmazdı.”*¹⁶⁵

Mâlik *Muvatta*'da bu rivayetin geçtiği yerde Nâfi'den, İbn Ömer'in uygulaması olarak benzer manada başka bir hadis daha rivayet etmiştir ve o rivayette de namazda rükû ve secdeye giderken getirilen tekbirlerde ellerin kaldırıldığı haber verilmektedir.¹⁶⁶ Bu hadislerde geçen, iftitah tekbiri dışında namazda rükûa giderken, kalkarken ve secdeye giderken ellerin kaldırılması detaylarına İmam Mâlik'in itiraz ettiği görülmemektedir. Ancak *Müdevvene*'ye baktığımızda doğrudan Mâlik'e dayandırılan bir rivayete göre onun şöyle dediğini görürüz:

“Namazın başındaki ihrâm tekbiri dışında eller kaldırılmaz. Bunda da kadın erkek fark etmeden eller hafifçe kaldırılır. Ne eğilirken ne de doğrulurken ellerin kaldırılacağına dair bir şey bilmiyorum.” Devamında İbnü'l-Kâsım'dan naklen şöyle denmektedir, *“Mâlik'e göre ihrâm tekbiri dışında namazda ellerin kaldırılması görüşü zayıftır”*¹⁶⁷

¹⁶⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ'*, Salât, 3/16.

¹⁶⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ'*, Salât, 3/20.

¹⁶⁷ Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Dâru'l-Küttübü'l-İlmiyye, 1415), 1/165.

Esasen İmam Mâlik'in *Muvatta*'da birçok yerde Medine ameline uymayan hadisleri rivayet ettikten sonra bunu belirttiği veya Medine amelinin hangi yönde olduğunu beyan ettiği görülmektedir. Ancak amele uygun görmediği bir hadisi kitabında rivayet edip bu şekilde açıklamasız bırakması, hadis hakkındaki hükmün ise Sahnûn tarafından *Muvatta* dışı bir kaynaktan Mâlik'e dayandırılarak aktarılıyor olması düşündürücüdür. Üstelik bu hadisin amele uygun olmadığı hükmü Mâlikî alimler tarafından da kabul görmüştür. İbn Abdülber, hocası Ebû İbrahim'in yukarıdaki İbn Ömer rivayetiyle amel ettiğine şahit olduğunu söylemektedir. Ancak kendisinin bu hadisle amel etmediğini, İbnü'l-Kâsım'ın Mâlik'ten aktardığı fetvayı tercih ederek cemaate muhalefet etmekten kaçındığını da özellikle belirtmiştir.¹⁶⁸

Benzer başka bir örneği ise kabrin başında cenaze namazı kılınıp kılınamayacağı tartışmasında görebiliriz. Konu hakkında İmam Mâlik *Muvatta*'nda, Medine'de gece yarısı cenaze namazı kılınan sahâbiyye hanımın hadisini rivayet etmektedir. Hadise göre Hz. Peygamber (s.a.v) ashabının kendisini gece yarısı rahatsız etmek istemedikleri için cenazeyi kaldırdıklarını ertesi gün öğrenmiş ve hep beraber medfun sahâbiyye hanımın kabrine gidip dört tekbirle cenaze namazı kılmışlardır. Mâlik ilgili bölümde yalnızca bu hadisi nakletmiş ve devamında İbn Hişâm'ın cenaze namazının başına yetişemeyen kimsenin yetişemediği kısımları kaza edebileceği fetvasını nakletmekle yetinmiştir;¹⁶⁹ kabrin başında cenaze namazı kılmanın Medine ameline uygun olup olmamasıyla ilgili bir fetvadan bahsetmemiştir. Ancak bu uygulamanın Medine ameline aykırı olduğunu İbn Abdülber'in hem Mâlik'ten hem de onun öğrencilerinden yaptığı nakillerle öğrenmekteyiz. O şöyle demektedir: Mâlik, Ebû Hanîfe ve bunların ashabları demişlerdir ki, "*Cenaze namazının iadesini yapmayın. Her kim de cenaze namazında cemaate yetişememişse tekrar mevta veya kabri üzerinde namaz kılmasın*". İbn Abdülber devamında İbnü'l-Kâsım'dan, Mâlik ile arasında geçen şu konuşmayı aktarmaktadır:

"*Mâlik'e, Nebî sallallahu aleyhi vesellem'in o kadının kabri başında kıldığı cenaze namazıyla ilgili gelen hadis ne olacak diye sordum*" O da şöyle cevap verdi, "*Öyle bir hadis gelmiştir ancak amel o hadise göre değildir*". Sonrasında İbn Abdülber, kendi görüşünü şu şekilde belirtmiştir: "*İbnü'l-Kâsım'ın Mâlik'ten rivayet ettiği kabir üzerine namaz hükmü, ashabının ekseriyetine göre Mâlik'in görüşünün gereğidir*".¹⁷⁰

¹⁶⁸ İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, 4/102.

¹⁶⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ'*, Cenâiz, 4/15.

¹⁷⁰ İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, 8/246-247; *et-Temhîd*, 6/259-260.

Ancak İbn Abdülber, İbnü'l-Kâsım'ın rivayetlerini bitirdikten sonra biraz ileride İbn Vehb'in Mâlik'ten aktardığı bir rivayete de yer vermektedir. Buna göre İbn Vehb, Mâlik'in aynı konu hakkında daha farklı ve detaylı bir fetva verdiğini şu şekilde nakletmektedir, “*Her kim cenaze namazına yetişemezse ve kabir yakınsa, gece olsun gündüz olsun, tıpkı Nebî'nin (s.a.v.) yoksul kadının namazını kıldığı gibi tekrar kılabilir*”.¹⁷¹ Görüldüğü üzere İmam Mâlik'in öğrencileri arasında mesele hakkında onun birbirine zıt görüşlerine vakıf olanlar mevcuttur. Bunun sebebi elbette imamın görüşlerini zaman içerisinde değiştirmesi olabilir. Ancak ilk aktarılan görüşün mezhebin genel görüşü olduğu zikredildiği halde Mâlik'in fetvasını *Muvatta*'da yer almaması dikkat çekicidir. Üstelik mezkûr fetvaları dolaylı yoldan Mâlik'e nisbet ederek aktaran İbn Abdülber'in de bu görüşleri herhangi bir *Muvatta* rivayet nüshasına atfettiği tespit edilememiştir. Üstelik bir Mâlikî alimi olan İbn Abdülber bu meselede Mâlik'in fetvasının hilafına hüküm vererek kabir üzerine tekrar cenaze namazı kılmayı nehyeden delil olmadığı kanaatini yansıtmıştır. Sonrasında ise o, hayırlı bir amele, engellenmesini gerektirecek bir delil bulunmaması durumunda izin verilmesi düşüncesinden yola çıkarak bunun bir sakıncası olmadığını belirtir.¹⁷²

Bir başka örnek ise abdestte muvalâtın (azaları ara vermeden yıkamanın) farz olup olmamasıyla ilgili fikhî tartışmayı konu edinmektedir. Esasen *Muvatta*'da İmam Mâlik muvalât ile ilgili ne bir bâb başlığı açmış ne de doğrudan bu konuyla ilgili bir hadis rivayet etmiştir. Buna rağmen mestler üzerine mesh etmekle ilgili başlık altında muvalâta delil olabilecek şu mevkuf hadisi bulunmaktadır:

مالك عن نافع، أنَّ عبد الله بن عمر بآل في السوق. ثم توضأ، فغسل وجهه، ويديه، ومسح رأسه. ثم دعي لجنائزة ليصلي عليها حين دخل المسجد، فمسح على خفيه، ثم صلى عليها.

*Abdullah b. Ömer pazardaydı; hacet giderdikten sonra abdest aldı. Yüzünü yıkadı, kollarını dirseklerine kadar yıkadı ve başını mesh etti. Daha sonra camiye gitti. Kendisini cenaze namazını kaldırmak için çağırdılar, o da mestlerinin üzerine mesh ettikten sonra cenaze namazını kıldırdı.*¹⁷³

Diğer örneklerde olduğu gibi Mâlik burada da abdestte azaları ara vermeden yıkamanın farziyetiyle ilgili bir itirazda bulunmamıştır. Ancak mütekaddim Malikî fukahâsı çeşitli delillendirmelerle abdestte muvalâtın farz olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Devrinin önemli bir Mâlikî fakîhi olan el-Karâfî (ö. 684/1285) bu meselede abdest ayetini¹⁷⁴ esas alarak

¹⁷¹ İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, 8/252.

¹⁷² İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, 8/252.

¹⁷³ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ*, Tahâret, 8/43.

¹⁷⁴ el-Mâide 5/6

yaptığı lugavî çıkarımlar neticesinde, namaz için kalkıldığında abdestte acele etmenin ve dolayısıyla uzuvları ara vermeden yıkamanın farz olduğu hükmüne ulaşır.¹⁷⁵ Mâlikî ulemanın Endülüs'teki temsilcilerinden olup aynı zamanda bir *Muvatta* şârihi olan el-Bâcî (ö. 474/1081) ise abdesti namaz ve tavafa kıyas etmiş, tıpkı namaz ve tavafta ara verme olmayacağı gibi abdestte de ara verilmemesi gerektiğini savunmuştur.¹⁷⁶ İleriki döneme gelindiğindeyse *Sahîh-i Buhârî* şârihi İbn Hacer'in, konu hakkında doğrudan Mâlik'in cümleleriyle rivayette bulunarak onun fetvasını aktardığı görülmektedir. Ona göre Mâlik şöyle demiştir: “Abdestte verilen ara eğer uzun değilse abdestin kalan unsurlarını tamamlar; yoksa abdest tekrarlanmalıdır. Bilerek arayı uzatanın abdesti olmaz. Unutarak olmasında bir mahzur yoktur”¹⁷⁷

Hakkında mezhebin kurucu imamının bir görüş beyan etmediği meselelerde mezhebin mütekaddim ulemasının içtihat etmesi tabii bir durumdur. Ancak bu meselede dikkat çeken husus, İmam Mâlik'in bu konuda *Muvatta*'da bir hadis rivayet etmiş ve bu hadise ihtilaf etmemiş olmasına rağmen konu hakkındaki esas fetvasının *Muvatta* dışı bir kaynaktan geliyor olmasıdır.

Bu açıdan bakıldığında daha da çarpıcı olan son örnekte ise *Muvatta*'da bizzat Mâlik tarafından amele delalet eden lafızla hükme bağlanmış bir mesele, Mâlikî ulemanın yine ona atfettiği ifadelerle farklı bir hükme tebdil edilmiştir. Buna göre İmam Mâlik, köpek dişleri olan yırtıcı hayvanların yenemeyeceğiyle ilgili başlık altında şu hadisi rivayet etmiştir:

عن إسماعيل بن أبي حكيم، عن عبيدة بن سفيان الحضرمي، عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: أكل كل ذي ناب من السباع حرام. قال مالك: وهو الأمر عندنا.

*Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle buyurduğunu naklediyor: “Köpek dişi olan yırtıcıların yenmesi haramdır.” İmam Mâlik der ki: Bizim nezdimizde de hüküm böyledir.*¹⁷⁸

Yalnızca *Muvatta*'a bakıldığında Mâlik'in fetvası son derece net görünmektedir. Ancak Bâcî'nin, bizzat Mâlik'in görüşü olarak aktardığına göre köpek dişi olan yırtıcıları yemek

¹⁷⁵ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısırî el-Karâfî, *ez-Zehîra*, thk. Muhammed Haccî (Beyrut: Dâru'l- Garbi'l-İslamî, 1414), 1/270-271.

¹⁷⁶ Ebû'l-Velîd Suleymân b. Halef el-Bâcî, *el-Muntekâ Şerhu'l-Muvattâ'* (Mısır: Matba'atu's-Sa'âde, 1332/1914), 2/290.

¹⁷⁷ İbn Hacer el- 'Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, 1/375; Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî el-Azîmâbâdî, *'Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebû Dâvûd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415), 1/203; İrfan Zengin, *İmam Malik'in Medîne ameli gereği uygulamadığı rivayetlerin değerlendirilmesi* (Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 107.

¹⁷⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Sayd, 4/13-14; Her ne kadar Mâlik bu hadisi başka bir hocasından işitmiş olsa da, Müslim'in rivayet ettiği farklı bir tarikte Zührî: “Biz bunu Şam'a gelinceye kadar işitmedik.” ve “Ben bunu Hicazdaki ulemamızdan hiç işitmedim. Nihayet bana Ebû İdris rivayet etti. Kendisi Şamlıların fakihlerinden” demiştir. Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, Sayd, 12-13. *Muvatta*'da, naklettiği hadisin akabinde Mâlik'in “bizim nezdimizde de hüküm böyledir” diyerek teyit etme sebebi bu olabilir.

haram değil mekruh sayılmaktadır. Mâlik ve Mâlikîlerin bu konudaki delili Kur'an-ı Kerîm'de geçen “*Bana vahyedilende, murdar et, akıtılmış kan, domuz eti ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yenmesi yasaklanmış bir şey bulamıyorum*” ayetidir.¹⁷⁹ Ayrıca bir diğer ayette geçen “*Yırtıcı hayvanlardan olup Allah'ın size öğrettiği ile eğiterek avcı hale getirdiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarından da yiyin*”¹⁸⁰ ifadesinde pençeli pençesiz ayrımı yapılmamış olması da ayrı bir delildir. Yani Mâlik burada hadisi Kur'an'a arz ederek, hadiste geçen haramlığın aslında kerahet manasına geldiğini söylemiş olmaktadır.¹⁸¹ Ancak eserinde Medine amelini tedvin eden ve hayatı boyunca eseri üzerinde değişikliklerde bulunduğu iddia edilen bir imamın esas görüşleriyle eserinde kaydedilenler arasında bu ölçüde fark görmek son derece şaşırtıcıdır.

İmam Mâlik'in *Muvatta* dışında aktarılan görüşlerinden buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür.¹⁸² Yukarıdaki örneklerde doğrudan Mâlik'in görüşlerinden iktibasta bulunulmasına rağmen Mâlik'in veya nüsha ravilerinin bunları *Muvatta*'a dahil etmedikleri gösterilmiştir. Mezkûr görüşlerin günümüze ulaşmış veya ulaşmamış herhangi bir *Muvatta* rivayet nüshasında bulunduğu dair bir tespitin mevcudiyetinin bilinmediği de dikkate alındığında, Mâlik'in bu görüşlerini eserinden çıkardığı değil aslında eserine hiç dahil etmediği ihtimali akla gelmektedir. *Muvatta*'da güncelleme usulünün çoğunlukla hadis ekleyerek yapıldığını öne süren görüşleri kabul ettiğimize göre, o halde Mâlik'in fikhî görüşleriyle ilgili getirilen delilleri eserine alması veya bu konuların mevzu bahis edildiği *Muvatta* meclislerinde, tıpkı *Muvatta*'daki bazı hadislerin sonunda yaptığı gibi, muvafık veya muhalif görüşlerini aktarması; bunun sonucunda da öğrencilerinin hepsi değilse bile bir kısmının bu görüşleri ellerindeki nüshalara kaydetmeleri beklenirdi. Ancak durumun böyle olmadığı verilen örneklerde görülmektedir. Bu da *Muvatta*'ın güncel tutulma çabasına bir noktada son verilmiş olduğunu ve Mâlik'in sonradan değişmiş olan bazı görüşlerinin esere yansıtılmadığını göstermektedir.

İmam Mâlik'in fetva usulü ve bazı ahkâm meseleleri hakkındaki nihai fetvasının *Muvatta* dışı kaynaklardan bulunması durumu Recep Özdemir'in de dikkat çektiği bir husustur. Özdemir, Mâlik'in hadis ve fıkıh usulüne yönelik tercihlerinin, yaşadığı dönemde ıstılahların ve

¹⁷⁹ el-En'am 6/145.

¹⁸⁰ el-Maide 5/4.

¹⁸¹ Bâcî, *el-Muntekâ*, 3/130-132.

¹⁸² Benzer bir diğer örnek ise İmam Mâlik'in *Muvatta*'da, bir sahâbinin Kur'an'dan ezberinde olanları öğretmesini mehir saydığı rivayetin (*el-Muvatta*’, Nikâh, 3/8) hilafına hüküm verdiği meselede görülebilir. Burada Mâlik mehirin çeyrek dinardan az olamayacağına hükmettiği halde (*el-Muvatta*’, Nikâh, 3/11), *Muvatta* dışı bir kaynaktan getirilen rivayete göre Mâlik Kur'an öğretimini mehir sayabilmiştir. Zürcânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, 3/195-196.

sistemin teşekkülünü henüz tamamlamamış olması sebebiyle netlik arz etmediğini kabul etmektedir.¹⁸³ O, bu iddiasını sonraki dönem Mâlikî ulemanın usul konusunda İmam Mâlik’e doğrudan atfedilmeyen kişisel görüş ayrılıklarıyla desteklemektedir. Örneğin kıyasla haber-i vâhidin tearuzu hakkında Mâlik’in usulünün tespiti tartışmasında Karâfî, Mâlik’in ravinin fakîh olması şartını esas aldığını ve ravi fakîh olursa haber-i vahidin kıyasa tercih edileceği görüşünün kabul edilen genel görüş olduğunu savunurken, İbn Kassâr (ö. 397), İbn Rüşd (ö. 595), Bâcî ve diğer bir kısım Mâlikî alimlere göre böyle bir durumda kıyas habere tercih edilmektedir.¹⁸⁴ Yaptığı bu tespitle birlikte Özdemir’in aynı zamanda, Mâlik’in bazı konulardaki nihai fetvasının *Muvatta* dışı kaynaklardan gelen nakillerle veya şârihlerin görüşleriyle tespit edilebileceğini de kabul ettiği görülmektedir. Buradan hareketle o, *Muvatta* içerisinde ve dışında tespit ettiği bazı hadislerden ve bu hadisler hakkında sonraki dönem ulemanın tespitlerinden yola çıkarak İmam Mâlik’in *Muvatta*’nda rivayet ettiği bir hadisten sonra kendi fetvasını dile getirmediği meselelerin fikhî hükümlerinin eserde muğlak bırakıldığını düşünmektedir.¹⁸⁵ Yani ona göre Mâlik, *Muvatta*’da bir mesele hakkında rivayet ettiği hadislerden sonra görüşünü belirtmemişse, hadisin onun nazarındaki hükmü *Muvatta* metninden anlaşılamamaktadır. Bu tespitin ortaya çıkmasındaki sebeplerin başındaysa Mâlik’in nihai görüşleri hakkında *Muvatta* dışından aktarılan nakiller gelmektedir. Ancak bu örneklerin, daha detaylı incelendiği takdirde konu hakkında net bir yorum yapabilmek adına yeterli olmadıkları görülebilecektir.

Örneğin temettü haccı bahsinde İmam Mâlik *Muvatta*’da ilgili bölümde merfû ve mevkuf birden fazla hadis rivayet etmiştir. Hadislerin muhtevalarına bakıldığında tamamı temettü haccının yapılmasında bir sakınca bulunmadığına işaret etmektedir.¹⁸⁶ Bu başlık altında Mâlik temettü haccının nehyedildiği kanaatini aksettirecek ne bir hadis nakletmiş ne de bir görüş bildirmiştir. O, temettü haccının yapılamayacağı durumlarla ilgili yalnızca, bir sonraki başlıkta hadis nakletmeksizin, temettü haccı yapacak kişinin Mekke’de ikamet etmemesi

¹⁸³ Recep Özdemir, *İmam Malik ve Metodolojisi* (Hiper Yayın, 2017), 141, 147, 154.

¹⁸⁴ Özdemir, *İmam Malik*, 123-125.

¹⁸⁵ Özdemir, *İmam Malik*, 137, 153; Özdemir’in (birçok görüşünde olduğu gibi) buradaki görüşlerini de İshak Emin Aktepe’nin çalışmasına dayandırdığı görülmektedir. Bk. İshak Emin Aktepe, *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı* (Rağbet Yayınları, 2018), 222-223. Ancak ilgili yerde kastedilenin Mâlik’in hükmünün muğlaklığından ziyade, bu hükmün amele mi yoksa farklı bir delile mi dayandırıldığının anlaşılamaması olarak yorumlamak daha doğru görünmektedir. Ayrıca ilgili bölümde (s. 153) Özdemir, rivayet ettiği bir hadisten sonra Mâlik’in herhangi bir görüş belirtmemesi sonucunda bu hadisin sünnet mi yoksa amel mi olduğunun anlaşılamadığını belirtmiştir. Çalışmasının başka bir yerinde Mâlik’in ameli sünnetle eşdeğer gördüğünü; bu tabiri sünnetle aynı anlamda kullandığını ifade ettiği de (Özdemir, *İmam Malik*, 133.) göz önünde bulundurulduğunda burada kastedilen sünnet-amel ayrımı tam olarak anlaşılamamaktadır.

¹⁸⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ*, Hâc, 19/60. 61, 62, 63.

gerektiğiyle ilgili bir fetva vermiştir.¹⁸⁷ Özdemir, Mâlik'in temettü haccı bâbı altında rivayet ettiği ilk hadis olan Sa'd b. Ebû Vakkâs (ö. 55/675) ile Dahhâk b. Kays (ö. 64/684) arasında geçen konuşmayı ihtiva eden rivayete¹⁸⁸ işaret ederek, bu hadiste bildirilen merfû hükme rağmen Mâlik'in aynı hadiste yer alan sahâbe kavlini tercih ederek fetva verdiğini söylemektedir.¹⁸⁹ Mezkûr hadisin tam metni şu şekildedir:

“Sa'd b. Ebû Vakkas'la Dahhâk b. Kays, Muaviye b. Ebû Süfyân'ın hac ettiği sene, temettü haccından bahsediyorlardı. Dahhâk b. Kays: “Temettü haccını sadece aziz ve celil olan Allah'ın emrini bilmeyen cahiller yapar” dedi. Bunun üzerine Sa'd: “Yeğenim iyi söylemedin!” deyince Dahhâk: “Ömer b. Hattab temettü haccını yasakladı” diye karşılık verdi. Sa'd da cevaben: “Resûlullah (s.a.v.) temettü haccı yaptı, biz de onunla birlikte yaptık dedi”.”¹⁹⁰

Şafîi'nin *el-Ümm*'ünü kaynak göstererek Özdemir, Mâlik'in yukarıdaki hadiste Hz. Peygamber'in döneminde temettü haccının yapıldığını ve yasaklanmadığını belirten Sa'd b. Ebû Vakkas'ın görüşünü değil, Hz. Ömer'in temettü haccını yasakladığını belirten Dahhâk b. Kays'ın görüşünü tercih ettiğini söylemektedir. Delil olarak işaret edilen esere gidildiğinde İmam Şafîi yukarıdaki hadisi aynı şekilde naklettikten sonra eserini ondan rivayet eden öğrencisi Rebî' b. Süleymân el-Murâdî (ö. 270/884) ile arasında şöyle bir soru-cevap gerçekleştiği görülmektedir: (Rebî' dedi ki:) *Bunun üzerine ben Şafîi'ye, Mâlik'in “Bana Dahhâk'ın sözü Sa'd'ınkinden daha güzel gelmektedir” dediğini söyledim. Şafîi de (cevaben): “Ömer ve Sa'd (ikisi de) Resûlullah'ı (n sünnetini) en iyi bilenlerdendir. Ancak Ömer zaten Resûlullah'tan, Sa'd'ın dediğine muhalif bir söz nakletmemiştir. Nitekim Mâlik de Ömer'den (aslında ne kastettiğini) şöyle rivayet etmiştir: Ömer dedi ki, hacla umre arasını ayırınız. Çünkü hacla umre arasında zaman bırakmanız, hac ayları dışında umre yapmanız ve umrenizin eksiksiz olması bakımından daha iyidir.*¹⁹¹

Buradan anlaşıldığı üzere aslında ilgili yerde İmam Mâlik'in görüşü hakkında bir yanlış anlaşılma Şafîi tarafından düzeltilmektedir. Ona göre Hz. Ömer ve İmam Mâlik'in kastı temettü haccını yasaklamak değil, ifrad haccının daha faziletli olduğunu vurgulamaktır.¹⁹² Üstelik Şafîi'nin görüşünü delillendirmek üzere öne sürdüğü Mâlik'in Hz. Ömer'den rivayet

¹⁸⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ'*, Hâc, 20/64.

¹⁸⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ'*, Hâc, 19/60.

¹⁸⁹ Özdemir, *İmam Malik*, 157, 161. İlgili hadiste Mâlik'in temettü haccını yasakladığı görüşü esasen daha öncesinde Guraya tarafından da iddia edilmiştir. Guraya, *Sünnetin Neliği Sorunu*, 66-68. Özdemir'in de söz konusu mesele hakkında Guraya ile aynı sonuca vardığı görülmektedir.

¹⁹⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ'*, Hâc, 19/60.

¹⁹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs Şafîi, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410), 7/226.

¹⁹² Bu meselede Aktepe'nin de benzer bir görüşe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Aktepe, *Erken Dönem İslam Hukukçuları*, 194-195.

ettiği “*hacla umre arasını ayırınız...*” hadisi bizzat *Muvatta*’da “جامع ما جاء في العمرة” bâbı altında nakledilmektedir.¹⁹³ İbn Abdülber ve Bâcî de meseleyi şerh ettikleri yerde konuya benzer delillerle yaklaşmış ve burada kastedilenin bir yasaklama değil, ifrad haccının üstünlüğünü vurgulama ve tavsiye etme olduğunu söylemişlerdir.¹⁹⁴ Dahası, Mâlik’in *Muvatta*’da yer almayan rivayetleri arasında Hz. Peygamber’in mut’a nikahını ve temettü haccını yasakladığını anlatan bir hadis mevcuttur.¹⁹⁵ Mâlik, sahih bir senedle gelmesine ve mut’a nikahının yasaklandığı hadisleri *Muvatta*’ın nikah kitabında¹⁹⁶ nakletmesine rağmen, muhtemelen metinde geçen temettü hacı ifadesinden dolayı bu hadisi kitabına dahil etmemiştir.¹⁹⁷ Dolayısıyla İmam Mâlik’in, temettü haccı konusunda eserinde ilgili bâb başlığı altında rivayet ettiği hadislerin aksine bir hüküm vermediği anlaşılmaktadır. Nitekim böyle bir hüküm verecek olsaydı, bizzat kendi rivayet ettiği temettü haccını yasaklayan hadisi de eserine alması beklenirdi.¹⁹⁸

Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak görüldüğü kadarıyla hepsinden benzer bir sonuç hasıl olmaktadır. Burada elbette Mâlik’in *Muvatta*’da rivayet ettiği her hadisin veya bâb başlığının sonunda hüküm veren bir ifade kullandığı iddia edilmemektedir. Ancak bu durum hükmün muğlak bırakıldığına değil, Mâlik’in rivayet ettiği hadislerin ifade ettiği hükmü kabul ettiğine delalet etmektedir. Yani *Muvatta*’da rivayet edilen ve sonrasında

¹⁹³ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ*, Hâc, 21/67.

¹⁹⁴ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 23/365; Bâcî, *el-Muntekâ*, 2/226.

¹⁹⁵ “مُتَعَاتٍ كَانَتْ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ أَحْمَىٰ عَنْهُمْ: مُتَعَةُ الْحَجِّ، وَمُتَعَةُ الْبَسَاءِ”. Ebû ‘Avâne Ya’kûb b. İshâk en-Nîsâbü’rî Ebû ‘Avâne, *Mustahreçu Ebî ‘Avâne*, thk. Eymen b. ‘Ârif ed-Dimeşkî (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1419/1998), 2/338; Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî Tahâvî, *Şerhu Meâni’l-âsâr*, thk. Muhammed Seyyid Câdulhak- Muhammed Zührî en-Neccâr (Âlemü’l-Kütüb, 1414), 2/146.

¹⁹⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, Nikâh, 18/41-42.

¹⁹⁷ İlgili hadis bir sonraki bölümde analiz edileceği için burada kısaca değinmeyi uygun gördük.

¹⁹⁸ Esasen Özdemir’in, İmam Mâlik’in *Muvatta*’da birçok yerde hadisi zikrettikten sonra o hadislerin hükmünü açıklamadığını (muğlak bıraktığını) söylediği bölümde öne sürdüğü örneklerin hiçbirinde İmam Mâlik’in hadisin hükmünü muğlak bıraktığı görülmemektedir. İmam Mâlik’in alışverişte meclis muhayyerliği konusunda Abdullah b. Ömer’den rivayet ettiği “*Alıcı ve satıcı, birbirinden ayrılmadıkça muhayyerdirler*” hadisinden sonra “*Bizde bunun belli bir hududu, bilinen bir tarifi yoktur. Buna göre herhangi bir muamele de yapılmamaktadır*” diyerek bu hadisle amel etmediğini açıkça beyan etmiştir (Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ*, Buyû, 38/79). Her ne kadar bu hadisle amel edilmeme sebebinin açıklamak üzere Mâlikî ulemanın görüşlerine başvurulmuş olsa da (Özdemir, *İmam Malik*, 138.) bu açıklamalar olmaksızın *Muvatta* metninde bir muğlaklık söz konusu değildir. Yine örnek verilen bir diğer meselede “İmam Mâlik’in Medine ameline uymadığı için amel etmediği birçok haber-i vâhide *Muvatta*’da yer vermiştir” denildikten sonra “*Peygamber namazdan çıkmak istediğinde biri sağ tarafa diğeri sol tarafa olmak üzere es-selâmü aleyküm ve rahmetullah*” diyerek iki tarafa selâm verirdi” hadisi (Tirmizî, *el-Câmi ‘u’s-sağîh*, Salât, 109; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Salât, 190) zikredilmiş ve İmam Mâlik’in Medine ameline aykırı olduğu için bu hadisle amel etmediği söylenmiştir (Özdemir, *İmam Malik*, 139). Ancak bu hadis *Muvatta*’da olmamakla birlikte İmam Mâlik’ten geldiği bilinen bir tariki de bulunmamaktadır. Müellifin bu bilgiye, ilgili yerde kaynak gösterdiği eser üzerinden ulaşmış olması mümkündür. Bk. Zekiyyuddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 92. Ancak ilgili yerde kaynak gösterilen eserin müellifi zaten mezkûr hadisin Mâlik’ten rivayet edildiğinden bahsetmemektedir. Muhaddis bir mezhep imamı olmasına rağmen Mâlik’in iştirmediği hadislerin olabileceği kendisinin de kabul ettiği bir gerçektir. Dolayısıyla onun, rivayet etmediği veya kendisine ulaşmayan bir hadisle amel etmemiş olması iddiası doğru bir tespit olarak görünmemektedir.

Mâlik'in muvafık veya muhalif görüş bildirmediği hadislerde bir ikrar söz konusudur. Bu ikrar amele uygunlukla açıklanabileceği gibi, hakkında Medine ameline veya Mâlik'in usulünde yer alan diğer fikhî delillere tearuz bulunmayan bir meselede haber-i vâhidin delil olarak kabul edilmiş olmasıyla da açıklanabilir.

Dolayısıyla, araştırmanın devam eden kısımlarında İmam Mâlik'in *Muvatta*'da rivayet ettiği bir hadis hakkındaki nihai hükmünün *Muvatta* dışında arandığı durumlar hakkında ihtiyatlı davranılacaktır. Bunun bir sebebi, Mâlik'in nihai görüşleri hakkında sair ulema tarafından öne sürülen iddiaların yer yer doğrudan Mâlik'e atfedilmiş olmasına rağmen birbirleriyle tearuz edebilmeleridir. Diğer bir sebebi ise bu çalışmanın, temelde Mâlik'in *Muvatta*'na aldığı veya almadığı hadislerdeki metodunu inceleme amacı gütmesidir. Nitekim yukarıdaki bazı örneklerden hareketle, İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadislerinin eserde nakledilen hadislerle karşılaştırması yapılmaksızın öne sürülecek metod tespitlerinin her zaman tutarlı olmayabileceği görülebilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi İmam Mâlik *Muvatta*'ını, Medine amelini tedvin eden ve fıkıh konularına göre tertip edilmiş bir hadis eseri olarak telif etmiştir. Eserde rivayet edilen bazı hadisler hakkında imamın nihai hükümlerinin sonradan değişmiş olabileceğini veya mezhep ulemasının içtihatları sonucu farklı görüşlerin ortaya çıkabileceği kabul edilmekle birlikte, *Muvatta*'daki güncelleme faaliyetinin bir noktadan sonra durduğunu ve eserin yapısının korunduğunu düşünmek daha doğrudur. Bu açıdan İmam Mâlik'in *Muvatta*'da icra ettiği hadis ve fıkıh usulünün, tamamı olmasa bile özellikle amel-i ehli Medine ve diğer fikhî delillerin, *Muvatta*'da rivayet edilen hadislerin seçiminde oynadığı rolün netleştirilebilmesi için onun *Muvatta*'na dahil etmediği hadislerinin detaylı ve karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi yararlı olacaktır.

Onun *Muvatta* dışı hadisleri söz konusu olduğunda ilk akla gelen konu ise, rivayet ettiği hadislerle Medine ameli arasındaki ilişkidir. Fakîh bir muhaddis olması ve eserinin aynı zamanda kurucusu olduğu mezhebin temel kitabı olması hasebiyle İmam Mâlik'in hadisçiliği ile ahkâm hadisleri arasında doğal bir bağ söz konusudur. Yaşadığı dönemin ilmî ihtiyaçları ve fıkıh sahasında yaşanan ehl-i hadis ehl-i rey tartışmalarındaki hareketlilikler dikkate alındığında onun nazarında ahkâm hadislerinin ön planda olması doğaldır. Hatta Mâlik'in eseri özelinde o dönemde yazılmış olan *Muvatta* türü eserlerin, hadisleri fıkıh konularına göre düzenleyen ilk eserlerden olduğu düşünülmektedir.¹⁹⁹ Bu sebeple İmam Mâlik'in bir hadisi eserine almaması veya eserinden çıkarması söz konusu olduğunda akla ilk önce onun fikhî görüşlerine, daha da özelde Medine ameline aykırılık meselesi gelmektedir. Nitekim onun

¹⁹⁹ Özpınar, *Hadis Edebiyatı*, 238.

Muvatta'da amel-i ehli Medine'ye aykırı olan hadisleri de rivayet etmiş olmasının sebebi ilk dönemden itibaren tartışılabilmiş bir meseledir. Dolayısıyla *Muvatta*'da yer almayan hadislerin tespitinin belki de en önemli olduğu nokta burasıdır. Çünkü Mâlik'in ahkâm ihtiva eden hadislerin bir kısmını esere neden alınmadığını anlamak için, önce *Muvatta*'da Mâlik'in ma'mulün bih görmediği hadisleri neden rivayet ettiğinin anlaşılması gerekmektedir. Böylece İmam Mâlik'in *Muvatta*'nda rivayet edeceği ve etmeyeceği hadisleri belirlemesinde amel-i ehli Medine ve diğer fikhî delillerin nasıl bir etki ettiğini anlamak kolaylaşacaktır.

2.2.2.3. Amel-i ehli Medine ve diğer fikhî delillerin Muvatta hadislerinin seçimindeki etkisi

Eserini telif ettiği dönemde ve sonrasında İmam Mâlik'in hadis ve fıkıh usulü İslami ilimler sahasında çokça tartışılmış, günümüzde de tartışılmaya devam eden bir konu olarak varlığını korumuştur. Onun eserinde rivayet ettiği hadislerde ve fetvalarında gözettiği ilmî usul gerek Mâlikî gerekse diğer mezheplere mensup alimler tarafından tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu netleştirme çabası Mâlikî ulema tarafında genellikle bir savunı durumundayken, farklı mezheplere ve görüşlere sahip ulema tarafından genellikle tenkit içermektedir. Mâlik'in fıkıh usulüyle ilgili tartışılan meselelerin başındaysa, kaynağının muğlaklığı ve İmam Mâlik'in kendi usulü hakkında sarıh açıklamalarda bulunmamış olması sebebiyle üzerinde görüş birliğine varmanın en zor olduğu amel-i ehli Medine delili gelmektedir.²⁰⁰

İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadisleri mevzu bahis olduğunda ise hem klasik hem de modern dönemde, müellifin muhtelif meclislerde rivayet ettiği hadisleri neden eserine dahil etmediğiyle ilgili çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bu görüşler kimi zaman eserin muhtasar tutulma arzusunu yansıtırken yakın dönemde çoğunlukla Amel-i ehli Medine delili gündeme getirilmiş ve *Muvatta*'da yer almayan hadisleri Mâlik'in Medine ameline ters düşmesinden dolayı eserine almadığı fikri ön plana çıkmıştır.²⁰¹ Ancak bu tespitler, Mâlik'in *Muvatta*'da rivayet ettiği halde amele uygun görmediği için aksi yönde fetva verdiği meselelerin varlığını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Amel etmeyeceği hadisleri eserinde rivayet etmesi ve sonrasında hadisin sıhhatinden ve kaynağından (merfû, mevkuף veya maktu oluşundan) bağımsız bir şekilde muhtevasına aykırı bir fetva vermesi farklı mezhep alimlerince eleştiriye konu olmuş, sonraki dönem Mâlikî ulema tarafından yapılan açıklamalar da bu soru işaretlerini gidermekte yetersiz görülmüştür. İmam Mâlik'in kendi içtihatlarının kaynaklarını ve metodunu sarıh bir şekilde öğrencilerine aktarmamış olması veya bu hususta bir usul eseri kaleme almamış olması da bu soru işaretlerinin giderilememesinde büyük pay

²⁰⁰ Özkan, *Amel telakkisi*, 169.

²⁰¹ Özkan, *Amel telakkisi*, 151-152; Debek, *İmam Malik*, 110.

sahibidir. *Muvatta*'da yer almayan rivayetlerin tamamında yalnızca amel-hadis ilişkisi olduğu iddia edilmemekle beraber bir hadis-fıkıh kitabı olan *Muvatta*'ın odak noktası olan Medine amelinin *Muvatta* dışında kalan rivayetlerle ilişkisi Mâlik'in usulünün tespitinde en dikkat çekici konu olarak varlığını sürdürmektedir.

2.2.2.3.1 Amel-i ehli Medine delilinin mahiyeti ve kaynağı

Amel-i ehli Medine, Hz. Peygamber'in (s.a.v) risaletinin ikinci ve son devresini geçirdiği, irtihalinden sonra ise ashabının çoğunun bulunduğu bölge olan Medine şehrinde sahâbeden tabîne tevarüs edilerek aktarılmış ve görüş birliğine varılmış tatbikat anlamına gelmektedir. İmam Malik'ten önceki dönemlerde de kullanılan bir kavram olan Medine'nin ameli, Mâlik'in *Muvatta*'nda tedvin edilmiş olmasıyla birlikte artık Mâlik ile özdeş bir şekilde anılmaya başlamış, sonraki dönem Mâlikî ulema nazarında da bağlayıcı bir delil olarak görülmeye devam etmiştir.²⁰² Sahâbe döneminden itibaren örneklerini görebileceğimiz bir anlayış olan tatbikatın öncelenmesi durumu Hz. Ömer'in "*Allah'a andolsun ki amelin hilâfına bir hadis rivayet eden kimseyi sıkıştırırım*"²⁰³ sözünde veya Abdullah b. Ömer'in "*İşler karıştığı zaman Medinelilerin ne söylediğine bakılır*"²⁰⁴ ifadesinde net bir şekilde görülebilmektedir. Yine Medine amelinin tespitinin önemli kaynakları arasında sayılan diğer bir sahâbi olan Zeyd b. Sâbit'in (ö. 45/665) "*Ehl-i Medine bir konuda ittifak etmişse bil ki bu sünnettir*"²⁰⁵ demiş olması Medine icmâının diğer şehirlere nazaran daha ön planda algılandığının bir işaretidir. İmam Mâlik de miras aldığı bu geleneği sürdürmüş ve Medine'nin fıkına kendi içinde ayrı bir değer yüklemiştir. Örneğin o, Mağrib'den kendisinden ilim öğrenmek üzere gelen bir adamın sorduğu soruya, "*Bilmiyorum, şehrimizde böyle bir meseleyle karşılaşmadık. Hocalarımızın hiçbirinin bu konu hakkında görüş beyan ettiğini de duymadık*" diye cevap vermiştir.²⁰⁶

İmam Mâlik Medine ameline verilen bu önemin sebebini öncelikle hicretin Medine'ye yapılmış olmasıyla ve Kur'an'ın bu şehirde indirilmiş olmasıyla açıklamaktadır. Yine o, vahyin inzaline şahitlik etmiş olan ashâb-ı kirâmın indirilen vahye ittiba etmesi, karşılıklı çıkan meselelerde bilmediklerini sorup kuvvetli olan görüşleri almış olmalarıyla ortaya çıkan bu tatbikatın sonraki nesil tarafından da uygulamada bu şekilde devam ettirildiğini ve neticede

²⁰² Sümeyye Onuk Demirci, "Fukahâ-i Seb'a ve Amel-i Ehl-i Medine'nin Delil Değeri", *Eskiye* 39 (20 Eylül 2019), 352-353.

²⁰³ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/45.

²⁰⁴ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/38.

²⁰⁵ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/38; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 7/127; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevî el-Beyhakî, *Ma'rîfetü's-Sunen ve'l-Âsâr*, thk. 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî (Karaçi: y.y., 1412/1991), 1/151.

²⁰⁶ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/180.

amel edilegelen bilgi kendisine ulaşan ulemanın bu mirasa sahip çıktığını delil getirmektedir.²⁰⁷ Yani ona göre Medine tatbikatı; sünnetin tespitinde ön planda tutulması gereken güçlü bir delil ve korunması gereken ilmi bir mirastır. Bu sebeple İmam Mâlik'in fıkıh anlayışında Amel-i ehli Medine delili büyük önem taşımaktadır. Öyle ki, yukarıda da detaylarına değinildiği üzere *Muvatta'*ın telifinde Mâlik için en büyük muharrik, Medine tatbikatının tedvini olmuştur. Nitekim eserinin muhtevasını açıkladığı bir rivayette Mâlik:

“Muvatta’da Resûlullah’ın hadisleri, sahâbe ve tâbiûnun kavilleri ve benim görüşlerim vardır. Buradaki görüşlerimi içtihat yoluyla ve kendilerine eriştiğim, şehrimizdeki (Medine’deki) ilim ehlinin görüşleri doğrultusunda oluşturdum. Onların görüşleri dışında bir şeye itibar etmedim” derken²⁰⁸; İsmâil b. Ebû Üveys’ten gelen diğer bir rivayette ise *“Bu kitapta bulunanların çoğu reydir. Ancak yemin ederim ki bunlar sadece şahsıma ait reyler değil, bilakis, talebesi olduğum ilim ve fazilet ehli, kendilerine uyulan imamlardan işittiklerimdir. Onlar Allah’tan korkan kimselerdi. Onlardan öğrendiklerim çok olunca o görüşleri zikrederken “benim görüşüm” dedim. “Benim görüşüm” dememin sebebi, onların görüşünün Sahâbe’nin görüşü gibi olmasındandır. Onlar o görüşleri benimseyen Sahâbe’ye yetişmişlerdir; ben de o görüşleri benimseyenlere yetiştim. Bu bir mirastır ki, bizden öncekiler onu kuşaktan kuşağa aktararak bizim zamanımıza kadar bu şekilde tevariüs etmiştir. “Şu görüşteyim” [erâ] dediğim konular, bizden önce yaşamış imamlardan bir grubun görüşüdür. “Üzerinde icmâ edilmiş mesele” [el-emru’l-müctema’ aleyh] dediğim, fukaha ve ulemanın ihtilaf etmeyip, üzerinde birleştiği husustur. “Bize göre şöyledir” dediğim, bizim beldemizde ulemanın amel ettiği ve uyguladığı, alim-cahil herkesin bildiği hükmüdür. “Aynı şekilde “Bizim beldemizde şöyledir” ve “ilim ehlinden bazıları” ifadeleriyle dile getirdiğim husus, ulemanın güzel bulduğum hükmüdür. Onlardan işitmediğim bir mesele söz konusu olduğunda ise, vereceğim hüküm hakka denk düşsün veya hakka yakın olsun diye içtihad ettim ve kendisiyle karşılaştığım ulemanın mezhebiyle mukayese ettim. Ta ki vereceğim hüküm Ehl-i Medine’nin mezhebinin ve görüşünün dışına düşmesin.”* demiştir.²⁰⁹

Bu açıdan bakıldığında, Mâlik’in önemli hocalarından biri olan Rebîa b. Ebû Abdurrahmân’ın (ö. 136/753) *“Bana göre bin kişinin bin kişiden rivayeti, bir kişinin bir kişiden rivayetinden daha hayırlıdır”*²¹⁰ sözünün, öğrencisi Mâlik nazarında Medine ameline denk düşecek şekilde anlaşılmış olması ve böylece Mâlik’in Medine’de varılan bir görüş birliğinin tevatür olarak

²⁰⁷ Kâdî ‘İyâd, *Tertîb*, 1/42.

²⁰⁸ Kâdî ‘İyâd, *Tertîb*, 2/73.

²⁰⁹ Kâdî ‘İyâd, *Tertîb*, 2/74.

²¹⁰ Kâdî ‘İyâd, *Tertîb*, 1/46.

nitelemiş olması mümkündür. Nitekim ileride Mâlik'in *Muvatta*'ındaki uygulamalarına değinilen yerlerde görülecektir ki onun usulünde Medine ameli deliller hiyerarşisinde Kur'an'ı tahsis edebilecek düzeyde güçlü bir delil olarak kullanılmıştır. İstisnalar olmakla birlikte gerek Mâlikî ulemanın gerekse diğer sünnî mezhep ulemasının fıkıh usulüne dair telif ettikleri eserlerde Medine amelini, icmâ başlığı altında inceliyor olmaları²¹¹ Mâlik'in fıkıh usulünde amel-i ehli Medine'nin aslî deliller arasında sayıldığının bir işaretidir. İmam Mâlik'in fıkıh usulü hakkında süregelen tartışmalar da ekseriyetle bu noktaya odaklanmaktadır.

Yukarıda Mâlik'ten aktarılan ifadelerde onun *Muvatta*'nın muhtevasını ve eserde kullandığı lafızların manalarını açıkladığı görülmesine rağmen hem *Muvatta* üzerine eser telif eden hem de genel olarak Mâlikî mezhebinin hükümlerini inceleyen klasik dönem uleması ve modern dönem araştırmacılarının zihninde netlik kazanmayan bazı hususlar ortaya çıkmaktadır. Çünkü Mâlik'in kendi açıklamasıyla eserindeki uygulama arasında, özellikle icmâ bahsinde, cem edilemeyen bazı durumlar görülmektedir. Dolayısıyla erken dönemden itibaren onun *Muvatta*'ı ve kullandığı lafızlarla ilgili şu sorular gündeme getirilmiştir: Mâlik'in amel-i ehli Medine deliline işaret eden lafızları tam olarak ne ifade etmektedir? Bunlar Medine'de sahâbe ve tabiîn nesillerinden itibaren aktarılacak gelmiş bir icmâ mı, Mâlik'in bazı hocalarının görüşleri içerisinde yaptıkları tercihleri mi, yoksa Mâlik'in ictihâdları mıdır? Ayrıca Mâlik, Medine icmâmı veya yerleşik amelini hadis rivayetleri üzerinden mi belirlemektedir yoksa bunlar ilim hayatı süresince hocalarından işittiği fetvaların bir hülâsası mıdır? Özetle; hayatta olduğu dönemden itibaren Medine ameliyle İmam Mâlik'in neyi kastettiği ve bu amel bilgisinin kaynağının ne olduğu, tartışmaların odak noktasında bulunmaktadır.²¹²

Medine ameline yönelik itirazların diğer bir vechesindeyse, İmam Mâlik özelinde Medine ehlinin delillerindeki muğlaklık yer almaktadır. Bu itirazlardan ilkleri ve en önemlileri eş-Şeybânî ve eş-Şafiî gibi bir dönem bizzat Mâlik'in öğrencisi olmuş, *Muvatta*'ı ondan dinlemiş ve nüsha ravisi olmuş alimlerden gelmektedir. Farklı fıkıh ekollerini temsil etmeleri ve hem Mâlik ile hem de kendi aralarında bulunan hoca-talebe ilişkilerinden ötürü bu iki alimin Medine ameline olan eleştirileri ayrıca dikkat çekmektedir. Hem Şeybânî'nin hem de Şafiî'nin itiraz ettiği noktalar incelendiğinde aralarında bir paralellik olduğu; Medine amelinin kaynaklık ve bağlayıcılık değeri hakkında benzer başlıklar altında itiraz ettikleri görülmektedir. Bu itirazların başında ise Medine amelinin kaynağının muğlak oluşu, yani

²¹¹ Özkan, *Amel telakkisi*, 22.

²¹² Özkan, *Amel telakkisi*, 93-96.

Medine ehlinin delillerinin vârid olmuş âsâra değil de kendi görüşlerine dayanıyor olduğunu düşünmeleri gelmektedir.

Örneğin, Medine’de Mâlik’in ders halkalarına katılmakla kalmayıp Medine’nin başka alimleriyle de görüşerek bölgede hâkim olan görüşleri tespit eden ve rihlesinin dönüşünde başta Mâlik olmak üzere tüm Hicaz ulemasına yönelttiği tenkitleri *el-Hucce ‘alâ ehli’l-Medîne* adlı eserinde toplayan Şeybânî’ye göre başta Mâlik olmak üzere Medine ehlinin amel iddiaları hadis rivayetlerine dayanmamaktadır. Şeybânî’ye göre Medineliler yer yer kendi naklettikleri rivayetlerin hilafına hüküm vermekte, bazı durumlardaysa herhangi bir rivayete dayanmaksızın görüş bildirmektedirler. Kendi görüşlerine delil getirme noktasında ise “*bizde geçmişten beri uygulanagelen amel böyledir*” gibi deliller öne sürerek aslında bir çeşit reyle hüküm vermektedirler. Rey ehli olarak bilinen Kûfe’nin ilim anlayışının bir temsilcisi olan Şeybânî’nin, kendilerini hadis ehli olarak tanımlayan Medinelilere olan eleştirilerinde bu zıtlığa özellikle dikkat çektiği görülebilmektedir.²¹³

Şeybânî’nin Mâlik özelinde Medine ehline yönelttiği eleştirilerin biri de kendi nazarlarında makbul olan ve Medine tatbikatının kaynakları arasında zikrettikleri tabîîlerden gelen rivayet ve fetvaların hilafına hüküm verebilmeleridir. O bunu yaparken Saîd b. el-Müseyyeb, Urve b. Zübeyr ve Zührî gibi tabîî alimlerin naklettikleri rivayetlerden veya verdikleri fetvalardan yola çıkarak başta Mâlik olmak üzere Medinelilerin farklı bir amel tespitlerinin olduğu durumları da şiddetle eleştirmiştir. Çünkü Medineliler bazı durumlarda ameli bu alimler üzerinden tespit ederken bazen onların görüş veya rivayetlerini delil kabul etmemektedirler. Böylece onların ameli neye göre tespit ettiklerinin anlaşılamadığını vurgulayan Şeybânî ehli Medine’nin amel delilini kendi içinde tutarsız görmektedir. Her ne kadar eleştirileri tüm Medine ehlini kapsıyor olsa da Şeybânî, verdiği örnekler içerisinde mütemadiyen *Muvatta* hadislerini de kullanarak meselenin esas muhatabının Mâlik olduğunu hissettirmekte, Medinelilere karşı bir itirazda bulunacağı zaman “*fakîhiniz Mâlik b. Enes’in bize aktardığına göre*” türü ifadelerle delilini desteklemektedir.²¹⁴

İmam Mâlik’in mezhebini takip etmeyen bir diğer önemli öğrencisi ve *Muvatta* nüsha ravisi olan Şafîî’nin de Medine ameline yönelik eleştirilerinde kaynağının muğlaklığı problemi başta gelmektedir. Şeybânî gibi o da Medine amelinin muğlaklığına özellikle dikkat çekmiş,

²¹³ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî, *el-Hucce ‘alâ ehli’l-Medîne*, thk. Mehdî Hasen el-Kîlânî el-Kâdirî (Beyrut: ‘Âlemü’l-Kütüb, 1403/1983), 1/68; Özkan, “Muvatta Nüshaları”, 271.

²¹⁴ Şeybânî, *el-Hucce ‘alâ ehli’l-Medîne*, 1/37, 95 229, 270; 2/174, 192, 258, 263, 300, 648; 3/126; Ayrıca bk. Ali Pekcan, “İmam Muhammed’in Medîne Ehli İle Yapıtğı Fıkî İçerikli Tartışmalarda İzlediği Diyalektik Yöntem Üzerine Bir Değerlendirme (‘el-Hucce alâ Ehli’l-Medîne’ Örneğinde)”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 5 (2005), 155.

hatta bu delilden kastın ne olduğunu Medinelilerin de tam olarak açıklayamadıklarını iddia etmiştir.²¹⁵ Yine Şeybânî gibi Şafîî de Medinelilerin ameli kendi naklettikleri hadislerin hilafına belirledikleri örnekler üzerinden bu tutarsızlığı eleştirir.²¹⁶ Ancak onun yönteminde Şeybânî'ye nazaran bazı farklılıklar bulunmaktadır. Çünkü o Medine amelinin muğlaklığına itirazını, merfû hadisin amelden daha güçlü bir delil olduğunu savunarak yapmaktadır. Şafîî'ye göre amel bilgisinin bir değeri olmakla birlikte merfû ve sahih hadislerin deliller hiyerarşisindeki yeri, ona göre Mâlik ve Medinelilere göre olduğundan daha yukarıdadır. Hatta eğer sonradan ulaşılmış bir merfû-sahih bir hadis mevcutsa, amel üzerine verilmiş hükmün değiştirilmesi gerekir.²¹⁷ Medinelilerin amel anlayışının temelinde ise kaynağı tam olarak belirtilmeyen bir bilgi türü mevcuttur. Dolayısıyla bu bilgi türü hem icmâ gibi algılanmamalı hem de bağlayıcı görülmemelidir. Şafîî'nin Mâlik özelinde tüm Medine ehlinin usulüne yönelttiği eleştirilerinde sahih hadisle ihticâc vurgusu onu Şeybânî'den ayıran önemli bir noktadır. Çünkü ona göre sadece Mâlik ve diğer Medineler değil Irak ehlinin ihticâc ettiği hadislerde de görülen irsal, inkıta ve güvenilir olmayan ravilerden rivayet etmeleri gibi durumlar problem teşkil etmektedir.²¹⁸

Farklı fıkıh ekollerine mensup olan ulemanın itirazlarına konu olmuş Medine amelinin icmâ değeri ve kaynağının muğlaklığı meselesi Mâlikî ulemayı da bir müdafaa durumuna sokmuştur. Bunun sonucunda Mâlikî ulemanın Medine amelinin naklî (tevkîfî)²¹⁹ ve içtihadî olarak iki farklı başlık altında tasnif etme eğiliminin ortaya çıkmaya başladığı görülmüştür.²²⁰ Yani Medine amelinin bir kısmının nakle dayandığı iddia edilmekle beraber bir kısmının da spesifik bir habere dayanmaksızın içtihadî olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Mâlikîler içerisindeki esas tartışma da bu iki amel türünden hangisinin bağlayıcı olduğu noktasında yaşanmıştır. Medine amelinin en büyük temsilcisi olarak Mâlik'in görüşlerinin ön planda olduğu tartışmalarda bir kısım ulemâ yalnızca nakle dayanan amelin bağlayıcı olması gerektiğini savunurken, diğer bir kısım ise amelin kaynağı ne olursa olsun bağlayıcı olmalıdır

²¹⁵ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-Şâfiî, *el-Umm* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990), İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî, 7/284.

²¹⁶ Bazı örnekler için bk. Şâfiî, *el-Umm*, İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî, 7/213, 282. Doğanay, bu konuda Şeybânî'nin Şafîî'ye öncülük ve etki ettiğini düşünmektedir. Ramazan Doğanay, *Hadis İlminin Teşekkür Sürecinde Şeybânî İle Şafîî'nin Rolü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2024), 399.

²¹⁷ Şâfiî, *el-Umm*, İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî, 7/211.

²¹⁸ Şâfiî, *el-Umm*, İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî, 7/210-211, 258.

²¹⁹ Burada kastedilen: içtihatla tespit edilen amel değil, kuşaktan kuşağa nakil suretiyle varlığı bilinen ameldir.

²²⁰ Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Halef b. Feth b. 'Abdullâh b. Cubeyr el-Cubeyrî, *el-Mukaddime fi'l-usûl*, thk. Muhammed b. el-Hüseyn es-Süleymânî (Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 1996), 75-80; Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/47; "Tevkîfî" ifadesinin sonraki dönemlerde Mâlikîler tarafından "naklî" olarak adlandırılmasıyla ilgili bk. Özkan, *Amel telakkisi*, 23.

görüşünü savunmaktadır.²²¹ Dolayısıyla bu konuda Mâlikî ulemanın da kendi aralarında bir fikir birliğine varamadığı görülmektedir. Hatta müteahhir dönem bir Mâlikî olan İbn Rüşd bile Medine amelinin sözlü değil fiili bir aktarıma dayandığı için tek başına icmâ veya tevatür ifade edemeyeceğini, hadis rivayetiyle desteklendiği takdirde bile ancak zann-ı gâlib ifade edebileceğini kabul etmektedir. Ona göre Medine ameli daha çok Hanefîlerin umumu'l-belvâ deliline benzemektedir.²²²

Mâlikî ulema içerisinde amel-i ehli Medine delilinin kullanımıyla ilgili en dikkat çekici tespitler ise Kâdî Abdülvehhâb (ö. 422/1031) ve Kâdî İyâz'dan gelmektedir. Onlara göre yalnızca Medine ameliyle desteklenen hadislerin makbul sayılması gibi bir görüş Mâlik için söz konusu değildir; eğer bir konuda naklî amel mevcut değilse bu durumda hadisler kabul edilebilmektedir.²²³ *Muvatta*'daki fikhî tasarruflarında örneklerin verileceği yerlerde de görülecektir ki Medine ameline işaret eden bir delilin yokluğunda İmam Mâlik, rivayet ettiği haber-i vâhidleri kabul etmiştir. Bu tespitler Şafîî fakîhlerinden Cüveynî'nin, Mâlik'in nazarında Medine amelinin işlevi konusundaki görüşleriyle de paralellik arz etmektedir. Çünkü Cüveynî'ye göre Medine bölgesinin hadis bilgisini diğer tüm bölgelerden üstün tutan Mâlik, yalnızca hadislerle tearuz hali ortaya çıktığında Medine ameli delil olarak kullanmakta ve buna göre hüküm vermektedir.²²⁴ Cüveynî'nin tespitinde eksik olan kısım, herhangi bir rivayet söz konusu olmadığı durumlarda da Mâlik'in Medine ameliyle ihticâc edebiliyor olmasıdır. Bu eksiklik belki Kâdî Abdülvehhâb'ın görüşleriyle birleştirildiğinde giderilebilir. Fakat ileride detaylıca inceleneceği üzere, Mâlik *Muvatta*'nda sadece amele aykırı rivayetleri değil, kıyasa aykırı rivayetleri de amele konu etmemektedir.

Mâlik'in *Muvatta*'da uygulamaya koyduğu hadis ve fıkıh usulünde Medine amelinin mahiyetini ve kaynaklarını tespit için yukarıda aktarılan çeşitli görüşlerin odaklandıkları ortak noktaların Medine amelinin bağlayıcılığı ve kaynağının muğlaklığı problemi olduğu anlaşılmıştır. *Muvatta*'ı incelediğimizde Şeybânî, Şafîî ve bu iki imamın ekolünden gelen ulemanın ekseriyetinin dikkat çektiği muğlaklık durumlarının varlığı tespit edilebilmektedir. Zira Mâlik eserinde Medine tatbikatının kaynakları konusunda bir netlik göstermemektedir. O kimi yerde Medine ameli bilgisinin miras alındığı sahâbe ve tabiînden naklettiği rivayetlerin mucebince hüküm verirken, kimi zaman da Medine ehli sahâbe ve tabiîn ravilerden oluşan

²²¹ Karâfî, *Nefâ'isu'l-Usûl fî Şerhi'l-Mahsûl*, thk. 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûdi - 'Alî Muhammed Muavvid (Riyad, 1416), 6/2709-2710; Özkan, *Amel telakkisi*, 22-24.

²²² Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ruşd el-Kurtubî İbn Ruşd, *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1425/2004), 1/184-185.

²²³ Ebû Muhammed 'Abdulvehhâb b. 'Alî Kâdî 'Abdulvehhâb, *el-Ma'ûne 'ala Mezhebi 'Âlimi'l-Medine*, thk. Hâmiş 'Abdulhak (Mekke: Mektebetu'l-Mustafâ, 1415/1995), 1747; Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/58.

²²⁴ Cuveynî, *el-Burhân fî 'Usûli'l-Fıkh*, 2/189-191.

senedlerle rivayet ettiği hadisleri amele aykırı olmakla tavsif edip hilafına hüküm verebilmekte ve bu verdiği hükme delalet eden naklî bir delil sunmamaktadır.²²⁵ Bazı durumlarda ise ne hadisten ne de Kur'an'dan bir delil ortaya koymaksızın doğrudan fetvasını vererek konuyu noktalayabilmiştir.²²⁶

Ayrıca Mâlik'in amele aykırı gördüğü için reddettiği hadislerle eserinde neden yer verdiği de önemli soru işaretlerinden biridir. Bu ve diğer sebeplerden ötürü amel bilgisinin kaynağının muğlak olması Mâlik'in usulünün bir problemi olarak tartışmalara konu olmuştur. Klasik dönemde üzerinde fikir birliğine varılamadığını gördüğümüz bu durum aynı zamanda onun, eserinde bir konuda hüküm bildirdiği her meselede zihninde amele dair bir bilginin varlığının veya yokluğunun etkisi olup olmadığını sorgulayan modern çalışmaların da önünü açmıştır. Çünkü *Muvatta'*da Mâlik'in görüşlerini yansıtan her meselede amel-i ehli Medine delilinin rolünün ne derece baskın olduğunu görmek, aynı zamanda hicri 2. Asrın en büyük fakîhlerinden birinin özelinde sünnetin ilk dönemdeki kavram haritasını tespit etmek açısından büyük önem arz etmektedir.

İmam Mâlik'in usulünde Medine amelinin bağlayıcılığı ve diğer deliller yanındaki otoritesini tartışan klasik görüşlerde bir fikir birliğinin hasıl olduğunu söylemek mümkün değildir. Benzer durumlar modern dönem çalışmalarında da göze çarpmaktadır.²²⁷ Onun amel

²²⁵ Bk. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Buyû', 38/79; Kur'an, 5/12, 16.

²²⁶ Bazı örnekler için bk. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Salât, 1/7; Ferâiz, 6; Akdiye, 11-15; Zekât, 20/35, 22; Kasâme, 2-3.

²²⁷ Yakın dönemde Medine ameli üzerine yapılan çalışmaların tespitleri üzerine bir tasnif yapılması gerekirse: Medine ameliyle sünnetin/icmân aynı kaynaktan beslendiği, amelin sünnetten daha kapsayıcı bir delili ifade ettiği, Mâlik'in içtihadının ameli belirleyen esas unsur olduğu ve amelle desteklenen hadislerin daha güçlü olup desteklenmeyen hadislerin de bir değeri olduğu gibi görüşlerin öne çıktığı söylenebilir. Mâlik'in eserinde kullandığı "*el-emru indenâ*" "*el-emru 'l-müctema 'aleyh*", "*ahsenu mâ semi'tu*", "*es-sünnetü elletî lâ ihtilâfe fihâ*" ve "*medat es-sünne*" gibi ifadelerde sünnet ve amel arasında geçişken bir yapı olduğu düşüncesinin hakim olduğu kesime göre amel aslında sünneti ve icmân da içine almaktadır. Çünkü Mâlik'e göre sünnet sadece Nebvî bir kaynağa dayanmak zorunda olmayıp, sahâbe ve sonraki nesle mensup alimler ve yöneticilerin uygulamalarını da içermektedir ve bunlar aynı zamanda Medine ameline de kaynaklık etmektedirler. Bu görüşe sahip olanlardan örneğin Fazlurrahman (1919-1988), Saîd b. el-Müseyyeb'den gelen fetvaların Mâlik için Medine ameline kaynaklık edebildiğine işaret ederken, bu tarz delillerde doğrudan Hz. Peygamber'e (s.a.v) bir atıf bulunmamasına dikkat çekmiştir. Fazlurrahman, *Islamic Methodology in History* (İslamabad: Islamic Research Institute, 1984), 13-14.

Guraya ise sünnetin Mâlik nazarında deliller hiyerarşisinde Kur'an'dan hemen sonra gelmediği, *Muvatta'*da da böyle bir iddianın bulunmadığını söyler. Ona göre Mâlik için esas belirleyici olan kendi içtihadını destekleyecek delillerdir. Guraya, *Sünnetin Neliği Sorunu*, 118.

Medine amelinin tespitinde Mâlik'in görüşlerinin tek başına belirleyici olduğunu ve *Muvatta'*da kullandığı kendiyle özdeşleşmiş ıstılahlarının her birinin aynı anlama geldiğini kabul etmeyenler de mevcuttur. Örneğin Medine'nin ameliyle icmânı birbirinden ayıran Umar Faruk Abd-Allâh'a göre Medine amelinin kapsamı sünneti de içine alacak ölçüde geniş ve dolayısıyla Mâlik'in usulünde otorite olarak en üst mevkidedir. Medine içerisinde yerleşik olan görüşlerde ihtilafların da olduğunu altını özellikle çizen Abd-Allâh, "*el-emru indenâ*" tabiriyle Mâlik'in bunun gibi icmân delalet etmeyen durumlara işaret ettiğini kabul eder. Abd-Allâh'ın tespitleri içerisinde özellikle, Mâlik'e göre her icmân aynı zamanda amele delalet ettiğini, ancak her amelin icmâ ifade etmediğini iddia etmesi dikkat çekicidir. Bu anlamda Mâlik'in kullandığı lafızların her birisi aynı anlama gelmemekte, yine de her birisi amele delalet etmesi sebebiyle farklı ölçülerde bağlayıcı görülmektedir. Abd-Allah, *Malik's*

bilgisinin kaynağı günümüzde de muğlaklığını korumuş, eserinde yer verdiği hadis rivayetlerinde sarıh bir metot gözetip gözetmediği netleştirilememiştir. Buna rağmen amelin *Muvatta*'da üstün bir konumu olduğu, yapılan her çalışmada göze çarpmaktadır. Fakat tarafımızca yapılan bu araştırma neticesinde, İmam Mâlik'in *Muvatta*'da amele aykırı gördüğü hadisleri rivayet etme sebeplerinin aydınlatılabileceği görülmüştür. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda bu soru işaretinin giderilememiş olması, *Muvatta*'a alınmayan Mâlik rivayetlerinin kapsamlı bir tespitin ve karşılaştırmasının yapılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, İmam Mâlik'in *Muvatta* metnine dahil etmediği ahkâm hadislerini tespit edip eserde bulunanlarla karşılaştırma yöntemini izleyecek olan bu çalışma neticesinde onun metoduna dair bazı muğlaklıklar giderilebilecektir.

İmam Mâlik'in *Muvatta*'ında uyguladığı fıkıh usulünün tamamını inceleyip yorumlamak araştırmanın kapsamını aşmaktadır. Bu sebeple burada, *Muvatta*'da Medine amelinin Mâlik'e göre diğer deliller yanındaki gücü ve değerini gösterecek bazı örneklerden hareketle, onun bir hadisi *Muvatta*'na alırken veya almazken hangi metodu gözettiğine dair tespitler yapılacaktır. Ancak bu yapılırken, Mâlik'in yalnızca *Muvatta*'daki uygulamaları üzerinden hareket edilecek, onun *Muvatta* dışından aktarılan görüşleri veya Mâlikî ulemanın içtihatları gerekmedikçe dikkate alınmayacaktır.²²⁸ Böylece hem *Muvatta*'da nakledildiği halde Mâlik tarafından amele uygun görülmeyen hadisler hem de *Muvatta* dışı bırakılan ahkâm hadisleri üzerinde, Medine amelinin ve Mâlik'in fikhî görüşlerinin nasıl bir etkisi olduğuna dair iddialarda bulunulacaktır.

2.2.2.3.2. Amele aykırı olan hadislerin *Muvatta*'da rivayet edilme sebebi

Muvatta'da İmam Mâlik'in fetvasına uygun olup olmamasından bağımsız bir şekilde hadis rivayetleri önemli bir yer tutmaktadır. Onun el-Mâcişûn'un eserine yönelttiği, “*ben olsam her konuya önce hadislerle başlar, sonra da delalet vecihlerini ortaya koyarak ilgili konuyu tahkim ederdim*”²²⁹ eleştirisinin mucebince hareket ettiği *Muvatta*'da net bir şekilde görülebilmektedir. Bir konuya başlarken eğer mahfuzatında ilgili bir hadis varsa bunu

Concept, 24-27, 529-544; Benzer görüşler için bk. Yasin Dutton, “‘*Sunna*’, ‘*Hadîth*’, and *Madinan* ‘*amal*’”, *Journal of Islamic Studies* 4/1 (1993), 13-14. Ayrıca bk. Özkan, *Amel telakkisi*, 80.

Özkan'a göre ise Mâlik'in amel anlayışının kaynağı ve kapsamını netliğe kavuşturmak mümkün görünmemektedir. Bunun en büyük sebepleri hem eldeki verilerin yetersizliği hem de *Muvatta*'da kullanılan tabirlerle işaret edilen zevata dair öne sürülen iddiaların bir tutarlılık arz etmemesi problemidir. Yani Mâlik'in ifadelerinden tam olarak neyin kastedildiği kendisi tarafından sarıh bir şekilde açıklanmamış, klasik ve modern dönemde bu tabirleri açıklama meyanında serdedilen gayretler de birbiriyle örtüşmeyen ve doğrulama imkânı bulunmayan iddialara dayanmıştır. Özkan, *Amel telakkisi*, 148, 173, 175, 177.

²²⁸ Onun nihai görüşlerinin *Muvatta* dışı kaynaklardan tespit edilmesi durumunda karşılaşılabilecek problemlerden bir önceki bölümde bahsedilmişti.

²²⁹ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 1/86.

mutlaka rivayet etmiştir.²³⁰ Hadislerin kaynakları ve muhtevaları arasında da bir hiyerarşi gözetilen Mâlik; merfû, mevkuf ve maktu rivayetleri bazen sadece kaynaklarına göre, bazen de ihtiva ettikleri hükümlere göre bir sıra gözeterek rivayet etmiştir. Benzer uygulamaları kitap içerisindeki bâb başlangıçlarında da görülebilmektedir.²³¹

Ancak onun rivayet ettiği her hadisin mucebince fetva vermediği de bilinmekte ve klasik dönemden itibaren *Muvatta*’ı inceleyen ulemanın dikkatini çekmektedir. Rivayet ettiği hadislerin hilafına hüküm verdiği durumlarda bazen doğrudan Kur’an’a arz metodu uygulanırken, çoğunlukla amele arz veya bazı durumlarda kıyas, sedd-i zerâi gibi delillerle istidlal metodunun gözetildiği görülmektedir. Ayrıca onun *Muvatta* dışı rivayetlerini tespit edip *Muvatta*’daki rivayetleriyle karşılaştırma yapmayı amaçlayan bu çalışmada görülmüştür ki, İmam Mâlik, eserinde fetvasına muhalif bir hadis nakledeceği zaman bunun karşısında fetvasına muvafık bir hadis rivayet etmemektedir. Dolayısıyla Mâlik’in eserinde uyguladığı hadis ve fıkıh usulünde dikkat çeken ve muğlaklığını koruyan meselelerden birini burada gündeme getirmek gerekmektedir: *Muvatta*’da Mâlik, çeşitli delillerden hareketle ihtilaf ettiği hadisleri eserine neden dahil etmiştir? Meselenin daha net anlaşılabilmesi için, onun *Muvatta*’da rivayet ettiği hadislerle hangi durumlarda ve şekillerde ihtilaf edebildiği örneklerle birlikte gösterilecektir.

İmam Mâlik’in *Muvatta*’nda takip ettiği fıkıh usulü içerisinde onun bir mesele hakkında hüküm vermekte kullandığı delillerin hiyerarşisi hakkında Mâlikî ulema bazı görüşler öne sürmüştür. İbnü’l-Kassâr (ö. 397/1007) bu tasnifi Kitâb, sünnet, icmâ, kıyas şeklinde sıralarken, Kâdî İyâz kitap; mütevatir, meşhur ve ahâd sünnet, Kitâb ile mütevatir sünnetin olmadığı durumlarda icmâ şeklinde olduğunu öne sürmüştür.²³² Karâfî ise listeyi daha da detaylandırarak kitâb, sünnet, ümmetin icmâ, ehl-i Medine’nin icmâ, mesâlih-i mürsele, istishâb, örf, sedd-i zerâi ve istihsân olarak belirlemiştir.²³³ Mâlikî ulemanın ameli icmâ bahsi altında gördüğünden daha önce bahsedilmişti. Dolayısıyla İbnü’l-Kassâr ve Kâdî İyâz’ın

²³⁰ Kitap başlangıçlarında, bazı istisnalar olmakla beraber, Mâlik mutlaka merfû bir hadisle açılış yapmıştır. Yalnızca Kitabu’s-sayd, Kitabu’l-eşribe, Kitabu’l-kırâd ve Kitabu’t-talâk’da mevkuf bir hadisle başlamış; Kitabu’l-ferâiz’de ise herhangi bir hadis zikretmeden doğrudan görüş bildirerek konuya girmiştir. Ancak bu tespitimiz, eldeki Muvatta rivayet nüshaları içerisinde en derli toplu baskıya sahip olan Yahyâ ve Zühri nüshalarında görülebilmektedir. Bu hususta daha kapsayıcı bir tespit yapmak mevcut şartlarda tüm nüshalar için mümkün olmamaktadır. Ayrıca, örneğin Şeybânî nüshasına baktığımızda onun Mâlik’in diğer öğrencilerinden farklı bir derleme üslubuna sahip olduğu görmekteyiz. Hatta Şeybânî nüshası, bu açıdan bakıldığında diğer Muvatta nüshalarında hiç olmayan Mâlik dışı hadislerle ve “Kitâbu’t-tefsîr” gibi başlıklara da sahiptir.

²³¹ Bu hususta detaylı bilgi için bk. Ramazan Doğanay, “Tâbiûnun Rivâyetleri Üzerine Bir Analiz-Muvatta Örneği-”, *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Tâbiûn-I -Tâbiûn Kimliği ve İslâmî İlimlerin Tesisi-* (İstanbul: Ensar, 2024), 185-187.

²³² Kâdî İyâd, *Tertîb*, 1/87-88.

²³³ Karâfî, *Şerhu Tenkihi’l-fusûl*, 444-445.

icmâdan ve mütevatir sünnetten bahsettikleri yerlerde aslında Medine amelini kastettiklerini düşünmek gerekir. Nitekim yakın dönemde *Muvatta* ve Mâlik'in usulü üzerine yapılan çalışmaların da genellikle vurguladıkları gibi Medine ameli, delil olarak *Muvatta*'da çok üstün bir konumdadır. Daha önce de bahsedildiği gibi Mâlik zaten *Muvatta*'ını, bağlayıcı gördüğü Medine amelini sistemli bir şekilde tedvin etmek üzere kaleme almıştır. Dolayısıyla *Muvatta*'da İmam Mâlik'in uygulamalarını incelendiğinde amelin bu üstün konumu görülmek mümkündür.

Onun fıkıh usulünde en üst sırada zikredilen Kitap delilinin kullanımına göz atıldığında, bazı durumlarda hadislere Kur'an'a arz ederek muhalefet ettiği görülür. Örneğin Mâlik, *Muvatta*'da Avlanma kitabının başında bir mevkuf ve bir maktu olmak üzere şu iki hadisi rivayet etmiştir:

مالك، عن نافع، أنه قال: رميت طائرين بحجر، وأنا بالجرف فأصبتهما، فأما أحدهما فمات، فطرحة عبد الله بن عمر، وأما الآخر فذهب عبد الله بن عمر يذكيه بقدم فمات قبل أن يذكيه فطرحة عبد الله أيضا.

Nâfi anlatıyor: Cüruf'te bulunuyordum, iki kuşa taş attım, ikisini de vurdum. Biri ölmüştü, onun için Abdullah b. Ömer onu attı. Diğerini de Abdullah b. Ömer keserle kesmek için gitti. Kesmeden o da ölmüştü, bunun üzerine Abdullah b. Ömer onu da attı.

مالك أنه بلغه أنّ القاسم بن محمد كان يكره ما قتل المعراض والبنديقة.

*Malik dedi ki: Duyduğuma göre Kâsım b. Muhammed mi'râd²³⁴ ve sapan ile av vurmaya hoş karşılamamış.*²³⁵

Sonrasında ise “*Bana göre mi'râd hayvanın bedenine saplanır ve hayatî organlarına kadar nüfuz ederse, o hayvanın yenmesinde bir mahzur yoktur.*” diyerek bu hadisleri “*Ey iman edenler! Ellerinizle ve oklarınızla yakaladığınız av hayvanları ile de Allah sizi dener*”²³⁶ ayetine arz etmiş, “*Şu hâlde insan eliyle mızrağıyla veya başka bir silahıyla ele geçirdiği hayvanın bedenine nüfuz eder ve onun hayatî organlarına kadar ulaşırsa, Allah Teala'nın da buyurduğu gibi, bu “av” demektir*” diyerek fetvasını vermiştir.²³⁷

Bazı durumlarda ise herhangi bir hadis rivayeti olmadan, muhtemelen yaşadığı dönemde cereyan eden bir fikhî tartışmaya atıfta bulunarak fetvasını Kur'an'a dayandırabilmiştir.

²³⁴ **Mi'râd**: iki tarafı ince, ortası kalın yeleksiz ok; iki tarafında demir bulunan ortası kalın sopa; bir ucunda sivri demir bulunan sopa türünden eski bir av aleti. Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Muslim* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1392/1972), 13/75.

²³⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, Sayd, 1/1-2.

²³⁶ el-Mâide, 5/94.

²³⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, Sayd, 1/3.

Mesela o, Cuma namazı kılınmayan mescitlerde itikâfa girmekle ilgili bir tartışmada görüşlerini bir ayete dayandırarak şöyle demiştir:

“Cuma namazı kılınmayan mescitlerde itikâfa girmenin mekruh oluşu zannedersem mu'tekîfin cuma namazı için başka bir mescide çıkmak zorunda olması veya cumayı terk etmesi dolayısıyladır. (...) Ben cuma namazı kılınmayan mescitte itikâfa girilmesinde mahzur göremiyorum. Çünkü Allah teâlâ: “Siz mescitlerde itikâfta iken...”²³⁸ buyurarak, bütün mescitlerde itikâfa girilebileceğine işaret etmiş, itikâf için özel mescit tayin etmemiştir.”²³⁹

Buradaki ifadelerinden, Mâlik'in zihninde ve belli ki dönemin fakîhleri arasında böyle bir tartışmanın var olduğu anlaşılabilmektedir. Ancak Mâlik bu tartışmaya işaret eden bir hadis nakletmemiştir.²⁴⁰ Daha da önemlisi, Mâlik bu örneklerde Medine amelinde delalet edecek bir delile de başvurmamıştır.²⁴¹

Verilen iki örnekte de Mâlik'in fetvasını amele dayandırmadığı; hükmü, doğrudan Kur'an'a atfederek kendi rivayet ettiği hadislerin hilafına verdiği görülmektedir. Peki bunun sebebi ilgili meselelerde Medine amelinden bir delilin mevcut olmaması mıdır? Amele dayanan bir bilginin varlığı durumunda Mâlik nasıl bir uygulama içerisine girmektedir? Konu hakkında görüş bildiren Ebû Zehre'ye göre haber-i vâhid yalnızca kıyas ve amelle desteklenirse Kur'an'ın umumu tahsis, mutlakını takyid edilebilmektedir. Ona göre mütekaddim Mâlikîler de bu görüştedirler.²⁴² Ebû Zehre'nin görüşlerini paylaşan Aktepe ise bu tespiti örnek olarak, davada tek şahit ve yeminle hüküm verme bahsinde Mâlik'in *Muvatta*'daki uygulamasını göstermektedir.²⁴³ Buna göre Mâlik eserinde ilk önce aşağıdaki birisi mu'dal-merfû ve ikisi maktu üç hadis rivayet etmiştir:

²³⁸ el-Bakara, 2/187,

²³⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, İ’tikâf, 1/3.

²⁴⁰ Bu gibi örnekler, Mâlik'in mahfuzatında ilgili konularda rivayet edilmiş bir hadisin bulunmaması şeklinde yorumlanmalıdır. Zira benzer başka bir örnekte Mâlik, Şevval orucuyla ilgili kendisine ulaşan herhangi bir hadisin olmadığını ve bu orucu tutan hiçbir âlim ve fakîh de görmediğini belirtmiş, hatta ulemanın bu orucu mekruh gördüğünden bahsetmiştir. Sonrasındaysa böyle bir amelin oluşmadığına işaret ederek Şevval orucunu reddetmiştir (Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Sıyâm, 22/60). Bu örnekte dikkat çeken diğer bir önemli husus ise, Şevvâl ayında tutulacak 6 günlük orucun faziletinden bahseden merfû bir hadisin Medineli bir sahâbi olan Ebû Eyyûb el-Ensârî'den (ö. 49/669) rivayet edilmiş olmasıdır (Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, Savm, 204; Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Savm, 53; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Sıyâm, 58). Ancak Mâlik'in de belirttiği ettiği üzere bu hadis kendisine ulaşmamıştır.

Mâlik'in bu gibi bazı durumlarda herhangi bir hadis nakletmeden fetva verdiği örneklerde mahfuzatındaki hadis bilgisinin doğrudan etkili olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, fetvasına aykırı gördüğü hadisleri rivayet ettiği durumlarda da bir paralellik söz konusudur. Aşağıda bu tespitler detaylarıyla zikredilecektir.

²⁴¹ Mâlik bu örneklerde doğrudan amele işaret eden bir ifade kullanmamış olsa da hadisleri rivayet ettiği sıralama dikkate alındığında Hz. Peygamberle başlayıp tâbiine ulaşan ve böylece amelin tevarüs ederek kendisine ulaştığını gösteren bir usul gözettiliği anlaşılmaktadır. Doğanay, “Tâbiünün Rivâyetleri”, 182, vd.

²⁴² Muhammed Ebû Zehrâ, *İbn Hanbel Hayâtuhu ve Asrûhu* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 253.

²⁴³ Aktepe, *Erken Dönem İslam Hukukçuları*, 205; Özdemir de aynı örnekler üzerinden aynı iddiayı öne sürmektedir Özdemir, *İmam Malik*, 73.

مالك، عن جعفر بن محمد، عن أبيه، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم: قضى باليمين مع الشاهد.

H. Peygamber (s.a.v.) bir şahitle birlikte yemin edilmesi üzerine hüküm verdi.

مالك، عن أبي الزناد، أن عمر بن عبد العزيز كتب إلى عبد الحميد بن عبد الرحمن بن زيد بن الخطاب وهو عامل على الكوفة، أن: اقض باليمين مع الشاهد.

Ömer b. Abdülaziz, Kûfe âmili Zeyd b. el-Hattab'ın torunu Abdülhamid b. Abdurrahman'a şöyle yazdı: "Bir şahitle birlikte yeminle hükmet".

مالك أنه بلغه، أن أبا سلمة بن عبد الرحمن وسليمان بن يسار سئلا: هل يقضى باليمين مع الشاهد، فقالا: نعم.

*Ebû Seleme b. Abdurrahmân ile Süleymân b. Yesâr'a "bir şahit ve yeminle hükmedilir mi?" diye soruldu. Onlar da "evet" dediler.*²⁴⁴

İmam Mâlik yukarıdaki hadisleri naklettikten hemen sonra, "Öteden beri uygulanagelen amel/sünnet (مضت السنة) bir şahitle birlikte yemin edilmesine hüküm vermek şeklinde olmuştur.

Hak sahibi şahidiyle birlikte yemin eder ve hakkını almaya hak kazanır. Yemin etmekten kaçınır ve yemine razı olmazsa, karşı tarafa yemin ettirilir. Eğer yemin ederse, haklı olduğunu iddia eden kişi bu hakkı kaybeder. Eğer karşı taraf da yemin etmekten kaçınırsa hak onun aleyhine davacının lehine olur" diyerek öncesinde naklettiği hadislerle birlikte, hükmün kaynağının ayrıca Medine ameline de dayandığını vurgulamıştır.²⁴⁵ Ancak, esasen Mâlik'in burada amele dayandırarak verdiği fetvası "Erkeklerinizden iki şahit getirin, iki erkek şahit yoksa, razı olacağınız şahitlerden bir erkek ve iki kadın şahitlik yaparlar"²⁴⁶ ayetinin umum ifade eden hükmünü tahsis etmektedir. Çünkü ona göre bu, yalnızca malla (ticaretle) ilgili hükümlere mahsustur. Hadlerde, nikâhta, boşamada, köle azadında, hırsızlıkta ve iftirada, tek şahit ve yeminle hükmedilemez.²⁴⁷ Fetvasının Kur'an'a aykırı olduğunu iddia edenler için verdiği cevap ise onun nazarında Medine amelinin üstün konumunu açıkça gösteren şu ifadeleri içermektir:

Bu sözü söyleyene şöyle denilir: Bir adam, başka bir kişiden alacağı olduğunu iddia etse, istenilen kişi kendisinde bu alacağın olmadığına yemin etmez mi? Yemin ederse kendisinde böyle bir hakkın olmadığı anlaşılır. Eğer yemin etmekten kaçınırsa, alacaklıya gerçekten o kimsede hakkı olduğuna dair yemin ettirilir. Ederse, karşı tarafta alacağı kesinleşmiş olur. Bu

²⁴⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Akdiye, 4/5-7.

²⁴⁵ Mâlik'in üç farklı hadis rivayet etmesine rağmen amele özellikle vurgu yapması eserinde birçok yerde dikkat çeken bir husustur. Hem klasik hem de modern dönemde onun usulü hakkında yapılan çalışmalardan bazılarının ameli Mâlik nazarında tüm delillerin önüne koymaları, bu gibi uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Zira rivayet edilen hadislerle amel bilgisinin örtüşmesi hadisleri değil, Mâlik'in tespit ettiği Medine amelinin destekleyen bir unsur olarak görülmektedir. Çünkü örneğin, Medine ameline kaynaklık eden tabîilerden biri olan Zührî'den gelen bir diğer rivayete göre tek şahit ve yeminle hüküm vermek bir bid'attir. Ancak Muvatta'da bunun göz ardı edildiği düşünülmektedir. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'* (Rivâyetu's-Şeybânî), 301.

²⁴⁶ el-Bakara, 2/282.

²⁴⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Akdiye, 4/7.

*konuda, hiçbir kişi tarafından, hiçbir belde ihtilaf edilmemiştir. Yukardaki hükmü iddia sahibi neye dayanarak vermiş ve Allah'ın kitabının neresinde bulmuştur? Bu dediğimizi kabul ederse, bir şahitle birlikte yemin edileceğini de kabul eder. Bu, yüce Allah'ın kitabında yoksa da bu konudaki süregelen sünnet yeterlidir.*²⁴⁸

Burada dikkat çekmek istediğimiz konu ise Mâlik'in Kur'an'da umum ifade eden bir hükmü tahsis etmesini sağlayan delilin gerçekten amelle desteklenmiş haber-i vâhidler olup olmadığıdır. Çünkü görünen o ki, verilen bu örnek bu iddiayı doğrulamamaktadır. Mâlik'in rivayet ettiği hadislerin hiçbirinde, davalarda tek şahit ve yeminle hüküm verilebileceği hükmü ticarete has kılınmamıştır. İmam Mâlik'i Kur'an'ın umumunu tahsis etmeye götüren delil ise açıkça amele/süregelen sünnete dayandırılmaktadır. Üstelik o, görüşüne itiraz edenlere verdiği cevapta kendi rivayet ettiği hadislere değil, bu konuda hiçbir belde ihtilaf olmamasına ve uygulanagelen tatbikata atıf yapmakla yetinmiştir. Dolayısıyla bu örnekten, *Muvatta*'da amel-i ehli Medine delilinin herhangi bir takviyeye muhtaç olmadığı anlaşılmaktadır. Dahası, Mâlik'in hükmü yalnızca Kur'an'a dayandırdığı önceki örneklerde, konuyla ilgili mahfuzatında Medine ameline işaret eden bir delilinin mevcut olmaması ihtimalini de güçlendirmektedir. Zira örneğin mi'râd ile vurulan av meselesinde veya Cuma namazı kılınmayan mescitlerde itikâfa girilmesi meselesinde amele delalet eden bir delilin zikredilmesi, tıpkı tek yemin ve şahitle hüküm verme konusunda olduğu gibi, Mâlik'in fetvasını güçlendirecek bir delil olarak zikredilebilirdi. Dolayısıyla, Kitâb delilinden hareketle ihtilaf edilen haber-i vâhid örneklerinde amele dair bir bilginin varlığı söz konusu olsaydı, hükmün farklılık arz edebileceğini düşünmek de mümkündür. Çünkü *Muvatta*'da aksini gösteren, yani İmam Mâlik'in Medine amelinin hilafını tercih ettiğini gösteren bir örnek bulunmamaktadır.

İmam Mâlik'in *Muvatta*'da uygulamaya koyduğu usulde Kur'an'ın umumunu tahsis edebilecek bir güçte olan amelin etkisi, söz konusu haber-i vâhid düzeyinde hadisler olduğuunda daha bariz görünmektedir. Bu hususta verilebilecek ilk örneklerinden biri alışverişte muhayyerlik hakkındaki uygulamasıdır. Mâlik, eserinde konuya giriş yaparken ilk önce aşağıdaki merfû hadisi rivayet etmiştir:

مالك عن نافع، عن عبد الله بن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: المتبايعان كل واحد منهما بالخيار على صاحبه، ما لم يتفرقا إلا بيع الخيار.

Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Alıcı ve satıcıdan her biri diğerine karşı, birbirlerinden ayrılmadıka muhayyerdirler. (Ayrıldıktan sonra muhayyerlik biter.) Ancak

²⁴⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Akdiye, 4/7.

birbirlerini muhayyer kılmışlarsa, başka (bu durumda ayrıldıktan sonra da muhayyerlik devam eder)''.

Hadisin hemen sonrasında ise Mâlik, “Bizde bunun belli bir sınırı olmadığı gibi, (belli bir sınır gözeterek) herhangi bir muamele de yapılmamaktadır” diyerek Medine’de yerleşik bulunan tatbikata atıfla bu hadise muhalif bir fetva vermiştir.²⁴⁹ Onun Kur’an’da umum ifade eden bir meseleyi tahsis ettiği uygulamasına paralel bir durum burada da dikkat çekmektedir: Mâlik, alışverişte muhayyerlikle ilgili gelen merfû hadisin hilafına hüküm verirken, kendi görüşünü destekleyen herhangi bir hadis rivayet etmemiş²⁵⁰ ve görüşünü, kaynağı eserde muğlak olan Medine ameline dayandırmıştır.

Mâlik’in aynı yöntemi tilavet secdelerinin sayısı ile ilgili meselede de uyguladığını görmekteyiz. Burada o, Ebû Hüreyre’nin, İnşikâk Sûresi’ni okuduktan sonra Hz. Peygamber’in (s.a.v) tilavet secdesi yaptığını söylediği rivayeti²⁵¹ nakletmiş, bâbın devamında ise “Bizdeki hükme göre (الأمر عندنا) Kur’an-ı Kerim’de yapılması vacip olan secdelerin sayısı on birdir. Mufasssal sûrelerde yapılması vacip olan secde yoktur”²⁵² diyerek fetva vermiştir. Ancak fetvasını destekleyen herhangi başka bir rivayete eserinde yer vermemiştir. Esasen onun gözettiği bu yöntem, naklettiği hadisin amele aykırı olduğu her örnekte tekrar etmektedir.²⁵³ Üstelik onun bu uygulaması sadece amele dayanarak verilen hükümlere has da değildir.

Buraya kadar zikredilen örnekler Mâlik’in fetvalarında Medine amelinin üstün konumuna işaret etmekle beraber, rivayet edilen hadislerde nasıl bir metot gözetildiğine dair de bazı fikirler vermektedir. Ancak *Muvatta*’da amele dair bir bilginin olmadığı durumlar da mevcuttur. Bu gibi meselelerde Mâlik başta kıyas olmakla birlikte, sedd-i zerâi ve maslahat gibi delillere de başvurmuştur. Bu delillerle hareket ederek verdiği fetvalarda bazen görüşünü destekleyen hadislerle yer verdiği gibi, rivayet ettiği hadisin hilafına hüküm verdiği veya hiç hadis zikretmeden fetva verdiği de vakidir. Örneğin kıyas ele alındığında Mâlik, *Muvatta*’da kocası kayıp olan ve ölümüne hükmedilen kadının iddetiyle, gurbette olup nerede olduğu

²⁴⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Buyû’, 38/79.

²⁵⁰ Nitekim onun *Muvatta*’da yer almayan hadislerini incelediğimizde de merviyatında böyle bir rivayetin olmadığını görmekteyiz.

²⁵¹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Kur’an, 5/12.

²⁵² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Kur’an, 5/16. Şeybânî de ilgili hadisi kendi *Muvatta* rivayet nüshasında nakletmiş, kendilerinin (Hanefîlerin) bu hadise göre amel ettiklerini ancak Mâlik’in İnşikâk Sûresinden sonra tilavet secdesini uygun görmediğini belirtmiştir. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’ (Rivâyetu’ş-Şeybânî), 97. Nitekim İbn Abdülber de bu durumu doğrulamış, Mâlik ve ashabının bu hadiste geçen (İnşikâk Sûresinden ve diğer) mufasssal sûrelerden sonra yapılacak secdeye ihtilaf ettiklerini söylemiştir. İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 19/118-119.

²⁵³ Mâlik’in amele dayandırarak hadislerin hilafına fetva verdiği yerlerde, amele uygun düşen bir hadis zikretmediği örnekleri özellikle vurgulamaktayız. Bunun sebebi ilerleyen sayfalarda açıklanacaktır.

bilinmeyen kocanın durumunu kıyaslamış, “*duyduğum en güzel fetva budur*” diyerek hüküm vermiştir. Bunu yaparken de Hz. Ömer’in “*Kocasını kaybeden ve onun nerede olduğunu bilmeyen herhangi bir kadın dört sene bekler, sonra da dört ay, on gün iddet bekler, bundan sonra evlenmesi helâl olur*” hadisini esas kabul etmiştir.²⁵⁴ Burada Mâlik amele dair herhangi bir bilgi vermemiş, ayrıca Hz. Ömer’den gelen mevkuf rivayetin hilafına başka bir hadis de rivayet etmemiştir.

O bazen de herhangi bir hadise dayanmaksızın kıyasla hüküm vermiştir. Örneğin, madenlerin zekâtını ziraat ürünlerine kıyas ederek belirlemiş; çıkarılan madenlerin değeri yirmi dinar altına veya iki yüz dirhem gümüş miktarına eriştikten sonra, üzerinden bir sene geçmesi beklenmeden zekât verilmesi gerektiğine hükmetmiştir.²⁵⁵ Fakat bunu yaparken herhangi bir hadisi delil veya esas olarak zikretmemiştir.

Mâlik’in kıyas yaparken, rivayet ettiği hadisin hilafına hüküm verdiği de olmuştur. Hz. Peygamber’in (s.a.v) bir sahâbinin Kur'an'dan ezberinde olanları evleneceği kadına öğretmesini mehir saydığı rivayeti²⁵⁶ ilgili bâbın hemen başında aktaran Mâlik, aynı bâbın en sonunda “*Kadının mehrinin çeyrek dinardan az olamayacağı görüşündeyim. Hırsızlıkta el kesilmesini gerektiren en az meblağ da budur*” diyerek rivayet ettiği merfû hadisin hilafına kıyasla hüküm vermiştir.²⁵⁷ Bu ve benzeri örneklerin tamamında dikkat çeken husus, Mâlik’in görüşüne muvafık ve muhalif olan hadislerin bir arada zikredilmeme metodunun uygulanmaya devam etmesidir.

Söz konusu diğer fer’i deliller olduğunda da bu uygulama değişmemektedir. Daha önce zikredilen ve Mâlik’in amele aykırılık sebebiyle reddettiği Şevvâl orucu meselesini burada tekrar gündeme getirmek gerekirse; Mâlik’in burada aynı zamanda sedd-i zer’â delilini uyguladığı görülebilmektedir. Çünkü o ilgili yerde, “*âlimler, bazı cahillerin bu altı günü Ramazan’a dahil etmelerinden ve bir bid’at uydurmalarından korkarak bunu mekruh bulmuşlardır*”²⁵⁸ diyerek, harama veya zararlı bir sonuca götüren fiillerin yasaklanması anlamına gelen sedd-i zer’â deliliyle de görüşünü kuvvetlendirmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Mâlik burada görüşüne muvafık veya muhalif herhangi bir hadis rivayet etmemiştir.

²⁵⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Talâk, 20/52.

²⁵⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Zekât, 3/8.

²⁵⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Nikâh, 3/8.

²⁵⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Nikâh, 3/11 Burada Mâlik’in el kesme için en az miktarın çeyrek dinar olduğunu söylemesi düşündürücüdür. Çünkü hudûd kitabında Mâlik, bir dinarın çeyreği kaç dirheme denk gelirse gelsin el kesme cezası için asgari miktarın üç dirhem olması gerektiği görüşünü müstehab kabul etmektedir. Konu hakkında Muvatta şârihlerinin bu tenakuza değinmediği, ancak Mâlik’in Iraklıların usulüne göre hareket etmekle eleştirildiği konu edilerek tevile gidilmiştir. İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, 16/70-74; Zürkânî, *Ebhecü’l-mesâlik*, 3/200-201.

²⁵⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Sıyâm, 22/60

Ancak onun burada “*Kim Ramazan orucunu tuttuktan sonra Şevvâl ayında altı gün daha oruç tutarsa, bütün yıl oruç tutmuş gibi olur*”²⁵⁹ hadisine aykırı hüküm verdiğini düşünenler olmuştur.²⁶⁰

Benzer bir iddia, onun maslahat deliliyle hareket ettiği yerlerde de şu şekilde öne sürülmüştür: Cihâd eden Müslümanların elde ettikleri yiyecekleri ganimet taksimini beklemeden yemeleri meselesinde Mâlik, bu bâbda herhangi bir hadis nakletmeden görüşünü şöyle beyan etmiştir:

*Benim görüşüme göre, Müslümanlar düşman topraklarına girdikleri zaman elde ettikleri yiyeceklerden aralarında taksim edilmeden önce yiyebilirler. Bana göre, elde edilen develer, sığır ve koyunlar da yiyecek gibidir. Müslümanlar düşman topraklarına girdikleri zaman bunlardan yiyebilirler. Şayet askerler toplanıp taksimatta hazır bulununcaya kadar söz konusu yiyeceklerden bir şey yenilmeyecek olursa bu, (uzun zaman aç kalacakları için) orduya zarar verir. Bu sebeple, elde edilenin tamamının ma'ruf veçhile yenmesinde bir mahzur yoktur. (Ancak) bir kimsenin bu yiyecekleri biriktirip ailesine götürmesini doğru bulmuyorum.*²⁶¹

Burada da Mâlik'in aslında merfû bir hadise muhalefet ederek hüküm bildirdiğini iddia edenler olmuştur.²⁶² Söz konusu hadis ise, Huneyn gazvesi dönüşü ganimetler taksim edilmeden önce düşman arazisinden elde ettikleri deve koyunları boğazlayıp pişiren sahâbeyi gören Hz. Peygamber'in (s.a.v) içinde et pişirilen tencereleri devirmesini konu edinen hadistir.²⁶³ Ancak bu ve bir önceki Şevvâl orucu meselesinde, Mâlik'in muhalefet ettiği iddia edilen hadislerin hiçbirisi aslında Mâlik tarafından rivayet edilmemiştir.

Daha önce de belirtildiği üzere, Mâlik'in *Muvatta'*ına almadığı hadisleri tespit ederek aralarında kıyaslama yapılmaması bu gibi yanlış anlaşılmalara doğurmaktadır. Mâlik'in sahih hadislere muhalefetini konu alan çalışmalarda, bizzat ondan nakledilmediği halde Mâlik'in bütün sahih hadisleri mutlaka biliyor olduğu ön yargısından hareketle yukarıdaki tarzda yorumların yapılması doğru değildir. Çünkü Mâlik'in ulaşamadığı ve işitmediği hadisler olduğuna dair örnekler de vardır. Nitekim Şevvâl orucu konusu da bunlardan biridir. Üstelik Ramazan'dan sonra Şevvâl'de tutulacak altı günlük oruçtan bahseden bu merfû hadis,

²⁵⁹ Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Savm, 204; Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Savm, 53; Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.), Sıyâm, 58.

²⁶⁰ İbrâhîm b. Mûsâ el-Lahmî el-Ğirnâtî eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasen es-Selmân (b.y.: Dâru İbn 'Affân, 1417/1997), 3/24; Salahattin Polat, *Hadis Araştırmaları Tarih, Usul, Tenkid, Yorum* (Kimlik Yayınları, 2017), 188; Aktepe, *Erken Dönem İslam Hukukçuları*, 209; Özdemir, *İmam Malik*, 196.

²⁶¹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Cihâd, 8.

²⁶² Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 3/198; Aktepe, *Erken Dönem İslam Hukukçuları*, 208; Özdemir, *İmam Malik*, 176.

²⁶³ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Şerike, 3.

Medineli bir sahâbi olan Ebû Eyyûb el-Ensârî'den (ö. 49/669) rivayet edilmektedir. Buna rağmen bu hadis hakkında İbn Abdülber şöyle demiştir: “*İmam Malik’e, Medine rivayeti olmasına ve özel bir bilgi içermesine rağmen Ebû Eyyûb’un bu hadisi ulaşmamıştır*”.²⁶⁴ Medenî bir hadisin bile kendisine ulaşmama ihtimali olduğu düşünüldüğünde, onun Medine dışındaki bölgelerde yayılmış rivayetlerin çok daha azına muttali olması şaşırtıcı değildir. Örneğin Mâlik önceleri, abdest alırken ayak parmaklarının arasının hilallenmesini gerekli görmezken, Mısırlı öğrencisi İbn Vehb’in Medine dışından rivayet ettiği hadislerle bunun sünnet olduğunu öğrenmiş ve görüşünü değiştirmiştir.²⁶⁵ Dolayısıyla Mâlik’in *Muvatta*’daki hadis ve fıkıh uygulamaları hakkında tespitlerde bulunmak için, onun bizzat kendi rivayet ettiği hadisler üzerinden hareket etmek elzem görünmektedir. Evet, İmam Mâlik bir konu hakkında getirdiği diğer delillere aykırı olduğu durumlarda bizzat kendi rivayet ettiği hadislerle muhalefet etmiştir, ancak bu hadislerin örneklerinin onun kendi rivayetleri dışında aranması, *Muvatta*’daki metodunu netleştirmeyi zorlaştıran ve meseleyi daha da karmaşıklaştıran bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Buraya kadar yapılan incelemelerde, Mâlik’in *Muvatta*’da tatbik ettiği fıkıh usulünde amel-i ehli Medine’nin son derece baskın bir gücü olduğunu anlaşılmıştır. Onun eserini tertibinde ve çeşitli meseleler hakkında hüküm verişinde Medine amelinin varlığı kadar yokluğunun da etkin bir konumda olduğu görülmektedir. Medine ameline dair bir delilin varlığı, Kur’an’ın ve kendi rivayet ettiği hadislerin umumunu tahsis edebiliyor, hatta Kur’an’dan bir hükmün neshine dair bilgi içerenler de dahil olmak üzere, haber-i vâhid derecesinde olan hadislerle muhalefet etmesini sağlayabiliyor görünmektedir. Amel delilinin olmadığı durumlarda ise o, kıyasa ve fer’i delillere başvurmuş, bunu yaparken bazen bir hadisi esas alıp bazen de herhangi bir hadis rivayet etmeden görüş bildirebilmiştir. Ancak doğrudan amele dayanmayan fetvalarında bile Mâlik birbirine zıt hadisleri bir arada nakletmemiştir.²⁶⁶ O halde İmam Mâlik’in eserinde gözettiği bu hadis rivayet metodunun sadece amele aykırı olup olmamaktan ziyade, genel olarak onun fetvasına aykırılık üzerinden değerlendirilmesi daha doğrudur. Çünkü eserde nakledilmek üzere seçilen hadislerde amel bilgisinin olmadığı ve Mâlik’in çeşitli başka delillerle hüküm verdiği yerlerde bile ya sadece görüşünü destekleyen hadisler ya da sadece görüşüne aykırı hadisler rivayet edilmiş, bazen de hiç hadis rivayet edilmemiştir.²⁶⁷

²⁶⁴ İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, 10/259; Zengin, *Medîne ameli*, 147.

²⁶⁵ Zehebî, *Siyer*, 9/233; Özkan, *Amel telakkisi*, 158.

²⁶⁶ Bu durumun bazı istisnaları da mevcuttur. İleride bunlardan da bahsedeceğiz.

²⁶⁷ Buna rağmen, Mâlik’in eserini telif etme amacının Medine amelinin tespit ve tedvinini olduğu hatırlanırsa, onun amele dayanmayan fetvalarında dahi Medine’nin ihtilaflı olan meselelerine sistemli bir fıkıh anlayışı geliştirmeyi gözettiğini düşünen görüşlerin haklılık payı olabilir.

Buradan hareketle onun, eserinde rivayet ettiği veya etmediği ahkâm hadislerini nasıl seçtiği sorusuna cevap bulmak mümkün görünmektedir. Mâlik'in muhtelif meclislerde rivayet etmesine rağmen *Muvatta'*na dahil etmediği hadislerin tespiti bu noktada devreye girmektedir. Çünkü hadis sahasında Mâlik tarikiyle dolaşımda olan hadislerin belli bir kısmı ahkâma aittir. Eserde bulunmayan bu hadisler, eserde bulunanlarla karşılaştırıldığında Mâlik'in yöntemini aydınlayabilecek bazı deliller ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir önceki bölümde bahsi geçen temettü haccıyla ilgili mesele burada daha yakından incelenebilir. İmam Mâlik *Muvatta'*da Hac kitabında temettü haccının yapılabildiğini gösteren birden fazla hadis rivayet etmiştir.²⁶⁸ Temettü haccının amele aykırı olduğu veya başka deliller sebebiyle yapılmasının sakıncalı olduğuyla ilgili ise herhangi bir şey söylememektedir. Ancak onun *Muvatta'*da yer almayan hadisleri içerisinde temettü haccının Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde yasaklandığını bildiren şu hadis mevcuttur:

حدثنا يزيد بن سنان، حدثنا مكي بن إبراهيم، عن مالك، عن نافع، عن ابن عمر قال: قال عمر رضي الله عنه: متعتان كانتا على عهد النبي صلى الله عليه وسلم أنهى عنهما: متعة الحج، ومتعة النساء.

*Ömer (r.a) demiştir ki: “İki müt'a vardır ki bunlar Nebî (s.a.v) zamanında yasaklanmıştı: biri haccın müt'ası (temettü haccı) ikincisi müt'a nikahıydı”.*²⁶⁹

Mâlik senedi sahih olan bu merfû hadisi²⁷⁰, birçok yerde görüşüne aykırı olan hadisleri rivayet etmiş olmasına rağmen *Muvatta'*na almamıştır. Çünkü yukarıda birçok örneğini zikredildiği gibi burada da Mâlik bir meselede görüşüne muvafık ve muhalif hadisleri bir arada rivayet etme gereği hissetmemiştir. Bunun yerine o, temettü haccının uygulanageldiğine dair rivayetlerin varlığıyla yetinmiştir.²⁷¹

Mâlik'in eserine almadığı rivayetlerin tespiti aynı zamanda Mâlik'in mahfuzatında bulunmayan ahkâm hadisleri konusunda da bilgi vermektedir. Söz gelimi mir'âd ile vurulan hayvanların yenilebilmesiyle ilgili cevaz verdiği örnekte onun, görüşünün hilafına olan mevkuf ve maktu hadisleri rivayet ettiği ve fetvasını Kur'an'a dayandırarak verdiği

²⁶⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Hac, 19/60-63.

²⁶⁹ Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 2/338; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 2/146; Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. 'Alî b. 'Âsım el-'İsfahânî İbnu'l-Mukrî', *el-Mu'cemu li-bni'l-Mukrî*, thk. Ebî 'Abdilhamen 'Âdil b. Sa'd (Riyad: Şirketu'r-Riyâd, 1419/1998), 240; Bu hadisi Mâlik'ten yalnızca Mekki b. İbrâhîm'in rivayet ettiği söylenmiştir. Attâr, *Mucerredü Esmâi'r-Ruvât*, 170-171.

²⁷⁰ Bu ve bir sonraki başlıkta verilecek olan *Muvatta* dışı hadis örneklerinin tamamı sahih veya hasen derecesinde olan hadislerden seçilmiştir. Hadislerin sıhhatinin tespitinde senedlerindeki her bir ravi tarafımızca tek tek araştırılmış, ayrıca hadis münekkitletlerinin rivayetlerin sıhhatiyle veya Mâlik'e nisbetiyle ilgili görüşleri de dikkate alınmıştır.

²⁷¹ Bir sonraki başlıkta, Mâlik'in benzer uygulamalarına dair *Muvatta*'da dışı birçok rivayetten bahsedileceği için burada şimdilik bir örnekle iktifa edilmiştir.

görülmüştü.²⁷² Fakat aynı zamanda görüyoruz ki onun merviyyatı içerisinde mir'âd gibi aletlerle avlanmayı caiz gören bir hadis zaten mevcut değildir. Aynı şekilde İnşikâk Sûresi'nden sonra tilavet secdesi yapıldığına dair naklettiği hadis ona göre amele aykırı olmasına rağmen, bunun karşısında mufassal surelerdeki ilgili ayetlerden sonra tilavet secdesi yapılmadığına dair örnek teşkil edebilecek bir hadis rivayet etmemiştir. Bunların sebebi de aynıdır; Mâlik'in merviyyatı içerisinde böyle bir hadis yer almamaktadır. Muhtemelen o, amele aykırı görmesine rağmen bu ve benzeri hadisleri eserinde bir konuya giriş yapabilmek veya sahada var olan bir tartışmaya işaret etmek adına rivayet etmek istemiş olmalıdır. Zira Mâlik gerek Medine'de gerekse farklı bölgelerde yaşanan bazı tartışmalı meselelerin farkında olduğunu belirtircesine, mahfuzatında konuyla alakalı bir hadis olduğunda bu hadisleri amel etmeye uygun olup olmamasından bağımsız bir şekilde nakletmiştir. Tersî durumlardaysa, merviyyatı içerisinde görüşünü destekleyen bir hadis mevcut olduğunda, artık aykırı olan hadisi rivayet etmesine gerek kalmamıştır.

Muvatta'da hiçbir hadis rivayet etmeden görüş bildirdiği meselelere bakıldığında bu tespit daha da netlik kazanmaktadır. Çünkü Mâlik, elinde konuyla alakalı bir hadis olmamasına rağmen²⁷³ fikhî bir tartışmaya giriş yapmak zorunda kaldığında doğrudan görüşleriyle hareket etmek durumunda kalıyordu. Mesela Cuma namazı kılınmayan mescitte itikâfa girilmesine cevaz verdiği meselede Kur'an'a dayanarak görüş bildirmiş, ancak bu konuda müsbet veya menfi hüküm bildiren herhangi bir hadis rivayet etmemiştir. Bunun sebebini anlamak için onun *Muvatta* dışında rivayet ettiği hadislerle müracaat edildiğinde merviyyatında böyle bir hadisin olmadığı görülmektedir. Ayrıca Kur'an'a dayalı bir delili olmadığı yerlerde de bu uygulama değişmemektedir.

Örneğin Mâlik, namaz için getirilen kâmette cümlelerin ikişer kere tekrarlanmasına karşı çıkarken veya ezanın sadece cemaatle namaz kılınan büyük mescitlerde okunması gerektiğini söylerken yine herhangi bir hadis nakletmeden görüşünü bildirmiştir.²⁷⁴ Kasâme²⁷⁵ bahsindeyse o, kasten işlenen cinayette kadınların davacı olup yemin etmelerine cevaz vermemiştir. Hatta öldürülen kimsenin kadınlardan başka velisi olmasa bile hüküm böyledir. Ancak hata ile işlenen cinayette eğer maktulün kadınlardan başka varisleri yoksa bu kadınlar

²⁷² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Sayd, 1/1-3.

²⁷³ Bu iddianın dayanağı, hadis rivayet ağı içerisinde dolaşımda olan Mâlik tarikli hadislerin tespit edilmiş olmasına dayanmaktadır.

²⁷⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Salât, 1/7.

²⁷⁵ **Kasâme**: Fâilî meçhul cinayetlerde cezaî ve malî sorumluluğu tespit amacıyla cinayetin işlendiği bölge insanların veya maktulün yakınlarının yemin etmesi usulünü ifade eden fıkıh terimi. Ali Bardakoğlu, "Kasâme", DİA, 2001, 24/528.

yemin ederek hakları olan diyeti alabilirler.²⁷⁶ Mâlik burada da lehte veya aleyhte bir hadis rivayet etmez. Babaları bir olan kardeşlerin mirası meselesinde de o, üzerinde Medine'nin ittifakı olduğunu (الأمر المجتمع عليه عندنا) belirterek şöyle demiştir:

*“Baba bir kardeşlerle birlikte ana baba bir kardeşler bulunmadığı takdirde, bunların mirastaki payları ana baba bir kardeşlerin mirası gibi olup aralarında hiçbir fark yoktur. Erkekleri erkeklerine, kadınları kadınlarına benzerler. Şu kadar var ki, ana baba bir erkek kardeşlerin ortak oldukları, ana bir kardeşlerin üçte bir hissesine, bunlarla birlikte baba bir kardeşler ortak olamazlar. Zira baba bir kardeşler, onları bir araya getiren ananın çocukları değildirler.”*²⁷⁷ Yine burada da Mâlik'in görüşünü destekleyen veya görüşüne muhalif olan bir hadis naklettiği görülmemektedir.²⁷⁸ Bu gibi örneklerin tamamında sebep aynıdır: Mâlik bu hususlarla ilgili doğrudan hüküm getiren bir hadise vakıf değildir. Onun *Muvatta* dışında rivayet ettiği hadisleri incelediğimizde karşımıza çıkan en güçlü ihtimal bu gözükmemektedir.

Mâlik'in *Muvatta*'da her kitabın başlangıcında genellikle merfû bir hadisle giriş yaptığından bahsedilmişti. Aynı yerde, bunun istisnalarının olduğu durumlara da değinilmişti. Mesela “Sayd”, “Eşribe”, “Kırâd” ve “Talâk” kitaplarının başları mevkuf hadislerden oluşmaktadır. Bu durumun sebebi de aslında ilgili konulara girişte Mâlik'in rivayet edebileceği merfû (veya ferâiz örneğinde olduğu gibi merfû, mevkuf veya maktu) bir hadisin bulunmayışıdır.

Ancak Mâlik'in *Muvatta*'da aynı konuda birbiriyle tearuz halinde olan hadisleri nakletmediği tespitine istisna olarak öne sürülebilecek bazı örnekler de vardır. Bu örneklerden bazılarında İmam Mâlik, Kur'an'da umum ifade eden bir hükmü amel vasıtasıyla tahsis ettiği gibi, hadislerle gelen hükümleri de tahsis edebilmiştir. Bunu yaparken de birbirine muhalif görünen hadisleri bir arada rivayet edebilmiştir. Ancak bunlara detaylı bakıldığında, Mâlik'in aslında muhalif görünen hadislerden biriyle, diğerinin umumunu tahsis ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin, farz namazı kılmış birinin sonrasında imamla tekrar kılabilmesi meselesinde Mâlik, önce bir merfû iki mevkuf ve bir maktu hadis rivayet etmiştir. Bu hadislerin tamamında, farzı kılmış olan kişinin sonrasında imamla tekrar kılabilceği söylenmiştir.²⁷⁹ Sonrasında bu bâbın son hadisi olarak Mâlik, öncesinde rivayet ettiği hadislerin aksine bir hüküm veriyor gibi görünen şu mevkuf hadisi rivayet eder:

مالك عن نافع، أنَّ عبد الله بن عمر كان يقول: مَنْ صلى المغرب أو الصبح، ثم أدركهما مع الإمام، فلا يعد لهما.

²⁷⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Kasâme, 2-3.

²⁷⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Ferâiz, 6.

²⁷⁸ Başka örnekler için bk. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Akdiye, 11-15; Zekât, 20/35, 22;

²⁷⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Salâtü'l-cema'ât, 3/8-11.

Abdullah b. Ömer: “Akşam veya sabah namazını kıldıktan sonra imama yetişen kişi onları tekrar kılmasın” derdi.

Sonrasında ise kendi görüşünü, “Evinde namaz kılan kimse tekrar imamla da kılabilir. Fakat akşamı kılamaz. Zira tekrar kılınca akşam namazı artık çift sayılı (rekâtla) kılınmış olur” diyerek belirtmiştir.²⁸⁰ Yani Mâlik burada, namazını kendi başına kılmış birinin, sonrasında cemaate katılarak tekrar kılmasını genel olarak kabul etse de İbn Ömer’in hadisiyle akşam namazını istisna tutmuş (tahsis yapmış) olmaktadır. Bunun sebebini ise akşam namazının aslının rekât sayısı tek olan bir farz namaz olmasına bağlamış, iki kere kılındığı takdirde rekât adedi çift olacağı için bu özelliğin bozulacağını düşünmüştür. Nitekim o, *Muvatta*’da başka bir yerde İbn Ömer’in “akşam namazı gündüz namazlarının vitridir (tek sayılı rekâta sahip namazıdır)”²⁸¹ dediği hadisi de nakletmiştir. Ancak buna rağmen Mâlik’in burada, aynı rivayette geçen sabah namazının tekrar kılınamamasının sebebini açıklayan bir izahata gitmemiş olması tarafımızca anlaşılamamıştır.

İmam Mâlik’in hadisi hadisle tahsis ettiği bir diğer örnek ise umrâ²⁸² konusundadır. Mâlik burada öncelikle şu merfû ve maktu hadisleri rivayet etmiştir:

مالك، عن ابن شهاب، عن أبي سلمة بن عبد الرحمن بن عوف، عن جابر بن عبد الله الأنصاري، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: أما رجل أعمر عمرى له، ولعقبه، فإنما للذي يعطاها، لا ترجع إلى الذي أعطهاها أبدا، لأنه أعطى عطاء وقعت فيه الموارث.

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Herhangi bir kişiye ve çocuklarına bir umrâ hibe edilirse, bu o kişinin olur. Bu umrâ, hiçbir zaman hibe eden kişiye geri dönmez. Çünkü hibe edenin hibesi, miras hükümlerinin geçerli olduğu bir bağlıştır.”

مالك، عن يحيى بن سعيد، عن عبد الرحمن بن القاسم أنه سمع مكحولاً الدمشقي، يسأل القاسم بن محمد، عن العمرى وما يقول الناس فيها؟ فقال القاسم بن محمد: ما أدركت الناس إلا وهم على شروطهم في أموالهم.

Mekhûl ed-Dimeşkî, Kasım b. Muhammed’e umrâyı ve bu hususta ulemanın fikirlerini sordu. Kasım b. Muhammed: “Yetiştığım alimler, malları konusunda ileri sürdükleri şartlara riayet etmekten başka bir uygulama yapmamışlardır” dedi.

Hadisleri rivayet ettikten sonra Mâlik, “Bizdeki hüküm şöyledir (وعلى ذلك الأمر عندنا): Hibe eden kişi “umrâ, sana ve çocuklarındadır” kaydını düşmemişse, umrâ kendisine gerisin geri döner” diyerek naklettiği hadislerin hilafına bir fetva vermiştir. Fetvasını bir sonraki hadise göre vermiş görünmektedir. Bu hadis ise şu şekildedir:

²⁸⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Salâtü’l-cema’ât, 3/12.

²⁸¹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Salâtü’l-leyl, 2/22.

²⁸² **Umrâ**: Bağışlayanın veya lehine bağışta bulunulan kişinin hayatıyla sınırlı olarak yapılan hibe türü. Hacı Mehmet Günay, “Rukbâ”, DİA, 2008, 218-219.

مالك عن نافع، أنَّ عبد الله بن عمر ورث من حفصة بنت عمر دارها، قال: وكانت حفصة قد أسكنت بنت زيد بن الخطاب، ما عاشت، فلما توفيت بنت زيد، قبض عبد الله بن عمر المسكن، ورأى أنه له.

*Abdullah b. Ömer'e kız kardeşi Hafsa'dan miras olarak bir ev düştü. Hafsa bu evi Zeyd b. Hattâb'ın kızına hayatta olduğu sürece mesken olarak kullanması için vermişti. Zeyd'in kızı ölünce, Abdullah b. Ömer kendisinin olduğu görüşüyle evi kabzetti.*²⁸³

Burada da görüldüğü gibi esasen Mâlik birbirine zıt gibi görünen hadislerden sonuncusuyla diğer ikisinin umum ifade eden lafzını tahsis etmiş, umrânın genel olarak kalıcı bir hibe olabileceğini kabul etmekle beraber, bunun gerçekleşmesi için hibe eden kişinin “sana ve çocuklarına” türü ifadelerle kayıt koyması gerektiğini belirtmiştir. Mâlik'in buna benzer uygulamalarına eserinin başka yerlerinde de rastlamak mümkündür.²⁸⁴

Muvatta' da birbirine zıt görünen hadislerin rivayet edildiği durumlar tahsisten ibaret değildir. İmam Mâlik bazı durumlarda, rivayet ettiği hadislerden bir hükmün ihtilaflı olduğu yerlerde de ilgili konuda görüşünü zikredebilmek için muhalif bir hadisi nakletmektedir. Mesela vitir namazının en az kaç rekât olabileceğiyle ilgili meseledeki uygulaması buna örnek gösterilebilir. Burada Mâlik vitir namazının kılınma şekilleriyle ilgili merfû, mevkuf ve maktu olmak üzere toplamda on beş hadis rivayet etmiştir.²⁸⁵ Bu hadislerden dokuzu teheccüd namazını kılıp sonrasında tek rekatta vitri eda etmeye işaret eden uygulamalardan bahsetmektedir.²⁸⁶ Bu uygulamalarda teheccüd namazının ikişer ikişer kılındığı, ardından üzerine tek rekât namaz eklenerek vitir namazının eda edildiği görülmektedir. Ancak vitir namazının en az kaç rekât olması gerektiği bu hadislerden anlaşılamamaktadır. Çünkü örneğin Hz. Peygamber'in (s.a.v) uygulamasını anlatan rivayetlerde bazen on artı bir rekât kıldığından

²⁸³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Akdiye, 37/43-45.

²⁸⁴ Örneğin el kesme cezasının verilebilmesi için çalınan malın alt sınırıyla ilgili tartışmada rivayet ettiği hadislerin bir kısmında çeyrek dinar belirlenmişken, diğer bir kısmında üç dirhem olması kaydı konulmuştur. Mâlik ise dinarın değerinin artıp azalmasını dikkate almaksızın “üç dirhem olması bana daha uygun geliyor” demiş ve bu miktarı sabitleyerek tahsis yapmıştır. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Hudûd, 7/21-25.

Diğer bir örnekte ise Mâlik, dul kadının tekrar evleneceği durumdaki rızasının velisinden daha önemli olduğundan; buna mukabil bakire kızların evliliğinde de onların rızasının sorulması gerektiğinden, sükût etmelerinin de rıza sayılacağından bahseden bir merfû hadis rivayet etmiştir. Ancak aynı bâbda hemen bir sonraki rivayet ettiği mevkuf hadiste Hz. Ömer'in "*Kadınlar, velisinin veya ailesinden söz sahibinin veya sultanın (mülki amirin) müsaadesi olmadan evlenemez*" diyerek kadınları genel paranteze alan fetvasını da nakletmiştir. Bâbın devamında tabîinden Kâsım b. Muhammed ve Sâlim b. Abdullah'ın da Hz. Ömer'in fetvasına mutabık maktu uygulamalarını rivayet eden Mâlik son söz olarak "*Bize göre bu hüküm, bakire kızların nikahı hakkındadır*" demiştir. Böylece Mâlik, ilk rivayet ettiği merfû hadiste bahsedilen bakire kızların rızasının alınmasını durumunu istihbâba hamletmiştir. Dolayısıyla, onun bu bâbda birbirine zıt görünen merfû, mevkuf ve maktu hadisleri artarda zikretmesinin sebebi, ilk rivayet ettiği merfû hadisin ikinci kısmındaki bakire kızların durumu hakkında bir istisna olduğuna işaret etmek için rivayet etmiş görünmektedir. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Nikâh, 2/4-7.

²⁸⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Salâtü'l-leyl, 2/8-12, 3/13-22.

²⁸⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Salâtü'l-leyl, 2/8-12, 3/13, 19, 20.

bahsedilirken²⁸⁷, başka rivayetlerde bu sayı on iki artı bire çıkmıştır.²⁸⁸ Sahâbe uygulamasına gelince, burada da İbn Ömer'in altı artı bir rekât namaz kılarak vitir yaptığı rivayet karşımıza çıkmaktadır.²⁸⁹ İşte İmam Mâlik tam bu noktada aşağıdaki mevkuf hadisi rivayet etmiştir:

مالك، عن ابن شهاب، أنَّ سعد بن أبي وقاص كان يوتر بعد العتمة بواحدة.

İbn Şihâb der ki: “Sa’d b. Ebî Vakkâs, yatsıdan sonra bir rekât vitir kıları.”

Hemen sonrasında da amele dayandırdığı görüşünü “Bize göre böyle değildir. Çünkü vitir namazının en azı üç rekâttır” diyerek ifade etmiştir.²⁹⁰ Onun burada yaptığı, rivayet ettiği hadislerin hilafına başka bir hadis nakletmekten ziyade, vitrin en az kaç rekât olabileceğiyle ilgili fetvasına konu olabilecek bir hadis öne sürmektir. Bu hadis onun görüşleriyle uyumlu olan, söz gelimi vitrin en az üç rekât olabileceğiyle alakalı bir hadis de olabilirdi. Fakat bunu yapabilmesi için Mâlik'in mervîyyatında böyle bir hadis bulunması gerekmektedir. Ancak onun *Muvatta* dışındaki mervîyyatı incelendiğinde böyle bir hadisin olmadığını tespit etmekteyiz. Dolayısıyla o burada sadece, mervîyyatında bulunan amele aykırı rivayeti aktarabilmiştir. Bu iddiayı destekleyen bir diğer delil ise, onun vitir namazıyla ilgili *Muvatta*'na almadığı ve görüşüne muhalif olan bir başka mevkuf hadisin bulunmasıdır. Ebû Hüreyre'nin kendi uygulamasından bahsettiği bu mevkuf hadise göre o, uyumadan önce beş rekât vitir kıldığından, eğer gece uyanabilirse sabah namazı vakti girene kadar ikişer rekât teheccüd namazı kıldığından bahsetmiştir.²⁹¹ Mâlik bu hadisi eserine almamıştır. Çünkü eserine aldığı hadislerde tek selamla en fazla üç rekât veya iki artı bir rekât şeklinde vitir kılındığından bahsedilmektedir. Ebû Hüreyre hadisinden ise tek oturuşta beş rekâtlı bir vitir namazı anlamı çıkması mümkündür. Yani Mâlik, mesele hakkında eserinde rivayet ettiği hadislerden çıkan manayı yeterli gördüğü için bu hadisi rivayet etmek istememiş olabilir.

Muvatta'da rivayet edilen hadislerin tearuz halinde olduğu istisnai örneklerden biri de süt emme yoluyla gerçekleşen akrabalığın kaç emmeyle ortaya çıktığı tartışmasında görülmektedir. Burada Mâlik en az on kez süt emme gerçekleşmeden akrabalık bağının oluşamayacağına delalet eden Hz. Aişe ve Hz. Hafsa'nın uygulamalarını rivayet etmiştir.²⁹² Ayrıca süt emme bir damla bile olsa bu akrabalığın gerçekleşeceğini söyleyen İbn Abbâs ve Saîd b. Müseyyeb'in hadislerini de rivayet etmiştir. Ancak nihayetinde o “iki sene içerisinde olan emmenin azı da çoğu da nikâhı haram kılar” diyerek İbn Abbâs ve İbnü'l-Müseyyeb'in

²⁸⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Salâtü'l-leyl, 2/8-9.

²⁸⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Salâtü'l-leyl, 2/10-12.

²⁸⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Salâtü'l-leyl, 3/19.

²⁹⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Salâtü'l-leyl, 3/21.

²⁹¹ ‘Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 3/16.

²⁹² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Rada’, 1/7-8.

fetvalarına göre hüküm vermiştir.²⁹³ Yani *Muvatta*’da gördüğümüz genel uygulamanın aksine Mâlik burada hem görüşüne muvafık hem de muhalif olan hadisleri bir arada rivayet etmiştir. Ancak burada da istisnai bir durum mevcuttur. Çünkü Mâlik, rivayet ettiği tüm hadislerden sonra aynı kitabın son bâbında Hz. Aîşe’nin bu konuda Kur’an’da bir ayetin neshine dair söylediklerini de rivayet etmektedir:

مالك، عن عبد الله بن أبي بكر بن حزم، عن عمرة بنت عبد الرحمن، عن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم، أنها قالت: كان فيما أنزل من القرآن عشر رضعات معلومات يحرمن، ثم نسخن بخمس معلومات، فتوفي رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو فيما يقرأ من القرآن.

Hiz. Aîşe şöyle demiştir: “Kur’an’da indirilenler içerisinde nikâhı haram kılan malum on emme vardı. Sonra bu beş malum emme ile neshedildi. Bu ayetler, Kur’an’dan olmak üzere okunurken Resûlullah vefat etti”.

Rivayetin hemen arkasından Mâlik, “*Bu hadisle amel edilmemektedir*” diyerek sadece nikâhı haram kılan süt emmeye bir sınır koyulmasına değil, aynı zamanda Kur’an’a atfedilen haber-i vahid seviyesinde bir rivayetin de böyle bir uygulamaya delil olmasına ihtilaf etmiş olmaktadır.²⁹⁴ Rada’ (süt emme) kitabında Mâlik’in görüşüne zıt uygulamalar içeren iki hadise tekrar bakıldığında bunların yalnızca Hz. Aîşe ve Hafsa’dan geldiklerini görülmektedir. Burada Hz. Aîşe’nin uygulamasının eserde özellikle zikredilmesi ve kitabın sonunda onun neshe dair bir bilgiye sahip olduğundan bahsedilmesi arasında bir alaka vardır. Aynı alaka Hz. Hafsa için de söz konusudur. Çünkü İbn Abdülber, bahsi geçen nesh edilmiş ayetlerin Hz. Hafsa’nın elindeki mushafta da bulunduğundan bahseder.²⁹⁵ Yani söz konusu meselede Kur’an’a atıf yapan uygulamaların bulunuyor olması ve amelin bunun aksi yönde gerçekleşmiş olması Mâlik’in bu istisnai uygulamasına sebep olmuş, Hz. Aîşe ve Hafsa rivayetlerini özellikle belirtme ihtiyacı hissetmiştir. Nitekim Mâlikîler gibi Hanefîler, Sevri ve Evzâî gibi imamlar da Kur’an’da böyle bir hükmün var olduğuna dair öne sürülen delillerin haber-i vahid seviyesinde bulunması sebebiyle “zan” ifade etmesi ve zan ifade eden rivayetlerle Kur’an ayetinin sabit olamayacağı gerçeğinden hareketle tek emmenin de nikâhı haram kılmaya yettiğini düşünmektedirler. Ayrıca Mâlikîler bu konuda yerleşik bir amelin bulunmamasını da delil göstermişlerdir.²⁹⁶

Yukarıdaki örneklerde zikredilen bu uygulamalar, Mâlik’in *Muvatta*’nda rivayet edeceği hadisleri seçerken uyguladığını iddia ettiğimiz usule istisna olmakla beraber şunu da belirtmemiz gerekir ki, bu istisnai tercihler *Muvatta*’ın geneline kıyasla son derece azdır.

²⁹³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Rada’, 1/4, 10, 11.

²⁹⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Radâ’, 3/17.

²⁹⁵ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 4/274.

²⁹⁶ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 8/268-269.

Netice itibariyle İmam Mâlik'in eserinde rivayet ettiği ve etmediği ahkâm hadislerinde gözettiğini düşündüğümüz metodu şu şekilde maddeleştirmek mümkündür:

1. Genel itibariyle *Muvatta*'da belirli bir konuda Mâlik'in görüşüne muvafık ve muhalif hadisler bir arada rivayet edilmemiştir (âm bir hükmün tahsis edilmesi veya neshe dayalı bir haberin gelmesi durumunda istisnalar görülmüştür).
2. Mâlik'in merviyyatında belirli bir konuda görüşüne muvafık hadisler varsa bunu eserine almış, bu durumda aynı konuda görüşüne muhalif olan hadisleri varsa bile artık eserine almamıştır (1. maddedeki istisnalar burada da geçerlidir).
3. Belirli bir konuda Mâlik'in merviyyatında sadece görüşüne muvafık hadis/hadisler varsa bunları *Muvatta*'a almış, ancak sonrasında bu hadislerin hilafına olan görüşünü açıklamıştır.
4. Belirli bir konuda Mâlik'in merviyyatında herhangi bir hadis yoksa, bu durumlarda o doğrudan görüşlerini çeşitli delillere dayandırarak söylemiş ve konuyu noktalamıştır.

Yapılan bu tespitlerde, görüldüğü üzere İmam Mâlik'in *Muvatta*'daki uygulamalarına, *Muvatta* dışı rivayetlerinde var olan ve olmayan hadislerine dayanarak hareket edilmiştir. Yani İmam Mâlik'in *Muvatta*'da rivayet ettiği hadisleri, hangi metodu gözeterek rivayet ettiği veya etmediği konusunda delillerden hareketle tespitlerde bulunarak bir anlam haritası çıkarılmaya çalışılmıştır. Ancak belki burada, bir önceki bölümde değinilen Mâlik'in hiç rivayet etmediği hadislerin varlığı da akla gelebilir. Onun hiç rivayet etmediği hadisler içerisinde iddiamızın aksini kanıtlayacak hadisler bulunduğu düşünülebilir. Böyle bir durum teorik olarak mümkün olmakla birlikte, tarafımızca Mâlik'in eserindeki bu önemli boşlukları doldurabilecek güvenilir hadisleri merviyyatından tamamen çıkarması için geçerli bir sebep görülememiştir. Üstelik onun ilmî şahsiyetinden bahsederken nakledildiği gibi Mâlik rivayet ettiği hadislerin bile bazılarının pişman olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla *Muvatta* dışı kalmış hadislerin bir kısmı bu pişman olunan hadislerden de meydana gelmiş olabilir.

3. BÖLÜM: İMAM MALİK'İN MUVATTA'DA YER ALMAYAN HADİSLERİ

3.1. İmam Mâlik'in Muvatta'da Yer Almayan Hadislerinin Tespiti

Telif edildiği hicri ikinci asırdan itibaren İslami ilimler sahasında büyük ilgi görmüş olan *Muvatta* ve içerdiği hadisler üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Müellif nüshası elimizde olmayan eser, İmam Mâlik'in İslam dünyasının birçok yerine yayılmış öğrencilerinin nüsha rivayetleri üzerinden günümüze ulaşabilmiştir. Dolayısıyla İmam Mâlik'in mezhebinin temelini oluşturan eseri hakkında klasik dönemden itibaren yapılan çalışmalar da dolayısıyla bu nüsha rivayetleri üzerinden cereyan etmektedir. Mezhebin temsilcisi olan ulemanın *Muvatta*'ı şerh veya Mâlik'in rivayet ettiği hadisleri inceleme maksadıyla kaleme aldıkları kitapları, günümüze ulaşamamış *Muvatta* nüshalarından da faydalanmaları hasebiyle son derece geniş bilgi sunabilmektedirler. Ancak İmam Mâlik'in hayatı boyunca çeşitli meclislerde rivayet ettiği hadislerden önemli bir kısmı, sayısının bine vardığı söylenen²⁹⁷ öğrencilerinin rivayetlerinde dahi bulunmamaktadır.²⁹⁸ Bu açıdan bakıldığında Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadisleri meselesi klasik dönemden itibaren dikkat çeken bir vakıa olarak karşımızda durmaktadır.

İmam Mâlik'in *Muvatta*'ı ve rivayet ettiği hadisleri üzerine kaleme alınan eserlerin hicri 4. asrın sonlarına doğru başladığı görülmektedir.²⁹⁹ Bu tarz eserlerin çoğunun öne çıkan özellikleri ise daha çok *Muvatta*'ın nüsha farklılıklarına yoğunlaşmış olmalarıdır. Ancak yine de *Muvatta* üzerine yazılmış bu eserlerde, Mâlik'ten rivayet edilen *Muvatta* nüshalarının hiçbirinde bulunmayan hadisleri de görmek mümkündür. Örneğin Ebu'l-Kâsım el-Cevherî'nin (ö.381/991), *Müsnedü'l-Muvatta*'ı bu türün ilk örneklerindendir. Ka'nebî nüshasını esas alan eserde İbn Vehb, İbnü'l-Kâsım, Abdullah b. Yûsuf et-Tinnîsî, Ma'n b. İsâ, Saîd b. Ufeyr, İbn Bükeyr, Ebû Mus'ab, Mus'ab ez-Zübeyrî, İbn Mübârek es-Sûrî, İbn Bürd ve Yahyâ el-Leysî olmak üzere *Muvatta* nüsha rivayetlerinden de faydalanarak bunlar arasındaki farklara değinilmiştir. Cevherî ile aynı dönemde yaşayan ed-Dârekutnî'nin (ö.385/995) *Ehâdisü'l-Muvatta* ve *el-Ehâdisülletî hûlîfe fihâ Mâlik b. Enes* adlı risaleleri de içerdikleri muhtelif nüsha hadislerinin miktarı sebebiyle önemlidir. Ayrıca Ebu'l-Abbâs ed-

²⁹⁷ Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, 1/57.

²⁹⁸ Zikredilen miktarda *Muvatta* nüsha rivayetine erişmek bugün mümkün olmasa da İbn Abdülber ve Cevherî gibi alimlerin erişebildiği ve eserlerinde kullandıkları nüshalarda da Mâlik'in *Muvatta* dışı hadislerine rastlanamıyor olması bu yorumun yapılmasında etkili olmuştur. Ayrıca M. Mustafa el-A'zamî *Muvatta* neşrinde, Cevherî'nin de İmam Mâlik'in *Muvatta* dışı müsned rivayetlerini müstakil bir eserde topladığından bahsetmekte ve eserin yazma nüshasından alıntılar yapmaktadır. Ancak yazma eserin kaydına dair bir bilgi vermediği için tarafımızca bu nüsha tespit edilememiştir. el-A'zamî, *Muvattau'l-İmâm Mâlik*, Mukaddime, 1/108-109.

²⁹⁹ Zehebî, *Siyer*, 8/85.

Dânî'nin *Kitâbü'l-îmâ*'sı da buralarda zikredilebilir. Bu hususta kaleme alınmış en kapsamlı eserler ise İbn Abdülber tarafından yazılmıştır. Onun, Yahya b. Yahya nüshasında olmayıp da diğer nüshalarda olan hadislerle değinen *et-Tekassî*'si, Mâlik'in hocalarına göre düzenleyerek nüsha farklılıklarına ve nedenlerine değindiği *Muvatta* şerhi *et-Temhîd*'i ve fikhî meseleleri müctehid fukahanın ihtilaflarına yer vererek şerh ettiği *el-İstizkâr*'ı Mâlik'ten rivayet edilen *Muvatta* nüshaları arasında en kapsamlı kıyaslamaları sahip eserlerdendir. Zira İbn Abdülber günümüze ulaşmamış olanlar da dahil 43 farklı *Muvatta* nüshasından faydalanmaktaydı.

Cevherî'nin ve İbn Abdülber'in eserlerine bakıldığında *Muvatta*'ın nüsha rivayetleri arasındaki hadis farklılıklarının yanında *Muvatta* dışındaki hadislerin bir kısmını da ihtiva ettiği görülmektedir. Eserlerindeki örnekler incelendiğinde onların bu tarz hadislerden bahsederken kullandıkları iki farklı terimle karşılaşılmaktadır: Hârice'l-Muvatta (خارج الموطأ) ve fi gayri'l-Muvatta (في غير الموطأ). Birbirine benzer yapılarda olan bu iki ifadenin kullanımına bakıldığında aralarında bazı farklar olduğu ortaya çıkmaktadır. Hârice'l-Muvatta ifadesi bu eserlerde ağırlıklı olarak Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî'nin³⁰⁰ (ö.221/836) ve nadiren Abdullah b. Vehb'in³⁰¹ (ö.197/813) diğer nüsha ravilerinden farklı olarak naklettikleri hadislerden bahsederken kullanılmıştır. Çünkü bu iki ismi ve naklettikleri hadisleri diğer ravilerden ayıran bir özellikleri vardır: Ka'nebî ve İbn Vehb diğer ravilerden farklı olarak Mâlik'ten işittikleri *Muvatta* hadislerinin yanında *Muvatta* dışı hadisleri de kaydetmiş ve bir eserde derlemişlerdir. Bunlardan Ka'nebî, Mâlik'in *Muvatta* dersleri dışında rivayet ettiği hadisleri *ez-Ziyâdât* adlı eserinde toplamışken³⁰²; İbn Vehb *el-Mücâlesât an Mâlik* adıyla telif etmiştir.³⁰³ Bahsi geçen iki eser bugün elimizde olmasa da Cevherî ve İbn Abdülber'in bu eserlere vakıf olduğu ve *Muvatta* nüsha ravilerinin rivayetleri arasındaki farkların bir kısmını bunlar aracılığıyla tespit ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak şu var ki, Cevherî *Müsnedü'l-Muvatta*'nda bu eserlerin isimlerine değinmezken İbn Abdülber, özellikle Ka'nebî'nin diğer nüsha ravilerinde olmayan hadislerinden bahsederken onun *ez-Ziyâdât*'ına çokça atıfta bulunmaktadır. Bunlar dışında *Muvatta* ravilerinin eserin dışında naklettikleri hadislerle Dârekutnî'nin *Ehâdisü'l-Muvatta*' ve *el-Ehâdisülletî hûlîfe fihâ Mâlik b. Enes* eserlerinde de rastlamak mümkündür. Ancak o buralarda "hârice'l-Muvatta" ifadesini kullanmamış, tüm

³⁰⁰ Bazı örnekler için bk. Cevherî, *Müsned*, 138, 270-271, 342, 358 vd.; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 17/273; İbn Abdülber, *et-Tekassî li-ḥadîsi'l-Muvatta*' ve *şüyûhi'l-İmâm Mâlik*, thk. Faysal Yusuf Ahmed el-Ali - et-Tahir el-Ezher Huzeyri (Kuveyt: Vezâretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye el-Va'yü'l-İslâmi, 2012), 526, 530, 537, 543 vd.

³⁰¹ Cevherî, *Müsned*, 550; İbn Abdülber, *et-Tekassî*, 541.

³⁰² İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 20/112; İbn Abdülber, *et-Tekassî*, 554.

³⁰³ Süyûtî, *Tezyînu'l-memâlik bi-menâkıbi'l-İmâm Mâlik*, thk. Hişâm b. Muhammed el-Hasenî (Mağrib: Dâru'r-Reşâdi'l-Hadîsiyye, 1431), 84; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 478.

örnekleri “fi gayri’l-Muvatta” ifadesiyle tasnif etmiştir.³⁰⁴ Halbuki onun *Ehâdîsü’l-Muvatta*’nda nüsha ravilerinin hadisleri arasındaki farklara değinilirken, *el-Ehâdîsü’l-hûlîfe fihâ Mâlik b. Enes* eserinde bundan ziyade, Mâlik’ten rivayet edilen *Muvatta* dışı hadisler daha fazla bulunabilmektedir. Buna rağmen o hepsinde “fi gayri’l-Muvatta” ifadesini tercih etmiştir.

“Fi gayri’l-Muvatta” ifadesinin Cevherî ve İbn Abdülber’deki kullanımına bakıldığında benzer bir durum orada da göze çarpmaktadır. Çünkü bu terimin kullanıldığı yerlerde onlar, *Muvatta* nüsha ravilerinin farklı rivayetleriyle sınırlı olmaksızın genel olarak *Muvatta* dışı rivayet edilmiş hadisleri gündeme getirmektedirler. Ancak bu zikredilen durumlarda ya mürsel bir rivayetin *Muvatta* dışında muttasıl ya da mevkuf bir rivayetin *Muvatta* dışında merfû nakledilmesi gibi, senedle alakalı bazı ihtilaflardan bahsetmişlerdir.³⁰⁵ Bu ihtilaflar bazen *Muvatta* nüsha ravileri arasında olabilirken, bazı durumlarda Abdürrezzâk gibi Mâlik’ten hadis işittiği bilinen ama *Muvatta* nüsha ravisi olarak bilinmeyen muhaddislerin vesilesiyle de gerçekleşebilmiştir.

Hicri 6. asıra gelindiğindeyse, örneğin ed-Dânî’nin *Kitâbü’l-îmâ*’sı gibi eserlerde, artık Mâlik’ten rivayet edilen *Muvatta* nüshaları aralarındaki hadis farklılıklarından ya da bu nüshalarda bulunmayan hadislerden bahsederken bu iki tabir müteradif olarak kullanılmış, ıstilahî bir farklılık kastedilmemiştir. Ayrıca metin olarak *Muvatta*’a hiç girememiş hadislerin tespitini bu eserler üzerinden yapmak pek mümkün değildir. Bu anlamda bakıldığında *Muvatta* dışı kalmış Mâlik hadislerini bütünüyle kapsayıcı olmadıkları görülmektedir.

Mâlik’in fikhî görüşlerinin ve mezhebinin temel noktalarının anlaşılabilmesi adına *Muvatta* nüshaları aralarındaki farkların analiz edilmesi dönemin ilmî ihtiyaçları açısından bakıldığında son derece normaldir. Ancak Mâlik’in hadisleri hakkında 4. ve 5. asırda yazılan eserler bunlardan ibaret olmamıştır. Mâlik’in *Muvatta* dışında naklettiği veya problemli senedlerle Mâlik’e nisbet edilmiş hadisleri merkeze alan eserlerin de bu dönemlerde telif edildiğini görmek mümkündür. Ebû’l-Hüseyn İbnü’l-Muzaffer’in (ö. 379/989) *Garâ’ibü hadîsi’l-İmâm Ebî ‘Abdillâh Mâlik b. Enes* adlı eseri ve Ebû Bekr İbnü’l-Mukrî’nin (ö. 463/1071) “*Garâibu ahâdîsi Mâlik*” adlı eserinden seçme yapılarak oluşturulan *el-Müntehab min garâ’ibi ehâdîsi Mâlik b. Enes* adlı kitap klasik dönemde Mâlik’in *Muvatta* dışı

³⁰⁴ ed-Dârekutnî, *Ehâdîsü’l-Muvatta*’, 1/43, 56, 62, 65, 75 vd.; *el-Ehâdîsü’l-hûlîfe fihâ Mâlik b. Enes*, thk. Ebû Abdu’l-Bârî Rıza b. Hâlid el-Cezâirî (İmarât: Mektebetü Ehli’l-Hadis, 1997), 1/58, 59, 61-63, 67, 73 vd.

³⁰⁵ Benzer örnekleri Dârekutnî’de de görmek mümkündür.

merviyyatı hakkında tespitlerde bulunmaları açısından bu türe öncülük eden eserlerden günümüze ulaşabilmiş olanlarıdır.

Ayrıca tarih rivayetlerine bakıldığında benzer bir maksatla telif edilmiş ancak günümüze ulaşamamış başka eserler de görülmektedir. Örneğin Zehebî, İmam Mâlik'in *Muvatta* dışı hadislerini ihtiva eden bir hadis cüzünün varlığının bilindiğinden bahsetmiştir.³⁰⁶ Nezâr Hamdân ise Dârekutnî'nin "*Garâ'ibü Mâlik*" adlı bir eser tertip ettiğini ve bu eserinde Mâlik'in *Muvatta* dışı hadislerini topladığını söylemektedir.³⁰⁷ Reşîd el-Attâr'ın da (ö. 662/1264) *Mucerredü Esmâi'r-Ruvât 'an Mâlik* adlı eserinde bu kitaba çokça atıf yaptığı görülmektedir.³⁰⁸ Ayrıca Kâdî İyâz'ın rivayet ettiğine göre İbn Abdülber'in de Mâlik'in *Muvatta* dışı hadislerini topladığı bir eseri mevcuttur.³⁰⁹ Ancak bu eser hakkında herhangi bir malumat bulunamamaktadır. Konu hakkında Fuat Sezgin'in tespitlerine bakıldığında ise o, Mâlik'in *Muvatta* dışı hadislerinin derlendiği başka eserlerin de yazma nüshalar halinde Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunabileceğini söylemektedir.³¹⁰

İbnü'l-Muzaffer ve İbnü'l-Mukrî'nin adı geçen eserleri incelendiğinde bunların Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadislerinin bir kısmını ihtiva ettikleri görülmüştür. Ayrıca Dârekutnî'nin günümüze ulaşmayan eseri de eklenirse bu kitapların hem isimlerinde hem de muhtevalarında "*garâ'ibü Mâlik*" kavramının dikkat çektiği görülmektedir. "*Garîb*" kelimesinin çoğulu olan "*garâib*" kavramını Mâlik özelinde ilk kullananın kim olduğunu bilmemekle beraber kronolojik olarak bakıldığında İbnü'l-Muzaffer ve Dârekutnî ilk sırada geldikleri anlaşılmaktadır. Ancak Dârekutnî'nin aynı zamanda İbnü'l-Muzaffer'den ders almış bir öğrencisi olduğu³¹¹ düşünüldüğünde bu kavramı kullanmakta hocasından esinlenmiş olabileceği akla gelmektedir.

"*Garâ'ibü Mâlik*" türünün ilk örnekleri olup günümüzde matbu olarak bulunabilen *Garâ'ibü hadîsi'l-İmâm Ebî 'Abdillâh Mâlik b. Enes* ve *el-Müntehab min garâ'ibi ehâdisi Mâlik b. Enes* eserlerinin muhtevalarını incelendiğinde ise görülmüştür ki buralarda tespit edilen hadislerin ekserisi, Mâlik'e nisbeti problemlili zayıf veya mevzû rivayetlerden müteşekkildir.

³⁰⁶ Zehebî, *Siyer*, 8/86.

³⁰⁷ Hamdân, *el-Muvatta 'ât*, 314.

³⁰⁸ Ebu'l-Huseyn Yahyâ b. Alî b. Abdullâh b. Alî b. Muferrrec Reşîduddîn el-Kureşî el-Emevî en-Nablusî el-Mısırî el-Ma'rûf bi'r-Reşîd el-Attâr er-Reşîd el-Attâr, *Mucerredü Esmâi'r-Ruvât 'an Mâlik el-Mustedrek ale'l-Hatîb ve'l-Attâr*, thk. Ebû Muhammed Sâlim b. Ahmed b. Abdulhâdî es-Selefî (b.y.: y.y., 1418/1997), 240, 255, 273 vd. Dârekutnî'nin bu kitabı günümüze ulaşamamış olsa da onun farklı kitaplarından ve ilgili hadisleri ondan rivayet eden muhtelif eserlerden derleme yapılarak *Garâ'ibü Mâlik* adıyla bir kitabın dijital ortamda basıldığını tespit etmekteyiz. Dârekutnî, *Garâ'ibü Mâlik (Ehâdisü Mâlik elletî leyse fi'l-Muvatta)* (Şamile nüshası, ts.).

³⁰⁹ Kâdî İyâd, *Tertîb*, 2/84.

³¹⁰ Fuat Sezgin, *Târîhu 't-türâsi'l-'Arabî*, çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî (Riyad, 1411), 141-142.

³¹¹ Zehebî, *Siyer*, 16/419.

Yine de bu durum, eserlerin içerdği hadislerin tamamı için geçerli değildir; Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-sahîh*'leri, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *Sünen*'leri gibi Kütüb-i Sitte eserleri içerisinde sahih veya hasen senedlerle rivayet edilmiş *Muvatta* dışı Mâlik hadisleri de bu eserlerde bulunmaktadır. Ancak bunların sayısı genele oranla son derece azdır.³¹² Yani erken dönemde, Mâlik'in senedinde yer aldığı ancak herhangi bir *Muvatta* nüshasında yer almayan hadisleri tespit etmek amacıyla yapılmış bahsi geçen eserler göstermektedir ki, hadis sahasında dolaşıma girmiş bu hadislerin ekserisinin Mâlik'e nisbeti problemlili görünmektedir.

Yukarıda zikredilen eserler *Muvatta* dışı kalmış Mâlik hadislerinin tespiti açısından önemli bir kaynaklık değerine sahiptirler. Ancak Mâlik'in *Muvatta*'na almadığı, herhangi bir nüsha rivayetinde olduğu bilgisine de ulaşılabilen hadislerin sayısı bu eserlerin toplamında rivayet edilenlerden çok daha fazladır. Hadis rivayet külliyyatı içerisinde yapılan bu detaylı araştırmada Mâlik'in *Muvatta* dışı rivayetleri dağınık bir şekilde bulunabildiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla yapılan bu araştırma; Kütüb-i Tis'a ve bunların dışındaki müsned ve musannef türü hadis kitapları, hadis cüzleri, etrâf kitapları, şerhler, tabakât ve terâcim eserleri, rivayet tefsirleri ve Mâlikî fıkıh kaynaklarını kapsamıştır.

Bu geniş literatür içerisinde yapılan araştırmanın sonucunda hadis sahasında Mâlik tarikli yüzlerce rivayet tespit edilmiştir. Bu hadislerin bir kısmı elbette *Muvatta*'nın farklı nüsha rivayetlerinde nakledilen hadislerden oluşmaktadır. Ancak bunlar için *Muvatta*'da yer almıyor demek doğru olmayacağından, ilgili hadisleri *Muvatta* nüshalarının farklılıklarını inceleyen çalışmalara havale etmek daha doğru olacaktır. Bu sebeple, çalışmanın konusu kapsamına giren hadisler için öncelikle günümüze ulaşmış veya ulaşamamış herhangi matbu bir *Muvatta* nüsha rivayetinde bulunmaması bir kriter olarak belirlemiştir. Yani bir hadise *Muvatta* dışı denebilmesi için gerek sened gerekse metin itibarıyla *Muvatta* ravi nüshalarından herhangi birisinde yer almaması gerekmektedir. Fakat daha önce de bahsedildiği gibi *Muvatta* nüshalarının sayısı günümüzde neşredilenlerden çok daha fazladır. Dolayısıyla çalışmanın daha sağlıklı sonuç verebilmesi adına, hadis rivayet sahasında bulunan Mâlik tarikli hadislerin günümüze ulaşmayan nüshalarda olup olmadığını da bilmek gerekmektedir. Mevcut şartlarda tarafımızca bu nüshalara erişme imkânı bulunmasa da *Muvatta* nüshalarındaki hadislerin farklılıklarını ortaya koymak üzere -yukarıda bazılarına değindiğimiz- klasik dönemden itibaren kaleme alınmış, ve günümüze ulaşamamış birçok *Muvatta* nüshası incelenerek ortaya konmuş eserlerden bir tahkik aracı olarak istifade edilebilmektedir. Böylece *Muvatta* dışı gibi

³¹² Bu iki eserde nakledilen hadislerin toplam sayısı 215'tir. Bunların içerisinde yalnızca 29 tanesinin senedinin sahih veya hasen düzeyinde olduğu görülmüş, bunların da bir tanesi dışında tamamı Kütüb-i Sitte'de rivayet edilmiştir. Hadislerin sıhhat değerlendirmeleri ise tarafımızca yapılmıştır.

görünen hadislerin bazılarının, mesela Ma'n b. İsa'nın gibi, aslında meşhur olmasına rağmen günümüze ulaşamamış bazı rivayet nüshalarında bulunduğu tespit edilebilmiştir. Ayrıca bir tahkik aracı olarak istifade edilen bu eserlerde çoğu zaman *Muvatta* dışı olan hadislerin sıhhatine veya illetine dair bilgiler de bulunabilmektedir. Dolayısıyla bu yöntem araştırma boyunca sıklıkla kullanılmıştır.

Yapılan bu araştırma ve incelemeler sonucunda *Muvatta*'da yer almayan hadislerin toplam sayısının, mükerrer tariklerin elenmesi durumunda altı yüz seksen dokuz (689) adet olduğu görülmüştür. Ne var ki, İbnü'l-Muzaffer ve İbnü'l-Mukrî'nin eserlerinde tespit edilen merdud-makbul hadis orantısının benzeriyle burada da karşılaşılmaktadır. Sözü edilen 690 hadisın 437 tanesi zayıf veya mevzu olduğu için Mâlik'e nisbetinden söz edilmesi mümkün olmamakta,³¹³ bunların dışındaki sahih veya hasen derecesindeki hadislerin sayısı iki yüz elli iki'de (252) kalmaktadır. Bu da gösteriyor ki, İmam Mâlik'in *Muvatta*'na almadığını hadisleri, *Muvatta* dışı hadislerin tamamının yaklaşık %39'una; yani yarısından bile azına denk gelmektedir.

3.1.1. İmam Mâlik'in *Muvatta*'da Yer Almayan Hadisleri Rivayet Etmesi

İlim talebine küçük yaşlarında başlayan İmam Mâlik, yirmili yaşlarının ortalarına doğru müstakil bir ilim halkasının başına geçmiştir. Başlangıçta Mescid-i Nebevî'de tek başına oturduğunu ve hiçbir öğrencisinin olmadığını nakleden rivayetler olsa da bir müddet sonra meclisine gelen talebelerin sayısı artmıştır.³¹⁴ Öyle ki öğrencilerinin sayısının iyiden iyiye artması üzerine meclislerinde sesinin duyulması bir probleme dönüşmüş ve müstemlî ihtiyacı hasıl olmuştur.³¹⁵ Medine'de rüşünü ispatlayıp büyük hocalarının dahi kendisine fetva sorduğu bir seviyeye gelmesinden, *Muvatta*'ını telif ettiği süreye kadar geçen onlarca yıl içerisinde hocalık yaptığı meclislerde hadis rivayet etmeye devam etmiştir. Hatta 144/762 yılında Medine'ye gelip ondan ders dinleyen Yahyâ b. Saîd el-Kattân, o sırada Mescid-i Nebevî'de Mâlik'ten başka fetva veren birinin olmadığını söylemiştir.³¹⁶ Onun *Muvatta*'ını telifine karar verdiği tarih aralığının 143/760-145/762 olabileceğinden bir önceki bölümde bahsetmiştik. Bu tarih aralıklarını dikkate alırsak Mâlik, *Muvatta*'ını telifinden önce

³¹³ Burada Mâlik'e nisbetin zaafından kastımız, hadisın senedindeki zayıflığın Mâlik'ten sonraki tabakalardan kaynaklaması anlamındadır. Yani bu hadisleri gerçekten Mâlik'in rivayet ettiğine dair güçlü bir delil bulunmamaktadır.

³¹⁴ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/140-141, 167; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1/26-27; Zehebî, *Siyer*, 8/55; Özkan, Mâlik'in genç yaşında başına geçtiği ilim halkasının ilk etapta sadece hadis rivayetine has olduğunu, fıkıh halkalarına ise hocası Rebîa'nın meclisinden ayrıldıktan sonra başladığını düşünmektedir. Özkan, *Amel telakkisi*, 131-132.

³¹⁵ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/26.

³¹⁶ İsa b. Mesud b. Mansur ez-Zevâvî, *Menâkıb*, 17; Özkan, *Amel telakkisi*, 132.

Medine’de yaklaşık olarak 25 sene boyunca hadis rivayet etmiş olmalıdır. Ancak onun bu uzun süre zarfında ilim meclislerinde rivayet ettiği her hadisi, sonrasında telif ettiği *Muvatta*’na almadığı görülmektedir. Zira geniş hadis külliyatı içerisinde Mâlik tarikli olup herhangi bir *Muvatta* nüsha rivayetinde bulunmayan birçok hadis tespit edilebilmektedir. Benzer bir şekilde *Muvatta*’ını telifinden sonra tertip ettiği meclislerde de eserine almadığı veya eserinden çıkaracağı hadisleri rivayet etmiş olması ihtimal dahilindedir. Bu hadislerin ne kadarı *Muvatta*’ın telifinden önce ne kadarı sonra rivayet edilmiştir, tespit etmek son derece zordur. Üstelik bu hadislerin ekseriyetinin (yaklaşık %60’ının) Mâlik’e nisbeti problemlidir. Ancak buna rağmen, günümüze ulaşabilmiş hadis külliyatı içerisinde İmam Mâlik’ten makbul (sahih/hasen) senedlerle rivayet edilen ve herhangi bir *Muvatta* rivayet nüshasında bulunmayan hadislerin sayısı da azımsanamayacak miktardadır.

Mâlik’in *Muvatta*’ını telifi öncesi ve sonrasında tertip ettiği meclislerde hangi hadisleri rivayet ettiğini ve bu meclislerin türlerini kesin bir şekilde tespit etmek mümkün görünmemektedir. Ancak Mâlik’in öğretim hayatı hakkında aktarılan bilgiler en azından onun hadis rivayet yöntemleri ve meclislerinin hususiyetiyle ilgili bazı fikirler verebilmekte, bunlardan hareketle bazı tespitler yapılabilmektedir. Örneğin Mâlik’in öğrencilerinden Mutarrif b. Abdullah, Süfyân b. Uyeyne’nin Mâlik’in meclislerine katılıp bu meclislerde önce ahkâma dair hadisleri sonra da sadece amel edilen hadisleri öğrenebildiğinden bahsetmiştir.³¹⁷ Buradan onun, meclislerinde yalnızca amele uygun gördüğü hadisleri nakletmediğini; amele yönelik görüş ve hadislerle bunun dışındaki rivayetleri birbirinden ayırdığı anlaşılabilmektedir. Bu aynı zamanda Mâlik’in döneminin ilim anlayışının bir gereği de olabilir. Çünkü hadis rivayeti başlı başına bir ilmî faaliyet, fıkıh ve fetva dersleri ise başka bir faaliyet olarak görülmektedir. Hastalığından dolayı belli bir yaştan sonra meclislerini artık kendi evinde devam ettiren Mâlik’in³¹⁸, kapısında biriken öğrencilerine hadis mi yoksa mesâil dersi mi istediklerini sordurması³¹⁹ bunun en belirgin işaretlerindendir. Nitekim İshak b. İsa et-Tabbâ’ın (ö. 215/830) haber verdiği Mâlik’in mesâil (fıkıh/fetva) meclislerinin ayrıca bir eser olarak kayda alındığı örnekler de bu meclislerde alınan derslerin *Muvatta*’dan ayrı tutulduğunun bir başka işaretidir.³²⁰ Üstelik onun meclislerinin birbirinden ayrılması *Muvatta*’ın telifinden sonra da devam etmiş görünmektedir. Çünkü öğrencilerinden bazıları

³¹⁷ ez-Zevâvî, *Menâkıb*, 11; Özkan, *Amel telakkisi*, 133.

³¹⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 5/468; Zehebî, *Siyer*, 8/64, 112; Kâdî ‘İyâd, *Tertîb*, 2/29, 55.

³¹⁹ Kâdî ‘İyâd, *Tertîb*, 2/14-15. Mâlik’in başlarda Mescid-i Nebvî’de yürüttüğü dersleri sonradan hastalığından dolayı evine taşınması bilgisinden yola çıkarak, burada söz edilen öğrencilerin kapısında birikmesi hadiselerinin onun hastalık veya yaşlılık dönemlerinde gerçekleştiğini göstermektedir.

³²⁰ Ebû Bekr Ahmed b. ‘Alî b. Sâbit el-Bağdâdî Hafîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ‘İlmi’r-Rivâye*, thk. Ebû ‘Abdullâh es-Sevrakî - İbrâhîm Hâmîdî el-Medenî (Medine: y.y., ts.), 341.

sadece *Muvatta*’ı yazıp ezberlemekle kalmamış, *Muvatta* dışında rivayet ettiği hadisleri de ezberlemiştir.

Mâlik’in, hadis meclislerinde ekseriyetle kırâat metodunu gözetdiği söylenmiştir.³²¹ Ancak *Muvatta*’ını ondan bizzat semâ yoluyla işiten öğrencilerinin olması³²² bu metodun her daim geçerli olmadığını da göstermektedir. Meclislerinde kimi öğrencileri onun her dediğini yazıyla kaydetmeye çaba sarfederken, bazıları bu konuda daha seçici davranmıştır. Örneğin meşhur *Muvatta* nüsha ravilerinden Ma’n b. Îsâ’nın (ö. 198/814), mecliste Mâlik’in söylediği her şeyi kaydetmeye çalışmasıyla bilinen bir öğrencisi olduğu söylenmiştir.³²³ Nitekim Mâlik’in *Muvatta*’da yer almayan rivayetleri söz konusu olduğunda onun öğrencileri içinde Ma’n’ın ayrı bir yeri olduğu, hocasının *Muvatta*’na almadığı rivayetlerin hadis sahasında dolaşıma girmesinde diğerlerinden daha fazla etkisi olduğu görülmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Ma’n, Mâlik’in söylediği her şeyi not eden tek öğrencisi olarak görülmemiştir.³²⁴ Örneğin *Muvatta*’ın en meşhur rivayet nüshasının sahibi Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî’nin (ö.234/849) Mâlik’ten *Muvatta* dışında bin hadis rivayet ettiği söylenmektedir.³²⁵ Ayrıca İmam Mâlik de bazen, söylediği her şeyi yazmaya çalışan öğrencileri olduğunu fark etmiş, bunu yasaklamamış, fakat bu öğrencilerinin yazdıklarını da kontrol etmemiştir.³²⁶

Şöhretinin Medine dışına yayılmasının akabinde artık Mâlik’in meclislerine şehir dışından gelen talep de oldukça artmıştır. Evinin kapısında kendisinden ders dinlemek için toplanan insanların sayısı arttıkça bu kişiler artık Medine’li olup olmamaları üzerinden sıraya sokulup Mâlik’in evine bu şekilde alınmaya başlamışlardır.³²⁷ Mâlik’in tertip ettiği meclislerde edep ve sükûnete dikkat edildiğinden ve fazla hadis nakletmeye karşı takındığı tavırdan daha önce bahsedilmişti. Onun bu tutumunun özellikle Medine dışından gelen öğrencilerinin şikayetlerine de sebep olduğu görülmektedir. Örneğin Mâlik’ten hadis öğrenmek üzere gelen bir öğrencisi, onun yanında yetmiş gün kalmasına rağmen altmış hadis bile yazamadığından, bu kadar süre içerisinde Kûfe’de bir günde yazılana eşit miktarda hadis dinleyebilmiş

³²¹ Sezgin, *Buhârî’nin Kaynakları*, 71.

³²² Kâdî ‘Îyâd, *Tertîb*, 2/27; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 440.

³²³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 1/26.

³²⁴ Kâdî ‘Îyâd, *Tertîb*, 3/293. Bir önceki başlıkta bahsi geçen Ka’nebî ve İbn Vehb de bunlara örnek gösterilebilir.

³²⁵ Muhammed b. Hasen Şurahbilî, *Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî ve rivâyetühû li’l-Muvatta* (Agadir: Câmiatü’l-Karaviyyin, ts.), 46; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 478. İmam Mâlik’in *Muvatta* dışında naklettiği hadisler için “bin” gibi afaki rakamlar zikredilmesi kesretten kinaye olmalıdır. Çünkü hadis sahasında Mâlik tarikiyle dolaşımda olan sahih veya hasen seviyesindeki rivayetlerin adedi bu miktara ulaşmamaktadır.

³²⁶ Kâdî ‘Îyâd, *Tertîb*, 2/28.

³²⁷ Kâdî ‘Îyâd, *Tertîb*, 2/15, 30; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 443.

olmaktan şikâyet etmiştir.³²⁸ Çünkü Mâlik için hadis rivayetini çoğaltmaktansa hadislerin fıkhi üzerine yoğunlaşmak çok daha önemlidir. Onun bu meyanda, “eğer bu ilimden faydalanmak ve Allah'ın başkalarını da sizden faydalandırmasını isterseniz hadis toplamayı ve nakletmeyi azaltıp tefakkuh etmeye (anlamaya) yoğunlaşın”³²⁹ sözünün mucebince hareket ettiği de meclislerindeki tutumundan anlaşılmaktadır. Mâlik'in bir mecliste rivayet ettiği hadislerin miktarı hakkında zikredilen çeşitli sayılara istinaden net bir sınır çizmek mümkün olmasa da bunların ortalama üç sayfa civarı olduğunu bildiren rivayetler³³⁰ ağır basmaktadır. Söz konusu verileri ve daha fazlasını *Muvatta* meclisleri özelinde değerlendiren Oral, buradan hareketle bir ravinin *Muvatta*'ı tamamen tahammül etmesi için gerekli ortalama süreyi şu şekilde hesaplamaktadır:

Eserin eda ve tahammülünün ne kadar sürdüğü konusunda Şâfiî'nin *Muvatta*'ı sekiz aylık süre içerisinde Mâlik'e okuduğu bilgisinden hareketle A'zamî günlük ortalamanın iki sayfa olduğunu belirtmiştir. Şeybânî nüshası üzerine şerh yazan Kemâhî ise Şeybanî'nin *Muvatta*'ı üç sene zarfında rivayet ettiğinden bahseder. İbn Bükeyr'in (ö.231/845) Mâlik'ten *Muvatta*'ı 14 veya 17 kez dinlediğine dair rivayetler de dikkate alındığında *Muvatta*'ın rivayetinin 6 ay ile 1 sene arasında sürdüğü söylenebilir.³³¹

Mâlik'in rivayet sayısını azaltıp fıkhi çoğaltmak üzerine bina ettiği usulü aynı zamanda onun *Muvatta*'ına almadığı hadislerinin sayısını da etkilemiş olmalıdır. Zira onun *Muvatta*'ına almadığı rivayetlerin yarısına yakını aslında eserinde farklı bir tarikini tercih edip geri kalanları elemesi şeklinde yaptığı ihtisardan kaynaklanmıştır.³³² Yani onun *Muvatta*'ını muhtasar tutma arzusu aynı zamanda az hadis nakletme usulüyle paralellik arz etmiştir. Eserden elenen bu tariklerde bazen isnadın nâzil olması etkili olmuş, bazı durumlarda mürsel hadis muttasıl olana tercih edilebilmiştir. Örneğin Ma'n b. Îsâ'nın anlattığına göre Mâlik, daima mürsel rivayet ettiği bir hadisi çok neşeli olduğu bir gün ilk kez ve tek seferlik muttasıl bir senedle rivayet edebilmiştir. Mahfuzatında olmasına rağmen rivayet etmemeyi tercih ettiği bu muttasıl sened ise sadece Ma'n tarafından aktarılmıştır.³³³ Bazen de sadece farklı bir bölgenin fıkhi anlayışını temsil eden akranı bir raviden işittiği için bir hadisi eserine

³²⁸ Zehebî, *Siyer*, 8/112; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 445.

³²⁹ Râmezhurmuzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsıl*, 241; Kâdî 'İyâd, *el-İlmâ'*, 216.

³³⁰ Zehebî, *Siyer*, 9/97; Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/17.

³³¹ Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 446.

³³² İlgili örnekler “Eserin muhtasar tutulması gayesiyle *Muvatta*'a alınmayan hadisler” başlığında tartışılacaktır s. 112.

³³³ Ebu'l-Hasan Nûreddîn 'Alî b. Ebî Bekr b. Suleymân el-Heysemî, *Keşfu'l-'Estâr 'an Zevâidi'l-Bezzâr*, thk. Hâbiburrahmân el-A'zamî (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1399/1979), 4/270; Bu rivayetin mürsel hali ise *Muvatta* nüshaları içerisinde yalnızca Şeybânî nüshasında nakledilmektedir. Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta' (Rivâyetu's-Şeybânî)*, thk. 'Abdulvehhâb 'Abdullatîf (b.y.: y.y., ts.), 307.

almayabilmiştir. Örneğin o, Şam ehlinden olan Evzâî'den işittiği muttasıl senedli bir hadisi³³⁴ eserine almayıp aynı hadisin mürsel olan farklı bir tarikini *Muvatta*'da³³⁵ rivayet edebilmiştir. Bu şekilde Mâlik'in *Muvatta*'na almadığı hadislerin yaklaşık %51'i eserinde farklı bir senedle rivayet edilmiş hadislerden meydana gelmiştir.

“Medine'nin alimi” sıfatına sahip bir imam olmasına rağmen Mâlik'in sahip olduğu fikhî görüşlerin vefatına kadar sabit kaldığını söylemek mümkün değildir. Nitekim bir fakîh olarak görüşlerinin zaman içerisinde değişebileceğini kendisi de kabul etmektedir. Kendisini dinlemeye Medine dışından gelenlere her daim fetva vermeyip bazı soruları cevapsız bırakma sebebi hakkında söylediği, “*Şamlılar Şam'a döner, Iraklılar Irak'a döner, Mısırlılar Mısır'a döner, ardından bakarsın ben görüşümden vazgeçebilirim*”³³⁶ sözü de bunun normal bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu sebeple *Muvatta*'ı telifi öncesinde hadis veya mesâil üzerine tertip ettiği meclislerde rivayet ettiği hadislerle, eserini telifinden sonraki hadislerin farklılık göstermesi de normal kabul edilebilir. Ancak onun *Muvatta*'ını telifinden sonra da kendi içtihadının aksine hüküm bildiren hadisleri rivayet ettiği görülmektedir. Bunun en önemli işareti, *Muvatta*'ı ezberlemiş ve ondan rivayet etmiş olan Şeybânî ve Şafiî'den gelen *Muvatta* dışı rivayetlerde ortaya çıkmaktadır. Aslen birer *Muvatta* nüsha ravisi olan bu iki alimi diğer nüsha ravilerinden ayıran ortak bir özellikleri vardır: İkisi de Mâlik'in fikhî ekolünü temsil etmemektedir. Onlar Mâlik'in eserinin önemli ravileri olsalar da Mâlik'ten işittikleri hadisleri kimi zaman onun fikhî görüşlerine karşı bir argüman olarak kullanabilmişlerdir. Onların Mâlik'in mezhebine karşı takındıkları bu tavır sonraki dönem Mâlikî fukahâyı da etkilemiş olacak ki, *Muvatta*'da yer alan ve almayan hadisleri inceledikleri veya şerh ettikleri eserlerinde Şeybânî ya da Şafiî'nin teferrüd ettikleri Mâlik rivayetlerini adeta görmezden gelmişlerdir.³³⁷ Ancak ileriki başlıklarda görüleceği üzere bu iki alim hem diğer *Muvatta* rivayet nüshalarında yer almayan, hem de Mâlik'in görüşünün zıddına işaret eden Mâlik tarikli hadisler rivayet etmişlerdir.

Döneminin büyük bir muhaddisi ve Medine hadis bilgisinin en büyük temsilcisi olan Mâlik'in merviyatı elbette sadece ahkâm hadislerinden ibaret değildi. Onun geniş hadis bilgisi içerisinde bulunan rivayetlerden bazıları siyer ve meğâzî türü konulara dairken, ahkâma delalet etmeyen tefsir, fiten ve faziletli amellere dair hadisleri de bulunmaktaydı. Ancak genel

³³⁴ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağîr* = *er-Ravdu'd-Dânî*, thk. Muhammed Şekûr Maḥmûd el-Hâc 'Emrîr (Beyrut; Amman: el-Mektebu'l-İslâmî; Dâru 'Ammâr, 1405/1985), 1/262.

³³⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', İsti'zân, 15/38.

³³⁶ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/182; Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/324.

³³⁷ Konuyla ilgili örnekler ileride verilecektir bk. “Şeybânî'nin diğer nüsha ravilerinden farkı” başlığı s. 141.

muhtevasına bakıldığında, Medine amelinin tespiti ve tedvinine hasredilmiş bir eser olarak ahkâmın *Muvatta*'da ağır bastığı rahatlıkla görülebilmektedir.³³⁸ Dolayısıyla onun çeşitli hadis meclislerinde rivayet ettiği bu hadisler *Muvatta* metnine girmemiştir. *Muvatta* dışı bırakılan bu ahkâm dışı hadisler ise toplam sayının yaklaşık %31'ini kapsamaktadır.³³⁹

İmam Mâlik'in eserinin dışında tuttuğu tüm bu hadisleri hocalık sürecinin hangi dönemlerinde rivayet etmiş olduğu ise çözülmesi zor bir meseledir. Çünkü onun hadisçiliğinden ve meclislerinin mahiyetinden bahseden rivayetler ya *Muvatta*'ını telifinden sonraki dönemi yansıtmakta ya da tam olarak hangi aralığa denk geldikleri anlaşılamamaktadır. Ancak görünen o ki, *Muvatta* öncesi dönem, bu hadislerin sahada dolaşıma girmesi ve Mâlik tarikiyle rivayet edilmeye başlaması için daha elverişlidir. Zira *Muvatta*'ın telifinin bitmesi ve insanlara okutulmaya başlaması sonucunda, Medine'de otoritesini kanıtlamış bir alim olan Mâlik'in ünü artık iyiden iyiye diğer beldelelere yayılmıştı. İkinci bölümde de bahsedildiği üzere mevcut Abbâsî hilafetinin desteğini görmüş olan *Muvatta* adlı bu eseri dinleme ve rivayet etme arzusu artık Mâlik'e yapılan rihlelerin temel sebeplerinden birine dönüşmüştü. Tüm bunların üzerine Mâlik'in bir mecliste naklettiği azami hadis sayısının azlığı da eklendiğinde artık *Muvatta*'da yer almayan rivayetlerin nakledilebileceği zaman dilimlerinin iyice azalmış olabileceği akla gelmektedir. Üstelik yapılan bu araştırmada *Muvatta* dışı bu rivayetler içerisinde ahkâma ait olmayanlarının veya ihtisar gereği *Muvatta*'a alınmayanların toplam sayısına bakıldığında bunların %80 gibi bir orana denk geldiği görülmüştür. İslam dünyasının dört bir yanından gelen öğrencilerin *Muvatta*'ı dinlemeye akın ettikleri ve Mâlik'in meclislerinin bir müstemlîye ihtiyaç duyulacak derecede kalabalıklaştığı dikkate alınırsa, artık bu tarz hadisleri nakletmeye eskisi kadar vakit ayıramayacağı düşünülebilir. Dolayısıyla *Muvatta*'a alınmamış hadisler büyük oranda Mâlik'in *Muvatta*'ını telifinden önceki hocalık yıllarında, nisbeten azınlıkta olan kısmı da *Muvatta*'ın telifinden sonra rivayet edilmiş olmalıdır.

3.2. İmam Mâlik'in *Muvatta*'da Yer Almayan Hadislerinin Tasnifi ve Değerlendirmesi

İmam Mâlik'in *Muvatta*'ına almadığı hadislerin tamamını tespit etmek ne kadar önemliyse, onun bu hadisleri neden eserine dahil etmediğini anlamaya çalışmak da büyük önemi haizdir. Klasik dönemden beri konu hakkında telif edilen eserler ve yapılan araştırmalardan vakıf olabildiklerimiz vakıyı tespitinde yardımcı olsalar da bu hadislerin neden esere dahil

³³⁸ Esasen *Muvatta*'da ahkâma ait olmayan fazilet türü hadisleri görmek mümkün olsa da bunların sayısı eserin tamamına oranla son derece azdır.

³³⁹ İlgili hadisler "Ahkâm içermemesi sebebiyle *Muvatta*'a alınmayan hadisler" başlığı altında tartışılacaktır bk. s. 129.

edilmediğini açıklamak konusunda yeterli bilgi içermemektedirler. Nitekim görüldüğü kadarıyla mezkûr çalışmalar böyle bir gayeye de sahip olmamışlardır. Ancak İmam Mâlik gibi büyük bir muhaddisin çeşitli meclislerde rivayet ettiği bu hadislerin eserine dahil etmeme sebeplerini anlamak, onun hem hadis hem de fıkıh usulünü belli oranda aydınlatmakta etkili olacaktır.

Dolayısıyla *Muvatta*'da olmayan hadislerin, tespitinin yanında, kendi aralarında bir tasnife tabi tutulmaları da gereklidir. *Muvatta*'da yer almayan hadisleri kaynaklarını dikkate alarak merfû, mevkuf ve maktu olmaları üzerinden veya ale'l-ebvâb usulüyle sadece konuları üzerinden tasnif etmek mümkündür. Ancak bu durumda hadislerin *Muvatta*'da neden yer almadıklarını incelemek zorlaşacaktır. Dolayısıyla hadislerin muhtevalarını ve senedlerini bir arada değerlendiren ve *Muvatta*'a alınmamalarının muhtemelen sebepleri üzerine yoğunlaşan bir tasnif daha sağlıklı sonuç vermektedir. Zira bu hadislerin birbirinden çok farklı sebeplerle esere alınmamış olma ihtimali söz konusudur. Bu sebepler içerisinde Mâlik'in fikhî tercihleri, eserini muhtasar tutma isteği, ahkâm dışı hadisler veya metninde hazif bulunanlar gibi çeşitli başlıkların yanında, esere alınmama sebebi anlaşılamamış hadisler de olacaktır. Tüm bu başlıklara aşağıda sırasıyla değinilecek ve hadisler üzerinden örnekler verilerek İmam Mâlik'in tercihleri hakkında değerlendirmeler yapılacaktır.³⁴⁰

Ayrıca hadis sahasında dolaşıma girmiş Mâlik tarikli hadislerin kahir ekseriyetinin ona nisbeti problemleri rivayetlerden oluştuğundan bahsetmiştik. Bu hadislerden bazılarının Mâlik tarafından gerçekten rivayet edilmiş oldukları şüpheli, bazılarının ise ona nisbet edilmesi imkânsız olduğu için neden *Muvatta*'da yer almadıkları sorusuna cevap aranmayacaktır. Ancak senedlerinde Mâlik b. Enes bulunduğu için yine de bahse konu olmaları gerekli görülmüştür. İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadislerinin bu yöntemlerle oluşturulmuş tasnifi ve sayı dağılımları aşağıdaki tablodaki gibidir:

Hadis Tasnifleri	Sayıları	Yüzdelik Oranı
Mâlik'e nisbeti problemleri hadisler	396	%60,64
Eserin muhtasar tutulması gayesiyle <i>Muvatta</i> 'a alınmayan hadisler	131	% 20,06

³⁴⁰ Tasnif edilen hadislerin mükerrer tarikleri sayılara dahil edilmeyecek ancak dipnotlarda sened ve metinlerindeki nüanslardan söz edilecektir. *Muvatta* dışı hadislerin sıhhatinin tespitinde, senedlerindeki her bir ravi tarafımızca tek tek araştırılmış, ayrıca hadis münekkithlerinin rivayetlerin sıhhatiyle veya Mâlik'e nisbetiyle ilgili görüşleri de dikkate alınmıştır.

Ahkâm dışı hadisler	82	%12,55
Amel-i Ehl-i Medine ve diğer delillerin etkisiyle esere alınmayan hadisler	22	%3,36
Sebebi tespit edilemeyen hadisler	22	%3,36
TOPLAM	653	

Mâlik'e nisbeti problemlili olan rivayetler listeden çıkarıldığında ise tablo şöyle oluşmaktadır:

Hadis Tasnifleri	Sayıları	Yüzdelik Oranı
Eserin muhtasar tutulması gayesiyle Muvatta'a alınmayan hadisler	131	%50,97
Ahkâm dışı hadisler	82	%31,12
Amel-i Ehl-i Medine ve diğer delillerin etkisiyle esere alınmayan hadisler	22	% 8,56
Sebebi tespit edilemeyen hadisler	22	%8,56
TOPLAM	257	

Bu başlıklar içinde oran olarak az olmasına rağmen, *Muvatta*'nın ahkâm ağırlıklı bir eser olması sebebiyle ilk incelenecek konu Mâlik'in fikhî görüşlerine muhalif olan hadisler olacaktır.

3.2.1. Amel-i Ehl-i Medine ve diğer delillerin etkisiyle Muvatta'a alınmayan hadisler

İmam Mâlik'ten rivayet edildiği halde *Muvatta*'nın herhangi bir nüsha rivayetinde sened ve metin olarak yer almayan ahkâm hadislerinin sayısı 22'dir. İlgili hadislerin ahkâma delalet edip etmedikleri, İmam Mâlik'in *Muvatta*'nda uyguladığı ve bizim de incelemeye tabi tuttuğumuz usulü dikkate alınarak belirlenmiştir. Yine onun *Muvatta*'da uyguladığı hadis ve fikhî metodunu incelediğimiz kısımda da tespit ettiğimiz gibi, *Muvatta*'da bir konuda Mâlik'in fikhî görüşlerine muvafık ve muhalif hadisler bir arada rivayet edilmediği

görülmüştür.³⁴¹ Bu fikhî görüşlerin dayanağı Medine ameli olabildiği gibi, amelin mevcut olmadığı durumlarda onun içtihadı söz konusu olmaktadır. Ancak iki durumda da o, eserinde aynı anda görüşüne uygun ve muhalif haberleri zikretmemektedir.

Ayrıca Mâlik'in merviyatında bir konuda yalnızca görüşüne aykırı hadisler varsa, bu durumlarda ilgili hadisleri eserinde rivayet etmiş ve sonrasında bu hadislerin hilafına olan görüşlerini söylemiştir. Dolayısıyla bu başlık altında incelenecek hadisler, Mâlik'in merviyatında fikhî görüşüne muvafık hadislerin varlığı sebebiyle *Muvatta'*na almasına gerek kalmayan rivayetlerden müteşekkil olacaktır.

Örneğin teyemmüm bahsinde o, *Muvatta'*da teyemmümün nasıl yapılacağıyla ilgili yalnızca İbn Ömer'in kavlini rivayet etmekle yetinmiştir. Bu hadiste anlatıldığına göre İbn Ömer yüzünü ve sonrasında iki kolunu dirseklerine kadar mesh ederek teyemmüm abdesti almaktadır. Ayrıca o, hadisi naklettikten sonra bizzat kendi ifadeleriyle teyemmümün nasıl yapılacağına dair detaylı bir açıklama da yapmıştır.³⁴² Ancak Mâlik'in merviyatında aynı zamanda bu konuda farklı bir uygulamaya işaret eden şu merfû hadis bulunmaktadır:

أخبرنا العباس بن عبد العظيم العمري قال: حدثنا عبد الله بن محمد بن أسماء قال حدثنا جويرية، عن مالك، عن الزهري، عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة أنه أخبره، عن أبيه، عن عمار بن ياسر قال: تيممنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بالتراب فمسحنا بوجوهنا وأيدينا إلى الماكب.

*Ammâr b. Yâsir şöyle demiştir: “Biz Resûlullah (s.a.v) ile toprakla teyemmüm abdesti aldığımızda, yüzümüzü ve ellerimizden omuzlarımıza kadar olan bölgeyi mesh ettik.”*³⁴³

Mâlik tarikiyle birçok kaynakta sahih senedlerle rivayet edilen bu merfû hadis, teyemmümü dirseklere kadar değil de omuzlara kadar mesh ederek yapma hususunda *Muvatta'*da rivayet edilen mevkuf rivayetle tearuza sebep olmaktadır. İbn Abdülber, Zührî'nin de teyemmümün avuç içi de dahil olmak üzere omuzlara kadar yapılacağı görüşünde olduğunu, ancak bunun çoğunluğun görüşüne ve uygulamasına aykırı olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca ona göre bu hâdis teyemmüm ayetlerinin indiği sefer esnasında gerçekleşmiş, ancak konu hakkında gelen farklı rivayetlerde bazı sahâbenin omuzlarına kadar değil, dirseklerine kadar mesh ettiği de söylenmiştir.³⁴⁴ Meseleyi tartıştıktan sonra İbn Abdülber, ilgili rivayetler arasında tearuz olduğu için konuyu Kur'an'ın zahirine götürmek gerektiğini söylemektedir.³⁴⁵ Netice

³⁴¹ Bu durumun istisnalarından bahsedilmişti.

³⁴² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Tahâret, 24/90.

³⁴³ Nesâ'î, *el-Muctebâ mine's-Sunen es-Sunenu's-Suğrâ*, thk. 'Abdulfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetu'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 1406/1986), Tahâret, 202; *es-Sunenu'l-kubrâ*, thk. Hasen 'Abdulmun'im (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001), 1/191; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 1/320; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî İbn Hibbân, *es-Sahîh*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1408/1988), 4/133; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 1/110.

³⁴⁴ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 19/283-285.

³⁴⁵ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 19/287.

itibariyle Mâlik, İbn Ömer'in uygulamasını, merfû olmasına rağmen bu hadise tercih etmiş, merviyatı arasında bulunduğu halde görüşüne muhalif olan bu hadisi eserine almamıştır. Burada şöyle bir yorum yapmak mümkündür: İmam Mâlik'in *Muvatta'*ına alacağı hadislerde uyguladığını öne sürdüğümüz usul dikkate alınacak olursa, söz gelimi İbn Ömer'in rivayetini hiç işitmemiş olsaydı, yukarıdaki (Nesâ'î'nin de rivayet ettiği) hadisi eserine alacak ve bununla amel etmediğini belirterek teyemmümün yapıyla ilgili yerleşik uygulamaya işaret edecekti.

*Muvatta'*da bazı hadisler haram, helal veya mekruh hükmüne delalet ettiği gibi bazen de ibhâm söz konusu olmaktadır. Seferdeyken oruç tutulması meselesi bunlardan biridir. *Muvatta'*da Sıyâm kitabında ilgili bâb altında Mâlik altı adet hadis rivayet etmiştir.³⁴⁶ Bunlardan dördü merfû ikisi mevkuftur. Hadislerin muhtevasına bakıldığında görülmektedir ki, kimisinde Hz. Peygamber (s.a.v) sefer esnasında ashabıyla beraber orucunu bozmuştur.³⁴⁷ Ancak Enes b. Mâlik'in kaydettiğine göre seferlerde ne oruç tutanlar ne de tutmayanlar ayıplanmıştır.³⁴⁸ Ayrıca düzenli olarak oruç tuttuğunu ve seferde bu orucuna devam edip edemeyeceğini merak eden Hamza b. 'Amr el-Eslemî'nin sorusuna Hz. Peygamber'in (s.a.v) "istersen tut istemezsen tutma" dediği de aynı yerde rivayet edilmektedir.³⁴⁹ Nitekim rivayetlerin bazılarına göre, seferde oruç tutulmasıyla ilgili bu serbestliği kimi sahâbe uygulamış kimisi de uygulamamıştır.³⁵⁰ İmam Mâlik ilgili bâbın herhangi bir yerinde görüş bildirmemiş ve dolayısıyla bu meseledeki muhayyerliği kabul etmiştir. Onun merviyatında bulunmasına rağmen eserine almamayı tercih ettiği aşağıdaki hadis bunun en önemli işaretlerinden biridir:

حدثنا محمد بن عبدوس بن كامل، ثنا حجاج بن الشاعر، ثنا يزيد بن أبي حكيم، ثنا مالك بن أنس، عن ابن شهاب، عن صفوان بن عبد الله عن أم الدرداء، عن كعب بن عاصم، قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ليس من البر الصيام في السفر.

*Kâ'b b. Âsım'ın rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Seferdeyken oruç tutmak sevap (faziletli bir amel) değildir"*³⁵¹

*Muvatta'*da bulunan ve seferde oruç tutmanın mübahlığına delalet eden hadislerle karşın bu rivayetten tutulmasının faziletli bir amel olmayacağı manası çıkmaktadır. Hadisi eserinde senedsiz bir şekilde nakleden İbn Abdülber de bu manaya itiraz etmektedir. Zira ona göre Hz.

³⁴⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Sıyâm, 7/21-26.

³⁴⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Sıyâm, 7/21-22.

³⁴⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Sıyâm, 7/23.

³⁴⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Sıyâm, 7/24.

³⁵⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Sıyâm, 7/25-26.

³⁵¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdî b. 'Abdulmecîd es-Selefî (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 19/174; Hafîb el-Bağdâdî, *Muvaddahu Evhâmî'l-Cem' ve't-Tefrîk*, thk. 'Abdulmu'tî 'Emîn Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1986), 2/37.

Peygamber'in seferde oruç tutmuş olduğundan bahseden rivayetler esastır. Ayrıca o, bu hadisin farklı tariklerine işaret ederek aslında muayyen bir sahâbiyi konu aldığını ve özel bir ruhsat içerdiğini düşünmektedir.³⁵² Ancak Mâlik tarikiyle gelen rivayet doğrudan bir kerahete işaret edebileceği için muhtemelen *Muvatta*'a alınmamıştır. Zira ilgili bâbda rivayet edilen hadisler seferde oruç tutmanın mübah olduğu manası üzerine inşa edilmiş görülmektedir.

Bir başka örnek, erkeklerin tek parça kıyafetle namaz kılıp kılamayacaklarıyla ilgili tartışmada karşımıza çıkmaktadır. İmam Mâlik *Muvatta*'da ilgili bâbda üçü merfû, ikisi mevkuf ve biri maktu olmak üzere altı hadis rivayet etmiştir.³⁵³ Bu hadislerin tamamı, erkeklerin tek parça kıyafetle namaz kılmalarının cevazına delalet etmektedir. Merfû hadislerin birinde bizzat Hz. Peygamber (s.a.v) tek parça bir kıyafetle namaz kılmış ve omuzlarını örtmüştür.³⁵⁴ Diğerlerinde ise iki parça kıyafet bulamayanların tek parçayla kılmasına izin vermiş³⁵⁵, o tek parçayı da belden aşağısını kapatacak şekilde giymesini buyurmuştur.³⁵⁶ Mevkuf ve maktu' rivayetlerde ise Câbir b. Abdullah ve Muhammed b. Amr b. Hazm'ın tek parça kıyafetle namaz kıldıklarını³⁵⁷ hatta Ebû Hüreyre'nin askılıkta başka giysileri olduğu halde tek parçayla kıldığı söylenmektedir.³⁵⁸ Bâbın sonunda ise Mâlik, "*bence tek bir gömlekle namaz kılanın yapacağı en iyi şey, omuzlarını bir kumaş parçasıyla veya sarıkla örtmesidir*" diyerek bu uygulamanın ihtiyata işaret ettiğini belirtmiştir.

Ayrıca onun bu ifadesinden, mesele hakkında bir ihtilafın bulunduğu sezilmektedir. Bunun sebebi ise aynı konu hakkında Mâlik'in başka bir hadise daha vakıf olmasıdır:

حدثنا أبو عاصم، عن مالك، عن أبي الزناد، عن عبد الرحمن الأعرج، عن أبي هريرة، قال قال النبي صلى الله عليه وسلم: لا يصلي أحدكم في الثوب الواحد ليس على عاتقيه شيء.

*Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Nebî (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Hiçbiriniz omuzlarında (başka) herhangi bir örtü olmadığı halde namaz kılmasın"*³⁵⁹

Mâlik *Muvatta*'da Hz. Peygamber'in (s.a.v) tek parça kıyafetle kıldığı bir namazda omuzlarını örtmesinden bahseden hadisi rivayet etmiş olsa da aynı bâbda rivayet ettiği diğer bir merfû hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) tek bir kısa elbisesi bulunan kimseler için sadece belden aşağısının örtülmesini yeterli görmüştür. Onun kendi görüşünü ifade ettiği yerde

³⁵² İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 2/172-173; İbn Abdülber'in bahsettiği tarik için bk. Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Savm, 43.

³⁵³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*', Salâtü'l-cema'ât, 9/29-34.

³⁵⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*', Salâtü'l-cema'ât, 9/29.

³⁵⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*', Salâtü'l-cema'ât, 9/30.

³⁵⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*', Salâtü'l-cema'ât, 9/34.

³⁵⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*', Salâtü'l-cema'ât, 9/32-33.

³⁵⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*', Salâtü'l-cema'ât, 9/31.

³⁵⁹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Salât, 5; Şâfiî, *el-Umm*, 1/109; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 2/316.

söylediklerine bakıldığında da bunu bir şart olarak görmediği anlaşılmaktadır. Nitekim yukarıdaki hadisi Mâlik'ten rivayet edenlerden biri olan Şafî de bunun bir farziyete değil ihtiyata işaret ettiğini savunmuştur.³⁶⁰ Üstelik yukarıdaki omuzları örtmeyi şart koştan hadisin sahâbi ravisi, aynı zamanda *Muvatta*'da birden fazla kıyafeti olmasına rağmen tek elbiseyle namaz kıldığı rivayet edilen Ebû Hüreyre'dir. Dolayısıyla İmam Mâlik, eserinde naklettiği hadisleri bu ihtiyatı açıklayacak şekilde tertip etmiş, görüşünün aksine olup bir yasaklama ifade eden hadisi ise bizzat kendisi rivayet etmiş olmasına rağmen *Muvatta*'na almamıştır.

İmam Mâlik'in hadis meclislerine Medine dışından gelen talebelerin olduğundan ve bu heyetlerin Medinelilerden sonra sırayla meclise kabul edildiğinden bahsedilmişti.³⁶¹ Bu heyetler içerisinde Mâlik'in kendilerinden hadis rivayet ettiği raviler nadiren de olsa görülebilmektedir. Ancak şehir dışından gelen raviler içerisinde Mâlik, Kûfeli olanlara karşı ayrı bir tavır takınmaktadır. Kûfelilerin nebizi helal görmelerinden dolayı Mâlik'in onlardan asla hadis almadığı söylenmektedir. Abdullah b. İdrîs el-Evdî (ö. 192/807-808) ise Kûfeli olmasına rağmen Mâlik'in istisna tuttuğu kişilerdendir, çünkü o, kendi mezhebinin hilafına nebizi haram kabul etmektedir.³⁶² Bu özelliklere sahip olan Abdullah el-Evdî aynı zamanda Mâlik'ten, onun görüşlerinin zıddına bir hüküm içeren şu hadisi rivayet etmiştir:

أخبرنا محمد بن العلاء قال: أخبرنا ابن إدريس، عن مالك بن أنس، عن الزهري، عن عبيد الله بن عبد الله، عن ابن عباس، عن الصعب بن جثامة، أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: لا جنى إلا لله ولرسوله، وسئل عن القوم فيصيبون الولدان قال: هم منهم.

*Sa'b b. Cessâme'nin işittiğine göre Resûlullah (s.a.v) "Allah ve Resulünden başkasına himâye yoktur" demiştir. Bunun üzerine (düşmana yapılan gece baskınlarında) karşılaşılan kadın ve çocuklar hakkında sorulduğunda ise, "onlar da aynı kavimdendirler" demiştir.*³⁶³

Muvatta'ın Cihâd kitabında Mâlik, savaşta kadın ve çocukları öldürmeyle ilgili konuda iki merfû, bir mevkuf ve bir maktu hadis rivayet etmektedir. Hadislerin tamamında savaşta kadın ve çocuklara zarar vermek yasaklanmıştır. Yukarıdaki hadiste ise gece baskınında ayırt edilemedikleri için kasıtsız ya da erkek savaşçılara ulaşmak için (bir nevi kalkan olarak kullanıldıkları için) mecburen öldürülen kadın ve çocuklardan söz edilmektedir. Bu hadisteki müsaadenin sonradan neshedildiğini söyleyenlere göre ise Hz. Peygamber'in (s.a.v)

³⁶⁰ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadîs* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990), 8/650.

³⁶¹ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/15, 30.

³⁶² Hafîb el-Bağdâdî, *Şerefu Ashâbi'l-Hadîs*, thk. Mehmet Sait Hatiboğlu (Ankara: y.y., ts.), 87; Ebû Ahmed 'Abdullâh b. 'Adiy el-Curcânî İbn 'Adiy, *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*, thk. Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd - 'Alî Muhammed Mu'avvid (Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/82.

³⁶³ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'in Şelebi (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1421), 8/26; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 9/62.

yasaklaması sonradan gerçekleşmiştir.³⁶⁴ Netice itibariyle sahih senedlerle Mâlik'ten rivayet edilen bu hadis, eserde rivayet edilen hadislerle ve Mâlik'in görüşüne aykırı olması sebebiyle *Muvatta'*a alınmamış görünmektedir.

Sıradaki iki örnek hadis ise Müsâkât³⁶⁵ ile alakalıdır. İlkinde Hayber'in fethinden sonra Yahudilerden alınan arazilerden ve bunlara uygulanan muameleden bahsedilmektedir. İmam Mâlik *Muvatta'*da bu konu için özel bir bâb açmıştır. Burada yalnızca iki merfû hadis rivayet etmiş, sonrasında kendi görüşlerini sıralamıştır.³⁶⁶ Rivayet edilen iki merfû hadisin de muhtevası müşterektir: Hayber fethedildikten sonra Hz. Peygamber (s.a.v) hurma bahçelerini Yahudilerin elinden almamış, ancak onları bu bahçeler üzerinden vergiye bağlamıştır. Yahudiler vergi olarak ister bahçenin mahsullerinden, isterlerse de bu mahsulün değeri ölçüsünde para vermektedirler.³⁶⁷

Fakat İmam Mâlik'in merviyatı içerisinde *Muvatta'*ına almadığı muhalif merfû bir hadis daha vardır:

حدثني محمد بن المنثري، حدثنا ابن مهدي، عن مالك بن أنس، عن زيد بن أسلم، عن أبيه، عن عمر رضي الله عنه، قال: لولا آخر المسلمين، ما فتحت عليهم قرية إلا قسمتها، كما قسم النبي صلى الله عليه وسلم خير.

*Hz. Ömer'in (r.a) şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Müslümanların sonradan gelecek nesilleri (ni düşünüyor) olmasaydım, fethedilen her bir araziye, Peygamber'in (s.a.v) Hayber'de yaptığı gibi gaziler arasında taksim ederdim”.*³⁶⁸

Hz. Ömer'den nakledilen bu hadise göre ise Hayber arazileri, gaziler arasında bölüştürülerek ganimet muamelesi görmüştür.³⁶⁹ Netice itibariyle *Muvatta'*da rivayet edilen iki merfû hadise muarız olan yukarıdaki rivayet, önceki örneklerde olduğu gibi esere dahil edilmemiştir.

Benzer konuda gelen ikinci örnek ise arazi kiralamanın şartlarıyla alakalıdır. Ancak bu örnekte yaşanan tenakuz diğerlerinden farklı bir özelliğe sahiptir. *Muvatta'*da ilgili bâbda bir merfû ve dört mevkuf olmak üzere toplamda beş hadis rivayet edilmiştir. Hadislerin tamamının muhtevası, ziraat arazilerinin altın veya gümüş karşılığında kiraya verilebileceği,

³⁶⁴ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 16/145; Ebû'l-Muttarîf 'Abdurrahmân b. Mervân el-Ensârî el-Kunâzî'î, *Tefsîru'l-Muvatta'*, thk. 'Âmir Hasen Sabrî (Katar: y.y., 1429/2008), 2/580; Kemâhî, *el-Müheyya*, 4/189.

³⁶⁵ **Müsâkât**: Ürünü paylaşma esasına dayanan bağ-bahçe ortaklığı. Hamdi Döndüren, “Müsâkât”, DİA, 2006, 32/70-71.

³⁶⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Müsâkât, 1/1-2.

³⁶⁷ Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/118-120.

³⁶⁸ el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Meğâzî, 40; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Harâc, 24; Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-'Asâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebu'r-Ruşd, 1409), 6/466; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 6/456.

³⁶⁹ İbn Abdülber bu hadisin Mâlik tarafından rivayet edildiğini kabul etmekle beraber hem *Muvatta'*da olan hem de Mâlik dışı tariklerle rivayet ettiği farklı merfû hadislerle ihticâc ederek fetih arazisini ganimet olarak dağıtmayı uygun bulmadığını söylemektedir. İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 6/456-457.

fakat tarladan elde edilen mahsul üzerinden kiraya verilemeyeceği noktasında müşterektir.³⁷⁰ Bu örneği diğerlerinden farklı kılan ise, merfû olan hadisin sahâbeden Râfi‘ b. Hadîc (ö. 73/692) tarafından rivayet edilmiş olmasıdır. Burada Râfi‘, Hz. Peygamber’in (s.a.v) tarlaları kiraya vermeyi yasakladığını rivayet etmiş, sonrasında kendisine sorulan müstakil bir soru üzerine altın veya gümüş karşılığı kiralamayı bu yasaktan istisna tutmuştur. Devamında Mâlik şu hadisi de rivayet etmiştir:

İbn Şihab’dan naklen, “Salim b. Abdullah b. Ömer’e ziraat arazilerini kiraya vermeyi sorduğumda “Altın ve gümüş karşılığında olursa bir mahzuru yoktur” diye cevap verdi. İbn Şihab diyor ki, ona “Rafi‘ b. Hadic’den rivayet edilen hadis hakkında ne dersin?” dediğimde: “Rafi‘ (Hz. Peygamber’in uygulamasını, hatalı olarak) mutlak yasak şeklinde anlatmış.³⁷¹ Eğer benim bir ziraat arazim olsa onu kiraya verirdim” diye cevap verdi.³⁷² Yalnızca bu rivayetlere bakıldığında Sâlim b. Abdullah’ın (ö. 106/725) Râfi‘ye yönelik tenkidi tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak Mâlik, yine Râfi‘den gelen ve Muvatta’daki tarikin metnine çok benzeyen farklı bir hadis daha rivayet etmektedir:

حدثنا عبد الله بن محمد بن أسماء، حدثنا جويرية، عن مالك، عن الزهري، أن سالم بن عبد الله، أخبره قال أخبر رافع بن خديج عبد الله بن عمر، أن عميه، وكاننا شهدا بدرا، أخبرنا أن رسول الله صلى الله عليه وسلم: نهي عن كراء المزارع قلت لسالم: فتكرهها أنت؟ قال نعم، إن رافعا أكثر على نفسه.

Sâlim b. Abdullah, Zührî’ye şöyle haber verdi: “Râfi‘ b. Hadîc, Abdullah b. Ömer’e, iki amcasının -ki ikisi de Bedir savaşına iştirak etmiş- kendisine şöyle haber verdiğini nakletti: “Resûlullah (s.a.v) tarlaların kiraya verilmesini yasakladı”. Bunun üzerine Zührî der ki: Ben Sâlim’e: “Peki sen tarlaları kiraya veriyor musun?” diye sordum. O da: “Evet veriyorum. Çünkü Râfi‘ kendi aleyhine sözü çoğaltmıştır (hususî bir delaleti olan hadisten, hatalı şekilde umumî delalet çıkarmış)” dedi.³⁷³

Bu hadise bakıldığında Sâlim’in Râfi‘e yönelttiği tenkidi anlamlandırmak mümkün görünmektedir. Çünkü burada Râfi‘nin yalnızca yasaklamaya delalet eden lafızları zikredilmektedir. Muvatta tarikinde ise Hz. Peygamber’in (s.a.v) yasaklamasının istisnası olan altın ve gümüş üzerinden kiralama cevazı görülebilmektedir. Yani bu hadisin Muvatta’a alınmamasının sebebi, metnindeki eksikliğin Mâlik’in görüşünün aksine bir manaya delalet etmesi endişesi olabilir. Nitekim İbn Abdülber de bu hadisin zahiri manasının ziraat arazilerini kiraya vermenin yasaklanması şeklinde anlaşılabileceğinden bahsetmekte, bunun

³⁷⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Kirâu’l-arz, 1/1-5.

³⁷¹ Yani yasaklananları da yasaklanmayanları da bir arada rivayet etti. (Bâcî, *el-Muntekâ*, 5/143).

³⁷² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, Kirâu’l-arz, 1/3.

³⁷³ Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, Meğâzî, 12; Nesâ’î, *es-Sunenu’l-kubrâ*, 4/407; Beyhakî, *es-Sunenu’l-kubrâ*, 6/214.

doğru bir hüküm olmayacağını açıklamaktadır.³⁷⁴ Dolayısıyla ilgili bâbda zaten görüşünü destekleyen beş hadis rivayet eden Mâlik'in, farklı manaya gelebilecek bu hadisi nakletmesine artık gerek kalmamıştır.

Örnek vereceğimiz son hadis ise Mâlik'in merfû bir şekilde rivayet ettiği, cemaatin namazda hata eden imamı uyarmasıyla ilgili bir konuda olacaktır. İmam Mâlik *Muvatta'*nda bu konuda yalnızca bir merfû hadis rivayet etmiştir. Bu hadiste, biraz gecikmeli geldiği vakit namazında imamete geçmiş olan Hz. Ebu Bekir'i uyarmak için cemaatin el çırpıldığını gören Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle demektedir: “*Namazda çokça el çırpıldığınızı gördüm. Namazda kime bir şey arız olursa “Sübhânallâh” desin. Bu şekilde anlatmak istediğinizi namazdakine anlatmış olursunuz. Namazda el çırpma kadınlar mahsus bir harekettir*”.³⁷⁵ Ancak muhtemelen farklı bir mesâil meclisinde Mâlik'in aynı konuda muhalif bir hadisle fetva verdiği de şöyle rivayet edilmiştir:

حدثنا يونس قال: أخبرنا ابن وهب قال: وسئل مالك: أتصفق المرأة في الصلاة؟ قال: لا، قال النبي صلى الله عليه وسلم: من نابه شيء في صلاته فليسبح.

Mâlik'e “kadınlar namazda alkışlarlar mı?” diye soruldu. O da: Hayır, çünkü Peygamber (s.a.v), “Kime namazda bir şey arız olursa ‘Sübhânallâh desin’ buyurmuştur” dedi.³⁷⁶

Burada dikkat çeken hususlardan birisi Mâlik'in bu hadisi, kendisine yöneltilen bir soru üzerine senedsiz (muallak) bir şekilde rivayet edip hadis doğrultusunda fetva vermiş olmasıdır. Ancak ne bu hadise ne de bu istikamette bir görüşüne *Muvatta'*da rastlanmaktadır Bunun sebebi, o sırada Mâlik'in bu hadisin tam senedine ve metnine vakıf olmaması olabilir. Nitekim hadisi ondan en eski öğrencilerinden biri olan İbn Vehb rivayet etmiştir. Bu durumda Mâlik'in daha sonradan *Muvatta'*ına aldığı hadise erişmiş ve görüşünü değiştirmiş olması ihtimal dahilindedir.

Muvatta' şârihleri ise bu hadisin varlığından haberdar değil gibidirler. İbn Abdülber konuyu *Muvatta'*da rivayet edilen hadis üzerinden ele almaktadır. O, Mâlik ve ashabının görüşünün, kadınlar için “Sübhânallâh” demenin de alkışlamanın da caiz olabileceği; erkekler için ise yalnızca “Sübhânallâh” demenin caiz olduğu, fakat erkeklerin namazda alkışlamasının da namazlarını bozmayacağı şeklinde oluştuğunu söylemektedir. Ayrıca bazı ulema, kadınların sesini işitmenin fitneye sebep olabileceği tehlikesinden dolayı onların sadece alkışlamasını uygun görmüştür.³⁷⁷ Netice itibariyle bu hadis *Muvatta'*da olsaydı, eserde birbiriyle zıt hükümler içeren hadisler bir arada bulunmuş olacaktı. Ancak buraya kadar verilen tüm

³⁷⁴ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 3/34-35.

³⁷⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Kasru's-salâti fi's-sefer, 20/61.

³⁷⁶ Tahâvî, *Şerhu Muşkili'l-âsâr*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1415/1994), 5/10.

³⁷⁷ İbn 'Abdülber, *el-İstizkâr*, 6/240-241; *et-Temhîd*, 21/103.

örneklerde de görüldüğü üzere Mâlik'in *Muvatta*'daki hadis rivayet etme metodu bu şekilde cereyan etmemiş, zıt hükümler ihtiva eden hadisler bir arada rivayet edilmemiştir.

Önceki başlıklarda bahsi geçen temettü haccı örneğini³⁷⁸ de burada hatırlatmak mümkündür. Mâlik ilgili bâbda yalnızca temettü hacının yapıldığının örnek uygulamalarını ihtiva eden hadisleri rivayet etmiş, mahfuzatında bulunduğu halde, “*İki müt‘a vardır ki bunlar Nebî (s.a.v) zamanında yasaklanmıştı: biri haccın müt‘ası (temettü haccı) ikincisi müt‘a nikahıydı*”³⁷⁹ hadisini eserine almamıştır. Üstelik bu hadiste, esasen kendisinin de kabul ve rivayet ettiği³⁸⁰ müt‘a nikahının yasaklanması meselesi de yer almaktadır. Ancak temettü haccının yasaklandığı ifadesi onun görüşlerine aykırı olduğu için, ayrıca konu hakkındaki görüşüne mesned teşkil eden hadisler de mevcut olduğu için bu rivayet esere dahil edilmemiştir. Ayrıca bu noktada Mâlik'in bir başka *Muvatta* dışı hadisinden söz etmek gerekmektedir. İbn Ömer'in oğlu Sâlim, babasıyla Şam'dan gelen bir adam arasında yaşanan diyalogu şu şekilde nakletmektedir:

حدثنا دعلج بمكة في المسجد الحرام، حدثنا أبو علي محمد بن عمرو بن النضر قشمر النيسابوري، حدثنا حفص يعني ابن عبد الله، حدثنا إبراهيم بن طهمان، عن مالك بن أنس، عن الزهري، عن سالم بن عبد الله بن عمر، أنه حدثه أنه، سمع رجلاً، من أهل الشام وهو يسأل عبد الله بن عمر عن التمتع بالعمرة إلى الحج، فقال عبد الله: فهي الحلال، فقال الشامى: إن أباك قد نهي عنها، فقال عبد الله: رأيت إن كان أبي نهي عنها، وقد صنعها رسول الله صلى الله عليه وسلم، أتبع أمر أبي، أم أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال الرجل: بل أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال: قد صنعها رسول الله صلى الله عليه وسلم.

*Şamlı bir adam İbn Ömer'e temettü haccının hükmünü sordu. İbn Ömer, “helaldir” dedi. Bunun üzerine Şamlı adam, “Fakat senin baban (Hz. Ömer) bunu yasaklamış” deyince İbn Ömer, “Babam yasaklamışsa ne olacak? Şüphesiz Resûlullah (s.a.v) temettü haccını yapmıştı. Sen babamın emrine mi uyacaksın yoksa Resûlullah'ın emrine mi?” diye sordu. Adam da “elbette Resûlullah'ın emrine uyacağım” deyince İbn Ömer, “o halde (bil ki) Resûlullah bunu (temettü haccını) yapmıştı” dedi.*³⁸¹

Önceki bölümde de bahsedildiği üzere Hz. Ömer'in temettü haccını yasakladığından bahseden Dahhâk b. Kays rivayeti, İmam Mâlik tarafından bu şekilde anlaşılmamıştır. Zira *Muvatta*'da Sa'd b. Ebû Vakkâs ile Dahhâk b. Kays arasındaki tartışmayı konu alan rivayette verilen bu bilgi, eserin başka bir yerinde yine Hz. Ömer'den rivayet edilen başka bir hadisle

³⁷⁸ “Muvatta'da güncelleme meselesi” adlı başlıkta tartışılmıştır s. 49.

³⁷⁹ Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 2/338; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsar*, 2/146; İbnu'l-Mukrî, *el-Mu'cem*, 240; Reşîd el-Attâr, *Esmâi'r-Ruvât*, 170-171.

³⁸⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, Nikâh, 18/41-42.

³⁸¹ Ebû'l-Huseyn Muhammed b. 'Ahmed b. 'Abdurrahmân b. Yahyâ b. Cumey' el-Ğassânî es-Saydâvî İbn Cumey' es-Saydâvî, *Mu'cemu's-Şuyûh*, thk. Ömer 'Abdusselâm Tedmürî (Beyrut; Trablus: Dâru'l-İmân, 1405/1984), 274; Ebû Muhammed 'Alî b. Ahmed el-Endelüsî İbn Hazm, *Haccetu'l-Vedâ*, thk. Ebû Suheyb el-Kermî (Riyad: y.y., 1998), 398.

açıklanmaktadır.³⁸² Şâfiî de Mâlik'in bir öğrencisi olarak meseleyi bu şekilde anlamış ve Hz. Ömer'in kastının hacla umre arasını ayırmanın faziletine işaret etmek olduğunu söylemiştir.³⁸³ Fakat yukarıdaki İbn Ömer ve Şamlı adam arasında yaşanan konuşmadan yine Hz. Ömer'in temettü haccını yasakladığı sonucu çıkmaktadır. Mâlik benzer bir bilgi içeren Dahhâk hadisini eserine almasına rağmen muhtemelen görüşüne aykırı manaya gelen bir başka hadisi daha eserine almaya gerek duymamıştır. Çünkü onun rivayet usulünde ihtisar önemlidir.

Örneklerin çoğaltılması durumunda da netice değişmemektedir. İmam Mâlik *Muvatta*'da, işittiği tüm hadisleri rivayet etmek gibi bir metot gözetmemiştir. Eğer bir konuda görüşüne muvafık bir hadisi varsa bunu rivayet etmekle yetinmiş, görüşüne muvafık bir hadisi yoksa muhalif olan hadisi rivayet edip fetvasını bu hadisin aksi yönünde vermekten çekinmemiştir.

3.2.2. Eserin muhtasar tutulması gayesiyle *Muvatta*'a alınmayan hadisler

İmam Mâlik'in işittiği bütün hadisleri rivayet etmeme metodu ise yalnızca ahkâm hadisleri için geçerli değildir. Bu elemeler yukarıda bahsedildiği üzere fıkıh meseleleriyle ilgili olabildiği gibi aynı zamanda Mâlik'in eserini muhtasar tutma isteğiyle de gerçekleşmiştir. Zira o, hadis rivayetini çoğaltmak yerine hadisler üzerinde fıkhetmeyi önceleyen bir alimdir. Onun bu tutumu, rivayet ettiği hadislerin farklı tariklerini eserinden elemesine sebep olmuş görünmektedir. Tıpkı ahkâm hadislerinde olduğu gibi, muhtelif meclislerde rivayet etmiş olsa bile Mâlik, birden fazla tarikini işittiği hadislerin tamamını eserinde zikretmeyi tercih etmemektedir. Nitekim bu konuda Beyhakî "*Mâlik'in eserine almadığı iki tür hadis çeşidi vardır; birincisi Muvatta'da hiç rivayet etmediği, ikincisiyse farklı tarikle rivayet ettiği hadislerdir*" demektedir.³⁸⁴ İmam Mâlik'in, farklı tariklerini tercih etmesi sebebiyle *Muvatta*'na almadığı bu hadislerin sayısının yüz otuz bir (131) adet olduğunu tespit etmekteyiz. Dolayısıyla aşağıda örnekleri incelenecek hadislerin ortak noktası, *Muvatta*'da farklı tariklerinin bulunmasıdır.

Mâlik'in eserini muhtasar tutma isteğiyle bağlamındaki tercihlerinin sebepleri ise değişkenlik arz etmektedir. Mesela o, birden fazla tarikine vakıf olduğu hadislerde bazen âlî isnadı öncelerken, bazen mürsel hadisi muttasıl olana tercih etmektedir. Bazı durumlarda ise raviler arasında tercihte bulunarak daha çok güvendiği sened zincirlerini diğerlerine takdim etmiştir.

³⁸² Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ*', Hâc, 21/67.

³⁸³ Şâfiî, *el-Ümm*, 7/226.

³⁸⁴ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Beyânü hata'i men ahta'e 'ale's-Şâfi'i*, thk. Şerif Nâyif Duays (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1402), 174.

3.2.2.1 Âlî isnad tercihi

İmam Mâlik, döneminin önde gelen muhaddislerinden ve Medine'nin hadis bilgisinin en büyük temsilcilerinden biri olma vasfıyla tabii olarak âlî isnada önem veren bir imamdır. Yaşadığı dönem ve şehir itibarıyla bir hadisin senedini en kısa yoldan Hz. Peygamber'e (s.a.v) veya sahâbeye ulaştırma açısından da avantajlı bir mevkidedir. Nitekim onun *Muvatta*'da rivayet ettiği âlî isnadlı hadisler bu açıdan övülmüş en sıhhatli senedler arasında sayılmıştır.³⁸⁵ Onun âlî isnadı diğerlerine takdim ettiği *Muvatta* dışı hadislerine bakıldığında da görülebilmektedir. Örneğin kadınların Hz. Peygamber'e biat etmesiyle ilgili gelen rivayetler içerisinde Mâlik, Muhammed b. el-Münkedir'in Ümeyme Binti Rukayka'dan rivayet ettiği şu hadisi eserine almıştır:

حدثني مالك، عن محمد بن المنكدر، عن أميمة بنت رقيقة، أنها قالت أتيت رسول الله صلى الله عليه وسلم في نسوة بايعنه على الإسلام، فقلن يا رسول الله، نبايعك على أن لا نشرك بالله شيئاً، ولا نسرق، ولا نزن، ولا نقتل أولادنا، ولا نأتي بيهتان نفتريه بين أيدينا وأرجلنا، ولا نعصيك في معروف، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: فيما استطعتن وأطقتن، قالت فقلن: الله ورسوله أرحم بنا من أنفسنا، هلم نبايعك يا رسول الله، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إني لا أصافح النساء، إنما قولي لمائة امرأة كقولي لامرأة واحدة أو مثل قولي لامرأة واحدة.

Ümeyme Binti Rukayka şöyle rivayet etmiştir: *İslam üzere Resûlullah'a (s.a.v.) biat eden kadınlar arasında ben de vardım. Onlar şöyle dediler: "Ya Resûlullah, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacağımıza, hırsızlık yapmayacağımıza, zina etmeyeceğimize, çocuklarımızı öldürmeyeceğimize, iftirada bulunmayacağımıza, iyiliklerde sana karşı gelmeyeceğimize dair sana söz veriyoruz". Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): "Gücünüzün yettiği hususlarda" buyurdu. Onlar: "Allah ve Resulü bize, bizden daha merhametlidir. Ya Resûlallah, gel sana biat edelim" dediklerinde Resûlullah (s.a.v.): "Ben kadınlarla tokalaşmam, benim yüz kadına söylediğim söz, bir kadına söylediğim söz gibidir" buyurdu.*³⁸⁶

Ancak onun merviiyatı içerisinde Hz. Aişe'den aynı konuda gelen şu hadis de yer almaktadır:

وحدثني هارون بن سعيد الأيلي، وأبو الطاهر، قال أبو الطاهر: أخبرنا، وقال هارون: حدثنا ابن وهب، حدثني مالك، عن ابن شهاب، عن عروة، أن عائشة، أخبرته، عنبيعة النساء، قالت: ما مس رسول الله صلى الله عليه وسلم بيده امرأة قط، إلا أن يأخذ عليها، فإذا أخذ عليها، فأعطته، قال: اذهبي، فقد بايعتك.

H. Aişe, kadınların Resûlullah'a (s.a.v) biat edişini şöyle anlatmıştır: *Resûlullah (s.a.v) (biat alırken) hiçbir kadının eline dokunmadı. Her kadından (biati sözle) alırdı. Kadından sözle biat aldığında o da biat edince "gidebilirsin, senin biatini aldım" buyururdu.*³⁸⁷

³⁸⁵ Khaldi, *İmam Malik*, 126.

³⁸⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Bey’at, 1/2.

³⁸⁷ Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, İmâre, 89; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Harâc, 9; Ebû ‘Avâne, *Mustahrec*, 15/262; İbn Abdülber bu hadisin Muvatta'nın herhangi bir rivayet nüshasında olmadığını söylemektedir. İbn Abdülber, *et-Temhid*, 12/245; Benzer metne sahip diğer Mâlik tarikleri için bk. Zehabî, *Siyer*, 8/128; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 12/393; Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-İsfahânî İbnü'l-Mukrî, *el-Müntehab min garâ'ibi ehâdîsi Mâlik b. Enes*, thk. Ebi Abdülbari Rıza b. Halid el-Cezâirî (Riyad: Dâru İbn Hazm, 1419), 1/46.

Mâlik'in eserine almayı tercih ettiği rivayet³⁸⁸ ise hem sened olarak daha kısa yoldan Hz. Peygamber'e ulaşmakta, hem de daha mufassal bir anlatım ihtiva etmektedir. Sahih senedlerle birçok eserde rivayet edilmiş olan yukarıdaki hadisi ise *Muvatta'*ına almamıştır.

Bazı tariklerin senedleri ise birbirinden tamamen farklı olabilmektedir. Mina ile Arafat arasında telbiye ve tekbir getirmekle alakalı hadislerde bu durum gözlenebilir. *Muvatta'*da Hac kitabında konu ile ilgili rivayet edilen hadis şu şekildedir:

مالك، عن محمد بن أبي بكر الثقفي أنه سأل أنس بن مالك وهما غاديان من منى إلى عرفة كيف كنتم تصنعون في هذا اليوم مع رسول الله صلى الله عليه وسلم؟ قال كان يهل المهل منّا فلا ينكر عليه، ويكبر المكبر فلا ينكر عليه.

*Muhammed b. Ebû Bekir es-Sekafî'den nakledildiğine göre o, Mina'dan Arafat'a giderken Enes b. Mâlik'e şöyle sormuştur: "Resûlullah (s.a.v.) ile beraberken bugün nasıl amel ediyordunuz?" diye sordum. Şu cevabı verdi: "İsteyen telbiyede bulunur, bir kısmımız da tekbir getirirdi. Hiç kimse kimseyi yadırgamazdı".*³⁸⁹

Görüldüğü üzere yukarıdaki hadis Muhammed b. Ebû Bekir es-Sekafî ← Enes b. Mâlik senediyle gelmektedir. Ancak Mâlik aynı konu hakkında benzer metinle gelen şu hadisi de rivayet etmiştir:

حدثنا أبو زرعة قال نا يحيى بن صالح الوحاظي قال نا مالك بن أنس، عن يحيى بن سعيد، عن عبد الله بن أبي سلمة، عن ابن عمر قال: غدونا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم من منى إلى عرفات، ومنّا الملبّي ومنّا المكبر.

*Abdullah b. Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte sabah vakti Mina'dan Arafat'a hareket ettik. Kimimiz telbiye kimimiz tekbir getiriyordu.*³⁹⁰

Bu rivayet ise Yahyâ b. Saîd ← İbn Ebû Seleme ← İbn Ömer tarikiyle Mâlik'e ulaşmaktadır.

Dolayısıyla burada Mâlik'in *Muvatta'*a âlî olan isnadı alıp, metni çok benzeyen bu hadisi eserine dahil etmediği görülmüştür. Onun bu sened tercihleri mürsel-muttasıl hadisler arasında da gerçekleşebilmektedir.

3.2.2.2 Mürsel/muttasıl sened tercihi

İmam Mâlik döneminde hadis ıstılahları henüz teşekkülünü tamamlamamıştı. Mürsel hadisler özellikle fıkıh sahasında hüccet olarak görülebiliyorlardı. Senedin ittisali ise ilerleyen dönemde İmam Şâfi'i ile birlikte sahih hadisin şartları arasında sayılmaya başlayacaktı. Bu sebeple Mâlik nazarında mürsel hadis hüccet değeri taşımakta ve sahih kabul edilmekteydi.

³⁸⁸ Mâlik b. Enes, el-Muvatta', Bey'at, 1/2.

³⁸⁹ Mâlik b. Enes, el-Muvatta', Hac, 13/43.

³⁹⁰ Taberânî, el-Mu'cemü'l-evsat, 5/63.

Dolayısıyla *Muvatta*'ına mürsel hadisleri de alabiliyordu.³⁹¹ Hatta onun *Muvatta* dışı hadislerini incelendiğinde, bazen merviyatında bir hadisin muttasıl tariki olduğu halde mürsel senedi tercih ettiği görülmüştür.

Örneğin Mâlik, *Muvatta*'da namazı kaçınıcı rekâtında olduğunu unutan kişinin yapması gerekenleri anlatan hadisi Zeyd b. Eslem ← Atâ b. Yesâr senediyle *Muvatta*'da mürsel olarak şöyle rivayet etmiştir:

مالك، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إذا شك أحدكم في صلاته فلم يدر كم صلى أثلاثاً أم أربعاً؟ فليصلي ركعة. وليسجد سجدة وهو جالس، قبل التسليم. فإن كانت الركعة التي صلى خامسة، شفعها بماتين السجدين، وإن كانت رابعة فالسجدتان ترغيم للشيطان.

Atâ b. Yesâr, Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Biriniz namazda üç mü yoksa dört rekât mı kıldığı hususunda şüphelenirse, bir rekât daha kılsın. Oturarak selam vermeden önce iki secde yapsın. Şayet üç rekât kılmışsa, sehiv secdesi onu çift (rekât) yapmış olur. Yok eğer dört rekât olmuş ise, sehiv secdesi (namazda vesvese vermek isteyen) şeytanı çatlatır”.³⁹²

Ancak onun merviyatı içerisinde aynı hadisin Ebû Saîd el-Hudrî üzerinden gelen muttasıl bir tariki bulunmaktadır:

أخبرنا الحسن بن سفيان، قال حدثنا صفوان بن صالح، قال حدثنا الوليد بن مسلم، عن مالك بن أنس، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار، عن أبي سعيد الخدري، أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إذا صلى أحدكم، فلم يدر ثلاثاً صلى أم أربعاً، فليصل ركعة، وليسجد سجدة قبل السلام، فإن كانت ثالثة شفعها السجدة، وإن كانت رابعة فالسجدتان ترغيم للشيطان.

Ebû Saîd el-Hudrî, Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini rivayet etti: “Biriniz namazda üç mü yoksa dört rekât mı kıldığı hususunda şüphelenirse, bir rekât daha kılsın. Oturarak selam vermeden önce iki secde yapsın. Şayet üç rekât kılmışsa, sehiv secdesi onu çift (rekât) yapmış olur. Yok eğer dört rekât olmuş ise, sehiv secdesi (namazda vesvese vermek isteyen) şeytanı çatlatır”.³⁹³

İbn Abdülber bu hadisi Mâlik'in bütün ashabının *Muvatta*'daki gibi mürsel senedle rivayet ettiğini söylemektedir. Ancak o aynı zamanda muttasıl senedinin de güvenilir muhaddisler nezdinde sahih olduğunu ve herhangi bir illetinin bulunmadığını tespit etmektedir.³⁹⁴ Yani Mâlik'in bu hadisin mürsel ve muttasıl iki senedine de vakıf olduğunu, ancak sebebi bilinmeyen bir şekilde mürsel olanı tercih ettiğini görmekteyiz. Mâlik'in mürsel tariki

³⁹¹ Kızılkaya Yılmaz, *Hadis Tartışmaları*, 184.

³⁹² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Salât, 16/62.

³⁹³ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 6/386; Beyhakî, *Ma’rifetu’s-Sunen*, 3/263; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 5/18.

³⁹⁴ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 5/18-19.

muttasıla takdim ettiği örneklerin bazılarının sebebi bu örnekte olduğu gibi tespit edilememiştir. Ancak sebebini tespit etmenin nisbeten daha kolay olduğu örnekler de vardır.

Mesela Mâlik, kadınlaşmış erkeklerin durumuyla ilgili *Muvatta*'da Hişâm b. Urve b. ez-Zübeyr'in (ö. 146/763) babası Urve'den işittiği ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) hanımı Ümmü Seleme'ye mürsel olarak atfedilen şu hadisi rivayet etmiştir:

مالك، عن هشام بن عروة عن أبيه، أنَّ مخنثا كان عند أم سلمة زوج النبي صلى الله عليه وسلم. فقال لعبد الله بن أبي أمية ورسول الله صلى الله عليه وسلم يسمع يا عبد الله إن فتح الله عليكم الطائف غدا فأنا أدلك على ابنة غيلان فإنها تقبل بأربع. وتدبر بثمان. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا يدخلن هؤلاء عليكم.

*Urve b. Zübeyr'in rivayet ettiğine göre, yumuşak huylu ve erkekliği kalmamış bir kişi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hanımı Ümmü Seleme'nin yanındayken ve Resûlullah (s.a.v.) da onu işitiyorken Abdullah b. Ebû Ümeyye'ye şöyle dedi: “Ya Abdullah! Allah size yarın Taif şehrini fethetmeyi nasip ederse tavsiye ederim, Gaylan'ın kızının yanına git, o kadın o kadar semiz ki önden bakınca karnının eti dört kat, yanlardan sekiz kat görünüyor”. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): “Bunlar (artık) sizin yanınıza girmesinler” buyurdu.*³⁹⁵

Bu hadiste Urve'nin, hadisi Ümmü Seleme'den işittiğini gösterecek bir rivayet lafzı yer almamaktadır. Ancak Mâlik aynı hadisi muttasıl bir şekilde de rivayet etmiş görünmektedir:

حدثنا أبو بكر محمد بن موسى بن عيسى الحضرمي، نا علي بن عبد الرحمن بن المغيرة، نا سعيد بن أبي مریم، نا نافع بن يزيد، ومالك بن أنس، قال نا هشام بن عروة، عن أبيه، عن أم سلمة، أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم كان عندها، وكان عندهم مخنث جالس. فقال المخنث لعبد الله بن أبي أمية أخي أم سلمة: إن فتح الله الطائف عليكم غدا فأنا أدلك على ابنة غيلان، فإنها تقبل بأربع وتدبر بثمان فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا تدخلوا هؤلاء عليكم.

*Kadınsı hareketleri olan, erkekliği kalmamış bir kişi, Hz. Peygamberin hanımı Ümmü Seleme'nin yanındayken ve Resûlullah da (s.a.v.) onun sözünü duyuyorken, Abdullah b. Ebû Ümeyye'ye şöyle dedi: “Ya Abdullah! Allah size yarın Tâif şehrini fethetmeyi nasip ederse, Gaylân'ın kızının yanına gitmeni tavsiye ederim. O kadın öyle semiz ki; önden bakınca karnının eti dört kat, yanlardan sekiz kat görünüyor”. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): “Bunlar (artık) sizin yanınıza girmesinler” buyurdu.*³⁹⁶

Esasen bu tarikle *Muvatta*'daki arasında tek fark, Urve'nin “an” lafzını kullanarak hadisi Ümmü Seleme'den rivayet etmiş olmasıdır. Ancak bu durum rivayet için bir illettir. İbnü'l-Muzaffer ve İbn Abdülber bu rivayetin doğru tarikinin *Muvatta*'a alınan olduğunu ve Mâlik'in cumhur ashabının bu şekilde mürsel rivayet ettiklerini söylemektedirler. Ayrıca İbn Abdülber, Urve'nin Ümmü Seleme'den değil, onun kızı Zeyneb'den hadis işittiğini tespit

³⁹⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Vasiyyet, 6/5.

³⁹⁶ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, thk. Ebi Abdülbari Rıza b. Halid el-Cezâirî (Riyad: Dâru's-Selef, 1418), 157; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 22/269.

etmiştir. Dolayısıyla bu örnekte Mâlik'in neden muttasıl değil de mürsel tariki eserine almayı tercih ettiğine dair bir fikir yürütülebilmektedir.

Yukarıdaki hadisin, bir illet barındırıyor olması hasebiyle, tercih edilmemiş olması kolayca anlaşılabilmektedir. Ancak Mâlik bazı durumlarda bir illet olmasa da mürsel hadisi muttasıl olana tercih edebilmiştir. Mesela o, *Muvatta'* da Ebû Ubeyd ← Hâlid b. Ma'dân tarikiyle gelen mürsel hadisi şöyle rivayet etmiştir:

مالك، عن أبي عبيد، مولى سليمان بن عبد الملك، عن خالد بن معدان يرفعه: إنّ الله تبارك وتعالى رفيق يحب الرفق، ويرضى به، ويعين عليه ما لا يعين على العنف، فإذا ركبتم هذه الدواب العجم فأنزلوها منازلها، فإن كانت الأرض جدبة فانجوا عليها بنقيها، وعليكم بسير الليل، فإن الأرض تطوى بالليل، ما لا تطوى بالنهار، وإياكم والتعريس على الطريق، فإنها طرق الدواب، ومأوى الحيات.

*Hâlid b. Ma'dân merfû olarak (Hz. Peygamber'den) şöyle dediğini rivayet etmiştir: Allah teâlâ lütuf sahibidir. Kolaylığı sever, ondan hoşlanır, şiddet ve meşakkate göstermediği yardımı ona gösterir. Siz dilsiz hayvanlara bindiğinizde, onları alışılmış yerlerine indiriniz. Eğer yer kurak ve çorak ise, ilikleri erimeden oradan süratlice geçiriniz. Gece yolculuğunu tercih ediniz. Çünkü gündüz alınamayan yol, gece alınır. Siz yol üzerinde sabaha karşı konaklamaktan sakının. Zira yol hayvanların gelip geçeceği ve yılanların sığınacağı yerdir.*³⁹⁷

İmam Mâlik yukarıda rivayet ettiği hadisi, Şam ehlinin meşhur fakîhlerinden olan el-Evzâî'den işittiği aşağıdaki muttasıl tarike tercih etmiştir:

حدثنا حبوش بن رزق الله المصري، حدثنا عبد الله بن يوسف التنيسي، حدثنا سلمة بن العيار، عن مالك بن أنس، عن الأوزاعي، عن الزهري، عن عروة، عن عائشة قالت قال رسول الله صلى الله عليه واله وسلم: إنّ الله تعالى رفيق يحب الرفق في الأمر كله.

Hız. Aişe'nin rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Allah teâlâ rıfk³⁹⁸ sahibidir ve tüm işlerde rıfkın gözetilmesini sever”³⁹⁹

Bu hadis hakkında herhangi bir tenkit bulunmadığı gibi, Mâlik'in Evzâî tarikini neden eserine almadığı hakkında da bir şey söylenmemiştir. Evzâî, Şam bölgesinin en meşhur fakîh ve muhaddislerinden biri olup, yaşadığı dönemde görüşleri takip edilen bir mezhep imamıdır.⁴⁰⁰ Muhtelif zamanlarda Medine'ye geldiğinde Mâlik ile de görüşen ve münazaralar yapan Evzâî'nin ona üstün geldiği söylenmiştir.⁴⁰¹ Mâlik'in de onu, döneminin diğer meşhur

³⁹⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, İsti'zân, 15/38.

³⁹⁸ **Rıfk:** Yumuşak davranma, nezaket.

³⁹⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağîr*, 1/262; *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4/31; İbn 'Abdülber, *el-İstizkâr*, 27/276; *et-Temhîd*, 24/56; Reşîd el-Attâr, *Mucerredü Esmâi'r-Ruvât*, 36; Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/350; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 2/254. Bu hadisin “Allah rıfkı sever” lafzı dışında “Resulullah rıfkı sever” şeklinde rivayet edilmiş bir tariki daha vardır. Ancak bunun için “galattır” denmektedir. İbnü'l-Mukrî, *el-Mu'cem*, 351.

⁴⁰⁰ Zehebî, *Siyer*, 7/117.

⁴⁰¹ Zehebî, *Siyer*, 7/130; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1/184; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 35/169.

imamlarından Sevrî ve Ebû Hanîfe'den daha fazla beğendiği rivayet edilmiştir.⁴⁰² Buna rağmen Mâlik'in merviyatı içerisinde Evzâî'den naklettiği (yukarıda zikredilen) tek bir hadis bulunmaktadır. Dolayısıyla bu hadis rivâyetü'l-akrân (müdebbec) türü bir hadistir. Mâlik'in, önceden de bahsedildiği üzere, Medine dışından gelen ravilerden hadis rivayet etmekle ilgili tutumunu da düşündüğümüzde Evzâî'den işittiği bu hadisin senedi muttasıl olmasına rağmen eserinde kasıtlı olarak yer vermediği söylenebilir. Aynı dönemin iki akran imamı olmaları açısından Mâlik'in bu hadisi eserine almaması doğaldır. Ayrıca Mâlik'in bu hadisi *Muvatta'*ına almamasının diğer bir sebebi olarak âli isnad talebi de zikredilebilir.

Buraya kadar bahsedilen örneklerin yanında, İmam Mâlik'in sened tercihlerinin her zaman mürsel olanı takdim etmek şeklinde olmadığı da görülmüştür. Onun *Muvatta* dışı hadisleri içerisinde bunun tersini gösteren örnekler de mevcuttur. Örneğin Mâlik, kuru hurma ile yaş hurmanın takas yoluyla alım-satımının yapılmasından bahseden bir merfû hadisi Abdullah b. Yezîd ← Zeyd Ebû Ayyâş ← Sa'd b. Ebû Vakkâs senediyle muttasıl olarak şöyle rivayet etmiştir:

مالك، عن عبد الله بن يزيد، أنَّ زيدا أبا عياش، أخبره أنه سأل سعد بن أبي وقاص عن البيضاء بالسلت؟ فقال له سعد: أيتهما أفضل؟ قال البيضاء، فنهاه عن ذلك، وقال سعد سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يُسأل عن اشتراء التمر بالرطب؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أينقص الرطب إذا بيع؟ فقالوا: نعم، فنهي عن ذلك.

*Zeyd Ebû Ayyâş'tan, rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Sa'd b. Ebû Vakkâs'a (bir çeşit arpa olan) sült karşılığında arpanın (satın alınmasının hükmünü) sordu. Ölçekte hangisi daha çoktur?" dedi. Ben "arpa" deyince, Sa'd beni bundan men etti ve dedi ki, "Resûlullah'tan (s.a.v.) işittim ki, kendisine yaş hurma karşılığında kuru hurma satın alınmasının hükmü sorulduğunda, "Yaş hurma kuruyunca noksanlaşır mı?" buyurmuş, onlar da "evet noksanlaşır" deyince buna müsaade etmemişti."*⁴⁰³

Ancak onun *Muvatta* dışı rivayetleri içerisinde aynı metnin mürsel bir tariki daha mevcuttur:

حدثنا أحمد بن عثمان، حدثنا يحيى بن صاعد، وعبد الله بن محمد النيسابوري، قالوا حدثنا إسماعيل بن إسحاق، حدثنا علي بن المديني، عن أبيه، عن مالك، عن داود بن الحصين، عن عبد الله بن يزيد مولى الأسود بن سفيان عن زيد أبي عياش، عن سمعه، أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم سُئل عن بيع الرطب بالتمر، فقال: أينقص إذا بيع قالوا نعم، قال: فلا إذا.

Zeyd Ebû Ayyâş, hadis işittiği birisinden şöyle rivayet etmiştir: Resûlullah'tan (s.a.v.) yaş hurma karşılığında kuru hurma satın alınmasının hükmü sorulduğunda, "Yaş hurma

⁴⁰² İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 35/167.

⁴⁰³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Buyû', 12/22.

*kuruyunca (ağrılığı) eksilir mi?” diye sormuştur. Onlar da “evet eksilir” deyince “o halde olmaz” buyurmuştur.*⁴⁰⁴

Bu rivayetin *Muvatta*’daki tarikten farkı ve onu mürsel yapan detayı, Zeyd’in hadisi işittiği kişinin müphem bırakılmış olmasıdır. Ancak *Muvatta* tarikinden bu kişinin Sa’d b. Ebû Vakkâs olduğu anlaşılmaktadır. Hadisi *Muvatta* dışından rivayet eden el-Gassânî (ö. 498/1105) ve İbn Asâkir’in (ö. 571/1176) metnin hemen sonrasında hadisin ravilerinden biri olan Ali b. Medîni’den (ö. 234/848-49) naklettikleri şu bilgi son derece önemlidir: Ali demiştir ki “Sanırım babam bu hadisi Mâlik’ten erken bir dönemde işitmiş. Mâlik ilk başlarda bu hadisi Dâvud b. el-Husayn’dan bu şekilde muallak aktarmış ancak sonra bizzat Abdullah b. Yezid’den hadisin bu (muttasıl tarikini) işitmiş.” Ayrıca Mâlik’in bu hadisi Dâvud b. el-Husayn’dan rivayet etmek istememesi bir başka açıdan daha anlamlıdır. Zira Dâvud mecruh bir ravi olmakla birlikte Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) onun hakkında “İmam Mâlik bu zattan rivayette bulunmasaydı, hadisi terk edilirdi” demiştir.⁴⁰⁵

Yani Mâlik, mahfuzatında bulunan hadislerin daha problemsiz isnadlarına ulaştığında rivayetini güncelleyip en son tercih ettiği halini rivayet etmektedir. Mâlik’in muttasıl senedi takdim ettiğine dair bir başka örnek ise Abdürrezzâk tarafından şöyle rivayet edilmektedir:

عبد الرزاق، عن مالك بن أنس، عن عمرو بن يحيى المازني، أنَّ رجلاً قال: لعبد الله بن زيد، وكان من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم: هل تستطيع أن تريني كيف كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يتوضأ؟ قال: نعم، فدعا عبد الله بن زيد بوضوء فأفرغ على يديه فغسلهما مرتين، ثم مضمض واستنثر ثلاثاً، وغسل وجهه ثلاثاً، ثم غسل يديه إلى المرفقين مرتين، ثم مسح رأسه بيديه فأقبل بهما وأدبر بدأ بمقدم رأسه، ثم ذهب بهما إلى قفاه، ثم ردهما حتى رجع إلى المكان الذي بدأ منه، ثم غسل رجليه.

*Amr b. Yahyâ el-Mazini’nin rivayet ettiğine göre adamın biri, Resûlullah’ın (s.a.v) ashabından olan Abdullah b. Zeyd’e, “Resûlullah’ın nasıl abdest aldığı bana gösterebilir misin?” deyince Abdullah: “Evet” dedi ve su isteyerek ellerine döktü ve ellerini iki kere yıkadı. Ağzına ve burnuna üç üçer defa su verdikten sonra üç kere yüzünü yıkadı. Daha sonra dirseklerine kadar üçer defa kollarını yıkadı. Daha sonra iki eliyle başını, önce ön tarafından arkaya sonra da arka tarafından öne doğru mesh etti. Sonra da ayaklarını yıkadı.*⁴⁰⁶

İlgili hadis neredeyse aynı metinle *Muvatta*’da rivayet edilmektedir. Ancak orada hadisin senedine Amr’ın babası Yahyâ b. Ammâre de eklenmiştir.⁴⁰⁷ Bunun sebebi, Amr b. Yahyâ’nın, Abdullah b. Zeyd’den hadis işittiğine dair bir bilginin rivayet edilmemiş olmasına bağlanabilir. Yani Mâlik her iki hadisi de rivayet etmiş olmasına rağmen, Yahyâ b. Ammâre’nin, Abdullah

⁴⁰⁴ Seydâvî, *Mu’cemu’s-şuyûh*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1405), 201; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 5/15.

⁴⁰⁵ Zehebî, *Siyer*, 6/106.

⁴⁰⁶ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 1/44.

⁴⁰⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Tahâret, 1/1.

b. Zeyd'den rivayetinin daha güvenilir olduğuna kanaat getirmiş olabilir. Ancak yine de bu yorum, ilgili tarikler hakkında herhangi bir tenkidin bulunmuyor olmasının doğurduğu boşluğa dayanmaktadır.

Netice itibariyle Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadislerinin ittisal ile ilgili olan örneklerinde değişkenlik söz konusudur. Mâlik kimi yerde muttasıl tarikini bilmesine rağmen bir hadisi mürsel nakletmeyi tercih etmiş, kimi zaman da tersini yapmıştır. Ayrıca onun tercih sebeplerini her durumda net bir şekilde tespit etmek mümkün olmamaktadır.

3.2.2.3 Ravi tercihleri

İmam Mâlik'in *Muvatta*'na aldığı tariklerin tercihleri, bazı durumlarda senedlerde yer alan ravilerin durumlarıyla ilgili olmaktadır. Onun bir konuda işittiği hadislerin tarikleri içerisinde güvenilir bulmadığı veya durumu meçhul olan raviler varsa, ilgili senedi *Muvatta*'na almamış; bazen de bir raviyi, hakkında hadisçilik harici tartışmaların bulunmasından dolayı seneden düşürmüştür.⁴⁰⁸ Onun İkrime b. Abdullâh'ın (ö. 105/723) hadisleriyle ilgili tutumu buna örnek verilebilir.

İkrime'nin İbn Abbas'tan gelen hadislerini Sevr b. Zeyd kanalıyla alan Mâlik, *Muvatta*'da Sevr ← İkrime ← İbn Abbas tarikiyle hiçbir hadis rivayet etmemiştir. Bunun yerine senedlerin ekserisi, Sevr ← İbn Abbas⁴⁰⁹ veya nadiren Sevr'in belâğ sigasıyla Hz. Peygamber'e atfetmesi şeklinde munkatı nakledilmektedir.⁴¹⁰ Bunun yanında o, *Muvatta*'da yalnızca tek bir yerde Sevr ← İkrime⁴¹¹ şeklinde hadis rivayet etmiştir. Zaten *Muvatta*'da İkrime'nin adı da yalnızca bu tek rivayetin senedinde zikredilmiştir. Ancak Mâlik'in *Muvatta*'na almadığı rivayetlere bakıldığında senedinde İkrime olduğu halde onu düşürerek naklettiği hadisler de mevcuttur. Örneğin, cahiliye devrinde taksim edilen ev veya arazinin o devirde bölüştürüldüğü gibi kalacağını belirten merfû hadis *Muvatta*'da Sevr'den belâğ sigasıyla rivayet edilmiştir.⁴¹² Fakat aynı hadisin Mâlik tarafından rivayet edilmiş muttasıl bir senedi de mevcuttur:

عن مالك، عن ثور بن زيد، عن عكرمة، عن ابن عباس، قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أما دار أو أرض قسمت في الجاهلية، فهي على قسم الجاهلية، وأما دار أو أرض قسمت في الإسلام فهي على ما قسم الإسلام.

⁴⁰⁸ Hafîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 365; Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 469.

⁴⁰⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Sıyâm, 1/3, Hac, 47/149, Zebâih, 2/5, Radâ', 1/4 vd.

⁴¹⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Akdiyye, 27/35.

⁴¹¹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Hac, 50/156.

⁴¹² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Akdiyye, 27/35.

*Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: “Cahiliye devrinde taksim edilmiş olan herhangi bir ev ya da arazi, o devirde taksim edildiği şekilde kalır. İslam geldiği zaman taksim edilmemiş ev ve arazi ise, İslam esaslarına göre taksim edilir”.*⁴¹³

İmam Mâlik, İkrime'nin başka hadislerinde de benzer bir uygulamaya gitmiş, mervîyyatında muttasıl hali bulunmasına rağmen, İkrime'nin senedden düştüğü rivayetleri eserine almayı tercih etmiştir. Ramazan'ın başlangıcını ve bitişini tespit için hilali görmenin gerekliliği meselesinde⁴¹⁴ veya süt emme yoluyla oluşan akrabalık konusunda *Muvatta'*ına aldığı ve almadığı tarıklara bakıldığında⁴¹⁵ yine İkrime'nin olduğu senedlerin dışarıda bırakıldığı görülebilmektedir. Mâlik'in İkrime'ye karşı olan bu tutumunun sebebi hakkında birden fazla görüş bulunmaktadır. Bunlardan bazılarına göre Mâlik onu sika bir ravi olarak görmemekte⁴¹⁶, bazılarında İkrime'nin itikadi görüşlerinden kaynaklı olarak ondan rivayet etmek istememektedir.⁴¹⁷

Ancak bu yorumlar dikkate alındığı takdirde, hadis ricali ve sahih hadisleri rivayet hususunda Mâlik gibi titiz bir alimin, *Muvatta'*da tek bir yerde bile olsa İkrime'den hadis aktarmış olmasını açıklamak mümkün olmayacaktır. Ayrıca bu durum onun zayıf gördüğü ravilerin ismini senedde gizlediği (tedlis) anlamına da geleceği için, Mâlik'in diğer munkatı hadislerindeki güvenilirliği de şüpheli hale gelecektir.⁴¹⁸ Nitekim İbn Abdülber de bu görüşleri kabul etmemekte ve İkrime üzerindeki olumsuz algıyı, Saîd b. el-Müseyyeb'in onu İbn Abbas'a yalan hadisler ithaf etmekle suçlamasına ve Haricîlikle ilgili görüşlerine bağlayarak farklı bir çözüm yolu önermektedir.⁴¹⁹ Bu durumda aslında İmam Mâlik'in, bir ravi olarak İkrime'yi güvenilir bulmakla birlikte, onun hadisçiliği dışında gerçekleşen tartışmaların şiddetinden ötürü bu tercihte bulunmuş olması ihtimal dahilindedir. Bir diğer ihtimal ise Mâlik'in, isnadı sahih ve birçok tarikten gelerek meşhur olmuş rivayetlerin senedinin tamamını zikretmeye ihtiyaç duymamasıdır. Şeybânî'de de sıkça görülen bu uygulama *Muvatta* için de söz konusu olabilir.⁴²⁰ Nitekim İbn Abdülber, *Muvatta*'da yer alan belâğ türü bu rivayetlerin muttasıl senedlerini tespit etmektedir.⁴²¹

⁴¹³ Ebû Sa'îd İbrâhîm b. Tahmân el-Horâsânî el-Herevî İbn Tahmân, *Meşyahatu İbn Tahmân*, thk. Muhammed Tâhir Mâlik (Dimaşk: y.y., 1403/1983), 137; Beyhakî, *Ma'rifetu's-Sünen*, 13/304; Dârekutnî, *el-Ehâdîs*, 152; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 2/48; Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, 4/72.

⁴¹⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Sıyâm, 1/3; İkrime tarihi için bk. İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 2/26; *et-Tekassî'*, 34.

⁴¹⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Radâ', 1/4; İkrime tarihi için bk. İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, 18/255.

⁴¹⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 41/115-116; Zehebî, *Siyer*, 5/26; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 20/280, 283.

⁴¹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/8-9; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 20/278-279; Zehebî, *Siyer*, 5/22.

⁴¹⁸ Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 470.

⁴¹⁹ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 2/27; *el-İstizkâr*, 1/271-272.

⁴²⁰ Doğanay, *Şeybânî İle Şafî'nin Rolü*, 298.

⁴²¹ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 1/139, 174, 193.

İmam Mâlik'in raviden kaynaklı sened tercihlerine bir diğer örnek ise kölelere yumuşak davranmakla ilgili bir meselede görülmektedir. *Muvatta*'da bu konuda Mâlik, belâğ sigasıyla Ebû Hüreyre'den mu'dal-merfû olarak şu hadisi rivayet etmiştir:

مالك أنه بلغه أن أبا هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: للمملوك طعامه، وكسوته بالمعروف، ولا يكلف من العمل إلا ما يطيق.

*Ebû Hüreyre Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Normal bir şekilde yedirilip giydirilmesi kölelerin hakkıdır. Ona gücünün yetmeyeceği iş yaptırılmaz".*⁴²²

Fakat esasen bu hadisin muttasıl hali de onun merviyatında yer almaktadır. Bir önceki örnekte olduğu gibi bu *Muvatta* dışı tarik de yine İbn Tahmân tarafından şöyle aktarılmaktadır:

عن مالك بن أنس، عن محمد بن عجلان، عن أبيه، عن أبي هريرة، قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: للمملوك طعامه وكسوته بالمعروف، ولا يكلف من العمل ما لا يطيق.

*Ebû Hüreyre, Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Normal bir şekilde yedirilip giydirilmesi, kölelerin hakkıdır. Ona gücünün yetmeyeceği iş yaptırılmaz".*⁴²³

Bu muttasıl tarikin *Muvatta*'a alınmamasının sebebi senedde yer alan Muhammed b. Aclân'dır (ö. 148/765). İmam Mâlik, *Muvatta*'da ondan hiçbir hadis rivayet etmemiştir. Ayrıca İbnü'l-Kâsım'ın kendisine İbn Aclân'dan rivayet edilen bir hadis hakkında soru sorması üzerine, "*İbn Aclân bu tür şeyleri bilmezdi ve âlim değildi*" şeklinde cevap vermiştir.⁴²⁴ Ancak Mâlik'in eserinde ondan hadis rivayet etmek istememesinin başka sebepleri de olabilir. Çünkü İbn Aclân, aynı zamanda hafızasının güçlü olmamasıyla da tenkit edilmiştir. Hatta onun ömrünün sonlarına doğru ihtilata (bunamaya) uğraması sonucu babasından işittiği Ebû Hüreyre hadislerini karıştırmaya başladığı rivayet edilmektedir.⁴²⁵ Kölelerin sahip olduğu haklarla ilgili rivayet edilen yukarıdaki hadisin de babası kanalıyla Ebû Hüreyre'den geldiği göz önüne alınırsa, Mâlik'in ondan işittiği bu hadisi eserine almama sebebi daha net anlaşılmış olmaktadır. Bu konuda bir diğer ihtimal ise, tıpkı Evzâî örneğinde olduğu gibi, Muhammed b. Aclân'ın da Mâlik'in akranı olması olabilir.

Mâlik'in, sika olmayan hocalarından işittiği hadisler hakkında dikkat çekici başka bir örnek ise, davalarda bir yemin ve bir şahitle hüküm vermeyle ilgili meselede karşımıza çıkmaktadır.

⁴²² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*', İsti'zân, 16/40.

⁴²³ İbn Tahmân, *Meşyaha*, 136; Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 4/74; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/191; Hâkim, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*, thk. Seyyid Muazzam Hüseyin (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1397), 37; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 24/284; *el-İstizkâr*, 27/283.

⁴²⁴ Zehebî, *Siyer*, 6/320. Burada sözü edilen mesele müteşâbih bir hadis (خلق الله آدم على صورته) hakkındadır.

⁴²⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât* (Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973), 7/387; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, 496.

Mâlik bu konuda *Muvatta*'da Ca'fer b. Muhammed ← Muhammed el-Bâkır ← senediyle şu merfû hadisi nakletmiştir:

مالك، عن جعفر بن محمد، عن أبيه، أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم: قضى باليمين مع الشاهد.

*Ca'fer b. Muhammed, babasından, Resûlullah'ın (s.a.v.) bir şahit ve yeminle hükmettiğini nakletmiştir.*⁴²⁶

Fakat Sahnûn bu hadisi Müdevvene'de Mâlik senediyle, yine Muhammed el-Bâkır'a ulaşan farklı bir tarikten nakletmektedir:

ابن وهب عن سليمان بن بلال عن ربيعة بن أبي عبد الرحمن عن سهيل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قضى باليمين مع الشاهد الواحد. ابن وهب عن مالك عن عمر بن قيس عن عمرو بن دينار عن محمد بن علي عن النبي عليه السلام مثله.

*Resûlullah (s.a.v.) bir şahit ve yeminle hükmetti.*⁴²⁷

Hadisin bu tarikinde Mâlik ve Muhammed el-Bâkır arasına iki ravi daha girmiştir. Bu açıdan bakıldığında Mâlik daha âli olan isnadı tercih etmiş gibi görülebilir. Ancak Mâlik'in diğer tariki tercih etmemesinde bir diğer sebep, ikinci rivayeti işittiği Ömer b. Kays'tır. Çünkü Ömer'in metrûk bir ravi olduğu söylenmiş, hatta bizzat Mâlik'in onun hakkında "kezzâb" dediği rivayet edilmiştir.⁴²⁸ Dolayısıyla eserinde bu tariki zikretmemesi normaldir. Hatta, onun bir ravi hakkında sorulan soruya "*sika olsaydı kitaplarımda görürdün*"⁴²⁹ şeklinde verdiği cevabı hatırlamak gerekirse, belki mahfuzatında yalnızca Ömer b. Kays'tan gelen tarik olsaydı bile yine de bu hadisi *Muvatta*'na almayacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Böylece, verilen örneklerde Mâlik'in rical bilgisi ve tenkidindeki hassasiyetinin *Muvatta*'da rivayet ettiği hadisler üzerindeki etkisi bir kez daha görülmüş olmaktadır. Ayrıca, onun bir hadisi *Muvatta*'a almama sebeplerinden biri olarak bahsedilen ihtisar konusu dört ana başlığa ayrılmış olmasına rağmen, bu başlıklar dışında zikredilebilecek muhtelif tercihlerinin de olduğunu söylemek gerekmektedir. Örnekleri fazla uzatmamak adına burada muhtelif tercihlerden birine örnek vererek iktifa edilecektir.

İmam Mâlik, bazı hadislerin hem merfû hem de mevkuf isnadına vakıf olabilmektedir. Ancak eserine bunlardan birini almayı tercih ettiği yerler vardır. Örneğin o, ikinci namazının kılınma vaktiyle ilgili olarak *Muvatta*'da Enes b. Mâlik'ten şu mevkuf hadisi rivayet etmiştir:

⁴²⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Akdiyye, 4/5.

⁴²⁷ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 4/338.

⁴²⁸ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlû Tehzîbi'l-Kemâl*, thk. Ebu Abdurrahman Adil b. Muhammed - Ebu Muhammed Usame b. İbrahim (el-Farukü'l-Hadise, 1422), 10/109-110.

⁴²⁹ Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, Mukaddime, 26; Râmehurmuzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsıl*, 410; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 1/68; Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 1/192; Zehebî, *Siyer*, 8/71-72.

مالك، عن إسحاق بن عبد الله بن أبي طلحة، عن أنس بن مالك أنه قال: كنا نصلي العصر، ثم يخرج الإنسان إلى بني عمرو بن عوف، فيجدهم يصلون العصر.

*Enes b. Mâlik şöyle demiştir: “Biz ikindi namazını kılardık, sonra cemaatten bazısı ‘Amr b. Avf oğullarının yurduna gider, henüz onların ikindi namazı kılmakta olduklarını görürdü”.*⁴³⁰

Ancak onun *Muvatta*’na almadığı başka bir tarikte, Enes b. Mâlik aynı hadisi merfû bir şekilde şöyle rivayet etmiştir:

أخبرنا سويد بن نصر قال أنبأنا عبد الله، عن مالك قال حدثني الزهري وإسحاق بن عبد الله، عن أنس، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يصلي العصر، ثم يذهب الذاهب إلى قباء.

*Enes b. Mâlik’in rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v) ikindi namazını kıldıktan sonra bir kimse Kuba’ya gidip gelebilirdi.*⁴³¹

İbn Abdülber, hadisin *Muvatta* dışı bu merfû tarihinin ilim ehline mahfuz olduğunu söylemektedir.⁴³² Fakat Mâlik’in eserinde neden mevkuf tariki tercih ettiğiyle alakalı bir şey söylememektedir. Dolayısıyla Mâlik’in *Muvatta*’da yer almayan hadisleri tespit edilse dahi haklarında her zaman bir yorum yapmak mümkün olmamaktadır.

3.2.2.4 Hadisin mahzuf rivayet edilmesi

İmam Mâlik’in *Muvatta*’da yer almayan hadislerinden bir kısmı ise metnin hazfedilmesinden dolayı oluşan tarik farkları sebebiyle ortaya çıkmıştır. Esasen bu tür rivayetler, metnin tam halinin muhaddislerce bilindiği durumlarda, metinde belli bir kısma dikkat çekmek için uygulanan bir yöntemdir. Dolayısıyla bu tür rivayetleri *Muvatta* dışı saymak ve saymamak bir tercih meselesidir. Yine de bu hadislerin de hadis sahasında çeşitli sebeplerle rivayet edildiğini göstermek adına birkaç örnek vermekle iktifa edilecektir. Zira bu örneklerde Mâlik’in *Muvatta*’da rivayet ettiği hadisler, metnin bir kısmı hafz edilerek veya mana ile başka ravilerce rivayet edilebilmişlerdir. Bu tür hadislerden *Muvatta* dışında toplam on dört (14) adet bulunmaktadır.

Örneğin İmam Mâlik *Muvatta*’nda, Hz. Peygamber’in (s.a.v) öğlen, akşam, yatsı ve Cuma gibi farz namazların sünnetlerini evinde kıldığından bahseden hadisi Nâfi’ ← İbn Ömer tarikiyle merfû olarak şöyle rivayet etmiştir:

مالك عن نافع، عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يصلي قبل الظهر ركعتين، وبعدها ركعتين، وبعد المغرب ركعتين في بيته، وبعد صلاة العشاء ركعتين، وكان لا يصلي بعد الجمعة حتى ينصرف، فيركع ركعتين.

⁴³⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Vaktu’s-salât, 1/10.

⁴³¹ Nesâ’î, *es-Sunen*, Mevâkît, 7; Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1424), 1/475.

⁴³² İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 6/178.

*İbn Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir: Resûlullah (s.a.v.) evinde öğlenin farzından önce ve sonra ikişer rekât, akşamın farzından sonra ise evinde iki rekât sünnet kılardı. Yatsı namazının farzından sonra da iki rekât sünnet kılardı. Cuma namazının farzından sonra mescitte hiç sünnet kılmazdı. Hücrelerine döner, orada iki rekâtlı bir namaz kılardı.*⁴³³

Ancak bu hadisi Mâlik'ten işiten Abdürrezzâk, aynı senedle ve daha kısa bir metinle şu şekilde rivayet etmektedir:

عن مالك، عن نافع، عن ابن عمر أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يصلي ركعتين بعد المغرب في بيته، وكان لا يصلي بعد الجمعة شيئاً حتى يدخل بيته فيصلي فيه ركعتين.

*İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v) akşam namazından sonra evinde iki rekât (sünnet) namaz kılmış, Cuma namazından sonra ise evine girene kadar hiçbir namaz kılmayıp evinde iki rekât kılmıştır.*⁴³⁴

Abdürrezzak'ın rivayetinde görüldüğü üzere, Mâlik'in *Muvatta*'da naklettiği metinden öğle ve yatsı namazları hazf edilmiştir. Dahası, hadisi aynı senedle Abdurrahmân b. Mehdî'den (ö. 198/813-14) işiten Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) rivayetinde ise metin daha da hazf edilerek, Hz. Peygamber'in yalnızca akşam namazından sonra evinde kıldığı sünnet namazı anlatacak şekilde aktarmıştır.⁴³⁵

Bir diğer örnek ise Hz. Peygamber'in (s.a.v) hastayken kendisine Muavvizeteyn sûrelerini okuyup üflemesinden bahseden hadis ile ilgilidir. İmam Mâlik bu hadisi *Muvatta*'da Zührî ←

Urve ← Aişe senediyle merfû olarak şöyle rivayet etmiştir:

مالك، عن ابن شهاب، عن عروة بن الزبير، عن عائشة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا اشتكى يقرأ على نفسه بالمعوذات وينفث، قالت: فلما اشتد وجعه، كنت أنا أقرأ عليه، وأمسح عليه بيمينه رجاء بركتها.

*Hz. Aişe'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûlullah (s.a.v.) hastalandığı zaman kendi kendisine Muavvizeteyn okur ve üflerdi. Ağrısı şiddetlendiği zaman da ona ben okur, bereketini umarak kendisinin sağ eliyle ağrıyan yerin üzerine meshederdim.*⁴³⁶

Ancak bu hadis farklı eserlerde, her biri Vekî' b. el-Cerrâh (ö. 197/812) tarikiyle Mâlik'ten, hem metni hazf edilerek hem de mana ile şu şekilde rivayet edilmektedir:

حدثنا أبو بكر قال حدثنا وكيع، عن مالك بن أنس، عن الزهري، عن عروة، عن عائشة: أن النبي صلى الله عليه وسلم كان ينفث في الرقية.

⁴³³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Kasru's-salâti fi's-sefer, 23/69.

⁴³⁴ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 3/64.

⁴³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/429. Zikredilen iki rivayette de hazif işleminin hangi ravi tarafından yapıldığı tespit edilememiştir.

⁴³⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Ayn, 4/10.

*Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) rukye yaparken üflerdi.*⁴³⁷

Muvatta tarikinden farkı açıkça görülen bu rivayette muavvizeteyn sûreleri hem de bu fiili Hz. Peygamber'in Hz. Peygamber'in kendi üzerinde uyguladığından bahseden kısımlar hazfedilmiştir. Tüm mahzûf rivayetlerde ortak ravi Vekî' olduğuna göre, metni kısaltarak rivayet edenin de o olduğu düşünülebilir.

Diğer bir örnekte ise Mâlik, Hz. Peygamber'in (s.a.v) “*tek bir terlikle (ayakkabıyla) yürümeyin, ya ikisini birden giyin ya da yalınayak yürüyün*” buyurduğu hadisi Ebû'z-Zinâd – el-A'rec – Ebû Hüreyre senediyle merfû olarak rivayet etmektedir.⁴³⁸ Ancak hadis, aynı sened üzerinden daha kısa ve mana ile *Müsned*'de şöyle rivayet edilmektedir:

حدثنا أبو نوح قراد، حدثنا مالك، عن أبي الزبير، عن جابر، أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم، نَحَى أَنْ يَمْشِيَ الرَّجُلُ فِي نَعْلٍ وَاحِدَةٍ.

*Câbir'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v) tek terlikle yürümeyi yasaklamıştır.*⁴³⁹

Ahmed b. Hanbel'in bu şekilde rivayet ettiği hadiste hem metnin hazfedildiği hem de Hz. Peygamber'in (s.a.v) ifadesinin dolaylı olarak yasaklamaya çevrildiği görülebilmektedir. Bu konudaki son örnek ise Hz. Peygamber'in (s.a.v) devesi üzerinde vitir namazı kıldığını ilgilidir. Mâlik bu hadisi Muvatta'da Saîd b. Yesâr ve İbn Ömer arasında geçen bir konuşma olarak şöyle rivayet etmektedir:

مالك، عن أبي بكر بن عمر، عن سعيد بن يسار قال: كنتُ أسير مع عبد الله بن عمر بطريق مكة، قال سعيد: فلما خشيت الصبح، نزلت، فأوترت، ثم أدركته. فقال لي عبد الله بن عمر: أين كنت فقلت له خشيت الصبح، فنزلت، فأوترت، فقال عبد الله: أليس لك في رسول الله أسوة، فقلت: بلى، والله فقال إنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يوتر على البعير.

*Saîd b. Yesâr'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Mekke yolunda Abdullah b. Ömer'le beraber gidiyordum. Şafak yaklaşınca bineğimden indim, vitir namazını kıldım. Abdullah'a yetişince bana: “Neredeydin”? dedi. Ben de “şafak atmasından korktum, indim, vitir namazını kıldım” dedim. Bunun üzerine Abdullah: “Resûlullah'a uymak istemez misin?” dedi. Ben de “evet, vallahi uymak isterim” dedim. Bunun üzerine Abdullah: “Resûlullah (s.a.v.) vitir namazını devenin üzerinde kıları” dedi.*⁴⁴⁰

Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919) ise bu hadisin Saîd ve İbn Ömer arasındaki diyalogu anlatan kısmını hazf ederek şöyle rivayet etmektedir:

⁴³⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/45; İbn Mâce, *Sunen*, Tıb, 38; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7/77; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 132.

⁴³⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Libâs, 7/14.

⁴³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/373.

⁴⁴⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Salâtü'l-leyl, 3/15.

حدثنا إسحاق قال: سألت مالكا، عن الرجل يوتر وهو راكب، فقال أخبرني أبو بكر بن عمر بن عبد الرحمن بن عبد الله بن عمر بن الخطاب، عن سعيد بن يسار، عن ابن عمر، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أوتر وهو راكب.

*İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) bineği üzerinde vitir namazı kılmıştır.*⁴⁴¹

Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde ayrıca deve yerine binek kelimesi tercih edilerek mana ile rivayet söz konusudur.

Verilen örneklerde de görüldüğü üzere bazı durumlarda İmam Mâlik bir hadisi mahzuf bir şekilde Muvatta'na aldığı gibi, bazı durumlarda da onun senedde olduğu bir hadis hazfedilerek farklı eserlerde rivayet edilebilmiştir. Her iki durumda da rivayetler arasında meydana gelen farklar bu hadislerin Muvatta'da yer almadığını tespit etme noktasında bir tereddüte sebep olsa da bu başlık altında değinilmeleri uygun görülmüştür.

3.2.3. Ahkâm içermemesi sebebiyle Muvatta'a alınmayan hadisler

Mâlik'in yaşadığı hicri ikinci asırda hadis meclislerinde yalnızca ahkâm hadisleri rivayet edilmemiştir. Bilindiği üzere tefsir, siyer, fiten ve sahâbenin faziletleri gibi çeşitli diğer konuları kapsayan câmi türü eserler de bu dönemde ilk nüvelerini vermiştir.⁴⁴² Her ne kadar bu telif türünün en meşhur örneklerini üçüncü asırda Kütüb-i Sitte müellifleri temsil edecek olsa da bu eserlere kaynaklık edecek hadis bilgisinin Mâlik döneminde meclislerde rivayet ediliyor olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla, genç yaşında Medine gibi merkezi bir konumda eğitim görmüş Mâlik'in, ahkâm dışı konular hakkında gelen hadisleri işitmemiş ve rivayet etmemiş olduğu düşünülemez.

Fakat *Muvatta*'ın genel olarak ahkâma ve özel olarak Medine amelinin tespitine matuf bir eser olması sebebiyle Mâlik'in rivayet ettiği bu fıkıh içermeyen hadis türlerine çoğunlukla onun *Muvatta* dışı hadislerinde rastlanmaktadır. Bu sebeple, eserin genel yapısı ve muhtevası incelendiğinde ahkâm içermeyen konulardaki bölümlere az rastlanmakta ve bunların muhtevalarının kısa tutulduğu göze çarpmaktadır. Örnek vermek gerekirse *Kitâbu'l-Kur'an*, *Sıfatü'n-Nebî*, *Hüsnü'l-huluk*, *İsti'zan* veya *Câmî* gibi kitapların muhtevaları neredeyse hiç ahkâm içermemektedir. Bunların dışında *Kitâbu'l-cihâd* veya *Cenâiz* gibi bazı ahkâma hasredilmiş kitapların bâbları içerisinde fazilet veya ahlaka dair rivayetler de görülebilmektedir. Ancak bu sayılan kitapların ve bâbların içerdikleri ahkâm dışı hadis

⁴⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10/160; Ebû Ya'lâ Ahmed b. 'Alî el-Mevsîlî Ebû Ya'lâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, thk. Huseyn Selîm Esed (Dımaşk: y.y., 1404/1984), 10/36.

⁴⁴² Talat Koçyiğit, *Hadîs Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014), 211-212; Özpınar, *Hadis Edebiyatı*, 241-242. Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) el-Câmî'i bu türde verilen ilk eserlerden kabul edilmektedir.

sayılarına bakıldığında eserin hacmi içerisinde son derece azınlıkta oldukları rahatlıkla söylenebilmektedir.

Yapılan bu araştırma sonucunda, Mâlik'in eserine almadığı hadislerinde ahkâmla alakalı olmayan tercihlerinin diğerlerinden daha fazla olduğu görülmüştür. Aşağıda İmam Mâlik'in *Muvatta'*ına dahil etmediği ancak kendisinden makbul senedlerle rivayet edilmiş, farklı konu başlıklarından yetmiş sekiz (78) adet hadis içerisinde örnekler bulunmaktadır. Bu hadislerin *Muvatta'*da yer almama sebepleriyle ilgili tespitlerimiz ise, ahkâma ilişkin olmamaları veya Mâlik'in eserini muhtasar tutma gayesinden öteye gidememektedir. Böylece bu hadisler ait oldukları konu başlıklarına göre tasnif edilmiştir. Konu başlıklarını tespit ederken Kütüb-i Sitte başta olmak üzere çeşitli hadis eserlerinin kitap başlıkları arasında kıyaslamalar yapılmıştır.

3.2.3.1. Tefsir hadisleri

İslam'ın ilk dönemlerinde tefsir ilmi yalnızca rivayetler üzerinden ilerlemiştir. Emin el-Hûlî, bunun sebebini erken dönem Müslümanlarının Kur'an hakkında indî yorumlar ve teviller yapmaktan çekinmelerine, dolayısıyla Hz. Peygamber'den (s.a.v) nakledilen âsâr ile yetinmelerine bağlamaktadır. Bu sebeple İslami ilimler sahasında ilk tefsir faaliyetleri "rivayet tefsiri" formatında ortaya çıkmıştır.⁴⁴³ Ancak bu ifadeden müstakil bir tefsir kitabı anlaşılmamalıdır. Çünkü hicrî ilk iki asırda Kur'an'ın tefsiri adına yapılan ilmî faaliyetler, daha ziyade dağınık bir şekilde rivayet edilen hadisler olarak öne çıkmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, tefsir ilminin müstakil bir disiplin olarak tekemmül etme sürecinin öncesine denk gelen muhaddis müfessirler için de Hz. Peygamber'in (s.a.v) sözleriyle tefsir iç içe geçmiş durumdadır.⁴⁴⁴

İmam Mâlik'in muhaddis ve fakîh olarak otoritesi yaşadığı dönemden itibaren genel kabul görmüş olsa da onun tefsir konusunda aynı tanınırlığa sahip olduğunu söylemek güçtür. Bunun sebebini tefsir rivayetlerinin senedlerinin ekseriyetle munkatı oluşuna bağlayanlar olmuştur. Nitekim Zehebî onun bu tavrını açıklama sadedinde şöyle demiştir, "*İmam Mâlik'in tefsir rivayetlerinden uzak durmasının sebebi senedlerinin kopuk oluşudur. Bu yüzden tefsirle ilgili az rivayette bulunmuştur. Aksi halde (Mâlik'ten) güzel bir tefsir cüzü gelirdi*".⁴⁴⁵ Mâlik aynı zamanda tefsir hadisleriyle öne çıkan bazı kişilere karşı da menfî bir tavır takınmıştır.

⁴⁴³ Emîn el-Hûlî, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, çev. Mevlüt Güngör (İstanbul: Bayrak Matbaası, 1995), 16-17.

⁴⁴⁴ Zîşan Türkan, "Hadis Rivayet Geleneği ve Tefsir -Sahîhu'l-Buhârî'nin Kitâbu't-tefsîr'i Örneği-", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/29 (01 Haziran 2010), 251.

⁴⁴⁵ Zehebî, *Siyer*, 6/474; M. Yasin Akbaş, *Kitabu't-Tefsîr Literatürü Teşekkül Döneminde Hadis ve Tefsir* (M.ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023), 107.

Örneğin Ma'mer b. Râşid'i, Katâde'den tefsir hadisleri rivayet ettiği için eleştirmesi buna örnek olarak gösterilebilir.⁴⁴⁶ *Muvatta*'da deliller hiyerarşisinde en üst sırada bulunan Kur'an, tabii olarak Mâlik tarafından çeşitli vesilelerle atıf yapılan ve hükme dayanak gösterilen bir konumdadır. Ayrıca bazen de onun, ayetlerde geçen ifadelerin (Garîbu'l-Kur'ân) kapalı manalarını aydınlatma maksadıyla hareket ettiği görülmektedir. Ancak onun bu yorum ve istidlallerine tefsir külliyatında nadiren rastlanmakta, *Muvatta*'da Mâlik'in Kur'an ayetlerine yönelik açıklamalarından oldukça az sayıda müfessir istifade etmiş görünmektedirler. Üstelik bu az sayıda olan müfessirleri de Mâlikî alimler oluşturmaktadırlar. Hatta onlar dahi tefsirle ilgili meselelerde ekseriyetle, otorite kabul ettikleri başka ulemadan faydalanmayı tercih etmektedirler.⁴⁴⁷ *Muvatta*'ı, içerdiği tefsir hadisleri üzerinden ele alan el-Hûlî şöyle demektedir:

Nitekim, İmam Malik ilk hadis tedvin eden alimlerden birisidir. Gerçi, onun kitabı, “*el-Muvatta*” gördüğüm kadarıyla Kur'an Tefsiri hakkında pek fazla bir şey ihtiva etmemektedir; fakat her halükârda, hadis mecmuaları muhtelif miktarlarda tefsir haberini içlerine almışlardır. Nitekim bu konuda, Sahîh-i Buhârî'de de iki bölüm görmekteyiz. Bunlar, Kur'an Tefsiri Bölümü ile Kur'an'ın Faziletleri Bölümü'dür ki, ikisi birden kitapta belli bir yer tutmakta ve belki de kitabın sekizde birini teşkil etmektedirler.⁴⁴⁸

Gerçekten de Mâlik'in *Muvatta*'da Kur'an'ı baştan sona tefsir etmek veya ayetleri açıklayacak rivayetlere yer vermek gibi özel bir maksadı bulunmadığı açıktır. Bunun yerine o, tefsir hadislerini ekseriyetle fikhî bir istidlal söz konusu olduğu durumlarda rivayet etmektedir. Namaz vakitlerini belirlemede İsrâ Sûresi'nin 78. ayetini tefsir sadedinde rivayet ettiği iki mevkuf hadis⁴⁴⁹, hayızla ilgili ayette geçen bir kelimeyi Hz. Aişe'nin tefsir edişini⁴⁵⁰ rivayet ettiği yerler bunlara örnek gösterilebilir. Yine de *Muvatta*'ın geneline bakıldığında bu rivayetlerin son derece az sayıda oldukları görülebilir. Ancak bu durumun istisnası da mevcuttur. Örneğin Mâlik, herhangi fikhî bir mesele içermemesine rağmen Abese Sûresinin sebebi nüzulüyle ilgili bir hadisi *Muvatta*'na almıştır.⁴⁵¹ Onun bu hadisi rivayet ettiği bölüm ise, *Muvatta*'da ahkâm dışı sayılabilecek kısıtlı sayıdaki hadisleri ihtiva eden kitaplardan biri olan *Kur'an* bölümüdür. Bu bölüm aynı zamanda bazı faziletli amel hadislerini de barındırmaktadır.

⁴⁴⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 1/22.

⁴⁴⁷ Büşra Refas Türkmen, *İmam Mâlik'in Muvatta İsimli Eserinin Tefsir İlmi Açısından İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 129.

⁴⁴⁸ el-Hûlî, *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, 17.

⁴⁴⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Vaktü's-salât, 4/19-20.

⁴⁵⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Talâk, 21/54.

⁴⁵¹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Kur'an, 4/8.

İmam Mâlik'in tefsire dair rivayet ettiği hadisleri topluca derleyen eserlere bakıldığında ise ilk olarak Şeybânî'nin *Muvatta* rivayet nüshası karşımıza çıkmaktadır. Diğer *Muvatta* nüsha rivayetlerinin hilafına Şeybânî, nüsha rivayetinin sonunda Mâlik'ten işittiği tefsir rivayetlerine de yer vermektedir.⁴⁵² Burada nakledilen on bir hadisin bir kısmı yukarıda zikredildiği gibi Mâlik'in *Muvatta*'na dahil ettiği ahkâmla ilgili hadislerdir. Diğer bir kısmı ise onun ahkâmla ilgili olmayan *Muvatta* dışı rivayetleridir. Ancak bunların sayısı da son derece azdır. Mâlik'in Kur'an tefsirine dair rivayetlerini derleyen diğer eser ise Ebû Bekr İbnü'l- Arabî'nin (ö. 543/1148) *el-Kabes* adlı *Muvatta* şerhinin son kısımlarında bulunan "Kitâbu't-tefsir" bölümüdür. İlgili bölümde senedsiz şekilde rivayet edilen bazı hadisler bulunmakla birlikte, burada yer alan tefsirle ilgili bilgilerin büyük bir kısmı aslında Mâlik'in bizzat kendi görüşlerinden oluşan Garîbu'l-Kur'an kabilinden açıklama ve tevillerini ihtiva etmektedir.⁴⁵³ Ancak çalışmanın bu bölümünde tefsir hadislerinden Mâlik'in rivayet ettiği merfû, mevkuf veya maktu hadisler kastedilmektedir. Dolayısıyla İbnü'l- Arabî'nin eserinde ilgili bölümde Mâlik'ten naklettiği bilgilerden yalnızca 4 tanesi hadis rivayeti içermekte, dolayısıyla oradaki bilgiler genel olarak bu kapsamın dışında kalmaktadır.

Bahsedilen bu iki eser dışında Mâlik'in tefsire dair hadislerini telif ettiği bazı eserleri olduğu da iddia edilmiştir. Örneğin İbn Nedîm (ö. 385/995) ona nisbet edilen "Kitâbu't-Tefsîr Mâlik b. Enes" adlı bir eserden söz eder.⁴⁵⁴ Bunun gibi sözü edilen diğer eserler de günümüze ulaşmamış olmakla birlikte, incelendiğinde aslında Mâlik'in bir telifi olmaktan ziyade hadis sahasında ondan rivayet edilen Garîbu'l-Kur'an yorumlarının ve çeşitli tefsir hadislerinin birer derlemesi oldukları görülmektedir.⁴⁵⁵ Bu noktada incelenecek hadisler ise Mâlik'in eserine dahil etmediği, hadis olarak rivayet edilmiş haberlerdir. Mâlik'in hadis sahasında dağınık bir şekilde bulunan ve *Muvatta*'na dahil etmediği tefsir rivayetlerinden bazıları şöyledir:

أخبرنا الحارث بن مسكين، قراءة عليه، عن ابن القاسم، قال مالك حدثني أبو النضر، عن علي بن حسين، عن ابن عباس، أنه سأل عمر عن اللتين تظاهرتا على النبي صلى الله عليه وسلم، فقال: عائشة وحفصة.

⁴⁵² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta' (Rivâyetu's-Şeybânî)*, 344-345.

⁴⁵³ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü'l-Arabî, *el-Kabes fî şerhi Muvatta'i Mâlik b. Enes*, thk. Muhammed Abdullah Veledd Kerim (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1992), 1047-1082.

⁴⁵⁴ Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-Verrâk el-Bağdâdî İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramadân (Beyrut: y.y., 1417/1997), 1/36; Mehmet Emin Güzel, *İmam Malik'in Tefsir Anlayışı* (Kitap Dünyası, 2023), 75.

⁴⁵⁵ Türkmen, *İmam Mâlik*, 143; Güzel, *Tefsir Anlayışı*, 74-78.

İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre Ömer b. Hattâb'a, (Kur'an'da) Hz. Peygamber'e (s.a.v) karşı birbirine yardım ettiği haber verilen⁴⁵⁶ o iki kadının kim olduğunu soruldu. O da "Aişe ve Hafsa'dır" dedi.⁴⁵⁷

Herhangi fikhî bir mesele içermemesi sebebiyle İmam Mâlik, ahkâma hasrettiği eserine bu tefsir hadisini dahil etmemiştir. Bir başka örnek ise şu şekildedir:

حدثنا إبراهيم بن المنذر، حدثنا معن، قال: حدثني مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما: أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم قال: {يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ} حتى يغيب أحدهم في رشحته إلى أنصاف أذنيه.

İbn Ömer'in rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) "İnsanlar alemlerin Rabbinin huzurunda durdukları gün"⁴⁵⁸ (ayetini okuyup devamında) o kadar terleyecekler ki, onlardan herhangi biri iki kulağının yarı yerine kadar kendi teri içinde kaybolacaktır" buyurmuştur.⁴⁵⁹

Yukarıda bahsi geçen Şeybânî'nin Muvatta rivayet nüshasının sonunda açtığı tefsir bâbına bakıldığında ise, burada diğer hiçbir Muvatta nüshasında bulunmayan iki adet Mâlik rivayeti bulunduğu görülmüştür. Bu hadisler şunlardır:

أخبرنا مالك، أخبرنا محمد بن أبي بكر بن عمر بن حزم، أنَّ أباه، أخبره، عن عمرة بنت عبد الرحمن، عن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم، أنَّها قالت: ما رأيت مثل ما رغبت هذه الأمة عنه، من هذه الآية: {وإن طائفتان من المؤمنين أقتلتا فأصلحوها بينهما فإن بغت إحداهما على الأخرى فقاتلوا التي تبغي حتى تفيء إلى أمر الله فإن فاءت فأصلحوها بينهما}.⁴⁶⁰

Hz. Aişe'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben bu ümmetin, "Eğer müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin; ikisinden biri diğerinin hakkına tecavüz etmiş olursa Allah'ın emrine geri dönünceye kadar haksızlığa sapanlara karşı savaşın; dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlayın"⁴⁶⁰ ayetinden yüz çevirdiği kadar başka bir şeyden yüz çevirdiğini görmedim".⁴⁶¹

Diğer bir hadis ise şöyledir:

أخبرنا مالك، أخبرنا يحيى بن سعيد، عن سعيد بن المسيب، في قول الله عز وجل: {الزاني لا ينكح إلا زانية أو مشركة والزانية لا ينكحها إلا زان أو مشرك} قال: وسمعتة يقول: إنَّها تُسخت هذه الآية بالتي بعدها، ثم قرأ: {وأنكحوا الأيامى منكم والصالحين من عبادكم وإمائكم}.

Yahyâ b. Saîd'in Saîd b. el-Müseyyeb'den işittiğine göre o, Allah Teâlâ'nın "Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir"⁴⁶² ayeti hakkında şöyle demiştir: Bu ayet, sonrasında gelen şu

⁴⁵⁶ et-Tahrîm, 66/4.

⁴⁵⁷ Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, 10/308; Metni daha uzun olan diğer rivayet için bk. Ebû 'Avâne, Mustahrec, 11/608.

⁴⁵⁸ el-Mutaffifîn, 83/6.

⁴⁵⁹ Buhârî, el-Câmi'u's-sahîh, Tefsir, 347; Müslim, el-Câmi'u's-sahîh, Sıfâtü'l-münafikîn, 60; İbnü'l-Mukrî, el-Mu'cem, 230; İbn Asâkir, Târîhu Dimaşk, 46/326.

⁴⁶⁰ el-Hucûrât, 49/9.

⁴⁶¹ Mâlik b. Enes, el-Muvatta' (Rivâyetu's-Şeybânî), 344.

⁴⁶² en-Nûr, 24/3.

ayetle⁴⁶³ nesh edilmiştir, “İçinizden evli olmayanları, köle ve cariyeleriniz arasından da salih olanları evlendirin.”⁴⁶⁴

Zikredilen son hadise bakıldığında aslında muhtevasında fikhî bir konunun bulunuyor olduğu görülmektedir. Zina eden bir Müslümanın artık zina etmiş bir başka Müslüman veya gayri müslim dışında kimseyle evlenemeyeceğini söyleyen bu ayetin nesh edildiği bilgisi esasen ahkâma ait bir konu gibi görünmektedir. Nitekim *Muvatta*’da bu hükmü destekleyecek bir mevkuf hadis Mâlik tarafından şöyle rivayet edilmiştir:

حدثني عن مالك، عن أبي الزبير المكي، أن رجلا خطب إلى رجل أخته، فذكر أنها قد كانت أحدثت، فبلغ ذلك عمر بن الخطاب فضربه أو كاد يضربه ثم قال: ما لك وللخير.

*Ebû Zübeyr el-Mekkî der ki: Bir adam birinin kız kardeşini istedi. Kardeşi de bacısının zina ettiğini söyledi. Bunu işiten Hz. Ömer, “neden unutulmuş hadiseyi söyledin” diye kızıp kardeşini dövdü (veya neredeyse dövecekti).*⁴⁶⁵

Yani bu hadiste de görüldüğü gibi Hz. Ömer, geçmişte zina etmiş bir Müslüman kadının evlenmesine mâni olabilecek ayıbını örtmeye çalışarak böyle kişilerin evlenebileceğine hükmetmiş olmaktadır. Ancak buna rağmen Mâlik, zina eden Müslümanların evliliklerini kısıtlayan ayetin nesh edildiği bilgisini veren hadisi eserine almamıştır. Bu durum, ahkâm içermeyen tefsir hadislerinin *Muvatta*’a alınmamasıyla ilgili tespitimizle çelişmemekle birlikte, Mâlik’in de görüşüne muvafık olmasına rağmen neden esere alınmadığı anlaşılamamıştır. Şeybânî nüshasında rivayet edilen bu iki hadisin dikkat çeken diğer bir özelliği ise, Mâlik tarikiyle herhangi bir hadis eserinde rivayet edilmemiş olmalarıdır. Yani bu iki hadis Şeybânî dışında Mâlik’ten rivayet eden kimse bulunamamaktadır.

Netice itibariyle İmam Mâlik’in *Muvatta*’da genel olarak tefsir rivayetlerine, fikhî bir muhtevası olduğu sürece yer verdiği, bunun dışında kalan rivayetleri, bir adet istisnası olmakla birlikte, eserine almadığı görülmüştür.

3.2.3.2. Siyer-megâzî, şemâîl, fezâilu’s-sahâbe ve kısısü’l-enbiyâ muhtevalı hadisler

İslam tarihinde müstakil bir ilim dalı olarak öne çıkan siyer, hadis ilmiyle önemli ölçüde ortak noktalara sahip bir disiplindir. Çalışma alanlarının Hz. Peygamber’in (s.a.v) hayatı ve faaliyetleriyle ilgili her türlü rivayeti toplama noktasında kesişmesi vesilesiyle, ilk dönemde hadis ve siyer çalışmaları arasında bir iç içelik durumu görülmektedir. Nitekim erken dönem siyer alimlerinin aynı zamanda muhaddis olmaları bunun en önemli işaretlerinden biridir. Bu

⁴⁶³ en-Nûr, 24/32.

⁴⁶⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’ (Rivâyetu ’ş-Şeybânî), 344.

⁴⁶⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Nikâh, 22/53.

sebeple hicri ikinci asırda telif edilen hadis eserleri, siyer ilmi için kaynaklık değeri taşıyan rivayetleri ihtiva edebilmektedir. Üçüncü asra gelindiğindeyse artık Kütüb-i Sitte başta olmak üzere birçok ale'l-ebvâb tasnif sistemiyle vücuda getirilen hadis kitaplarında müstakil siyer-megâzî bölümleri görülebilmektedir.⁴⁶⁶

Hicri ikinci asra ait bir fıkıh-hadis eseri olan *Muvatta* da siyer, megâzî ve şemâil türü rivayetleri içermektedir. Bu hadisler incelendiğinde, eserini ahkâma hasreden Mâlik'in salt bir tarihçilik yapma niyeti olmadığı anlaşılabilmektedir. Zira eserde rivayet edilen tarih muhtevalı hadislerde, siyer ilminde aranan siyak-sibak, sebep-sonuç, yer ve zaman gibi bilgilere tam olarak erişebilmek mümkün değildir.⁴⁶⁷ Aynı sebepten ötürü, tıpkı tefsir muhtevalı hadisler konusunda olduğu gibi, *Muvatta*'da bulunan elli sekiz (58) adet tarih muhtevalı hadisin büyük çoğunluğu ahkâmla, bunların yaklaşık dörtte bir miktarı ise ahkâm dışı meselelerle ilgidir. Örneğin Mâlik'in aynı kabre birden fazla ölünün defnedilebileceği hükmünü çıkardığı, Uhud harbinde şehit olan sahâbenin bazısının kabirlerinde Uhud harbinde şehit olan sahabe defnedilirken, yer problemi sebebiyle bir kabre birden naaşın defnedilmiş olmasından bahseden megâzî muhtevalı hadis⁴⁶⁸; teyemmüm abdestinin hükmünün dayandırıldığı, Hz. Aişe'nin kolyesinin kaybolduğu Benî Mustalik Gazvesi'nin anlatıldığı hadis⁴⁶⁹ veya korku namazının kılınıp şeklini anlatan Zâtürrika gazvesiyle ilgili hadis⁴⁷⁰ bu konuda zikredilebilir.

Öte yandan bu elli sekiz hadis içerisinde on beş adedinin herhangi bir fıkıh meselesi içermediği de dikkat çekmektedir. Esasen, İmam Mâlik'in eserini muhtasar tutma gayretinden bahsettiğimiz başlıklar içerisinde belki de *Muvatta*'da en fazla fıkıh dışı hadis ihtiva edilen başlık budur. Örneğin *Muvatta*'da, Hz. Peygamber'in (s.a.v) nübüvvetinden önce çobanlık yaptığından⁴⁷¹; Hz. Peygamber'in (s.a.v) kendisine vahyin geliş şekillerinden⁴⁷² veya Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatına yakın ettiği dualardan bahseden hadisler⁴⁷³ içeriğinde herhangi bir fıkıh meselesi barındırmaması açısından zikredilebilir.

Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadislerine bakılacak olursa burada otuz bir (31) adet tarih muhtevalı rivayet bulunmaktadır. *Muvatta*'da rivayet edilen tarih muhtevalı rivayetlerin çoğunun ahkâm, dörtte biri miktarındaki bir kısmının da ahkâm dışı meseleler hakkında

⁴⁶⁶ Harun Arslan, *İmam Mâlik'in (ö. 179/795) El-Muvatta' Adlı Eserindeki Siyer Rivâyetlerinin Tespiti ve Değerlendirilmesi* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 4-5.

⁴⁶⁷ Arslan, *Siyer Rivâyetleri*, 69-70.

⁴⁶⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Cihâd, 21/49.

⁴⁶⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Tahâret, 23/89.

⁴⁷⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Salâtü'l-havf, 1/1.

⁴⁷¹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, İsti'zân, 6/18.

⁴⁷² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Kur'an, 4/7.

⁴⁷³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Cenâiz, 16/46.

olduğunu söylenmişti. *Muvatta* dışı tarih rivayetlerine bakıldığında ise bunların tamamının ahkâm dışı meselelerden oluştuğu görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında siyer ve benzeri tarih muhtevalı rivayetlerin seçiminde, fikhî muhteva olarak Mâlik'in diğer başlıklarda olduğu kadar kısıtlayıcı bir metot gözetmediğini söylemek mümkündür. Buna rağmen, *Muvatta* dışı bırakılmış tarih muhtevalı hadislerin açıklaması olarak yapılabilecek en makul yorum yine bu hadislerin ahkâm dışı tarihi meselelere işaret ediyor olmaları ve Mâlik'in bunları ihtisar kaygısıyla eserine almadığı tarzında olacaktır.

Bu hadislere verilecek örneklerden ilki, Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber (s.a.v) ile Hudeybiye'ye katılmış olan bir sahâbinin kızına atıyye vermesinden bahseden şu uzun hadistir:

حدثنا إسماعيل بن عبد الله، قال: حدثني مالك، عن زيد بن أسلم، عن أبيه، قال: خرجت مع عمر بن الخطاب رضي الله عنه إلى السوق، فلحقت عمر امرأة شابة، فقالت: يا أمير المؤمنين، هلك زوجي وترك صبية صغاراً، والله ما ينضجون كراعا، ولا لهم زرع ولا ضرع، وخشيت أن تأكلهم الضبع، وأنا بنت خفاف بن إيماء الغفاري، وقد شهد أبي الحديبية مع النبي صلى الله عليه وسلم. فوقف معها عمر ولم يمض، ثم قال: مرحبا بنسب قريب، ثم انصرف إلى بعير ظهر كان مربوطا في الدار، فحمل عليه غرارتين ملأهما طعاما، وحمل بينهما نفقة وثيابا، ثم ناولها بخطامه، ثم قال: اقتاديه، فلن يفنى حتى يأتيكم الله بخير، فقال رجل: يا أمير المؤمنين، أكثر لها؟ قال عمر: ثكلتك أمك، والله إني لأرى أبا هذه وأخاها، قد حاصرا حصنا زمانا فاقتحاه، ثم أصبحنا نستفيء سهمائهما فيه.

Eslem şöyle demiştir: Ben Ömer b. Hattâb ile beraberinde çarşıya çıktım. Çarşıda Ömer'i genç bir kadın karşıladı ve "Ey Müminlerin Emiri! Eşim şehit oldu ve arkasında küçük çocuklar bıraktı ki, vallahi bunlar davar ayağı pişiremiyorlar (kendi ihtiyaçlarını görecektür), bunların (babalarından kalan) hiçbir ekini ve sağım hayvanları da yoktur. Ben bunları sırtlan (gibi yokluk ve kıtlık)ın yemesinden endişe ediyorum. Ben Hufâf b. İmâ el-Gıfârî'nin kızıyım. Babam Hudeybiye'de Peygamberle beraber hazır bulunmuştur" dedi. Bunun üzerine Ömer ileri gitmeyip, o kadının yanında durdu. Sonra kadına hitaben: "Kureyş'e yakın bir nesebe merhaba!" dedi. Sonra (zekât hayvanlarının bulunduğu) binada bağlanmış olan kuvvetli bir deveye doğru gitti ve ona buğdayla doldurduğu iki büyük çuvalı yükledi. O iki heybenin ortasına da yiyecek ve giyecek şeyler yükledi. Sonra o deveyi yularıyla kadına verdi. Sonra "Bu yükü rızık edin, bu tükenmeden Allah sizlere hayır, yani mal getirecektir" dedi. Orada bulunan bir adam, "Ey Müminlerin Emiri, bu kadına çok atıyye verdin" dedi. Ömer de "Anan seni yitirsin! Vallahi ben bu kadının babasını ve erkek kardeşini gördüm ki onlar bir kaleyi bir zaman muhasara etmişler, sonunda fethetmişlerdi. Sonra biz onların oradaki paylarının bize geçmesini bekledik" dedi.⁴⁷⁴

Görüldüğü üzere hadiste Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber (s.a.v) ile gazveye katılmış ve kahramanlık ortaya koymuş bir sahâbiye vefa olarak kızına yüklü miktarda bağışta bulunması

⁴⁷⁴ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Megâzî, 37; Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm b. 'Abdullâh el-Herevî el-Bağdâdî Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, thk. Halîl Muḥammed Hirâs (Beyrut: y.y., ts.), 2/566; İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, 44/330.

konu edilmektedir. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla bu hadis ile ilgili fikhî bir mesele gündeme getirilmemiştir. Mâlik'in *Muvatta'*ına almadığı megâzî türü hadislerle diğer bir örnek de şudur:

حدثنا علي بن عبد العزيز، ثنا القعني، عن مالك، عن ابن شهاب، عن سنان بن أبي سنان الدؤلي، عن أبي واقد الليثي، قال خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى حنين ونحن حدثاء عهد بكفر، وللمشركين سدرة يعكفون عندها، وينوطون بها أسلحتهم يقال لها ذات أنواط. قال: فمررنا بالسدرة، فقلنا: يا رسول الله اجعل لنا ذات أنواط كما لهم ذات أنواط. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الله أكبر، إنما السنن، قلت والذي نفسي بيده كما قالت بنو إسرائيل {اجعل لنا إلهًا كما لهم آلهة} قال إنكم قوم تجهلون {لتركبن سنن من كان قبلكم}.

Ebû Vâkîd el-Leysî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bizler küfrü yeni terk etmiş kimseler olarak Resulullah (sa.v) ile Huneyn'e⁴⁷⁵ çıktık. Müşriklerin altında toplandıkları ve silahlarını astıkları "Zâtü Envât" denen ağacın bulunduğu yere geldik. Biz, "Ey Allah'ın Resulü! Onların Zât-ü envât'ı olduğu gibi bize de bir Zât-ü envât tayin et" dedik. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), "Allahu Ekber" dedi. "Bu söz Mûsâ'nın kavminin Mûsâ'ya söylediği "...Ey Musa bize o insanların taptıkları tanrıları gibi bir tanrı yap..."⁴⁷⁶ sözüne benzedi. Canım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki sizden öncekilerin yoluna mutlaka uyacaksınız."⁴⁷⁷

Yine herhangi bir fikhî meselesi içermediği dikkat çeken bu rivayetin, aynı zamanda bir *Muvatta* nüsha ravisi olan Ka'nebî'nin *Muvatta* dışı Mâlik hadislerini kaydettiği *ez-Ziyâdât*'ında bulunduğu söylenmiştir.⁴⁷⁸ İmam Mâlik'in *Muvatta*'ına almadığı tarih rivayetleri yalnızca siyer veya megâzî konularından ibaret değildir. Bahsi geçen *Muvatta*'daki elli sekiz (58) adet siyer-megâzî rivayeti dışında, onun mervîyyatında ahkâm içermemesiyle dikkat çeken kısasü'l-enbiyâ veya fezâilu's-sahâbe türü hadisler de mevcuttur. Bunlardan bazıları şöyle rivayet edilmiştir:

حدثنا عبد الله بن محمد بن أسماء هو ابن أخي جويرية، حدثنا جويرية بن أسماء، عن مالك، عن الزهري، أن سعيد بن المسيب، وأبا عبيد، أخبراه، عن أبي هريرة رضي الله عنه، قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يرحم الله لوطا لقد كان يأوي إلى ركن شديد، ولو لبثت في السجن ما لبث يوسف، ثم أتاني الداعي لأجبتة.

Ebû Hüreyre Resûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Allah Lût Peygamber'e rahmet etsin. Yemin olsun ki o, muhakkak çok sarp bir sütuna dayanıyordu. Ve eğer ben zindanda Yusuf'un kaldığı kadar uzun hapis kalsaydım, sonra beni çıkarmak üzere o davetçi gelseydi, ben hemen ona icabet ederdim."⁴⁷⁹

⁴⁷⁵ Hadis Mâlik dışından gelen bir tarikinde bu gazvenin Hayber olduğu bildirilmektedir. Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Fiten, 18.

⁴⁷⁶ el-A'raf, 7/138.

⁴⁷⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 3/244; Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Nasr Muhammed b. Nasr el-Mervezî, *es-Sunne*, thk. Sâlim Ahmed es-Selefi (Beyrut: y.y., 1408), 17.

⁴⁷⁸ İbn Abdülber, *et-Tekassî*, 535; Ebu'l-Abbâs, *el-İmâ'*, 4/438.

⁴⁷⁹ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Ehâdisü'l-enbiyâ, 19; İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, 50/311. Bu rivayetin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda bk. el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ' Ebû Muhammed el-Begâvî,

Muhtevasında herhangi bir ahkâm meselesinin görülmediği bu rivayet yine Mâlik tarikiyle daha uzun bir şekilde farklı kaynaklarda da rivayet edilmektedir.⁴⁸⁰

Bir başka Peygamber kıssası rivayeti ise şu şekilde rivayet edilmiştir:

حدثنا إبراهيم بن دحيم الدمشقي، ثنا أبي، ح وحدثنا عبدان بن أحمد، ثنا هشام بن عمار، ودحيم، قالوا: ثنا الوليد بن مسلم، عن مالك بن أنس، عن الزهري، عن عبد الرحمن بن كعب بن مالك، عن كعب، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: إذا فتحت مصر فاستوصوا بالقبض خيرا، فإن لهم ذمة ورهما.

*Ka'b b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Mısır’ı fethettiğiniz zaman Kıptilere yumuşak davranmanız konusunda size olan tavsiyemi tutun. Çünkü onlar için bir zimmet/eman ve (Hz. Hacer ve Hz. Mâriye’den kaynaklanan) akrabalık vardır”*⁴⁸¹

Geçmiş ümmetlerden ve Peygamberlerin kıssalarından bahseden bu hadislerde doğrudan fikhî hüküm ihtiva etmeyen bir muhteva görmemek şaşırtıcı değildir. *Muvatta*’da yer almayıp, tarihi ve biyografik bilgi içeren bu gibi hadis türlerinden bir diğeri ise sahâbenin faziletinden bahseden rivayetlerdir. Bunların da tabiatı gereği fıkıhla ilgili bilgi içermeleri beklenmemektedir. Bu tür hadislerle birkaç örnek vermek gerekirse şu şekilde rivayet edilmişlerdir:

حدثني زهير بن حرب، حدثنا إسحاق بن عيسى، حدثني مالك، عن أبي النضر، عن عامر بن سعد، قال سمعت أبي يقول ما سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: لحي يمشي، إنه في الجنة إلا لعبد الله بن سلام.

*Sa’d b. Ebû Vakkâs’ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben Resûlullah’ın (s.a.v), Abdullah b. Selâm dışında hayatta olan hiç kimse için “o cennettedir (cennete girecektir)” dediğini işitmedim.*⁴⁸²

Bir diğer rivayette ise Ebû Hüreyre, kendisinin Hz. Peygamber’den çok fazla hadis dinlemiş olduğundan şöyle bahsetmektedir:

حدثنا عبد العزيز بن عبد الله، قال: حدثني مالك، عن ابن شهاب، عن الأعرج، عن أبي هريرة، قال: إنَّ الناس يقولون أكثر أبو هريرة، ولولا آيتان في كتاب الله ما حدثت حديثا، ثم يتلو ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ﴾ إِلَى قَوْلِهِ ﴿الرَّحِيمِ﴾ إِنَّ إخواننا من المهاجرين كان يشغلهم الصفق بالأسواق، وإن إخواننا من الأنصار كان يشغلهم العمل في أموالهم، وإن أبا هريرة كان يلزم رسول الله صلى الله عليه وسلم بشعب بطنه، ويحضر ما لا يحضرون، ويحفظ ما لا يحفظون.

Şerhu’s-Sunne, thk. Şu‘ayb el-’Arna’ût - Muhammed Zuheyr eş-Şâvîş (Dimaşk; Beyrut: el-Mektebi’l-İslâmî, 1403/1983), 1/155-156; İbnu’l-Arabî, *el-Kabes*, 3/1053-1054; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 6/413; Aynî, *Umdetu’l-Karî*, 15/267-268.

⁴⁸⁰ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, İmân, 238; Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 10/134; Ebû ‘Avâne, *Mustahrec*, 1/78.

⁴⁸¹ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 19/61; Beyhakî, *Delâ’ilu’n-Nubuvve ve Ma’rifetu Ahvâli Sâhibi’s-Şerî’a*, thk. ‘Abdu’lmu’tî Kal’acî (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye; Dâru’r-Reyyân, 1408/1988), 6/322.

⁴⁸² Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, Menâkibu’l-Ensâr, 19; Müslim, *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, Fezâilu’s-sahâbe, 147; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/59; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 16/120. Hadisin Buhârî tarikinde ayrıca Abdullah b. Selâm hakkında indiği iddia edilen “Üstelik İsrâiloğullarından bir tanık onun bir benzerine şahit olup iman ettiği halde siz büyüklük tasladınız” (el-Ahkâf, 46/10.) ayeti de zikredilmektedir.

Ebû Hüreyre şöyle demiştir: İnsanlar “Ebû Hüreyre çok hadis rivayet ediyor” deyip duruyorlar. Hâlbuki Allah’ın Kitabında şu iki ayet olmasaydı hiçbir hadis nakletmezdim. Ebû Hüreyre bu sözden sonra, “İndirdiğimiz açık delillerle hidayet bilgisini -kitapta onu insanlara apaçık göstermemizden sonra- gizleyenler yok mu...” ayetinden “...Ben rahmeti bol olanım” ayetine kadar⁴⁸³ okuyup, şöyle dedi: “Muhacir kardeşlerimizi çarşılarda alışveriş etmek meşgul ederdi. Ensâr kardeşlerimizi de mülkleri üzerinde çalışmak meşgul ederdi. Ebû Hüreyre ise karın tokluğuna Resûlullah’tan ayrılmazdı; onların bulunmadıkları meclislerde bulunur ve onların ezberleyemedikleri sözleri ezberlerdi.”⁴⁸⁴

Böylece bahsi geçen örnekler ve diğer hadislerle beraber, Mâlik’in *Muvatta*’nda yer almayan toplam otuz bir (31) adet siyer, megâzî ve kıssa türü rivayetin tamamının ahkâm dışı meselelerle ilgili olduğu tespit edilmiştir. *Muvatta*’da rivayet edilen ve ahkâm meselesi içermeyen mezkûr 15 adet hadis dikkate alındığında burada tespit edilen 31 adet hadisin de eserde rivayet edilebilmesi mümkün görünmektedir. Dolayısıyla İmam Mâlik’in buradaki tercihi akla ihtisardan başka bir sebep getirmemektedir.

3.2.3.3. Fiten/melâhim ve kıyametle ilgili hadisler

Hiz. Peygamber’in (s.a.v) kendisinden sonraki gelecekte ortaya çıkacak sosyal kargaşa, iç savaş gibi önemli olaylar ve kıyamet alâmetlerine dair haberleri anlamına gelen fiten hadislerine *Muvatta*’da nadiren rastlanmaktadır. Ahkâma hasredilmiş bir eser olan *Muvatta*’ın tertibi içerisinde *Kitâbu’l-Kur’an*, *Sıfatü’n-Nebî*, *Hüsnü’l-huluk*, *İsti’zan* veya *Câmî* gibi kitapların muhtevalarının diğerlerinden farklı olduğundan ve çoğunlukla ahkâm dışı hadisler içerdiğinden bahsedilmişti. Mâlik’in eserinde nadiren rivayet ettiği fiten hadisleri de sadece bu kitaplarda görülmektedir ve bunlar da ahkâma dair meseleler içermeme noktasında benzer durumdadırlar. Mesela *Muvatta*’da yer alan Hiz. İsmâ ve Deccâl’in sıfatlarından⁴⁸⁵; ahir zamanda Medine’nin vahşi hayvanlarla dolup istila edileceğinden⁴⁸⁶, yine ahir zamanda fitnelere karışmadan dağ başlarına çekilip kişinin kendi sürüsüyle meşgul olmanın faziletinden⁴⁸⁷ veya gelecekte insanların hızla dinden çıkacaklarından bahseden hadisler⁴⁸⁸ bunlara örnek olarak verilebilir.

⁴⁸³ el-Bakara: 2/159-160

⁴⁸⁴ Buhârî, *el-Câmî’u’s-sahîh*, İlim, 42; Bu hadisi, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Mâlik senediyle Buhârî’den başka rivayet eden birini bulamamaktayız. Hadisin Mâlik dışı diğer bir tariki için bk. Müslim, *el-Câmî’u’s-sahîh*, Fezâilu’s-sahâbe, 160.

⁴⁸⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, *Sıfatü’n-Nebî*, 2/1.

⁴⁸⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, *Câmî*, 2/8.

⁴⁸⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, *İsti’zan*, 6/16.

⁴⁸⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, *Kur’ân*, 4/10.

Muvatta dışında ise İmam Mâlik on altı (16) adet fiten, melâhim veya kıyamet sahneleriyle ilgili hadis rivayet etmiştir. Bunların muhtevalarına teker teker bakıldığında da manzara değişmemekte, tamamının ahkâm dışı meselelerle ilgili oldukları görülmektedir. Örneğin kıyamete yakın Müslümanlarla Yahudiler arasında çıkacak büyük savaştan bahseden hadisi Mâlik şöyle rivayet etmiştir:

حدثنا إسحاق بن محمد الفروي، حدثنا مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: تقاتلون اليهود، حتى ينجي أحدهم وراء الحجر، فيقول يا عبد الله، هذا يهودي ورائي، فاقتله.

*İbn Ömer'in rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Siz (ileride) Yahudilerle savaşıacaksınız. Hatta onlardan biri taş arkasına saklanacak da o taş (dile gelerek), “ey Allah'ın kulu! Şu arkamdaki bir Yahudi'dir, onu da öldür!” diyecektir.*⁴⁸⁹

Bir diğer örnekte ise, *Muvatta*'da Deccâl'in sıfatlarından bahseden bir hadis⁴⁹⁰ nakletmiş olmasına rağmen Mâlik aşağıdaki hadisi eserine almamıştır.

حدثني زهير بن حرب، وإسحاق بن منصور قال إسحاق أخبرنا وقال زهير: حدثنا عبد الرحمن وهو ابن مهادي، عن مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: لا تقوم الساعة حتى يبعث دجالون كذابون قريب من ثلاثين، كلهم يزعم أنه رسول الله.

*Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Her biri kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden otuza yakın yalancı deccal ortaya çıkmadan kıyamet kopmayacaktır”.*⁴⁹¹

Mâlik'in eserine dahil etmediği on altı fiten hadisinin tamamında bunlar gibi ahkâm içermeyen metinler görmek mümkündür. Tamamını burada zikretmemek adına aşağıdaki son örnekle yetinilecektir:

حدثنا موسى بن عبد الرحمن الكندي الكوفي، قال حدثنا زيد بن حباب قال أخبرني موسى بن عبيدة قال حدثني عبد الله بن دينار، عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا مشيت أمتي بالمطيطياء وخدمها أبناء الملوك أبناء فارس والروم سلط شرارها على خيارها (...) وقد روى مالك بن أنس هذا الحديث، عن يحيى بن سعيد، مرسلًا ولم يذكر فيه عن عبد الله بن دينار، عن ابن عمر.

*İbn Ömer'in rivayet ettiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Ümmetim kibirli kibirli yürüdüğü ve hükümdar çocukları, İran ve Rum çocukları ümmetime hizmet ettiği zaman, kötüler iyi insanların başına bela olacaktır.”*⁴⁹²

Fiten konusunda *Muvatta* dışı rivayet edilmiş Mâlik hadislerinde ahkâm içermeme konusunda bir müştereklik bulunduğu rahatlıkla söylenebiliyorken, onun *Muvatta*'da rivayet ettiği fiten

⁴⁸⁹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Cihâd ve's-siyer, 93; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 9/295.

⁴⁹⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*', Sıfatü'n-Nebî, 2/1.

⁴⁹¹ Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Fiten, 84; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/165.

⁴⁹² Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Fiten, 74. Tirmizî, Mâlik senedini aktardıktan sonra bu tarikin mürsel olduğuna vurgu yapmaktadır. Üstelik senedde kendisiyle Mâlik arasında bulunması gereken ravileri de zikretmemektedir. Ayrıca Tirmizî'den başka bu hadisi Mâlik tarikiyle rivayet eden de bulunamamıştır.

hadislerinin bu eserde yer alış sebeplerini anlamak eldeki verilen ışığında mümkün görünmemektedir.

3.2.3.4. Zühd, rekâik ve faziletli amellerle ilgili hadisleri

Dünyaya rağbet etmemek ve Hakk'a yönelmek manasına gelen zühd ile yumuşak kalplilik manasına gelen rikâk tabirleri, aynı zamanda hadis literatüründe rivayetlerin konu başlıklarından birini temsil etmektedir. Hicri ikinci asırdan itibaren telif ettikleri hadis eserlerinde zühde ayrı bir bölüm hasreden Abdürrezzâk es-San'ânî, Ma'mer b. Râşid ve İbn Ebû Şeybe gibi muhaddisler olmakla birlikte, hicri üçüncü asırda telif edilmiş Kütüb-i Sitte eserleri müelliflerinden Buhârî, Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce gibi muhaddisler de kitaplarında bu başlığa yer vermişlerdir.

Özü itibariyle Hz. Peygamber'in (s.a.v) ve ilk Müslümanların aza kanaat eden, her koşulda Allah'a tevekkül halinde olan, dünyevi hazlara rağbet etmeyip ahiretin dünyaya üstünlüğünü öğütleyen hayat tarzlarını yansıtan bu tür hadisler ahkâm ihtiva etmemektedirler. Nitekim *Muvatta*'da da buna benzer hadisler nadiren görülmektedir. Bu hadisler ise çoğunlukla, yukarıda bahsi geçen *Hüsnü'l-huluk* ve *Kitâbu'l-Kur'an* gibi bölümlerde yer almaktadırlar. Bunlar içerisinde örneğin, kişinin kendisini ilgilendirmeyen işlerden uzak durmasını öğütleyen, Hz. Peygamber'in (s.a.v) nefsi için intikam almaktan kaçındığını anlatan veya öfke anında nefesine hâkim olmayı öğütleyen hadislerle⁴⁹³; Kur'an'dan belli sûreleri okumanın, Allah'ı zikretmenin veya muayyen vakitlerde yapılan duaların faziletlerine işaret eden hadisler⁴⁹⁴ örnek olarak verilebilir. Ancak bunlar dışında cihada teşvik⁴⁹⁵, musibetlere sabır, ölümü tefekkür veya tevbeyle ilgili çeşitli rivayetler de⁴⁹⁶ eserde dağınık olarak bulunmaktadır.

İmam Mâlik'in *Muvatta*'nda yer almayan bu türden hadislere bakıldığında ise on bir (11) adet rivayet görülmektedir. Bu hadislerden verilebilecek ilk örnek şu şekildedir:

حدثنا إسماعيل، قال حدثني مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: حجت النار بالشهوات، وحجت الجنة بالمكاره.

⁴⁹³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Hüsnü'l-huluk, 1/2, 3, 12 vd.

⁴⁹⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Kur'an, 6/17-19; 7/20-25; 8/30, 32. vd.

⁴⁹⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Cihâd, 1/1-6.

⁴⁹⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Cenâiz, 13/38-40; 14/41-43; 16/46, 50, 51.

*Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Cehennem, nefse lezzet veren haramlarla perdelenmiştir. Cennet de nefsin hoşuna gitmeyen şeylerle perdelenmiştir.”.*⁴⁹⁷

Dünyevi metalara tamahkarlıktan sakındıran diğer bir hadis ise şöyle gelmiştir:

حدثنا إسماعيل، قال حدثني مالك، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار، عن أبي سعيد الخدري، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن أكثر ما أخاف عليكم ما يخرج الله لكم من بركات الأرض قيل: وما بركات الأرض؟ قال: زهرة الدنيا فقال له رجل: هل يأتي الخير بالشر؟ فصمت النبي صلى الله عليه وسلم حتى ظننا أنه ينزل عليه، ثم جعل يمسح عن جبينه، فقال: أين السائل؟ قال: أنا قال أبو سعيد: لقد حمدناه حين طلع ذلك قال: لا يأتي الخير إلا بالخير، إن هذا المال خضرة حلوة، وإن كل ما أنبت الربيع يقتل حبطاً أو يلم، إلا آكلة الخضرة، أكلت حتى إذا امتدت خاصرتها، استقبلت الشمس، فاجترت وثلثت وبالت، ثم عادت فأكلت. وإن هذا المال حلوة، من أخذه بحقه، ووضع في حقه، فنعيم المعونة هو، ومن أخذه بغير حقه كان كالذي يأكل ولا يشبع.

*Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Sizin üzerinize en çok korkmakta olduğum şey, Allah'ın sizler için çıkaracağı dünya bereketleridir”. Bunun üzerine, “dünya bereketleridir nedir?” diye soruldu. Resûlullah (s.a.v): “Dünya süsleridir” dedi. Sonra bir adam, “hayır, şer getirir mi?” diye sordu. Bu soru üzerine Hz. Peygamber sustu, hatta biz vahiy indiriliyor olduğunu zannettik. Sonra Resûlullah alnından terlerini silmeye başladı ve “Soran kimse nerede?” buyurdu. O kişi, “benim” dedi. Ebû Saîd diyor ki, “Biz sonrasında o adamı, bu şekilde ortaya atılıp soru sorduğu için övdük”. Sonra Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu, “Hayır, hayırdan başka bir şey getirmez. Şüphesiz bu dünya malı yeşildir, tatlıdır. Baharın bitirdiği şeylerin hepsi, çok yiyen ve karnını şişiren hayvanı öldürür yahut ölüme yaklaştırır. Ancak yeşil ot yiyen hayvan böyle değildir; onu otlayan hayvan ölüm tehlikesinden uzaktır. Bu hayvan o yeşil otu yer, nihayet iki böğrünü şişirince bahar güneşini karşılar. Kolayca gübresini çıkarır, işer, genişler. Sonra yine otlamaya döner ve bol bol otlar. İşte bu dünya malı da (yeşil ot gibi) tatlıdır. Bundan hakkıyla alan ve aldığını da hakkı olan yere koyup harcayan kimseye bu ne güzel bir nimettir. Dünya malını haksız olarak hırsıyla alan kimseye gelince o da daima yiyen, fakat bir türlü doymayan obur kimse gibi olmuştur”.*⁴⁹⁸

Zühd konusunda son bir örnek olarak Mâlik şu hadisi de nakletmiştir:

حدثنا إسماعيل، قال حدثني مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: إذا نظر أحدكم إلى من فضل عليه في المال والخلق، فليُنظر إلى من هو أسفل منه.

⁴⁹⁷ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Rikâk, 28; Beyhakî, *el-Ba's ve'n-Nuşûr*, thk. Ebû 'Âsım eş-Şevâmî (Riyad: y.y., 1436/2015), 135; Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn b. 'Abdullâh el-Bağdâdî el-Âcurrî, *eş-Şerî'a*, thk. 'Abdullâh b. Ömer b. Suleymân el-Demîcî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1420/1999), 3/1350.

⁴⁹⁸ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Rikâk, 7; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Rikâk, 122; Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, thk. 'Abdul'aliyy 'Abdulhamîd (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003), 2/446; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 9/15.

Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Sizden biriniz yaratılış, mal ve evlat hususunda kendisinden üstün kılınmış kimselere baktığı zaman (üzülmesin), hemen kendisinden aşağı kimselere baksın”⁴⁹⁹

Muvatta'da çeşitli yerlerde zühde rikâk'a dair hadisler rivayet edilmiş olsa da esere dahil edilmeyen bu hadislerin sebebi de Mâlik'in ihtisar arzusu olarak açıklanabilir.

3.2.3.5 Muhtelif konularda hadisler

Mâlik'in merviyatında olup Muvatta'ına alınmayan hadisler içerisinde, buraya kadar örnekleri verilerek bahsedilen türlerin dışında olanlar da mevcuttur. Mesela Muvatta'ın muhtevasına bakıldığında Mâlik'in kelimî tartışmalara girmedığı ve bunlara mahal verecek rivayetlere yer vermediği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, sonraki asırda Câmi türü eserlerde müstakıl bir başlık olan İman veya Bed'u'l-halk tarzı bölümlerin Muvatta'da olmaması da dikkat çekmektedir. Nitekim onun eserine almadığı on (10) adet hadisin bu gibi konular hakkında olduğu tespit edilmiştir. Örneğin bu hadislerden ilki şöyledir:

حدثنا أحمد بن علي بن المثنى قال حدثنا محمد بن عبد الرحمن بن سهم قال حدثنا أبو إسحاق الفزاري عن مالك بن أنس عن سالم أبي النضر عن عبيد الله بن أبي رافع عن أبي رافع قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا أعرف الرجل يأتيه الأمر من أمري إما أمرت به وإما نحييت عنه فيقول ما ندري ما هذا عندنا كتاب الله ليس هذا فيه.

*Sizden birinizi, emrettiğim veya yasakladığım konulardan birisi kendisine ulaşınca, “Böyle bir şey bilmiyoruz, biz Allah'ın kitabında ne bulursak ona uyarız” derken bulmayayım.*⁵⁰⁰

Hiz. Peygamber'in (s.a.v) risaletinin sınırları hakkında gelmiş olan bu hadisin Muvatta'ın herhangi bir nüsha rivayetinde nakledildiği görülmemekte ve herhangi bir eserde bu husus iddia edilmemektedir. Ayrıca bu hadisin Muvatta'ın tertibi içerisinde rivayet edilebileceği herhangi bir başlık da bulunmamaktadır. Benzer bir şekilde, onun iman konusunda rivayet ettiği şu hadis de eserinde yer almamaktadır:

أخبرني أحمد بن المعلى بن يزيد، قال: حدثنا صفوان بن صالح، قال حدثنا الوليد، قال: حدثنا مالك، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار، عن أبي سعيد الخدري قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا أسلم العبد فحسن إسلامه، كتب الله له كل حسنة كان أزلها، ومحيت عنه كل سيئة كان أزلها، ثم كان بعد ذلك القصص، الحسنة بعشرة أمثالها إلى سبع مائة ضعف، والسيئة بمثلها إلا أن يتجاوز الله عز وجل عنها.

Ebû Saîd el Hudrî'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Bir kimse Müslüman olur, hareketlerini de güzelleştirirse Allah onun geçmişte yaptığı tüm iyi amelleri ve hareketleri iyilik olarak yazar. Yine geçmişte işlediği kötülükleri de siler ve affeder. Ondan

⁴⁹⁹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Rikâk, 30; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 8/374.

⁵⁰⁰ Cevherî, *Müsned*, 94; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 1/190; Ebû Bekr Ahmed b. İbrâhîm b. İsmâîl el-Cürcânî el-İsmâîlî, *Kitâbü'l-Mu'cem fî esâmî şüyüh*, thk. Ziyad Muhammed Mansûr (Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1410), 2/546; Ebû İsmâîl Abdullâh b. Muhammed b. Alî el-Ensârî el-Herevî, *Zemmü'l-keâm ve ehlih*, thk. Abdurrahmân Abdülazîz eş-Şibl (Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1418), 2/46.

sonra yaptığı tüm hareket ve davranışların karşılığını görür; iyilikleri on katından yedi yüz katına kadar katlanır, işlediği kötülükler ise tek olarak yazılır. Ancak Allah dilerse onları da siler ve affeder.”⁵⁰¹

Bunlardan farklı bir konuda gelen diğer bir Mâlik rivayeti ise şu şekildedir:

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ، وأبو زكريا بن أبي إسحاق المزكي، قالا: ثنا أبو بكر أحمد بن كامل القاضي، ثنا محمد بن سعد العوفي، ثنا يعقوب بن إبراهيم بن سعد، ثنا ابن أخي ابن شهاب، عن عمه، قال: قال سالم سمعت أبا هريرة، يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: كل أمتي معافى إلا المجاهرين، وإن من الإجهار أن يعمل الرجل في الليل عملاً ثم يصبح وقد ستره ربه فيقول: يا فلان عملت البارحة كذا وكذا، وقد بات يستره ربه، يبیت في ستر ربه ويصبح يكشف ستر الله عنه.

*Ebû Hüreyre, Resûlullah'tan (s.a.v) şöyle işittiğini rivayet etmiştir: Ümmetimden günahlarını açığa vuranlar hariç hepsi affolunacaktır. Şöyle yapmak da günahı açığa vurmaktır: Kul geceleyin bir günah işleyerek sabaha ulaşır. Allah günahını gizlediği halde o, “Ey falan! Ben dün gece şöyle şöyle işler yaptım” diye anlatır. Halbuki Rabbi onun gece işlediği günahını örtmüştü. Fakat o, Allah'ın örttüğü perdeyi açarak sabaha çıktı.*⁵⁰²

Böylece Mâlik'in ahkâm dışı rivayet ettiği ve eserine dahil etmediği hadislerden bazı örnekler incelenmiştir. Her ne kadar Mâlik eserinde ahkâm dışı hadisler rivayet etmiş olsa da bu hadislerin eserin geneline kıyasla çok az bir yekûn tuttuğu görülmektedir. Onun *Muvatta*'da yer almayan hadisleri açısından bakıldığında ise çok azı istisna olmakla birlikte genel olarak bu rivayetlerin ahkâmla ilgili olmayan meseleler hakkında geldiği görülmektedir.

3.2.4. Muvatta'a alınmama sebebi tespit edilemeyen hadisler

Mâlik'e nisbetinde veya senedde Mâlik'ten üst tabakada olan ravilerin tevsikinde bir problem olmayan hadisler içerisinde bu başlıklardan hiçbirisine dahil edemediğimiz rivayetler de mevcuttur. Çünkü yaptığımız tasnife sadık kalındığında bu hadislerin *Muvatta*'da yer almaması için herhangi bir sebep bulunamamıştır. Mesela bu hadislerden bazıları ahkâma dair meseleler içermekte ve Mâlik'in görüşlerine aykırı olduğu tespit edilememektedir. Bazıları ise *Muvatta*'da ahkâm dışı meselelerle ilgili rivayet edilen hadislere benzerlik arz etmekte, dolayısıyla esere alınmamalarıyla ilgili akla Mâlik'in ihtisarından başka bir sebep gelmemektedir. İmam Mâlik'in eserine dahil etmeme sebebi anlaşılamayan bu tür rivayetler ise yirmi bir (22) adettir.

Örneğin Sahnûn'un Mâlik senediyle rivayet ettiğine göre Zührî, kadınlara boşama konusunda muhayyerlik vermeyle ilgili bir hadisi mürsel olarak şöyle rivayet etmektedir:

⁵⁰¹ Nesâ'î, *es-Sunenu's-Suğrâ*, İmân, 10; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 1/123; İbnü'l-A'râbi, *Kitâbü'l-Mu'cem fi'l-hadîs*, thk. Abdülmuhsin b. İbrahim Ahmed el-Hüseynî (Suud: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1418), 1/266.

⁵⁰² Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 8/572. Bu hadisi Mâlik tarikiyle nakleden yalnızca Beyhakî olmuştur. Hadisin Mâlik dışındaki bazı tarikleri için bk. Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Edeb, 60; Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, Zühd, 52.

قال مالك: قال ابن شهاب قد خير رسول الله صلى الله عليه وسلم نساءه حين أمره الله بذلك، فاخترته فلم يكن تحييره طلاقاً.

*İbn Şihâb şöyle demiştir: “Resûlullah (s.a.v), Allah kendisine emrettiği zaman eşlerini (boşanma konusunda) muhayyer bırakmıştı. Eşleri de onu (yani evli kalmayı) tercih ettikleri için bu muhayyer kılma boşama sayılmadı”*⁵⁰³

Bu hadisin ihtiva ettiği fikhî hükme bakıldığında aslında Mâlik’in *Muvatta*’daki görüşleriyle paralellik arz ettiği görülmektedir. Zira o, *Talâk* kitabında kadına boşama hakkı verildiğinde kadının bunu kullanmaması halinde bunun talak sayılmayacağını anlatan hadisler rivayet etmiştir.⁵⁰⁴ Daha da dikkat çekici olan, *Muvatta*’da konu hakkında benzer lafızlarla gelen bir diğer hadisin yukarıdaki gibi Zührî’den rivayet ediliyor olmasıdır. Ancak bu hadis yukarıdaki gibi merfû değil; Zührî’nin fetvasını içeren maktu bir hadistir. Zührî burada Hz. Peygamber (s.a.v) ve eşleri arasında yaşanan hadiseye değinmeden, yalnızca “*Bir adam, boşanıp boşanmaması konusunda karısına seçme hakkı verir, o da kocasında kalmayı tercih ederse bu, talak sayılmaz*” demiştir.⁵⁰⁵ Yani Mâlik, Zührî’den mürsel şekilde gelen ve Hz. Peygamber’in uygulamasını içeren yukarıdaki rivayet yerine, yalnızca Zührî’nin fetvasını aktarmayı tercih etmiş görünmektedir. Konu hakkında *Muvatta* şârihlerinden veya *Muvatta* nüsha farklılıklarını inceleyen ulemadan herhangi bir görüş zikredildiği tespit edilememiştir. Dolayısıyla Mâlik’in bu hadisi eserine neden almadığı anlaşılamamaktadır.

Bir diğer hadis ise seferilikte akşam ve yatsı namazlarını cem etmeyle ilgilidir. Bu konuda Mâlik’ten şöyle bir hadis rivayet edilmektedir:

حدثنا أحمد بن صالح، حدثنا يحيى بن محمد الجاري، حدثنا عبد العزيز بن محمد، عن مالك، عن أبي الزبير، عن جابر: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم غابت له الشمس بمكة، فجمع بينهما بسرف.

*Câbir’den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) Mekke’deyken güneş battı, (akşam ile yatsı namazlarını) ikisini de Serif’de cem ederek kıldı.*⁵⁰⁶

Muvatta’da Hz. Peygamber’in acele etmesi gereken bir yolculukta akşam ve yatsı namazlarını cem ettiğiyle ilgili İbn Ömer’den gelen merfû bir hadis yer almaktadır. Ancak o hadiste hadisenin nerede yaşandığıyla ilgili detay verilmemektedir.⁵⁰⁷ Yukarıdaki merfû hadis bu hususta Mekke ve Serif gibi bölge isimleri ihtiva ederek daha fazla detay içermesine rağmen *Muvatta*’a alınmamıştır. Yine *Muvatta*’a alınmama sebebiyle ilgili herhangi bir malumat

⁵⁰³ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/278.

⁵⁰⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Talâk, 5/14-16.

⁵⁰⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Talâk, 10/30.

⁵⁰⁶ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Salâtu’s-sefer, 5; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kubrâ*, 3/234; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 12/206-207; Reşîd el-Attâr, *Mucerredü Esmâi’r-Ruvât*, 1/330.

⁵⁰⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Kasru’s-salâti fi’s-sefer, 1/3.

bulunamamaktadır. Dolayısıyla bu konuda da Mâlik'in eserini muhtasar tutma isteğinden başka bir ihtimal akla gelmemektedir.

*Muvatta'*a alınmama sebebi tespit edilemeyen bir diğer hadis ise akrabalık bağlarıyla ilgili şöyle gelmektedir:

حدثني عبد الله بن محمد بن أسماء الضبيعي، حدثنا جويرية، عن مالك، عن الزهري، أنّ محمد بن جبير بن مطعم، أخيره أن أباه، أخيره أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: لا يدخل الجنة قاطع رحم.

*Cübeyr b. Mut'im'in, babasından rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Akrabalık alakasını kesen, cennete giremez".*⁵⁰⁸

*Muvatta'*ın *Hüsnü'l-huluk* kitabında Müslümanların din kardeşleriyle küs kalmaması ve bağlarını koparmaması gerektiğiyle ilgili birden fazla hadis rivayet edilmektedir.⁵⁰⁹ Dinen daha üstün kabul edilen akrabalık bağlarıyla ilgili Mâlik'ten sahih senedlerle rivayet edilen yukarıdaki hadis ise buna rağmen esere dahil edilmemiştir. Burada Mâlik din kardeşleriyle küs durmanın bile dinen uygun olmadığı rivayetleri vererek, daha üstün bir bağ olan akrabalık ilişkilerindeki küslükten bahseden hadislerle yer vermemiş olabilir. Bu durumda da yine eserin muhtasar tutulma gayesi dışında bir sebep öne sürülemediği olmaktadır.

Son olarak vereceğimiz örnek ise *Muvatta'*da birden fazla bölümde rivayet edilmesi mümkün olabilecek bir hadis ile ilgilidir:

حدثنا إسماعيل قال حدثنا مالك، عن العلاء بن عبد الرحمن، عن أبيه، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: حق المسلم على المسلم ست، قيل: وما هي؟ قال إذا لقيته فسلم عليه، وإذا دعاك فأجبه، وإذا استنصحك فانصح له، وإذا عطس فحمد الله فشمته، وإذا مرض فعده، وإذا مات فاصحبه.

*Ebü Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v): "Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı altıdır" buyurunca, "nedir onlar ya Resulallah? denilmiş. Bunun üzerine "Ona rastladığın zaman selam vermen, seni çağırırsa icabet etmen, senden nasihat dilerse ona nasihat etmen, aksırdıktan sonra Allah'a hamdederse ona teşmî etmen (yerhamükellâh demen), hastalanırsa onu ziyaret etmen ve öldüğü vakit cenazesine gitmendir" buyurmuşlardır.*⁵¹⁰

⁵⁰⁸ Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Birr ve's-sıla, 19; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 2/120; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 2/199. İbn Hibbân bu hadisin *Muvatta'*da olmadığını ayrıca beyan etmektedir.

⁵⁰⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, *Hüsnü'l-huluk*, 4/13-18.

⁵¹⁰ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beyrut: Dâru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 1422), 343; Bu hadisi Mâlik tarikiyle Buhârî'den başka rivayet eden kimse bulunamamıştır. Buhârî *es-Sahîh*'ine bu hadisin Mâlik dışında farklı bir tarikini almıştır. Orada rivayet edilen hadiste farklı olarak "Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı beştir" denmektedir. Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Cenâiz, 2; Ayrıca benzer diğer bir rivayet için bk. Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Selâm, 5.

İmam Mâlik *Muvatta*'da selam vermekle ilgili çeşitli hadisler rivayet etmektedir.⁵¹¹ Müminlerin birbirlerine selam vermelerinin öneminden bahseden bu hadisin de aynı yerde rivayet edilmemesi için ihtisar dışında bir sebep görülememektedir. Aynı şekilde *Muvatta*'da *Cenâiz* kitabında bu hadisin rivayet edilmesi için de bir engel yoktur. Ancak İmam Mâlik tespit edemediğimiz bir sebepten ötürü bu hadisi de eserine dahil etmemiştir.

3.2.5. Şeybânî nüshasının teferrüd ettiği hadisler

İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin *Muvatta* nüsha rivayeti, tahammül ve telif açısından diğer *Muvatta* nüsha rivayetlerine farklılıklar arz etmektedir. O Mâlik'ten *Muvatta*'ı, Mâlik'in görüşlerini benimsemek ve kendi beldesinde yaymak niyetiyle tahammül etmediğini hem *Muvatta* nüsha rivayetinde hem de Medine ehlinin görüşlerini tenkit etmek üzere yazdığı *el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne* eserinde ispatlamıştır.⁵¹² Şeybanî kendi nüsha rivayetinde birçok konuda Hanefî ekolüne görüş bağlılığını göstermiş ve Mâlik'in fetvalarıyla kendi mezhebinin fetvalarını karşılaştırma yöntemini izlemiştir. İki mezhebin fetvaları ve hadis bilgisi uyum gösterdiği zaman bunu da belirtmekten geri durmamış, “bize göre de hüküm böyledir” veya “Ebû Hanîfe ve alimlerimiz de bu görüştedirler” gibi ifadeler kullanmıştır. Hatta *Muvatta* rivayet nüshasında Mâlik'ten gelmeyen, örneğin kendi hocası Ebû Hanîfe'den gelen hadisler de rivayet etmiştir.⁵¹³

Şeybânî'nin Mâlik'in öğrencisi olmak için Medine'de yaklaşık 3 yıl bulunma süreci ise yalnızca *Muvatta*'ı dinlemesiyle sınırlı kalmamış, hem kendisinden muhtelif meclislerde *Muvatta* dışı hadisleri dinlemiş hem de Medine'de görüştüğü başka fakih ve muhaddislerin ilimlerinden istifade etmiştir. Bu sebeple, onun Medine rihlesi sonucunda elde ettiği birçok *Muvatta* dışı Mâlik tarikli hadis bulunmaktadır. Günümüze ulaşan ve ulaşamayan *Muvatta* nüsha rivayetlerinin hiçbirinde olmayıp (veya olduğu iddia edilmeyip) yalnızca Şeybânî rivayet nüshasında bulunan bu hadislerin varlığı, söz ettiğimiz durumun en belirgin örneklerindendir. Ayrıca bu konuda tarafımızca yapılan araştırma göstermektedir ki, *Muvatta* hadisleri üzerine yazılmış birçok klasik eserde (özellikle Cevherî, Dârekutnî, İbn Abdülber, ed-Dânî, İbnü'l-Muzaffer ve İbnü'l-Mukrî gibi alimlerin eserlerinde) Şeybânî nüshası tanınmasına rağmen bu rivayet nüshasında bulunan hadisler, diğer *Muvatta* nüsha rivayetlerindeki hadisler gibi bir *Muvatta* hadisi olarak değerlendirilmemiş, tabir yerindeyse göz ardı edilmiştir.

⁵¹¹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Selâm, 3/4-8.

⁵¹² Doğanay, “Bir Fakih Olarak Şeybânî'nin Hadisçiliği”, 467-468.

⁵¹³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ' (*Rivâyetu 'ş-Şeybânî*), 36, 46, 61, 84.

Örneğin, söz verip tutmayan kişilerin ahiretteki ahvalinden bahseden merfû bir hadis⁵¹⁴ hakkında Cevherî, “*Bu hadis Ma’n (b. Îsâ) ve İbn Bükeyr’in Muvatta nüshasında yer almakta; Ka’nebî tarafından ise Muvatta dışında rivayet edilmektedir. İbnü’l-Kâsım ve İbn Ufeyr’in nüshalarında ise yer almamaktadır*” demiştir.⁵¹⁵ Ancak bu hadis aynı zamanda Şeybânî’nin *Muvatta* rivayet nüshasında da bulunmasına rağmen⁵¹⁶ Cevherî bu durumdan bahsetmemektedir.

İmam Mâlik’in bir tarikte Abdullah b. Ebû Bekr ← ‘Amra bt. Abdurrahman ← Hz. Aîşe senediyle, diğer bir tarikte ise Yahyâ b. Sa’îd ← Ebu Bekr b. Muhammed ← Muhammed ← Amra ← Hz. Aîşe senediyle rivayet ettiği komşuluk hakkının öneminden bahseden diğer meşhur bir hadis⁵¹⁷ hakkında Cevherî, bu hadisin Yahyâ üzerinden gelen tarikinin yalnızca İbn Bükeyr tarafından; diğerinin ise Ma’n b. Îsâ, Mus‘ab ez-Zübeyrî ve İbn Yerdîs tarafından *Muvatta* nüshalarında rivayet edildiğini söylemiştir.⁵¹⁸ Ayrıca Dârekutnî ve Dâî, Cevherî’nin zikrettiği nüshalara İbn Bürd gibi farklı isimleri de eklemekle iktifa etmişlerdir.⁵¹⁹ İbn Abdülber ise Yahyâ senedinden bahsetmeksizin bu hadisin İbn Bükeyr dışında tüm nüsha ravilerince *Muvatta* dışı olarak nakledildiğini söylemiştir.⁵²⁰ Ancak bu hadis, Mâlik ← Yahyâ b. Saîd senediyle aynı zamanda Şeybânî nüshasında da rivayet edilmektedir.⁵²¹ Bu durum yukarıda ismi geçen müelliflerin hiçbirinin dikkat çekmediği bir husus olduğu gibi, İbn Abdülber’e göre bu hadis İmam Mâlik’in eserine dahil etmediği bir hadistir.⁵²² Bu durum ise Şeybânî’nin nüsha rivayetinde teferrüd ettiği hadisler hakkında bir fikir vermektedir.

Dâî ve İbn Abdülber’in benzer bir tespit yaptığı diğer hadis ise Hz. Peygamber’in vefatından önce muhayyer bırakıldığından ve kendisinin Allah’a kavuşmayı tercih ettiğinden bahseden

⁵¹⁴ Buhârî, *el- Câmi’u’s-saîh*, Edeb, 99. Hadisin tercümesi şöyledir: “Hz. Peygamber (s.a.v), “Verdiği sözde durmayıp cayan kimse için kıyamet gününde bir bayrak yükseltilir ve “Bu falan oğlu falanın ahd ve sözünde durmamasıdır!” denilir” buyurmuştur”.

⁵¹⁵ Cevherî, *Müsned*, 418.

⁵¹⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’ (Rivâyetu’s-Şeybânî)*, 343.

⁵¹⁷ Buhârî, *el- Câmi’u’s-saîh*, Edeb, 28; Müslim, *el-Câmi’u’s-saîh*, Birr ve’s-sıla, 140. Her iki eserde de hadis Mâlik ← Yahyâ b. Saîd senediyle rivayet edilmektedir. Hadisin tercümesi şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Cebrâîl bana komşuluk haklarıyla ilgili o kadar çok nasihatte bulundu ki, neredeyse komşuyu komşuya mirasçı kılacak zannettim”.

⁵¹⁸ Cevherî, *Müsned*, 426-427; 613.

⁵¹⁹ Dârekutnî, *Ehâdisü’l-Muvatta’*, 138; Ebü’l-Abbâs, *el-Îmâ’*, 4/473-474.

⁵²⁰ İbn Abdülber, *et-Tekassî*, 544-545.

⁵²¹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’ (Rivâyetu’s-Şeybânî)*, 329.

⁵²² İbn Abdülber, *et-Tekassî*, 544-545.

rivayettir.⁵²³ Bu hadis aynı senedle Şeybânî nüshasında rivayet edilmiş⁵²⁴ olmasına rağmen Dâni ve İbn Abdülber'e göre yalnızca Ka'nebî'nin ez-Ziyâdât'ında bulunmakta ve diğer bazı nüsha ravileri tarafından da *Muvatta* dışı bir şekilde rivayet edilmektedir. Ancak onların tespitlerinde yine Şeybânî'den bahsedilmemektedir.⁵²⁵ Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Zira bunlar dışında Mâlik'in *Muvatta*'da mevkuf olarak rivayet ettiği bir hadisin⁵²⁶ Şeybânî tarafından merfû rivayet edilmesinin⁵²⁷ dikkate alınmaması⁵²⁸ veya *Muvatta*'da mürsel rivayet edilen bir hadisin⁵²⁹ Şeybânî nüshasında muttasıl nakledilmesinin⁵³⁰ göz ardı edilmesi⁵³¹ gibi örnekler de bulunmaktadır.

Dolayısıyla Şeybânî'nin *Muvatta* rivayet nüshasında Mâlik'ten naklettiği her hadis için *Muvatta* hadisi demek mümkün görünmemektedir. Zira yukarıda bahsedildiği gibi Şeybânî'nin Mâlik'ten hadis işitmesinde ve rivayet etmesindeki temel amaç hiçbir zaman Mâlikî gibi hareket etmek, yani *Muvatta*'ın esas telif amacına hizmet etmek olmamıştır. Dolayısıyla *Muvatta*'ın telif ve rivayet edilme amacı onun için bağlayıcı bir unsur değildir. Nitekim yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere, *Muvatta* şârihleri ve nüsha farklarını inceleyen ulemanın nazarında da Şeybânî'nin teferrüd ettiği bu hadisler *Muvatta*'a ait kabul edilmemiştir.

Aslında onların benzer bir tavrı Şafiî'ye karşı takındıklarını söylemek de mümkündür. Zira Mâlik'in öğrencisi ve *Muvatta*'ın nüsha ravisi olduğu halde Mâlik'in mezhebini takip etmemeleri açısından Şafiî ve Şeybânî'nin durumu benzerdir. *Muvatta* nüsha farklılıklarını inceleyen mezkûr eserler incelendiğinde Şafiî'nin *Muvatta* nüshasında geçen hadislerle vurgu yapılmadığı da görülmektedir. Ancak Şafiî'nin *Muvatta* nüsha rivayetine bugün elimizde olmadığı için, Şeybânî özelinde uygulanan bu kıyaslama yöntemi onun nüshası hakkında icra edilememektedir.

⁵²³ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Menâkıbü'l-Ensâr, 44; Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Menâkıb, 14. Hadisin tercümesi şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.v), minber üzerinde oturdu ve: "Allah bir kulunu dünya nimetlerinden ona dilediğini vermekle kendi katındaki nimetler arasında serbest bıraktı da o kul Allah katındaki nimetleri seçti" buyurdu. Bunun üzerine Ebû Bekir, "Ey Allah'ın Resulü! Anne ve babalarımızı sana feda ederiz" dedi. Biz şaşırıp kaldık. Bazılarımız, "Peygamber (s.a.v) bir kuldan bahsediyor o da anamız babamız feda olsun diyor" dediler. Ne var ki serbest bırakılan kimse Resulullah'ın (s.a.v.) kendisiymiş. Bu konuyu en iyi anlayan da Ebû Bekir olmuş. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle devam etti: İnsanlardan arkadaşlığında ve malında bana en cömert davranan Ebû Bekir'dir. Dost edinmiş olsaydım Ebû Bekir'i dost edinirdim. Fakat İslam kardeşliğimiz vardır. Ebû Bekir'in penceresinden (küçük kapı) başka mescide açılan hiçbir kapı kalmazın".

⁵²⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'* (Rivâyetu's-Şeybânî), 333.

⁵²⁵ Ebû'l-Abbâs, *el-İmâ'*, 4/433; İbn Abdülber, *et-Tekassî*, 554-555.

⁵²⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Kasru's-salâtu fi's-sefer, 18/54.

⁵²⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'* (Rivâyetu's-Şeybânî), 106.

⁵²⁸ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 151.

⁵²⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Dahâyâ, 4/7.

⁵³⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'* (Rivâyetu's-Şeybânî), 215.

⁵³¹ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 204.

İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin *Muvatta* rivayet nüshasında teferrüd ettiği Mâlik tarikli hadisler incelendiğinde, bunların altmış bir (61) adet olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları Şeybânî'nin görüşüne temel teşkil eden fakat Mâlik'in görüşlerine aykırı olan hadislerdir. Bazıları ise zahiren bir ahkâm konusu içermemesine rağmen Şeybânî tarafından ahkâma hamledilip kendi mezhebinin fetvasına delil niteliğinde rivayet edilmiştir. Bunların dışında ayrıca ahkâma delalet etmeyen çeşitli hadisler bulunduğu gibi, yalnızca senedin ittisali veya kaynağı (merfû veya mevkuf olması) ile alakalı tarik farklılıkları da görülmektedir.

Örneğin İmam Mâlik, fiten konusuyla ilgili sayılabilecek aşağıdaki hadisi rivayet etmiş, ancak Şeybânî dışında hiçbir nüsha ravisi bunu *Muvatta*'na almamıştır:

أخبرنا مالك، حدثنا عبد الله بن دينار، أنَّ عبد الله بن عمر أخيره، أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: إنما أجلكم فيما خلا من الأمم، كما بين صلاة العصر إلى مغرب الشمس. وإنما مثلكم ومثل اليهود، والنصارى كرجل استعمل عمالاً، فقال: مَنْ يعمل لي إلى نصف النهار على قيراط قيراط؟ قال: فعلت اليهود، ثم قال: مَنْ يعمل لي من نصف النهار إلى العصر على قيراط قيراط؟ فعلت النصارى على قيراط قيراط، ثم قال: مَنْ يعمل لي من صلاة العصر إلى مغرب الشمس على قيراطين قيراطين، ألا فأنتم الذين يعملون من صلاة العصر إلى مغرب الشمس على قيراطين قيراطين، قال: فغضب اليهود والنصارى، وقالوا: نحن أكثر عمالاً، وأقل عطاءً، قال: هل ظلمتكم من حقكم شيئاً؟ قالوا: لا، قال: فإنه فضلي أعطيه من شئت.

İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Geçmiş toplumlara nazaran sizin bu dünyadaki yaşama süreniz ikindi namazı ile güneş batması arasındaki zaman kadardır. Sizinle Yahudi ve Hristiyanların hali ise; işçi çalıştıran bir kimsenin haline benzer. Bu işveren, “bir kırat karşılığında günün yarısına kadar kim bana çalışır” demiş. Yahudiler birer kırat karşılığında çalışmışlar sonra, “günün yarısından ikindi namazına kadar bir kırat karşılığında bana kim çalışır” demiş, Hristiyanlar birer kırat karşılığında çalışmışlar. Sonra “Kim bana ikindi namazından güney batana kadar iki kırata çalışır?” demiş. Dikkat edin! İkinci vaktinden güneş batana kadar ikişer kırata çalışanlar sizlersiniz! Bunun üzerine Yahudi ve Hristiyanlar kızdılar, “Bizim işimiz daha çok ücretimiz daha az” dediler. O işveren kimse de “Sizin hakkınızdan bir şeyler kestim mi?” dedi. Onlar da “hayır” dediler. “O halde bu benim ikramındır onu dilediğime veririm dedi”⁵³².

Bu hadisin *Muvatta* rivayet nüshalarından yalnızca Şeybânî'de görülüyor olmasının özel bir sebebi vardır. Herhangi fikhî bir mesele ihtiva etmiyor gibi görünse de Şeybânî'ye göre bu hadis, ikindi namazının geciktirilmesinin daha faziletli olduğuna bir delil teşkil etmektedir. Çünkü ona göre bu hadiste, ikindi ile akşam namazı arasındaki vakit, öğle ile ikindi arasındakinden çok daha kısa olmakla tavsif edilmektedir. Bu yüzden eğer ikindi namazı ilk vaktinde kılınırsa, hadiste bahsedilen bu mesafe geçerli olmayacaktır.⁵³³ Şeybânî'nin bu

⁵³² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ' (Rivâyetu's-Şeybânî), 345; Ayrıca aynı senedle: Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Emsâl, 7.

⁵³³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ' (Rivâyetu's-Şeybânî), 345.

yorumundan anlaşıldığı üzere ikinci namazının hangi vakitte kılınmasının daha faziletli olduğu tartışmalıdır. Nitekim *Muvatta*'da Mâlik'in konu hakkında rivayet ettiği tüm hadislerde, ikinci namazı ilk vaktinde kılınmaktadır.⁵³⁴ Şeybânî'nin bu hadisi tevilinden Mâlik'in haberi olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak muhtemelen Mâlik, kendi rivayet ettiği bu hadise yalnızca bir fiten hadisi olarak bakmış, Şeybânî'nin ona yüklediği bu anlamı yüklememiştir. Nitekim hadislerin muhtevaları hakkında bu tarz bir yorumlama tarzını onun fıkıh usulünde görememekteyiz.

Bir diğer örnek ise Mâlik'in hükmünden şüphe ettiği için eserine almadığı bir hadistir. İhramlının öldürebileceği hayvanlarla ilgili konu başlığı altında İbn Şihâb'ın belâğ yoluyla şöyle aktardığı rivayet edilmektedir:

أخبرنا مالك، أخبرنا ابن شهاب، قال: بلغني، أن سعد بن أبي وقاص، كان يقول: أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم بقتل الوزغ.

*Sa'd b. Ebû Vakkas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Resûlullah (s.a.v) kertenkelenin öldürülmesini emretti”.*⁵³⁵

İhramlı bir kimsenin öldürebileceği hayvanlarla ilgili *Muvatta*'da Mâlik'in rivayet ettiği merfû hadislerde karga, çaylak, akrep, fare, saldırgan köpekler ve yılanlardan bahsedilmekte, ancak keler (zehirli kertenkele) cinsi zikredilmemektedir.⁵³⁶ Ayrıca İbn Abdülber'in rivayet ettiğine göre İmam Mâlik'e ihramlının keler öldürmesinden sorulduğunda: “*Hadislerde geçen beş hayvandan biri olmadığı için bilemiyorum*” demiş, “*İhramlıyken öldürene ne lazım gelir*” diye sorulduğunda ise “*bana göre sadaka vermesi yeterlidir. Çünkü o (hükümde) yer mantarı (koparmak) gibidir.*” demiştir.⁵³⁷ İmam Mâlik'in bu kertenkele türünün öldürülmesi konusunda tereddüt etmesine sebep olan şey ise muhtemelen onun konu hakkında rivayet ettiği diğer bir hadisten kaynaklanmaktadır. Mâlik, Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “*Hiz. Peygamber (s.a.v) kertenkele için “fasıkçık” (فويسق) dedi, (Ancak)*

Resulullah'ın, onun öldürülmesini emrettiğini duymadım”.⁵³⁸ Şeybânî ise kendi nüsha rivayetine yalnızca kelerin öldürülmesinin emredildiği mürsel tariki almış ve “*Bize göre de hüküm böyledir. Bu Ebû Hanîfe ve fakîhlerimizin tamamının görüşüdür*” diyerek, Mâlik'in hükmünde tereddüt ettiği bir hadisi kendi görüşünü tahkim etmek üzere öne sürmüştür.⁵³⁹

⁵³⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Vaktü's-salât, 1/2, 6-11.

⁵³⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’ (Rivâyetu’s-Şeybânî), 147.

⁵³⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, Hac, 28/88-91.

⁵³⁷ İbn ‘Abdülber, *el-İstizkâr*, 12/35; *et-Temhîd*, 15/162-163.

⁵³⁸ Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, Cezâu’s-sayd, 5; Nesâ’î, *es-Sunen*, Menâsiku’l-hac, 115.

⁵³⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’ (Rivâyetu’s-Şeybânî), 147.

Şeybânî'nin Mâlik'ten *Muvatta* dışında rivayet ettiği hadisler sadece ahkâma dair tartışmalı meselelerle ilgili değildir. O kimi zaman, Mâlik'in eserinden ihtisar ettiği siyer-megâzî türü tarih rivayetlerini kendi nüsha rivayetinde nakledebilmiştir. Örneğin Hz. Peygamber'in (s.a.v), Üsâme b. Zeyd'i bir ordunun komutanlığına getirdiğinden bahseden aşağıdaki hadisi, *Muvatta* nüsha ravileri içerisinde yalnızca o nakletmektedir:

أخبرنا مالك، أخبرنا عبد الله بن دينار، قال: قال ابن عمر، رضي الله عنهما بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم بعثاً، فأمر عليهم أسامة بن زيد، فطعن الناس في إمرته، فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم، وقال: إنَّ تطعنوا في إمرته، فقد كنتم تطعنون في إمره أبيه من قبل، وإيم الله إنَّ كان خليقاً للإمرة، وإنَّ كان لمن أحب الناس إلي من بعده.

*İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) bir ordu hazırladı ve başına da Üsâme b. Zeyd'i emir tayin etti. İnsanlar, Üsâme'nin emirliğini eleştirdiler. Bunun üzerine Resûlullah ayağa kalkıp, "Sizler şimdi Üsâme'nin kumandanlığını eleştiriyorsunuz, nitekim siz bundan önce onun babasının kumandanlığına da dil uzatmıştınız. Allah'a yemin ederim ki, Zeyd kumandanlığa nasıl lâıyk idiyse ve o bana insanların en sevimlilerinden biri idiyse, hiç şüphesiz şu Üsâme de babasından sonra bana insanların en sevimlilerindendir" buyurdu.*⁵⁴⁰

Son olarak İmam Mâlik'ten hem merfû hem de mevkuf olmak üzere iki farklı şekilde rivayet edilen şu hadis incelenecektir:

أخبرنا مالك، أخبرنا نعيم بن عبد الله المجرى، أنه سمع أبا هريرة، يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا صلى أحدكم، ثم جلس في مصلاه، لم تزل الملائكة تصلي عليه: اللهم صل عليه، اللهم اغفر له، اللهم ارحمه، فإن قام من مصلاه، فجلس في المسجد ينتظر الصلاة، لم يزل في صلاة حتى يصلي.

*Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: Sizden biriniz namaz kıldıktan sonra, kıldığı yerde oturmaya devam ettiği müddetçe melekler onun için "Allah'ım ona selamet ver, onu affet, ona merhamet et" diye dua etmeye devam ederler. Eğer yerinden kalkar ve mescitte başka bir yere oturup namaz vaktinin gelmesini beklerse sanki namaz kılıyormuş gibi olur.*⁵⁴¹

Bu hadis *Muvatta*'da, Ebû Hüreyre'nin kavli olarak mevkuf bir şekilde rivayet edilmekte⁵⁴² İbnü'l-Muzaffer tarafından da bu şekilde tasdik edilmektedir.⁵⁴³ Mâlik'in sened tercihlerinden bahsedilen bölümde de söz edildiği gibi⁵⁴⁴, onun bazı hadislerde mevkuf olan tariki merfû olana tercih ettiği görülmektedir. Ancak burada da olduğu gibi bu tercihlerin sebebi her zaman anlaşılamamaktadır. Şeybânî'nin Mâlik'ten *Muvatta* dışı rivayet ettiği hadislerin geri kalanı da bahsedilen bu örneklerle benzer özellikler taşımaktadır. Dolayısıyla onun rivayet

⁵⁴⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ' (Rivâyetu's-Şeybânî), 333; Aynı senedle: Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Megâzî, 89.

⁵⁴¹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ' (Rivâyetu's-Şeybânî), 106; Aynı senedle: Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Salât, 61; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Salât, 20; Nesâ'î, *es-Sünen*, Mesâcit, 40.

⁵⁴² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Kasru's-salâtu fi's-sefer, 18/54;

⁵⁴³ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 151.

⁵⁴⁴ Bk. s. 110.

nüshasında yer verdiği bu hadisler, diğer hiçbir nüshada bulunmaması ve *Muvatta*’ın hadisleri üzerine eser telif etmiş ulema tarafından göz ardı edilmeleri sebebiyle *Muvatta* dışı hadisler arasında sayılmaları gerekmektedir. Ancak bu 61 adet hadis aynı zamanda, yukarıda tasnifini yapılan çeşitli başlıklarda dağınık halde bulunduğu için toplam sayıya ayrıca dahil edilmemiştir.

3.2.6. İmam Mâlik’e nisbeti problemli olan hadisler

Yapılan araştırma neticesinde hadis sahasında dolaşımda olan Mâlik b. Enes tarikli hadislerin büyük bir çoğunluğunun ona nisbetinde ciddi problemler bulunduğu tespit edilmiştir. Yani bu başlık altında bahsedilecek olan rivayetler hakkında “Mâlik’in *Muvatta*’na almadığı” hadisler demek doğru değildir. Çünkü bunlardan bazılarını Mâlik’in gerçekten rivayet ettiğine dair elimizde yeterli delil bulunmamakta, bazılarının ise ona nisbeti mevzû görünmektedir. Örneğin bu hadislerden bazılarını Mâlik’ten rivayet eden raviler Mâlik’ten hatalı hadis aktarmayla tenkit edilmişlerdir. Bazı rivayetlerin ravileri ise “metrûku’l-hadis” veya “kezzâb” gibi cerhin en ağırına delalet eden tabirlerle tenkit edilmişlerdir. Her iki tür rivayetlerin toplamına bakıldığında ise dört yüz otuz yedi (437) adet merdud senedli Mâlik hadisiyle karşılaşmaktadır. Bunlardan yüz atmış dört (164) adedinin Mâlik’e nisbeti zayıf, geri kalan iki yüz yetmiş üçünün (273) ise sened itibariyle ya metrûk ya da mevzû olduğu tespit edilmiştir.

Örneğin Mâlik’ten hadis işitmiş ve rivayet etmiş öğrencilerinden biri Saîd b. Dâvud’dur (ö. 220/835). Kendisi Mâlik’ten otuz bir (31) adet hadis rivayet etmiş olmasına rağmen bunların hiçbirinin *Muvatta* hadislerinden şahidinin olduğu görülmemektedir. Hatta bu hadislerin *Muvatta*’da olmadığını ve kimsenin Mâlik’ten bu hadisleri yazmamış olduğunu vurgulayan münekkithler de olmuştur.⁵⁴⁵ Rical kitaplarındaki durumuna bakıldığında ise onun Mâlik’e atfen birçok maklûb, münker ve mevzû hadis rivayet ettiğinin söylendiği, onun hadisleriyle ihticâc edilemeyeceğinin belirtildiği görülmektedir.⁵⁴⁶ Buna rağmen Buhârî, Saîd b. Dâvud’un Mâlik’ten rivayet ettiği bir hadisi *Sahîh*’ine almıştır.⁵⁴⁷ Ancak bu hadis Kütüb-i Sitte öncesi dönemin hadis kaynakları içerisinde bulunamamıştır.⁵⁴⁸ Dolayısıyla Saîd’in Mâlik’ten rivayet ettiği bu 31 adet hadis *Muvatta* dışı rivayetler arasında olmasına rağmen, Mâlik’in bu

⁵⁴⁵ İbnü’l-Muzaffer, *Garâ’ib*, 72; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşar Avvad Ma’ruf (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1422), 4/98.

⁵⁴⁶ Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, thk. Ali Muhammed Buhârî (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1382), 2/133-134; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/83; Kılıç, *İkmâlû Tehzîb*, 5/287.

⁵⁴⁷ Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, Tevhîd, 19. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 13/396.

⁵⁴⁸ Üzeyir Durmuş, “İmâm Mâlik’ten Nakledildikleri Halde Matbû’ Muvatta’ Nüshalarında Yer Almayan Sahîhayn Rivâyetleri Üzerine Bir Araştırma”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 18/2 (28 Aralık 2018), 812.

hadisleri gerçekten rivayet edip etmediğinden emin olunamadığı için bu başlık altında zikredilmektedir.

Mâlik tarikli *Muvatta* dışı rivayetler arasında, senedinde çeşitli sebeplerle cerh edilmiş raviler bulunan başka örnekler de görmek mümkündür. Örneğin Osmân b. Abdullah el-Evdî Mâlik'ten *Muvatta* dışı yedi hadis rivayet etmiş ancak bunların tamamı uydurma kabul edilmiştir. Zira kendisi aynı zamanda sika ravilerden hadis uydurmakla meşhur olmuştur.⁵⁴⁹ Araştırmada görüldüğü kadarıyla, Mâlik'e nisbeti problemlili hadislerin ekseriyetinin sebebi bu tarz mecruh ravilerdir. Bu raviler arasında en meşhuru ise Habîb b. Ebî Habîb'dir (ö.218/833).

Tam ismi Ebû Muhammed Habîb b. Ebî Habîb el-Hanefî el-Mısırî olan ravi, aynı zamanda İmam Mâlik'in meclislerinde onun kâtipliğini ve nüsha istinsahlarını yapmıştır.⁵⁵⁰ Habîb, Mâlik'in meclislerinde onun hadislerini öğrencilerine okuma görevini de yürütmekteydi. Onun bu görevini, meclise katılan öğrencilerden topladığı para karşılığı yürüttüğü de rivayet edilmiştir.⁵⁵¹ Onun kıraat ettiği meclislerde bir günde yaklaşık iki buçuk sayfa okuduğu, nadiren yaptığı hatalara İmam Mâlik'in hemen müdahale ederek düzelttiği kaydedilmektedir.⁵⁵² Ancak Habîb aynı zamanda Mâlik'in hadislerini kıraat eden bir öğrencisi olarak birçok eleştiriye uğramıştır. Onun Mâlik'in eserini kıraatini beğenmeyen, hızlı ve aceleci olması sebebiyle çok hataya sebebiyet verdiğini düşünenler olmuş, bazı *Muvatta* nüsha ravileri ise eseri ondan dinleyerek tahammül etmekten kaçınmışlardır.⁵⁵³

Ancak onun bu tenkit edilen durumunun, Mâlik gibi hadis rivayetinde hassas ve dikkatli bir alimin, çeşitli beldelerden talebelerin rihlelerine sebep olan eserinin naklinde bir kusura sebebiyet vermeyeceğini söylemek yanlış olmaz. Kâdî İyâz'a göre Mâlik'in derslerine katılan öğrencileri *Muvatta*'ı zaten ezbere bilerek derse gelmektedirler. Bir günde iki buçuk sayfa okunuyor olması da hata payını iyice düşüreceği için o, Habîb'in kıraatinin bu gibi büyük hatalara sebep olmasını mümkün görmemektedir.⁵⁵⁴ A'zamî de benzer görüşleri paylaşarak, bu tarz tenkitlerin genele teşmil edilerek Mâlik'in meclislerindeki ciddiyet ve hassasiyeti aktaran rivayetlerle bağdaşmayan anlamlara hamledildiğini düşünmektedir.⁵⁵⁵ Habîb'in

⁵⁴⁹ İbn 'Adiy, *el-Kâmil*, 6/301; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/281.

⁵⁵⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 5/366-367; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/452; Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 3/167; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, 2/158-159.

⁵⁵¹ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn*, thk. Hamdî 'Abdulmecid (Riyad: Dâru's-Semî'î, 1420/2000), 1/323; Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 3/168.

⁵⁵² Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 2/13-17.

⁵⁵³ Zehebî, *Siyer*, 10/262; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/323; Ebü'l-Ferec Zeynüddîn 'Abdurrahmân b. Ahmed b. 'Abdirrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, thk. Humâm 'Abdurrahîm Sa'id (Zerka: Mektebetu'l-Menâr, 1407/1987), 2/705.

⁵⁵⁴ Kâdî 'İyâd, *Tertîb*, 3/370.

⁵⁵⁵ A'zamî, *Muvatta'u'l-İmâm Mâlik*, Mukaddime, 1/49.

Muvatta meclislerinde kıraat esnasında hata etmesinin, eserin sahibi Mâlik tarafından hemen düzeltildiği için normal kabul eden Sifî'e göre de Habîb'in bu kötü şöhreti ve hakkında yapılan cerhler daha ziyade onun Mâlik'ten sonraki dönemdeki faaliyetleriyle ilgili olmalıdır.⁵⁵⁶ Tâhir el-Ezher ise bu konuda daha net bir tespitte bulunup, Habîb hakkında gelen tenkitlerin, onun rivayet ettiği *Muvatta* dışı hadislerle ilgili olduğunu söylemiştir.⁵⁵⁷ İki ihtimali de kabul eden Oral ise, Habîb'in hadisçiliği bir meslek edinmemiş, yaptığı hizmeti daha ziyade para karşılığı yapan ve dolayısıyla özensiz ve dikkatsizlik sonucu hatalara sebebiyet vermesiyle tavsif edilmiş bir müstensih olmasını mantıklı bulmaktadır. Bunun yanında o, *Muvatta*'nın kıraat meclislerinde gerçekleşebilecek bu tür hataların eserin güvenilirliğine zarar verecek bir tahrif düzeyinde olamayacağını da kabul etmemektedir.⁵⁵⁸

Onun kötü şöhretini Mâlik'ten sonraki dönemde yaptıklarıyla elde ettiğini düşünenleri haklı çıkaracak şekilde, Habîb hakkında rical literatüründe karşımıza çıkan tenkitlerin neredeyse tamamının onun Mâlik'ten sonra, Mâlik'ten yaptığı nakillerle ilgili olduğu görülmektedir. Örneğin Ebû Ahmed Hâkim'in (ö.378/988) onun Mâlik, İbn Ebî Zî'b ve Hişâm b. Sa'd'dan mevzûya benzeyen hadisler rivayet ettiğini söylemiştir.⁵⁵⁹ Habîb'den yirmiye yakın hadis yazdığını söyleyen Muhammed b. Sehl b. Asker et-Temîmî, bu hadisleri Ali b. Medînî'ye (ö. 234/848-49) gösterdiğinde hepsinin yalan olduğunu söylediğini nakletmiştir.⁵⁶⁰ İbn Abdülber de onu Mâlik'ten aktardığı hadisler üzerinden eleştirmiş, bu hadislerin birçoğunun münker olduğunu söylemiştir.⁵⁶¹ Bunlar dışında Habîb hakkında yapılan tenkitlerde onun hadis uydurduğunu ve yalancı olduğunu doğrudan söyleyenler bulunmaktadır.⁵⁶² Gerçekten de hayatı boyunca toplamda 44 hadis rivayet ettiğini tespit ettiğimiz Habîb, bu hadislerinin 17 tanesini İmam Mâlik'ten rivayet etmiştir ve bunların tamamı *Muvatta*'da şahidi olmayan hadislerden müteşekkildir. Bu hadislerin *Muvatta*'da olmayışları bazen senedleriyle ilgiliyken, çoğu zaman metinleriyle alakalıdır. Üstelik bunların neredeyse tamamı hakkında hadis münekkitletlerinin “bu hadisi Mâlik'ten Habîb dışında rivayet eden duyulmamıştır” tarzı eleştirileri bulunmaktadır.⁵⁶³ Buradan da anlaşıldığı üzere onun hakkında öne sürülen ağır ithamlar, ekseriyetle Mâlik'ten sonraki hadisçiliğiyle ve Mâlik'ten rivayet ettiği *Muvatta* dışı hadislerle ilgili görünmektedir.

⁵⁵⁶ Sifî, *Muvatta Nüshaları*, 60-61.

⁵⁵⁷ Tâhir el-Ezher, *el-Medhal ilâ Muvatta' Mâlik b. Enes* (Kuveyt: Mektebü's-Şuûni'l- Fenniyye, 1429), 84-85.

⁵⁵⁸ Oral, *Muvatta Oluşum Süreci*, 449-450.

⁵⁵⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb* (Hindistan: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, 1326/1908), 2/182.

⁵⁶⁰ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/290; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, 2/182.

⁵⁶¹ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 24/177.

⁵⁶² İbn 'Adî, *el-Kâmil*, 3/324; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, 2/181.

⁵⁶³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 6/378.

Mâlik'e nisbetinde problem olan *Muvatta* dışı hadislerin önemli bir kısmı yukarıda bahsedildiği gibi onun birinci dereceden öğrencisi konumundaki ravilerden kaynaklandığı gibi, bazen de sonraki tabakalarda yer alan raviler marifetiyle dolaşıma girmiştir. Örneğin bunlardan biri Ebû Bekir Ahmed b. Mervân ed-Dîneverî'dir (ö. 333/944/945). Bir Mâlikî olan Dîneverî, tertip ettiği hadis eseri *el-Mücâlese*'de Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan 10 adet hadisini rivayet etmiştir.⁵⁶⁴ Bunlardan bir kısmı yukarıda bahsi geçen Saîd b. Dâvud tarikiyle, diğerleri de farklı tariklerle rivayet edilmiştir. Hadis münekkitleri ise onu, "metrûku'l-hadîs" diyerek veya hadis uyduran biri olduğunu söyleyerek cerh etmişlerdir.⁵⁶⁵ Onun Mâlik tarikiyle rivayet ettiği bu hadisler incelendiğindeyse gerçekten bunların ferd olduğu ve *Muvatta* rivayet nüshalarında nakledilen hadislere hiç benzemedikleri görülmüştür.

İmam Mâlik'e atfedilerek rivayet sahasında dolaşıma sokulmuş (mükerrerler hariç) 437 adet problemlı hadis görmek dikkat çekici olmakla birlikte, onun isminin hadis sahasında ne kadar güçlü bir çağrışım yaptığını da göstermektedir.

⁵⁶⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Mervân Ebû Bekir ed-Dîneverî, *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-İlm*, thk. Ebû 'Ubeyde Meshûr b. Hasen 'Âl Suleymân (Bahreyn; Beyrut: Cem'iyetu't-Terbiyyeti'l-İslâmiyye, 1419), 4/108, 367, 2/153, 7/243, 248, 249, 251, 257, 8/321.

⁵⁶⁵ İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 1/672.

SONUÇ

Hicrî ikinci asırda 93/712 yılında Medine’de doğup büyümüş ve 179/795 yılına kadar süren hayatının tamamını burada geçirmiş bir muhaddis ve fakîh olan İmam Mâlik b. Enes, tebeu’t-tâbiîn tabakasına mensup bir alimdir. İlim ehli bir ailede yetişmiş ve ilim tahsiline küçük yaşlarında başlamıştır. Kendisinden ilim öğrendiği, muhaddis ve fakîh kimliğinin oluşmasında büyük etkiye sahip olan hocaları arasında Nâfi‘, Rebîatü’r-Re’y, İbn Hürmüz, Zührî gibi Medine’nin önemli alimleri bulunmaktadır.

İmam Mâlik’in yaşadığı zamana da denk gelen Tedvin dönemi sonrası hicri 2. Asrın ortalarından son çeyreğine doğru İslam dünyasında hadis ve fıkıhın sistemleşme süreci başlamıştır. Bu dönemde telif edilen eserler hadis ve ahkâmın bir arada zikredildiği, imamların fetvalarının kaynaklarının ve dolayısıyla sünnetin tespit edilmeye çalışıldığı eserler olarak tebarüz etmektedir. İslam dünyası bir yandan ilmi bir geçiş evresine girmişken bir yandan da siyasi karışıklıklar yaşamaktadır. Çökmekte olan Emevî yönetimi ve devamında gelecek olan Abbasî hilafetiyle birlikte hukukun da ortak bir zemine oturtulma ihtiyacı doğmuş, devrin alimlerinin böylesi bir ihtiyaca da cevap vermeleri beklenmiştir. Dönemin en önemli ilim merkezi olan Medine’de yetişen ve hayatının tamamını burada geçiren İmam Mâlik’in hadis ve fıkıh sahasında bir imam olarak ortaya çıkması ve Medine amelinin tedvinine yönelmesi ise ilmi ve siyasi çevrelerce dikkat çekmiştir. Geniş hadis bilgisi ve güçlü fakîh kimliği sebebiyle birçok beldeden öğrenciler zamanla onun kapısında kalabalıklar oluşturmuş, idareciler ise ondan resmi bir hukuk metni telif etmesini beklemişlerdir. İmam Mâlik’in *Muvatta*’ı böyle bir dönemde, Medine amelinin ve onun gençliğinden itibaren kesp ettiği fikhî birikimini yansıttığı bir eser olarak ortaya çıkmıştır. Zamanla çeşitli beldelerden onun öğrencisi olup eserini ezberlemek ve rivayet etmek üzere gelenlerin sayısı artmış, böylece *Muvatta*, Kuzey Afrika ve Endülüs bölgeleri de dahil olmak üzere İslam dünyasının birçok bölgesinde yayılıp şöhret kazanmıştır.

Ricâl tenkidinde son derece müteşeddît olan İmam Mâlik, aynı zamanda çok hadis rivayet etmemesi, hadislerin fikhî üzerinde daha fazla durması ve farazi meselelerle ilgili gelen sorulara soğuk bir tavır takınmasıyla tanınmıştır. Hatta buna rağmen o, rivayet ettiği bazı hadisleri hiç rivayet etmemiş olmayı dilemiştir. Onun bu dakîk usulü, hocalarından işittiği binlerce hadisin çok azını rivayet etmesinde ve günümüze ulaşan tek eseri olan *Muvatta*’a bunların daha da azını almış olmasında kendini göstermiştir. Aynı zamanda bu vasıflarıyla o,

yaşadığı dönemde ve sonrasında Medine'nin İmamı olarak anılmış, telif ettiği eseri *Muvatta*'ı Kur'an-ı Kerim'den sonra en sahih kitap olarak tevsik edenler olmuştur.

Fıkıh ağırlıklı olması, mevkûf ve maktu rivayetlere merfûlarla birlikte vermesi ve Medine ameli üzerine yoğunlaşmasıyla öne çıkan *Muvatta* eserleri ağırlıklı olarak 2. hicri asırda yazılmış olmakla beraber 3. asrın sonlarına kadar devam etmiştir. Bu eser türünün ilk örneklerinin Medine'de görülmesi ve Müslümanların Medine ameline dair ihtiyaç duydukları bilgileri ihtiva etmesi gayesiyle yazılmış olmaları eserlerin ortak özellikleri arasındadır. İmam Mâlik de bu dönemde *Muvatta*'ını kaleme almış, hem bu türün hem de musannef hadis edebiyatının ilk örneklerinden birini vermiştir. Eser telifinde tercih edilen *Muvatta* kelimesinin etimolojisi incelendiğinde “çok çiğnenen yol”, “bir şeyin üzerine basma”, “muvafakat etme” ve anlamlarının öne çıktığı görülmektedir. İmam Mâlik'in eserine neden bu ismi verdiğiyle ilgili açıklamalarına bakıldığında ise onun zihninde bu kelimenin “muvafakat etme” anlamının baskın olduğu görülmüştür. Aynı zamanda bu anlam onun nazarında, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sahâbeye ve sonrasında tabîinden tevarüs ederek kendisine ulaşan Medine ameline işaret etmekte ve telif ettiği eserinde merkez konumda olduğunu göstermektedir.

Muvatta'ın muhtevası hakkında, yazıldığı dönemden günümüze değin telif edilmiş gerek Mâlikî ulemanın eserleri gerekse yakın dönemde yapılan çalışmalar genel olarak onun eseri üzerinde uyguladığı hadis ve fıkıh usulünün, özel olarak amel-i ehli Medine anlayışının tespitine yoğunlaşmıştır. Özellikle konu amel-i ehli Medine olduğunda Malik'in eserinde tercih ettiği bazı lafızlar, nüsha rivayetleri arasındaki farklılıklar ve eserdeki amel edilmeyen hadislerin varlığı gibi konular çokça gündeme getirilmiş ve çözümlenmeye çalışılmıştır. Bunun yanında geniş hadis külliyyatı içerisinde günümüze ulaşabilmiş eserler içerisinde Malik tarihli olup hiçbir *Muvatta* rivayet nüshasında bulunmayan hadislerin varlığı sabit olmakla ve ehlince bilinmekle beraber, bu hadislerin İmam Mâlik tarafından neden *Muvatta*'a dahil edilmediği bir merak konusu olarak güncel değerini korumuştur. Nitekim hadis literatürünün geniş çaplı bir taramaya tabi tutulduğu bu çalışmada Mâlik b. Enes tarihiyle nakledilmiş ve herhangi bir *Muvatta* ravi nüshası metnine girmemiş rivayetlerin sayısının tek başına bir eser oluşturabilecek kadar fazla olduğu görülmüştür.

Muvatta'da rivayet edilen hadisler üzerine kaleme alınan eserlerin hicri 4. asrın sonlarına doğru başladığı görülmektedir. Bu tarz eserlerin çoğunun öne çıkan özellikleri ise daha çok *Muvatta*'ın nüsha farklılıklarına yoğunlaşmış olmalarıdır. Ayrıca *Muvatta* üzerine yazılmış bu

eserlerin, *Muvatta* nüshalarının hiçbirinde bulunmayan hadisleri de ihtiva ettikleri görülmüştür. Bu kitaplardaki örnekler incelendiğinde bu tarz hadislerden bahsedilirken “hârice’l-Muvatta” ve “fi gayri’l-Muvatta” şeklinde kullanılan iki farklı terimle karşılaşılmıştır. *Muvatta* dışı hadislerden bahsedilen eserlerden bazılarında ise “garâibü Mâlik” tabirinin dikkat çektiği görülmektedir.

Ancak Mâlik’in *Muvatta*’na almadığı, herhangi bir nüsha rivayetinde olduğu bilgisine de ulaşılamayan hadislerin sayısının bu eserlerin toplamında rivayet edilenlerden çok daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Hadis rivayet külliyatı içerisinde yapılan bu detaylı araştırmada Mâlik’in *Muvatta* dışı rivayetleri dağınık bir şekilde bulunabildiği görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışma, Kütüb-i Tis’a ve bunların dışındaki müsned ve musannef türü hadis kitapları, hadis cüzleri, etrâf kitapları, şerhler, tabakât ve terâcim eserleri, rivayet tefsirleri ve Mâlikî fıkıh kaynaklarını kapsamıştır. Ayrıca çalışmanın daha sağlıklı sonuç verebilmesi adına, *Muvatta* nüshalarının farklılıklarını ortaya koymak üzere klasik dönemden itibaren kaleme alınmış ve günümüze ulaşamamış birçok *Muvatta* nüshası incelenerek ortaya konmuş eserlerden bir tashih aracı olarak istifade edilmiştir. Böylece *Muvatta* dışı gibi görünen hadislerin bazılarının, aslında meşhur olmasına rağmen günümüze ulaşamamış bazı rivayet nüshalarında bulunduğu tespit edilebilmiştir.

Netice itibariyle *Muvatta*’da yer almayan hadislerin toplam sayısının, mükerrer tariklerin elenmesi durumunda, altı yüz seksen dokuz (689) adet olduğu görülmüştür. Sözü edilen 689 hadisin 437 adedinin İmam Mâlik’e nisbeti problemlili (zayıf, metrûk veya mevzû) görülmüş, bunların dışındaki sahih veya hasen derecesindeki hadislerin sayısı iki yüz elli iki’de (252) kalmıştır. Bu da göstermiştir ki, İmam Mâlik’in *Muvatta*’na almadığı söylenebilecek hadisler, *Muvatta* dışı hadislerin tamamının yaklaşık %39’una; yani yarısından bile azına denk gelmektedir.

Söz konusu İmam Mâlik’in hadisçiliği ve rivayet ettiği hadisler olduğunda, onun *Muvatta*’da rivayet ettiği hadisler üzerindeki tasarrufunun tespiti büyük önemi haizdir. Dolayısıyla, araştırmanın merkezinde bulunan İmam Mâlik’in *Muvatta*’da yer almayan hadisleri hakkında yapılacak tespitlerin sıhhati, aynı zamanda onun eserinde rivayet ettiği hadislerin miktarı ve eseri üzerinde uyguladığı güncelleme metodunun tespitiyle de ilişkili görülmüştür. Zira klasik dönemden itibaren *Muvatta*’ın içerdiği hadislerin sayısı ve Mâlik’in vefatına değin bu hadisler üzerindeki tasarrufu hakkında çeşitli iddialarda bulunulmuştur.

Yapılan çalışma neticesinde öncelikle, zikredilen bu yüksek rakamlı hadis sayılarının hem İmam Mâlik'in ihtisara önem veren hadisçiliğiyle hem de hadis sahasında tedavülde olan Mâlik b. Enes tarikli hadislerin sayısıyla uyum içerisinde olmadığı görülmüştür. İleriki dönemde *Muvatta* nüsha rivayetlerini dikkate alan alimler tarafından öne sürülen hadis sayılarının yukarıda zikredilenler kadar fazla olmaması da bu tespiti doğrulamıştır. Bunun yanında, İmam Mâlik'in merviyatı hakkında öne sürülen bu afaki rakamların aslında onun mahfuzatında bulunan ve eserini telif ederken asıl olarak istifade ettiği hadislerin yekûnunu ifade eden rakamlar olduğu ve İmam Mâlik'in mezkûr hadislerin çoğunu aslında hiç rivayet etmediği anlaşılmıştır. Ayrıca, *Muvatta* nüshaları arasındaki farklılıkları inceleyen klasik ve modern çalışmaların bulgularından istifade edilerek, İmam Mâlik'in eserinde uyguladığı güncelleme metodunun hadis eksilterek değil hadis ekleyerek olduğu tespit edilmiştir.

İmam Mâlik'in *Muvatta* üzerindeki tasarrufu hakkında klasik dönemden itibaren söylenegelen ve bu çalışmada tartışmaya açılan diğer bir husus ise, onun eseri üzerindeki ekleme ve çıkarma tasarrufunun vefatına kadar devam ettiği iddiasıdır. İmam Mâlik'in *Muvatta*'da rivayet ettiği hadislerden sonra bazı yerlerde fakîh kimliğiyle yürüttüğü tartışmalar bilinmektedir. O kimi zaman rivayet ettiği hadislerden sonra (başta amel-i ehli Medine olmakla birlikte) çeşitli fikhî delillerle bu hadislerin hilafına olan fetvasını belirtmekte, bazı yerlerde ise görüş belirtmeyip yalnızca hadis rivayet etmekle yetinmektedir. Ancak yapılan çalışmada görülmüştür ki, başta Mâlik'in öğrencileri olmak üzere, ileri dönem Mâlikî ulema bazı fikhî meselelerde onun nihai fetvasını *Muvatta* dışından kaynaklar getirerek farklı istikamette tespit edebilmektedirler. Bunu yaparken bazen *Muvatta*'da yer almayan hadislerden bazen de bizzat Mâlik'in kendi ifadelerinden deliller getirmişlerdir.

Bu meselelerin bir kısmı Mâlik'in *Muvatta*'da hadis rivayet ettikten sonra sessiz kaldığı durumlarda ortaya çıkarken, bazı örnekler Mâlik'in sarîh bir şekilde fetva verdiği konularda onun fetvasının hilafına gerçekleşmiştir. Üstelik Mâlik'in kendi ifadeleri olarak rivayet edilen bu görüşlerden bazıları onun öğrencileri arasında da bir ihtilafa sebep olmuş, onun aynı konuda birbirine zıt hükümler verdiği örnekler ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak, İmam Mâlik'in eseri üzerindeki tasarrufunun bir noktada son bulduğu, henüz hayattayken değişmiş olabilecek fikhî görüşlerinin tamamının esere yansıtılmadığı tespit edilmiştir. Bu sebeple ileriki bölümlerde Mâlik'in *Muvatta*'daki hadisleri seçiminde fikhî görüşlerinin etkisi incelenirken, *Muvatta* dışından gelen delillere ihtiyatla yaklaşmış, örneğin onun hadis/hadisler rivayet ettiği bir meselenin akabinde muhalif görüş bildirmediği yerlerde

Mâlik'in rivayet ettiği hadisler muvafık bir görüŖe sahip olduğu kabul edilmiŖtir. Bu tercihin sebebi ise, araŖtırmanın temelde Mâlik'in *Muvatta'*na aldığı veya almadığı hadislerdeki metodunu inceleme amacı gütmesidir.

ÇalıŖmanın devamında, *Muvatta'*da yer almadığı tespit edilen ve Mâlik'e nisbeti güvenilir olan bu 252 hadisin esere neden dahil edilmediği sorusu üzerine gidilmiŖ, hadislerin kendi aralarındaki tasnifi bu soru üzerine inŖa edilmiŖtir. *Muvatta'*ın ahkâm ağırlıklı bir eser olmasından hareketle tasnife konu olan ilk baŖlık, Mâlik'in eserine almadığı fikhî muhtevaya sahip hadisler olmuŖtur. Ancak bu tasnifin yapılabilmesi için öncelikle Mâlik'in eserinde rivayet ettiği hadislerde ne gibi bir usul gözettiğinin ve onun fikhî görüşlerinin bu usule nasıl etki ettiğinin tespit edilmesi gerekmiŖtir.

Muvatta' ile ilgili yapılan klasik ve muasır araŖtırmalarda karŖılaŖılan ve muğlaklığını koruyan önemli meseleyle bu noktada karŖılaŖılmaktadır: Mâlik'in amele muvafık görmediği halde rivayet ettiği hadislerdeki maksadı nedir? Zira genel olarak ahkâma, özel olarak Medine amelinin tespitine ağırlık veren bir eser olan *Muvatta'*da, Mâlik'in rivayet ettiği her hadisin onun fikhî görüşüne muvafık olmadığı görülebilmektedir. Klasik dönemden itibaren İmam Mâlik'in eserinde icra ettiği hadis rivayet metodunu anlamlandırmakta bir engel olarak karŖılaŖılan bu muğlaklık, onun *Muvatta'* dışı bıraktığı hadislerinin tespit edilmesiyle belli bir ölçüde aŖılabilir hale gelmiŖtir. Bunu gerçekteŖtirmek için öncelikle Mâlik'in *Muvatta'*daki hadis rivayet metodu incelenmiŖ, sonrasında *Muvatta'*da yer almayan hadislerle kıyaslama yoluna giderek bazı tespitlere gidilmiŖtir. Bu yöntemle yapılan analizler aŖađıdaki sonuçları ortaya çıkmıŖtır:

1. Genel itibariyle *Muvatta'*da belirli bir konuda Mâlik'in görüşüne muvafık ve muhalif hadisler bir arada rivayet edilmemiŖtir (âm bir hükmün tahsis edilmesi veya neshe dayalı bir haberin gelmesi durumunda istisnalar görülmüŖtür).
2. Mâlik'in merviyyatında belirli bir konuda görüşüne muvafık hadisler varsa bunu eserine almıŖ, bu durumda aynı konuda görüşüne muhalif olan hadisleri varsa bile artık eserine almamıŖtır (1. maddedeki istisnalar burada da geçerlidir).
3. Belirli bir konuda Mâlik'in merviyyatında sadece görüşüne muhalif hadis/hadisler varsa bunları *Muvatta'*a almıŖ, ancak sonrasında bu hadislerin hilafına olan görüşünü açıklamıŖtır.

4. Belirli bir konuda Mâlik'in mervîyyatında herhangi bir hadis yoksa, bu durumlarda o doğrudan görüşlerini çeşitli delillere dayandırarak söylemiş ve konuyu noktalamıştır.

Yukarıdaki tespitler İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadisleri içerisinde ahkâma dair olanlardan elde edilen deliller neticesinde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla onun *Muvatta*'ına dahil etmediği ahkâm hadislerinin sebeplerinin, yalnızca bu hadislerin onun görüşüne muhalif olmasıyla açıklanamayacağı görülmüştür. Bunun yerine; *Muvatta* dışı bırakılan ahkâm hadislerinin Mâlik'in mervîyyatında kendi görüşüne muvafık başka bir hadisin varlığından dolayı esere alınmadığı açıklaması daha doğru bulunmuştur. Bunun da İmam Mâlik'in çok hadis rivayet etmeye karşı takındığı tavırla örtüşmekte olduğu görülmüştür.

Onun hadis rivayetini azaltma gayesi, *Muvatta*'ında yer vermediği hadislerin tasnifine konu olan diğer başlıklarda da görülmüştür. Nitekim bu başlıklardan bir diğeri; onun birden fazla tarikine vakıf olduğu hadislerin tamamını *Muvatta*'da rivayet etmediğini gösteren ihtisar başlığıdır. Bu başlık altına alınmış hadislerde İmam Mâlik, *Muvatta*'da benzer metinlerini rivayet ettiği hadislerin diğer tariklerini eserine almamıştır. Onun eserinde rivayet edeceği tarikleri seçmesinde ise farklı tercih sebepleri öne çıkmaktadır. Bu tercihler bazı hadislerde âlî isnadın takdimi şeklinde olurken, bazı hadislerde mürsel/muttasıl senedler arasında gerçekleşmiş, bazen de bir ravinin durumu etkili olmuştur.

Tasnife konu olan diğer bir başlık ise Mâlik'in ahkâm içermeyen hadisleridir. Her ne kadar o *Muvatta*'da *Kitâbu'l-Kur'an*, *Sıfatü'n-Nebî*, *Hüsnü'l-huluk*, *İsti'zan* veya *Câmî Kitâbu'l-cihâd* veya *Cenâiz* gibi kitapların içerisinde ahkâm dışı hadisler rivayet etmiş olsa da bunların sayısı incelendiğinde eserin geneline oranla son derece az oldukları görülmüştür. Ancak onun *Muvatta*'ına almadığı ahkâm dışı hadislerin ise çok daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu hadisler muhtevalarına göre başlıklarına ayrıldığında tefsir, siyer, fiten ve zühd gibi başlıklara ait hadislerden meydana gelmektedir. Burada da yine İmam Mâlik'in eserini muhtasar tutma gayesinin etkisinin gösterdiği anlaşılmıştır.

Sayılan türler dışında tarafımızca İmam Mâlik'in eserine almama sebebi tam olarak tespit edilemeyen hadisler de söz konusudur. Burada da genel olarak İmam Mâlik'in muhtasar rivayet gayesinden söz etmek mümkün olsa da aslında *Muvatta*'da rivayet edilmesi durumunda eserin konu bütünlüğünü bozmayacağını düşündüğümüz hadisler bu başlık altında incelenmiştir.

Böylece İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan hadislerinin zikredilen yöntemlerle oluşturulmuş tasnifi ve sayı dağılımları aşağıdaki tabloda görüldüğü şekilde ortaya çıkmıştır:

Hadis Tasnifleri	Sayıları	Yüzdelik Oranı
Mâlik'e nisbeti problemli hadisler	437	%63,42
İhtisar edilen hadisler	131	% 19,01
Ahkâm dışı hadisler	78	%11,32
Amel-i Ehl-i Medine ve diğer delillerin etkisiyle esere alınmayan hadisler	22	%3,19
Sebebi tespit edilemeyen hadisler	22	%3,04
TOPLAM	689	

Son olarak çalışmada Şeybânî'nin *Muvatta* rivayet nüshasına da ayrı bir başlık açılmıştır. Çünkü onun *Muvatta* rivayetinin, tahammül ve telif açısından diğer nüsha rivayetlerine farklılıklar arz ettiği görülmüştür. Mâlik'ten *Muvatta*'ı, Mâlik'in görüşlerini benimsemek ve kendi beldesinde yaymak niyetiyle tahammül etmemiş olan Şeybânî bu niyetini, kendi nüsha rivayetinde birçok konuda Hanefî ekolüne ve hocası Ebû Hanîfe'ye görüş bağlılığını göstererek ve Mâlik'in fetvalarıyla kendi mezhebinin fetvalarını karşılaştırma yöntemini izleyerek ispatlamıştır. Hatta kendi rivayet nüshasında Mâlik'ten gelmeyen, örneğin kendi hocası Ebû Hanîfe'den gelen hadisler de rivayet edebilmiştir. Günümüze ulaşan ve ulaşamayan *Muvatta* nüsha rivayetlerinin hiçbirinde olmayıp (veya olduğu iddia edilmeyip) yalnızca Şeybânî rivayet nüshasında bulunan bazı hadislerin varlığı, söz ettiğimiz durumun en belirgin örneklerindendir. Ayrıca bu araştırma göstermektedir ki, *Muvatta* hadisleri üzerine yazılmış birçok klasik eserde Şeybânî nüshası tanınmasına rağmen bu rivayet nüshasında bulunan hadisler, diğer nüsha rivayetlerindeki hadisler gibi bir *Muvatta* hadisi olarak

değerlendirilmemiş, göz ardı edildiği durumlar ortaya çıkmıştır. Konu hakkında bulunan delillerin incelenmesi neticesinde Şeybânî'nin Mâlik'ten teferrüd ettiği hadisler de *Muvatta* dışı hadisler arasında değerlendirilmiştir.

Tüm bunların yanında, İmam Mâlik'e atfedilerek rivayet sahasında dolaşıma sokulmuş (mükerrerler hariç) 437 adet problemlı hadis görmek dikkat çekici olmakla birlikte, onun isminin hadis sahasında ne kadar güçlü bir çağrışım yaptığını da göstermiştir. Bu hadislerin toplam sayısının dört yüzün üzerinde olduğu düşünöldüğünde, sadece İmam Mâlik'ten rivayet edilen problemlı hadisler için bir mevzûat çalışması yapılması gerekli görünmektedir.

Böylece İmam Mâlik'in *Muvatta*'da yer almayan rivayetleri tespit, analiz ve tasnif edilmiştir. Yapılan tespitler sonucunda klasik dönemden beri İmam Mâlik'in *Muvatta*'daki hadis usulünün tartışmalı olan bir bölümü, onun eseri dışında bıraktığı hadislerin incelenmesi ve kıyasa tabi tutulması neticesinde aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmadan sonra İslami ilimler sahasına yeni kazandırılan tarihi belgelerde farklı delillerin ortaya çıkması da elbette mümkündür. Bu konudaki görüşlerimizin, elde bulunan verilerin müsaade ettiğı ölçüde istidlalde bulunmak olduğunu vurgulamakta fayda görüyoruz.

Yapılan bu araştırmanın ve tespitlerin, gelecekte İmam Mâlik ve *Muvatta* üzerine kaleme alınacak çalışmalarda onun usulünün ve eserinin muhtevasının daha net anlaşılmasına katkı sağlayacağını temenni etmekteyiz.

KAYNAKLAR

- Abd-Allah, Umar Faruq. *Malik's Concept of 'Amal in the Light of Maliki Legal Theory*. Chicago Üniversitesi, 1978. <https://attahawi.com/2010/07/21/maliks-concept-of-amal-in-the-light-of-maliki-legal-theory-by-dr-umar-faruq-abd-allah/>
- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Musannef*. thk. Habîburrahman el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, 1403.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn b. 'Abdullâh el-Bağdâdî el-. *eş-Şerî'a*. thk. 'Abdullâh b. 'Umar b. Suleymân el-Demîcî. 5 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1420/1999.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavut. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1421.
- Akbaş, M. Yasin. *Kitabu't-Tefsîr Literatürü Teşekkül Döneminde Hadis ve Tefsir*. M.ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023.
- Aktepe, İshak Emin. *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı*. Rağbet Yayınları, 2018.
- Arslan, Harun. *İmam Mâlik'in (ö. 179/795) El-Muvatta' Adlı Eserindeki Siyer Rivâyetlerinin Tespiti ve Değerlendirilmesi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022. <http://acikerisim.harran.edu.tr:8080/xmlui/handle/11513/2726>
- Avmâr, Sâlih. *Merviyâtü Mâlik b. Enes (h. 179) Mimmâ Leyse fî'l-Muvatta' -Cem'an ve Dirâseten-*. Cezayir: Emir Abdulkadir İslami Bilimler Üniversitesi, 2024.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 9. Basım, 2016.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî el-. *'Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebû Dâvûd*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Suleymân b. Halef el-. *el-Muntekâ Şerhu'l-Muvattâ'*. 7 Cilt. Mısır: Maṭba'atu's-Sa'âde, 1332/1914.
- Bahşel, Ebû'l-Hasen Eslem b. Sehl el-Vâsıtî. *Târîhu Vâsıt*. thk. Kûrkîs 'Avvâd. Beyrut: y.y., 1406/1985.
- Bardakoğlu, Ali. "Kasâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/528-530. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Behîrî, Ebû 'Osmân Sa'îd b. Muhammed b. Ebî el-Huseyn Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Behîr el-Behîrî en-Neysâbûrî el-. *er-Râbî'a min Fevâîd Ebî 'Osmân el-Behîrî*. b.y.: y.y., 2004.
- Behîrî, Ebû 'Osmân Sa'îd b. Muhammed b. Ebî el-Huseyn Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Behîr el-Behîrî en-Neysâbûrî el-. *es-Sâbi' min Fevâîd Ebî 'Osmân el-Behîrî*. b.y.: y.y., 2004.

- Behîrî, Ebû 'Osmân Sa'îd b. Muhammed b. Ebî el-Huseyn Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Behîr el-Behîrî en-Neysâbûrî el-. *es-Sâlis min Fevâid Ebî 'Osmân el-Behîrî*. b.y.: y.y., 2004.
- Behîrî, Ebû 'Osmân Sa'îd b. Muhammed b. Ebî el-Huseyn Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Behîr el-Behîrî en-Neysâbûrî el-. *es-Sânî min Fevâid Ebî 'Osmân el-Behîrî*. b.y.: y.y., 2004.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-. *Futûhu'l-Buldân*. Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, 1988.
- Belâzurî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-. *Ensâbü'l-Eşraf*. thk. Süheyl Zekkâr. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-. *Beyânu Hata' min 'Ehta' ale's-Şâfi'î - el-Beyhakî*. thk. eş-Şerîf Nâyif ed-De'îs. Beyrut: y.y., 1402.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-. *Delâ'ilü'n-Nubuvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sâhibi's-Şerî'a*. thk. 'Abdu'lmu'tî Kal'acî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye; Dâru'r-Reyyân, 1408/1988.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-. *ed-Da'avâtu'l-Kebîr*. thk. Bedr b. 'Abdullâh el-Bedr. 2 Cilt. Kuveyt: Ğurâs li'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 2009.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-. *el-Ba's ve'n-Nuşûr*. thk. Ebû 'Âşim eş-Şevâmî. Riyad: y.y., 1436/2015.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-. *el-Kirâ'e Halfe'l-İmâm - el-Beyhakî*. thk. Muhammed es-Sa'îd b. Bisyûnî Zağlûl. Beyrut: y.y., 1405.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-. *es-Sunenu'l-Kubrâ*. thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ. 3 Cilt. Beyrut: y.y., 1424/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-. *es-Sunenu's-Sağîr*. thk. 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Karaçi: y.y., 1410/1989.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-. *Ma'rifetu's-Sunen ve'l-Âsâr*. thk. 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. 15 Cilt. Karaçi: y.y., 1412/1991.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-. *Şu'abu'l-İmân*. thk. 'Abdul'aliyy 'Abdulhamîd. 14 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *Beyânü ħata'i men ahta'e 'ale's-Şâfi'î*. thk. Şerîf Nâyif Duays. 1 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1402.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. 'Amr el-'İtkî el-. *el-Baħru'z-Zehhâr*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh vd. 18 Cilt. Medine: Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1988/2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-. *el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir. 9 Cilt. Kahire: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-. *el-Edebü'l-müfred*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 1422.
- Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buhârî el-. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsir. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buhârî el-. *et-Târîhu'l-Kebîr*. thk. Heyet. 8 Cilt. Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, ts.
- Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buhârî el-. *et-Târîhu'l-'Evsat*. thk. Mahmûd İbrahim Zâyed. Kahire: y.y., 1397/1977.
- Cemâluddîn el-Mizzî, Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. 'Abdurrahmân b. Yûsuf el-Kelbî. *Tehzîbu'l-Kemâl fî 'Esmâi'r-Ricâl*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1400/1980.
- Cevherî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Muhammed el-Ğâfikî el-. *Müsnedü'l-Muvatta'*. thk. Lutfî b. Muhammed Sagîr. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1997.
- Cubeyrî, Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Halef b. Feth b. 'Abdullâh b. Cubeyr el-. *el-Mukaddime fî'l-usûl*. thk. Muhammed b. el-Hüseyn es-Süleymânî. Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Cuveynî, Ebû'l-Me'âlî 'Abdumelik b. 'Abdullâh el-. *el-Burhân fî 'Usûli'l-Fıkh*. thk. Salâh b. Muhammed b. 'Aveyda. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. "Sahnûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/534-538. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *Ehâdisü'l-Muvatta' ve'ttifâku'r-ruvât 'an Mâlik ve'htilâfuhüm ziyâdeten ve naksan*. thk. Muhammed Zâhid b. Hasan el-Kevserî. Kâhire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1419. <https://ketabpedia.com/تحميل/أحاديث-الموطأ واتفاق الرواة-عن مالك و>
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *el-Ehâdis elletî hûlîfe fîhâ Mâlik b. Enes*. thk. Ebû Abdu'l-Bârî Rıza b. Hâlid el-Cezâirî. 1 Cilt. İmarât: Mektebetü Ehli'l-Hadis, 1997.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *es-Sünen*. thk. Şuayb Aravut. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1424.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *Garâ'ibü Mâlik (Ehâdisü Mâlik elletî leyse fî'l-Muvatta')*. Şamile nüshası, ts.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *Cuz'un min Hadîsi'z-Zuhlî*. b.y.: y.y., 1425/2004.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *Kitâbu'n-Nuzûl*. thk. 'Alî b. Muhammed b. Nâsir el-Fakîhî. b.y.: y.y., 1403/1983.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *Ru'yetullâh*. thk. İbrâhîm Muhammed el-'Alî - 'Ahmed Fahrî er-Rifâ'î. Zerka: y.y., 1411/1990.

- Dârimî, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. 'Abdurrahman et-Temîmî ed-. *Sunenu'd-Dârimî*. thk. Huseyn Selîm 'Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000.
- Debek, Bara Elhachem. *İmam Malik'in Muvatta'da Olmayan Rivayetlerinin Tespit ve Tahlili*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Demirci, Sümeyye Onuk. "Fukahâ-i Seb'a ve Amel-i Ehl-i Medine'nin Delil Değeri". *Eskiye* 39 (20 Eylül 2019), 347-365. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3456859>
- Dimyâtî, Ebû Muhammed 'Abdulmu'min b. Halef Şerefuddîn ed-. *es-Sâmin min Mu'cem Şuyûh ed-Dimyâtî*. b.y.: y.y., 2004.
- Doğanay, Ramazan. "Bir Fakîh Olarak Şeybânî'nin Hadisçiliği: el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne Adlı Eseri Özelinde". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/2 (30 Aralık 2022), 463-492. <https://doi.org/10.51447/uluifd.1139879>
- Doğanay, Ramazan. *Hadis İlminin Teşekkür Sürecinde Şeybânî İle Şafî'nin Rolü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2024.
- Doğanay, Ramazan. "Tâbiûnun Rivâyetleri Üzerine Bir Analiz-Muvatta Örneği". *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Tâbiûn-I -Tâbiûn Kimliği ve İslâmî İlimlerin Tesisi*. İstanbul: Ensar, 2024.
- Döndüren, Hamdi. "Müsâkât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/70-71. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Dûlâbî, Ebû Bîşr Muhammed b. Ahmed er-Râzî ed-. *el-Kunâ ve'l-'Esmâ'*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Feryâbî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1421/2000.
- Durmuş, Üzeyir. "İmâm Mâlik'ten Nakledildikleri Halde Matbû' Muvatta' Nüshalarında Yer Almayan Sahîhayn Rivâyetleri Üzerine Bir Araştırma". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 18/2 (28 Aralık 2018), 796-824. <https://doi.org/10.30627/cuilah.470547>
- Dutton, Yasin. *The Origins of Islamic Law: The Qur'an, the Muwatta' and Madinan Amal*. Routledge, 1. Basım, 2013. <https://www.perlego.com/book/1626251/the-origins-of-islamic-law-the-quran-the-muwatta-and-madinan-amal-pdf>
- Ebû Bekir ed-Dîneverî, Ebû Bekr Ahmed b. Mervân. *el-Mucâlese ve Cevâhiru'l-'İlm*. thk. Ebû 'Ubeyde Meshûr b. Hâsen 'Âl Suleymân. Bahreyn; Beyrut: Cem'iyetu't-Terbiyyeti'l-İslâmiyye, 1419.
- Ebû Bekir el-'Anberî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed el-Melhamî. *Meclisân li-Ebî Bekr el-'Anberî*. b.y.: y.y., 2004.
- Ebû Bekir et-Turaysîsî, Ebû Bekir Ahmed b. 'Alî b. el-Huseyn b. Zekerîyyâ et-Turaysîsî el-Bağdâdî es-Sûfî. *Ehâdis Muselselât*. b.y.: y.y., 2004.
- Ebû Bekr el-Hallâl, Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî. *es-Sunne - Ebî Bekr b. el-Hallâl*. thk. Dr. 'Atiyye ez-Zehrânî. 7 Cilt. Riyad: Dâru'r-Râye, 1989.

- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *el-Merâsîl*. thk. Şuayb el-Arnaût. 1 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1408.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Muhammed el-Beğavî, el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ'. *Me'âlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*. thk. 'Abdurrezzâk el-Mehdî. 5 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420.
- Ebû Mûsâ el-Medînî, Ebû Mûsâ Muhammed b. 'Omer el-İsbehânî. *Nûzhetu'l-Huffâz*. thk. Abdurradî Muhammed Abdulmuhsin. Beyrut: y.y., 1406.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *el-Müsnedü'l-müstahrec 'alâ Sahîhi Müslim*. thk. Muhammed Hasan İsmail. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1409.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Ma'rîfetü's-sahâbe*. thk. Adil b. Yusuf el-Azâzî. 7 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Zikru ahhâri İsbahân*. thk. Seyyid Ahmed Kesrevî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebû Nu'aym Ahmed b. 'Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Fedâ'ilu'l-Hulefâ'i'l-Erba'a ve Ğayrihim*. thk. Sâlih b. Muhammed el-'Ukayl. Medine: y.y., 1417/1997.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebû Nu'aym Ahmed b. 'Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Târîhu 'İsbahân = 'Ahhâru 'İsbahân*. thk. Seyyid Kisrevî Hasan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir Sadruddîn es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsbahânî. *el-Cuz'u's-Sâmin mine'l-Meşyehati'l-Bağdâdiyye*. b.y.: y.y., ts.
- Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir Sadruddîn es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsbahânî. *el-Hâdî ve's-Selâsûn mine'l-Meşyehati'l-Bağdâdiyye*. b.y.: y.y., 1425/2004.
- Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir Sadruddîn es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsbahânî. *el-Hâmis ve'l-İşrûn mine'l-Meşyehati'l-Bağdâdiyye*. b.y.: y.y., 1425/2004.
- Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir Sadruddîn es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsbahânî. *el-Meşyehatu'l-Bağdâdiyye*. 35 Cilt. b.y.: y.y., ts.
- Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir Sadruddîn es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsbahânî. *es-Sâdis ve'l-İşrûn mine'l-Meşyehati'l-Bağdâdiyye*. b.y.: y.y., 1425/2004.
- Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir Sadruddîn es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsbahânî. *es-Sâdis Aşer mine'l-Meşyehati'l-Bağdâdiyye*. b.y.: y.y., 1425/2004.

- Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir Sadruddîn es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Isbahânî. *es-Sâlis ve'l- 'İşrûn mine'l-Meşyehati'l-Bağdâdiyye*. b.y.: y.y., 1425/2004.
- Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir Sadruddîn es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Isbahânî. *es-Sânî ve'l- 'İşrûn mine'l-Meşyehati'l-Bağdâdiyye*. b.y.: y.y., 1425/2004.
- Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir Sadruddîn es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Isbahânî. *et-Tuyûriyyât*. 4 Cilt. Riyad: Mektebetu 'Advâi's-Selef, 1425/2004.
- Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir Sadruddîn es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Isbahânî. *Meşyehatu's-Şeyi'l-Ecl Ebî 'Abdillâh Muhammed er-Râzî*. Riyad: y.y., 1415/1994.
- Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir Sadruddîn es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Isbahânî. *Mu'cemu's-Sefer*. thk. 'Abdullâh 'Umar el-Bârûdî. Mekke: y.y., ts.
- Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir Sadruddîn es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Isbahânî. *'el-Cuz'u'r-Râbi' mine'l-Meşyehati'l-Bağdâdiyye*. b.y.: y.y., ts.
- Ebû Ya'lâ, Ebû Ya'lâ Ahmed b. 'Alî el-Mevsilî. *Musnedu Ebî Ya'lâ*. thk. Huseyn Selîm Esed. 13 Cilt. Dimaşk: y.y., 1404/1984.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. *İbn Hanbel Hayâtuhu ve Asruhu*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. *Mâlik Hayâtuhu ve 'Asruhu, Ârâühü ve Fıkhuhu*. Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1371. http://archive.org/details/tawhid_201404
- Ebû 'İshâk es-Sarîfinî, Ebû 'İshâk Takiyyuddîn İbrâhîm b. Muhammed b. el-Ezher. *el-Muntehab min Kitâbi's-Siyâk li Târîhi Nîsâbûr*. thk. Hâlid Haydar. b.y.: y.y., 1414/1993.
- Ebû 'Avâne, Ebû 'Avâne Ya'kûb b. 'İshâk en-Nîsâbûrî. *Mustahrecu Ebî 'Avâne*. thk. Eymen b. 'Ârif ed-Dimeşkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1419/1998.
- Ebû 'Ubeyd, Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm b. 'Abdullâh el-Herevî el-Bağdâdî. *Kitâbu'l-Emvâl*. thk. Halîl Muhammed Hirâs. Beyrut: y.y., ts.
- Ebû'l-Hasen en-Ne'âlî, Ebû'l-Hasen Muhammed b. Talha b. Muhammed en-Ne'âlî er-Râfidî. *Cuz'un min Hadîsi en-Ne'âlî*. b.y.: y.y., 2004.
- Ebû'l-Hasen es-Sukkerî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. 'Omer b. Muhammed b. el-Huseyn b. Şâzân el-Harbî. *es-Sâlis min el-Fevâidi'l-Muntekâ' li'l-Harbî*. b.y.: y.y., 2004.
- Ebû'l-Hasen es-Sukkerî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. 'Omer b. Muhammed b. el-Huseyn b. Şâzân el-Harbî. *Hadîsu Ebî'l-Hasen es-Sukkerî*. b.y.: y.y., 2004.
- Ebû'l-Kâsım İbn Bişrân, 'Abdumelik b. Muhammed b. 'Abdullâh b. Bişrân el-Bağdâdî. *el-Emâlî (el-Cuz'ul-Evvel)*. Riyad: y.y., 1418/1997.
- Ebû'l-'Arab et-Temîmî, Muhammed b. Ahmed el-İfrîkî. *Tabakâtu 'Ulemâ'i İfrîkiyye ve Kitâbu Tabakâti 'Ulemâ'i Tûnus*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnânî, ts.

- Ebü's-Şeyh, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muhammed el-Isbehânî. *Kitâbu'l-Emsâl fî'l-Hadîsi'n-Nebevî*. thk. 'Abdu'l-'Alî 'Abdulhamîd Hâmid. Bombay: y.y., 1408/1987.
- Ebü'l-Abbâs, Ahmed b. Tâhir b. Ali el-Endelûsî. *el-Îmâ' ilâ etrâfî ehâdîsi'l-Muvatta*. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'arif, 1424.
- Ebü's-Şeyh, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî. *Ahlâku'n-nebî ve âdâbüh*. thk. Salih b. Muhammed. Dâru'l-Müslim, 1998.
- Ebü's-Şeyh, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî. *et-Tevbîh ve't-tenbîh*. thk. Muhammed Seyid İbrahim. Kahire: Mektebetü'l-Furkan, ts.
- Emin, Ahmed. *Duha'l İslâm*. Kahire: Müessesetü Hindavî, 2012.
- Enbârî, Ebû Bekr Yûsuf b. İshâk b. Behlûl el-. *Sittetü Mecâlis Min Emâlî*. Yazma Eserden Üretilen Dijital Basım, el-Mektebetü's-Şamile, ts.
- Ezher, Tâhir el-. *el-Medhal ilâ Muvatta' Mâlik b. Enes*. Kuveyt: Mektebü's-Şuûni'l-Fenniyye, 1429. <https://www.hasimiyayinevi.com/tr/el-medhal-ila-muvattai-malik-b-enes-aa-019-1381-010.html>
- Fadl b. Dukeyn, Ebû Nu'aym el-Fadl b. 'Amr b. Hammâd et-Teymî. *es-Salât*. thk. Salâh b. 'Âyid eş-Şellâhî. Medine: y.y., 1417/1996.
- Fâkihî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İshâk el-Mekkî el-. *Ahbâru Mekke fî Kadîmi'd-Dehri ve Hadîsihi*. thk. 'Abdumelik 'Abdullâh Dehîş. 6 Cilt. Beyrut: Dâru Hadar li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 2. Basım, 1414/1994.
- Guraya, Muhammed Yusuf. *Sünnetin Neliği Sorunu*. çev. Mehmet Emin Özafşar. Otto, 2015.
- Günay, Hacı Mehmet. "Rukbâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/218-219. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Güzel, Mehmet Emin. *İmam Malik'in Tefsir Anlayışı*. Kitap Dünyası, 2023.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî el-. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî el-. *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*. thk. Seyyid Muazzam Hüseyin. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1397.
- Hâkim el-Kebîr, Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed b. Ahmed en-Nîsâbü'rî. *'Avâli'l-İmâm Mâlik*. thk. Muhammed en-Nâsır. 4 Cilt. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Halîlî, Halîl b. Abdillâh b. Ahmed el-Kazvînî el-. *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-hadîs*. thk. Muhammed Seyid Ömer İdris. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- Hallaq, Wael B. "On Dating Malik's Muwatta". *UCLA Journal of Islamic and Near Eastern Law*. https://www.academia.edu/12251775/On_Dating_Maliks_Muwatta

Hamdân, Nezâr. *el-Muvatta'ât li'l-imam Mâlik*. Dîmaşk: Dâru'l-Kalem, 1416.

Hammâd b. İshâk, Ebû İsmâ'îl Hammâd b. İshâk el-Ezdî. *Teriketu'n-Nebî ve's-Subulu'lleti Veccehehâ fihâ*. thk. Ekrem Diyâ' el-'Omerî. b.y.: y.y., 1404.

Hamza es-Sehmî, Ebû'l-Kâsım Hamza b. Yûsuf el-Curcânî. *Târîhu Curcân*. thk. Muhammed 'Abdulmu'îd Hân. Beyrut: y.y., 1407/1987.

Harâ'itî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Sehl es-Sâmirî el-. *Fadiletu's-Şukri lillâh 'alâ Ni'metihî*. thk. Muhammed Mutî' el-Hâfız - 'Abdulkerîm el-Yâfî. Dîmaşk: y.y., 1402.

Harrânî, Ebû Arûbe Hüseyin b. Muhammed b. Mevdûd el-. *el-Emvâl*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1424.

Hasen el-Hallâl, Ebû Muhammed el-Hasan b. Muhammed el-Bağdâdî el-. *Min Fedâ'il Sûrati'l-İhlâs ve mâ li-Kârî'ihâ*. thk. Muhammed b. Rezzak b. Tarhûnî. Kahire: y.y., 1412.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *el-Esmâ'ü'l-mübhome fî'l-enbâ'i'l-muhkeme*. thk. İzzüddîn Ali es-Seyyid. 1 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1417.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *el-Fasl li'l-vasl el-müdrecc fî'n-nakl*. thk. Muhammed Matar ez-Zehrânî. Medine: Dâru'l-Hicre, 1418.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 1422.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *el-Fakîh ve'l-Mutefekkih*. thk. 'Âdil b. Yûsuf el-Ğarâzî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1421/2000.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *el-Fasl li'l-Vasli'l-Müderrec fî'n-Nakl*. thk. Muhammed b. Metar ez-Zehrânî. b.y.: y.y., 1418/1997.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *el-Kifâye fî 'İlmi'r-Rivâye*. thk. Ebû 'Abdullâh es-Sevrakî - İbrâhîm Hamdî el-Medenî. Medine: y.y., ts.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *İktidâ'u'l-'İlmi'l-'Amel*. thk. Muhammed Nâsirüddîn el-'Albânî. Beyrut: y.y., 13977/1977.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Muvaddahu Evhâmi'l-Cem' ve't-Tefrîk*. thk. 'Abdulmu'tî 'Emîn Kal'acî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407/1986.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Şerefu Âshâbi'l-Hadîs*. thk. Mehmet Sait Hatiboğlu. Ankara: y.y., ts.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Telhîsu'l-Muteşâbih fî'r-Resm*. thk. Sekîne eş-Şihâbî. 2 Cilt. Dîmaşk: Talâs li'd-Dirâsât, 1406/1985.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Zikru'l-Cehr bi'l-Besmele Muhtasaran*. b.y.: y.y., ts.

- Hayseme b. Suleymân, Ebû'l-Hasen Hayseme b. Suleymân et-Tarâblusî. *Min Hadîsi Hayseme b. Suleymân*. thk. 'Omer 'Abdusselâm Tedmurî. Beyrut: y.y., 1400/1980.
- Herevî, Ebû İsmâîl Abdullâh b. Muhammed b. Alî el-Ensârî el-. *Zemmü'l-kelâm ve ehlih*. thk. Abdurrahmân Abdülazîz eş-Şibl. 5 Cilt. Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1418.
- Heysemî, Ebu'l-Hasan Nûruddîn 'Alî b. Ebî Bekr b. Suleymân el-. *Keşfu'l-'Estâr 'an Zevâidi'l-Bezzâr*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. 4 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1399/1979.
- Hile'î, Ebû'l-Hasen 'Alî b. el-Hasen b. el-Huseyn el-Hile'î el-. *es-Sâmin 'Aşer min el-Hal' iyyât*. b.y.: y.y., 2004.
- Hûlî, Emîn b. İbrâhîm b. Abdîlbâkî el-. *Mâlik b. Enes Terceme Muharrere*. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1951.
- Hûlî, Emîn el-. *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*. çev. Mevlüt Güngör. İstanbul: Bayrak Matbaası, 1995.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b Abdullah b Muhammed Kurtubi İbn Abdülber. *el-İstzkârü'l-Câmi ' li-mezâhibi fukahâ 'i'l-emsâr ve 'ulemâ 'i'l-aktâr fî mâ tezammenehü'l-Muvatta' min me'âni'r-re'y ve'l-âsâr*. thk. Salim Muhammed Ata. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-İntikâ fî fezâili'l-eimmeti's-selâseti'l-fukahâ*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1417.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *et-Tekassî li-hadîsi'l-Muvatta' ve şüyûhi'l-İmâm Mâlik*. thk. Faysal Yusuf Ahmed el-Ali - et-Tahir el-Ezher Huzeyri. 1 Cilt. Kuveyt: Vezâretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye-el-Va'yü'l-İslami, 2012.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *et-Temhîd limâ fî'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevi - Muhammed Abdülkebir el-Bekri. 24 Cilt. Tıtvân: Vezâretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 1387.
- İbn Abdülber, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Câmi 'u beyâni'l- 'ilm ve fazlihî ve mâ yenbağî fî rivâyetihî ve hamlihî*. thk. Ebû'l-Eşbal ez-Züheyri. 2 Cilt. Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzi, 1994.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Keşfü'l-muğattâ fî fazli'l-Muvatta'*. thk. Muhibbüddin Ebi Said Ömer b. Garamel-Amri. 1 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu medîneti Dimaşk*. thk. Muhibbüddin Ebi Said Ömer b. Garamel-Amri. 80 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Keşfü'l-muğattâ fî'l-me'ânî ve'l-elfâzi'l-vâkı 'a fî'l-Muvatta'*. ed. Tâha b. Ali et-Tûnûsî. Kâhire: Dâru's-Selâm, 1427.

- İbn Bâkuveyh, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh b. Ahmed eş-Şirâzî b. Bâkuveyh. *Cuz'u İbn Bâkuveyh*. b.y.: y.y., 2004.
- İbn Batta, Ebû 'Abdullâh b. Muhammed b. Muhammed el-'Ukberî. *el-İbânetu'l-Kubrâ*. thk. Rıdâ Mu'tî vd. 9 Cilt. Riyad: el-Mektebu'l-İslâmî, 2005.
- İbn Beşkuvâl, Ebû'l-Kâsım Halef b. 'Abdumelik b. Mes'ûd b. Beşkuvâl el-'Endelusî. *el-Âsâru'l-Merviyye fî'l Et'imetî's-Seriyye*. thk. Ebû 'Îmâr Muhammed Yâsir eş-Şa'îrî. Riyad: y.y., 1425/2004.
- İbn Beşkuvâl, Ebû'l-Kâsım Halef b. 'Abdumelik b. Mes'ûd b. Beşkuvâl el-'Endelusî. *Gavâmidî'l-'Esmâ'i'l-Mubheme*. thk. 'İzzuddîn 'Alî es-Seyyid - Muhammed Kemâluddîn 'İzzuddîn. 2 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1407/1986.
- İbn Cumey' es-Saydâvî, Ebû'l-Huseyn Muhammed b. 'Ahmed b. 'Abdurrahmân b. Yahyâ b. Cumey' el-Ğassânî es-Saydâvî. *Mu'cemu's-Şuyûh*. thk. 'Umar 'Abdusselâm Tedmirî. Beyrut; Trablus: Dâru'l-Îmân, 1405/1984.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *Âdâbu's-Şâfi'î ve Menâkıbuhu*. thk. 'Abdulğani 'Abdulhâlık. Beyrut: y.y., 1424/2003.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed 'Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. Haydarabad; Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1371/1952.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî. *el-Kitâbu'l-Musannef fî'l-Ehâdîs ve'l-'Âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebu'-r-Ruşd, 1409.
- İbn Ebî 'Âsım, Ebû Bekr b. Ebî 'Âsım Ahmed b. 'Amr eş-Şeybânî. *el-Âhâd ve'l-Mesânî*. thk. Bâsım Faysal Ahmed el-Cevâbire. 6 Cilt. Riyad: Dâru'l-Râye, 1991.
- İbn Ebî 'Âsım, Ebû Bekr b. Ebî 'Âsım Ahmed b. 'Amr eş-Şeybânî. *es-Sunne*. thk. Muhammed Nâsir ed-Dîn el-Elbânî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1400.
- İbn Ebî's-Sakr, Ebû Tâhir Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İsmail b. Ebî's-Sakr el-Lahmî el-Enbârî. *Meşyehatu Ebî Tâhir b. Ebî's-Sakr*. thk. eş-Şerîf Hâtîm b. Ârif el-Avlî. Riyad: y.y., 1418/1997.
- İbn Ebû Hayseme, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî. *et-Târîhu'l-kebîr*. thk. Salâh b. Fethi Helel. 2 Cilt. Kahire: el-Farukü'l-Hadise, 2004.
- İbn Ehî Mîmî, Ebû'l-Huseyn Muhammed b. Abdullâh b. el-Huseyn b. Abdullâh b. Hârûn el-Bağdâdî ed-Dekkâk el-Ma'rûf bi-İbn Ehî Mîmî. *Fevâidu İbn Ehî Mîmî ed-Dekkâk*. thk. Nebîl Sa'duddîn Cerrâr. Riyad: y.y., 1426/2005.
- İbn Ferhûn, İbrâhîm b. 'Alî b. Muhammed b. Ferhûn el-Ya'merî. *ed-Dîbâcu'l-Muzheb fî Ma'rifeti A'yâni'l-'Ulemâ'i'l-Mezheb*. thk. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-Nûr. 2 Cilt. Kahire: Dâru't-Turâs, ts.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî. *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*. thk. Muhibbuddîn el-Hatîb. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959.

- İbn Hacer el-‘Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. ‘Alî b. Muhammed el-‘Askalânî. *Lisânu'l-Mîzân*. thk. ‘Abdulfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002.
- İbn Hacer el-‘Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. ‘Alî b. Muhammed el-‘Askalânî. *Takrîbu't-Tehzîb*. thk. Muhammed ‘Avvâme. Suriye: y.y., 1406/1986.
- İbn Hacer el-‘Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. ‘Alî b. Muhammed el-‘Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-Me‘ârifî'l-‘Osmâniyye, 1326/1908.
- İbn Hallikân, Ebü'l-‘Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-İrbilî. *Vefiyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*. thk. İhsân ‘Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1391/1971-1415/1994.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed ‘Alî b. Ahmed el-Endelusî. *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed ‘Alî b. Ahmed el-Endelusî. *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*. thk. ‘Abdulğaffâr Süleymân el-Bendârî. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2002.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed ‘Alî b. Ahmed el-Endelusî. *Haccetu'l-Vedâ'*. thk. Ebû Suheyb el-Kermî. Riyad: y.y., 1998.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn*. thk. Hamdî ‘Abdulmecîd. 2 Cilt. Riyad: Dâru's-Semî‘î, 1420/2000.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *es-Sahîh*. thk. Şu‘ayb el-‘Arna‘ût. 18 Cilt. Beyrut: Mu‘essesetu'r-Risâle, 1408/1988.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *es-Sikât*. 9 Cilt. Hindistan: Dâiratü'l-Me‘ârifî'l-‘Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü'rî. *Kitâbü't-Tevhîd ve isbâtü sıfâtî'r-rab*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1414.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü'rî. *Sahîh*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, ts.
- İbn Kutebye, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-İmâme ve's-siyâse*. thk. Ali Şîrî. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Edvâ, 1410.
- İbn Kutlubogâ, Ebü'l-Fidâ' Kâsım b. Kutlubogâ el-Cemâlî. *Tâcu't-Terâcim*. thk. Muhammed Hayr Ramadân Yûsuf. Dimaşk: y.y., 1413/1992.
- İbn Mâce, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sunenu İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd ‘Abdulbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru 'İhyâ'î'l-Kutubî'l-‘Arabiyye, ts.
- İbn Mende, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yahya. *el-Fevâ'id*. thk. Mecdî es-Seyyid İbrâhîm. Kahire: y.y., ts.

- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn 'Abdurrahmân b. Ahmed b. 'Abdirrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî. *Şerhu 'İleli't-Tirmîzî*. thk. Humâm 'Abdurrahîm Sa'îd. Zerka: Mektebetu'l-Menâr, 1407/1987.
- İbn Ruşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ruşd el-Ğurtubî. *Bidâyetu'l-muctehid ve nihâyetu'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1425/2004.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Sa'd, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî'. *et-Tabakâtu'l-Kubrâ - Mutemmimu's-Sahâbe - et-Tabakatu'r-Râbi'a*. thk. 'Abdul'azîz 'Abdullâh es-Selûmî. Taif: y.y., 1416/1995.
- İbn Şâhîn, Ebû Hafs 'Omer b. Ahmed el-Bağdâdî. *et-Terğîb fî Fedâ'ili'l-'A'mâl ve Sevâbu Zâlik*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâîl. Beyrut: y.y., 1424/2004.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî. *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*. thk. Fehim Muhammed Şeltut. Cidde: Dârü'l-İsfahani, 1973.
- İbn Tahmân, Ebû Sa'îd İbrâhîm b. Tahmân el-Horâsânî el-Herevî. *Meşyahatu İbn Tahmân*. thk. Muhammed Tâhir Mâlik. Dımaşk: y.y., 1403/1983.
- İbn Vehb, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Vehb el-Mısırî el-Kureşî. *el-Câmi'*. thk. Rıf'at Fevzî 'Abdumuttalib, 'Alî 'Abdulbâsıt Mezîd. b.y.: y.y., 2005.
- İbn Vehb, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Vehb el-Mısırî el-Kureşî. *el-Muvattâ'*. thk. Hişâm İsmail es-Sînî. Demmâm: y.y., 2. Basım, 1420/1999.
- İbn Zenceveyh, Ebû Ahmed Hamîd b. Mahled b. Kuteybe el-Horasânî. *Kitâbu'l-Emvâl*. thk. Şâkir Zeyb Feyyâd. Riyad: y.y., 1406/1986.
- İbn 'Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muhammed. *Câmi'u Beyâni'l-İlm ve Fadlih*. thk. Ebû'l-'Eşbâl ez-Zehîrî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1415/1994.
- İbn 'Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muhammed. *el-İstizkâr*. thk. Sâlim Muhammed 'Atâ - Muhammed 'Alî Mu'avvid. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbn 'Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muhammed. *el-İntikâ' fî Fedâili's-Selâseti'l-'E'immeti'l-Fuğahâ'*. Beyrut: y.y., ts.
- İbn 'Adiy, Ebû Ahmed 'Abdullâh b. 'Adiy el-Curcânî. *el-Kâmil fî Du'afâ'i'r-Ricâl*. thk. Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd - 'Alî Muhammed Mu'avvid. 9 Cilt. Beyrut: el-Kutubu'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn 'Asâkir, Ebû'l-Kâsım 'Alî b. el-Hasen. *Fadlu Yevmi 'Arafe*. thk. Ebû 'Abdullâh Meş'al b. Bânî el-Cebrîn el-Matîrî. b.y.: y.y., 1422/2001.

- İbn 'Asâkir, Ebû'l-Kâsım 'Alî b. el-Hasen. *Târîhu Dimeşk*. thk. 'Amr b. Ğarâme el-Amravî. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn 'Ubâde, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Tâhir ed-Dânî. *el-Îmâ' ilâ Etrâfi Ehâdisi Kitâbi'l-Muvattâ*. thk. Ebû'l-Bârî Rıdâ el-Cezâ'irî. 5 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-Me'ârif, 1424/2003.
- İbnu'l-A'râbî, Ebû Sa'îd b. el-A'râbî Ahmed b. Muhammed el-Basrî. *Mu'cemu İbni'l-'A'râbî*. thk. 'Abdulmuhsin b. İbrâhîm b. 'Ahmed el-Huseynî. 3 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1418/1997.
- İbnu'l-Ebbâr, Muhammed b. 'Abdullâh b. Ebî Bekr el-Kâdî el-Belensî. *et-Tekmile li Kitâbi's-Sile*. thk. 'Abdusselâm el-Herrâs. 4 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1405/1995.
- İbnu'l-Esîr, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-Târîh*. thk. 'Umar 'Abdusselâm Tedmurî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1417/1997.
- İbnu'l-Ğıtrîf, Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed b. Huseyn b. el-Kâsım b. es-Serî b. el-Ğıtrîf el-Curcânî. *Cuz'u İbni'l-Ğıtrîf*. thk. Âmir Hasen Sabrî. Beyrut: y.y., 1417/1997.
- İbnu'l-Mubârek, Ebû 'Abdurrahmân 'Abdullâh b. Mubârek b. Vâdîh et-Turkî. *ez-Zuhd ve'r-Rekâ'ik l'ibni'l-Mubârek ve'z-Zuhd li Nu'aym b. Hammâd*. thk. Habîburrahmân el-'A'zamî. Beyrut: y.y., ts.
- İbnu'l-Mukrî', Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. 'Alî b. 'Âsım el-'İsfehânî. *el-Mu'cemu li-bni'l-Mukrî'*. thk. Ebî 'Abdilhamen 'Âdil b. Sa'd. Riyad: Şirketu'r-Riyâd, 1419/1998.
- İbnu'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-Verrâk el-Bağdâdî. *el-Fihrist*. thk. İbrahim Ramadân. Beyrut: y.y., 1417/1997.
- İbnu'n-Nehhâs. *Emâlî*. 1 Cilt. Beyrut: el-Beşâiru'l-İslâmiyye, 1. Basım, ts.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *el-Kabes fî şerhi Muvatta'i Mâlik b. Enes*. thk. Muhammed Abdullah Veled Kerim. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1992.
- İbnü'l-A'râbî, Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-Basrî. *Kitâbü'l-Mu'cem fî'l-hadîs*. thk. Abdülmuhsin b. İbrahim Ahmed el-Hüseynî. 3 Cilt. Suud: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1418.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Ata - Mustafa Abdülkadir Ata. 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Birru ve's-Sıla*. thk. 'Âdil 'Abdulmevcûd - Ali Mu'avvîd. Beyrut: y.y., 1413/1993.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Mevdû'ât*. thk. 'Abdurrahmân Muhammed 'Osmân. 3 Cilt. Medine: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1966-1968.

- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *et-Tahkîk fî Mesâilî'l-Hilâf*. thk. Mesâd 'Abdulhamid Muhammed es-Sa'denî. 2 Cilt. Beyrut: y.y., 1415/1994.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Mesîru'l-'Azmi's-Sâkin ilâ Eşrefi'l-Emâkin*. thk. Merzûk 'Alî İbrâhîm. 2 Cilt. b.y.: Dâru'r-Râye, 1415/1995.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Mesîru'l-'Azmi's-Sâkin ilâ Eşrefi'l-Emâkin*. thk. Mustafâ Muhammed Huseyn ez-Zehbî. Kahire: y.y., 1415/1995.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zemmu'l-Hevâ*. thk. Mustafâ 'Abdulvâhid. b.y.: y.y., ts.
- İbnü'l-Faradî, Ebü'l-Velîd Abdullâh b. Muhammed b. Yûsuf el-Kurtubî el-Ezdî. *Tarihu ulemai'l-Endelüs*. thk. İzzet el-Attar Hüseyinî. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1988.
- İbnü'l-Mukrî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-İsfahânî. *el-Müntehab min garâ'ibi ehâdîsi Mâlik b. Enes*. thk. Ebi Abdülbari Rıza b. Halid el-Cezâirî. 1 Cilt. Riyad: Dâru İbn Hazm, 1419.
- İbnü'l-Mukrî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-İsfahânî. *Mu'cemü's-şüyüh*. thk. Adil b. Sa'd. 1 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1419.
- İbnü'l-Muzaffer, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. el-Muzaffer b. Mûsâ el-Bezzâz el-Bağdâdî. *Garâ'ibu hadîsi'l-İmâm Ebî 'Abdillâh Mâlik b. Enes*. thk. Ebi Abdülbari Rıza b. Halid el-Cezâirî. 1 Cilt. Riyad: Dâru's-Selef, 1418.
- İbnü'l-'Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. 'Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *el-Mesâlik fî Şerhi Muvatta'î Malik*. b.y.: y.y., 1428/2007.
- İb'ül-A'râbî, Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-Basrî. *Mu'cemu İbn'ül-A'râbî*. thk. Abdu'l-Hasen b. İbrahim b. Ahmed el-Hüseynî. 3 Cilt. Dâru İbni'l-Cevzi, 1418.
- İhmîmî, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. el-Abbâs el-. *el-Evvelu ve's-sânî mine'l-Fevâidi'l-müntekât*. thk. Ebû Muhammed Abdülğani b. Saîd el-Ezdî. Şamile nüshası, ts.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-. *Müsnedü'l-İmam Ebî Hanîfe*. thk. Nazar Muhammed el-Fâryâbî. 1 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1415.
- İsmâîlî, Ebû Bekr Ahmed b. İbrâhîm b. İsmâîl el-Cürcânî el-. *Kitâbü'l-Mu'cem fî esâmî şüyüh*. thk. Ziyad Muhammed Mansûr. 3 Cilt. Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1410.
- Kâdî 'Abdulvehhâb, Ebû Muhammed 'Abdulvehhâb b. 'Alî. *el-Ma'ûne 'ala Mezhebi 'Âlimi'l-Medine*. thk. Hamîş 'Abdulahak. 3 Cilt. Mekke: Mektebetü'l-Mustafâ, 1415/1995.
- Kâdî 'İyâd, Ebû'l-Fadl 'İyâd b. Mûsâ el-Yahsubî el-. *el-İlmâ' ilâ Ma'rifeti Usûli'r-Rivâye ve Takyîdi's-Semâ'*. thk. es-Seyyid Ahmed Sakr. Kahire: y.y., 1379/1970.
- Kâdî 'İyâd, Ebû'l-Fadl 'İyâd b. Mûsâ el-Yahsubî el-. *Tertîbu'l-Medârik ve Takrîbu'l-Mesâlik*. thk. İbn Tâvî et-Tancî vd. 8 Cilt. Mağrib: Matba'atu Fudâle, 1385/1965-1403/1983.

- Kallek, Cengiz. “Esed b. Furât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/366-367. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kunâzi î, Ebû'l-Muttarif ‘Abdurrahmân b. Mervân el-Ensârî el-. *Tefsîru'l-Muvatta'*. thk. ‘Âmir Hasen Sabrî. 2 Cilt. Katar: y.y., 1429/2008.
- Karâfî, Ebu'l-‘Abbâs Ahmed b. İdrîs el-. *Nefâ'isu'l-Usûl fî Şerhi'l-Mahsûl*. thk. ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûdi - ‘Alî Muhammed Muavvid. Riyad, 1416.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî el-. *ez-Zehîra*. thk. Muhammed Haccî. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Garbî'l-İslâmî, 1414. <http://archive.org/details/FPzakhira>
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-. *Şerhu Tenkîhu'l-fusûl fî'l-usûl fî'htisâri'l-Mahsûl fî'l-usûl*. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1424.
- Kâsim es-Serakustî, Ebû Muhammed Kâsim b. Sâbit el-‘Avfî. *ed-Delâil fî Ğarîbi'l-Hadîs*. thk. Muhammed b. ‘Abdullâh el-Kannâs. 3 Cilt. Riyad: Mektebetu'l-‘Ubeykân, 1422/2001.
- Katî‘î, Ebû Bekr Ahmed b. Ca‘fer b. Hamdân b. Mâlik b. Şebîb el-Bağdâdî el-. *Cuz'u'l-Elf Dînâr*. thk. Bedr b. ‘Abdullâh el-Bedr. Kuveyt: y.y., 1414/1993.
- Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî İshâk b. İbrâhîm el-Buhârî el-. *Bahru'l-Fevâidi'l-Musemmâ bi Me‘âni'l-Ahbâr - Kelâbâzî*. thk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmail - Aḥmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: y.y., 1420/1999.
- Kemâhî, Osman b. Saîd. *el-Müheyyâ fî Keşfi Esrâri'l-Muvatta*. thk. Ahmed Ali. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2005.
- Kevserî, Muhammed Zâhid el-. *Akvemü'l-mesâlik fî bahsi rivâyeti Mâlik an Ebî Hanîfe ve rivâyeti Ebî Hanîfe an Mâlik (İhkâku'l-Hak'la birlikte)*. Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, ts.
- Khalidi, Smain. *İmam Malik ve Muvatta adlı eseri*. Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî. *İkmâlû Tehzîbi'l-Kemâl*. thk. Ebu Abdurrahman Adil b. Muhammed - Ebu Muhammed Usame b. İbrahim. 12 Cilt. el-Farukü'l-Hadise, 1422.
- Kıvâmu's-Sunne et-Teymî, Ebû'l-Kâsım İsmail b. Muhammed. *Delâilu'n-Nubuvve*. thk. Muhammed Muhammed el-Haddâd. Riyad: y.y., 1409/1988.
- “İbn Şihâb ez-Zührî'nin Fıkhi: Bir Kaynak Tenkidi İncelemesi (Harald MOTZKI)”. çev. Fatma Kızıl. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 3/2 (30 Aralık 2005), 129-168.
- Kızılkaya Yılmaz, Rahile. *Çağdaş Hadis Tartışmaları ve Muvatta*. M.ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020.
- Koçyiğit, Talat. *Hadîs Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.

- Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer. *Müsnedü's-Şihâb*. thk. Hamdi Abdülmecid Selefî. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- Lâlekâ'î, Ebû'l-Kâsım Hibetullâh b. el-Hasan b. Mansûr et-Taberî er-Râzî el-. *Kerâmâtü'l-'Evliyâ' - el-Lalkâî - Min Şerhi 'Usûli 'İtikâdi 'Ehli's-Sunne ve'l-Cemâ'a - el-Lalkâî*. thk. Ahmed b. Sa'd b. Hamdân el-Ğâmîdî. Suudi Arabistan: Dâru Taybe, 1423/2003.
- Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî. *et-Ta'liku'l-mümecced 'alâ Muvatta'i'l-İmâm Muhammed*. thk. Takiyüddin en-Nedvî. 3 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1426.
- Makdisî, Ebû Zûr'a Tâhir b. Muhammed el-. *Şafvetü't-tasavvuf*. thk. Ebû Alî en-Nazîf. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2006.
- Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Medenî, Ebû 'Abdullâh. *el-Muvatta' (Rivâyetu Ebî Mus'ab)*. ed. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf - Mahmûd Halîl. 2 Cilt. Beyrût: Mu'essesetü'r-Risâle, 5. Basım, 1434.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Fu'âd 'Abdulbâkî. Beyrut: y.y., 1406/1985.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvattâ'*. thk. Muhammed Mustafâ el-'A'zamî. 8 Cilt. Abu Dabi: Muessesetu Zâyid b Sultân, 1425/2004.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvatta' (Rivâyetu's-Şeybânî)*. thk. 'Abdulvehhâb 'Abdullâtîf. b.y.: y.y., ts.
- Mebrûk, Muhammed b. Yahyâ. *el-İmâm Mâlik ve amelühü bi'l-hadîs min hilâli kitâbihi'l-Muvatta'*. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1430.
- Mihrevânî, Ebu'l-Kâsım Yûsuf b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Mihrevânî el-Hemezânî el-. *el-Mihrevâniyyât (el-Fevâidu'l-Muntehabeti's-Sihâh ve'l-Ğarâib)*. thk. Se'ûd b. İd b. Amîr b. Âmir el-Cerbû'î. b.y.: y.y., 1422/2002.
- Motzki, Harald. "The Jurisprudence of Ibn Shihâb Al-Zuhrî. A Source-Critical Study". *Taquino-Taqwîm* 1 (2000), 59-116.
- Muhammed b. Mahled, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Mahled el-'Attâr el-Bağdâdî. *Mâ Ravâhu'l-Ekâbir 'an Mâlik b. Enes*. thk. 'Avâdu'l-Halef. Beyrut: y.y., 1416.
- Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Nasr. *es-Sunne*. thk. Sâlim Ahmed es-Selefî. Beyrut: y.y., 1408.
- Musâfir Hâcî, Musâfir b. Muhammed b. Hâcî ed-Dimeşkî. *el-Erba'ûn el-Buldâniyye*. b.y.: y.y., ts.
- Muzenî, Ebû İbrâhîm İsmâ'îl b. Yahyâ el-Muzenî el-. *es-Sunenu'l-Me'sûra*. thk. 'Abdu'l-Mu'tî Emîn Kal'acî. Beyrut: y.y., 1406.
- Mu'allâ b. Sa'îd et-Tenûhî, Ebû Hâzîm Mu'allâ b. Sa'îd. *Hadîsu'l-Himyân*. thk. Muhammed Ziyâd 'Omar Tekle. Riyad: y.y., 1421/2001.

- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi 'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1955.
- Nasr b. Abdulaziz el-Fârisî, Ebû'l-Hüseyn Nasr b. Abdulaziz b. Ahmed el-Fârisî Ebû Zekerîyyâ 'Abdurrahîm b. Ahmed b. Nasr el-Buhârî. *Meclis min İmlâ'î'l-Fârisî ve Meclisân min İmlâ'î'l-Buhârî*. b.y.: y.y., 2004.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdulmun'in Şelebî. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1421.
- Nesâ'î, Ebû 'Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Horâsânî en-. *el-Muctebâ mine's-Sunen es-Sunenu's-Suğrâ*. thk. 'Abdulfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebetu'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- Nesâ'î, Ebû 'Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Horâsânî en-. *es-Sunenu'l-Kubrâ*. thk. Hasen 'Abdulmun'im. 10 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-. *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Muslim*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1392/1972.
- Oral, Kenan. "Muvatta' Ne Zaman Yazıldı". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (30 Eylül 2020), 903-932. <https://doi.org/10.33415/daad.732814>
- Oral, Kenan. *Muvatta Oluşum Süreci Tasnifi ve Nüsha Farklılıklarının Sebepleri*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Özdemir, Recep. *İmam Malik ve Metodolojisi*. Hiper Yayın, 2017.
- Özel, Ahmet. "Mâlik b. Enes". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/506-513. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Özkan, Halit. "Amele Delâlet Eden Tabirler Açısından Muvatta Nüshaları". *İslâm Araştırmaları Dergisi*.
- Özkan, Halit. *Hicri ilk iki asırda farklı şehirlerde amel telakkisi oluşumunda sünnet ve hadisin yeri*. Marmara Üniversitesi, 2006.
- Özpınar, Ömer. *Hadis Edebiyatının Oluşumu*. Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Pekcan, Ali. "İmâm Muhammed'in Medîne Ehli İle Yapıtğı Fıkhî İçerikli Tartışmalarda İzlediği Diyalektik Yöntem Üzerine Bir Değerlendirme ('el-Hucce alâ Ehli'l-Medîne' Örneğinde)". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 5 (2005), 145-161.
- Polat, Salahattin. *Hadis Araştırmaları Tarih, Usul, Tenkid, Yorum*. Kimlik Yayınları, 2017.
- Râfîî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Kazvînî er-. *et-Tedvîn fî ahhârî Kazvîn*. thk. Azîzullah el-Utâridî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408.
- Râmehurmuzî, Ebû Muhammed el-Hasen b. 'Abdurrahmân b. Hallâd el-Fârisî er-. *el-Muhaddisu'l-Fâsıl beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'î*. thk. Muhammed 'Acâc el-Hatîb. Beyrut: y.y., 1404/1983.

- Reşîd el-Attâr, Ebu'l-Huseyn Yahyâ b. Alî b. Abdullâh b. Alî b. Muferrec Reşîduddîn el-Kureşî el-Emevî en-Nablusî el-Mısırî el-Ma'rûf bi'r-Reşîd el-Attâr er-. *Mucerredü Esmâi'r-Ruvât 'an Mâlik el-Mustedrek ale'l-Hatîb ve'l-Attâr*. thk. Ebû Muhammed Sâlim b. Ahmed b. Abdulhâdî es-Selefî. b.y.: y.y., 1418/1997.
- Reşîd el-Attâr, Ebu'l-Huseyn Yahyâ b. Alî b. Abdullâh b. Alî b. Muferrec Reşîduddîn el-Kureşî el-Emevî en-Nablusî el-Mısırî el-Ma'rûf bi'r-Reşîd el-Attâr er-. *Nuzhetu'n-Nâzır fî Zikri men Hadese 'ani'l-Beğavî mine'l-Huffâz ve'l-Ekâbir*. thk. Meş'al b. Bânî el-Cebrîn el-Matîrî. b.y.: y.y., 1423/2002.
- Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn er-. *Musnedu'r-Rûyânî*. thk. Eymen 'Alî Ebû Yemânî. 2 Cilt. Kahire: Muessesetu Kurtuba, 1416.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 4 Cilt. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-. *el-Makâsîdü'l-hasene fî beyâni kesîrin mine'l-ehâdîsi'l-müştehire ale'l-elsine*. Beyrut: Dâru'l-kitâbu'l-Arabî, 1985.
- Sehmî, Ebû'l-Kâsım Hamza b. Yusuf b. İbrahim El-Cürcanî. *Târîhu Cürçân*. thk. Muhammed Abdülmuid Han. 1 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987.
- Selîm b. Eyyûb er-Râzî, Ebu'l-Feth Selîm b. Eyyûb b. Selîm er-Râzî. *Avâlî Mâlik Rivâye Selîm er-Râzî*. thk. Muhammed el-Hâc en-Nâsır. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd 'Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî es-. *Edebu'l-İmlâ' ve'l-İstimlâ'*. thk. Marx Weisweiler. b.y.: y.y., 1401/1981.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd 'Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî es-. *el-Muntehab min Mu'cemi Şuyûhi's-Sem'ânî*. Riyad: y.y., 1417/1996.
- Seydâvî, Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahman b. Yahya el-Gassânî es-. *Mu'cemu's-şuyûh*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî. 1 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405.
- Sezgin, Fuat. *Târîhu't-türâsi'l-'Arabî*. çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî. Riyad, 1411.
- Sezgin, M. Fuad. *Buhârî'nin Kaynakları*. Ankara: Otto, 2019.
- Sifil, Ebubekir. *Muvatta Nüshaları Muhteva Analizi*. Rihle Kitap, 2017.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr el-Hudayrî. *Tezyînü'l-memâlik bi-menâkibi'l-İmâm Mâlik*. thk. Hişâm b. Muhammed el-Hasenî. Mağrib: Dâru'r-Reşâdî'l-Hadîsiyye, 1431.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-Fânîd fî Halâveti'l-Esânîd*. thk. Remzî Sa'du'd-Dîn Dimeşkiyye. Beyrut: y.y., 1420/1999.

- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takribu'n-Nevâvî*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fârîyâbî. 2 Cilt. b.y.: Dâru Taybe, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *Tenvîru'l-Havâlik Şerh Muvattâ Mâlik*. 2 Cilt. Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ, 1389/1969.
- Şaban, Zekiyyuddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410.
- Şâfiî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-. *el-Umm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990.
- Şâfiî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-. *İhtilâfu'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990.
- Şâfiî, Ebû Sa'îd el-Heysem b. Kuleyb el-Binkesî eş-. *el-Musned*. thk. Mahfûz er-Rahmân Zeynullâh. 2 Cilt. Medine: Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1410.
- Şâtıbî, İbrâhîm b. Mûsâ el-Lahmî el-Ğirnâtî eş-. *el-Muvâfakât*. thk. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasen es-Selmân. 7 Cilt. b.y.: Dâru İbn 'Affân, 1417/1997.
- Şeybânî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. el-Hasen eş-. *el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne*. thk. Mehdî Hasen el-Kîlânî el-Kâdirî. 4 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 2. Basım, 1403/1983.
- Şuhde, Şuhde bt. Ahmed b. el-Ferec b. Umer el-İbrî Fahru'n-Nisâ' bt. Ebî Nasr ed-Dîneverî el-Bağdâdî el-Kâtibe. *el-Umde mine'l-Fevâid ve'l-Âsâri's-Sihâh fî Meşyehati Şuhde*. thk. Fevzî Abdulmuttalib. Kahire: y.y., 1415/1994.
- Şurahbilî, Muhammed b. Hasen. *Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî ve rivâyetühû li'l-Muvatta*. Agadir: Câmiatü'l-Karaviyyin, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsaf*. thk. Tarık b. Avdullah b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrahim Ahmed el-Hüseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecid Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *ed-Du'â*. thk. Mustafâ 'Abdulkâdir 'Atâ. Beyrut: y.y., 1413.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemu'l-Kebîr - et-Taberânî*. thk. Hamdî b. 'Abdülmeccid es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.

- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemu's-Sağîr* = *er-Ravdu'd-Dânî*. thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc 'Emrîr. 2 Cilt. Beyrut; Amman: el-Mektebu'l-İslâmî; Dâru 'Ammâr, 1405/1985.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî. *Şerhu Meâni'l-âsâr*. thk. Muhammed Seyyid Câdulhak - Muhammed Zührî en-Neccâr. 5 Cilt. Âlemü'l-Kütüb, 1414.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b Muhammed b Selâme et-. *Şerhu Müşkili'l-âsar*. thk. Şuayb el-Arnaut. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1994.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b Muhammed b Selâme Ezdî Hacrî Mısrî. *Ahkâmü'l-Kur'ânî'l-Kerim*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Mısrî et-. *Şerhu Müşkili'l-âsâr*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût. 16 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1415/1994.
- Tahmân, Ebû Saîd İbrâhîm b. Tahmân b. Şu'be el-Herevî. *Meşyehatü İbrâhîm b. Tahmân*. thk. Muhammed Tâhir Mâlik. 1 Cilt. Dimaşk: Matbuatu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, 1983.
- Tatlı, Mustafa. *Tabiîn Döneminde Hadis Rivayeti*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2024.
- Temmmâm ed-Dimeşkî, Ebû'l-Kâsım Temmmâm b. Muhammed el-Becelî ed-Dimeşkî. *el-Fevâid*. thk. Hamdî 'Abdulmecîd es-Selefî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetu er-Ruşd, 1412.
- Tirâd ez-Zeynebî, Ebû'l-Fevâris Tirâd b. Muhammed b. 'Alî el-Hâşimî el-'Abbâsî ez-Zeynebî. *Tis'a Mecâlis min Emâlî Tirâd b. Muhammed ez-Zeynebî*. b.y.: y.y., 2004.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ et-. *eş-Şemâ'ilu'l-Muhammediyye*. Beyrut: y.y., ts.
- Türcan, Zişan. "Hadis Rivayet Geleneği ve Tefsir -Sahîhu'l-Buhârî'nin Kitâbu't-tefsîr'i Örneği-". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/29 (01 Haziran 2010), 249-282.
- Türcan, Zişan. "Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (01 Aralık 2009), 101-133.
- Türkmen, Büşra Refas. *İmam Mâlik'in Muvatta İsimli Eserinin Tefsir İlmi Açısından İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2020. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/73152>
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ahmed b. Muhammed b. 'Alî en-Nîsâbü'rî el-. *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*. thk. Heyet. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Yahyâ b. el-Huseyn eş-Şecerî, Yahyâ b. el-Huseyn b. İsmail el-Curcânî. *Tertîbu'l-'Emâlî'l-Hamîsiyye*. thk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmail. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001.

- Yardım, Ali. "Abdân el-Mervezî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/67. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Ya'kûb b. Sufyân el-Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Sufyân el-Fârisî. *el-Ma'rife ve't-târîh*. thk. Ekrem Dîyâ el-'Umerî. 3 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1401/1981.
- el-A'zamî, Muhammed Mustâfa. *Muvattau'l-Îmâm Mâlik*. Ebu Dabi, 1425. <https://ketabonline.com/ar/books/3472>
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Mîzânü'l-i'tidâl*. thk. Ali Muhammed el-Buhârî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Mu'cemü's-şüyûh*. thk. Muhammed el-Habib el-Heyle. 2 Cilt. Taif: Mektebetü's-sadîk, 1408.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Müessesetu'r-Risâle, 1408.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. 15 Cilt. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1408.
- Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-. *Mîzânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*. thk. 'Alî Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963.
- Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-'alâm*. thk. Dr. Beşşar 'Avâd Ma'rûf. 15 Cilt. Riyad: Dâru el-Garbi'l-İslâmî, 2003.
- Zengin, İrfan. *İmam Malik'in Medîne ameli gereği uygulamadığı rivayetlerin değerlendirilmesi*. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Zerkeşî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfi'î ez-. *en-Nuket 'alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*. thk. Zeynul'âbidîn b. Muhammed Bilâ Ferec. 3 Cilt. Riyad: Edvâu's-Selef, 1419/1998.
- Zevâvî, İsa b. Mesud b. Mansur ez-. *Menâkıbu seyyidînâ el-Îmâm Mâlik*, 1325.
- Zubeyr b. Bekkâr, Ebû 'Abdullâh ez-Zubeyr b. Bekkâr el-Kureşî ez-. *el-Muntehab min Kitâbi Ezvâci'n-Nebî*. thk. Sekîne eş-Şihâbî. Beyrut: y.y., 1403.
- Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî. *Ebhecü'l-mesâlik bi-şerhi Muvatta'i'l-Îmâm Mâlik*. thk. Taha Abdurrauf Sa'd. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sikâfetü'd-Dînîyye, 1424.
- 'Abdu'l-Ğanî el-Mağdisî, Ebû Muhammed 'Abdulğanî b. 'Abdulvâhid ed-Dimeşkî. *Ahbâru's-Salât*. thk. Muhammed 'Abdurrahman en-Nâblusî. Dımaşk: y.y., 1416/1995.

- ‘Abdu’l-Ğanî el-Makdisî, Ebû Muhammed ‘Abdulğani b. ‘Abdulvâhid ed-Dimeşkî. *et-Tevhîdullah ‘azze ve celle li-‘Abdi’l-Ğanî b. ‘Abdi’l-Vahid el-Makdisî*. Riyad: y.y., 1419/1998.
- ‘Abdullâh b. Sâlih, Ebû Sâlih ‘Abdullâh b. Sâlih el-Mısrî. *Nushatu ‘Abdullâh b. Sâlih*. thk. Hallâf Mahmûd ‘Abdusseminî. Beyrut: y.y., 1423/2002.
- ‘Abdumelik b. Habîb, Ebû Mervân ‘Abdumelik b. Habîb es-Sulemî. *Eşrâtu’s-Sâ‘ati ve Zihâbu’l-Ahyâr ve Bekâ’u’l-Eşrâr*. thk. ‘Abdullâh ‘Abdulmu‘min el-Ğamârî el-Hasenî. b.y.: y.y., 2005.
- ‘Abdurrezzâk, Ebû Bekr ‘Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San‘ânî. *el-Musannef*. thk. Habîburrahmân el-‘Azamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebu’l-İslâmî, 1403.
- ‘Ali el-Kârî, Ebû’l-Hasen Nûrüddîn ‘Alî b. Sultân Muhammed. *el-Esrâru’l-Merfû‘ati fî’l-Ahbâri’l-Mevdû‘ati el-Ma‘rûf bi’l-Mevdû‘âti’l-Kubrâ*. thk. Muhammed es-Sabbâğ. Beyrut: y.y., ts.
- ‘Ukaylî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. ‘Amr el-Mekkî el-. *ed-Du‘afâu’l-Kebîr*. thk. ‘Abdulmu‘tî Emîn Kal‘acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Mektebeti’l-‘İlmiyye, 1404/1984.

EKLER: İmam Malik'in Muvatta'da Yer Almayan Hadislerinin Listesi

Bu kısımda İmam Mâlik'in Muvatta'da yer almayan hadislerinin tam listesi, tezde uygulanan tasnif metodu takip edilerek sunulacaktır. Hadislerin başlıklar içerisindeki sıralamalarında herhangi bir kriter belirlenmemiştir.

a. Amel-i ehl-i Medine ve diğer delillerin etkisiyle esere alınmayan hadisler

1. حدثنا يزيد بن سنان، حدثنا مكِّي بن إبراهيم، عن مالك، عن نافع، عن ابن عمر قال: قال عمر رضي الله عنه: متعتان كانتا على عهد النبي صلى الله عليه وسلم أحق عنهما: متعة الحج، ومتعة النساء.⁵⁶⁶
2. حدثنا دعلج بمكة في المسجد الحرام، حدثنا أبو علي محمد بن عمرو بن النضر قشمر النيسابوري، حدثنا حفص يعني ابن عبد الله، حدثنا إبراهيم بن طهمان، عن مالك بن أنس، عن الزهري، عن سالم بن عبد الله بن عمر، أنه حدثه أنه، سمع رجلاً، من أهل الشام وهو يسأل عبد الله بن عمر عن التمتع بالعمرة إلى الحج، فقال عبد الله: فهي الحلال، فقال الشامى: إن أباك قد نهي عنها، فقال عبد الله: أرايت إن كان أبي نهي عنها، وقد صنعها رسول الله صلى الله عليه وسلم، أتبع أمر أبي، أم أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال الرجل: بل أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال: قد صنعها رسول الله صلى الله عليه وسلم.⁵⁶⁷
3. حدثنا عبد الله بن محمد بن أسماء، حدثنا جويرية، عن مالك، عن الزهري، أن سالم بن عبد الله، أخبره قال: أخبر رافع بن خديج عبد الله بن عمر، أن عميه، وكانا شهدا بدرًا، أخبراه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم: نهي عن كراء المزارع قلت لسالم: فتكرهها أنت؟ قال: نعم، إن رافعا أكثر على نفسه.⁵⁶⁸
4. عن مالك، وابن زيد بن أسلم، عن أبي مرة مولى عقيل قال: سألت أبا هريرة، فقلت: حدثني كيف كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يوتر؟ فسكت، ثم سألته الثانية فسكت، ثم سألته الثالثة، فقال: إن شئت حدثتك عن أبي هريرة أما أنا فأوترها هنا بخمس، ثم أرجع فأرقد، فإن استيقظت صليت شفعا حتى أصبح.⁵⁶⁹
5. أخبرنا محمد بن إسحاق بن إبراهيم مولى ثقيف، قال: حدثنا يحيى بن موسى خت، قال: حدثنا حماد بن خالد الخياط، عن مالك بن أنس، عن مخزومة بن سليمان، عن كريب، عن ابن عباس، أن النبي صلى الله عليه وسلم أوتر بركعة.⁵⁷⁰
6. حدثنا قتيبة بن سعيد، حدثنا مالك بن أنس، عن ابن شهاب، عن عروة، عن عائشة، أن أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم الذين كانوا معه لم يطوفوا حتى رموا الجمرة.⁵⁷¹
7. حدثنا عبد الله حدثني الليث حدثني خالد بن سعيد عن زيد عن عطاء بن يسار عن أبي عبد الله الصنابحي نهي النبي صلى الله عليه وسلم عن ثلاث ساعات. حدثنا عبد الله بن يوسف أنا مالك عن زيد عن عطاء عن عبد الله الصنابحي نهي النبي صلى الله عليه وسلم نحوه.⁵⁷²
8. حدثنا محمد بن عبدوس بن كامل، ثنا حجاج بن الشاعر، ثنا يزيد بن أبي حكيم، ثنا مالك بن أنس، عن ابن شهاب، عن صفوان بن عبد الله عن أم الدرداء، عن كعب بن عاصم، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ليس من البر الصيام في السفر.⁵⁷³
9. أخبرنا العباس بن عبد العظيم العنبري قال: حدثنا عبد الله بن محمد بن أسماء قال: حدثنا جويرية، عن مالك، عن الزهري، عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة أنه أخبره، عن أبيه، عن عمار بن ياسر قال: تيممنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بالتراب فمسحنا بوجوهنا وأيدينا إلى المناكب.⁵⁷⁴
10. حدثني محمد بن المنفى، حدثنا ابن مهدي، عن مالك بن أنس، عن زيد بن أسلم، عن أبيه، عن عمر رضي الله عنه، قال: لولا آخر المسلمين، ما فتحت عليهم قرية إلا قسمتها، كما قسم النبي صلى الله عليه وسلم خير.⁵⁷⁵

⁵⁶⁶ Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 2/338; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 2/146; İbnu'l-Mukrî', *el-Mu'cem*, 240; Reşid el-Attâr, *Esmâi'r-Ruvât*, 170-171.

⁵⁶⁷ Saydâvî, *Mu'cemu's-Şuyûh*, 274; İbn Hâzım, *Haccetu'l-Vedâ'*, 398.

⁵⁶⁸ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Meğâzî, 12; Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 4/407; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 6/214.

⁵⁶⁹ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 3/16.

⁵⁷⁰ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 6/181, 184, 352.

⁵⁷¹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Menâsik, 53; Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 4/219; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 8/201, 15/224.

⁵⁷² Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buhârî el-Buhârî, *et-Târîhu'l-'Evsat*, thk. Maḥmûd İbrahim Zâyed (Kahire: y.y., 1397/1977), 1/167; İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 35/124.

⁵⁷³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 19/174; Haṭîb el-Bağdâdî, *Muvaddahu Evhâm*, 2/37.

⁵⁷⁴ Nesâ'î, *es-Sünen*, Tahâret, 202; Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 1/191; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 1/320; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 4/133; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 1/110.

⁵⁷⁵ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Meğâzî, 40; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Harâc, 24; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/466.

11. أخبرنا محمد بن العلاء قال: أخبرنا ابن إدريس، عن مالك بن أنس، عن الزهري، عن عبيد الله بن عبد الله، عن ابن عباس، عن الصعب بن جثامة، أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: لا حمى إلا لله ولرسوله، وسئل عن القوم يبيتون فيصيبون الولدان قال: هم منهم.⁵⁷⁶
12. أخبرنا الشافعي قال: أخبرنا أبو معاوية عن الأعمش عن عبد الرحمن بن زياد عن عبد الله بن الحارث أن عثمان أهديت له حجل وهو محرم فأكل القوم إلا علياً فإنه كره ذلك ولسنا ولا إياهم نقول بهذا أما نحن فنقول بحديث أبي قتادة أن النبي صلى الله عليه وسلم أمرهم أن يأكلوا لحم الصيد وهم حرم. أخبرنا بذلك مالك عن زيد بن أسلم عن عطاء بن يسار عن أبي قتادة.⁵⁷⁷
13. أخبرنا مالك عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا يصلين أحدكم في الثوب الواحد ليس على عاتقه منه شيء.⁵⁷⁸
14. أخبرنا أبو بكر الشاهد أنا الحسن بن علي الجوهري حدثني مالك قال بلغني أن حكيم بن حزام أخرج ما كان أعطاه رسول الله صلى الله عليه وسلم في المؤلف فتصدق بذلك بعدهم.⁵⁷⁹
15. أخبرنا أبو القاسم الحسين بن هبة الله المعدل قراءة عليه بدمشق، أخبرنا أبو حفص عمر بن ظفر بن أحمد المغازلي مكاتبة، أخبرنا أبو الحسين عبد القادر بن محمد بن يوسف البغدادي قراءة عليه وأنا أسمع، أخبرنا أبو علي الحسن بن أحمد بن شاذان، أخبرنا أبو محمد دعلج بن أحمد، حدثنا عبد الله بن محمد الوراق، حدثنا كامل بن طلحة عن مالك بن أنس عن زيد بن أسلم عن عطاء بن يسار عن أبي سعيد الخدري - الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: لا يضر الصائم القيء والحلم والجحامة.⁵⁸⁰
16. أخبرناه أبو زكريا يحيى بن إبراهيم بن محمد بن يحيى وأبو بكر أحمد بن حسن قالوا ثنا أبو العباس محمد بن يعقوب أنا محمد بن عبد الله بن عبد الحكم، أنا ابن وهب، ح. قال وحدثننا بحر بن نصر، قال قرئ على ابن وهب: أخبرك مالك، عن ابن أبي ذئب، عن لا يتهم، عن عبد الله بن عبد الرحمن العدوي، وقال محمد عبيد الله عن أبي سعيد الخدري أنه قال قبل لرسول الله صلى الله عليه وسلم إنك تتوضأ من بئر بضاعة وهي يطرح فيها ما ينجي الناس ولحوم الكلاب والمحيض فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن الماء لا ينجسه شيء وقد رويت هذه اللفظة من وجه آخر، عن أبي سعيد مرفوعاً.⁵⁸¹
17. حدثنا أبو داود، قال: قرئ على الحارث بن مسكين، وأنا شاهد، أخبركم ابن وهب، قال أخبرني مالك، عن أبي الزناد، عن عبد الرحمن بن هرمز، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: لا يأتي ابن آدم النذر القدر بشيء لم أكن قدرته له، ولكن يلقيه النذر قدرته، يستخرج من البخيل يؤتي عليه ما لم يكن يؤتي من قبل.⁵⁸²
18. أخبرنا ابن عيينة عن هشام عن أبيه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أقطع الزبير أرضاً وأن عمر رضي الله عنه أقطع العقيق وقال: أين المستقطعون منذ اليوم أخبرناه مالك عن ربيعة.⁵⁸³
19. كما حدثنا يونس قال أخبرنا ابن وهب قال وسئل مالك أتصفق المرأة في الصلاة؟ قال: لا. قال النبي صلى الله عليه وسلم من نابه شيء في صلاته فليسبح.⁵⁸⁴
20. حدثنا إسماعيل، قال حدثني مالك، عن ابن شهاب، عن عروة بن الزبير، عن عائشة رضي الله عنها، زوج النبي صلى الله عليه وسلم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال للوزغ: فويسق ولم أسمع أمر بقتله.⁵⁸⁵
21. أخبرنا مالك، أخبرنا ابن شهاب، قال: بلغني، أن سعد بن أبي وقاص، كان يقول: أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم بقتل الوزغ.⁵⁸⁶
22. حدثنا الربيع المرادي، حدثنا ابن وهب، حدثني عبد الرحمن بن أبي الزناد، ومالك بن أنس، عن أبي الزناد، عن عبد الرحمن يعني ابن هرمز الأعرج، عن أبي هريرة، أن رسول الله عليه السلام قال: الذي يخنق نفسه يخنق نفسه في النار، والذي يقتحم نفسه يقتحم نفسه في النار، والذي يطعن نفسه يطعن نفسه في النار.⁵⁸⁷

⁵⁷⁶ Nesâî, *es-Sünenü 'l-kübrâ*, 8/26; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 9/62.

⁵⁷⁷ Şâfiî, *el-Umm*, 7/180.

⁵⁷⁸ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Salât, 5; Şâfiî, *el-Umm*, 1/109; Beyhakî, *es-Sunenu 'l-kubrâ*, 2/316.

⁵⁷⁹ İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 15/111.

⁵⁸⁰ Reşîd el-Attâr, *Nuzhetu'n-Nâzir fî Zikri men Hadese 'ani'l-Beğavî mine'l-Huffâz ve'l-Ekâbir*, thk. Meş'al b. Bânî el-Cebrîn el-Matîrî (b.y.: y.y., 1423/2002), 1/69.

⁵⁸¹ Beyhakî, *es-Sunenu 'l-kubrâ*, 1/390.

⁵⁸² Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Eymân ve'n-nuzûr, 21.

⁵⁸³ Şâfiî, *el-Umm*, 4/47.

⁵⁸⁴ Tahâvî, *Şerhu Muşkili'l-âsâr*, 5/10.

⁵⁸⁵ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Cezâu's-sayd, 5; Nesâ'î, *es-Sünen*, Menâsiku'l-hac, 115.

⁵⁸⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta' (Rivâyetu's-Şeybânî)*, 147.

⁵⁸⁷ Tahâvî, *Şerhu Muşkili'l-âsâr*, 1/183; Beyhakî, *Şu 'abu'l-Îmân*, 7/266.

b. Eserin muhtasar tutulması gayesiyle Muvatta'a alınmayan hadisler

1. حدثنا أبو بكر محمد بن موسى بن عيسى الحضرمي، نا علي بن عبد الرحمن بن المغيرة، نا سعيد بن أبي مريم، نا نافع بن يزيد، ومالك بن أنس، قال: نا هشام بن عروة، عن أبيه، عن أم سلمة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان عندها، وكان عندهم مخنث جالس. فقال المخنث لعبد الله بن أبي أمية أخي أم سلمة: إن فتح الله الطائف عليكم غدا فأنا أدلك على ابنة غيلان، فإنها تقبل بأربع وتدبر بثمان فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا تدخلوا هؤلاء عليكم.⁵⁸⁸
2. حدثنا عبد الرحمن بن مهدي قال حدثنا مالك بن أنس عن عبد الله بن أبي بكر، عن أبيه، أن النبي صلى الله عليه وسلم قضى في وادي مهزور ومذنب أن يمسك الماء إلى الكعبين، ثم يرسل الأعلى على الأسفل.⁵⁸⁹
3. حدثنا عبد العزيز بن الوائق نا القاسم بن زكريا نا عبد الله بن جعفر بن يحيى البرمكي نا معن نا مالك عن الزهري عن سعيد بن المسيب عن أبي هريرة قال كانت القصوى لا تسبق فجاء أعرابي على بكر فسابقه فسبقها فشق ذلك على المسلمين فقال: يا رسول الله سبقت العضباء وقال النبي صلى الله عليه وسلم: إنه حق على الله أن لا يرفع شيئا من الأرض إلا وضعه.⁵⁹⁰
4. حدثنا إبراهيم بن عبد الله بن أيوب المخرومي، حدثنا سعيد بن محمد الجرمي، حدثنا أبو عبيدة الحداد عبد الواحد بن واصل، حدثنا سعيد بن أبي عروبة، عن قتادة، عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: إن الله رفيق يحب الرفق ويعطي على الرفق ما لا يعطي على العنف.⁵⁹¹
5. حدثنا إبراهيم بن المنذر، قال: حدثني معن، قال: حدثني مالك، عن نافع، عن ابن عمر رضي الله عنهما، قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يدخل من الثنية العليا، ويخرج من الثنية السفلى.⁵⁹²
6. حدثنا أحمد بن الربيع، ثنا معن بن عيسى، ثنا مالك، عن الزهري، عن سعيد بن المسيب، قال كانت ناقة رسول الله صلى الله عليه وسلم العضباء لا تسبق، فجاء أعرابي على قعود، فسبقها، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: حقا على الله لا يرتفع شيء من الدنيا إلا وضعه.⁵⁹³
7. حدثنا أحمد بن صالح، حدثنا ابن وهب، حدثني مالك، عن ابن شهاب، عن عروة، أن عائشة رضي الله عنها، أخبرته عنبيعة رسول الله صلى الله عليه وسلم النساء، قالت: ما مس رسول الله صلى الله عليه وسلم يد امرأة قط، إلا أن يأخذ عليها فإذا أخذ عليها فأعطته، قال: اذهبي فقد بايعتك.⁵⁹⁴
8. حدثنا يونس قال ثنا ابن وهب قال أخبرني ابن لهيعة ويحيى بن أيوب عن عبد الله بن أبي بكر عن ابن شهاب عن سالم عن أبيه عن حفصة رضي الله عنها عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: من لم يبيت الصيام قبل الفجر فلا صيام له (...) حدثنا قال ثنا القعني قال ثنا مالك عن ابن شهاب عن عائشة وحفصة رضي الله عنهما بذلك.⁵⁹⁵
9. حدثنا علي بن حمشاذ، ثنا هشام بن علي، ثنا عبد الله بن عبد الوهاب المحجي، ثنا حماد بن زيد، عن مالك بن أنس، وصالح بن أبي الأخضر، عن الزهري، عن أبي سلمة، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: من أدرك من الجمعة ركعة فليصل إليها أخرى.⁵⁹⁶
10. حدثنا عبد الرحمن، حدثنا مالك، عن الزهري، عن عبيد الله بن عبد الله، عن ابن عباس، قال: جئت ورسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي بمى وأنا على حمار، فتركته بين يدي الصف، فدخلت في الصلاة، وقد ناهزت الاحتلام، فلم يعب ذلك وقرأت على عبد الرحمن هذا الحديث، قال: أقبلت راكبا على أتان، وأنا يومئذ قد ناهزت الاحتلام، ورسول الله صلى الله عليه وسلم يصلي بالناس، فمررت بين يدي بعض الصف، فنزلت وأرسلت الأتان، فدخلت في الصف، فلم ينكر ذلك علي أحد.⁵⁹⁷
11. عباد بن زياد المعروف أبوه بزياد بن أبي سفيان أبو حرب من أهل البصرة روى عن عروة وحزرة ابني المغيرة بن شعبة روى عنه الزهري وقدم دمشق غير مرة وشهد وقعة مرج راط مع مروان بن الحكم أخبرنا أبو محمد هبة الله بن سهل بن عمر أنا أبو عثمان البحيري أنا أبو علي بن زاهر بن أحمد أنا إبراهيم بن عبد الصمد نا أبو مصعب نا مالك عن ابن شهاب عن عباد بن زياد وهو من ولد المغيرة بن شعبة عن المغيرة بن شعبة أنه ذهب مع رسول الله صلى الله عليه وسلم لحاجته في

⁵⁸⁸ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 157; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 22/270.

⁵⁸⁹ Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevver*, thk. Fehim Muhammed Şeltut (Cidde: Dârü'l-İsfahani, 1973), 1/170; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/71; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 17/410.

⁵⁹⁰ Dârekutnî, *es-Sünen*, 5/546.

⁵⁹¹ Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, 1/145; *el-Mu'cemu'l-evsat*, 4/88; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 2/309.

⁵⁹² Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Hac, 40; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Menâsik, 44; Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 2/280; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kubrâ*, 5/116.

⁵⁹³ Heysemî, *Keşfu'l-estâr*, 4/270; bu rivayetin mürsel halî ise Muvatta nüshaları içerisinde yalnızca Şeybânî'de nakledilmektedir. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta' (Rivâyetü's-Şeybânî)*, 307.

⁵⁹⁴ Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, İmâre, 89; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Harâc, 9; Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 15/262; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 12/245; Benzer metne sahip diğer Mâlik tarikleri için bk. Zehebî, *Siyer*, 8/128; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 12/393; İbnü'l-Mukrî, *el-Müntehab*, 1/46.

⁵⁹⁵ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 2/54; İbnü'l-Arabî, *el-Kabes*, 488.

⁵⁹⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/429.

⁵⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/262. Muvatta'dan bazı lafızlarla farklı rivayet edilmiştir.

- غزوة تبوك قال المغيرة فذهبت معه بماء فجاء رسول الله صلى الله عليه وسلم فسكبت عليه فغسل وجهه ثم ذهب يخرج يده من كمي جبته فلم يستطع من ضيق كمي جبته فأخرجها من تحت جبته فغسل يديه ومسح برأسه ومسح على الخفين فجاء النبي صلى الله عليه وسلم وعبد الرحمن بن عوف يؤمهم وقد صلى لهم ركعة فصلّى رسول الله صلى الله عليه وسلم معهم الركعة التي بقيت عليهم ففرغ الناس فلما فرغ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال أحسنتم.⁵⁹⁸
12. أخبرنا ابن الحصين، قال: أخبرنا ابن المذهب، قال: أخبرنا أحمد بن جعفر، قال: أخبرنا عبد الله بن أحمد بن حنبل، قال حدثني أبي، قال: أخبرنا يحيى، عن مالك، قال: حدثني الزهري، عن سعيد بن المسيب، عن أبي هريرة، قال: نعى لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم النجاشي اليوم الذي مات فيه، فخرج إلى المصلى، فصفا أصحابه خلفه وكبر عليه أربعاً.⁵⁹⁹
13. حدثنا أبو العباس محمد بن يعقوب، أنبأ محمد بن عبد الله بن عبد الحكم، أنبأ ابن وهب، أخبرني مالك بن أنس، عن يعقوب بن يزيد بن طلحة التيمي، عن أبيه، أن امرأة أتت رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت إنما زنت وهي حبلى، فقال لها رسول الله صلى الله عليه وسلم اذهبي حتى تضعي فذهبت فلما وضعت جاءته، فقال: اذهبي حتى ترضعي فلما أرضعته جاءته، فقال: اذهبي حتى تستودعيه فلما استودعته جاءته فأقام عليها الحد.⁶⁰⁰
14. عن مالك، عن عبد الرحمن بن القاسم، عن أبيه، أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يعزي المسلمين في مصائبهم.⁶⁰¹
15. عن مالك، عن ثور بن زيد، عن عكرمة، عن ابن عباس، قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أما دار أو أرض قسمت في الجاهلية، فهي على قسم الجاهلية، وأما دار أو أرض قسمت في الإسلام فهي على ما قسم الإسلام.⁶⁰²
16. حدثنا إبراهيم بن دحيم الدمشقي، ثنا أبي، ثنا الوليد بن مسلم، ثنا مالك بن أنس، عن عبد الله بن أبي بكر، أن أبا سلمة، أخبره، عن أم سليم بنت ملحان، أنها استفتت رسول الله صلى الله عليه وسلم، وحاضنت، أو ولدت بعدما أفاضت يوم النحر، فأذن لها رسول الله صلى الله عليه وسلم، فخرجت.⁶⁰³
17. أخبرنا مالك عن ابن أبي حسين عن عمرو بن شعيب عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال لا قطع في ثمر معلق فإذا آواه الجرين ففيه القطع.⁶⁰⁴
18. حدثنا يعقوب ثنا عبد الله بن نافع، عن مالك بن أنس عن سمي مولى أبي بكر أنه سمع أبا بكر بن عبد الرحمن يحدث عن أم معقل الأسدية أنها سألت النبي صلى الله عليه وسلم فقالت تجهزت للحج فعرض لي فقال لها النبي صلى الله عليه وسلم: اعتمري في رمضان فإن عمرة في رمضان كحجة.⁶⁰⁵
19. أخبرنا الشافعي قال أخبرنا مالك عن عبد الرحمن بن حرملة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: بيننا وبين المنافقين شهود العشاء والصبح لا يستطيعونهما.⁶⁰⁶
20. حدثنا أبو الحسن أحمد بن محمد بن الحارث بن عبد الوارث، نا محمد بن زياد المكي، نا عبد الله بن جعفر البرمكي، نا معن، نا مالك، عن ربيعة، عن سعيد أبي الحباب، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم: لا يزال الرجل يصاب في حامته وولده، حتى يلقي الله وليست عليه خطيئة.⁶⁰⁷
21. وقد أخبرنا أبو زكريا بن أبي إسحاق، وأبو سعيد بن أبي عمرو، قالنا ثنا أبو العباس الأصم، نا الربيع بن سليمان، نا الشافعي، نا مالك، عن أبي الرجال محمد بن عبد الرحمن، عن أمه عمرة أنه سمعها تقول ابتاع رجل ثمر حائط في زمان رسول الله صلى الله عليه وسلم فعالجه، وقام فيه حتى تبين له النقصان، فسأل رب الحائط أن يضع عنه، أو أن يقيه فحلف أن لا يفعل، فذهبت أم المشتري إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فذكرت ذلك له، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: تألى أن لا يفعل خيراً فسمع بذلك رب المال فأتى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: هو له.⁶⁰⁸
22. قرأت على عبد الرحمن بن مهدي: مالك، عن عبد الله بن جابر بن عتيك، عن جابر بن عتيك، أنه قال: جاءنا عبد الله بن عمر، في بني معاوية قرية من قرى الأنصار، فقال لي: هل تدري أين صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم من مسجدكم هذا؟ فقلت: نعم فأشرت له إلى ناحية منه، فقال: هل تدري ما

⁵⁹⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 26/228; Cevherî, *Müsne'd*, 216.

⁵⁹⁹ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Ata - Mustafa Abdülkadir Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 3/375.

⁶⁰⁰ Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/405.

⁶⁰¹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 3/395.

⁶⁰² İbn Tahmân, *Meşyaha*, 137; Beyhakî, *Ma'rîfetü's-Sunen*, 13/304; Dârekutnî, *el-Ehâdis*, 152; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 2/48; Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, 4/72.

⁶⁰³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 25/128.

⁶⁰⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 6/160.

⁶⁰⁵ Ebû Bekr b. Ebî 'Âsım Ahmed b. 'Amr eş-Şeybânî İbn Ebî 'Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbire (Riyad: Dâru'l-Râye, 1991), 6/45; Hafîb el-Bağdâdî, *el-Esmâ'ü'l-müheme fî'l-enbâ'i'l-muhkeme*, thk. İzzüddin Ali es-Seyyid (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1417), 4/301.

⁶⁰⁶ Şâfiî, *el-Umm*, 1/179; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 3/83.

⁶⁰⁷ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 79; Ebû Nuaym, *Hilye*, 7/91; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 24/180; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 12/264.

⁶⁰⁸ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevcirdî el-Beyhakî, *es-Sunenu's-Sağîr*, thk. 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî (Karaçi: y.y., 1410/1989), 2/253.

الثالث التي دعا بمن فيه؟، فقلت: نعم. قال: فأخبرني بمن فقلت دعا بأن لا يظهر عليهم عدوا من غيرهم، ولا يهلكهم بالسنين فأعطيتهما، ودعا بأن لا يجعل بأسهم بينهم فمنعنيها قال: صدقت، فلا يزال المرح إلى يوم القيامة.⁶⁰⁹

23. حدثني أبو الطاهر، أخبرنا ابن وهب، أخبرني مالك بن أنس، ويونس بن يزيد، عن ابن شهاب، عن عروة بن الزبير، عن عائشة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: ما من مصيبة يصاب بها المسلم، إلا كفر بها عنه حتى الشوكة يشاكها.⁶¹⁰

24. حدثنا عبد الله بن يوسف، أخبرنا مالك، عن أبي النضر، مولى عمر بن عبيد الله، عن نافع، مولى أبي قتادة الأنصاري، عن أبي قتادة رضي الله عنه: أنه كان مع رسول الله صلى الله عليه وسلم، حتى إذا كان ببعض طريق مكة، تخلف مع أصحاب له محرمين، وهو غير محرم، فرأى حمرا وحشيا، فاستوى على فرسه، فسأل أصحابه أن يناولوه سوطه، فأبوا، فسألهم رحمه فأبوا، فأخذه، ثم شد على الحمار، فقتله، فأكل منه بعض أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم، وأبى بعض، فلما أدركوا رسول الله صلى الله عليه وسلم سألوه عن ذلك، قال: إنما هي طعمة أطعمكموها الله، وعن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار، عن أبي قتادة: في الحمار الوحشي، مثل حديث أبي النضر قال: هل معكم من لحمه شيء؟⁶¹¹

25. حدثنا أحمد بن عبد الله بن محمد قال حدثنا أبي قال حدثنا محمد بن قاسم قال حدثنا البغوي قال حدثني جدي أحمد بن منيع قال حدثنا حماد ابن خالد الخياط قال حدثنا مالك عن أبي سلمة عن عائشة قالت ما صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم على سهيل بن بيضاء إلا في المسجد.⁶¹²

26. أخبرنا مالك عن نافع عن ابن عمر أن النبي صلى الله عليه وسلم قال من لا يجد نعلين يلبس خفين ويقطعهما أسفل من الكعبين.⁶¹³

27. أخبرنا أبو بحر سفيان بن العاصي قال أنا أبو عمر النمرى الحافظ قال ثنا أبو عثمان سعيد بن نصر قال ثنا قاسم بن أصبغ قال ثنا محمد ابن وضاح عن يحيى بن يحيى عن مالك عن هشام بن عروة عن أبيه أن صاحب هدي رسول الله صلى الله عليه وسلم قال يا رسول الله كيف أصنع بما عطب من الهدي فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم كل بدنة عطبت من الهدي فاتحروها ثم ألق قلائدها في دمه وخل بينها وبين الناس يأكلونها صاحب هدي النبي صلى الله عليه وسلم.⁶¹⁴

28. أخبرنا أبو زكريا بن أبي إسحاق، ثنا أبو العباس محمد بن يعقوب، أنبا الربيع بن سليمان، أنبا الشافعي، أنبا مالك، عن أبي الرجال، عن أمه عمرة بنت عبد الرحمن، أن النبي صلى الله عليه وسلم لعن المختفي والمختفية.⁶¹⁵

29. أخبرنا عمر بن محمد الهمداني، قال: حدثنا محمد بن إسماعيل البخاري، قال: حدثنا إسماعيل بن أبي أويس، قال: حدثني خالي مالك، عن العلاء بن عبد الرحمن، عن أبيه، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: إذا دعا أحدكم فليعظم الرغبة، فإنه لا يتعاطم على الله شيء.⁶¹⁶

30. أخبرني محمد بن عبد الله بن عبد الحكم، قال: أخبرنا أشهب، أن مالكا، حدثهم أن ابن شهاب وهشام بن عروة، حدثاه عن عروة، عن عائشة، قالت: خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم عام حجة الوداع فقدمنا مكة، فطاف الذين أهلوا بالعمرة بالبيت وبالصفاء والمروة، ثم حلوا، ثم طافوا طوافا آخر بعد أن رجعوا من منى لحجهم، فأما الذين كانوا جمعوا الحج والعمرة، فإنما طافوا طوافا واحدا.⁶¹⁷

31. حدثنا أحمد بن رشدين قال: نا أحمد بن صالح قال: قرأت على عبد الله بن نافع قال: حدثني مالك بن أنس، عن المقبري، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: لا عدوى، ولا هام، ولا صفر، ولا يحل للمريض على المصح.⁶¹⁸

32. حدثنا ابن أبي داود، قال: ثنا الوهي، قال: ثنا ابن إسحاق، عن سالم أبي النضر، عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة، قال: اشتكى أبو طلحة بن سهل فقال لي عثمان بن حنيف: هل لك في أبي طلحة تَعُوْدُه؟ فقلت نعم قال فجئناه فدخلنا عليه وتحت نمط فيه صورة فقال انزعوا هذا النمط فآلقوه عني. فقال له عثمان

⁶⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 39/158; Cevherî, *Müsne'd*, 399; İbn Ebî 'Âsim, *el-Âhâd*, 4/156.

⁶¹⁰ Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Birr ve's-sıla, 49; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 12/258; Ebû Ca'fer Ahmed b Muhammed b Selâme et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, thk. Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 5/472.

⁶¹¹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Cihâd ve's-siyer, 87; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Hac, 57; Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Hac, 25; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 37/258; Beyhakî, *Ma'rifetu's-Sunen*, 7/428.

⁶¹² İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 21/217.

⁶¹³ Şâfiî, *el-Umm*, 2/222; İbn Mâce, *Sunen*, Menâsik, 20.

⁶¹⁴ Ebû'l-Kâsım Halef b. 'Abdumelik b. Mes'ûd b. Beşkuvâl el-'Endelusî İbn Beşkuvâl, *Ğavâmidü'l-'esmâ' i'l-mubheme*, thk. 'İzzuddîn 'Alî es-Seyyid - Muhammed Kemâluddîn 'İzzuddîn (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1407/1986), 1/91.

⁶¹⁵ Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 8/469; Beyhakî, *Ma'rifetu's-Sunen*, 12/408; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 13/140.

⁶¹⁶ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 3/177; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsrevci'dî el-Beyhakî, *ed-Da'avâtu'l-Kebîr*, thk. Bedr b. 'Abdullâh el-Bedr (Kuveyt: Gurâs li'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 2009), 1/497; Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *ed-Du'â*, thk. Mustafâ 'Abdulkâdir 'Atâ (Beyrut: y.y., 1413), 40.

⁶¹⁷ Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 4/219.

⁶¹⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/73; Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Vehb el-Misrî el-Kureşî İbn Vehb, *el-Câmi*, thk. Rif'at Fevzî 'Abdumuttalib, 'Alî 'Abdubbâsit Mezîd (b.y.: y.y., 2005), 721; Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 8/305.

بن حنيف: أوما سمعت يا أبا طلحة رسول الله صلى الله عليه وسلم حين نهي عن الصورة؟ قال إلا رقما في ثوب أو ثوبا فيه رقم؟ قال: بلى ولكنه أطيب لنفسني فأميطوه عني حدثنا يونس، قال ثنا ابن وهب، أن مالكا، حدثه عن أبي النضر، فذكر بإسناده مثله.⁶¹⁹

33. حدثني زهير بن حرب، حدثنا إسحاق بن عيسى، حدثنا مالك، عن ثور بن زيد الديلي، قال سمعت أبا الغيث، يحدث عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: كافل اليتيم له أو لغيره أنا وهو كهاتين في الجنة.⁶²⁰

34. أخبرنا أبو بكر البرقاني، أنا محمد بن أحمد بن الحسن الصواف، نا جعفر بن محمد بن الحسن، نا إبراهيم بن العلاء، نا إسماعيل بن عياش عن عبد الله بن عمر، عن نافع، عن سائبة، عن عائشة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهي عن قتل الجنان التي تكون في البيوت إلا الأبر وذا الطفيتين، فإتخما يخطفان البصر، وتقتلان ما في بطون النساء، فمن تركهما فليس مني وقيل: إن الواقدي وسعيد الزبيري روايا عن مالك، عن نافع، عن سائبة، عن عائشة هذا الحديث.⁶²¹

35. حدثني عبد الله بن محمد بن أسماء الضبعي، حدثنا جويرية، عن مالك، عن الزهري، أن عبد الله بن عبد الله بن نوفل بن الحارث بن عبد المطلب، حدثه أن عبد المطلب بن ربيعة بن الحارث، حدثه قال: اجتمع ربيعة بن الحارث، والعباس بن عبد المطلب، فقالا والله، لو بعثنا هذين الغلامين قالوا لي وللفضل بن عباس إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فكلماه، فأمرهما على هذه الصدقات، فأديا ما يؤدي الناس، وأصابا مما يصيب الناس، قال فبينما هما في ذلك جاء علي بن أبي طالب، فوقف عليهما، فذكر له ذلك، فقال علي بن أبي طالب لا تفعلوا، فوالله، ما هو بفاعل، فانتحاه ربيعة بن الحارث فقال: والله، ما تصنع هذا إلا نفاسة منك علينا، فوالله، لقد نلت صهر رسول الله صلى الله عليه وسلم فما نفسناه عليك، قال علي: أرسلوهما، فانطلقا واضطجع علي، قال: فلما صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم الظهر سبقناه إلى الحجر، فقمنا عندها، حتى جاء فأخذ بأذنا، ثم قال: أخرجنا ما تصرران ثم دخل ودخلنا عليه، وهو يومئذ عند زينب بنت جحش، قال فتواكلنا الكلام، ثم تكلم أحدنا فقال: يا رسول الله، أنت أبر الناس وأوصل الناس، وقد بلغنا النكاح، فجئنا لتؤمنا على بعض هذه الصدقات، فنؤدي إليك كما يؤدي الناس، ونصيب كما يصيبون، قال: فسكت طويلا حتى أردنا أن نكلمه، قال وجعلت زينب تلمع علينا من وراء الحجاب أن لا تكلماه، قال ثم قال: إن الصدقة لا تبغي لآل محمد إنما هي أوساخ الناس، ادعوا لي محمية - وكان على الخمس ونوفل بن الحارث بن عبد المطلب قال فجاءه، فقال لمحمية: أنكح هذا الغلام ابنتك للفضل بن عباس فأنكحه، وقال لنوفل بن الحارث أنكح هذا الغلام ابنتك لي فأنكحني وقال لمحمية أصدق عنهما من الخمس كذا، وكذا.⁶²²

36. حدثنا عبد الله بن مسلمة، عن مالك، عن هشام بن عروة، عن أبيه، عن عائشة رضي الله عنها، قالت: كانت عندي امرأة من بني أسد، فدخل علي رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال من هذه؟ قلت: فلانة لا تنام بالليل، فذكر من صلاتها، فقال: مه عليكم ما تطيقون من الأعمال، فإن الله لا يمل حتى تملوا.⁶²³

37. عن مالك بن أنس، عن محمد بن عجلان، عن أبيه، عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: للمملوك طعامه وكسوته بالمعروف ولا يكلف من العمل ما لا يطيق.⁶²⁴

38. أخبرنا سليمان بن داود، والحارث بن مسكين قراءة عليه وأنا أسمع واللفظ له، عن ابن وهب، عن مالك، ويونس، وعمر بن الحارث، أن ابن شهاب أخبرهم، عن عباد بن زياد، عن عروة بن المغيرة، أنه سمع أباه يقول: سكبت على رسول الله صلى الله عليه وسلم حين توضع في غزوة تبوك فمسح على الخفين.⁶²⁵

39. حدثنا ابن شهابان، نا ابن أبي عمر، نا معن، نا مالك، عن هشام بن عروة، عن أبيه، عن عائشة - رضي الله عنهما أن النبي صلى الله عليه وسلم لبس خميصة لها علم، ثم أعطاها أبا جهم، وأخذ من أبي جهم أنبجانية له، فقال: يا رسول الله، ولم؟ قال: إني رأيت علمها في الصلاة.⁶²⁶

40. أنبأنا مالك بن أنس، عن ابن شهاب، عن سعيد بن المسيب، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم حين قفل من خير سرى حتى إذا كان من آخر الليل عرس وقال لبلال: اكأ لنا الصبح ونام رسول الله صلى الله عليه وسلم وأصحابه وكأ لبلال ما قدر له ثم استند إلى راحلته وهو مقابل الفجر فغلبته عيناه فنام فلم يستيقظ رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا أحد من الركب حتى ضربتهم الشمس، ففزع رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: يا بلال أين ما قلت؟ فقال بلال يا رسول الله أخذ بنفسني الذي أخذ بنفسك فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: اقتادوا فبعثوا رواحلهم فاقتادوا شيئا ثم أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم بلالا فأقام الصلاة فصلى لهم الصبح ثم قال حين قضى الصلاة من نسي الصلاة فليصلها إذا ذكرها فإن الله يقول: {وأقم الصلاة لذكري}.⁶²⁷

⁶¹⁹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 4/285.

⁶²⁰ Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, Zühed, 42; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/465; Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 13/387.

⁶²¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl li'l-vasl el-müdreç fi'n-nakl*, thk. Muhammed Matar ez-Zehrânî (Medine: Dâru'l-Hicre, 1418), 2/724.

⁶²² Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, Zekât, 167; Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 8/399; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 7/49; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 24/360; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 2/7.

⁶²³ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Teheccüt, 18; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 1/191; İbn Beşkuvâl, *Ğavâmid*, 1/174.

⁶²⁴ İbn Tahmân, *Meşyahat*, 136; Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 13/163; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 24/284; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/191.

⁶²⁵ Nesâ'î, *es-Sunen*, Tahâret, 64; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 26/231; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/252.

⁶²⁶ Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 4/246; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 1/420.

⁶²⁷ Ebû İbrâhîm İsmâ'il b. Yahyâ el-Muzenî, *es-Sunenu'l-Me'sûra*, thk. 'Abdu'l-Mu'tî Emîn Kal'acî (Beyrut: y.y., 1406), 158; Ebû Tâhir Sadruddîn es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Isbahânî Ebû Tâhir es-Silefî, *et-Tuyûriyyât* (Riyad: Mektebetu 'Aðvâi's-Selef, 1425/2004), 1/234-235.

41. أخبرنا أبو بكر محمد بن مروان بن عبد الملك البراز بدمشق حدثنا هشام بن عمار حدثنا مالك يعني ابن أنس قال بلغني عن رجل عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده أن النبي صلى الله عليه وسلم نعى عن بيع العربان.⁶²⁸
42. أخبرنا أحمد بن محمد المكي، قال: حدثنا علي، قال: حدثنا القعني، عن مالك، عن سعيد المقبري، عن أبيه، عن أبي هريرة، قال: خمس من الفطرة: تقليم الأظافر، وقص الشارب، وتنف الإبط، وحلق العانة، والختان.⁶²⁹
43. أخبرنا الربيع قال أخبرنا الشافعي قال: أخبرنا الثقة عن معمر عن الزهري عن سالم عن أبيه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى بمى ركعتين وأبو بكر وعمر، أخبرنا الربيع قال أخبرنا الشافعي قال أخبرنا مالك عن زيد بن أسلم عن أبيه عن عمر بن الخطاب مثله.⁶³⁰
44. حدثنا يونس، قال أخبرنا ابن وهب، أن مالكا حدثه، عن صفوان بن سليم، عن عروة، عن عائشة رضي الله عنها، قالت فرضت الصلاة أول ما فرضت ركعتين، فأقرت في السفر، وزيد في صلاة الخضر.⁶³¹
45. الحارث بن مسكين، قراءة عليه وأنا أسمع، عن يوسف بن عمرو، عن ابن وهب، عن مالك، عن يحيى بن سعيد، عن أبي الزبير، أنه سمع جابرا يقول: أبصرت عيناى وسمعت أذناى رسول الله صلى الله عليه وسلم بالجعرانة، وفي ثوب بلال فضة ورسول الله صلى الله عليه وسلم يقبضها للناس فيعطيههم فقال رجل: يا رسول الله اعدل قال: ويلك، ومن يعدل إذا لم أعدل لقد خبت وخسرت إن لم أكن أعدل فقال عمر دعني يا رسول الله، فأقتل هذا المنافق فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يتحدث الناس أني أقتل أصحابي، إن هذا وأصحابه يقرءون القرآن لا يجاوز حلقهم وحناجرهم، يرقون من الدين مروق السهم من الرمية.⁶³²
46. أخبرنا أحمد بن محمد بن الفضل السجستاني، بدمشق، قال: حدثنا محمد بن إسماعيل البخاري، حدثنا أبو المنذر إسماعيل بن عمر، عن مالك، عن أبي حازم، عن سهل بن سعد، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ساعتان تفتح فيهما أبواب السماء: عند حضور الصلاة، وعند الصف في سبيل الله.⁶³³
47. أخبرني محمد بن عبد الملك القرشي، قال: أخبرنا عمر بن أحمد الواعظ، قال حدثنا الحسن بن محمد بن أحمد يعرف بابن أبي الشوك، قال: حدثنا أحمد بن الأسود الحنفي، بالرقعة، قال حدثنا إسماعيل بن أبي أويس، قال حدثنا مالك، عن زيد بن أسلم، عن ابن عمر، أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يأتي قباء راكبا، وماشيا.⁶³⁴
48. أخبرنا خالد بن مخلد، حدثنا مالك، عن عبد الله بن أبي بكر، عن عبد الملك بن أبي بكر بن الحارث، عن خلاد بن السائب، عن أبيه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أتاني جبريل فقال مر أصحابك أو من معك أن يرفعوا أصواتهم بالتلبية أو بالإلهال.⁶³⁵
49. حدثنا سعيد بن داود قال: حدثنا مالك، أن نافعا حدثه، أن عبد الله بن عمر أخبره، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إذا قال للآخر: كافر، فقد كفر أحدهما، إن كان الذي قال له كافرا فقد صدق، وإن لم يكن كما قال له فقد باء الذي قال له بالكفر.⁶³⁶
50. أخبرنا عبد الرحمن بن عبيد الله السمسار وعثمان بن محمد العلاف والحسن بن أبي بكر قالوا أخبرنا محمد بن عبد الله الشافعي، حدثنا إسحاق بن الحسن، حدثنا عبد الله بن مسلمة القعنبي، أخبرنا مالك عن عن عبد الله بن عمر أن رجلا ذكر لرسول الله صلى الله عليه وسلم أنه يخدع في البيوع، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا بايعت فقل: لا خلافة! فكان الرجل إذا بايع يقول: لا خلافة.⁶³⁷
51. حدثني إبراهيم بن المنذر، قال حدثني معن، عن مالك، عن ابن شهاب، عن محمد بن جبير بن مطعم، عن أبيه رضي الله عنه، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لي خمسة أسماء: أنا محمد، وأحمد وأنا الماحي الذي يمحو الله بي الكفر، وأنا الحاشر الذي يحشر الناس على قدمي، وأنا العاقب.⁶³⁸

⁶²⁸ Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed b. Ahmed en-Nîsâbûrî Hâkim el-Kebîr, 'Avâli'l-Îmâm Mâlik, thk. Muhammed en-Nâsir (Dâru'l-Garbi'l-Îslâmî, 1998), 189; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 24/176; *el-İstizkâr*, 19/7,9; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 5/559.

⁶²⁹ Cevherî, *Müsned*, 345; Nesâ'î, *es-Sunen*, Zînet, 1; İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 140-142; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 21/56.

⁶³⁰ Şâfiî, *el-Umm*, 1/190; Beyhakî, *Beyânü hata*, 181.

⁶³¹ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ânî'l-Kerim* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1995), 1/176.

⁶³² Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 7/287; İbn Ebî 'Âsım, *es-Sunne*, 2/460; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 11/148; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 2/185.

⁶³³ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 5/5; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 21/137-138; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 6/140; İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 159; Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/343.

⁶³⁴ Hafûb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/442.

⁶³⁵ Ebû Muhammed 'Abdullâh b. 'Abdurrahman et-Temîmî ed-Dârimî, *Sunenu'd-Dârimî*, thk. Huseyn Selîm 'Esed ed-Dârânî (b.y.: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000), 2/1142.

⁶³⁶ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 157; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 17/14.

⁶³⁷ Hafûb el-Bağdâdî, *el-Esmâ'ü'l-mübhem*, 5/364; İbn Beşkuvâl, *Ğavâmid*, 1/109.

⁶³⁸ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Menâsik, 17; Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 10/299; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 2/122; Cevherî, *Müsned*, 194; İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 107-108; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 9/153.

52. حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة قال حدثنا شيابة، عن مالك بن أنس، عن الزهري، عن عبد الله بن صفوان، عن أبيه، أنه نام في المسجد وتوسد رداءه، فأخذ من تحت رأسه، فجاء بسارقه إلى النبي صلى الله عليه وسلم، فأمر به النبي صلى الله عليه وسلم أن يقطع، فقال صفوان: يا رسول الله لم أرد هذا، ردائي عليه صدقة، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم فهلا قبل أن تأتيني به.⁶³⁹
53. نا أبو إسماعيل، نا القعني، عن مالك، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار، عن ابن عباس قال نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم أن ينبذ التمر والرطب جميعاً، وأن ينبذ التمر والزبيب جميعاً.⁶⁴⁰
54. أخبرنا خالد بن مخلد، حدثنا مالك، عن وهب بن كيسان، عن عمر بن أبي سلمة، أن النبي صلى الله عليه وسلم قال له: سم الله، وكل مما يليك.⁶⁴¹
55. أخبرنا أبو القاسم البغوي حدثنا كامل بن طلحة حدثنا مالك بن أنس عن أيوب بن حبيب عن أبي الهيثم قال سئل أبو سعيد الخدري هل كان رسول الله صلى الله عليه وسلم ينهى عن التنفس في الشراب قال نعم فقال رجل إني لا أروى من نفس واحد قال فأبى القدح عن فمك ثم اشربه قال إني أرى القذاة في الماء قال أهرقه.⁶⁴²
56. حدثنا أبو يوسف حدثني محمد بن جهم حدثنا إسماعيل بن جعفر عن مالك بن أنس عن عبد الرحمن بن عبد الله بن أبي صعصعة عن أبيه عن أبي سعيد الخدري أخبرني أخي قتادة بن النعمان قال قام رجل في زمن النبي صلى الله عليه وسلم يقرأ في السحر، فجعل يقرأ بقل هو الله أحد السورة كلها يردد لا يزيد عليها، فلما أصبحنا قال رجل: يا رسول الله إن رجلاً قام الليلة يقرأ في السحر فجعل يقرأ قل هو الله أحد السورة كلها يردد لا يزيد عليها كأن الرجل يتقلها. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: والذي نفسي بيده إنها لتعدل ثلث القرآن.⁶⁴³
57. حدثنا أحمد بن عمير بن يوسف، نا إبراهيم بن سعيد الجوهري، نا روح بن عباد، نا مالك بن أنس، عن يحيى بن سعيد، عن عباد بن تميم، عن عمه: أن عويم بن أشقر، ذبح قبل أن يصلي فأمره النبي صلى الله عليه وسلم، أن يعود لذبيحته.⁶⁴⁴
58. أخبرنا مالك عن عبد الله بن أبي بكر بن حزم عن عبد الملك بن أبي بكر بن عبد الرحمن بن الحارث بن هشام عن أبي بكر بن عبد الرحمن أن رسول الله صلى الله عليه وسلم حين تزوج أم سلمة فأصبحت عنده قال لها ليس بك على أهلك هوان إن شئت سبعت عندك وسبعت عندهن وإن شئت ثلثت عندك ودرت قالت ثلث.⁶⁴⁵
59. حدثنا أبو بكر بن خلاد، ثنا محمد بن غالب بن حرب، ثنا القعني، ح، وحدثنا أحمد بن محمد بن يوسف، ثنا موسى بن هارون، ثنا منصور بن أبي مزاحم، ح، وحدثنا أحمد بن بندار، ثنا عمير بن مرداس، ثنا عبد الله بن نافع المدني، قالوا: ثنا مالك بن أنس، عن زيد بن أسلم، عن ابن مجيد الأنصاري، عن جدته، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: ردوا السائل ولو يظلف محرق.⁶⁴⁶
60. وأخبرنا حوثرة بن محمد، قال أخبرنا سفيان بن عيينة، عن ضمرة بن سعيد، عن عبيد الله بن عبد الله، أن الضحاك بن قيس، سأل النعمان بن بشير رضي الله عنه ما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأ يوم الجمعة؟ فقال: بسورة الجمعة، وهل أذاك حديث الغاشية.⁶⁴⁷
61. حدثنا حماد بن خالد، حدثنا مالك، حدثنا زياد بن سعد، عن الزهري، عن أنس قال: سدل رسول الله صلى الله عليه وسلم ناصيته ما شاء الله أن يسدها، ثم فرق بعد.⁶⁴⁸
62. أخبرنا الحسين بن إدريس الأنصاري قال أنا أحمد بن أبي بكر الزهري عن مالك عن إسحاق بن عبد الله عن أبي طلحة عن أنس بن مالك قال دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم على الذين قتلوا أصحاب بئر معونة ثلاثين صباحاً يدعو على رعل وذكوان وعصية قال أنس فأنزل الله في الذين قتلوا بئر معونة قرآناً قرأناه حتى نسخ بلغوا عنا قومنا أنا قد لقينا ربنا فرضي عنا ورضينا عنه.⁶⁴⁹
63. أخبرنا الشافعي قال أخبرنا مالك عن ابن شهاب عن سعيد بن المسيب وأبي سلمة أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: في الركاز الخمس.⁶⁵⁰

⁶³⁹ İbn Mâce, *Sunen*, Hudûd, 28; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 11/216.

⁶⁴⁰ İbnül-A'râbî, *Mu'cemu İbn 'ül-A'râbî*, thk. Abdu'l-Hasen b. İbrahim b. Ahmed el-Hüseynî (Dâru İbni'l-Cevzi, 1418), 1/115; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 24/205.

⁶⁴¹ Dârimî, *Sunen*, 2/1285; Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 6/264, 9/113; Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 16/368; İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 169; Hâkim el-Kebîr, *'Avâli*, 183.

⁶⁴² Hâkim el-Kebîr, *'Avâli*, 169.

⁶⁴³ Ya'kûb b. Sufyân el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, 1/320; İbnu'n-Nehhâs, *Emâlî* (Beyrut: el-Beşâiru'l-İslâmiyye, ts.).

⁶⁴⁴ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 82.

⁶⁴⁵ Şâfiî, *el-Umm*, 5/118; Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 11/406; Dârimî, *Sunen*, 4/431.

⁶⁴⁶ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. Adil b. Yusuf el-Azâzî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419), 6/3300.

⁶⁴⁷ Ebû Bekr Ahmed b. 'Amr el-'İtkî el-Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh vd. (Medine: Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1988/2009), 8/203.

⁶⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 20/457; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/663; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 6/70-71; İbn Şebbe, *Tarihü'l-Medîne*, 2/627; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/5.

⁶⁴⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/237.

⁶⁵⁰ Şâfiî, *el-Umm*, 2/47.

64. حدثنا مالك بن أنس، عن ابن شهاب، عن عروة، قال: المرأة ترى في المنام ما يرى الرجل؟ قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: فلتغتسل.⁶⁵¹
65. حدثنا أبو بكر بن خلاد، ثنا محمد بن غالب بن حرب، ثنا القعني، عن مالك بن أنس، عن زيد بن أسلم، عن بسر بن محجن الديلي أنه كان في مجلس مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فأذن بالصلاة فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم فصلى، ثم رجع ومجن في مجلسه، فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم ما منعك أن تصلي مع الناس، ألسنت برجل مسلم؟ قال: بلى يا رسول الله، ولكني كنت قد صليت في أهلي، فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا جئت فصل مع الناس، وإن كنت قد صليت.⁶⁵²
66. أخبرنا علي بن حمزة بن صالح، بإنطاكية، قال: حدثنا إبراهيم بن محمد القورسي، قال حدثنا معن بن عيسى، عن مالك، عن نافع، وعبد الله بن دينار، عن ابن عمر، عن النبي صلى الله عليه وسلم، قال من حمل علينا السلاح فليس منا.⁶⁵³
67. قال ابن القاسم وأرى في رجل مات فشهد على موته رجل وامرأتان، أنه إن لم يكن له زوجة، أو يكون أوصى بعق عبيد يعتقون بعد موته ولم يكن له إلا مال يقسم، فأرى شهادتهن جائزة. سحنون: وقد أعلمتك ما قال غيره في شهادة النساء. ابن وهب عن سليمان بن بلال عن ربيعة بن أبي عبد الرحمن عن سهيل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قضى باليمين مع الشاهد الواحد. ابن وهب عن مالك عن عمر بن قيس عن عمرو بن دينار عن محمد بن علي عن النبي عليه السلام مثله. مالك وعمر بن محمد وأنس بن عياض أن جعفر بن محمد أخبرهم عن أبيه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قضى باليمين مع الشاهد الواحد.⁶⁵⁴
68. وحدثنا يحيى بن يحيى، قال: قرأت على مالك، عن سعيد بن أبي سعيد المقبري، عن أبيه، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر، تسافر مسيرة يوم وليلة إلا مع ذي محرم عليها.⁶⁵⁵
69. حدثنا عبد الله بن محمد بن أسماء، حدثنا جويرية، عن مالك بن أنس، عن الزهري، عن ابن محيريز، عن أبي سعيد الخدري، قال: أصبنا سبباً، فكنا نعلز، فسألنا رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال: أوأنكم لتفعلون قالها ثلاثاً ما من نسمة كائنة إلى يوم القيامة إلا هي كائنة.⁶⁵⁶
70. حدثنا عثمان بن عمر، قال حدثنا مالك، عن عبد الله بن أبي بكر، عن عمرة، أنها سمعت عائشة، تقول إنما مر رسول الله صلى الله عليه وسلم على يهودية يبكي عليها، فقال: إنكم لتبكون عليها وإنها، لتعذب في قبرها.⁶⁵⁷
71. وأنبأنا مالك عن نافع، مولى عبد الله بن عمر، عن عبد الله بن عمر، أن رجلاً، من الأنصار أخبره عن أبيه، أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم ينهى أن تستقبل القبلة لغائط أو بول.⁶⁵⁸
72. أخبرنا أبو عبد الله الحافظ، حدثنا أبو عبد الله محمد بن يعقوب، حدثنا السري بن خزيمة، حدثنا عبد الله بن مسلمة، عن مالك، ح وأخبرنا أبو عبد الرحمن السلمي، وأبو نصر بن قتادة، قال حدثنا أبو عمرو بن نجيذ، حدثنا محمد بن إبراهيم العبدى، حدثنا ابن بكير، حدثنا مالك، عن العلاء بن عبد الرحمن، عن أبيه عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ألا أخبركم بما يححو الله به الخطايا، ويرفع به الدرجات، إسباغ الوضوء على المكاره، وكثرة الخطا إلى المساجد، وانتظار الصلاة بعد الصلاة، فذلكم الرباط ثلاث مرات.⁶⁵⁹
73. حدثنا أبو بكر محمد بن الحسين بن عبد الله: قرأته عليه بمنزله بمكة قلت: حدثكم الفريابي قال حدثنا قتيبة بن سعيد عن مالك بن أنس عن العلاء بن عبد الرحمن عن أبي هريرة أن النبي صلى الله عليه وسلم أتى المقبرة فقال: السلام عليكم دار قوم مؤمنين وإنا إن شاء الله بكم لاحقون.⁶⁶⁰
74. حدثنا أبو نوح قراد، حدثنا مالك بن أنس، عن عبد الله بن أبي بكر، عن عبد الله بن عمرو بن عثمان بن عفان، عن ابن أبي عمرة، عن زيد بن خالد الجهني، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ألا أخبركم بخير الشهداء؟ الذي يأتي بشهادته قبل أن يسألها أو يخبر بشهادته قبل أن يسألها.⁶⁶¹
75. حدثنا أبو زرعة قال: نا يحيى بن صالح الوحاظي قال: نا مالك بن أنس، عن يحيى بن سعيد، عن عبد الله بن أبي سلمة، عن ابن عمر قال: غدونا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم من منى إلى عرفات، ومنا الملبى ومنا المكبر.⁶⁶²

⁶⁵¹ Ebû Nu'aym el-Fadl b. 'Amr b. Hammâd et-Teymî Fadl b. Dukeyn, *es-Salât*, thk. Salâh b. 'Âyid eş-Şellâhî (Medine: y.y., 1417/1996), 125.

⁶⁵² Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 5/2571.

⁶⁵³ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 10/450.

⁶⁵⁴ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 4/338.

⁶⁵⁵ Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, Hac, 421; Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Radâ', 15; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Menâsik, 2.

⁶⁵⁶ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Nikâh, 95; Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, Nikâh, 127; Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 8/225; Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 11/433; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 3/133; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 7/373; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 5/145.

⁶⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 43/256; İbnü'l-Mukrî, *el-Müntehab*, 1/64.

⁶⁵⁸ Muzenî, *es-Sunenu'l-Me'sûra*, 189.

⁶⁵⁹ Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 4/257.

⁶⁶⁰ Ebû 'Abdullâh b. Muhammed b. Muhammed el-'Ukberî İbn Batta, *el-İbânetu'l-Kubrâ*, thk. Ridâ Mu'tî vd. (Riyad: el-Mektebu'l-İslâmî, 2005), 2/875.

⁶⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 36/16; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 8/364; Beyhakî, *es-Sunenu's-Sağîr*, 4/151.

76. أخبرنا قتيبة بن سعيد، عن مالك، عن عبد الله بن أبي بكر، عن عباد بن نعيم، أن رجلا من الأنصار أخبره أنه كان مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في بعض أسفاره، فأرسل رسول الله صلى الله عليه وسلم رسولا لا ييقن في رقة بعير قلادة من وتر إلا قطعت قال مالك: أرى ذلك من العين.⁶⁶³
77. قال أبو عبيد وأنا سعيد بن عقير، عن مالك بن أنس، لا أدري أذكره عن ابن شهاب أم لا، قال: أجلى عمر بن الخطاب يهود خير، فخرجوا منها، ليس لهم من الأرض والتمر شيء، وأما يهود فدك، فكان لهم نصف الثمر ونصف الأرض، لأن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان صالحهم على ذلك، فأقام لهم عمر رحمه الله نصف الثمر ونصف الأرض، لأن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان صالحهم، من ذهب وورق وإبل وأقتاب، ثم أعطاهم القيمة.⁶⁶⁴
78. حدثنا عثمان بن عمر، أخبرنا مالك بن أنس، عن الزهري، أخبرني قبيصة بن ذؤيب، أن أبا هريرة، أخبره أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نعى أن يجمع بين المرأة وعمتها، وبين المرأة وخالتها.⁶⁶⁵
79. حدثنا يزيد بن سنان قال ثنا يزيد بن هارون قال: أنا يحيى بن سعيد عن محمد بن إبراهيم التيمي عن عيسى بن طلحة عن عمير بن سلمة عن رجل من بهز أن رسول الله صلى الله عليه وسلم مر بالروحاء فإذا هو بحمار وحش عقير فيه سهم قد مات فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم دعوه حتى يجيء صاحبه، فجاء البهزي فقال يا رسول الله هي رميتي فكلوه فأمر أبا بكر أن يقسمه بين الرفاق وهم محرمون ثم سار حتى إذا كان بالأثاية إذا هو بظي مستظل في حقف جبل فيه سهم وهو حي فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لرجل قف هاهنا لا يراه أحد حتى تمضي الرفاق حدثنا يونس قال أنا ابن وهب أن مالكا حدثه عن يحيى بن سعيد رضي الله عنه أنه قال أخبرني محمد بن إبراهيم ثم ذكر بإسناده مثله.⁶⁶⁶
80. أخبرنا سويد بن نصر قال: أنبأنا عبد الله، عن مالك قال: حدثني الزهري وإسحاق بن عبد الله، عن أنس، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يصلي العصر، ثم يذهب الذاهب إلى قضاء فقال أحدهما فيأتيهم وهم يصلون. وقال الآخر والشمس مرتفعة.⁶⁶⁷
81. حدثنا أحمد بن عبد الله بن محمد بن علي قال حدثنا أبي قال حدثنا محمد بن قاسم قال حدثنا مالك بن عيسى قال حدثنا عبد الله بن بركة الصنعاني قال حدثنا عبد الرزاق قال حدثنا مالك بن أنس عن ابن شهاب عن أبي بكر بن عبد الرحمن بن الحارث بن هشام عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال أما رجل باع متاعا فأفلس المبتاع ولم يقبض من الثمن شيئا فإن وجد البائع سلعته بعينها فهو أحق بها وإن مات المشتري فهو أسوة الغرماء.⁶⁶⁸
82. أخبرنا معن بن عيسى. أخبرنا مالك بن أنس عن سعد بن إسحاق بن كعب بن عجرة أن الفريرة بنت مالك بن سنان. وهي أخت أبي سعيد الخدري. أخبرتها أنها جاءت إلى رسول الله تسأله أن ترجع إلى أهلها في بني خدره فإن زوجها خرج في طلب أعبد له أبقوا حتى إذا كان بطرف القدوم لحقهم فقتلوه. قالت: فسألت رسول الله أن يأذن لي أن أرجع إلى أهلي فإن زوجي لم يتركني في مسكن يملكه ولا نفقة. قالت: فقال نعم. فخرجت حتى إذا كنت في الحجرة أو في المسجد دعاني أو أمر بي فدعيت له فقال: كيف قلت؟ فرددت عليه القصة إلى أن ذكرت له من شأن زوجي. فقال: امكثي في بيتك حتى يبلغ الكتاب أجله. قالت: فاعتددت فيه أربعة أشهر وعشرا. قالت: فلما كان عثمان بن عفان أرسل إلي فسلاني عن ذلك فأخبرته. فتابعه وقضى به.⁶⁶⁹
83. أخبرنا محمد بن سلمة، والحارث بن مسكين، قراءة عليه وأنا أسمع، عن ابن القاسم، قال حدثني مالك، عن يحيى بن سعيد، قال أخبرني عباد بن الوليد بن عباد، قال أخبرني أبي، عن عباد بن الصامت، قال: باعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم على السمع والطاعة في اليسر والعسر والمنشط والمكره، وأن لا ننازع الأمر أهله، وأن نقول أو نقوم بالحق حيث كنا لا نخاف في الله لومة لائم.⁶⁷⁰
84. أخبرنا الربيع قال: أخبرنا الشافعي قال: أخبرنا مالك عن مسلم بن أبي مريم عن علي بن عبد الرحمن المعافري قال رأيت ابن عمر وأنا أعبت بالخصى فلما انصرف ثماني وقال: اصنع كما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصنع فقلت: وكيف كان يصنع؟ قال كان إذا جلس في الصلاة وضع كفه اليمنى على فخذه اليمنى وقبض أصابعه كلها وأشار بأصبعه التي تلي الإبهام ووضع كفه اليسرى على فخذه اليسرى وإذا جلس في الرابعة أخرج رجله معا من تحته وأفضى بآليته إلى الأرض وصنع بيديه كما صنع في الجلسة التي قبلها وإذا جلس في الصبح فلما جلسة واحدة وهي آخره أولى فيجلسها الجلسة الأخيرة، أولى وإن فاتته منها ركعة جلس مع الإمام فيها جلستين فجلس الأولى والآخره جلوس الآخرة وإذا فاتته منه ركعة وأكثر وجلس مع الإمام في الصلاة جلستين وأكثر جلس في كل واحدة منهن جلوس الأولى وجلس في الآخرة جلوس الآخرة وكيفما جلس عامدا عالما، أو جاهلا، أو ناسيا فلا إعادة عليه ولا سجود للسهو والاختيار له ما وصفت وإذا كانت به علة فاستطاع أن يقارب في الجلوس الأول والثاني ما وصفت أحببت له مقارنته.⁶⁷¹

⁶⁶² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 5/63.

⁶⁶³ Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 8/109.

⁶⁶⁴ Ebû 'Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, 16/25; Ebû Ahmed Hamîd b. Mahled b. Kuteybe el-Horasânî İbn Zenceveyh, *Kitâbu'l-Emvâl*, thk. Şâkir Zeyb Feyyâd (Riyad: y.y., 1406/1986), 1/94; Nafî senediyle Buhârî, *el-Câmî'u's-sahîh*, Şurû, 14.

⁶⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/419.

⁶⁶⁶ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 2/172.

⁶⁶⁷ Nesâ'î, *es-Sunen*, Mevâkit, 7; Dârimî, *Sunen*, 1/475; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 1/190; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 1/650.

⁶⁶⁸ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 8/406; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, 12/15.

⁶⁶⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/274.

⁶⁷⁰ Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 7/170; Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 4/407; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 10/413.

⁶⁷¹ Şâfiî, *el-Umm*, 1/139.

- 191

- أبيه، عن أبي سعيد الخدري، أخبرني أخي قتادة بن النعمان: أن رجلاً قام في زمن النبي صلى الله عليه وسلم يقرأ من السحر قل هو الله أحد لا يزيد عليها، فلما أصبحنا أتى الرجل النبي صلى الله عليه وسلم نحوه.⁶⁸¹
95. وعن ابن عمر، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهي عن بيع الثمار حتى يبدو صلاحها، نهي البائع والمشتري حدثنا سويد، عن مالك، عن عبد الله بن دينار، عن ابن عمر، عن النبي صلى الله عليه وسلم مثله.⁶⁸²
96. عن مالك، عن نافع، عن ابن عمر أنه طلق امرأته وهي حائض، فسأل النبي صلى الله عليه وسلم فأمره أن يراجعها ويتركها حتى تطهر، ثم تحيض، ثم تطهر، ثم إن شاء أمسك بعد، وإن شاء طلق، فتلك العدة التي أمر الله أن تطلق لها النساء.⁶⁸³
97. أخبرنا عبد الجبار بن عبد الصمد بن إسماعيل السلمي، ويوسف بن القاسم بن يوسف بن فارس بن سوار، قالوا: ثنا أبو العباس محمد بن الحسن بن قتيبة العسقلاني بالرملة، ثنا محمد بن عمرو الغزي، ثنا مالك بن أنس، عن الزهري، عن سالم بن عبد الله، عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم جمع بين الظهر والعصر بعرفة، وبين المغرب والعشاء بالمزدلفة، لم يناد في واحدة منهما إلا بالإقامة.⁶⁸⁴
98. أخبرنا الربيع قال أخبرنا الشافعي قال أخبرنا مالك وعبد العزيز بن محمد عن جعفر بن محمد عن أبيه عن جابر بن عبد الله وأخبرنا أنس بن عياض عن موسى بن عقبة عن نافع عن ابن عمر عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه كان إذا طاف في الحج أو العمرة أول ما يقدم سعى ثلاثة أطواف بالبيت ومشى أربعة ثم يصلي سجدتين ثم يطوف بين الصفا والمروة.⁶⁸⁵
99. حدثنا العباس بن عثمان الدمشقي قال حدثنا الوليد بن مسلم قال حدثنا مالك بن أنس، عن جعفر بن محمد، عن أبيه، عن جابر، أنه قال لما فرغ رسول الله صلى الله عليه وسلم من طواف البيت، أتى مقام إبراهيم فقال عمر يا رسول الله هذا مقام أبينا إبراهيم، الذي قال الله: واتخذوا من مقام إبراهيم مصلى.⁶⁸⁶
100. حدثنا محمد بن يحيى، وعبد الرحمن بن عمر قالوا حدثنا أبو عاصم قال حدثنا مالك بن أنس، عن الزهري، عن سعيد بن المسيب، وأبي سلمة بن عبد الرحمن، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قضى بالشفعة، فيما لم يقسم، فإذا وقعت الحدود فلا شفعة.⁶⁸⁷
101. حدثنا محمد بن جعفر، قال: حدثنا شعبة، عن يحيى بن سعيد، وعبد الرحمن بن القاسم بن محمد بن أبي بكر الصديق، عن القاسم، عن صالح بن خوات، عن سهل بن أبي حثمة، أما عبد الرحمن فرفعه إلى النبي صلى الله عليه وسلم، وأما يحيى فذكر عن سهل، قال يقوم الإمام، وصف خلفه، وصف بين يديه، فيصلي بالذي خلفه ركعة وسجدتين، ثم يقوم قائماً حتى يصلوا ركعة أخرى، ثم يتقدمون إلى مكان أصحابهم، ثم يجيء أولئك، فيقومون مقام هؤلاء، فيصلي بهم ركعة وسجدتين، ثم يقعد حتى يقضوا ركعة أخرى، ثم يسلم عليهم حدثنا روح، حدثنا شعبة، ومالك بن أنس، عن يحيى بن سعيد، عن القاسم بن محمد، عن صالح بن خوات، عن سهل بن أبي حثمة فذكر معناه، إلا أنه قال يصلي بالذين خلفه ركعة وسجدتين، ثم يقعد مكانه حتى يقضوا ركعة، وسجدتين، ثم يتحولوا إلى مقام أصحابهم، ثم يتحول أصحابهم إلى مكان هؤلاء فذكر معناه عن سهل بن أبي حثمة، عن النبي صلى الله عليه وسلم، مثل هذا.⁶⁸⁸
102. عبد الرزاق، عن مالك بن أنس، عن عمرو بن يحيى المازني، أن رجلاً قال: لعبد الله بن زيد، وكان من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم: هل تستطيع أن تربي كيف كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يتوضأ؟ قال: نعم، فدعا عبد الله بن زيد بوضوء فأفرغ على يديه فغسلهما مرتين، ثم مضمض واستنثر ثلاثاً، وغسل وجهه ثلاثاً، ثم غسل يديه إلى المرفقين مرتين، ثم مسح رأسه بيديه فأقبل بهما وأدبر بدأ بمقدم رأسه، ثم ذهب بهما إلى قفاه، ثم ردهما حتى رجع إلى المكان الذي بدأ منه، ثم غسل رجليه.⁶⁸⁹
103. وحديثي هارون بن عبد الله، حدثنا محمد بن بكر، أخبرنا ابن جريج، أخبرني نافع، قال: قال ابن عمر ح وحدثنا ابن أبي عمر، حدثنا أبي، ومعن بن عيسى، عن مالك بن أنس، عن نافع، عن ابن عمر، قال نهي رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أكل الحمار الأهلي يوم خير، وكان الناس احتاجوا إليها.⁶⁹⁰
104. عن مالك، عن الزهري، عن عروة، عن عائشة، قالت: سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن البع؟ فقال كل مسكر حرام.⁶⁹¹
105. قال ابن وهب عن مالك أن ابن شهاب أخبره أن رسول الله صلى الله عليه وسلم - كان يرغب في قيام رمضان من غير أن يأمر بعزيمة، وكان يقول من قام رمضان إيماناً واحتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه. فتوفي رسول الله صلى الله عليه وسلم والأمر على ذلك، وأبو بكر وصدر من خلافة عمر.⁶⁹²

⁶⁸¹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Fedâilu'l-Kur'ân, 13; Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 7/263; Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 4/138; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 19/228.

⁶⁸² Ebû Ya'lâ, *Musned*, 10/174.

⁶⁸³ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 6/307.

⁶⁸⁴ Ebû'l-Kâsım Temmâm b. Muhammed el-Becelî ed-Dimeşkî Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, thk. Hâmdî 'Abdulmecîd es-Selefi (Riyad: Mektebetu er-Ruşd, 1412), 2/10.

⁶⁸⁵ Şâfiî, *el-Umm*, 2/195.

⁶⁸⁶ İbn Mâce, *Sunen*, İkâme, 56, Menâsik, 33; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 2/68.

⁶⁸⁷ İbn Mâce, *Sunen*, Şuf'a, 3; Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 6/94, 10/368; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 7/36-44.

⁶⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 24/481-485; İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/300; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 7/140.

⁶⁸⁹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 1/44.

⁶⁹⁰ Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Sayd, 25; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 12/80.

⁶⁹¹ İbn Tahmân, *Meşveha*, 133; İbnü'l-Mukrî, *Mu'cem*, 167.

⁶⁹² Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/287.

106. حدثنا أبو خليفة، حدثنا القعني، عن مالك، عن محمد بن يحيى بن حبان، عن الأعرج، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نعى عن الصلاة بعد العصر حتى تغرب الشمس، وعن الصلاة بعد الصبح حتى تطلع الشمس.⁶⁹³
107. أخبرنا الشافعي قال أخبرنا مالك عن داود بن الحصين عن أبي سفيان مولى ابن أبي أحمد عن أبي سعيد الخدري أو أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نعى عن المزابنة والمحاقلة.⁶⁹⁴
108. حدثنا أحمد بن عثمان، حدثنا يحيى بن صاعد، وعبد الله بن محمد النيسابوري، قال حدثنا إسماعيل بن إسحاق، حدثنا علي بن المديني، عن أبيه، عن مالك، عن داود بن الحصين، عن عبد الله بن يزيد مولى الأسود بن سفيان عن زيد أبي عياش، عن سمعته، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم سئل عن بيع الرطب بالتمر، فقال: أينقص إذا بيعس قالوا نعم، قال: فلا إذا.⁶⁹⁵
109. حدثنا أبو بكر النيسابوري ثنا الربيع بن سليمان ثنا أسد بن موسى ثنا الوليد بن مسلم ثنا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يوتر على راحلته.⁶⁹⁶
110. وسمعت مالكا يتكلم بعد ركعتي الفجر قبل صلاة الصبح. قال وحدثنا مالك عن أبي النضر مولى عمر بن عبد الله عن أبي سلمة بن عبد الرحمن عن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم أنها قالت إن النبي صلى الله عليه وسلم كان يصلي من الليل إحدى عشرة ركعة ثم يضطجع على شقه الأيمن، فإن كنت يقظانة حدثني حتى يأتي المؤذن فيؤذنه بالصلاة، وكذلك بعد طلوع الفجر.⁶⁹⁷
111. أخبرنا مالك عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال صلاة الجماعة تفضل صلاة الفذ بسبع وعشرين درجة أخبرنا الربيع قال أخبرنا الشافعي قال أخبرنا مالك عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال صلاة الجماعة أفضل من صلاة أحدكم وحده بخمسة وعشرين جزءا.⁶⁹⁸
112. أخبرنا الحسن بن سفيان، قال حدثنا صفوان بن صالح، قال: حدثنا الوليد بن مسلم، عن مالك بن أنس، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار، عن أبي سعيد الخدري، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إذا صلى أحدكم، فلم يدر ثلاثا صلى أم أربعاً، فليصل ركعة، وليسجد سجدة قبل السلام، فإن كانت ثلاثة شفعتهما السجدة، وإن كانت أربعة فالسجدة ترغيم للشيطان.⁶⁹⁹
113. حدثنا عبد الرحمن نا أبي نا نصر بن علي نا الحسين بن عروة قال لما حج هارون وقدم المدينة بعث إلى مالك بكيس فيه خمسمائة دينار فلما قضى نسكه وانصرف وقدم المدينة بعث إليه أن أمير المؤمنين يحب يزامل مالكا إلى المدينة السلام، فقال للرسول قل له إن الكيس بخاتمه، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم والمدينة خير لهم لو كانوا يعلمون. قال فتركه.⁷⁰⁰
114. حدثنا إسحاق بن عيسى الطباع، حدثنا مالك بن أنس، حدثني ابن شهاب، عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة بن مسعود أن ابن عباس أخبره: أن عبد الرحمن بن عوف رجع إلى رحله، قال ابن عباس وكنت أقرئ عبد الرحمن بن عوف، فوجدني، وأنا أنتظره، وذلك بمنى في آخر حجة حجها عمر بن الخطاب، قال عبد الرحمن بن عوف: إن رجلا أتى عمر بن الخطاب، فقال إن فلانا يقول لو قد مات عمر بايعت فلانا، فقال عمر إني قائم العشية في الناس فمحدثهم هؤلاء الرهط الذين يريدون أن يغضبهم أمرهم، قال عبد الرحمن فقلت يا أمير المؤمنين، لا تفعل، فإن الموسم يجمع رعايا الناس وغوغاهم، وأنهم الذين يغلبون على مجلسك إذا قمت في الناس، فأخشى أن تقول مقالة يطير بها أولئك فلا يعوها، ولا يضعوها على مواضعها، ولكن حتى تقدم المدينة، فلما دار الهجرة والسنة، وتخلص بعلماء الناس وأشرفهم، فتقول ما قلت متمكنا، فيعون مقالتي، ويضعونها مواضعها، فقال عمر لمن قدمت المدينة صالحا لأكلمن بها الناس في أول مقام أقومه. فلما قدمنا المدينة في عقب ذي الحجة، وكان يوم الجمعة، عجلت الرواح صكة الأعمى فقلت لمالك وما صكة الأعمى؟ قال إنه لا يبالي أي ساعة خرج، لا يعرف الحر والبرد ونحو هذا فوجدت سعيد بن زيد عند ركن المنبر الأيمن قد سبقني، فجلست حذاءه تحك ركبتي ركبته، فلم أنشب أن طلع عمر، فلما رأيته قلت ليقلن العشية على هذا المنبر مقالة ما قالها عليه أحد قبله، قال فأذكر سعيد بن زيد ذلك، فقال ما عسيت أن يقول ما لم يقل أحد؟ فجلس عمر على المنبر، فلما سكنت المؤذن، قام فأثنى على الله بما هو أهله، ثم قال أما بعد، أيها الناس، فإني قائل مقالة قد قدر لي أن أقولها، لا أدري لعلها بين يدي أجلي، فمن وعاهها وعقلها فليحدث بها حيث انتهت به راحلته، ومن لم يعها فلا أحل له أن يكذب علي: إن الله تبارك وتعالى بعث محمدا صلى الله عليه وسلم بالحق، وأنزل عليه الكتاب، وكان مما أنزل عليه آية الرجم، فقرأناها ووعيناها، ورجم رسول الله صلى الله عليه وسلم ورجمنا بعده، فأخشى إن طال بالناس زمان أن يقول قائل: لا نجد آية الرجم في كتاب الله عز وجل، فيضلوا بترك فريضة قد أنزلها الله عز وجل، فالرجم في كتاب الله حق على من زنى إذا أحصن من الرجال والنساء إذا قامت البينة أو الحبل أو الاعتراف، ألا وإنا قد كنا

⁶⁹³ Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed b. Huseyn b. el-Kâsim b. es-Serî b. el-Ğitrîf el-Curcânî İbnu'l-Ğitrîf, *Cuz'u İbni'l-Ğitrîf*, thk. Âmir Hasan Sabrî (Beyrut: y.y., 1417/1997), 109-110.

⁶⁹⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 3/63; Ebû'l-Kâsim Hamza b. Yusuf b. İbrahim El-Cürcanî Sehmî, *Târîhu Cürcân*, thk. Muhammed Abdülmuid Han (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987), 60.

⁶⁹⁵ Seydâvî, *Mu'cem*, 201; İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, 5/15.

⁶⁹⁶ Dârekutnî, *es-Sünen*, 2/351.

⁶⁹⁷ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/211; Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 6/294.

⁶⁹⁸ Şâfiî, *el-Umm*, 1/181; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kubrâ*, 3/85; Seydâvî, *Mu'cem*, 187.

⁶⁹⁹ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 6/386; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kubrâ*, 2/468; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 5/18-19.

⁷⁰⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1/30.

نقرأ لا ترغبوا عن آبائكم، فإن كفرا بكم أن ترغبوا عن آبائكم. ألا وإن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا تطروني كما أطري عيسى ابن مريم عليه السلام، فإنما أنا عبد الله، فقولوا عبد الله ورسوله. وقد بلغني أن قاتلاً منكم يقول: لو قد مات عمر، بايعت فلاناً، فلا يغترن امرؤ أن يقول إن بيعة أبي بكر رضي الله عنه كانت فلتة، ألا وإنها كانت كذلك، إلا أن الله عز وجل وقى شرها، وليس فيكم اليوم من تقطع إليه الأعناق مثل أبي بكر، ألا وإنه كان من خبرنا حين توفي رسول الله صلى الله عليه وسلم أن علياً والزبير، ومن كان معهم، تخلفوا في بيت فاطمة رضي الله عنها بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم، وتخلفت عنا الأنصار بأجمعها في سقيفة بني ساعدة، واجتمع المهاجرون إلى أبي بكر، فقلت له: يا أبا بكر، انطلق بنا إلى إخواننا من الأنصار، فانطلقنا نؤمهم حتى لقينا رجلاً صالحاً، فذكرنا لنا الذي صنع القوم، فقالوا: أين تريدون يا معشر المهاجرين؟ فقلت نريد إخواننا هؤلاء من الأنصار، فقالوا لا عليكم أن لا تقربوهم، واقضوا أمركم يا معشر المهاجرين، فقلت: والله لنأتينهم. فانطلقنا حتى جئناهم في سقيفة بني ساعدة، فإذا هم مجتمعون، وإذا بين ظهرانيهم رجل مزمل، فقلت من هذا؟ فقالوا: سعد بن عباد، فقلت ما له؟ قالوا وجع، فلما جلسنا قام خطيبهم فأثنى على الله عز وجل بما هو أهله، وقال: أما بعد، فنحن أنصار الله عز وجل، وكتيبة الإسلام، وأنتم يا معشر المهاجرين رهط منا، وقد دفت دافة منكم يريدون أن يخلوننا من أصلنا، ويحضنونا من الأمر، فلما سكت أردت أن أتكلم، وكنت قد زورت مقالة أعجبني، أردت أن أقولها بين يدي أبي بكر، وقد كنت أدري منه بعض الحد، وهو كان أحلم مني وأوفر، فقال أبو بكر على رسلك. فكرهت أن أغضبه، وكان أعلم مني وأوفر، والله ما ترك من كلمة أعجبني في تزويري إلا قالها في بديهة وأفضل، حتى سكت، فقال أما بعد، فما ذكرتم من خير فأنتم أهله، ولم تعرف العرب هذا الأمر إلا لهذا الحي من قريش، هم أوسط العرب نسبا وداراً، وقد رضيت لكم أحد هذين الرجلين أيهما شئتم. وأخذ بيدي ويبدأ أبي عبيدة بن الجراح، فلم أكره مما قال غيرهما، وكان والله أن أقدم فتضرب عنقي، لا يقربني ذلك إلى إثم، أحب إلي من أن أتأمر على قوم فيهم أبو بكر، إلا أن تغير نفسي عند الموت، فقال قائل من الأنصار أنا جديليها المحكك، وعديقتها المرجب، منا أمير ومنكم أمير يا معشر قريش فقلت لمالك ما معنى أنا جديليها المحكك، وعديقتها المرجب؟ قال: كأنه يقول: أنا داهيتها. قال وكتر اللغظ، وارتفعت الأصوات، حتى خشيت الاختلاف، فقلت: ابسط يدك يا أبا بكر، فبسط يده فبايعته، وبايعه المهاجرون، ثم بايعه الأنصار، ونزونا على سعد بن عباد، فقال قائل منهم: قتلتم سعداً، فقلت: قتل الله سعداً. وقال عمر رضي الله عنه أما والله ما وجدنا فيما حضرنه أمراً هو أقوى من مبايعه أبي بكر رضي الله عنه، خشينا إن فارقنا القوم، ولم تكن بيعة، أن يحدثوا بعدنا بيعة، فإما أن نتابعهم على ما لا نرضى، وإما أن نخالفهم فيكون فيه فساد، فمن بايع أميراً عن غير مشورة المسلمين فلا بيعة له، ولا بيعة للذي بايعه، تغرة أن يقتلا. قال مالك: وأخبرني ابن شهاب، عن عروة بن الزبير: أن الرجلين اللذين لقياهما: عويم بن ساعدة، ومعن بن عدي. قال ابن شهاب: وأخبرني سعيد بن المسيب أن الذي قال أنا جديليها المحكك وعديقتها المرجب: الحباب بن المنذر.⁷⁰¹

115. حدثنا إسحاق بن محمد الفروي، حدثنا مالك بن أنس، عن ابن شهاب، عن مالك بن أوس بن الحدثان، وكان محمد بن جبير، ذكر لي ذكرنا من حديثه ذلك، فانطلقت حتى أدخل على مالك بن أوس، فسألته عن ذلك الحديث، فقال مالك بينا أنا جالس في أهلي حين متع النهار، إذا رسول عمر بن الخطاب يأتيني، فقال: أجب أمير المؤمنين، فانطلقت معه حتى أدخل على عمر، فإذا هو جالس على رمال سرير، ليس بينه وبينه فراش، متكى على وسادة من آدم، فسلمت عليه ثم جلست، فقال يا مال، إنه قدم علينا من قومك أهل أبيات، وقد أمرت فيهم برضخ، فاقبضه فاقسمه بينهم، فقلت يا أمير المؤمنين، لو أمرت به غيري، قال: اقبضه أيها المرء، فبينما أنا جالس عنده أتاه حاجبه يرفاً، فقال هل لك في عثمان، وعبد الرحمن بن عوف، والزبير، وسعد بن أبي وقاص يستأذنون؟ قال نعم، فأذن لهم، فدخلوا، فسلموا وجلسوا، ثم جلس يرفاً يسيراً، ثم قال: هل لك في علي، وعباس؟ قال نعم، فأذن لهما، فدخلوا، فسلموا فجلسا، فقال عباس يا أمير المؤمنين، اقض بيني وبين هذا، وهما يختصمان فيما أفاء الله على رسوله صلى الله عليه وسلم من مال بني النضير، فقال الرهط، عثمان وأصحابه: يا أمير المؤمنين اقض بينهما، وأرج أحدهما من الآخر، قال عمر تديكم أنشدكم بالله الذي بإذنه تقوم السماء والأرض، هل تعلمون أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال لا نورث ما تركنا صدقة يريد رسول الله صلى الله عليه وسلم نفسه؟ قال الرهط: قد قال: ذلك، فأقبل عمر على علي، وعباس، فقال أنشدكما الله، أتعلمان أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد قال ذلك؟ قال: قد قال ذلك، قال عمر فإني أحدثكم عن هذا الأمر، إن الله قد خص رسوله صلى الله عليه وسلم في هذا الفيء بشيء لم يعطه أحداً غيره، ثم قرأ: وما أفاء الله على رسوله منهم إلى قوله قدير، فكانت هذه خالصة لرسول الله صلى الله عليه وسلم، والله ما احتازها دونكم، ولا استأثر بها عليكم، قد أعطاكموها وبثها فيكم، حتى بقي منها هذا المال، فكان رسول الله صلى الله عليه وسلم ينفق على أهله نفقة سنتهم من هذا المال، ثم يأخذ ما بقي، فيجعلها لمجال مال الله، فعمل رسول الله صلى الله عليه وسلم بذلك حياته، أنشدكم بالله، هل تعلمون ذلك؟ قالوا نعم، ثم قال لعلي، وعباس، أنشدكما بالله، هل تعلمان ذلك؟ قال عمر ثم توفي الله نبيه صلى الله عليه وسلم، فقال أبو بكر أنا ولي رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقبضها أبو بكر، فعمل فيها بما عمل رسول الله صلى الله عليه وسلم، والله يعلم إنه فيها لصادق بار راشد تابع للحق، ثم توفي الله أبا بكر، فكنت أنا ولي أبي بكر، فقبضتها سنتين من إمارتي، أعمل فيها بما عمل رسول الله صلى الله عليه وسلم، والله يعلم وما عمل فيها أبو بكر، والله يعلم إني فيها لصادق بار راشد تابع للحق، ثم جئتماني تكلماني، وكلمتكم واحدة، وأمركم واحد، جئني يا عباس، تسألني نصيبك من ابن أخيك، وجاءني هذا يريد علياً يريد نصيب امرأته من أبيها، فقلت لكم: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا نورث، ما تركنا صدقة، فلما بدا لي أن أدفعه إليكما، قلت إن شئتما دفعتهما إليكما، على أن عليكما عهد الله وميثاقه لتعملان فيها بما عمل فيها رسول الله صلى الله عليه وسلم، وبما عمل فيها أبو بكر، وبما عملت فيها منذ وليتها، فقلتما: ادفعها إلينا، فبذلك دفعتهما إليكما، فأنشدكم بالله، هل دفعتهما إليهما بذلك؟ قال الرهط: نعم، ثم أقبل على علي، وعباس، فقال

⁷⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 1/449-454; Nesâ'î, *es-Sunenu 'l-kubrâ*, 6/412; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 23/96.

- أنشدكما بالله، هل دفعتهما إليكما بذلك؟ قالوا نعم، قال فتلتمسنا مني قضاء غير ذلك، فوالله الذي بإذنه تقوم السماء والأرض، لا أقضي فيها قضاء غير ذلك، فإن عجزتما عنها فادفعاهما إلي، فإني أكفيكماها.⁷⁰²
116. حدثنا أبي، ثنا أبو علي عبد الله بن محمد بن علي الحافظ البلخي، بالري على باب ابن أيوب في سنة ثلاث وتسعين ومائتين، ثنا يحيى بن موسى البلخي يعرف بالخت، ثنا عبد الرزاق، أبنا مالك بن أنس، عن نافع، عن ابن عمر أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يصعد على الصفا والمروة حتى يبدو له البيت.⁷⁰³
117. حدثنا عبد الرحمن، عن مالك، عن نافع، عن ابن عمر، " أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يصلي الركعتين بعد المغرب في بيته.⁷⁰⁴
118. حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة، وعلي بن ميمون الرقي، وسهل بن أبي سهل قالوا حدثنا وكيع، عن مالك بن أنس، عن الزهري، عن عروة، عن عائشة، أن النبي صلى الله عليه وسلم كان ينفث في الرقية.⁷⁰⁵
119. حدثنا أبو مصعب المديني مالك بن أنس عن أبي التضر عن أبي سلمة بن عبد الرحمن عن عائشة قالت ما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصوم في شهر أكثر من صيامه في شعبان.⁷⁰⁶
120. أخبرنا عبيد الله بن سعيد، قال حدثنا يحيى، عن مالك، أخبرني نافع، عن نبيه بن وهب، عن أبان بن عثمان، عن أبيه، عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه نهي أن ينكح المحرم، أو ينكح، أو يخطب.⁷⁰⁷
121. ما قد حدثنا يونس قال أخبرنا ابن وهب أن مالكا أخبره عن سعيد بن أبي سعيد المقبري عن عبيد بن جريح أنه قال لعبد الله بن عمر يا أبا عبد الرحمن رأيتك تصبغ بالصفرة؟ فقال إني رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يصبغ بها فأنأ أحب أن أصبغ بها.⁷⁰⁸
122. أخبرنا الربيع قال أخبرنا الشافعي قال أخبرنا مالك عن ابن شهاب عن أنس بن مالك أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ركب فرسا فصرع عنه فجحش شقه الأيمن فصلى صلاة من الصلوات وهو قاعد وصلينا وراءه فعودا فلما انصرف قال إنما جعل الإمام ليؤتم به فإذا صلى قائما فصلوا قياما وإذا ركع فاركعوا وإذا رفع فارفعوا وإذا قال سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا لك الحمد وإذا صلى جالسا فصلوا جلوسا أجمعين.⁷⁰⁹
123. أخبرنا مالك عن نافع عن ابن عمر أنه ذكر صلاة الخوف فساها ثم قال فإن كان خوفا أشد من ذلك صلوا رجالا أو ركباناً مستقبلي القبلة، وغير مستقبليها، قال مالك لا أراه يذكر ذلك إلا النبي صلى الله عليه وسلم.⁷¹⁰
124. حدثنا إسحاق قال سألت مالكا، عن الرجل يوتر وهو راكب، فقال أخبرني أبو بكر بن عمر بن عبد الرحمن بن عبد الله بن عمر بن الخطاب، عن سعيد بن يسار، عن ابن عمر، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أوتر وهو راكب.⁷¹¹
125. حدثنا عبد الله بن يوسف، أخبرنا مالك، عن عبد الله بن أبي بكر بن عمرو بن حزم، عن عمرة بنت عبد الرحمن، أنها أخبرته أن زياد بن أبي سفيان كتب إلى عائشة رضي الله عنها إن عبد الله بن عباس رضي الله عنهما قال من أهدى هديا حرم عليه ما يحرم على الحاج حتى ينحر هديه، قالت عمرة: فقالت عائشة رضي الله عنها ليس كما قال ابن عباس، أنا فتلت قلنا هدي رسول الله صلى الله عليه وسلم بيدي، ثم قلدها رسول الله صلى الله عليه وسلم بيديه، ثم بعث بها مع أبي، فلم يحرم على رسول الله صلى الله عليه وسلم شيء أحله الله له حتى نحر الهدى.⁷¹²
126. أخبرنا مالك عن يحيى بن سعيد عن محمد بن يحيى عن عمه واسع بن حبان أن رافع بن خديج أخبره أنه سمع النبي صلى الله عليه وسلم قال لا تقطع اليد في ثمر ولا كثر.⁷¹³
127. أخبرنا مالك عن ربيعة بن أبي عبد الرحمن عن القاسم بن محمد عن عائشة رضي الله عنها أن بريدة أعتقت فخيرها رسول الله صلى الله عليه وسلم.⁷¹⁴
128. حدثنا أبو نوح قراد، حدثنا مالك، عن أبي الزبير، عن جابر، أن النبي صلى الله عليه وسلم، نهي أن يمشي الرجل في نعل واحدة.⁷¹⁵

⁷⁰² Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Farzu'l-humus, 1; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Cihâd ve's-siyer, 51; Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, 3/210; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Harâc, 19.

⁷⁰³ Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 1/80; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 2/91.

⁷⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 9/429; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 3/64.

⁷⁰⁵ İbn Mâce, *Sünen*, Tıb, 38; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/1166; Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 7/77; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 8/132, 27/29.

⁷⁰⁶ Tirmizî, *eş-Şemâ'ilu'l-Muhammediyye* (Beyrut: y.y., ts.), 178.

⁷⁰⁷ Nesâ'î, *es-Sünen*, Menâsiku'l-hac, 91.

⁷⁰⁸ et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, 9/310.

⁷⁰⁹ Şâfiî, *el-Umm*, 1/198; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 21/74.

⁷¹⁰ Şâfiî, *el-Umm*, 1/254.

⁷¹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 10/160; Ebû Ya'lâ, *Musne'd*, 10/163; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 24/138.

⁷¹² Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Hac, 110; Nesâ'î, *es-Sunenu*, Menâsiku'l-hac, 71; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 42/293.

⁷¹³ Şâfiî, *el-Umm*, 6/160.

⁷¹⁴ Şâfiî, *el-Umm*, 5/161.

⁷¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 22/373.

129. أخبرنا محمد بن العلاء، قال أنبأنا ابن إدريس، عن عبيد الله، وابن جريج، وابن إسحق، ومالك بن أنس، عن المقبري، عن عبيد بن جريج، قال قلت لابن عمر رأيته تهل إذا استوت بك ناقتك، قال إن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يهل إذا استوت به ناقتة وانبعثت.⁷¹⁶
130. حدثنا محمد بن المثنى، حدثنا عثمان بن عمر، حدثنا مالك، عن عبد الله بن أبي بكر، عن عمرة، عن عائشة أنها قالت فلد رسول الله صلى الله عليه وسلم هديه وأشعرها، وبعث بها مع أبي بكر، ثم لم يدع شيئا أحله الله حتى نحر الهدي.⁷¹⁷
131. أخبرنا يونس بن عبد الأعلى قال: حدثنا أشهب، عن مالك أن ابن شهاب وهشام بن عروة حدثاه عن عروة عن عائشة رضي الله عنها قالت: خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم عام حجة الوداع فأهللت بالعمرة، فقدمت مكة وأنا حائض فلم أطف بالبيت ولا بين الصفا والمروة فشكوت ذلك إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: انقضي رأسك وامتشطي، وأهلي بالحج ودعي العمرة. ففعلت، فلما قضينا الحج أرسلني مع عبد الرحمن بن أبي بكر إلى التنعيم، فاعتمرت فقال: هذه مكان عمرتك.⁷¹⁸

c. Ahkâm içermemesi sebebiyle alınmayan hadisler

1. نا إبراهيم بن الوليد، نا سعيد بن داود الزنبري، عن مالك بن أنس قال: أخبرني أبو الزناد، أن عبد الرحمن بن هرمز، أخبره أنه، سمع أبا هريرة يقول: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يا عباد الله انظروا كيف يصرف الله عني شتم قريش، ولعنهم، يشتمون مذمما، ويلعنون مذمما، وأنا محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم.⁷¹⁹
2. أخبرنا سفيان بن عيينة عن الزهري عن عروة عن عائشة أو عن عمرة عن عائشة وأخبرنا يزيد بن هارون قال أخبرنا محمد بن عمرو عن أبي سلمة عن عائشة وأخبرنا عبد الله بن نمير عن مالك عن عبد الله بن بريدة عن أبيه: أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - سمع قراءة أبي موسى الأشعري فقال: لقد أوتي هذا من مزامير آل داود.⁷²⁰
3. أخبرنا محمد بن عبد الرحمن بن محمد الدغولي، بخبر غريب من كتابه، قال: حدثنا محمد بن داود بن دينار الكرماني، قال حدثنا عبد الله بن نافع، قال: حدثنا مالك بن أنس، وغيره، عن نافع عن ابن عمر قال عرضت على النبي صلى الله عليه وسلم يوم أحد، وأنا ابن أربع عشرة سنة، ولم أحتمل فلم يقبلني، ثم عرضت عليه يوم الخندق، وأنا ابن خمس عشرة سنة فقبلني.⁷²¹
4. حدثنا عبيد بن رجال قال حدثنا أحمد بن صالح قال حدثنا إسماعيل بن أبي أويس قال أخبرني ثور بن زيد عن عكرمة عن ابن عباس قال خطب النبي صلى الله عليه وسلم في حجة الوداع فقال إن الزمان قد استدار كهيئته يوم خلق الله السموات والأرض وإن السنة اثنا عشر شهرا منها أربعة حرم ثلاثة ولاء ذو القعدة وذو الحجة والمحرم والآخر رجب بين جمادى وشعبان حدثنا عبيد بن رجال قال أحمد بن صالح قال قرأت على ابن نافع قال أخبرني مالك عن ثور بن زيد الديلمي قال خطب النبي صلى الله عليه وسلم في حجة الوداع ثم ذكر مثله.⁷²²
5. خالد بن مخلد قال حدثنا مالك بن أنس عن عبد الله بن أبي بكر عن رجل قال هشمت البيضة على رأس رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم أحد وكسرت رباعيته وجرح في وجهه ودووي بحصير محرق وكان علي بن أبي طالب ينقل إليه الماء في الجحفة.⁷²³
6. حدثنا علي بن عثمان النفيلى، حدثنا خالد بن مخلد حدثنا مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال أتاكم أهل اليمن، هم ألين قلوبا، وأرق أفئدة، الإيمان يمان، والفقه يمان، والحكمة يمانية.⁷²⁴
7. حدثناه أبو أحمد محمد بن أحمد، حدثنا أبو خليفة، ثنا عبد الله بن محمد بن أسماء، حدثنا جويرية، عن مالك بن أنس، عن الزهري، أن عبد الله بن عبد الله بن نوفل بن الحارث بن عبد المطلب حدثه أن عبد المطلب بن ربيعة بن الحارث حدثه، قال اجتمع ربيعة بن الحارث، والعباس، فقالا والله، لو بعثنا هذين الغلامين قال لي وللفضل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فكلماه فأمرهما على هذه الصدقات فأديا ما يؤدي للناس، وأصابا ما يصيب الناس، فبينما هما في ذلك جاء علي فوقف عليه فذكره.⁷²⁵
8. حدثنا إبراهيم بن علي قال: ثنا أبي قال ثنا عمرو بن مرزوق، قال أخبرني مالك بن أنس، عن ابن شهاب، عن مالك بن أنس، أنه سمع عمر بن الخطاب يصف لأصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم وجوه الأموال وفيما تصرف قال: فقال عمر أما قول الله عز وجل: ﴿ما أفاء الله على رسوله منهم فما أوجفتم عليه من خيل ولا ركاب ولكن الله يسلط رسله على من يشاء والله على كل شيء قدير﴾ خص الله رسوله بخاصة في ذلك لم يخص بها أحدا من الناس فوالله

⁷¹⁶ Nesâ'î, es-Sunen, Menâsiku'l-hac, 56.

⁷¹⁷ Ebû Ya'îlâ, Musned, 8/265; İbn Huzeyme, Sahîh, 4/153; İbn Abdülber, et-Temhîd, 17/220.

⁷¹⁸ Nesâ'î, es-Sunen, Tahâret, 155.

⁷¹⁹ İb'ül-A'râbî, Mu'cem, 2/546.

⁷²⁰ İbn Sa'd, et-Tabakât, 2/262.

⁷²¹ İbn Hibbân, es-Sahîh, 11/29.

⁷²² Tahâvî, Şerhu Müşkili'l-âsar, 4/87.

⁷²³ İbn Ebî Şeybe, Musannef, 7/373.

⁷²⁴ Ebû 'Avâne, Mustahrec, 1/385.

⁷²⁵ Ebû Nuaym, Ma'rifetü's-şahâbe, 2/1085.

ما استأثر بما رسول الله صلى الله عليه وسلم عليكم ولا أخذها دونكم، فكان رسول الله صلى الله عليه وسلم إنما يأخذ منها نفقته سنة أو نفقته أهله سنة ويجعل ما بقي أسوة المال وروى إسماعيل بن أبي أويس، ورواه محمد بن مسلمة، وغيرهما في رسالة عمر بن عبد العزيز التي كتبها في وجوه الأموال التي تقسم، وعرضت على مالك بن أنس فقال: هذا رأي إن عمر بن عبد العزيز قال إن الله تعالى نفل رسوله صلى الله عليه وسلم خاصة دون الناس مما غنمه من أموال بني قريظة والنضير إذ يقول: {ما أفاء الله على رسوله منهم فما أوجفتم عليه من خيل ولا ركاب ولكن الله يسلط رسله على من يشاء والله على كل شيء قدير} قال عمر فكانت تلك الأموال خالصة لرسول الله صلى الله عليه وسلم لم يجب فيها خمس ولا مغنم ليولي الله عز وجل رسوله صلى الله عليه وسلم أجرها وأجر أهل الحاجة إليها والسبقة قال عمر فلم يضمن بذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم يجرها لنفسه ولا لقربته ولم يخص أحدًا منهم بفرض ولا سهمان، ولكن أثر بأوسعها وأعمها وأكثرها نزلا أهل الحق والقدمة من المهاجرين {الذين أخرجوا من ديارهم وأموالهم يبتغون فضلا من الله ورضوانا} وقسم طوائف منها في أهل الحاجة من الأنصار قال محمد بن مسلمة فخص المهاجرين بما يستغنون به عن أموال الأنصار التي كانوا يواسونهم بها " قال عمر بن عبد العزيز وحسب منها فريقا لنائبته وحقوق ما يعمره غير معتقد شيئا منها ولا مستأثر به ولا مريد له، فجعلها صدقة لا تراث لأحد فيها زهادة في الدنيا ومحقرة لها وأثرة لما عند الله قال محمد بن مسلمة فقسم رسول الله صلى الله عليه وسلم أموال بني النضير بين المهاجرين وأعطى معهم أهل الخلة من الأنصار وحسب فذك والكثيرة فيما بلغنا للحرب والسلاح.⁷²⁶

9. حدثنا أحمد بن عمرو الخلال قال نا مروان بن أبي مروان العثماني قال نا عبد الله بن نافع قال نا مالك بن أنس، عن نافع، عن ابن عمر قال دخل رسول الله صلى الله عليه وسلم، ودخلنا معه من باب بني عبد مناف، وهو الذي يسميه الناس باب بني شيبه، وخرجنا معه إلى المدينة من باب الحزرة، وهو باب الخياطين.⁷²⁷

10. حدثنا الحزامي قال حدثنا ابن وهب قال: حدثني مالك بن أنس قال بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم عبد الله بن أنيس إلى ابن نبيح فقال: يا رسول الله، انعت لي؛ فإنني لا أعرفه، فنعته له فقال: إذا رأيته هبته فقال ما هبت شيئا قط يا رسول الله قال فخرج حتى لقيه خارجا من مكة يريد عرنة، فلما لقيه ابن نبيح قال له ما حاتك ها هنا؟ قال جئت في طلب قلائص، وكان ابن أنيس أناخ راحلته في مكان خبأها فيه، فمر بماشيه ساعة ويسائله، ثم استأخر عنه كأنه يصلح شيئا، ثم شد عليه فضربه بالسيف فقطع رجله قال ابن أنيس: فأخذ رجل نفسه فرماني بها، فلو أصابتي لأوجعتني. قال ثم جاء برأسه إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم.⁷²⁸

11. قال أخبرنا مطرف بن عبد الله اليساري قال حدثنا مالك بن أنس قال بلغني أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كتب إليه كتاب فقال من يجيب؟ فقال ابن الأرقم: أنا. فأجاب عنه، ثم أتى به إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأعجبه وأنفذه، فكان عمر بن الخطاب يعجبه ذلك ويقول أصاب ما أراد رسول الله صلى الله عليه وسلم، فلم يزل ذلك في قلبه حتى لما ولي عمر استعمله على بيت المال، وقال عمر ما رأيت أحدا أخشى الله منه.⁷²⁹

12. حدثنا عبد الله بن محمد بن أسماء هو ابن أخي جويرية، حدثنا جويرية بن أسماء، عن مالك، عن الزهري، أن سعيد بن المسيب، وأبا عبيد، أخبراه، عن أبي هريرة رضي الله عنه، قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يرحم الله لوطا لقد كان يأوي إلى ركن شديد، ولو لبثت في السجن ما لبث يوسف، ثم أتاني الداعي لأجبهته.⁷³⁰

13. حدثنا إسماعيل بن عبد الله، قال حدثني مالك، عن زيد بن أسلم، عن أبيه، قال خرجت مع عمر بن الخطاب رضي الله عنه إلى السوق، فلحقني عمر امرأة شابة، فقالت يا أمير المؤمنين، هلك زوجي وترك صبية صغارا، والله ما ينضجون كراعا، ولا لهم زرع ولا ضرع، وخشيت أن تأكلهم الضبع، وأنا بنت خفاف بن إيماء الغفاري، وقد شهد أبي الحديبية مع النبي صلى الله عليه وسلم. فوقف معها عمر ولم يمض، ثم قال مرحبا بنسب قريب، ثم انصرف إلى بعير ظهر كان مربوطا في الدار، فحمل عليه غرارتين مألها طعاما، وحمل بينهما نفقة وثيابا، ثم ناولها بخطامه، ثم قال اقتاديه، فلن يفني حتى يأتيكم الله بخير، فقال رجل يا أمير المؤمنين، أكثر لها؟ قال عمر ثكلتك أمك، والله إنني لأرى أبا هذه وأخاها، قد حاصرا حصنا زمانا فاقتتلاه، ثم أصبحنا نستفيء سهمهما فيه.⁷³¹

14. حدثنا علي بن عبد العزيز، ثنا القعني، عن مالك، عن ابن شهاب، عن سنان بن أبي سنان الدؤلي، عن أبي واقد الليثي، قال خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى حنين ونحن حدثاء عهد بكفر، وللمشركين سدره يعكفون عندها، وينوطون بها أسلحتهم يقال لها ذات أنواط. قال فمرنا بالسدر، فقلنا يا رسول الله اجعل لنا ذات أنواط كما لهم ذات أنواط. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم الله أكبر، إنها السنن، قلتم والذي نفسي بيده كما قالت بنو إسرائيل: {اجعل لنا إلها كما لهم آلهة قال إنكم قوم تجهلون} لتركن سنن من كان قبلكم.⁷³²

15. وحدثني حرملة بن يحيى، أخبرنا ابن وهب، أخبرني يونس، عن ابن شهاب، عن أبي سلمة بن عبد الرحمن، وسعيد بن المسيب، عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال نحن أحق بالشك من إبراهيم صلى الله عليه وسلم إذ قال: {رب أرني كيف تحيي الموتى قال أولم تؤمن قال بلى ولكن ليطمئن قلبي}

⁷²⁶ Ebû İsmâ'il Hammâd b. İshâk el-Ezdî Hammâd b. İshâk, *Teriketu'n-Nebî ve's-Subulu'lletî Veccehehâ fihâ*, thk. Ekrem Diyâ' el-'Omerî (b.y.: y.y., 1404), 79.

⁷²⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/156.

⁷²⁸ İbn Şebbe, *Tarihü'l-Medîne*, 2/467.

⁷²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ - Mutemmimu's-Sahâbe-et-Tabakatu'r-Râbi'a*, thk. 'Abdul'azîz 'Abdullâh es-Selûmî (Taif: y.y., 1416/1995), 283.

⁷³⁰ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Ehâdisü'l-enbiyâ, 19; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 50/311.

⁷³¹ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Megâzî, 37.

⁷³² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/244.

قال ويرحم الله لوطا لقد كان يأوي إلى ركن شديد، ولو لبثت في السجن طول لبث يوسف لأجبت الداعي وحدثني به إن شاء الله عبد الله بن محمد بن أسماء الضبيعي، حدثنا جويرية، عن مالك، عن الزهري، أن سعيد بن المسيب، وأبا عبيد، أخبراه عن أبي هريرة، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم بمثل حديث يونس، عن الزهري، وفي حديث مالك {ولكن ليطمئن قلبي} قال ثم قرأ هذه الآية حتى جازها.⁷³³

16. حدثنا إبراهيم بن دحيم الدمشقي، ثنا أبي، ح وحدثنا عبدان بن أحمد، ثنا هشام بن عمار، ودحيم، قالوا: ثنا الوليد بن مسلم، عن مالك بن أنس، عن الزهري، عن عبد الرحمن بن كعب بن مالك، عن كعب، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال إذا فتحت مصر فاستوصوا بالقبط خيرا، فإن لهم ذمة ورحما.⁷³⁴

17. حدثنا علي بن حميد الواسطي، ثنا أسلم بن سهل، ثنا محمد بن صالح بن مهران، ثنا عبد الله بن محمد بن عمارة القداحي ثم السعدي قال سمعت هذا من مالك بن أنس سمعا يحدثنا به عن إسحاق بن عبد الله بن أبي طلحة، عن أنس، قال: بعثني أم سليم إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم بطير مشوي ومعه أرغفة من شعير فأتيته به فوضعت بين يديه فقال: يا أنس ادع لنا من يأكل معنا من هذا الطير اللهم آتنا بخير خلقك فخرجت فلم تكن لي همة إلا رجل من أهلي أتته فأدعوه فإذا أنا بعلي بن أبي طالب فدخلت فقال أما وجدت أحدا قلت لا. قال: انظر، فنظرت فلم أجد أحدا إلا عليا، ففعلت ذلك ثلاث مرات ثم خرجت فرجعت فقلت: هذا علي بن أبي طالب يا رسول الله فقال ائذن له اللهم وال اللهم وال وجعل يقول ذلك بيده وأشار بيده اليمنى يحررها.⁷³⁵

18. حدثنا أبي، حدثنا معن بن عيسى، قال حدثنا مالك، عن زيد بن أبي أنيسة، عن عبد الحميد بن عبد الرحمن بن زيد بن الخطاب، عن مسلم بن يسار الجهني، قال عمر سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول إن الله تبارك وتعالى خلق آدم عليه السلام. ثم ذكر الحديث.⁷³⁶

19. حدثنا عبد الله، حدثنا جويرية، عن مالك، عن الزهري، أن سعيد بن المسيب، وأبا عبيد، أخبراه، عن أبي هريرة رضي الله عنه، قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو لبثت في السجن ما لبث يوسف، ثم أتاني الداعي لأجيبته.⁷³⁷

20. حدثنا إسماعيل بن أبي أويس، قال حدثني مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة رضي الله عنه، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال نزل نبي من الأنبياء تحت شجرة، فلدغته غلة، فأمر بجهازه فأخرج من تحتها، ثم أمر ببيتها فأحرق بالنار، فأوحى الله إليه فهلا غلة واحدة.⁷³⁸

21. حدثنا أبو أمية قال ثنا قبيصة قال حدثنا سفيان عن الأعمش عن ذكوان عن أبي هريرة، قال قبيصة أراه قد رفعه قال لا يقولن أحدكم ربي يعني مالكة وليقل سيدي فقال قائل فكيف تقبلون هذا حتى تمنعوا المماليك عن قولهم هذا للمالكهم، وقد جاء كتاب الله بإطلاق مثل ذلك قال الله عز وجل فيما حكاه عن نبيه يوسف صلى الله عليه وسلم في تعبيره الرؤيا التي اقتضت عليه: {يا صاحبي السجن أما أحدكما فيسقي ربه خمرًا} يعني مالكة الذي هو رئيس عليه، وإذا كان مثل هذا الرئيس على مرعوس غير مالك له كان من مرعوس مملوك لمن يملكه أجوز فكان جوابنا له في ذلك بتوفيق الله عز وجل وعونه أن قول يوسف صلى الله عليه وسلم هذا إنما هو على الخطاب منه لمن كان يسمى الذي اقتضى رؤياه عليه ربا فخاطبه بذلك على ما هو عنده عليه لا أنه عند يوسف صلى الله عليه وسلم كذلك، وهكذا قول موسى نبي الله صلى الله عليه وسلم للسامري {وانظر إلى إلهك الذي ظلت عليه عاكفا لنحرقنه ثم لننسفن في اليم نسفا} ليس أنه كان عند موسى إله، ولكنه كان عند السامري كذلك فخاطبه موسى صلى الله عليه وسلم بذلك على ما هو عنده عليه، وليس المملوك يجعل مالكة ربا له فيخاطب بذلك كمثل ما خاطب به كل واحد من يوسف ومن موسى لما خاطبه به مما ذكرناه عنه فنهى أن يقال له ذلك وأمر أن يجعل مكانه ما لا ربوبية فيه فإن قال قائل فقد رويتم عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال في ضالة الإبل ما لك ولها؟ معها سقاؤها وحذاؤها، ترد الماء وتأكل الشجر حتى يلقاها ربا ما قد روي عن عمر بن الخطاب من قوله لفي مولاه لما بعثه على الحمى واتق رب الصرمة ورب الغنيمة حدثنا يونس قال أخبرنا ابن وهب قال أخبرني مالك عن زيد بن أسلم عن أبيه عن عمر رضي الله عنه.⁷³⁹

22. حدثنا عبد الله بن يوسف، قال سمعت مالكا، يحدث عن أبي النضر، مولى عمر بن عبد الله، عن عامر بن سعد بن أبي وقاص، عن أبيه، قال ما سمعت النبي صلى الله عليه وسلم، يقول لأحد يمشي على الأرض إنه من أهل الجنة، إلا لعبد الله بن سلام قال وفيه نزلت هذه الآية {وشهد شاهد من بني إسرائيل على مثله} الآية.⁷⁴⁰

23. حدثنا إسحاق بن عيسى، أخبرني مالك، عن يحيى بن سعيد أنه سمع أنس بن مالك يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ألا أخبركم بخير دور الأنصار؟ بني النجار، ثم بني عبد الأشهل، ثم بالحارث بن الخزرج، ثم بني ساعدة وقال في كل دور الأنصار خير.⁷⁴¹

⁷³³ Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Îmân, 238; Fedâil, 152; Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 10/37; Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 1/78.

⁷³⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1/61; Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân* (Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, 1988), 216; Beyhakî, *Delâ'ilu'n-Nubuvve*, 6/322.

⁷³⁵ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/339.

⁷³⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâi İbn Ebû Hayseme, *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Salâh b. Fethi Helel (Kahire: el-Farukü'l-Hadise, 2004), 2/239.

⁷³⁷ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Ta'bîr, 9; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Fedâil, 152.

⁷³⁸ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Bed'u'l-halk, 16.

⁷³⁹ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, 4/234.

⁷⁴⁰ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Menâkibü'l-ensâr, 19; Edeb, 55; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Fedâilu's-sahâbe, 147; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 3/115.

⁷⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 1/455; Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 7/382.

24. حدثنا قتيبة بن سعيد، وأبو بكر بن أبي شيبة، وزهير بن حرب، جميعاً عن سفيان، قال زهير حدثنا سفيان بن عيينة، عن الزهري، عن الأعرج، قال سمعت أبا هريرة، يقول إنكم تزعمون أن أبا هريرة، يكثر الحديث عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، والله الموعود، كنت رجلاً مسكيناً، أخدم رسول الله صلى الله عليه وسلم على ملء بطني، وكان المهاجرون يشغلهم الصفق بالأسواق وكانت الأنصار يشغلهم القيام على أموالهم، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم من ييسط ثوبه فلن ينسى شيئاً سمعه مني فبسطت ثوبي حتى قضى حديثه، ثم ضمنت إلي، فما نسيت شيئاً سمعته منه حدثني عبد الله بن جعفر بن يحيى بن خالد، أخبرنا معن، أخبرنا مالك، ح وحدثنا عبد بن حميد، أخبرنا عبد الرزاق، أخبرنا معمر، كلاهما عن الزهري، عن الأعرج، عن أبي هريرة بهذا الحديث، غير أن مالكا، انتهى حديثه عند انقضاء قول أبي هريرة، ولم يذكر في حديثه الرواية عن النبي صلى الله عليه وسلم من ييسط ثوبه إلى آخره.⁷⁴²
25. حدثنا عبد العزيز بن عبد الله، قال: حدثني مالك، عن ابن شهاب، عن الأعرج، عن أبي هريرة، قال إن الناس يقولون أكثر أبو هريرة، ولولا آيتان في كتاب الله ما حدثت حديثاً، ثم يتلو {إن الذين يكتُمون ما أنزلنا من البينات والهدى} إلى قوله {الرحيم} إن إخواننا من المهاجرين كان يشغلهم الصفق بالأسواق، وإن إخواننا من الأنصار كان يشغلهم العمل في أموالهم، وإن أبا هريرة كان يلزم رسول الله صلى الله عليه وسلم بشيعة بطنه، ويحضر ما لا يحضرون، ويحفظ ما لا يحفظون.⁷⁴³
26. حدثنا زكريا بن يحيى الساجي، ثنا عبد العزيز بن محمد بن الحسن بن زباله المخزومي، ثنا إسحاق بن محمد الفروي، ثنا مالك بن أنس، عن هشام بن عروة، عن أبيه، عن عائشة، قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم رأيتك في المنام مرتين، أرى رجلاً يحملك في سرقة من حرير، فيقول هذه زوجتك فكشفها، فإذا هي أنت، فأقول إن يكن هذا من عند الله بمضه.⁷⁴⁴
27. أخبرنا أبو القاسم بن السمرقندي أنا أبو الحسين بن النقر وأبو منصور بن العطار قالا أنا أبو طاهر المخلص وأبو محمد عبيد الله بن عبد الرحمن نا زكريا بن يحيى المنقري نا الأصمعي نا ابن أبي الزناد عن أبيه عن عبد الله بن الفضل قال غزوة العسرة التي جهزهم فيها عثمان بن عفان فما فقدوا عقلاً سنة ثمان من الهجرة أخبرنا أبو القاسم زاهر بن طاهر نا أبو سعد أحمد بن إبراهيم بن موسى المقرئ نا أبو الحسن علي بن محمد بن سهل الماسرجسي نا أبو الوفاء المؤمل بن الحسن بن عيسى الماسرجسي نا أبو حاتم مكي بن عبدان التميمي نا أبو الأزهر أحمد بن الأزهر نا حبيب كاتب مالك عن مالك عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من يشتري بئر رومة؟ فقال عثمان أنا فقال من يشتريها سقاه الله يوم القيامة من العطش اشتراها عثمان بن عفان فجعلها صدقة للناس.⁷⁴⁵
28. أخبرنا أحمد بن حفص بن عبد الله، قال حدثني أبي، قال حدثني إبراهيم بن طهمان، عن مالك بن أنس، عن الزهري، عن عروة أنه حدثه، أن عائشة حدثته، أن أبا بكر الصديق دخل عليها وعندها جارتان تضربان بالدف وتغنيان ورسول الله صلى الله عليه وسلم مسجى بثوبه . وقال مرة أخرى متسج ثوبه . فكشف عن وجهه، فقال دعهما يا أبا بكر إنما أيام عيد، وهن أيام منى ورسول الله صلى الله عليه وسلم يومئذ بالمدينة.⁷⁴⁶
29. حدثنا أبو بكر جعفر بن محمد الفريابي قال حدثنا قتيبة بن سعيد قال حدثنا إسماعيل عن عبد الله بن دينار عن أبي صالح السمان عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إن مثلي ومثل الأنبياء من قبلي كمثل رجل بنى بيتاً فأحسنه وأكمله إلا موضع لبنة من زاوية من زواياه فجعل الناس يطوفون ويعجبون له ويقولون هلا وضعت هذه اللبنة؟ قال فأنا اللبنة وأنا خاتم النبيين.⁷⁴⁷
30. حدثنا أبو بشر محمد بن عمران بن الجنيد، نا يعقوب الدشتكي، نا محمد بن بكر الكوفي، عن عبد الله بن وهب، عن مالك، عن سهيل، عن أبيه، عن أبي هريرة، قال: كان النبي صلى الله عليه وسلم إذا أتى بأول التمرة، دعا فيها بالبركة، ثم نظر إلى أصغر ولد يراه، فيعطيه إياه.⁷⁴⁸
31. قرئ على الحارث بن مسكين وأنا شاهد، أخبرك ابن القاسم، عن مالك، وسئل عن نعل النبي، صلى الله عليه وسلم كان رآها: كيف حذوها؟ قال كانت إلى التدوير ما هو وتخصيرها في مؤخرها، وهي منحصرة ومعقبة من خلفها، فقلت: أكان لها زمامان؟ قال ذاك الذي أظن عند آل ربيعة المخزومي من قبل أنهم أم كلثوم.⁷⁴⁹
32. حدثنا مسعدة بن سعد العطار، ثنا إبراهيم بن المنذر الحزامي، ثنا معن بن عيسى، ثنا مالك بن أنس، عن وهب بن كيسان، عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إنما أجليكم فيما خلا من الأمم كما بين صلاة العصر إلى مغرب الشمس.⁷⁵⁰
33. حدثنا إسحاق بن محمد الفروي، حدثنا مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال تقاتلون اليهود، حتى يختي أحدهم وراء الحجر، فيقول يا عبد الله، هذا يهودي ورائي، فاقتله.⁷⁵¹

⁷⁴² Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Fedâilu's-sahâbe, 159; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 12/219.

⁷⁴³ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, İlim, 42.

⁷⁴⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 23/20.

⁷⁴⁵ İbn Asâkir, *Dımaşk*, 39/70-71.

⁷⁴⁶ Nesâ'î, *es-Sunen*, Salâtu'l-'ıydeyn, 35.

⁷⁴⁷ Âcurrî, *eş-Şerî'a*, 3/1471.

⁷⁴⁸ Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî Ebû's-Şeyh, *Ahlâku'n-nebî ve âdâbüh*, thk. Salih b. Muhammed (Dâru'l-Müslim, 1998), 3/485.

⁷⁴⁹ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1408), 313.

⁷⁵⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12/338.

⁷⁵¹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Cihâd, 93; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 9/295.

34. حدثني زهير بن حرب، وإسحاق بن منصور قال إسحاق أخبرنا وقال زهير حدثنا عبد الرحمن وهو ابن مهدي، عن مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم، قال لا تقوم الساعة حتى يبعث دجالون كذابون قريب من ثلاثين، كلهم يزعم أنه رسول الله.⁷⁵²
35. أخبرنا أحمد، حدثنا عمر بن إبراهيم بن أحمد المقرئ حدثنا أحمد بن موسى ابن عمران القواس حدثنا أبو جعفر محمد بن أحمد بن فضالة الإسكافي المروزي، حدثنا محمد بن النضر عن مالك عن نافع عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم سيكون في أمي قوم يطلبون الحديث فينقلونه من بلد إلى بلد يستطعمون الناس، أولئك هم اللصوص فاحذروهم.⁷⁵³
36. قال: وحدثنى مطرف بن مالك عن زيد بن أسلم عن رجل، عن أبي هريرة، عن الرسول صلى الله عليه وسلم، أنه قال: لا تقوم الساعة حتى ينزل عيسى ابن مريم، حكما عدلا وإماما مقسطا مصدقا بي وعلى ملتي يكسر الصليب ويقتل الخنزير وتضع الحرب أوزارها وتكون السجدة واحدة لله رب العالمين وترفع العداوة والشحناء والبغض والحسد حتى يطأ الرجل على رأس الخنثى فلا يضره ويقود الأسد كما يقود الكلب الصغير وحتى يكون السبع في البهائم كأنه كلبها ويكون الذئب كذلك وتكون الأرض على عهد آدم عليه السلام ويكون الفرس بعشرين درهما حتى لا يقبل الرجل من الرجل شيئا من المال.⁷⁵⁴
37. قال عبد الملك قال مطرف عن مالك عن أبي الزناد عن الأعرج، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا تقوم الساعة تطلع الشمس من مغربها، فإذا رآها الناس آمنوا كلهم وذلك حين لا ينفع نفسا إيمانها لم تكن آمنت من قبل أو كسبت في إيمانها خيرا.⁷⁵⁵
38. قال عبد الملك وحدثنى مطرف عن مالك عن ابن شهاب عن حنظلة بن علي الأسلمي، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ليأتين ابن مريم بفتح الروحاء حاجا أو معتمرا أو لثنتينهما.⁷⁵⁶
39. حدثنا محمد بن مخلد، وإسماعيل بن علي، قالوا حدثنا جعفر بن شعيب بن إبراهيم الشاشي، حدثنا محمد بن يوسف الزيايدي، حدثنا أبو قر، عن مالك بن أنس، عن زياد بن سعد، حدثنا أبو الزبير، أنه سمع جابرا، يقول: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول إذا كان يوم القيامة جمعت الأمم وذكر الحديث بطوله، قال فيه فيقول هل تعرفون الله إن رأيتموه؟ فيقولون نعم، فيتجلى لهم، فيقول أنت ربنا تبارك اسمك، ويخرون له سجدا.⁷⁵⁷
40. حدثنا موسى بن عبد الرحمن الكندي الكوفي، قال حدثنا زيد بن حباب قال أخبرني موسى بن عبيدة قال حدثني عبد الله بن دينار، عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا مشيت أمي بالمطيطياء وخدمها أبناء الملوك أبناء فارس والروم سلط شرارها على خيارها. هذا حديث غريب وقد رواه أبو معاوية، عن يحيى بن سعيد الأنصاري. حدثنا بذلك محمد بن إسماعيل الواسطي، قال حدثنا أبو معاوية، عن يحيى بن سعيد، عن عبد الله بن دينار، عن ابن عمر، عن النبي صلى الله عليه وسلم، نحوه ولا يعرف الحديث أبي معاوية، عن يحيى بن سعيد، عن عبد الله بن دينار، عن ابن عمر أصل، إنما المعروف حديث موسى بن عبيدة، وقد روى مالك بن أنس هذا الحديث، عن يحيى بن سعيد، مرسلًا ولم يذكر فيه عن عبد الله بن دينار، عن ابن عمر.⁷⁵⁸
41. حدثنا يوسف بن يعقوب إملاء قال ثنا جدي أبو يعقوب إسحاق بن البهلولى ثنا معن بن عيسى عن مالك بن أنس عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن في الجنة شجرة يسير الراكب في ظلها مائة سنة لا يقطعها.⁷⁵⁹
42. حدثنا إسماعيل، قال حدثني مالك، عن سعيد المقبري، عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من كانت عنده مظلمة لأخيه فليتحللها منها، فإنه ليس ثم دينار ولا درهم، من قبل أن يؤخذ لأخيه من حسناته، فإن لم يكن له حسنات أخذ من سيئات أخيه فطرحته عليه.⁷⁶⁰
43. حدثنا عبد العزيز بن عبد الله، قال حدثني مالك بن أنس، عن صفوان بن سليم، عن عطاء بن يسار، عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه، عن النبي صلى الله عليه وسلم، قال إن أهل الجنة يتراءون أهل الغرف من فوقهم، كما يتراءون الكوكب الدري الغابر في الأفق، من المشرق أو المغرب، لتفاضل ما بينهم قالوا يا رسول الله تلك منازل الأنبياء لا يبلغها غيرهم، قال بلى والذي نفسي بيده، رجال آمنوا بالله وصدقوا المرسلين.⁷⁶¹
44. حدثنا معاذ بن أسد، أخبرنا عبد الله، أخبرنا مالك بن أنس، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار، عن أبي سعيد الخدري، قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن الله تبارك وتعالى يقول لأهل الجنة: يا أهل الجنة؟ فيقولون لبيك ربنا وسعديك، فيقول هل رضيتم؟ فيقولون وما لنا لا نرضى وقد أعطيتنا ما لم تعط أحدا من خلقك، فيقول أنا أعطيتكم أفضل من ذلك، قالوا يا رب، وأي شيء أفضل من ذلك؟ فيقول أحل عليكم رضواني، فلا أسخط عليكم بعده أبدا.⁷⁶²

⁷⁵² Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Fiten, 84; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/165.

⁷⁵³ Ebû Tâhir, *et-Tuyûriyyât*, 1/51.

⁷⁵⁴ Ebû Mervân 'Abdumelik b. Hâbib es-Sulemi 'Abdumelik b. Hâbib, *Eşrâtu's-Sâ'ati ve Zihâbu'l-Ahyâr ve Bekâ'u'l-Eşrâr*, thk. 'Abdullâh 'Abdulmu'min el-Gamârî el-Hasenî (b.y.: y.y., 2005), 4/154.

⁷⁵⁵ 'Abdumelik b. Hâbib, *Eşrâtu's-sâ'ati*, 2/106.

⁷⁵⁶ 'Abdumelik b. Hâbib, *Eşrâtu's-sâ'ati*, 4/158.

⁷⁵⁷ Dârekutnî, *Ru'yetullâh*, thk. İbrâhîm Muhammed el-'Alî - 'Ahmed Fahî er-Rifâ'î (Zerka: y.y., 1411/1990), 168.

⁷⁵⁸ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Fiten, 74.

⁷⁵⁹ Ebû Bekr Yûsuf b. İshâk b. Behlûl el-Enbârî, *Sittetü Mecâlis Min Emâlî* (Yazma Eserden Üretilen Dijital Basım, el-Mektebetü's-Şamile, ts.), 13.

⁷⁶⁰ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Rikâk, 48; Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Sıfatu'l-kıyame, 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/378; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 16/362.

⁷⁶¹ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Sıfatu'l-kıyame, 11; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 16/404.

45. حدثنا عيسى بن أحمد العسقلاني ، والربيع بن سليمان ويونس بن عبد الأعلى قالوا حدثنا ابن وهب، وقال يونس: أخبرنا ابن وهب، أخبرنا مالك، عن عمرو بن يحيى بن عمارة، أخبرنا أبي، عن أبي سعيد الخدري أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال يدخل الله أهل الجنة الجنة، يدخل من يشاء برحمته، ويدخل أهل النار النار، ثم يقول: انظروا من وجدتم في قلبه مثقال حبة من خردل من إيمان فأخرجوه، فيخرجون منها حمما قد امتحشوا فيلقون في نحر الحياة أو الحيا فينبئون فيه كما تنبت الحبة إلى جانب السيل. قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ألم تروها كيف تخرج صفراء ملتوية؟⁷⁶³
46. محمد بن عبد الواحد بن محمد الطبري أبو طاهر المفسر روى عن الخليل الحافظ وعن عبد الجبار بن محمد بن مأك أنبا علي بن عبيد الله الرازي إجازة عن كتاب أبي حامد عبد الرحمن بن محمد بن محمود الطبري وأحمد بن إبراهيم بن هجير وأبي معشر حبيب بن نصر الصوفي قالوا أنبا أبو طاهر محمد بن عبد الواحد الطبري المفسر في كتاب التفريد في فضائل التوحيد من جمعه ثنا القاضي أبو الحسن عبد الجبار محمد بن مأك بقزوين سنة ثلاث وأربعين وأربعمائة ثنا أحمد بن موسى بن الصلت ببغداد سنة ثلاث وأربعمائة ثنا إبراهيم بن عبد الصمد الهاشمي ثنا أبو مصعب الزهري عن مالك بن أنس عن ابن شهاب عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم لما خلق الله جنة عدن وهي أول ما خلقها الله تعالى قال لها يا جنة عدن تكلمي فتكلمت فقالت لا إله إلا الله محمد رسول الله {قد أفلح المؤمنون} قد أفلح من دخل في وشقي من دخل النار.⁷⁶⁴
47. حدثني هارون بن سعيد الأيلي، حدثنا ابن وهب، حدثني مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، أن النبي صلى الله عليه وسلم، قال قال الله عز وجل أعددت لعبادي الصالحين، ما لا عين رأت، ولا أذن سمعت، ولا خطر على قلب بشر، ذخرا، بله ما أطلعكم الله عليه.⁷⁶⁵
48. حدثنا أبو علي الحسين بن علي الحافظ، أنبا محمد بن سعيد بن بكر، ثنا مقدم بن داود بن تليد الرعي، ثنا خالد بن نزار، حدثني الليث بن سعد، حدثني مالك بن أنس، عن ابن شهاب، عن الأعرج، عن أبي هريرة رضي الله عنه، قال قام رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم، فقال يا رسول الله أي العمل أفضل؟ أو أي العمل أحب إلى الله؟ قال الحال، المرتحل الذي يفتح القرآن ويختمه، صاحب القرآن يضرب من أوله إلى آخره، ومن آخره إلى أوله، كلما حل ارتحل.⁷⁶⁶
49. أخبرنا محمد بن أبي منصور، أنبا الحسن بن أحمد، أنبا عبيد الله بن أحمد، أنبا محمد بن المظفر الحافظ، أنبا أحمد بن كعب، حدثني محمد بن عبد الوهاب، أنبا سعيد بن عيسى بن معن، أنبا مالك، عن هشام، عن عروة، عن عائشة رضي الله عنها، قالت سمعت النبي صلى الله عليه وسلم، يقول يفتح الخير في أربع ليال سحا الأضحى، والفطر، وليلة النصف من شعبان، وليلة عرفة إلى الأذان.⁷⁶⁷
50. حدثنا أحمد بن بجزاد، قال حدثني عبيد الله، قال حدثني أبي، قال حدثني مالك، عن سهيل بن أبي صالح، عن أبيه، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال إذا سافرت في الخصب فأعطوا الإبل حظها من الأرض، وإذا سافرت في الجذب فأسرعوا عليها بنقيها.⁷⁶⁸
51. حمد بن محمد بن حمدان أبو العباس بن أبي صليعة الصيداوي حدث عن أبي نصر محمد بن أحمد بن الليث الرفاعي الصيداوي القاضي روى عنه أبو سعد الماليني قرأت بخط أبي عبد الله الطيبوري وأنبا أبي سعد أحمد بن عبد الجبار بن الطيبوري عنه أنا أبو سعد أحمد بن محمد بن أحمد الماليني إملاء أنا أبو العباس أحمد بن محمد بن حمدان المعروف بابن أبي صليعة إمام مسجد عرق بصيدا نا أبو نصر محمد بن أحمد بن الليث الرفاعي القاضي بصيدا نا إبراهيم بن إسحاق الأنصاري من ولد حنظلة الغسيل غسيل الملائكة نا بكر بن عبد الوهاب نا محمد بن سلمة المخزومي عن مالك بن أنس عن يحيى بن سعيد قال خرجت مع سعيد بن المسيب في ليلة ظلماء مطيرة ومع سراج أو شمع فقال سعيد ما هذا قلت نستضي به حتى ندخل منزلا فقال لا حاجة لنا في هذا نور الله أفضل من هذا سمعت أبا هريرة يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول بشر المشائين إلى المساجد في الظلم بالنور التام يوم القيامة قال مالك بن أنس هم عندنا شهداء العتمة.⁷⁶⁹
52. أخبرنا معن بن عيسى. أخبرنا مالك عن أبي النضر مولى عمر بن عبيد الله قال: دخل عمر بن الخطاب على النبي صلى الله عليه وسلم وهو على خصفة أو حصير قد أثرت به.⁷⁷⁰
53. أخبرنا أبو الحسن زيد بن الحسن بن زيد الموسوي الحسيني أنبا أبو شجاع محمد ابن سعدان بن عبد الله المقاريضي الشيرازي ببلاد فارس حدثنا الشيخ أبو الفتح أحمد بن عبد الله الكاتب قراءة عليه حدثنا الشيخ أبو عبد الله محمد بن خفيف الزاهد رحمه الله حدثنا التريكاني محمد بن أحمد حدثنا أبو زرعة الرازي حدثنا

⁷⁶² Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Rikâk, 51; Tevhîd, 38; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Sıfatu'l-kıyame, 9; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 18/348-349; Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 7/160.

⁷⁶³ Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 2/248; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 1/408; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 1/131.

⁷⁶⁴ Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Kazvîni er-Râfiî, *et-Tedvîn fî ahbâri Kazvîn*, thk. Azîzullah el-Utâridî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408), 1/445.

⁷⁶⁵ Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Cennet, 3; Beyhakî, *el-Ba's ve'n-Nuşûr*, 132.

⁷⁶⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/758.

⁷⁶⁷ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muḥammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Mesîru'l-'Azmi's-sâkin ilâ Eşrefi'l-Emâkin*, thk. Merzûk 'Alî İbrâhîm (b.y.: Dâru'r-Râye, 1415/1995), 176.

⁷⁶⁸ Cevherî, *Müsne'd*, 384; Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 15/478. İbn Abdülber bu hadisın herhangi bir Muvatta rivayet nüshasında bulunmadığını söylemiştir. *et-Temhîd*, 24/158-159.

⁷⁶⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 5/341-342.

⁷⁷⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/361.

عبد العزيز بن عبد الله العامري حدثنا مالك عن ربيعة بن أبي عبد الرحمن عن شيخ من أهل الطائف قال سمعت أبا هريرة يقول سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول قلب الشيخ شاب في حب اثنتين طول الأمل وحب المال.⁷⁷¹

54. أخبرنا منصور بن سلمة، حدثنا سعيد هو ابن مسلم بن بانك، عن عامر بن عبد الله بن الزبير، عن عوف بن الحارث، عن عائشة، قالت قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم يا عائش، إياك ومحقرات الذنوب، فإن لها من الله طالبا.⁷⁷²

55. أخبرنا أبو محمد هبة الله بن سهل بن عمر وأبو القاسم تميم بن أبي سعيد بن أبي العباس قالوا أنا أبو سعد الجوزودي أنا الحاكم أبو أحمد أنا أبو بكر عبد الله بن سليمان بن الأشعث السجستاني ببغداد نا أحمد بن صالح المصري قال قرأت على عبد الله بن نافع أخبرني مالك عن وهب بن كيسان عن أسماء بنت أبي بكر قالت دخل علي رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا أكتل نفقة لنا وأحصى لها فقال يا أسماء لا تحصى فيحصى الله عليك.⁷⁷³

56. عن هارون بن عبد الله، عن معن، عن مالك، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار المدني، عن أبي سعيد، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إن هذا المال خضرة حلوة، فمن أخذه بحقه، فنعيم المعونة هو.⁷⁷⁴

57. أخبرنا أبو سهل أحمد بن محمد بن عبد الله بن زياد، ثنا محمد بن بشر، ثنا حميد بن مسعدة، ثنا مالك، وحدثني عبد الملك بن بشير السامي، ثنا مالك النهشلي، ثنا ثابت، عن أنس، قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إنما امرأة فعدت على بيت أولادها فهي معي في الجنة، وأشار بأصبعه السبابة والوسطى.⁷⁷⁵

58. حدثنا إسماعيل، قال حدثني مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال حجبت النار بالشهوات، وحجبت الجنة بالمكاره.⁷⁷⁶

59. حدثنا إسماعيل، قال حدثني مالك، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار، عن أبي سعيد الخدري، قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن أكثر ما أخاف عليكم ما يخرج الله لكم من بركات الأرض قيل وما بركات الأرض؟ قال زهرة الدنيا فقال له رجل: هل يأتي الخير بالشر؟ فصمت النبي صلى الله عليه وسلم حتى ظننا أنه ينزل عليه، ثم جعل يسمح عن جبينه، فقال أين السائل؟ قال أنا قال أبو سعيد: لقد حمدناه حين طلع ذلك قال لا يأتي الخير إلا بالخير، إن هذا المال خضرة حلوة، وإن كل ما أنبت الربيع يقتل حبطا أو يلم، إلا آكلة الخضرة، أكلت حتى إذا امتدت خاصرتها، استقبلت الشمس، فاجترت وثلثت وبالت، ثم عادت فأكلت. وإن هذا المال حلوة، من أخذه بحقه، ووضع في حقه، فنعيم المعونة هو، ومن أخذه بغير حقه كان كالذي يأكل ولا يشبع.⁷⁷⁷

60. محمد بن عبد الرحمن أبو المنذر الطفاوي البصري سمع أيوب والأعمش، قال لي أحمد بن المقدم العجلي حدثنا محمد بن عبد الرحمن الطفاوي قال حدثنا هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة قالت لما نزلت وأنذر عشيرتكم الاقربين قال النبي صلى الله عليه وسلم يا صفية بنت عبد المطلب! يا فاطمة بنت محمد! يا بني عبد المطلب! إني لا أملك لكم من الله شيئا سلوي من مالي ما شئتم، وقال وكيع ويونس بن بكير عن هشام مثله، ورواه مالك وغير واحد عن هشام عن أبيه عن النبي صلى الله عليه وسلم، مرسل.⁷⁷⁸

61. حدثنا إسماعيل، قال حدثني مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إذا نظر أحدكم إلى من فضل عليه في المال والخلق، فلينظر إلى من هو أسفل منه.⁷⁷⁹

62. أخبرنا عبد العزيز بن علي بن أحمد الوراق، بقراءتي عليه، قال حدثنا أبو الفضل أحمد بن أبي عمران الهروي، بمكة، قال حدثنا علي بن العباس القرشي، ببنينوى قرية يونس بن متى، قال حدثنا أبو القاسم سليمان بن أحمد بن سليمان بن أبي الربيع الرحي، بالرحبة، قال حدثنا أبو القاسم بن إبراهيم الملقبي قال حدثنا مالك بن أنس، عن نافع، عن ابن عمر، قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم يقول الله عز وجل: ابن آدم إني ما خلقت هذه الدنيا منذ خلقتها إلا محنة على أهل الإيمان، وما نظرت إليها إلا بعين المقت، فلا توالها فأعاديك.⁷⁸⁰

63. أخبرنا الحارث بن مسكين، قراءة عليه، عن ابن القاسم، قال مالك حدثني أبو النضر، عن علي بن حسين، عن ابن عباس، أنه سأل عمر عن اللتين تظاهرتا على النبي صلى الله عليه وسلم فقال عائشة وحفصة.⁷⁸¹

⁷⁷¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 52/405-406.

⁷⁷² Dârimî, *Sunen*, 3/1792.

⁷⁷³ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 29/78.

⁷⁷⁴ Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 10/394; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/245; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 2/446; İbnü'l-Mukrî, *el-Müntehab*, 1/86.

⁷⁷⁵ 'Abdumelik b. Muhammed b. 'Abdullâh b. Bişrân el-Bağdâdî Ebû'l-Kâsım İbn Bişrân, *el-Emâlî (el-Cuz'ul-Evvel)* (Riyad: y.y., 1418/1997), 379.

⁷⁷⁶ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Rikâk, 28; Âcurrî, *eş-Şerî'a*, 3/1350; Beyhakî, *el-Ba's ve'n-Nuşûr*, 135.

⁷⁷⁷ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Rikâk, 7; Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, Zekât, 122; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 9/15.

⁷⁷⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Heyet (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, ts.), 1/156; Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 1/528-529.

⁷⁷⁹ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Rikâk, 30; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 8/374.

⁷⁸⁰ Yahyâ b. el-Huseyn b. İsmail el-Curcânî Yahyâ b. el-Huseyn eş-Şecerî, *Tertîbu'l-'Emâlî'l-Hamîsiyye*, thk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmail (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1422/2001), 2/273.

⁷⁸¹ Nesâ'î, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 10/308; Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 3/169.

64. حدثنا فهد، قال: ثنا عمرو بن مرزوق، قال ثنا شعبة، عن عمرو بن حكيم، عن الزبرقان، عن عروة، عن زيد بن ثابت، قال كان النبي صلى الله عليه وسلم يصلي الظهر بالهجير أو قال بالهجرة وكانت أثقل الصلوات على أصحابه فنزلت {حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى} لأن قبلها صلاتين وبعدها صلاتين حدثنا أبو بشر الرقي، قال: ثنا حجاج بن محمد، قال ثنا شعبة، عن عمرو بن سليمان، عن عبد الرحمن بن أبان بن عثمان، عن أبيه، عن زيد بن ثابت، قال هي الظهر حدثنا ابن مرزوق، قال ثنا عفان، قال: ثنا همام، عن قتادة، عن سعيد بن المسيب، عن ابن عمر، عن زيد بن ثابت، مثله.⁷⁸²
65. حدثني إبراهيم بن المنذر، حدثنا معن، قال حدثني مالك، عن عبد الله بن دينار، عن ابن عمر رضي الله عنهما: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال مفاتيح الغيب خمس لا يعلمها إلا الله لا يعلم ما في غد إلا الله، ولا يعلم ما تغيض الأرحام إلا الله، ولا يعلم متى يأتي المطر أحد إلا الله، ولا تدري نفس بأي أرض تموت، ولا يعلم متى تقوم الساعة إلا الله.⁷⁸³
66. حدثنا إبراهيم بن المنذر، حدثنا معن، قال حدثني مالك، عن نافع، عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما أن النبي صلى الله عليه وسلم قال {يوم يقوم الناس لرب العالمين} حتى يغيب أحدهم في رشحته إلى أنصاف أذنيه.⁷⁸⁴
67. أخبرنا مالك، أخبرنا محمد بن أبي بكر بن عمر بن حزم، أن أباه، أخبره، عن عمرة بنت عبد الرحمن، عن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم، أنها قالت ما رأيت مثل ما رغبت هذه الأمة عنه، من هذه الآية: {وإن طائفتان من المؤمنين اقتتلوا فأصلحوها بينهما فإن بغت إحداهما على الأخرى فقاتلوا التي تبغي حتى تفيء إلى أمر الله فإن فاءت فأصلحوها بينهما}.⁷⁸⁵
68. أخبرنا مالك، أخبرنا يحيى بن سعيد، عن سعيد بن المسيب، في قول الله عز وجل {الزاني لا ينكح إلا زانية أو مشركة والزانية لا ينكحها إلا زان أو مشرك}، قال وسمعت يقول إنما نسخت هذه الآية بالنبي بعدها، ثم قرأ {وأنكحوا الأيامي منكم والصالحين من عبادكم وإمائكم}.⁷⁸⁶
69. حدثنا أحمد بن علي بن المثنى، قال حدثنا محمد بن عبد الرحمن بن سهم، قال حدثنا أبو إسحاق الفزاري، عن مالك بن أنس، عن سالم أبي النضر، عن عبيد الله بن أبي رافع، عن أبي رافع، قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا أعرف الرجل يأتيه الأمر من أمري، إما أمرت به، وإما نهيته عنه، فيقول ما ندري ما هذا، عندنا كتاب الله ليس هذا فيه.⁷⁸⁷
70. أخبرنا الربيع بن سليمان، قال حدثنا عبد الله بن وهب، قال: أخبرني مالك وذكر آخر قبله، عن أبي الزناد، وأخبرنا عمران بن بكار، قال: حدثنا علي بن عياش، قال حدثنا شعيب، قال حدثني أبو الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لله تسعة وتسعون اسماً مائة إلا واحداً من أحصاها دخل الجنة، إنه وتر يحب الوتر.⁷⁸⁸
71. أخبرني أحمد بن المعلى بن يزيد، قال: حدثنا صفوان بن صالح، قال حدثنا الوليد، قال حدثنا مالك، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار، عن أبي سعيد الخدري قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا أسلم العبد فحسن إسلامه، كتب الله له كل حسنة كان أزلفها، ومحيت عنه كل سيئة كان أزلفها، ثم كان بعد ذلك القصص، الحسنة بعشرة أمثالها إلى سبع مائة ضعف، والسيئة بمثلها إلا أن يتجاوز الله عز وجل عنها.⁷⁸⁹
72. حدثنا إسماعيل، حدثني مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال لما قضى الله الخلق، كتب عنده فوق عرشه: إن رحمتي سبقت غضبي.⁷⁹⁰
73. حدثنا إبراهيم بن المنذر قال حدثنا عبد الله بن وهب قال حدثنا مالك بن أنس قال لما قدم المهاجرون على الأنصار المدينة قال لهم رسول الله صلى الله عليه وسلم قاسموا الذين قدموا عليكم، قالوا نعم يا رسول الله نقاسمهم التمر قال أو غير ذلك قالوا ما هو؟ قال يكفونكم المؤونة وتقاسموهم التمر، قالوا: سمعنا وأطعنا، فكانوا يكفونهم المؤونة ويقاسموهم التمر، حتى إن كان أحدهم ليكون له المراتان فيخير أخاه المهاجر في إحداها.⁷⁹¹
74. أخبرنا أبو عبد الله الحافظ، وأبو زكريا بن أبي إسحاق المزكي قالوا ثنا أبو بكر أحمد بن كامل القاضي ثنا محمد بن سعد العوفي، ثنا يعقوب بن إبراهيم بن سعد، ثنا ابن أخي ابن شهاب، عن عمه، قال قال سالم سمعت أبا هريرة، يقول: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول كل أمي معافى إلا المجاهرين، وإن من الإجهار أن يعمل الرجل في الليل عملاً ثم يصبح وقد ستره ربه فيقول يا فلان عملت البارحة كذا وكذا وقد بات يستره ربه ويبست في ستر ربه ويصبح يكشف ستر الله عنه رواه مسلم في الصحيح عن محمد بن حاتم وعبد بن حميد، عن يعقوب بن إبراهيم وأخرجه البخاري من وجه آخر عن ابن أخي ابن شهاب قال الشافعي روي عن رسول الله صلى الله عليه وسلم حديث معروف عندنا وهو غير متصل الإسناد فيما أعرفه وهو أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من أصاب منكم من هذه

⁷⁸² Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 1/166-167.

⁷⁸³ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Tefsîr, 75.

⁷⁸⁴ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Tefsîr, 357; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Cennet, 60.

⁷⁸⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta' (Rivâyetu's-Şeybânî)*, 344.

⁷⁸⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta' (Rivâyetu's-Şeybânî)*, 344.

⁷⁸⁷ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 1/190; Hañîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî 'İlmi'r-Rivâye*, 10.

⁷⁸⁸ Nesâ'î, *es-Sünenü'l-kubrâ*, 7/123.

⁷⁸⁹ Nesâ'î, *es-Sünen*, İmân, 10; İbnü'l-Mukrî, *el-Müntehab*, 1/266; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 1/123.

⁷⁹⁰ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Tevhîd, 28; Âcurrî, *eş-Şerî'a*, 3/1081.

⁷⁹¹ İbn Şebbe, *Tarihü'l-Medîne*, 2/488.

- القاذورة شيئا فليستتر بستر الله فإنه من يبد لنا صفحته نغم عليه كتاب الله أخبرناه أبو أحمد المهرجاني، أنبأ أبو بكر بن جعفر المزكي، ثنا محمد بن إبراهيم، ثنا ابن بكير، ثنا مالك، عن زيد بن أسلم، عن النبي صلى الله عليه وسلم فذكره مراسلاً.⁷⁹²
75. أخبرناه أبو أحمد المهرجاني، أنبأ أبو بكر بن جعفر، ثنا محمد بن إبراهيم، نا ابن بكير، نا مالك، فذكره، واحتج الشافعي في القديم على أن الآية نزلت في خاص بأن النبي صلى الله عليه وسلم صلى الصلوات كلها بوضوء واحد.⁷⁹³
76. أخبرنا محمد بن إبراهيم الفقيه، أنا عمر بن محمد، حضورا، أنا القاسم بن الصفار. وأخبرنا أحمد بن هبة الله عنه، وعن المؤيد السكري، قال أنا عبد الخالق بن زاهر، أنا عثمان بن محمد الحمي، أنا أبو نعيم، أنا أبو عوانة الحافظ، نا يونس بن عبد الأعلى، وعيسى بن أحمد، عن ابن وهب، عن مالك، عن أبي سهيل، عن أبيه، سمعت طلحة بن عبيد الله يقول: جاء رجل من أهل نجد يسأل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الإسلام، فقال خمس صلوات في يوم وليلة.⁷⁹⁴
77. حدثنا الحسن بن إسحاق بن إبراهيم بن زيد، ثنا أحمد بن يوسف بن إسحاق المنبجي، ثنا سهل بن صالح الأنطاكي، ثنا أبو عامر العقدي، ثنا مالك، عن عبد الله بن عبد الرحمن بن معمر، عن جبير، عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو كان هذا العلم بالثريا لئاله قوم من أهل فارس.⁷⁹⁵
78. حدثنا جعفر بن محمد الصائغ، نا محمد بن سابق، نا مالك، عن عاصم بن أبي النجود، عن زر بن حبيش، قال: قال أبي: ما تريد أن تدع في كتاب الله جل وعز آية إلا سألتنيها. قال: قلت يا أبا المنذر اخفض لي جناحك وإنما أقتع منك تمثعا، قال: قلت السورتان اللتان ليستا في مصحف عبد الله. قال فقال سألت عنها رسول الله، فقال قيل لي فقلت لكم. فقال لنا رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وسلم ونحن نقول كما قال رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وسلم قال قلت فإن عبد الله كان يقول في ليلة القدر من قام الحول أدركها. قال رحمة الله على أبي عبد الرحمن، أما والذي يحلف يعني به لقد علم أنها في رمضان وأنها ليلة سبع وعشرين، فلما رأيته يحلف لا يستثني، قال قلت ما علمك بذلك؟ قال الآية التي أخبرنا بها رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وسلم فحسبنا وعدنا فإذا هي لسبع وعشرين يعني الشمس ليس لها شعاع.⁷⁹⁶
79. ثنا يعقوب بن حميد ثنا ابن عيينة وابن أبي حازم عن سهيل بن أبي صالح عن عطاء بن يزيد عن تميم الداري أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: الدين النصيحة. قالوا: لمن يا رسول الله؟ قال: لله ولرسوله ولأئمة المسلمين وعامتهم.⁷⁹⁷
80. حدثنا محمد بن أحمد بن الحسن، ثنا بشر بن موسى ثنا إسماعيل بن أبي أويس حدثني خالي مالك بن أنس، عن العلاء بن عبد الرحمن عن أبيه عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر.⁷⁹⁸
81. نا محمد بن إسحاق أنا عبد الله بن يوسف أنا مالك عن يحيى بن سعيد عن عدي بن ثابت الأنصاري عن البراء قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لحسان بن ثابت: اهج المشركين فإن جبريل معك.⁷⁹⁹
82. أخبرنا أبو عبد الله قال: ثنا يوسف قال: ثنا محمد بن إسحاق بن خزيمة بنيسابور قال: ثنا عبد الرحمن بن بشر بن الحكم من أصل كتابه قال: ثنا عبد الرزاق، قال: ثنا مالك عن ابن شهاب عن أبي بكر بن عبد الرحمن بن الحارث عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ما زلت أسألك عن مالي من أين أصبته وفي أي شيء أنفقت حتى ظننت أني لا أراك.⁸⁰⁰

d. Sebebi tespiti edilemeyen hadisler

1. حدثنا محمد بن عبيد الله، حدثنا ابن وهب، قال حدثني مالك بن أنس، قال وأخبرني ابن فلان، عن سعيد المقبري، عن أبيه، عن أبي هريرة رضي الله عنه، عن النبي صلى الله عليه وسلم، ح وحدثنا عبد الله بن محمد، حدثنا عبد الرزاق، أخبرنا معمر، عن همام، عن أبي هريرة رضي الله عنه، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إذا قاتل أحدكم فليجتنب الوجه.⁸⁰¹
2. حدثنا محمد بن بشار، حدثني عبد الرحمن، حدثنا مالك، عن الزهري، عن ابن المسيب، قال كان الأذان يوم الجمعة على عهد النبي وأبي بكر، وعمر أذانا واحدا حين يخرج الإمام، فلما كان عثمان كثر الناس، فزاد الأذان الأول، وأراد أن يتهيا الناس للجمعة.⁸⁰²

⁷⁹² Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 8/572.

⁷⁹³ Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 1/189.

⁷⁹⁴ Zehebî, *Mu'cemü's-şüyüh*, thk. Muhammed el-Habib el-Heyle (Taif: Mektebetü's-sadîk, 1408), 2/131.

⁷⁹⁵ Ebû Nuaym, *Zikru ahhârî İsbahân*, thk. Seyyid Ahmed Kesrevî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410), 1/24.

⁷⁹⁶ Ebû Sa'îd el-Heysem b. Kuleyb el-Binkesî eş-Şâfi, *el-Musned*, thk. Mahfûz er-Rahmân Zeynullâh (Medine: Mektebetu'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1410), 3/356.

⁷⁹⁷ İbn Ebî 'Âsim, *es-Sunne*, 2/518; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, 4/76.

⁷⁹⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/350; İhmîmî, *Fevâid*, 76; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 12/241.

⁷⁹⁹ Rûyânî, *Musned*, 1/259.

⁸⁰⁰ İbn Bâkuveyh, *Cuz'u İbn Bâkuveyh*, 7.

⁸⁰¹ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Itk, 20.

⁸⁰² Harrânî, *el-Emvâl*, 31.

3. أخبرنا عمرو بن علي، قال حدثني يحيى بن سعيد، قال حدثنا مالك، قال حدثني عبد الله بن بريدة، عن أبيه، أن النبي صلى الله عليه وسلم سمع رجلا يقول اللهم إني أسألك بأني أشهد أنك أنت الله لا إله إلا أنت الواحد الأحد الصمد فقال لقد سألت الله باسمه الأعظم الذي إذا دعي به أجاب، وإذا سئل به أعطى.⁸⁰³
4. حدثنا يونس، قال أنا ابن وهب أن مالكا حدثه عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم مثله أو كما قال ليس المؤمن الذي يبني بيتا وجاره جائع.⁸⁰⁴
5. حدثنا الربيع بن سليمان، وإبراهيم بن عيسى بن عبد الله، كاتب الحارث بن مسكين، قالنا ثنا ابن وهب، وثنا أحمد بن عبد الرحمن بن وهب، قال ثنا عمي، قال أخبرني مالك، عن عمرو بن يحيى بن عمارة، قال أخبرني أبي، عن أبي سعيد الخدري، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يدخل أهل الجنة الجنة، يدخل من يشاء برحمته ويدخل أهل النار النار، ثم يقول انظروا من وجدتم في قلبه مثقال حبة من خردل، من إيمان، فأخرجوه قال فيخرجون منها حمما قد امتحشوا، فيلقون في نحر الحياة أو الحيا، فينبتون كما تنبت الحبة أو الحية، شك الربيع إلى جانب السيل، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ألم تروها كيف تخرج صفراء ملتوية.⁸⁰⁵
6. حدثنا سليمان بن أحمد ثنا العباس بن الفضل الأسفاطي ثنا زكريا بن يحيى الساجي ثنا هارون بن سعيد الأيلي ثنا ابن وهب عن مالك بن أنس عن عمرو بن يحيى بن عمارة عن أبيه عن أبي سعيد أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال يدخل الله أهل الجنة الجنة يدخل من يشاء برحمته ويدخل أهل النار النار ثم يقول انظروا من وجدتم في قلبه مثقال حبة خردل من إيمان فأخرجوه فيخرجون منها حمما قد امتحشوا فيلقون في نحر الحياة أو الحياء فينبتون كما تنبت الحبة إلى جانب السيل ألم تروها كيف تخرج ملتوية.⁸⁰⁶
7. حدثنا أحمد بن محمد بن علي الخزاعي، ثنا محمد بن كثير، ثنا سفيان الثوري، عن مالك، عن ربعي، عن حذيفة رضي الله عنه، قال قال النبي صلى الله عليه وسلم كل معروف صدقة.⁸⁰⁷
8. حدثنا إسماعيل قال حدثنا مالك، عن العلاء بن عبد الرحمن، عن أبيه، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال حق المسلم على المسلم ست، قيل وما هي؟ قال إذا لقيته فسلم عليه، وإذا دعاك فأجبه، وإذا استنصحك فانصح له، وإذا عطس فحمد الله فشمته، وإذا مرض فعده، وإذا مات فاتحبه.⁸⁰⁸
9. حدثنا أبو جعفر، ثنا الكثيري، ثنا إسماعيل، عن مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال قال الله عز وجل أنفق ينفق عليك.⁸⁰⁹
10. حدثنا شافع بن محمد، عن أبي عوانة الإسفراييني، قال ثنا أحمد بن عبد العزيز الجوهري، قال ثنا علي بن حرب، قال ثنا عبد العزيز بن يحيى بن المديني، قال ثنا مالك بن أنس، عن أبي الزناد، عن خارجة بن زيد، عن زيد بن ثابت، قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يعظنا ويحذرننا ويقول والذي نفسي بيده ما عمل على وجه الأرض أحد قط عملا أعظم عند الله بعد الشرك من سفك دم حرام والذي نفسي بيده إن الأرض لتعجج إلى الله من ذلك عجيجا تستأذنه فيمن عمل ذلك على ظهرها لتخسف به.⁸¹⁰
11. حدثنا محمد بن علي بن حبيش، ثنا الحسين بن محمد بن عبيد العجلي، ثنا أبو مصعب الزهري، ثنا مالك بن أنس، عن صالح بن كيسان، عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة، عن زيد بن خالد الجهني، قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تسبوا الديك فإنه يدعو إلى الصلاة.⁸¹¹
12. قال قال مالك قال ابن شهاب قد خير رسول الله صلى الله عليه وسلم نساء حين أمره الله بذلك، فاختاره فلم يكن تخيره طلاقا.⁸¹²
13. قال وحدثنا أبو أحمد عبيد الله بن أحمد بن إسماعيل العطار الجرياذقاني بها حدثنا إبراهيم بن معاوية الأصبهاني الإمام حدثنا المزني قال سمعت الشافعي يقول بعث إلي هارون الرشيد في الليل بالربيع فقمع علي من غير إذن فقال لي أجب فقلت له في مثل هذا الوقت وبغير إذن قال بذلك أمرت فخرجت معه فلما صرت بباب الدار قال لي اجلس فلعله قد نام أو قد سكن سورة غضبه فدخل فوجد الرشيد منتصبا فقال ما فعل محمد بن إدريس قلت قد أحضرته قال فجئتني به قال فخرجت فأدخلته إليه فلما مثلت بين يديه تأملني ثم قال يا محمد أربعناك فأنصرف رشدا يا ربيع واحمل معه بدرة دراهم قال فقلت لا حاجة لي فيها قال أقسمت عليك إلا أخذته قال فحمل بين يدي فلما خرجت قال لي الربيع بالذي سخر لك هذا الرجل ما الذي قلت فإنني أحضرتك وأنا أرى موضع السيف من قفاك فتبسم

⁸⁰³ Nesâ'î, es-Sunenu'l-kubrâ, 7/126.

⁸⁰⁴ Tahâvî, Şerhu Meâni'l-âsâr, 1/27.

⁸⁰⁵ Ibn Huzeyme, Kitâbü't-Tevhîd ve isbâtü'sıfâtı'r-rab (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1414), 2/705.

⁸⁰⁶ Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym, el-Müsne'dü'l-müstahrec 'alâ Sahîhi Müslim, thk. Muhammed Hasan İsmail (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417), 1/251.

⁸⁰⁷ Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muḥammed el-Isbehânî Ebû's-Şeyh, Kitâbu'l-Emsâl fî'l-Hadîsi'n-Nebevî, thk. 'Abdu'l-'Alî 'Abdulhamîd Hâmid (Bombay: y.y., 1408/1987), 70.

⁸⁰⁸ Buhârî, el-Edebü'l-müfred, 343.

⁸⁰⁹ Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. el-Abbâs el-İhmîmî, el-Evvelu ve's-sânî mine'l-Fevâidi'l-muntekât, thk. Ebû Muhammed Abdülğani b. Saîd el-Ezdî (Şamile nüshası, ts.), 79.

⁸¹⁰ Ebû Nuaym, Hilye, 2/190.

⁸¹¹ Ebû Nuaym, Hilye, 6/346.

⁸¹² Sahnûn, el-Müdevvene, 2/278.

- فقلت نعم سمعت مالك بن أنس يقول سمعت نافعا يقول سمعت عبد الله بن عمر يقول دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الأحزاب بهذا الدعاء فكفني وهو اللهم إني أعوذ بنور قدسك وبركة طهارتك وعظم جلالك من كل طارق يطرق إلا طارقا يطرق بخير اللهم أنت غياثي فيك أغوث وأنت عيادي فيك أعوذ وأنت ملاذي فيك ألوذ يا من ذلت له رقاب الجبابرة وخضعت له مقاليد الفراغة أجري من خزيك وعقوبتك فإنني في حرك في ليلي ونحاري ونومي وقراري لا إله إلا أنت تعظيما لوجهك وتكراما لسبحانك فاصرف عني شر عقابك واجعلي في حفظ عنايتك وسراقات حفظك وعد علي بخير منك يا أرحم الراحمين.⁸¹³
14. حدثني عبد الله بن محمد بن أسماء الضبيعي، حدثنا جويرية، عن مالك، عن الزهري، أن محمد بن جبير بن مطعم، أخبره أن أباه، أخبره أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال لا يدخل الجنة قاطع رحم.⁸¹⁴
15. حدثنا أحمد بن صالح، حدثنا يحيى بن محمد الجاري، حدثنا عبد العزيز بن محمد، عن مالك، عن أبي الزبير، عن جابر، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم غابت له الشمس بمكة، فجمع بينهما بسرف.⁸¹⁵
16. حدثنا إسماعيل، قال حدثني مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة رضي الله عنه: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال قال الله أنفق يا ابن آدم أنفق عليك.⁸¹⁶
17. حدثنا عبد الله بن محمد بن عثمان الواسطي، ثنا عبد الله بن وصيف الجندي، ثنا أبو حمزة، عن أبي قرة موسى بن طارق عن مالك، عن نافع، عن ابن عمر، قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا كان يوم الجمعة بعث الله الملائكة بصحف من نور وأقلام من نور فيجلسون على أبواب المساجد فيكتبون الأول فالأول حتى تقام الصلاة.⁸¹⁷
18. حدثنا عبد العزيز بن عبد الله، قال حدثني مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال المرأة كالضلع، إن أقيمتها كسرتهما، وإن استمتعت بها استمتعت بها وفيها عوج.⁸¹⁸
19. كما حدثنا يونس، أخبرنا ابن وهب، أخبرني مالك، عن ابن شهاب، عن طلحة بن عبد الله بن عوف، عن عبد الرحمن بن عمرو بن سهل، عن سعيد بن زيد قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من ظلم من الأرض شيئا يطوقه من سبع أرضين.⁸¹⁹
20. حدثنا يوسف بن عيسى، قال حدثنا عبد الله بن إدريس، قال سمعت مالك بن أنس، عن أبي النضر، عن أبي سلمة، عن عائشة، قالت كان النبي صلى الله عليه وسلم إذا صلى ركعتي الفجر فإن كانت له إلی حاجة كلمني، وإلا خرج إلى الصلاة.⁸²⁰
21. أخبركم أبو عمر بن حيويه، وأبو بكر الوراق قال أخبرنا يحيى قال حدثنا الحسين قال أخبرنا ابن المبارك قال أخبرنا مالك بن أنس، عن أبي النضر، قال انقطع شراك نعل رسول الله صلى الله عليه وسلم، فوصله بشيء جديد، فجعل ينظر إليه وهو يصلي، فلما قضى صلاته قال لهم انزعوا هذا، واجعلوا الأول مكانه فقيل كيف يا رسول الله؟ قال إني كنت أنظر إليه وأنا أصلي.⁸²¹
22. حدثنا أحمد بن بندار حدثنا أحمد بن عمرو بن أبي عاصم، ثنا عباس بن عبد العظيم، ثنا روح، ثنا مالك، عن الزهري عن أنس قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا وضع العشاء فأقيمت الصلاة فابدأوا بالعشاء.⁸²²

e. İmam Mâlik'e nisbeti problemlı olan hadisler

1. حدثنا بحديثه خلف بن قاسم قال حدثنا محمد بن عبد الله بن أحمد القاضي قال حدثنا أبي قال حدثنا الفضل بن سليمان الأشج بمكة قال حدثنا إسحاق بن بشر الكاهلي حدثنا مالك عن يحيى بن سعيد عن سعيد بن المسيب عن أبي الدرداء قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إياكم والبغضاء فإنها الحالقة ألا أخبركم بخير من كثير من الصلاة والصدقة قالوا بلى يا رسول الله قال صلاح ذات البين.⁸²³

⁸¹³ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 51/318-319.

⁸¹⁴ Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Birr ve's-sıla, 19; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 2/199; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 2/120.

⁸¹⁵ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Salâtu's-sefer, 5; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 3/234; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 12/206.

⁸¹⁶ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Nafakât, 1.

⁸¹⁷ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/351.

⁸¹⁸ Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Nikâh, 79; Dârimî, *Sunen*, 3/1426.

⁸¹⁹ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, 15/441.

⁸²⁰ Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Salât, 309; Dârimî, *Sunen*, 2/906.

⁸²¹ Ebû 'Abdurrahmân 'Abdullâh b. Mubârek b. Vâdih et-Türkî İbnu'l-Mubârek, *ez-Zuhd ve'r-Rek'â ik l'ibni'l-Mubârek ve'z-Zuhd li Nu'aym b. Hammâd*, thk. Habîburrahmân el-'A'zamî (Beyrut: y.y., ts.), 1/135.

⁸²² İbnü'l-Mukrî, *el-Mu'cem*, 195.

⁸²³ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 23/144; Senedde yer alan İshâk b. Bîşr el-Kâhilî (ö. 228), İmam Mâlik adına yalan hadisler uyduran kezzâb bir ravi olarak cerh edilmiştir. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/214. Hadisin maktû tariki ise farklı bir senedle *Muvatta*'da rivayet edilmektedir. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*', Hüsnu'l-huluk, 1/7.

2. حدثنا إبراهيم بن محمد بن يحيى النيسابوري، ثنا محمد بن الفضل بن عبد الله، ثنا الفضل بن عبد الله، عن مالك بن سليمان الهروي، ثنا مالك بن أنس، عن عبد الله بن دينار، عن ابن عمر، أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: المغرب وتر النهار.⁸²⁴
3. حدثنا خلف بن قاسم حدثنا أبو جعفر أحمد بن جعفر بن محمد التميمي حدثنا يوسف بن يزيد حدثنا سعيد بن هاشم الفيومي حدثنا مالك عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا تسبوا الدهر فإن الله هو الدهر.⁸²⁵
4. حدثنا أبو بكر بن المقرئ، قال: ثنا أحمد بن محمد بن فياض الدمشقي، وابن قتيبة، والبرامي، قالوا: ثنا القاسم بن عثمان الجوعي، قال: ثنا عبد الله بن نافع، قال: ثنا مالك، عن نافع، عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم: ما بين قبري ومنبري روضة من رياض الجنة، وإن منبري على حوضي.⁸²⁶
5. أخبرنا أبو بكر أحمد بن الحسين بن أحمد بن المؤمل قال حدثنا أبو العباس أحمد بن محمد بن خالد قال أخبرنا عبد الله بن عون الخزاز قال حدثنا مالك بن أنس عن الزهري عن سالم بن عبد الله عن أبيه قال رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبا بكر وعمر يمشون أمام الجنائز.⁸²⁷
6. حدثنا خلف بن القاسم حدثنا الحسن بن علي المطرز حدثنا أحمد بن الحسن بن هارون الصباحي حدثنا أبو حذافة حدثنا مالك عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نعى عن بيع الغرر.⁸²⁸
7. سمع أبا الفتح الراشدي سنة ثمان وأربعمائة وفيما سمع منه حديثه عن زاهر السرخسي ثنا محمد بن المسيب في كتاب الأقران من جمعه ثنا محمد بن يزيد حدثني الليث حدثني يحيى بن أيوب عن مالك بن أنس عن عبد الله بن دينار بن عراك بن مالك عن أبي هريرة رضي الله عنه رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم قال: ليس على الرجل في غلامه ولا في فرسه صدقة.⁸²⁹
8. حدثنا أحمد بن يحيى السابري، قتنا بكير بن جعفر، عن عمران بن عبيد الضبي، قال: حدثني شعبة بن الحجاج، عن مالك بن أنس، عن رجل، عن نافع بن جبير بن مطعم، عن ابن عباس، أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: الثيب أولى بنفسها من وليها، والبكر تستأذن في نفسها وإقرارها صما.⁸³⁰
9. حدثنا علي بن أحمد، بن ركيز، أخبرنا عبد الرحمن بن خالد بن نجيح، نا حبيب بن إبراهيم، نا مالك بن أنس، عن نافع، عن ابن عمر قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الدينار بالدينار وفضل ما بينهما ربا، والبر بالبر، والشعير بالشعير، من زاد أو ازداد فقد أربى.⁸³¹

⁸²⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/348; Hadisi rivayet ettikten sonra Ebû Nuaym, bu hadiste Mâlik b. Süleymân'ın teferrüd ettiğini bildirmiştir. Ancak hadisi Mâlik b. Süleymân'dan (ö. ?) rivayet eden Fadl b. Abdullâh (ö. ?) hakkında İbn Hibbân, bu zatın Mâlik'ten çok zayıf/uydurma (عجائب) hadisler rivayet ettiğini söylemiş ve hadisleriyle ihticâc edilmeyeceği konusunda onu cerh etmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, thk. 'Alî Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 3/353; Ayrıca bu hadis, bazı lafız farklarıyla *Muvatta*'da rivayet edilmektedir. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Salâtü'l-leyl, 3/22.

⁸²⁵ Taberânî, *ed-Du'â*, 563; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 18/152; Taberânî ve İbn Abdülber'e göre hadisin lafzı Saîd b. Hâşim el-Mahzûmî'ye (ö. 224) aittir. Saîd hakkında ise, Nâfi', el-A'rec ve Ebû Hüreyre'nin adına münker hadisler rivayet ettiği söylenmektedir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/161. Nitekim bu hadis de el-A'rec kanalıyla Ebû Hüreyre'den rivayet edilmiştir. Bunun yanında İbn Abdülber eserinde aynı hadisin diğer bir tarikini de vermektedir (18/151). Bu tarihte ise yine münker hadisler rivayet etmekle mecruh Abdüsselâm b. Muhammed el-Hadramî (ö. 298) bulunmaktadır. Dârekutnî, *Garâ'ibü Mâlik*, 66. Ayrıca bu hadis lafız farkıyla *Muvatta*'da rivayet edilmektedir. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Kelâm, 1/3.

⁸²⁶ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 1/181; Ebû Nuaym, *Hilye*, 9/324; İbnü'l-Mukrî, *el-Müntehab*, 1/65; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/55. İbn Abdülber bu hadisin İbn Ömer tariklerinin tamamının hatalı ve aslının olmadığını, doğru olanın *Muvatta*'da nakledilen tarik olduğunu söylemektedir. Hadis, *Muvatta*'da Ebû Hüreyre ve Abdullâh b. Zeyd tarikleriyle nakledilmektedir. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ', Kible, 5/10-11.

⁸²⁷ Halîlî, *el-İrşâd*, 1/267; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 12/84; Hadis, *Muvatta*'da mahfuz olan rivayetin (*el-Muvatta* ', Cenâiz, 3/8.) hilafına senede Sâlim b. Abdullâh eklenerek rivayet edilmiştir. el-Halîlî Mâlik'ten gelen bu tarikin münker olduğunu söylemektedir. İbn Abdülber'in naklettiği tarihte ise, rivayetlerinin mezmûm olduğu söylenen Ahmed b. Hüseyin el-Müemmil (ö. 369) yer almaktadır. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/327.

⁸²⁸ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 21/134-135. *Muvatta*'dakinden farklı bir senedle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis hakkında İbn Abdülber isnadı münker demiş, doğru senedin *Muvatta*'da rivayet edilen (*el-Muvatta* ', *Buyu* ', 33/75.) olduğunu belirtmiştir.

⁸²⁹ er-Râfî, *et-Tedvîn*, 3/128-129. Hadis yalnızca bu eserde bulunabilmiştir. Senedde yer alan Muhammed b. Yezîd el-Müstemlî hakkında "metrûk" ve "yesriku'l-hadis" denmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 7/586. **Yesriku'l-hadis**: Şehâvî'ye (ö. 902) göre cerhin üçüncü mertebesinde bulunan böyle bir raviden hiçbir suretle hadis alınmaz. Aydın, *Hadis Islahları Sözlüğü*, 331-332.

⁸³⁰ Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 3/76. *Muvatta*'da rivayet edilen tarikin (*el-Muvatta* ', Nikâh, 2/4.) hilafına senedinde Abdullâh b. Fadl'ın mübhem bırakıldığı bu hadisin senedinde yer alan Bükeyr b. Ca'fer el-Cürcânî'nin (ö.?) hadislerinin münker olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 2/360.

⁸³¹ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 67. *Muvatta*'da rivayet edilen hadislerden (*el-Muvatta* ', *Buyu* ', 16/29, 31, 36.) farklı bir tarike sahip olan ve yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde Habîb b. Ebî Habîb yer

10. أخبرنا أبو منصور محمد بن محمد بن أحمد العكبري، قال: حدثنا عمي أبو الحسن عبد الواحد بن الحسين بن عبد العزيز، قال: حدثنا محمد بن عمر الحافظ، قال: حدثنا عبيد الله بن جعفر بن محمد أبو العباس البراز، من أصل كتابه، قال: حدثنا القاسم بن عقيل أبو جابر في الدويرة، قال: حدثنا حبيب كاتب مالك، عن مالك، عن يحيى بن سعيد، عن عمرة، عن عائشة، قالت: ما خير النبي صلى الله عليه وسلم بين أمرين إلا اختار أيسرهما.⁸³²
11. حدثنا خلف بن القاسم قال حدثنا محمد بن أحمد بن هارون الأثماطي بمكة حدثنا عبد الله بن محمد بن عبد العزيز حدثنا جدي حدثنا يعقوب بن الوليد حدثنا مالك عن سهيل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إذا ولغ الكلب في الإناء غسل سبع مرات.⁸³³
12. وأخبرني أبو عبد الرحمن، عن إسماعيل بن المتوكل، قال: حدثنا يوسف بن يونس أبو يعقوب قال: حدثنا مالك بن أنس عن ابن عمر قال: نحي رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الخضاء وقال: فيه نماء خلق الله عز وجل.⁸³⁴
13. أخبرنا أبو عبد الله الحافظ أنبأ أبو علي الحسين بن علي الحافظ ثنا أحمد بن محمد بن حريث السنجرى ثنا عتاب بن الخليل الأيلي نا محمد بن خالد بن عثمة نا مالك عن ابن شهاب عن محمود بن الربيع عن عباد بن الصامت قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا صلاة لمن لم يقرأ بأم القرآن.⁸³⁵
14. أخبرنا أبو عبد الله الفراوي أنا أبو عثمان الصابوني نا أبو محمد عبد الرحمن بن أحمد بن إسحاق بن إبراهيم بن عمار العمري العدل الحافظ أخبرني أبو بكر محمد بن إبراهيم بن محمد القاسمي نا أبو أحمد محمد بن سليمان بن فارس نا رجاء بن عبد الرحيم الهروي نا القعني عن مالك عن زيد بن أسلم عن عمر عن النبي قال إن من الشعر حكمة.⁸³⁶
15. حدثنا محمد بن حميد، ثنا محمد بن محمد بن سليمان، ثنا أحمد بن عبد الرحمن بن يونس، ثنا عبد الله بن محمد بن ربيعة، ثنا مالك بن أنس، عن محمد بن المنكدر، عن عروة، عن عائشة، قالت: دخل على النبي صلى الله عليه وسلم رجل فقال: بئس أخو العشرة ثم أمر بوسادة فألقيت له فقام فقالت عائشة لما خرج: يا رسول الله قلت: بئس أخو العشرة ثم أمرت من يلقي إليه الوسادة، فقال: إن من شرار الناس الذين يكرمون اتقاء شرهم.⁸³⁷
16. أخبرنا أبو العباس محمد بن أحمد بن محبوب بن فضيل، التاجر الحبوبى بمرو، ثنا أبو عيسى محمد بن عيسى بن سورة الحافظ بترمذ، ثنا سهل بن إبراهيم الجارودي، ثنا مسعدة بن اليسع، عن مالك بن أنس، عن يحيى بن سعيد الأنصاري، عن عمرة، عن عائشة رضي الله عنها قالت: رأيت في المنام كأن ثلاثة أقمار سقطن في حجرتي فقصصت رؤيائي على أبي بكر رضي الله عنه، فلما دفن النبي صلى الله عليه وسلم في بيته قال أبو بكر رضي الله عنه: هذا أحد أقمارك وهو خيرها.⁸³⁸

almaktadır. Kendisinin hadisçiliğiyle ilgili cerhlerden daha önce bahsedilmiştir. Bk. "İmam Mâlik'e nisbeti problemli olan hadisler" başlığı s.148.

⁸³² Hafûb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/423. *Muvatta*'da rivayet edilenden (*el-Muvatta* ', Hüsni'l-huluk, 1/2.) farklı bir senedle nakledilen hadis yalnızca bu eserde bulunabilmiştir. Hadisin senedinde Habîb b. Ebî Habîb yer almaktadır.

⁸³³ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 18/263. *Muvatta*'da rivayet edilenden (*el-Muvatta* ', Taharet, 6/35.) farklı bir sened ve lafız farklarıyla yalnızca bu eserde bulunan hadisin senedinde yer alan Ya'kub b. el-Velîd el-Evdî (ö. ?) için sika ravilerden hadis uydurduğu söylenmiştir. Mizzî, *Tehzîbu 'l-Kemâl*, 32/373.

⁸³⁴ Dûlâbî, *el-Kunâ ve 'l-'Esmâ* ', 3/1165; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 10/378. *Muvatta*'da "kerih görürdü" şeklinde rivayet edilen (*el-Muvatta* ', Şa'r, 1/4.) ifadenin "yasakladı" şeklinde nakledildiği bu hadis Dûlâbî tarafından münker, İbn Asâkir tarafından garîb olarak değerlendirilmiştir. İbn Asâkir'e göre bu durumun sebebi senedde yer alan Yûsuf b. Yûnus'tur (ö. ?). Zikredilen iki eserde de hadisi Mâlik'ten ortak rivayet eden ravi olan Yûsuf b. Yûnus hakkında sika ravilerden münker hadisler aktardığı söylenmiş ve yukarıdaki rivayet de bunlara örnek gösterilmiştir. Zehebî, *Mîzânu 'l-İ'tidâl*, 4/476.

⁸³⁵ Beyhakî, *el-Kırâ'e Halfe 'l-'İmâm*, 22. *Muvatta*'da rivayet edilenden (*el-Muvatta* ', Salât, 9/39.) farklı bir sened ve lafız farkıyla yalnızca bu eserde bulunabilmiştir. Beyhakî de metnin devamında bu teferrüde işaret etmektedir. Darekutnî, senedde yer alan ravilerden Ahmed b. Muhammed es-Sicistânî'nin (ö. 312) "münkeru'l-hadîs" olduğunu söylemiştir. Zehebî, *Mîzânu 'l-İ'tidâl*, 1/131-132.

⁸³⁶ İbn Asâkir, *Dimaşk*, 18/125. *Muvatta*'da "إِنَّ مِنَ اللَّيِّانِ لَيْسَخْرًا" lafzıyla rivayet edilen hadisin (*el-Muvatta* ', Kelâm, 3/7.) hilafına "إن من الشعر حكمة" lafzıyla nakledilmiş bu hadisin senedinde yer alan Recâ b. Abdurrahîm el-Herevî münker hadisler nakletme cerh edilmiştir. Münker hadislerine örnek verilirken de yukarıdaki hadise işaret edilmiştir. İbn Hacer, *Lisânu 'l-Mîzân*, 3/466.

⁸³⁷ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/335. *Muvatta*'da belâğ sîgasıyla rivayet edilen hadisin (*el-Muvatta* ', Hüsni'l-huluk, 1/4.) bu müsned tariki hakkında Ebû Nuaym "Mâlik'ten garîbdir" demiştir. Senedde yer alan Abdullâh b. Muhammed b. Rebî'a el-Kudâmî'nin (ö. ?) İmam Mâlik adına uydurma hadisler aktardığı söylenmiştir. Zehebî, *Târîhu 'l-İslâm*, 5/102; *Mîzânu 'l-İ'tidâl*, 2/488.

⁸³⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/437. *Muvatta*'da mürsel olarak benzer lafızlarla rivayet edilen (*el-Muvatta* ', Cenâiz, 10/30.) bu hadis hakkında Hâkim, "isnadı sahihtir ancak (Buhârî ve Müslim) bu hadisi tahrir etmemiştir" demiştir. Ancak senedde yer alan Mes'ade b. Yesa' el-Basrî (ö. ?), bizzat Buhârî'nin aktardığına göre hadisleri terk edilmiş bir ravidir. İbn 'Adiy, *el-Kâmil*, 8/127.

17. أخبرنا أبو عبد الله الحافظ، أخبرنا أبو بكر أحمد بن سليمان الموصلي ببغداد، حدثنا علي بن حرب الموصلي، حدثنا عبد الرحمن بن يحيى المدني، حدثنا مالك بن أنس، عن سمي، مولى أبي بكر، عن أبي صالح، عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أفضل الدعاء دعاء يوم عرفة، وأفضل قولِي وقول الأنبياء قبلي لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك، وله الحمد، يحيي ويميت، بيده الخير، وهو على كل شيء قدير.⁸³⁹
18. حدثنا خلف بن قاسم حدثنا محمد بن عبد الله بن أحمد القاضي حدثنا أبي والعقيلي قالا أخبرنا محمد بن عبد الله بن بجير بن يسار حدثنا أبي حدثنا مالك عن ابن شهاب عن عروة عن عائشة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ليس المسكين الذي ترده اللقمة واللقمتان والتمرّة والتمرّتان ولكن المسكين الذي لا يسأل الناس ولا يعلم به فيتصدق عليه قيل يا رسول الله فما هؤلاء الذين يغشون بيوتنا قال أولئك الغنا قليل وما الغنا قال الذين لا يتطهرون من جنابة ولا يتوضئون لصلاة.⁸⁴⁰
19. أخبرني أبو الوليد الحسن بن محمد الدريندي، قال: أخبرنا محمد بن أبي بكر الحافظ ببخارى، قال: أخبرنا أبو الحسين أحمد بن محمد بن يوسف الأزدي، قال: حدثنا محمود بن إسحاق بن محمود الخزازي، قال: حدثني أبي، قال: حدثنا أبو محمد عبد الله بن عبد الرحمن من ولد أسامة بن زيد أصله مدني سكن بغداد، قال: حدثنا مالك بن أنس والعطاف بن خالد، عن نافع، عن ابن عمر، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يسجد على الحمرة.⁸⁴¹
20. قرأت في كتاب علي بن أحمد النعمي بخطه: حدثني القاضي أبو عبد الله الحسين بن أحمد بن سلمة الأسدي المالكي ببغداد، قال: حدثنا أبو الحسين أحمد بن عبد الله بن محمد الزيني البصري، بجيلاّن من كورة أسفيجاب قال: حدثنا الصديق بن سعيد الصوناخي بصوناخ من كورة أسفيجاب، قال: حدثنا محمد بن نصر المروزي المقيم، بسمرقند عن يحيى بن يحيى، عن مالك، عن نافع، عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: شفاعتي يوم القيامة لأهل الكبائر من أمّتي.⁸⁴²
21. حدثنا رزق الله بن موسى حدثنا إسماعيل بن داود المخراقي حدثنا مالك عن يحيى بن سعيد عن أنس قال: ما صليت خلف أحد أخف صلاة من رسول الله صلى الله عليه وسلم.⁸⁴³
22. أخبرنا عبد الله بن أحمد بن عبد الله الأصبهاني، قال: حدثنا محمد بن عبد الله بن إبراهيم الشافعي، قال: حدثنا عمرو بن بشر النيسابوري، قال: حدثنا مسلم بن الحكم أبو أيوب، قال: حدثنا إسماعيل بن داود عن مالك بن أنس، عن يحيى بن سعيد أنه سمع أنس بن مالك، قال: ما صليت خلف أحد بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم أشبه صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم من هذا الفتى، يعني: عمر بن عبد العزيز.⁸⁴⁴
23. أنبأنا أبو القاسم النسيب حدثنا أبو بكر الخطيب حدثني أبو صالح أحمد بن عبد الملك المؤذن النيسابوري وأنبأني أبو سعد بن أبي صالح عن أبيه أنا عبد الله بن يوسف بن محمد بن أحمد بن مخلد المروزي بمكة حدثنا عمران بن موسى القرشي بمصر حدثنا زهير بن عباد حدثني محمد بن أيوب الرقي عن مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال بينا النبي صلى الله عليه وسلم بفناء الكعبة إذا نزل عليه جبريل في صورة لم ينزل عليه في مثلها قط فقال السلام عليك يا محمد فقال له

⁸³⁹ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 5/500; İbn 'Asâkir, *Fadlu Yevmi 'Arafe*, 158. *Muvatta'da rivayet edilen tariklerin (el-Muva'tta', Kur'ân, 8/32; Hac, 80/246) hilafına nakledilen bu hadis hakkında Beyhakî "galattır ve Mâlik bu hadisi Muvatta'da mürsel rivayet etmiştir" demiştir. Hadisin senedinde yer alan Abdurrahmân b. Muhammed el-Uzrî'nin (ö. ?) sika ravilerden münker hadisler rivayet ettiği söylenmiş ve bu hadis onlara örnek gösterilmiştir. İbn 'Adiy, *el-Kâmil*, 5/472.*

⁸⁴⁰ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 5/297-299. İbn Abdülber, hadisin İmam Mâlik adına uydurulduğunu söylemektedir.

⁸⁴¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/206. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunan hadisi Mâlik'ten rivayet eden ravi Abdullâh b. Abdurrahmân el-Kelbî'nin (ö. ?) Mâlik'ten batıl hadisler naklettiği ve bu hususta yalanlandığı söylenmektedir. Onun hakkında "insanların en yalancısıdır" da denmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/453.

⁸⁴² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/520. Zehebî, hadisin bu senedle rivayetinin doğru olmadığını söylemektedir. *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/314.

⁸⁴³ Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr*, 12/335. Bu sened ve lafızlarla yalnızca Bezzâr'ın naklettiği hadiste metnin devamında müellif bu hadisin Mâlik'ten garîb olduğunu söylemiş, teferrüdün sebebini, hadisi Mâlik'ten rivayet eden İsmâ'il b. Dâvûd el-Mihrâkî (ö.?) olduğunu belirtmiştir. İsmail hakkında ise "münkeru'l-hadîs" denmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 1/248; İbn 'Adiy, *el-Kâmil*, 1/523. Hadis aynı zamanda farklı bir sened ve lafız farklarıyla Hatîb el-Bağdâdî tarafından da rivayet edilmiştir. *Târîhu Bağdâd*, 4/376. Bu senedde ise, hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdülmelik b. Bedîl el-Cezerî'nin (ö. ?) Mâlik'ten başka ravilerden birçok münker hadis rivayet ettiği söylenmiştir. *el-Kâmil*, 6/529.

⁸⁴⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/140. İmam Mâlik senediyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisi Mâlik'ten İsmâ'il b. Dâvûd el-Mihrâkî rivayet etmiştir. Ravi hakkında cerh bilgisi bir önceki hadisin dipnotunda verilmiştir.

- النبي صلى الله عليه وسلم وعليك السلام ورحمة الله وبركاته فقال يا محمد سيخرج من أمتك رجل يشفع فيشفعه الله عز وجل في عدد ربيعة ومضر فإن أدركته فسله الشفاعة لأمتك قال النبي صلى الله عليه وسلم حدثني يا جبريل ما اسمه وما صفته قال أما اسمه أويس القرني وأما صفته ونسبه فمن اليمن من مراد.⁸⁴⁵
24. حدثنا عبدان بن أحمد، ثنا إبراهيم بن محمد بن يوسف، ثنا محمد بن خالد، ثنا مالك بن أنس، عن أبي حازم، عن سهل بن سعد قال: مر رسول الله صلى الله عليه وسلم على صبيان وهم يلعبون بالتراب، فنهاهم بعض أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم، فقال: دعهم فإن التراب ربيع الصبيان.⁸⁴⁶
25. أخبرنا أصبغ بن عبد الله، قال: قال لنا أبو إسحاق محمد بن القاسم بن شعبان المالكي: وممن روى عن مالك من أهل الأندلس محمد بن عبد الله المظناطي، أجاز لي محمد بن عمر الأندلسي عنه، عن مالك، عن ربيعة، عن أنس، عن النبي من لم يعدني في ربيدي، لم أحب أن يعدني في عتي.⁸⁴⁷
26. حدثنا أبو حاتم محمد بن عبد الواحد بن محمد بن زكريا بن يحيى الرازي الخزازي قدم علينا من الحج في صفر سنة ست وثمانين وثلاث مائة نا محمد بن أحمد بن خرازة الأسدي نا محمد بن هشام الأموي، نا أحمد بن سليمان الخففتا نا مالك بن أنس عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: من قاد أعمى أربعين خطوة غفر الله له ما تقدم من ذنبه.⁸⁴⁸
27. أخبرني أبو القاسم الأزهري، ثنا محمد بن عبيد الله بن الشخير، ثنا أبو العباس محمد بن بيان بن مسلم الثقفي، المعروف بابن البخري في مجلس ابن أبي داود، وكان ثقة، أملئ علينا من أصله، ثنا الحسن بن عرفة، ثنا عبد الرحمن بن مهدي، عن مالك بن أنس، عن الزهري، عن أنس، قال: لما نزلت سورة التين على رسول الله صلى الله عليه وسلم فرح لها فرحاً شديداً حتى بان لنا شدة فرحه، فسألنا ابن عباس بعد ذلك عن تفسيرها، فقال: أما قول الله تعالى: {والتين: فبلاد الشام، {والزيتون: فبلاد فلسطين، {وطور سينين: فطور سيناء الذي كلم الله تعالى عليه موسى، {وهذا البلد الأمين: فبلد مكة، {لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم: محمد صلى الله عليه وسلم، {ثم رددناه أسفل سافلين: عبادة اللات والعزى {إلا الذين آمنوا وعملوا الصالحات: أبو بكر وعمر، {فلهم أجر غير ممنون: عثمان بن عفان {فما يكذبك بعد بالدين: علي بن أبي طالب، {أليس الله بأحكم الحاكمين: أن بعثك فيهم نبيا وجمعك على التقوى يا محمد.⁸⁴⁹
28. حدث سوار بن أحمد ثنا علي بن أحمد بن بشر الكسائي، ثنا أبو العباس الهيثم بن أحمد الزيداني ثنا ذو النون بن إبراهيم المصري، ثنا مالك بن أنس عن جعفر بن محمد عن أبيه عن جده قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا كان يوم القيامة ونصب الصراط على ظهراني جهنم، لا يجوزها ولا يقطعها إلا من كان معه جواز بولاية علي بن أبي طالب.⁸⁵⁰
29. أخبرنا أبو عبد الله الحافظ أنا أبو بكر بن أبي دارم الحافظ، بالكوفة ثنا أبو الحسين أحمد بن محمد بن المستلم ثنا مصعب بن عبد الله بن مصعب الزبيري، ثنا مالك بن أنس، عن هشام بن عروة، عن أبيه، عن عائشة، قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن الله تعالى يحب إذا عمل أحدكم عملاً أن يتقنه.⁸⁵¹
30. أخبرنا القاضي أبو العلاء محمد بن علي الواسطي، قال: حدثنا أبو الحسن علي بن عمر بن محمد الحري وأبو العباس الحسين بن محمد بن علي الحلبي، قالوا: حدثنا قاسم بن إبراهيم الملقبي قال: حدثنا لوين قال: حدثنا مالك بن أنس، عن نافع عن ابن عمر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من قرأ ثلث القرآن أعطي ثلث النبوة، ومن قرأ ثلثي القرآن أعطي ثلثي النبوة ومن قرأ القرآن كله أعطي النبوة كلها، ويقال له يوم القيامة: اقرأ وارقه بكل آية درجة، فيقرأ ويصعد درجة حتى ينجز ما معه من القرآن ثم يقال له: اقبض يقبض بيده، ثم يقال له: هل تدري ما يبدك؟ فإذا في يده اليمنى الخلد، وفي الأخرى النعيم.⁸⁵²
31. حدثنا عبد الله بن محمد بن عثمان الواسطي ثنا علي بن إبراهيم بن الهيثم ثنا علي بن الحسين بن الخواص ثنا عبد الله بن إبراهيم بن الهيثم الغفاري، ثنا مالك بن أنس والعمرى، عن نافع عن ابن عمر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من قضى لأخيه حاجة كنت واقفاً عند ميزانه فإن رجع وإلا شفعت له.⁸⁵³

⁸⁴⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 9/438; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/298. Hadis hakkında İbn Asâkir, bu senedden başka tarihinin bulunmadığını; İbn Hibbân ise bu senedin aslının olmadığını, ne Nâfi'nin böyle bir hadis rivayet ettiğini ne de Mâlik'in ondan aktardığını söylemiştir.

⁸⁴⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 6/140; Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 1/185; Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene*, 254. Sehâvî, Hatîb el-Bağdâdî'den naklen bu hadisin metninin aslı olmadığını söylemektedir.

⁸⁴⁷ İbnü'l-Farâdî, *Tarihu ulemai'l-Endelüs*, 2/5-6. Metnin devamında bu hadisin münker olduğu Mâlik'ten bunun dışında bir tarihinin bulunmadığını bildirmektedir.

⁸⁴⁸ Silefî, *el-Hâdî ve's-Selâsûn mine'l-Meşyehati'l-Bağdâdiyye*, 17. Yalnızca bu eserde bulunabilen hadisi Mâlik'ten rivayet eden Ahmed b. Süleymân el-Hiftânî (ö. ?) hakkında Dârekutnî, "metrûk kezzâb" demiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/453.

⁸⁴⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Telhisu'l-Muteşâbih*, 1/239; Vâhidî, *el-Vasît*, 4/526. Hadisin uydurma olduğu söylenmiştir. İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdû'ât*, 1/249.

⁸⁵⁰ Ebû Nuaym, *Ahbârü 'Isbahân*, 1/400. Hadisin uydurma olduğu söylenmiştir. İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdû'ât*, 1/399.

⁸⁵¹ Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 7/233. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ahmed b. Muhammed er-Râfizî'nin (ö. 357) kezzâb olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 1/139.

⁸⁵² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/454. Bu hadis, senedde yer alan Kâsım b. İbrâhîm el-Meletî'nin (ö. 323) Mâlik'ten rivayet ettiği batıl hadislere örnek olarak gösterilmiştir.

⁸⁵³ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/353. Ebû Nuaym bu hadisin Mâlik'ten garîb olduğunu ve teferrûde, senedde yer alan Abdullâh b. İbrâhîm el-Ğıfârî'nin (ö. 281-290) sebep olduğunu söylemektedir. Abdullâh b. İbrâhîm el-Ğıfârî'nin

32. حدثنا أحمد نا أبو بكر أحمد بن محمد الجمحي، نا أبو مصعب الزهري عن مالك بن أنس عن محمد بن شهاب عن عروة بن الزبير؛ قال: حدثني عائشة رضي الله عنها؛ قالت: خطبنا رسول الله صلى الله عليه وسلم على ناقته الجداء وليست العضباء، فقال: أيها الناس! كأن الموت فيها على غيرنا كتب وكان الحق فيها على غيرنا وجب وكان الذين نشيع من الأموات سفر عما قليل إلينا راجعون نبوتهم أجدائهم وتأكل تراثهم كأننا مخلصون بعدهم، قد نسينا كل واعظة وأما كل جائحة طوي لمن شغله عييه عن عيوب الناس وأنفق من مال اكتسبه من غير معصية، وخالط أهل الذل والمسكنة وقارب أهل الفقه والحكمة، ووسعته السنة، ولم يعد إلى بدعة.⁸⁵⁴

33. حدثنا عبد الله بن محمد بن جعفر ثنا علي بن رستم ثنا الهيثم بن خالد ثنا موسى بن محمد الموقري، ثنا مالك بن عبد الله بن دينار، عن ابن عمر، قال: قيل: يا رسول الله أي العباد أحب إلى الله؟ قال: أنفع الناس للناس قيل: فأبي العمل أفضل؟ قال: إدخال السرور على قلب المؤمن قيل: وما سرور المؤمن؟ قال: إشباع جوعته وتنقيس كربته، وقضاء دينه ومن مشى مع أخيه في حاجته كان كصيام شهر واعتكافه ومن مشى مع مظلوم يعينه ثبت الله قدميه يوم تزل الأقدام ومن كف غضبه ستر الله عورته وإن الخلق السيئ يفسد الأعمال كما يفسد الخل العسل.⁸⁵⁵

34. وأخبرنا أحمد بن عبد الله، نا مسلمة بن القاسم حدثنا يعقوب بن إسحاق بن إبراهيم بن يزيد بن حجر العسقلاني بعسقلان قال: حدثنا أبو أحمد حميد بن مخلد بن زنجويه ثنا يحيى بن عبد الله بن بكير قال: حدثنا مالك بن أنس، عن نافع مولى ابن عمر عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من حفظ على أمي أربعين حديثا من السنة حتى يؤديها إليهم كنت له شفيعا أو شهيدا يوم القيامة.⁸⁵⁶

35. أخبرنا محمد حدثنا علي بن عمر حدثنا أحمد بن محمد بن سعيد حدثنا أحمد بن محمد بن يحيى الخازمي حدثنا عبد الملك ابن بديل حدثنا مالك عن الزهري عن أبي سلمة عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا يورد ممرض على مصح.⁸⁵⁷

36. أخبرنا القاضي أبو زرعة روح بن محمد بن أحمد الرازي، قال: حدثنا أبو زرعة أحمد بن الحسين الرازي الحافظ وكتبه لي بخطه وأخبرنا علي بن أبي علي المعدل قال: أخبرنا أبو زرعة الرازي قال: حدثنا أبو عبد الله محمد بن الحسن بن إسماعيل الأنباري بمصر قال: حدثني أبو كامل شجاع بن أسلم الحاسب، قال: حدثني أبو بكر بن مقاتل صاحب محمد بن الحسن الفقيه، قال: حدثني مالك بن أنس، عن نافع، عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن الرجل يصوم ويصلي ويحج ويعتمر فإذا كان يوم القيامة أعطى بقدر عقله.⁸⁵⁸

37. أبنا أبو محمد السنجي بقرآني عليه أبنا أبو القاسم إسماعيل بن محمد الزاهري ثنا أبو مسلم غالب بن علي بن محمد الرازي الصوفي، بدندانقان أبنا أبو الحسن علي بن أحمد بن صالح بن حماد المقرئ، ثنا جعفر بن عامر بن أبي الليث الصغدني ثنا أحمد بن عمار بن نصير أبو العباس الشامي حدثنا مالك، عن نافع، عن ابن عمر رضي الله عنهما عن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: الفقر أزين بالمؤمن من العذار الحسن على خد الفرس.⁸⁵⁹

ise hadislerinin münker olduğu; dahası hadis uyduran bir ravi olduğu bildirilmektedir. Kendisinden hadis uydurduğu kişiler arasında İmam Mâlik de mevcuttur. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/388-389.

⁸⁵⁴ Dîneverî, *el-Mucâlese*, 4/108. Hadis, Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilmiştir. Eserin müellifi Ahmed b. Mervân ed-Dîneverî'nin (ö. 333) hadis uyduran biri olduğu söylenmektedir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 3/466. Ayrıca bu hadisin Mâlik dışından bir tarikini eserinde zikreden İbnü'l-Cevzî, "Bu hadis Resûlullah'tan (s.a.v.) hiçbir şekilde sahih değildir" demektedir. *el-Mevdû'ât*, 1/399.

⁸⁵⁵ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/353. Ebû Nuaym bu hadisin Mâlik'ten garib olduğunu söylemektedir. Senedde yer alan Mûsâ b. Muhammed el-Makdisî (ö. ?) hakkında Dârekutnî "metrûk" derken, İbn Hibbân onun hadis uyduran birisi olduğunu söylemiştir.

⁸⁵⁶ İbn Abdülber, *Câmi'u beyâni'l-ilm*, 1/193. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin devamında İbn Abdülber, "bu hadis Mâlik'ten mahfûz değildir ve ona isnad eden hata etmiş olur" demiştir. Hadisin senedinde yer alan Ya'kûb b. İshâk el-Askalânî'nin (ö. 321) kezzâb olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 4/449.

⁸⁵⁷ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 24/189. Hadis, Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilmiştir. İbn Abdülber metnin devamında, hadisi Mâlik'ten rivayet etmekle teferrüd eden Abdülmelik b. Bedîl'in zayıf bir ravi olduğunu aktarmıştır. İlgili ravi hakkındaki cerh bilgisi 21. no'lu hadisin dipnotunda açıklanmıştır.

⁸⁵⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 2/600. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis hakkında Hatîb, rivayeti aktardıktan sonra, "bu hadis Mâlik'ten sabit değildir. (Senedde bulunan) Şucâa' b. Eslem (ö. ?) ve Ebû Bekr b. Mukâtil (ö. ?) meçhul ravilerdir" demiştir. Zehebî ise Ebû Bekr hakkında, "Mâlik'ten gelen uydurma hadisleri vardır. Ya ondan ya da arkadaşı Şucâa'dan kaynaklanmaktadır" demektedir, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 4/499.

⁸⁵⁹ Sem'ânî, *el-Muntehab*, 662. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin ravilerinden Ca'fer b. Ammâr el-Bağdâdî'nin (ö. ?) yine senedde hadisi kendisinden rivayet ettiği Ahmed b. Ammâr es-Sülemî'den (ö.?) batıl hadisler aktardığı söylenmiştir. İmam Mâlik tarikli (farklı) bir hadis de buna örnek gösterilmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 1/412.

38. أخبرنا أبو الحسن علي بن عبد الملك بن علي الوراقى بأمر أنا أبي عبد الملك بن علي بن حيان أنا أبو علي عبد الرحمن بن محمد بن فضالة الحافظ بالري أنا عبد الله بن محمد بن عبيد الحلواني ثنا سليمان بن أحمد بن يحيى ثنا عمرو بن أحمد بن بديل ثنا عبد الملك بن قريب الأصمعي ثنا مالك بن أنس عن سمي عن أبي صالح عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم نظفوا أفواهكم فإنها طرق القرآن.⁸⁶⁰
39. حدثنا محمد بن الحسن بن علي اليقطيني ثنا الحسن بن أحمد بن قنبل الأنطاكي ثنا صالح بن زياد السوسي، ثنا أحمد بن يعقوب صحبنا في طريق مكة سنة خمس ومائتين ثنا خالد بن إسماعيل الأنصاري، ثنا مالك بن أنس، عن حميد عن أنس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم شهد إملاك رجل أو امرأة من الأنصار فقال: أين شاهدكم؟ قالوا: يا رسول الله، وما شاهدنا؟ قال: الدف فأثروا به، قال: اضربوا على رأس صاحبكم ثم جاءوا بأطباقهم فثروها، فهاب القوم أن يتناولوا فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ما أزين الحلم ما لكم لا تتناولوا؟ قالوا: يا رسول الله ألم تنه عن النهبة قال: نهيتمكم عن النهبة في العساكر، فأما في هذا وأشباهه فلا.⁸⁶¹
40. حدثنا سليمان بن أحمد، ثنا عمرو بن أبي الطاهر المصري ثنا عبد المنعم بن بشير الأنصاري ثنا مالك عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من سمع النداء، فقال مثل ما يقول: غفر الله له الذنوب.⁸⁶²
41. فأخبرناه أبو بكر محمد بن المؤمل الأنباري قال: أنا أبو الحسن علي بن عمر بن أحمد الحافظ الدارقطني قال: حدثنا أحمد بن جعفر الخياش المصري قال: نا أحمد بن محمد بن الحجاج بن رشد بن قال: نا يحيى بن سليمان بن مسلم الجعفي قال: نا عبد الله بن إدريس قال: سمعت محمد بن إسحاق ومالكاً يذكران عن ابن شهاب عن سهل بن سعد الساعدي فذكر حديث اللعان هذا بطوله، وزاد فيه: فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: قد أنزل الله عز وجل فيكما قرآنا وتلا ما أنزل الله عز وجل في ذلك، ولأعن رسول الله صلى الله عليه وسلم بينهما بعد صلاة العصر، فلما لأعن رسول الله صلى الله عليه وسلم بينهما قال يا رسول الله: ظلمتها إن أمسكتها فهي الطلاق فهي الطلاق، قال ابن شهاب: فمضت السنة أنهما إذا تلاعنا لم يجتمعا أبدا.⁸⁶³
42. حدثنا محمد بن الحسن، نا محمد بن خلف، نا حبيب، ثنا مالك بن أنس، عن نافع، عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من كان مؤمنا بالله واليوم الآخر فلا يدخل الحمام إلا بمئزر.⁸⁶⁴
43. نا عبد الملك بن الحميد الميموني، نا سعيد بن داود الزبيري، نا مالك بن أنس، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة: قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لله عز وجل أفرح بتوبة أحدكم منه بضالته إذا وجدها.⁸⁶⁵
44. أخبرنا إسماعيل بن داود بن وردان بمصر قال حدثنا زكريا بن يحيى الوفاي حدثنا بن وهب عن مالك عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة عن الرسول صلى الله عليه وسلم عن الله جل وعلا قال إذا هم عبيدي بسية فلم يعملها فأكتبوها له حسنة فإن عملها فأكتبوها له سية فإن تاب منها فامحوها عنه وإذا هم عبيدي بحسنة فلم يعملها فأكتبوها له حسنة فإن عملها فأكتبوها له بعشرة أمثالها إلى سبع مائة ضعف.⁸⁶⁶
45. أخبرنا أبو نصر أحمد بن محمد الدارمي وأبو جعفر محمد بن علي بن محمد الطبري وأبو النضر عبد الرحمن بن عبد الجبار بن عثمان الفامي وأبو الفتح محمد بن الموفق بن محمد الجرجاني ومحمد بن علي بن نصر الحمادي من ولد حماد بن زيد وأبو المظفر عبد الفاطر بن عبد الرحيم بن عبد الله بن أبي بكر قالوا أنبأنا نجيب بن ميمون بن علي الواسطي أنبأنا أبو علي منصور بن عبد الله بن خالد الذهلي حدثنا أبو بكر محمد بن إسحاق بن يعقوب بن إبراهيم الدمشقي ببخارى

⁸⁶⁰ Silefî, *Mu'cemu's-Sefer*, 266. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilmiştir. Senedde yer alan Süleymân b. Ahmed el-Meletî (ö. ?) hakkında kezzâb denmektedir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 4/124.

⁸⁶¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/353. İmam Mâlik'ten yalnızca bu tarikle bulunabilen hadis hakkında Ebû Nuaym, "Mâlik'ten garîbdir" demiştir. İbnü'l-Cevzî bu hadis sahih olmadığını, ravilerinden Hâlid b. İsmâ'il el-Mahzûmî'nin (ö. ?) hadis uyduran bir ravi olduğunu söylemektedir. *el-Mevdû'ât*, 1/399. Aynı ravi hakkında sika raviler adına hadis uydurduğu da söylenmektedir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 1/412.

⁸⁶² Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/351. İmam Mâlik'ten yalnızca bu tarikle bulunabilen hadis hakkında Ebû Nuaym, "Mâlik'ten garîbdir Abdülmün'im dışında kimseden bu hadisi yazmadık" demiştir. Abdülmün'im b. Beşîr el-Ensârî (ö. ?) hakkında Mâlik'ten ve İbn Ömer'den uydurma hadisler rivayet ettiği söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 5/281.

⁸⁶³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl li'l-Vasl*, 1/317-318. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin ravilerinden Ahmed b. Muhammed b. Haccâc el-Mısıri'nin kezzâb olduğu söylenmiştir. (ö. 292) İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 1/594.

⁸⁶⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsaf*, 6/378. Taberânî, "bu hadisi Mâlik'ten, Habîb b. Ebî Habîb'den başka rivayet eden olmamıştır demektedir. Habîb hakkındaki cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁸⁶⁵ Dîneverî, *el-Mucâlese*, 7/243. Hadis, Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilmiştir. Eserin müellifi Dîneverî hakkındaki cerh bilgisi daha önce verilmiştir.

⁸⁶⁶ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 2/105. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Zekeriyâ b. Yahyâ el-Mısıri'nin (ö. 254) hadis uyduran yalancı birisi olduğu söylenmektedir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 1/412.

- حدثنا عبد الله بن جعفر بن محمد بن إسحاق حدثنا موسى بن يعقوب البصري حدثنا عبد الرحيم بن سليمان حدثنا عبد الله بن داود عن مالك بن انس عن عبيد الله بن عمر عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اتقوا في الضعيفين المملوك والمرأة.⁸⁶⁷
46. روى عنه ابنه محمد عن مالك بن أنس أحاديث منكورة الحمل فيها على ابنه، فمنها ما: أخبرنا علي بن محمد بن عبد الله المعدل، أنا علي بن محمد بن أحمد المصري ثنا محمد بن عبد الرحمن بن بجر، ثنا أبي ثنا مالك بن أنس، أملاه علي سنة سبع وسبعين، عن ابن شهاب عن عروة عن عائشة رضي الله عنها أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: إذا اشتكى المؤمن أخلصه ذلك كما يخلص الكير خبث الحديد.⁸⁶⁸
47. أخبرني أبو سعد الماليني قراءة، قال: أخبرنا محمد بن أحمد بن محمد بن محمد بن جعفر البغدادي بحلب إملاء من كتابه قال: حدثنا مجاهد بن موسى قال: حدثنا معن بن عيسى قال: حدثنا مالك عن نافع، عن ابن عمر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا جاء أحدكم إلى مجلس فأوسع له، فليجلس فإنها كرامة أكرمها الله بها وأخوه المسلم، فإن لم يوسع له فليظنر أوسع موضع فليجلس فيه.⁸⁶⁹
48. أخبرنا أبو الفتح محمد بن إسماعيل الفرغاني أبنا الحاكم أبو عبد الله محمد بن عبد الله الحافظ ثنا أبو محمد الحسن بن محمد بن إسحاق الأزهرى ثنا أحمد بن خليل القومسي ثنا نوح بن حبيب ثنا ابن مسلمة، عن مالك عن نافع، عن ابن عمر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: خيار أمتي علماؤها، وخيار علمائها حلماتها، إلا وإن الله يغفر للعالم الرحيم أربعين ذنبا قبل أن يغفر للجاهل البذيء ذنبا واحدا وإن العالم الرحيم يجيء يوم القيامة ونوره قد أضاء، فيسير فيه كما يسير الكوكب الدري.⁸⁷⁰
49. أخبرنا أبو القاسم المطهر بن بجر العدل بلقباذ قال: أنا أبو عبد الله محمد بن عبد الله الحافظ قال: نا أبو علي الحسين بن محمد الصفار بمرو نا محمد بن عمران المروزي قال: نا صخر بن محمد المروزي قال: أنا مالك بن أنس عن زيد بن أسلم عن أنس قال: لما قدم النبي صلى الله عليه وسلم أهدت إليه نساء الأنصار كل ما قدروا عليه ولم يكن عند أم سليم شيء فأتت نبي الله صلى الله عليه وسلم فقالت: يا نبي الله إن نساء الأنصار أتفننك بكل ما قدرن عليه ولم يكن عندي شيء أتفننك به فهذا ابني قد أهديته لك. فقال: قد قبلته منك يا أم سليم على أن لا يظهر من سري شيئا. فقالت: يفعل ذلك. وقد فعلت ذلك فما زلت أخدمه عشر سنين إلى أن قبض صلى الله عليه وسلم.⁸⁷¹
50. أخبرنا محمد بن منصور التستري أبنا أبو سهل محمود بن عمر بن جعفر العكبري ثنا عمر بن محمد بن حفصة أبو حفص الخطيب ثنا محمد بن معاذ بن المستهل بحلب، ثني القعني عن مالك، عن نافع عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن الحسد يأكل الحسنات كما تأكل النار الحطب.⁸⁷²
51. وأخبرني الوليد بن صالح عن الواقدي عن مالك بن أنس عن الزهري أن رسول الله صلى الله عليه وسلم دعا لسعد بن أبي وقاص فقال: اللهم استجب دعوته وسدد رميته.⁸⁷³
52. أخبرنا محمد حدثنا علي بن عمر الحافظ حدثنا علي بن محمد بن أحمد المصري حدثنا محمد بن عبد الرحمن بن بجر حدثنا أبي حدثنا مالك عن ابن شهاب عن أبي سلمة بن عبد الرحمن عن معاوية بن الحكم أنه قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول تحادوا فإنه يضاعف الود ويذهب بغوائل الصدر.⁸⁷⁴
53. حدثنا الإمام أبو بكر بن إسحاق قال: أخبرنا محمد بن محمد بن حيان التمار قال: ثنا أبو الوليد الطيالسي قال: ثنا مالك بن أنس عن ابن شهاب عن عروة عن عائشة قالت: ما عاب رسول الله صلى الله عليه وسلم طعاما قط، إن اشتهاه أكله، وإلا تركه.⁸⁷⁵

⁸⁶⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 52/38. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Mansûr b. Abdullâh ez-Zühli'nin (ö. ?) münker hadisler rivayet ettiği ve ayrıca kezzâb olduğu söylenmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/84-85.

⁸⁶⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Telhîsu'l-Muteşâbih*, 1/44. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Abdurrahmân el-Kelâî'nin (ö. 292) kezzâb olduğu ve babası aracılığıyla Mâlik'ten batıl haberler rivayet ettiği söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 7/279.

⁸⁶⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/503. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis, senedde yer alan Muhammed b. Ahmed el-Cürcânî el-Müfid'in (ö. 378) Muhammed b. Ca'fer el-Bağdâdî'den (ö. ?) rivayet ettiği uydurma rivayetlere örnek olarak verilmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 3/501.

⁸⁷⁰ Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 2/241. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ahmed b. Halîl el-Kureşî'nin (ö. ?) mülakki olup olmadığı herkesten yalan haberler aktardığı söylenmiştir. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/480.

⁸⁷¹ Makdisî, *Safvetü't-tasavvuf*, 137. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Sahr b. Muhammed el-Hâcibî'nin (ö. ?) kezzâb olduğu ve sika ravilerden batıl haberler aktardığı söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 2/308.

⁸⁷² Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 2/136. Hadisin Mâlik senediyle batıl olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 3/222.

⁸⁷³ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 10/14. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin (ö. 207) kezzâb ve vaddâ' olduğu söylenmiştir. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 10/290.

⁸⁷⁴ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 21/18. İbn Abdülber bu hadisin Mâlik'ten aslı olmadığını, teferrüde sebep olan ravinin, hadisi babasından rivayet eden Muhammed b. Abdurrahmân el-Kelâî olduğunu söylemektedir. Mezkûr ravinin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

54. حدثنا نافع بن محمد بن أبي عوانة أبو النضر، ثنا جدي أبو عوانة الإسفراييني، ثنا علي بن يزيد بن منجج، ثنا عمر بن أيوب، ثنا ضمرة عن مالك بن أنس، عن ربيعة بن أبي عبد الرحمن عن أنس بن مالك، قال: نظر النبي صلى الله عليه وسلم إلى ابنه إبراهيم وهو في حجره يموت ففاضت عيناه فقال له عبد الرحمن: أتبكي يا رسول الله وقد نهيتهما عن البكاء؟ فقال: إني لم أتحكم عن هذا، إن هذا رحمة، من لا يرحم لا يرحم.⁸⁷⁶
55. وبه (نا عبد الملك بن الحميد الميموني، نا سعيد بن داود الزنبري، نا مالك بن أنس، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة) قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الناس تبع لقریش في هذا الشأن؛ فمسلمهم تبع لمسلمهم، وكافرهم تبع لكافرهم.⁸⁷⁷
56. وبه (نا عبد الملك بن الحميد الميموني، نا سعيد بن داود الزنبري، نا مالك بن أنس، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة) قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: تجد الناس معادن، خيارهم في الإسلام خيرهم في الجاهلية إذا فقهوا.⁸⁷⁸
57. وبه (نا عبد الملك بن الحميد الميموني، نا سعيد بن داود الزنبري، نا مالك بن أنس، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة) قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: خير نساء ركن الإبل صالح نساء قریش، أحناه على ولد في صغر، وأرعاه على زوج في ذات يده.⁸⁷⁹
58. وبه (نا عبد الملك بن الحميد الميموني، نا سعيد بن داود الزنبري، نا مالك بن أنس، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: اللهم أنج عياش بن أبي ربيعة، اللهم أنج سلمة بن هشام اللهم أنج الوليد بن الوليد اللهم أنج المستضعفين من المؤمنين قال: لا أدري بأيهم بدأ اللهم اشد وطأتك على مضر اللهم اجعلها عليهم سنين كسني يوسف.⁸⁸⁰
59. أخبرني، أحمد بن شعيب قال: أخبرني سعيد بن الحكم المنجي قال حدثنا عمار بن مطر أبو عثمان الصغار قال حدثنا مالك، عن نافع عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا جاءكم من ترضون دينه (وخلقه فأذكوه، إلا تفعلوا ذلك تكن فتنة).⁸⁸¹
60. حدثنا عثمان، ثنا محمد بن يونس بن موسى ثنا روح بن عبادة أبو محمد، ثنا مالك بن أنس عن حميد الطويل، عن أنس، قال: كنا نصوم مع النبي صلى الله عليه وسلم في السفر فيصوم بعضنا ويفطر بعضنا لا يأمر مفطرنا أن يصوم، ولا الصائم أن يفطر.⁸⁸²
61. حدثنا أبو علي محمد بن أحمد بن الصواف قال: حدثنا عبد الله بن أحمد بن حنبل، قال: حدثني أبي، قال: حدثنا عبد الرزاق، عن مالك أو معمر قال عبد الواحد أنا أشك عن الزهري عن أنس، أن أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم اختلفوا في فتح مكة أكان صلحا أو عنوة؟ فسألوا عن ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: كان عنوة.⁸⁸³
62. أخبرنا أبو الفتح قطيط، قال: حدثنا عمر بن ثابت بن القاسم أبو القاسم الحنبلي يلقب بكثة ببغداد، قال: حدثنا محمد بن فارس الصوفي، قال: حدثنا سلام بن ناهض المقدسي قال: حدثنا محمد بن القاسم الطالقاني، قال: حدثنا أبو مقاتل السمرقندي، قال: حدثنا مالك، عن محمد بن عمرو، عن أبي سلمة، عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن الميت ليسمع خفق نعالهم إذا ولوا مدبرين.⁸⁸⁴

⁸⁷⁵ Hâkim, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*, 59. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin devamında Hâkim, "bu hadis Mâlik isnadıyla batıldır" demiştir.

⁸⁷⁶ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/341. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ömer b. Eyyûb el-Ğîfârî'nin (ö. ?) hadis uydurduğu ve Mâlik'ten münker hadisler rivayet ettiği söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 7/71.

⁸⁷⁷ Dîneverî, *el-Mucâlese*, 7/247. (Senedde parantez içinde verilen kısım tarafımızca tespit edilmiştir). Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisi eserinde rivayet eden Dîneverî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁸⁷⁸ Dîneverî, *el-Mucâlese*, 7/248. (Senedde parantez içinde verilen kısım tarafımızca tespit edilmiştir). Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisi eserinde rivayet eden Dîneverî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁸⁷⁹ Dîneverî, *el-Mucâlese*, 7/249. (Senedde parantez içinde verilen kısım tarafımızca tespit edilmiştir). Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisi eserinde rivayet eden Dîneverî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁸⁸⁰ Dîneverî, *el-Mucâlese*, 7/251. (Senedde parantez içinde verilen kısım tarafımızca tespit edilmiştir). Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisi eserinde rivayet eden Dîneverî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir. Hadis aynı zamanda Süveyd el-Haddesânî'nin *Muvatta* rivayet nüshasında daha kısa bir metin ve senedle rivayet edilmektedir. *el-Muvatta* (Süveyd el-Haddesânî), 1/175.

⁸⁸¹ Dûlâbî, *el-Kunâ ve'l-'Esmâ*, 2/717. (Hadisin parantez içinde verilen devamı aynı eserin farklı bir yerinde rivayet edilmiştir, 1/70.) Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin devamında bu rivayetin yalan (كذب) olduğu söylenmiştir.

⁸⁸² Ne'âlî, *Cuz'un min Hadîsi en-Ne'âlî*, 9. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Yûnus el-Kudeymî (ö. 286) hakkında İbn Hibbân, "belki binden fazla hadis uydurmuştur" demektedir. Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 4/74.

⁸⁸³ Hafîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/233. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis, senedinde yer alan Abdülazîz b. Hâris el-Hanbelî'nin (ö. 371) uydurduğu hadisler örnek olarak gösterilmiştir.

63. أخبرنا أبو الفتح عبد الكريم بن عبد الملك بن علي الوراقى بأمر أنا أبي أبو القاسم عبد الملك بن علي بن حيان المالكي أنا أبو علي عبد الرحمن بن محمد بن فضالة الحافظ بالري أنا عبد الله بن محمد بن عبيد الحلواني ثنا سليمان بن أحمد بن يحيى ثنا عمرو بن أحمد بن بديل ثنا عبد الملك بن قريش الأصمعي ثنا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم السواك مطهرة للفم مرضاة للرب عز وجل.⁸⁸⁵
64. أنبأنا أبو القاسم النسيب وحدثننا أبو البركات الفقيه عنه نا أبو بكر الخطيب أنا أبو القاسم رضوان بن محمد بن الحسن الدينوري بما أنا أبو عبد الله الحسين بن جعفر بن محمد الجرجاني نا أبو بكر محمد بن أحمد بن المسور البزاز بمصر نا محمد بن عبد الرحمن بن بجر بن ريسان نا إسحاق بن محمد البيروقي نا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال قلت يا رسول الله أرسل وأتوكل فقال قيد وتوكل.⁸⁸⁶
65. حدثنا أحمد بن محمد بن الحجاج بن رشدين بن سعد المصري قال: نا إبراهيم بن حماد بن أبي حازم المدني قال: نا مالك بن أنس، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: خمسة لا جمعة عليهم: المرأة، والمسافر، والعبد، والصبي، وأهل البادية.⁸⁸⁷
66. أخبرنا أبو الحسن الدينوري حدثنا أبو الحسن بن القزويني قال قرأت على يوسف بن عمر حدثكم محمد بن أحمد بن الحسن نا أحمد بن المغلس قال سمعت أبا نصر بشرا يقول وقد قال له رجل يا أبا نصر ما أشد حب الناس لك فغلظ عليه ذلك ثم قال ولك عافاك الله قال وكيف قال دع لهم ما في أيديهم فذكرت لأبي نصر فقلت حدثنا إسماعيل بن عبد الله بن أبي أويس حدثنا مالك عن نافع عن ابن عمر قال أتى رجل للنبي صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله دلني عن عمل إذا عملته أحبني الله من السماء وأحبنى الناس من الأرض قال فقال له النبي صلى الله عليه وسلم ازهد في الدنيا يحبك الله وازهد فيما في أيدي الناس يحبك الناس فرأيت أبا نصر قد فرح به إذ وافق قوله سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم.⁸⁸⁸
67. أخبرنا محمد قال: حدثنا أحمد بن محمد قال: حدثنا يحيى بن زكريا بن شيبان قال: حدثنا عبد الله بن إبراهيم الغفاري قال: حدثنا مالك بن أنس والمنكدر بن محمد، عن محمد بن المنكدر، عن جابر قال: ما سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم شيئا قط فقال: لا.⁸⁸⁹
68. حدثنا أبو نصر محمد بن أحمد النيسابوري ببغداد، ثنا محمد بن المسيب الأرقماني، ثنا إسحاق بن وهب، ثنا عبد الله بن وهب، ثنا مالك، عن نافع، عن ابن عمر، قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: ألا أدلكم على أشرف أمتي؟ قالوا: بلى يا رسول الله، قال: من طال عمره وحسن عمله ورجي خيره وأمن شره، ألا أدلكم على شرار أمتي؟ قالوا: نعم، قال: من طال عمره وساء عمله وأيس من خيره ولم يؤمن شره.⁸⁹⁰
69. أخبرنا أبو علي الحسن بن علي بن شعبان، قال: حدثنا أحمد بن مروان، قال: حدثنا أبو الفضل عباس بن محمد الدوري، قال: حدثنا قراد أبو نوح، قال: سمعت مالك بن أنس، يقول: أهل المدينة يكرمون ويبرون ولا يروعون ولا يظلمون ولا يخافون إكراما لرسول الله صلى الله عليه وسلم. قال مالك: ولقد وقف القراظ على يزيد بن عبد الملك، وقال: أنت يزيد؟ قال: نعم، قال: ما أشبهك بأبيك، سمعت أبا هريرة، يقول: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم، يقول: من أراد أهل المدينة بسوء أذابه الله كما يذوب الملح في الماء. فقال يزيد: أمتون هذا؟ فقالوا: ما هو بمتون ولكن هو رجل صالح جلس لأبي هريرة.⁸⁹¹

⁸⁸⁴ Hafîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/141. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisi Mâlik'ten rivayet eden Hafs b. Müslim el-Fezârî (ö. 208) ve ondan da rivayet eden Muhammed b. Kâsım et-Tâlkânî'nin (ö. 310) hadis uyduran raviler oldukları söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 1/557-558, 4/11.

⁸⁸⁵ Silefî, *Mu'cemu's-Sefer*, 191-192. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Süleymân b. Ahmed el-Meletî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmişti.

⁸⁸⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, 8/279. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin devamında müellif, bu hadisin Mâlik'ten mahfûz olmadığını ve ravilerinden (Muhammed b. Abdurrahmân) İbn Rîsân'ın (ö. ?) metrûk olduğunu söylemektedir. Ravinin aynı zamanda kezzâb olduğunu söyleyen münekkitler mevcuttur. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 3/621.

⁸⁸⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsaf*, 1/28. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin devamında müellif, bu hadisi İbrâhim b. Hammâd İbn Ebî Hâzım (ö. ?) dışında Mâlik'ten rivayet eden kimsenin bulunmadığını söylemiştir. İbrâhim b. Hammâd hakkında ise Dârekutnî "zayıftır" demiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 1/28. Ayrıca hadisi İbrâhim'den rivayet eden Ahmed b. Muhammed b. Haccâc el-Mısri'nin kezzâb bir ravi olduğundan daha önce bahsedilmişti.

⁸⁸⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, 10/199-200. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ahmed b. Muğallis'in (ö. ?) hadis uyduran bir ravi olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 1/140.

⁸⁸⁹ İbn Ehî Mîmî, *Fevâidu İbn Ehî Mîmî*, 163. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Abdullâh b. İbrâhim el-Ğifârî'nin (ö. 281-290) hadis uydurduğu ve münker hadisler rivayet ettiği söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 2/388.

⁸⁹⁰ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/353. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan İshâk b. Vehb et-Tuhurmûsî (ö. 259) kezzâb bir ravi olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 2/82.

⁸⁹¹ Cevherî, *Müsned*, 96-97. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ahmed b. Mervân ed-Dîneverî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmişti.

70. حدثنا سليمان بن أحمد، ثنا عبيد الله بن محمد الغمري، ثنا أبو مصعب، ثنا مالك، عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ما من مسلم سلم علي في شرق ولا غرب إلا أنا وملائكة ربي نرد عليه السلام فقال له قائل: يا رسول الله فما بال أهل المدينة؟ فقال له: وما يقال لكرم في جبرته وجيرانه إنه مما أمر الله به حفظ الجوار وحفظ الجيران.⁸⁹²
71. حدثنا أبو حامد أحمد بن محمد بن رسته الصوفي، ثنا محمد بن يعقوب بن سفيان بن معاوية ثنا عبد الرحمن بن سعيد البرزندي ثنا أبو الحسن سهل بن صقير الخلاطي ثنا إسماعيل بن يحيى بن عبيد الله بن أبي مليكة، ثنا مالك بن أنس، عن صفوان بن سليم عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الغيبة تنقض الوضوء والصلاة.⁸⁹³
72. حدثنا أبو علي الحسين بن يوسف بن يعقوب المصري، نا جامع بن سودة نا أحمد بن الحسين، نا عبد الملك بن الحكم عن مالك بن أنس عن نافع، عن ابن عمر عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال: آخر من يدخل الجنة رجل من جهينة، فيقول أهل الجنة: عند جهينة الخبر اليقين، سلوه هل بقي من الخلائق أحد.⁸⁹⁴
73. أخبرنا الشيخ أبو الحسين الطيوري قراءة عليه في ربيع الآخر سنة أربع وتسعين وبقرائه عليه بعد ذلك، في ذي الحجة سنة ست وتسعين وأربع مائة أنا أبو محمد الخلال الحافظ نا أبو الحسن علي بن عمر الدارقطني الحافظ أنا سألته فحدثني نا محمد بن علي بن إسماعيل الأبلبي نا يحيى بن محمد بن حنیش نا سليمان بن إبراهيم بن زرعة القيرواني نا عبد الرحمن بن أشرس نا مالك بن أنس، عن جعفر بن محمد عن أبيه عن جابر قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم: من أكل طعاما، وذو عين ينظر إليه فلم يطعمه أصابه داء يقال له النفس.⁸⁹⁵
74. حدثنا أبو عبد الله محمد بن القاسم المحاربي نا عباد بن يعقوب نا سعيد بن عمرو العنزي ابن أخت مندل بن علي عن مسعدة بن صدقة، عن مالك بن أنس عن ربيعة عن القاسم بن محمد عن عائشة، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: من حبس عن فرس غاز خرج من ذنوبه كيوم ولدته أمه.⁸⁹⁶
75. حدث عن يحيى بن عبد الله بن بكير روى عنه عبد الرحمن بن أبي قرصافة العسقلاني كتب إلي أبو البركات طلحة بن أحمد بن بادي العاقولي أنا هناد بن إبراهيم بن محمد النسفي أنا أبو سعد سعد بن محمد بن القاسم الحافظ نا مكى نا عبد الله بن عدي الحافظ نا عبد الرحمن بن أبي قرصافة نا محمد بن مكرم الدمشقي نا يحيى بن عبد الله ابن بكير قال سمعت مالك بن أنس يقول دعاني المأمون فدخلت عليه واجلس غاص بأهله فمددت عيني فإذا بين الخليفة والوزير فرجة فتخطيت الناس فجلست بين الوزير والخليفة فلما استقر بي المجلس قلت يا أمير المؤمنين حدثني نافع عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا ضاق المجلس بأهله فبين كل سيدين مجلس عالم.⁸⁹⁷
76. وبه قال أخبرنا أبو الحسن علي بن أحمد بن منصور المالكي قال أنبأنا أبي أبو العباس الفقيه قال أنبأنا عبد الوهاب بن عبد الله الحافظ قال ثنا أبو يعلى عبد العزيز بن عبد القريب الحراني المقرئ قال أنبأنا أبو بكر أحمد بن مروان المالكي قال حدثني إبراهيم بن نصر النهاوندي قال حدثني عتيق بن يعقوب الزبيري قال قدم هارون الرشيد المدينة وكان قد بلغه أن مالك بن أنس رحمه الله عنده الموطأ يقرأه على الناس فوجه إليه البرمكي فقال أقرئه السلام وقل له يحمل لي الكتاب فيقرأه علي فأثاه البرمكي فقال له مالك أقره السلام وقل له إن العلم يزار ولا يزور وإن العلم يؤتى ولا يأتي فأثاه البرمكي فأخبره وكان عنده أبو يوسف القاضي فقال يا أمير المؤمنين يبلغ أهل العراق أنك وجهت إلى مالك بن أنس في أمر فخالفتك اعزم عليه فبينما هو كذلك إذ دخل مالك بن أنس فسلم وجلس فقال يا ابن أبي عامر أبعث إليك فتخالفني فقال مالك يا أمير المؤمنين أخبرني الزهري وذكره عن خارحة بن زيد بن ثابت عن أبيه رضي الله عنه قال كنت أكتب الوحي بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم فنزلت { لا يستوي القاعدون من المؤمنين } قال وابن مكتوم عند النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله إني رجل ضرير يرد أنزل الله عز وجل في فضل الجهاد ما قد علمت فقال النبي صلى الله عليه وسلم لا أدري وقلمي رطب ما جف حتى وقع فخذ النبي صلى الله عليه وسلم على فخذي ثم أغمي على النبي صلى الله عليه وسلم ثم جلس صلى الله عليه وسلم فقال يا زيد اكتب { غير أولي الضرر } ويا أمير المؤمنين حرف واحد بعث فيه جبريل والملائكة من مسيرة خمسين ألف عام ألا ينبغي لي أن أعزه وأجله وإن الله تبارك وتعالى رفعك وجعلك في هذا الموضع بعلمك فلا تكن أنت أول من يضع عن العلم فيضع الله عزك قال فقام

⁸⁹² Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/349. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis, senedinde yer alan Ubeydullah b. Muhammed el-Umerî'nin (ö. ?) İmam Mâlik tarikiyle rivayet ettiği münker hadisler örnek olarak gösterilmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 5/340.

⁸⁹³ Ebû Nuaym, *Târîhu Isbahân*, 2/249. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan İsmâ'il b. Yahyâ et-Teymî (ö. ?) ve Sehl b. Sakîr el-Basrî'nin (ö. ?) hadis uyduran ve kezzâb raviler oldukları söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 1/253, 2/238.

⁸⁹⁴ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 241. Dârekutnî bu hadis için batıl demiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 5/340.

⁸⁹⁵ Silefî, *es-Sâlis ve'l-İşrûn mine'l-Meşye'ati'l-Bağdâdiyye*, 20. Bu hadis, senedinde yer alan Yahyâ b. Muhammed b. Haşîş'in (ö. 280) Mâlik adına uydurduğu bir hadis olarak örnek gösterilmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 4/408.

⁸⁹⁶ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 78. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Müs'ade b. Sadaka'nın (ö. ?) metrûk bir ravi olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 4/98.

⁸⁹⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 56/23. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisi nakleden İbn Asâkir, devamında bu hadisin münker olduğunu ve İmam Mâlik'in Me'mûn dönemine yetiemediğini söylemiştir.

الرشيد فمشى مع مالك إلى منزله يسمع منه الموطأ واجلسه معه المنصة فلما أراد أن يقرأه على مالك قال تقرأه علي قال مالك ما قرأته على أحد منذ زمان قال فتخرج الناس عني حتى أقرأه أنا عليك فقال مالك إن العلم إذا منع من العامة لأجل الخاصة لم ينفع الله به الخاصة فأمر له معن بن عيسى القزاز ليقرأه عليه فلما بدأ بالقراءة ليقرأه قال مالك بن أنس هارون الرشيد يا أمير المؤمنين أدركت أهل العلم ببلدنا وأنهم ليحبون التواضع للعلم فنزل هارون عن المنصة فجلس بين يديه.⁸⁹⁸

77. وحدثنني الوليد بن صالح، عن الواقدي قال: حدثني عدة، عن مالك، عن هشام، عن أبيه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم رأى عائشة على أرجوحة فأعجبته، فأتى منزل أبي بكر ولم يكن حاضراً. فقالت له أم رومان: ما حاجتك يا رسول الله؟ قال: جئت أخطب عائشة. قالت: إن عندنا يا رسول الله من هي أكبر منها. قال: إنما أريد عائشة. ثم خرج. ودخل أبو بكر رضى الله تعالى عنه، فأخبرته، فأخبرته أمها بما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم. فخرج، فزوجها إياه. وأمر رسول الله صلى الله عليه وسلم بقطع الأراجيح.⁸⁹⁹

78. أخبرنا أبو محمد عبد الرحمن بن عمر المعدل، أبنا أحمد بن عبد الله بن الحسن العدوي، ثنا علي بن سعيد بن بشير، ثنا بشر بن خالد العسكري، أبنا عبد الرحمن بن يحيى بن سعيد، عن مالك، عن أبي الزناد، عن خارجة بن زيد بن ثابت، عن أبيه، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "لو رأيتم الأجل ومسيره لأبغضتم الأمل وغروره، وما من أهل بيت إلا ومملك الموت يتعاهدهم في كل يوم مرة، فمن وجده قد انقضى أجله قبض روحه، فإذا بكى أهله وجزعوا قال: لم تكون ولم تجزعون؟ فوالله ما نقصت لكم عمراً ولا حبست لكم رزقاً، ومالي من ذنب، ولي إليكم عودة ثم عودة."⁹⁰⁰

79. حدثني به فرات بن محمد، قال: حدثني عبد الله بن أبي غسان، قال: حدثنا مالك بن أنس، عن نافع، عن ابن عمر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: طول مقام أمي في قبورهم، تحييص لذنوبهم.⁹⁰¹

80. حدثنا أبو بكر أحمد بن بندار بن الحسن بن علي بن العباس الشيرازي المقرئ بمكة في المسجد الحرام سنة خمس وأربع مائة قال: ثنا أبو بكر محمد بن عبد الرحمن بن عبد الله بن مهران الكرجي بما قال: ثنا الحسن بن أحمد بن المبارك الطوسي قال: ثنا أحمد بن صالح قال: ثنا ذو النون بن إبراهيم أبو الفيض الإخميمي قال: ثنا مالك بن أنس، رضي الله عنه عن الزهري عن أنس رضي الله عنه، أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: إن الله عبادا يعرفون بالتوبة.⁹⁰²

81. ثنا علي بن أحمد بن صالح المقرئ ثنا أبو الفضل جعفر بن عامر بن الليث البغدادي ثنا أحمد بن عثمان بن نصير أبو العباس الشامي ثنا مالك بن أنس عن نافع مولى ابن عمر عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: ما زويت الدنيا عن أحد إلا كانت له.⁹⁰³

82. أخبرنا أبو عبد الله أحمد بن إبراهيم ثنا زكريا بن يحيى ح وحدثنا ابن سنان ثنا زكريا بن يحيى حدثني نصير بن أبي عقبة البالسي الدقاق ثنا علي بن عيسى الغساني ثنا مالك عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة قال: كان آخر ما أوصاني به النبي صلى الله عليه وسلم قال: استكثر من الناس من دعاء الخير لك فإن العبد لا يدرى على لسان من يستجاب له أو يرحم ولذلك جعل الله عز وجل المسلمين شفعاء لبعضهم لبعض.⁹⁰⁴

83. حدثنا محمد بن المظفر ثنا أحمد بن محمد بن السري ثنا يوسف بن موسى المروزي ثنا إسماعيل بن محمد ببيت جبرين ثنا حبيب كاتب مالك، ثنا مالك عن إسحاق بن عبد الله، عن أنس بن مالك أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: تسحروا فإن في السحور بركة.⁹⁰⁵

84. أخبرنا محمد بن عمر، حدثنا مالك، ومحمد بن عبد الرحمن بن أبي ذئب، عن الزهري قال: كانت جويرية من أزواج رسول الله صلى الله عليه وسلم وكان قد ضرب عليها الحجاب وكان يقسم لها كما يقسم لنسائه.⁹⁰⁶

⁸⁹⁸ İbn Asâkir, *Keşfü'l-muğattâ*, 30-31. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ahmed b. Mervân ed-Dîneverî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁸⁹⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 10/14. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin (ö. 207) kezzâb ve hadis uyduran bir ravi olduğu söylenmektedir. Kılıç, *İkmâlû Tehzîb*, 10/290.

⁹⁰⁰ Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 2/315. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Abdurrahmân b. Muhammed el-Uzrî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁰¹ Ebû'l-'Arab et-Temîmî, *Tabakâtu 'Ulemâ'î İfrikiyye*, 77. Hadisin senedinde yer alan Abdullah b. Ebî Gâssân el-İfrîkî'nin (ö. ?) Mâlik'ten batıl haberler rivayet eden bir ravi olduğu söylenmiş ve bu hadis onlara örnek gösterilmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 4/542.

⁹⁰² Nasr b. Abdulaziz el-Fârisî, *Meclis min İmlâ'*, 36. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisi Mâlik'ten rivayet eden Zünnûn el-Mısrî'nin (ö. 245) Mâlik tarikli hadislerinin tartışmalı olduğu söylenmiştir. Ayrıca senedde yer alan diğer bir ravi Hasan b. Ahmed et-Tüsterî'nin (ö. ?) de uydurma hadisler rivayet eden bir ravi olduğu söylenmektedir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 2/33, 1/480.

⁹⁰³ er-Râfî, *et-Tedvîn*, 3/407. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ca'fer b. Ammâr el-Bağdâdî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁰⁴ Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 2/252. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Alî b. İsâ el-Gâssânî'nin (ö. ?) İmam Mâlik'e batıl haberler isnad ettiği söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 2/33, 3/148.

⁹⁰⁵ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/339. Müellif hadisi naklettikten sonra, Habîb (b. Ebî Habîb)'in Mâlik'ten teferrüd ettiğini söylemiştir. Habîb'in cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁰⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/118. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

85. أخبرنا أبو الحسن علي بن عبد العزيز المحتسب أخبرنا يعقوب بن إسحاق حدثنا علي بن يزيد بن مجنح حدثنا عمر بن أيوب حدثنا أبو ضمرة حدثنا مالك عن سعيد بن أبي عبد الرحمن عن أنس بن مالك قال: نظر النبي صلى الله عليه وسلم إلى ابنه إبراهيم وهو يموت في حجره ففاضت عيناه فقال له عبد الرحمن بن عوف: أتبكي يا رسول الله وقد تحيتنا عن البكاء؟ فقال: إني لم أتحكم عن هذا إن هذا رحمة من لا يرحم لا يرحم.⁹⁰⁷
86. هلال بن هارون الثاني سمع بقزوين محمد بن إسحاق بن يزيد وعلي بن أحمد بن صالح وغيرهما وسمع بما أبا المشهور معروف بن محمد الواعظ يحدث عن محمد بن خيران بن عبد الحميد ثنا الحسن بن عثمان ثنا عمر بن محمد ثنا أبي عن ابن طهمان عن مالك عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله الأنصاري رضي الله عنهما عن أبي بكر الصديق رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: من كذب علي متعمدا فليتبوأ مقعده من النار.⁹⁰⁸
87. أخبرنا إسحاق بن أحمد، ثنا عثمان بن الحسن الرافعي المدني ثنا عبد الملك بن الماجشون عن مالك، عن نافع عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من استتر منكم بسعفة نخلة فلا تكشفوها عنه.⁹⁰⁹
88. أخبرنا أبو سعيد سعد بن محمد بن القاسم، نا عبد الله بن عدي نا عبد الرحمن بن أبي قرصافة العسقلاني نا محمد بن مكرم الغزي، نا إسحاق بن أبي القاسم، قال: سمعت مالك عن نافع عن ابن عمر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن الله غضبا يقال له الدخان كالليل الدامس فيبعثه الله من سماءه ليصيب به من يشاء من عباده في أرضه فيسمع به حتى الصبيان في الكتاب بسم الله الرحمن الرحيم فيرده الله إلى موضعه.⁹¹⁰
89. أخبرنا أبو عبد الله الخلال أنا أبو طاهر بن محمود أنا أبو بكر بن المقرئ نا أبو الجهم أحمد بن الحسين بن طلاب المشغرائي نا أحمد بن محمد بن حمزة حدثني أبي نا حبيب كاتب مالك عن مالك عن ابن شهاب عن سعيد بن المسيب عن أبي هريرة أن عثمان بن عفان لما ماتت امرأته بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم بكى فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما يبكيك قال أبكي على انقطاع صهري منك قال فهذا جبريل عليه السلام يأمرني بأمر الله عز وجل أن يزوجه أختها.⁹¹¹
90. أبو أحمد عبد الله بن إسحاق بن يعقوب الجرجاني روى عنه أبو الحسن الدارقطني. أخبرني أبو الحسن الحافظ أخبرنا أبو أحمد عبد الله بن إسحاق بن يعقوب الجرجاني من كتابه قدم علينا حدثنا علي بن داود الجرجاني الصائغ حدثنا أبو يحيى زكريا بن يحيى بن الحارث النسوي حدثنا مالك بن أنس عن حميد الطويل عن أنس بن مالك قال جاء علي بن أبي طالب رضي الله عنه إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ومعه ناقة فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: ما هذه الناقة يا علي؟ قال حملي عليها بن عفان.⁹¹²
91. حدثنا سليمان بن أحمد، ثنا الحسين بن إسحاق التستري ثنا محمد بن الفرج بن ميسرة ثنا حبيب كاتب مالك عن مالك عن ابن شهاب عن الأعرج عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: لا يجمع الله تعالى بين من ينفي في سبيله وبين من يشع بما أعطاه الله.⁹¹³
92. حدثنا خلف بن قاسم قال حدثنا أبو القاسم عثمان بن محمد بن عثمان البغدادي الدباغ حدثنا أحمد بن يوسف المنيجي حدثنا حاجب بن سليمان حدثنا وكيع بن الجراح حدثنا مالك بن أنس عن سمي مولى أبي بكر عن أبي صالح السمان عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لو يعلم الناس ما للمساfer لأصبحوا على ظهر سفر إن الله لينظر إلى الغريب في كل يوم مرتين.⁹¹⁴

⁹⁰⁷ Nasrevî, *Emâlî*, 29. Mâlik tarihiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ömer b. Eyyûb el-Ğıfârî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁰⁸ er-Râfiî, *et-Tedvîn*, 4/195. Mâlik tarihiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Hasan b. Osmân et-Tüsterî'nin (ö. ?) yalan ve batıl haberler rivayet eden bir ravi olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 3/67.

⁹⁰⁹ Ebû's-Şeyh, *et-Tevbîh ve't-tenbîh*, 1/62. Mâlik tarihiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Osmân b. el-Hasan er-Râfiî'nin (ö. ?) Mâlik'ten batıl haberler aktardığı söylenmektedir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 5/376.

⁹¹⁰ Silefî, *es-Sâdis ve'l-İsrûn mine'l-Meşyehati'l-Bağdâdiyye*, 22. Mâlik tarihiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Mükrem'in (ö. 230) Mâlik'ten uydurma haberler aktardığı söylenmektedir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 7/519.

⁹¹¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 39/37. Mâlik tarihiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Habîb b. Ebî Habîb'in cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹¹² Sehmî, *Târîhu Curcân*, 274. Mâlik tarihiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Zekerîyyâ b. Yahyâ en-Nesâî'nin (ö. ?) İmam Mâlik'ten batıl haberler aktardığı söylenmektedir. Yarıca hadisi ondan rivayet eden Alî b. Yezdâd el-Cürcânî'nin (ö. ?) Mâlik'ten bir ravi (muhtemelen Zekerîyyâ) aracılığıyla batıl hadisler rivayet ettiği söylenmektedir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 3/523, 6/27.

⁹¹³ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/334. Müellif hadisi Mâlik'ten garîb olduğunu söylemektedir. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Habîb b. Ebî Habîb'in cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹¹⁴ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 22/36. Müellif hadisi rivayet ettikten sonra, "bu hadis garîbdir, ne Mâlik'ten ne de başkasından aslı yoktur" demiştir.

93. أخبرنا الحسن بن الحسين بن العباس النعالي، قال: أخبرنا أحمد بن نصر بن عبد الله الذارع قال: حدثنا حميد بن الربيع أبو الحسن السمرقندي في قطعية الربيع قدم حاجا في سنة تسعين ومائتين، قال: حدثنا قتيبة بن سعيد قال حدثنا مالك عن حميد عن أنس قال: أهدى إلي النبي صلى الله عليه وسلم رياحين شتى فرد سائرهن واختار المرزنجوش، فقيل: يا رسول الله رددت سائر الرياحين واخترت المرزنجوش؟ فقال: ليلة أسري بي إلى السماء رأيت المرزنجوش نابتا تحت العرش.⁹¹⁵
94. أخبرنا عبيد الله بن محمد بن أحمد، قال: أنا أبو عمر عثمان بن أحمد بن عبد الله، قال: ثنا يحيى بن أبي طالب، قال: ثنا عبد الرحمن بن إبراهيم الراسي، قال: ثنا مالك عن نافع عن ابن عمر قال: كتب عمر بن الخطاب إلى سعد بن أبي وقاص وهو بالقادسية أن وجه نضلة بن معاوية الأنصاري إلى حلوان العراق فليغيروا على ضواحيها قال: فوجه سعد نضلة في ثلاثمائة فارس فخرجوا حتى أتوا حلوان العراق فأغاروا على ضواحيها فأصابوا غنيمة وسبيا، فأقبلوا يسوقون الغنيمة والسبي حتى رهنهم العصر، وكادت الشمس أن تغرب، قال: فألجأ نضلة الغنيمة والسبي إلى سفح الجبل ثم قام فأذن فقال: الله أكبر الله أكبر إذا مجيب من الجبل يجيبه: كبرت كبيرا يا نضلة، ثم قال: أشهد أن لا إله إلا الله، قال: كلمة الإخلاص يا نضلة، ثم قال: أشهد أن محمدا رسول الله، قال: هو الدين وهو الذي بشرنا به عيسى ابن مريم وعلى رأس أمته تقوم الساعة، قال: حي على الصلاة، قال: طوبى لمن مشى إليها وواظب عليها، قال: حي على الفلاح، قال: أفلح من أجاب محمدا صلى الله عليه وسلم وهو البقاء لأمته، قال: الله أكبر الله أكبر، قال: أخلصت الإخلاص يا نضلة فحرم الله جسدك على النار، قال: فلما فرغ من أذانه قمنا فقلنا: من أنت يرحمك الله؟ أم ملك؟ أم ساكن من الجن؟ أم من عباد الله؟ سمعنا صوتك فأرنا صورتك فإنا وفد الله ووفد عمر بن الخطاب، قال: فانفلق الجبل عن هامة كالرحى أبيض الرأس واللحية عليه طمران من صوف فقال: السلام عليكم ورحمة الله وبركاته، قلنا: عليكم السلام ورحمة الله وبركاته، من أنت يرحمك الله؟ قال: أنا زبيب بن برثلا وصي العبد الصالح عيسى ابن مريم أسكنني هذا الجبل ودعا لي بطول البقاء إلى نزوله من السماء فيقتل الخنزير ويكسر الصليب ويتبرأ مما تجتته النصراني، فأما إذا فاتني لقاء محمد صلى الله عليه وسلم فأقرئوا عمر مني السلام وقولوا: يا عمر سدد وقارب فقد دنا الأمر، وأخبروه بهذه الخصال التي أخبركم بها، يا عمر إذا ظهرت هذه الخصال في أمة محمد صلى الله عليه وسلم فالحرب الحرب إذا استغنى الرجال بالرجال، والنساء بالنساء وانتسبوا إلى غير مناسبتهم وانتسبوا إلى غير مواليهم ولم يرحم كبيرهم صغيرهم، ولم يوقر صغيرهم كبيرهم، وترك الأمر بالمعروف فلم يؤمر به، وترك النهي عن المنكر فلم ينه عنه، وتعلم عالمهم العلم ليجلب به الدراهم والدنانير وكان المطر قيظا والولد غيظا وطولوا المنائر وفضضوا المصاحف، وزخرفوا المساجد، وأظهروا الرشا وشيدوا البناء وأتبعوا الهوى وباعوا الدين بالدنيا واستخفوا بالدماء وتقطعت الأرحام، وبيع الحكم وأكل الربا فخرا، وصار الغنى عزا وخرج الرجل من بيته فقام إليه من هو خير منه وركبت النساء السروج، قال: ثم غاب عنا، قال: فكتب بذلك نضلة إلى سعد فكتب سعد إلى عمر رحمة الله عليه، فكتب إليه: لك أبوك سر أنت ومن معك من المهاجرين والأنصار حتى تنزل هذا الجبل، فإن لقيته فأقرئه مني السلام فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: إن بعض أوصياء عيسى عليه السلام نزل ذلك الجبل ناحية العراق فرحل سعد في أربعة آلاف من المهاجرين والأنصار، حتى نزل ذلك الجبل أربعين يوما ينادي بالأذان في وقت كل صلاة فلا يرى جوابا.⁹¹⁶
95. حدثنا عبد الله بن الحسين الصوفي النيسابوري، ثنا أحمد بن أبي عمران الفرائضي ثنا محمد بن إسماعيل بن إسحاق الرازي قال: ثنا محمد بن سليمان، ثنا سليمان بن عيسى ثنا مالك عن ابن شهاب، عن أنس بن مالك، قال: قلت: يا رسول الله ما تقول في القليل العمل الكثير الذنوب، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: كل ابن آدم خطأ، فمن كانت له سجية عقل وغريزة يقين لم تضره ذنوبه شيئا قبل: وكيف ذلك يا رسول الله قال: لأنه كلما أخطأ لم يلبث أن يتوب توبة تمحو ذنوبه ويبقى له فضل يدخل به الجنة، فالعقل أداة العامل بطاعة الله وحجة على أهل معصية الله.⁹¹⁷
96. وحدثنا أبو محمد عبد الله المزني، قال: ح يوسف بن موسى قال: ح أبو هارون إسماعيل بن محمد قال: ح حبيب كاتب مالك بن أنس قال: ح مالك بن أنس عن مصعب بن محمد بن شريحيل، عن بكير بن عبد الله بن الأشج عن سليمان بن يسار أن عوف بن الحارث وهو أحد بني عفرأ، قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم: ما يضحك الرب عن عبده؟ قال: غمسة يده في سبيل الله حاسرا.⁹¹⁸
97. حدثنا الحسن بن أبي طالب وعبيد الله بن أبي الفتح، قالوا: حدثنا علي بن عمر أبو الحسن الحافظ، قال: حدثنا الحسن بن إدريس بن محمد بن شاذان القافلاني: زاد عبيد الله من أصله، ثم اتفقا، قال: حدثنا محمد بن المهاجر القاضي قال: حدثنا سفیان بن عيينة، قال: حدثنا مالك بن أنس، عن الزهري عن أنس بن مالك، قال: خدمت النبي صلى الله عليه وسلم عشر سنين ما بعثني في حاجة قط لم تهبأ إلا قال: لو قضى أو قدر كان.⁹¹⁹

⁹¹⁵ Hatûb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/32. Hadisi naklettikten sonra müellif bu hadisin sened ve metninin uydurma olduğunu söylemektedir.

⁹¹⁶ Lâlekâ'î, *Kerâmâtü'l-'Evliyâ*, 9/138. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdurrahmân b. İbrâhim er-Râsibî'nin (ö. ?) Mâlik'ten batıl ahberler rivayet ettiği söylenmekte ve bu uzun hadis örnek gösterilmektedir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/545.

⁹¹⁷ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/333. Hadisi rivayet ettikten sonra Ebû Nuaym, bu hadisin Mâlik'ten garîb olduğunu ve teferrüde sebep olan ravinin Süleymân b. İsâ es-Siczî (ö. ?) olduğunu söylemektedir. Süleymân'ın ise kezzâb bir ravi olduğu bildirilmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/218.

⁹¹⁸ Kelâbâzî, *Bahru'l-Fevâid*, 195. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Habîb b. Ebî Habîb'in cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹¹⁹ Hatûb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/486. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Muhâcir et-Tâlikânî'nin (ö. 264) çok hadis uyduran (وضاع) bir ravi olduğu söylenmektedir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, 7/531.

98. أخبرنا القاضي أبو العباس البسطامي، قال: أخبرنا أبو محمد عبد الله بن محمد بن علي بن زياد العدل، قال: حدثنا إبراهيم بن أحمد بن عبد الله بن جبلة الهروي قال: حدثنا أبو مصعب أحمد بن أبي بكر المدني الزهري قال: حدثنا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: حملة العلم في الدنيا خلفاء الأنبياء، وفي الآخرة من الشهداء.⁹²⁰
99. حدثنا محمد بن المظفر، ثنا أيوب بن يوسف بن أيوب ثنا حبوش بن رزق الله ثنا عبد المنعم بن بشير عن مالك وعبد الرحمن بن زيد كلاهما عن زيد بن أسلم عن أبيه عن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: تعلموا العلم وتعلموا للعلم الوار.⁹²¹
100. أخبرنا محمد أنا الزبير حدثني محمد بن حسن عن مالك بن أنس عن رجل من آل أبي رافع قال إن رسول الله صلى الله عليه وسلم أعطي من الجماع ما شاء الله فلما كانت الليلة التي أعطي فيها ما أعطي طاف على نسائه فكلما فرغ من امرأة اغتسل قال أبو رافع وكان معه تلك الليلة لو تركت الغسل حتى يكون غسلا مرة قال رسول الله صلى الله عليه وسلم هو أطهر أو أطيب يشك فيه.⁹²²
101. حدثنا عبد الرحمن بن محمد السراج إملاء أنا أبو منصور محمد بن القاسم العتكي نا محمد بن أشرس السلمي نا سليمان بن عيسى السجزي عن مالك بن أنس، عن سهيل عن أبيه عن أبي سعيد الخدري أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: إن لكل شيء دعامة ودعامة المؤمن عقله فبقدر ما يعقل يعبد ربه ولعمري لقد ندم الكفار يوم القيامة {وقالوا لو كنا نسمع أو نعقل ما كنا في أصحاب السعير}.⁹²³
102. حدثنا أبو النضر شافع بن محمد بن أبي عوانة ثنا محمد بن عبد الله الفرغاني أخو زعل ثنا علي بن حرب، ثنا عبد الرحمن بن يحيى، ثنا مالك عن عبد الرحمن بن القاسم عن أبيه عن عائشة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من قرأ القرآن فأعربه كانت له عند الله دعوة مستجابة إن شاء عجلها له في الدنيا وإن شاء أخرها له في الآخرة.⁹²⁴
103. أخبرنا عبد الغفار بن محمد بن جعفر المؤدب، قال: أخبرنا محمد بن الحسين الأزدي الحافظ قال: حدثنا عبد الله بن محمد بن عبد السلام البلخي في سوق يحيى وسأله ابن الختلي، قال: حدثنا القاسم بن مجمع، قال: حدثنا أبو مقاتل السمرقندي عن مالك بن أنس، عن محمد بن عمرو عن أبي سلمة، عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يؤتى الميت في قبره، فيقال له: من ربك وما دينك.⁹²⁵
104. أخبرنا أبو القاسم علي بن إبراهيم أنا أبو الحسين محمد بن عبد الرحمن بن عثمان والأميرة عرس الدولة أبو فراس طراد بن الحسين بن حمدان قال أنا أبو عبد الله الحسين بن عبد الله بن محمد بن إسحاق بن أبي كامل الأطرابلسي قدم علينا أنا خال أبي أبو الحسن خيثمة بن سليمان بن حيدرة القرشي نا أبو جعفر محمد بن مسلمة الواسطي نا موسى الطويل نا مالك عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من أذن سنة على نية صادقة لا يطلب عليها أجرا حشر يوم القيامة فأوقف على باب الجنة فقبل اشفع لمن شئت.⁹²⁶
105. أخبرني أبو الحسن محمد بن عمر بن عيسى بن يحيى البلدي قال: أنا محمد بن العباس بن الفضل بن يونس الخياط، بالموصل نا محمد بن أحمد بن أبي المثني، نا قبيصة بن عقبة عن سفيان الثوري، عن منصور عن أبي رزين في قوله تعالى {يتولونه حق تلاوته} قال يتبعونه حق اتباعه يعملون به حق عمله.⁹²⁷
106. أخبرناه الشيخان أبو بكر صالح بن محمد بن يحيى وأحمد بن عبد الملك، قالوا: أنبا أبو نصر محمد بن الحسين الصوفي ثنا أبو العباس الأصم، أنبا الربيع بن سليمان أنا الشافعي، عن مالك عن نافع، عن ابن عمر أن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: الإمام ضامن والمؤذن مؤتمن، ألا فاعدلوا صفوفكم وسدوا خلل الصفوف.⁹²⁸

⁹²⁰ Hafîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/30. Müellif hadisin devamında isnadının münker olduğunu söylemiştir.

⁹²¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/342. Ebû Nuaym, hadisin Mâlik'ten Abdülmün'im (b. Beşîr el-Ensârî) tarikiyle garîb olduğunu söylemiştir. Mezkûr ravinin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹²² Zubeyr b. Bekkâr, *el-Muntehab*, 63. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Hasan el-Mahzûmî'nin (ö. 199) İmam Mâlik'ten münker hadisler rivayet ettiği söylenmektedir. İbn 'Adiy, *el-Kâmil*, 7/372.

⁹²³ Vâhidî, *el-Vasît*, 4/327-328. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Süleymân b. İsâ es-Siczî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹²⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/349. Müellif bu hadisin Mâlik'ten garîb olduğunu ve teferrûde Abdurrahmân b. Muhammed el-Uzrî'nin sebep olduğunu söylemiştir. Mezkûr ravinin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹²⁵ Hafîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/336. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Hafs b. Müslim el-Fezârî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹²⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 14/90. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Mûsâ b. Abdullâh et-Tavîl'in (ö. ?) Mâlik adına uydurma hadisler rivayet ettiği söylenmektedir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, 4/209.

⁹²⁷ Hafîb el-Bağdâdî, *İktidâ'u'l-İlmi'l-'Amel*, 76. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis, senedinde yer alan Abbâs b. el-Fadl el-Ersûfî'nin (ö. ?) Mâlik'ten rivayet ettiği batıl haberlere örnek olarak gösterilmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, 4/413.

⁹²⁸ Şarîfinî, *el-Muntehab*, 23. Müellif hadisi rivayet ettikten sonra senedde yer alan Muhammed b. Hüseyin et-Tâcir'in (ö. ?) bu isnadının batıl olduğunu aktarmaktadır.

107. أخبرنا الشيخ أبو الحسين بقراءة أبي نصر محمود بن الفضل بن محمود في جمادى الآخرة من سنة أربع وتسعين وأربع مائة أنا أبو عبد الله محمد بن علي الصوري الحافظ , من لفظه أنا أبو محمد عبد الرحمن بن عمر بن محمد بن سعيد بن إسحاق بن إبراهيم بن النحاس البزاز أنا محمد بن علي بن محمد بن صالح بن عبد الرحمن الجعفي أبو عبد الله الأطروش من حفظه على باب أبي هريرة نا إبراهيم المعروف بخروف نا ابن وهب حدثني مالك بن أنس عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: أكرموا البقر فإنها خير البهائم منذ عبد العجل لم ترفع رؤوسها إلى السماء حياة من الله عز وجل.⁹²⁹
108. حدثنا عبد الله بن محمد بن جعفر نا عبيد الله بن سعيد بن كثير بن عفير، نا أبي نا المغيرة بن الحسن حدثني مالك عن ابن شهاب عن سليمان بن يسار عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: غيروا الشيب ولا تشبهوا باليهود.⁹³⁰
109. أخبرنا أبو حازم محمد بن الحسين بن محمد بن خلف الفراء البغدادي قال: حدثنا أبو الحسن علي بن عمر بن أحمد الدارقطني الحافظ , ببغداد قراءة عليه قال: حدثني أبو عبد الله محمد بن إسماعيل بن إسحاق بن بحر الفقيه إملاء من كتابه قال: حدثنا أبو الأصبغ سهل بن سودة الغافقي ومحمد بن فيروز البغدادي بتتيس قالوا: حدثنا أبو غزية محمد بن يحيى الزهري قال: حدثنا أبو العباس عبد الوهاب بن موسى الزهري عن مالك بن أنس عن ابن شهاب عن سعيد بن المسيب عن ابن عمر قال: لما بدر أبو بكر الصديق رضي الله عنه إلى ذي القصة في شأن أهل الردة واستوى على راحلته أخذ علي بن أبي طالب عليه السلام بزمَام راحلته فقال: إلى أين يا خليفة رسول الله أقول لك ما قال لك رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم أحد: شَم سيفك ولا تفجعنا بنفسك وارجع إلى المدينة فوالله لئن فجعتنا بك لا يكون للإسلام نظام أبدا فرجع.⁹³¹
110. حدثنا أبو بكر محمد بن إبراهيم بن حية ثنا إسماعيل بن قيراط ثنا سليمان بن سلمة ثنا سعيد بن موسى، ثنا مالك بن أنس، عن نافع، عن ابن عمر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لولا أهل المنابر لاحترق أهل القرى.⁹³²
111. وحدثني أبو النجيب عبد الغفار بن عبد الواحد الأرموي، قال: حدثني محمد بن الحسن الطيبي، بقزوين قال: حدثنا علي بن أحمد بن صالح المقرئ، قال: حدثنا أبو الفضل جعفر بن عامر بن أبي الليث البغدادي الصغدِي سنة تسع وتسعين ومائتين قال: حدثنا أحمد بن عمار بن نصير الشامي، قال: حدثنا مالك عن نافع، عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ليس للدين دواء إلا القضاء والوفاء والحمد.⁹³³
112. أخبرنا أبو عبد الله الحافظ أخبرني أبو الفضل بن أبي نصر حدثني أبو بكر أحمد بن يعقوب بن عبد الملك بن عبد الجبار القرشي الجرجاني ثنا أبو العباس أحمد بن خالد بن يزيد بن غزوان حدثني رجل، من ولد الفضل بن الربيع عن أبيه قال: بعث إلي الرشيد، فذكر قصة في استدعائه الشافعي ودعاء دعا به، ثم قوله حين سئل عنه: هو الذي حدثني به مالك بن أنس عن نافع، عن ابن عمر: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم دعا به يوم الأحزاب على قريش: اللهم إني أعوذ بنور قدسك وعظمة طهارتك وبركة جلالك من كل آفة وعاهة.⁹³⁴
113. أخبرنا أبو نعيم الحافظ قال: حدث لاحق بن الحسين بن عمران بن أبي الورد قال: حدثنا أبو سليمان داود بن سليمان بن داود الأصبهاني قدم بغداد، قال: حدثنا أبو الصلت سهل بن إسماعيل المرادي قال: حدثنا مالك بن أنس، عن الزهري، عن سالم بن عبد الله، عن أبيه، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من أعان ظلما عند خصومه ظلما، وهو يعلم، فقد برئت منه ذمة الله، وذمة رسوله.⁹³⁵
114. حدثنا محمد بن عثمان بن حراز، ثنا يوسف بن إبراهيم الأشجعي، ثنا علي بن حمزة الخزاعي، ثنا عبد الله بن عمرو المصيصي ثنا إسحاق بن عبد الصمد البغدادي، ثنا مروان بن محمد، عن مالك، عن نافع، عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلى يوم الجمعة أربع ركعات يقرأ في كل ركعة قل هو الله أحد مرة فقد أدى حق الجمعة كما أدت حملة العرش من حق العرش.⁹³⁶

⁹²⁹ Silefî, *el-Cuz'u's-Sâmin mine'l-Meşyehati'l-Bağdâdiyye*, 51. Hadisin devamında bu hadisin Mâlik'ten rivayetinin batıl olduğu söylenmiştir.

⁹³⁰ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 237. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Abdullâh b. Muhammed el-Kazvî'nin (ö. 315) kezzâb bir ravi olduğu söylenmektedir. Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 2/495.

⁹³¹ Hile'î, *es-Sâmin 'Aşer min el-Hal'ıyyât*, 54. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis, senedinde yer alan Muhammed b. Yahyâ el-Ğaziyye'nin (ö. ?) metrûk bir ravi olduğu söylenmektedir. Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 4/62.

⁹³² Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 2/60. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis, senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Sa'îd b. Mûsâ el-Ezdi'nin (ö. ?) Mâlik'ten rivayet ettiği uydurma hadislere örnek olarak gösterilmiştir. Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 2/160.

⁹³³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 8/99; İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, 5/84. Aynı senedle bu iki eserde bulunabilen hadis hakkında İbn Asâkir münker hadistir demiştir.

⁹³⁴ Beyhakî, *Beyânu Hata*, 302. Müellif hadisi rivayet ettikten sonra senedinin uydurma olduğunu söylemektedir.

⁹³⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 9/354; Ebû Nuaym, *Ahbâru 'Isbahân*, 1/368. Aynı senedle bu iki eserde bulunabilen hadis hakkında Hatîb, bu hadisin Mâlik'ten rivayetinin batıl olduğunu söylemektedir.

⁹³⁶ Hallâl, *Min Fedâ'il Sûrati'l-İhlâs*, 52; Makdisî, *Ahbâru's-Salât*, 61. Aynı senedle bu iki eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan İshâk b. Abdüssamed el-Fârisî'nin (ö. ?) İmam Mâlik tarikiyle uydurma hadisler rivayet ettiği söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, 2/65.

115. قال أبو موسى المديني: أخبرنا هبة الله بن عبد الله الواسطي، قال: حدثنا الخطيب قال: أخبرنا أبو القاسم الأزهرى قال: حدثنا الدارقطني قال: حدثني محمد بن عبد الله بن محمد النيسابوري قال: حدثنا محمد بن جعفر النسوي قال: حدثنا الخليل بن محمد النسوي قال: حدثنا خدش بن مخلد قال: حدثنا يعيش بن هشام قال: حدثنا مالك عن الزهري عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: ما أحسن الهدية أمام الحاجة.⁹³⁷
116. أخبرنا محمد بن عمر قال: فأخبرني مالك بن أنس عن زيد بن أسلم أن النبي صلى الله عليه وسلم حرم أم إبراهيم فقال: هي علي حرام. قال: والله لا أقر بها. قال: فنزل: {قد فرض الله لكم تحلة أيمانكم}.⁹³⁸
117. حدث الحافظ أبو الفتيان الدهستاني عن محمد بن الفضل بن جعفر الشاهد أنبأ أبو بكر بن لال ثنا أبو المنذر محمد بن أحمد بن منصور القزويني ثنا الحسين بن يوسف بمصر ثنا يحيى بن محمد بن خثيش ثنا عبد الرحمن ثنا أبي ثنا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: اصنع المعروف إلى أهله وإلى غير أهله فإن أصبت أهله أصبته وإن لم تصب أهله كنت أهله.⁹³⁹
118. أنبأنا أبو الحسن علي بن الحسين الموازني عن أبي الحسن محمد بن علي بن محمد بن صخر الأزدي أخبرني أبو بكر محمد بن أبي سعيد الخراساني نا عطية بن سعيد نا أحمد بن فارس نا مكي بن بندار نا الحسن بن عبد الواحد القزويني نا هشام بن عمار نا مالك عن الزهري عن أنس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: خلق الورد الأحمر من عرق جبريل ليلة المعراج وخلق الورد الأبيض من عرقى وخلق الورد الأصفر من عرق الوراق.⁹⁴⁰
119. أخبرنا أبو القاسم هبة الله بن عبد الله بن أحمد نا أبو بكر الخطيب نا أبو الحسن محمد بن عبد الواحد نا عبيد الله بن أحمد بن يعقوب المقرئ نا محمد بن محمد بن سليمان الباغندي نا أحمد بن موسى الحرامي نا عمر بن فليح حدثني أبو غزوة محمد بن موسى الأنصاري عن مالك بن أنس عن الزهري عن عروة عن عائشة قالت قلت يا رسول الله بأي أنت وأمي ما للعباس فضل قال بلى إن له في الجنة غرفة كما تكون الغرف مطل علي يكلمني وأكلمه.⁹⁴¹
120. أخبرنا أبو محمد هبة الله بن أحمد بن طائوس نا أبو الحسين أحمد بن عبد الرحمن بن محمد النكواني نا أبو بكر أحمد بن موسى بن مردويه إملاء نا أحمد بن محمد بن السري التميمي نا أحمد بن موسى بن إسحاق الحمار الكوفي نا عبد الله بن عبد الوهاب النمرى البصري نا مطرف بن عبد الله عن مالك بن أنس عن عمه أبي سهيل بن مالك عن سعيد بن المسيب عن سعد بن أبي وقاص قال بينما رسو الله صلى الله عليه وسلم في سوق الخيل بالمدينة يجهز بعثا إذ أقبل العباس بن عبد المطلب فلما نظر إليه نبي الله صلى الله عليه وسلم قال هذا العباس بن عبد المطلب هذا عم نبيكم هذا أجود العرب كلها وأوصلها للرحم.⁹⁴²
121. أخبرنا أبو الحسن خذا دوست بن اصفهريوز بن إبراهيم بن اصفهريوز الديلمي نزيل الأهواز نا أبو العباس أحمد بن الحسين بن عزون البخاري بمهذان ثنا أبو محمد لؤلؤ بن عبد الله القيصرى ثنا إبراهيم بن عبد الصمد ثنا أبو مصعب ثنا مالك عن الزهري عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول الله عز وجل الشيب نوري وأنا أكرم أن أحرق نوري بناري.⁹⁴³
122. حدثنا محمد بن المظفر ثنا أحمد بن محمد بن هلال ثنا الحسن بن أبي الربيع ثنا أصرم بن حوشب، عن مالك عن سهيل عن أبيه عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا يجزي ولد والده إلا أن يجده مملوكا فيشتريه فيعتقه.⁹⁴⁴
123. حدثنا عمر بن الربيع، بمصر قال: حدثنا أحمد بن داود بن موسى، قال: حدثنا علي بن قتيبة الرفاعي قال: حدثنا مالك عن نافع عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا تكرهوا مرضاكم على الطعام والشراب فإن الله عز وجل يطعمهم ويسقيهم.⁹⁴⁵

⁹³⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 9/89; *Siyer*, 17/172; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdû'ât*, 3/90. Zehebî hadisin Mâlik'ten rivayetinin batıl olduğunu söylemektedir.

⁹³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5/150, 171. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹³⁹ Râfîî, *et-Tedvîn*, 1/203-204; İbnu'l-Ebbâr, *et-Tekmile*, 1/182. Mâlik tarikiyle yalnızca bu iki eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Yahyâ b. Muhammed b. Haşîş'in cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁴⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 14/90. Metnin devamında hadisin uydurma olduğu söylenmektedir.

⁹⁴¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 26/343; Ebû Nuaym, *Fedâ'ilu'l-Hulefâ'i'l-Erba'a ve Ğayrihim*, 126. Mâlik tarikiyle yalnızca bu iki eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Muhammed b. Mûsâ el-Kâdî'nin (ö. 207) sika raviler adına hadis uyduran birisi olduğu söylenmiştir.

⁹⁴² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 26/324; Ebû Mûsâ el-Medînî, *Nûzhetu'l-Huffâz*, 56. Mâlik tarikiyle yalnızca bu iki eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ahmed b. Muhammed er-Râfîzî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁴³ Nasrevî, *Emâlî*, 30. Silefî, *Mu'cemu's-Sefer*, 82. Mâlik tarikiyle iki farklı senedle bulunabilmektedir. *Emâlî*'de rivayet edilen senedde yer alan el-Kâsım b. İbrâhîm el-Meletî'nin (ö. 323) kezzâb ve hadis uyduran bir ravi olduğu söylenmiştir. *Mu'cemu's-Sefer*'de rivayet edilen senedde ise müellifin hadisi kendisinden rivayet ettiği Nezîl el-Ehvâz (ö. ?) ve onun da rivayette bulunduğu Ahmed b. Hüseyin el-Buhârî (ö. ?) meçhul raviler olup, rical eserlerinde isimlerine rastlanmamaktadır.

⁹⁴⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/345. Sehmî, *Târîhu Cürcân*, 184. Mâlik tarikiyle yalnızca bu iki eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Esram b. Havşeb el-Kindî'nin (ö. ?) kezzâb bir ravi olduğu söylenmektedir. Ebû Nuaym ise onun bu hadiste teferrüd ettiğini söylemektedir.

124. حدثنا أبو الحسن علي بن أحمد بن عبد الله المقدسي ثنا محمد بن عبد الله بن عامر ثنا قتيبة بن سعيد، ثنا مالك عن نافع عن سالم عن ابن عمر أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: إذا مررت برياض الجنة فارتعوا قالوا: يا رسول الله وما رياض الجنة؟ قال: حلق الذكر.⁹⁴⁶
125. أخبرنا أبو العلاء محمد بن علي قال: أخبرنا أبو العباس الحسين بن علي بن محمد الحلبي ببغداد قال: حدثنا قاسم بن إبراهيم قال: حدثنا أبو أمية المختط قال: حدثني مالك بن أنس عن الزهري، عن أنس بن مالك عن عمر بن الخطاب قال: حدثني أبو بكر الصديق قال: سمعت أبا هريرة يقول: جئت إلى النبي صلى الله عليه وسلم وبين يديه تمر، فسلمت عليه فرد علي وناولني من التمر ملء كفه.⁹⁴⁷
126. حدثنا أبو حامد بن جبلة ثنا محمد بن هارون بن عبد الله، ثنا أحمد بن محمد بن أنس ثنا عبد الواهب بن نافع عن مالك بن أنس عن إسحاق بن عبد الله بن أبي طلحة عن أنس بن مالك قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من حاول أمرا بمعصية كان أبعد لما رجا وأقرب لحيء ما اتقى.⁹⁴⁸
127. أخبرنا أبو القاسم علي بن محمد بن أزادمرث ثنا أبو الحسن شاذان بن عبد الله المصيصي ثنا أبو بكر أيوب بن سليمان العطار بالمصيصة ثنا علي بن زياد المتوثي ثنا عبد العزيز بن أبي رضاء ثنا مالك بن أنس عن سهيل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة قال: سمعت، أبا القاسم صلى الله عليه وسلم يقول: استشيروا ذوي العقول ترشدوا، ولا تعصوهم فتندموا.⁹⁴⁹
128. حدثنا محمد بن عمر بن مسلم، ثنا محمد بن إبراهيم بن زياد ثنا عبد الحميد بن عبد الله الحلواني، ثنا حبيب بن أبي حبيب كاتب مالك عن مالك عن نافع عن ابن عمر قال: لما جهز النبي صلى الله عليه وسلم جيش العسرة جاء عثمان بألف دينار فصبها في حجر النبي صلى الله عليه وسلم فقال: النبي صلى الله عليه وسلم: اللهم لا تنس لعثمان، ما على عثمان ما عمل بعد هذا.⁹⁵⁰
129. أخبرنا أبو سعد الماليني إجازة، قال: حدثنا أبو الحسن محمد بن الحسن السراج ثم أخبرني أبو إبراهيم جعفر بن محمد بن المظفر العلوي النيسابوري قراءة، قال: أخبرنا أبو عبد الله محمد بن عبد الله الحافظ، قال: حدثني أبو الحسن محمد بن الحسن بن أحمد بن إسماعيل الزاهد المقرئ، قال: حدثنا علي بن محمد بن حفص الجوباري ببغداد، قال: حدثنا محمد بن عبد الرحمن بن غزوان قراد، قال: حدثنا مالك عن الزهري عن أنس قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من قال: لا إله إلا الله مخلصاً؛ دخل الجنة قالوا: يا رسول الله فما إخلاصها؟ قال: تحجزكم عن كل ما حرم عليكم.⁹⁵¹
130. أخبرنا أبو القاسم هبة الله بن أحمد بن عمر أنا إبراهيم بن عمر بن أحمد البرمكي أنا أبو عمر بن حيوية نا أبو محمد عبد الله بن إسحاق المدائني نا أبو القاسم عبد العزيز بن عبد الله بن عبيد الله بن العباس بن محمد الهاشمي الإمام نا عبد الله بن إبراهيم الغفاري عن عبد الله بن عمرو ومالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أحشر يوم القيامة بين أبي بكر وعمر حتى أفق بين الحرمين فيأتي أهل المدينة وأهل مكة.⁹⁵²
131. حدثنا أبو القاسم بن الطوسي حدثنا تاج الإسلام حدثنا أبو بكر الطريثي قتنا القاضي هناد حدثنا أبو النجود زيد بن عدي بن محمد الحافظ، قتنا أبو بكر محمد بن علي بن عبد العزيز المصري بآمد، قتنا القاضي أبو الحسن علي بن محمد بن الحسن الشافعي قتنا القاضي أبو عمر محمد بن يوسف بن يعقوب قتنا القاضي إسماعيل بن إسحاق قتنا القاضي محمد بن سلمة قتنا القاضي مالك بن أنس الأصبحي قتنا القاضي ربيعة، قتنا القاضي شريح أنبا علي بن أبي طالب قال:

⁹⁴⁵ Seydâvî, *Mu'cemu's-şuyüh*, 339. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Ali b. Kuteybe er-Rıfâ'î'nin (ö. ?) Mâlik'ten batıl haberler rivayet ettiği söylenmektedir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 3/151.

⁹⁴⁶ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/354; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-Mutefekkih*, 1/93. Mâlik tarikiyle iki farklı senedle bu eserlerde bulunabilmektedir. Ebû Nuaym, rivayetin devamında bu hadisin Mâlik'ten garîb olduğunu ve Muhammed b. Abdullâh b. Âmir'in (ö. ?) teferrût ettiğini söylemiştir. Muhammed meçhul bir ravi olup rical eserlerinde cerh veya tadil bilgilerine rastlanmamaktadır. Hatîb'in rivayetinde ise senedde yer alan Muhammed b. Abd es-Semerkandî'nin (ö. 292) hadis uyduran bir ravi olduğu söylenmektedir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 3/633.

⁹⁴⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/630; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 42/639. Mâlik tarikiyle yalnızca bu iki eserde bulunabilen hadis hakkında Hatîb, isnadının batıl olduğunu söylemektedir.

⁹⁴⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/339; Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 1/307. Ebû Nuaym tarafından garîb olduğu söylenen ve Mâlik tarikiyle yalnızca bu iki eserde bulunabilen hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdülvehhâb b. Nafi' el-Âmirî'nin (ö. ?) Mâlik'ten münker hadisler rivayet ettiği söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, 5/310.

⁹⁴⁹ Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 1/419. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdülazîz b. Ebî Recâ'nın (ö. ?) İmam Mâlik'ten batıl haberler rivayet ettiği, sahip olduğu hadislerin tamamının uydurma olduğu söylenmektedir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/628.

⁹⁵⁰ Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/59. Mâlik tarikiyle yalnızca Ebû Nuaym tarafından rivayet edilen bu hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Habîb b. Ebî Habîb'in cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁵¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/530. Hadisi Mâlik'ten rivayeteden Muhammed b. Abdurrahmân el-Bağdâdî'nin (ö. ?) hadis uyduran bir ravi olduğu söylenmektedir. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 3/625.

⁹⁵² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 44/189-190. Hadisi Mâlik'ten rivayeteden Abdullâh b. İbrâhîm el-Ğîfârî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: شتموا النرجس ولو في اليوم مرة، ولو في الشهر مرة ولو في السنة مرة ولو في الدهر مرة فإن في القلب حبة من الجنون والجذام والبرص، لا يقطعها إلا شتم النرجس.⁹⁵³

132. حدثنا أبو الحسن أحمد بن محمد بن مقسم، ثنا عبد الله بن محمد بن إسحاق ثنا أحمد بن محمد بن غالب ثنا محمد بن سليمان التيمي، ثنا مالك بن أنس حدثني حماد بن سلمة عن أبي العشاء الدارمي عن أبيه قال: قلت: يا رسول الله فيم تكون الذكاة في الخاصرة أو اللبة؟ قال: لو طعنت في فخذهما أجزأ عنك.⁹⁵⁴

133. حدثني إبراهيم بن نصر النهاوندي قال: حدثني عتيق بن يعقوب الزبيري، قال: قدم هارون الرشيد المدينة وكان قد بلغه أن مالك بن أنس رحمه الله، عنده الموطأ يقرأه على الناس فوجه إليه البرمكي، فقال: أقرئه السلام وقل له: يحمل إلي الكتاب فيقرؤه علي فأثاه البرمكي فقال له: أقرئه السلام وقل له: إن العلم يزار ولا يزور، وإن العلم يؤتى ولا يأتي فأثاه البرمكي فأخبره وكان عنده أبو يوسف القاضي فقال: يا أمير المؤمنين يبلغ أهل العراق أنك وجهت إلى مالك بن أنس في أمر فخالفك، اعزم عليه فيبينا هو كذلك، إذ دخل مالك بن أنس فسلم وجلس، فقال: يا ابن أبي عامر أبعت إليك فتخالفني؟ فقال مالك: يا أمير المؤمنين أخبرني الزهري وذكره عن خارجة بن زيد بن ثابت عن أبيه رضي الله عنه، قال: كنت أكتب الوحي بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم فنزلت: {لا يستوي القاعدون من المؤمنين} قال: وابن أم مكتوم بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: يا رسول الله إني رجل ضير وقد أنزل الله عز وجل في فضل الجهاد ما قد علمت فقال النبي صلى الله عليه وسلم: لا أدري وقلمي رطب ما جف حتى وقع فخذ النبي صلى الله عليه وسلم على فخذي ثم أعني على النبي صلى الله عليه وسلم ثم جلس النبي صلى الله عليه وسلم فقال: يا زيد اكتب: {غير أولي الضرر} ويا أمير المؤمنين حرف واحد بعث في جبريل والملائكة من مسيرة خمسين ألف عام ألا ينبغي لي أن أعزه وأجله وإن الله تبارك وتعالى رفعك وجعلك في هذا الموضع بعلمك فلا تكن أنت أول من يضع عز العلم فيضع الله عزك.⁹⁵⁵

134. أخبرنا أبو بكر وجيه بن طاهر أنا أحمد بن الحسن بن محمد أنا أبو محمد المخلدني أنا عبد الله بن محمد بن مسلم الإسفراييني نا أحمد بن عيسى التنيسي نا عمرو بن أبي سلمة نا صدقة بن عبد الله عن مالك بن أنس عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال بينا رجل في غنيمة أخذ الذئب منها شاة فطلبه فلما أدركه لفظها ثم أقبل عليه فقال من لها يوم السبع يوم لا يكون لها راعي غيري فقال من حول النبي صلى الله عليه وسلم سبحان الله سبحان الله فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم فإني آمنت بمذه وأبو بكر وعمر وليس ثم أبو بكر ولا عمر.⁹⁵⁶

135. حدثنا أبو بكر بن المقرئ، قال: حدثني محمد بن أحمد بن راشد بن معدان المديني أبو بكر قال: ثنا محمد بن حسان أبو زيد الجرجاني، قال: ثنا ابن أبي فديك، عن مالك عن ابن عجلان عن أبيه، عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: ما من أمير عشرة إلا يؤتى به يوم القيامة مغلولاً حتى يفك عنه العدل أو يوبقه الجور.⁹⁵⁷

136. حدثنا أبو عبد الله محمد بن مخلد بن حفص من أصل كتابه، نا أبو الحسين محمد بن بكير بن محمد بن بكير الحضرمي نا عثمان بن عبد الله القرشي، نا مالك بن أنس، عن نافع، عن ابن عمر قال: كنا نتعاطى فضائل أهل البيت على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم يعني أبا بكر وعمر وعثمان ثم نسوي بين قال سالم: سمعت أبي يقول: فيبلغ ذلك النبي صلى الله عليه وسلم فلم ينهنا.⁹⁵⁸

137. أخبرنا محمد بن عمر قال: فحدثني معمر ومالك عن الزهري عن عروة عن عائشة قالت: دخلت أم بشر بن البراء بن معمر على رسول الله صلى الله عليه وسلم في مرضه الذي مات فيه وهو محموم فمسته فقالت: ما وجدت مثل وعك عليك على أحد. فقال رسول الله. ص: كما يضاعف لنا الأجر كذلك

⁹⁵³ Turaysîsî, *Ehâdis Muselselât*, 6; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 14/36. Turaysîsî'nin rivayetinde senedde yer alan Hünân b. İbrâhîm en-Nesefî'nin (ö. 465) uydurma hadisler rivayet ettiği söylenmektedir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 8/345. İbn Asâkir ise kendi rivayet ettiği hadisin devamında hadisin münker olduğunu söylemektedir.

⁹⁵⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/341. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Muhammed b. Süleymân et-Teymî'nin (ö. ?) Mâlik'ten münker hadisler rivayet eden bir ravi olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 3/569.

⁹⁵⁵ Dîneverî, *el-Mucâlese*, 8/321; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 36/312. Mâlik tarihiyle yalnızca bu iki eserde bulunabilen hadisin ortak ravilerinden olan Dîneverî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁵⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 44/77. Mâlik tarihiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin ravilerinden Ahmed b. İsa et-Tinnisi'nin (ö. 273) kezzâb bir ravi olduğu söylenmektedir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 1/126.

⁹⁵⁷ Şecerî, *Tertîbu'l-Emâli'l-Hamîsiyye*, 2/362. İbnü'l-Mukrî, *el-Müntehab*, 1/57. Mâlik tarihiyle yalnızca bu iki eserde bulunabilen hadisin Şecerî'nin rivayet ettiği tarikinde, Mâlik'ten hadisi Habîb b. Ebî Habîb rivayet etmektedir. İbnü'l-Mukrî'nin rivayet ettiği tarikte ise Muhammed b. Hassân el-Cürcânî (ö. ?) adlı meçhul bir ravi yer almaktadır. Ravinin cerh ve tadil bilgisine rastlanmamaktadır.

⁹⁵⁸ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 244; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 30/346. Mâlik tarihiyle iki farklı senedle bu eserlerde bulunabilmektedir. İbnü'l-Muzaffer'in rivayetinde hadisi Mâlik'ten rivayet eden Osmân b. Abdullâh el-Emevî'nin (ö. ?) uydurma hadisler rivayet ettiğinden ve metrûk ravilerden olduğu söylenmektedir. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/883. İbn Asâkir'in rivayetindeyse, senedde yer alan Ca'debe b. Yahyâ'nın (ö. ?) metrûk bir ravi olduğu söylenmekte ve bu hadis onun münker rivayetlerine örnek gösterilmektedir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 2/337.

بضاعف علينا البلاء. ما يقول الناس؟ قالت: قلت: زعم الناس أن برسول الله ذات الجنب. فقال: ما كان الله ليسلطها علي إنما هي همة من الشيطان. ولكنه من الأكلة التي أكلت أنا وابنك يوم خيبر. ما زال يصيبني منها عداد حتى كان هذا وأن انقطاع أميري. فمات رسول الله صلى الله عليه وسلم شهيداً.⁹⁵⁹

138. أنا أبو محمد التجيبي أنا أبو علي الحسن بن يوسف بن مilih الطرافي نا بحر بن نصر نا عبد الله بن وهب، نا مالك عن نافع، عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: اتقوا النار ولو بشق تمره.⁹⁶⁰

139. حدثنا أبو الحسن محمد بن أحمد بن صالح نا عبيد الله بن محمد بن سليمان الأزدي نا حبيب بن إبراهيم نا شبل بن عباد عن عبد الله بن ذكوان عن الأعرج عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم: لما قطع الذين سرقوا لقاحه وسمل أعينهم بالنار عاتبه الله عز وجل في ذلك فأُنزل الله: ﴿إِنَّمَا جِزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ إلى آخر الآية.⁹⁶¹

140. حدثنا يحيى بن علي بن يحيى نا أبي معمر ثنا محمد بن جعفر بن رميس ثنا أبو يونس المدني محمد بن أحمد بن يزيد ثنا أبو مصعب أحمد بن أبي بكر الزهري قال: تقدم مالك بن أنس حين أقيمت الصلاة، فتقدم يصل الصفوف فوجد حسين بن عبد الله بن ضميرة فقال له مالك: حدثني حديث أبيك عن جدك عن علي بن أبي طالب: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يوتر بثلاث يقرأ في الأولى بالحمد وقل هو الله أحد وفي الثانية بالحمد وقل هو الله أحد وفي الثالثة بالحمد وقل هو الله أحد وقل أعوذ برب الفلق وقل أعوذ برب الناس.⁹⁶²

141. أخبرنا أبو عبد الله الفراوي وأبو القاسم المستملي قالا أنا أبو عثمان البحيري قراءة عليه أنا أبو بكر محمد بن علي بن عمران العطار نا أبو عمر محمد بن الحسين بن عمران نا إسماعيل بن علي بن رزين الخزاعي بواسط نا أخي دعلج بن علي قال سمعت مالك بن أنس فقيه المدينة يحدث هارون الرشيد قال يا أمير المؤمنين حدثنا صدقة بن يسار أبو محمد عن سعيد بن المسيب عن أبي هريرة قال لم يزل رسول الله صلى الله عليه وسلم يتختم في يمينه حتى قبضه الله عز وجل إليه.⁹⁶³

142. أخبرنا أبو القاسم بن السمرقندي أنا أبو القاسم بن مسعدة أنا حمزة بن يوسف أنا أبو أحمد بن عدي نا عيسى بن أحمد بن يحيى الصدي بمصر نا الربيع بن سليمان الجيزي نا محمد بن وهب الدمشقي نا الوليد نا مسلم نا مالك بن أنس عن سمي نا صالح عن أبي هريرة قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول أول ما خلق الله القلم ثم خلق النون وهي الدواة قال وذلك في قول الله عز وجل والقلم وما يسطرون ثم قال له اكتب قال وما أكتب قال ما كان وما هو كائن من عمل أو أجل أو أثر فجرى القلم بما هو كائن إلى يوم القيامة ثم ختم على في القلم فلم ينطق ولا ينطق إلى يوم القيامة ثم خلق العقل فقال الجبار ما خلقت خلقا أعجب إلي منك وعزتي لأكملنك فيمن أحببت ولأنقصنك فيمن أبغضت ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أكمل الناس عقلا أطوعهم الله وأعلمهم بطاعته وأنقص الناس عقلا أطوعهم للشيطان وأعملهم بطاعته.⁹⁶⁴

143. أخبرنا أبو محمد عبد الرحمن بن عمر التجيبي، أنا أحمد بن محمد بن زياد، ثنا أحمد بن طاهر بن حرملة بن يحيى بن عبد الله بن حرملة بن عمران التجيبي، ثنا جدي حرملة بن يحيى قال: حدثني عمر بن راشد المدني، ثنا مالك بن أنس، عن جعفر بن محمد عن أبيه، عن جده قال: اجتمع أبو بكر وعمر وأبو عبيدة بن الجراح فتماروا في شيء فقال لهم علي رضي الله عنه: انطلقوا بنا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فلما وقفوا على رسول الله صلى الله عليه وسلم قالوا: جئنا يا

⁹⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/241; Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/549. Mâlik tarikiyle yalnızca bu iki eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁶⁰ Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 1/396; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 60/251. Mâlik tarikiyle yalnızca bu iki eserde bulunabilen hadis, senedinde yer alan el-Hasan b. Yûsuf el-Misrî'nin (ö. 340) münker rivayetlerine örnek olarak gösterilmiş ve aslı yoktur denmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 3/129.

⁹⁶¹ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 201; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl li'l-Vasl*, 2/801. Mâlik tarikiyle yalnızca bu iki eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Habîb b. Ebî Habîb'in cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁶² Hallâl, *Sûrati'l-İhlâs*, 102; Silefî, *Meşyehatu's-Şey'i'l-Ecl*, 285. Mâlik tarikiyle yalnızca bu iki eserde bulunabilen hadis, bu başlık altında zikredilenlerden farklı olarak Mâlik'e nisbetindeki bir problemten dolayı değil, Mâlik'in hadisi rivayet ettiği el-Hüseyin b. Abdullâh el-Medenî'nin (ö. ?) durumundan dolayı merdûddur. Kendisini bizzat İmam Mâlik yalancılıkla itham etmiş, Ebû Hâtim ise onun hakkında kezzâb demiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 1/538. Bu hadiste dikkat çeken diğer bir husus, Hallâl'ın rivayetinden sonra Mâlik'in bu hadisi işitip amel etmekten ifihar duyduğunu anlatan naklidir. Görünen o ki, İmam Mâlik bu hadisle bir süre amel ettikten sonra ravinin durumuna vakıf olup, hem ameli hem de rivayeti terk etmiş olmalıdır.

⁹⁶³ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 17/246; Râfiî, *et-Tedvîn*, 3/8. Mâlik tarikiyle yalnızca bu iki eserde bulunabilen hadisi Mâlik'ten rivayet eden Di'bil b. Alî el-Huzâ'î'nin (ö. 246) Mâlik'ten münker hadisler rivayet ettiği söylenmektedir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 2/27.

⁹⁶⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 65/208; Zehebî, *Siyer*, 10/670. Mâlik tarikiyle yalnızca bu iki eserde bulunabilen hadis hakkında batıl ve münker denilmektedir.

رسول الله نسألك عن شيء فقال: إن شئتم فاسألوا، وإن شئتم خيرتكم بما جئتم له، فقال لهم: جئتموني تسألوني عن الرزق: من أين يأتي؟، وكيف يأتي؟، أبي الله أن يرزق عبده المؤمن إلا من حيث لا يعلم.⁹⁶⁵

144. حدثنا علي بن أحمد بن علي المصيصي ثنا أبو بكر بن أيوب بن سلمان العطار بالمصيصة ثنا علي بن زياد المتوني ثنا عبد العزيز بن أبي رجاء ثنا مالك

عن سهيل عن أبيه عن أبي هريرة وأبي سعيد الخدري قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أطع ربك تسمى عاقلا ولا تعصه تسمى جاهلا.⁹⁶⁶

145. حدثني الأزهرى قال: أخبرنا علي بن عمر الحافظ، قال: حدثنا إسماعيل بن علي بن علي بن رزين الدعبل قال: حدثني أبي قال: حدثني أخي دعلج بن

علي الشاعر قال: سمعت مالكا يحدث الرشيد، فقال: يا أمير المؤمنين، حدثني أبو الزبير عن جابر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: نعم الإدام الخل وما أقفر أهل بيت عندهم الخل.⁹⁶⁷

146. وذكرت أبا العلاء يوما يحدث كنيته عن أبي نعيم الحافظ عن أبي محمد ابن السقاء، فقال: قد سمعت هذا الحديث من ابن السقاء وكتبه عني أبو عبد الله

بن بكير وكتاب ابن بكير عندي فسألته إخراجها إلي فوعدي بذلك. ثم أخرجه إلي بعد أيام وإذا جزء كبير بخط ابن بكير قد كتب فيه عن جماعة من الشيوخ وقد علق

عن أبي العلاء فيه الحديث، ونظرت في الجزء فإذا ضرب طري على تسميع من بعض أولئك الشيوخ ظننت أن أبا العلاء كان قد ألحق ذلك التسميع لنفسه ثم لما أراد

إخراج الجزء إلي خشي أن أستنكر التسميع لطراوته فضرب عليه. ورأيت ل ه أشياء سماعه فيها مفسود، إما محكوك بالسكين أو مصلح بالقلم. ثم قرأت عليه حديثا

من المسلسلات فقال: هذا الحديث عندي بعلو من طريق غير هذا فسألته إخراجها فأخرجها إلي في رقعة بخطه، وقرأه علي من لفظه فقال: حدثنا أبو محمد عبد الله بن

محمد بن عثمان المزني الحافظ وهو أخذ بيدي قال: حدثنا أبو يعلى أحمد بن علي الموصلي وهو أخذ بيدي، قال: حدثنا أبو الربيع الزهراني وهو أخذ بيدي، قال:

حدثني مالك وهو أخذ بيدي، قال: حدثني نافع، وهو أخذ بيدي، قال: حدثني ابن عباس، وهو أخذ بيدي، قال: قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو أخذ

بيدي: من أخذ بيد مكروب أخذ الله بيده.⁹⁶⁸

147. حدثنا سليمان بن أحمد ثنا أحمد بن يحيى بن خالد بن حيان الرقي، ثنا محمد بن بشر المصري، ثنا عثمان بن عبد الله، ثنا مالك بن أنس، عن هشام بن

عروة، عن أبيه، عن عائشة، رضي الله تعالى عنها قالت: قلت: يا رسول الله: كيف حبك لي؟ قال: كعقدة الحب.⁹⁶⁹

148. أخبرنا أبو نصر أحمد بن محمد بن أحمد الإسكندراني وأبو الفتح محمد بن الموفق بن محمد الجرجاني وأبو الفتح محمد بن علي بن نصر الحمادي الأدرقاني

وأبو النضر عبد الرحمن بن عبد الجبار بن عثمان العامي وأبو جعفر محمد بن علي بن محمد الطبري وأبو المظفر عبد الفاطر بن عبد الرحيم بن عبد الله السفطي

المقرئان بجمرة قالوا أنا أبو سهل نجيب بن ميمون بن سهل أنا أبو علي منصور بن عبد الله بن خالد الذهلي الخالدي نا أبو إسحاق إبراهيم بن محمد بن عمرو المروزي

الملقب بعبد دليل وأبو سعيد الحسن بن أحمد بن محمد بن المبارك التستري قال أنا أحمد بن صبيح بن وضاح نا محمد بن قطن نا ذا النون نا مالك بن أنس عن نافع

عن ابن عمر قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اقتدوا بالذين من بعدي أبي بكر وعمر.⁹⁷⁰

149. وأخبرنا السيد أبو الحسن أنا عبد الله الشرقي نا أبو الأزهر ثنا حبيب كاتب مالك ثنا محمد بن صدقة، ثنا مالك عن ابن شهاب عن أنس، قال: كان

رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا أعطى أهله قوت سنة تصدق بما بقي.⁹⁷¹

150. حدثنا أحمد قال: نا علي بن قتيبة الرفاعي قال: نا مالك بن أنس، عن أبي الزبير، عن جابر رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من

تصل إليه فلم يقبل لم يرد علي الخوض.⁹⁷²

⁹⁶⁵ İbnu'l-A'râbî, *Mu'cem*, 2/520; Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 1/341; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 21/20. İbn Abdülber hadisın Mâlik'ten aslının olmadığını söylemiştir.

⁹⁶⁶ İbnu'l-Cevzî, *el-Birru ve's-Sıla*, 53; Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/345; Mihrevânî, *el-Mihrevâniyyât*, 2/645-646. Ebû Nuaym ve Mihrevânî'nin rivayetlerinde hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdülazîz b. Ebî Recâ'nın cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir. İbnu'l-Cevzî'nin rivayetinde ise hadisi Mâlik'ten rivayet eden, yine daha önce cerh bilgisi verilmiş olan Süleymân b. İsmâ es-Sicî' dir.

⁹⁶⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 1/306; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 17/246. Mâlik tarikiyle yalnızca bu iki eserde bulunabilen hadisi Mâlik'ten rivayet eden Di'bil b. Alî el-Huzâ'î'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁶⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/162. Hadisi rivayet ettikten sonra Hatîb, bu hadisın ona göre batıl olduğunu söylemektedir.

⁹⁶⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/44; Silefî, *el-Hâmis ve'l-İşrûn mine'l-Meşyehati'l-Bağdâdiyye*, 44. Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 2/10. Bu hadisın Mâlik tarikiyle batıl olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, 1/571.

⁹⁷⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 30/228. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Zünnûn el-Mısıri'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁷¹ Behîrî, *er-Râbî'a min Fevâid*, 14. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Habîb b. Ebî Habîb'in cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁷² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/306. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Alî b. Kuteybe er-Rifâ'î'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir. Ayrıca İbn Abdülber bu hadisın Mâlik'ten aslı olmadığını söylemektedir. *et-Temhîd*, 2/309.

151. حدثنا أبو أحمد الحسين بن علي التميمي، ثنا محمد بن المسيب الأرميني ثنا أسد بن محمد بن عبد الرحمن الخشاب بالمصيصة ثنا أبو حاجب الحاجي عن مالك عن زيد بن أسلم عن أنس بن مالك، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا عقل كالتيدير في رضى الله ولا ورع كالكف عن محارم الله ولا حسب كحسن الخلق.⁹⁷³
152. أخبرنا أبو القاسم عبد السلام بن أحمد بن محمد بن الحارث القرشي القزاز ثنا أبو حصين محمد بن إسماعيل بن محمد التميمي ثنا محمد بن عبد الله الخراساني الزاهد، ثنا موسى بن إبراهيم المروزي ثنا مالك بن أنس عن أبي حازم عن سهل بن سعد قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: عمل الأبرار من الرجال الخياطة، وعمل الأبرار من النساء المغزل.⁹⁷⁴
153. أخبرنا إبراهيم بن محمد بن سنان ومحمد بن إبراهيم بن عبد الرحمن قالوا: ثنا زكريا بن يحيى ثنا الفتح بن نصر بن عبد الرحمن الفارسي، كان يسكن مصر ثنا حسان بن غالب حدثني مالك بن أنس عن ابن شهاب عن سعيد بن المسيب عن أبي بن كعب قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: كان جبريل عليه السلام يذاكرني فضل عمر فقلت له: يا جبريل ما بلغ من فضل عمر؟ قال: يا محمد لو لبثت ما لبث نوح في قومه ما بلغت لك فضل عمر وماذا له عند الله عز وجل قال لي جبريل عليه السلام: يا محمد، ليبكين الإسلام من بعد موتك على موت عمر.⁹⁷⁵
154. حدثنا أحمد بن إبراهيم التستري ثنا عبد الرحمن بن محمد بن منصور ثنا عبد الرحمن بن يحيى العدوي، ثنا مالك عن أبي الزناد، عن خارجة بن زيد بن ثابت عن أبيه قال: جاء رجل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم من العرب فسأله أرضا بين جبلين فكتب له بها، فأسلم ثم أتى قومه فقال لهم: أسلموا، فقد جفتكم من عند رجل يعطي عطية من لا يخاف الفاقة.⁹⁷⁶
155. حدثنا أحمد بن زنجويه نا عثمان بن عبد الله، نا مالك عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: صلوا خلف من قال لا إله إلا الله وصلوا على من قال لا إله إلا الله.⁹⁷⁷
156. نا محمد بن صالح نا إسحاق بن محمد الفروي نا مالك بن أنس عن سمي عن أبي صالح عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من قتل دون ماله فهو شهيد.⁹⁷⁸
157. حدثني أبو مسلم غالب بن علي أخبرنا محمد بن عبد الله الأحمري، بإفادة ابن بكير حدثنا بكر بن محمد بن العلا حدثنا أحمد بن مضارب الكلبي حدثنا أبي عن محمد بن عمر عن سليمان بن بلال حدثنا ربيعة بن أبي عبد الرحمن قال: سمعت ذلك الفتى مالكا عن الزهري عن سعيد بن المسيب، عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: رأيت عمرو بن لحي يجر قصبه في النار وهو أول من سبب السوائب.⁹⁷⁹
158. حدثنا محمد ثنا أبو علي الحسين بن عصمة الوكيل من أصل كتابه ثنا محمد بن سهل الرباطي ثنا حبيب كاتب مالك، ثنا مالك عن سهيل عن أبيه عن أبي هريرة قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم: لأعطين الراية رجلا يحب الله ورسوله، ويحبه الله ورسوله فدعا عليا فأعطاه إياها وقال: اذهب فإن الله يفتح عليك.⁹⁸⁰
159. وأخبرني حرب، قال: ثنا محمد بن مصفى، عن إبراهيم بن زكريا عن مالك بن أنس عن عبد الله بن دينار عن ابن عمر أن جعفر بن أبي طالب أهدى إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم سرفجلا فأعطى معاوية ثلاث سرفجلات وقال: القني بهن في الجنة.⁹⁸¹

⁹⁷³ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/342; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 27/166. İki eserde de hadisi Mâlik'ten rivayet eden Sahr b. Muhammed el-Hâcibî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁷⁴ Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 2/100; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 53/349. İki eserde de hadisi Mâlik'ten rivayet eden Mûsâ b. İbrâhîm el-Mervezî'nin (ö. ?) kezzâb bir ravi olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/102.

⁹⁷⁵ Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 2/252; Ebû Tâhir, *et-Tuyûriyyât*, 1/185; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 44/137. Mâlik tarikiyle rivayet edildiği eserlerin hepsinde hadisi Mâlik'ten rivayet eden Hassân b. Gâlib el-Mısri'nin (ö. 223) metruk bir ravi olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 3/18.

⁹⁷⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 5/138; İbnu'l-A'râbî, *Mu'cem*, 3/969; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 4/29. Mâlik tarikiyle rivayet edildiği eserlerin hepsinde hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdurrahmân b. Muhammed el-Uzri'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁷⁷ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 131; Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 1/173; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/446. Mâlik tarikiyle rivayet edildiği eserlerin hepsinde hadisi Mâlik'ten rivayet eden Osmân b. Abdullâh el-Emevî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁷⁸ İbnu'l-A'râbî, *Mu'cem*, 1/142; Ebû Nuaym, *Ahbâru 'Isbahân*, 1/88; Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 1/222; Dîneverî, *el-Mucâlese*, 8/321. Tüm senedlerde ortak olarak hadisi Mâlik'ten rivayet eden İshâk b. Muhammed el-Fervî'nin (ö. 226) metruk olduğu, ayrıca Mâlik'ten mütâbî olmayan hadisler rivayet ettiği söylenmiştir. Kılıç, *İkmâlû Tehzîb*, 2/109-110.

⁹⁷⁹ Halîfî, *el-İrşâd*, 1/224; Silefî, *Mu'cemu's-Sefer*, 198. Her iki eserde de senedde yer alan Muhammed b. Ömer el-Vâkidî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁸⁰ Ne'âlî, *Cuz'un min Hadîsi en-Ne'âlî*, 33; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 42/81; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/510. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Habîb b. Ebî Habîb'in cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁸¹ Hallâl, *es-Sunne*, 2/453; Behîrî, *es-Sânî min Fevâid*, 27; Halîfî, *el-İrşâd*, 1/270; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 59/97. Halîfî hadisi rivayet ettikten sonra münker demiştir. İbn Asâkir ise bu hadisin doğru olması mümkün

167. حدثنا أبو بكر محمد بن إبراهيم بن سهل بن حبة البراز، ثنا إسماعيل بن محمد بن قباط، ثنا سليمان بن سلمة الخبائري، ثنا سعيد بن موسى، ثنا مالك بن أنس، عن نافع، عن ابن عمر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: هدية الله إلى المسلم السائل على باب داره.⁹⁸⁹
168. أخبرنا أبو القاسم عبد الرحمن بن أحمد بن عمران الدينوري، ثنا أبو بكر محمد بن علي بن الحسن بن مهران المستملي الدينوري، ثنا عباد بن عمرو ثنا نصر بن سلام المدني، عن مالك بن أنس، عن سفيان الثوري، عن طلحة بن عمرو، عن عطاء عن أبي هريرة، أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: اطلبوا الخير عند حسان الوجوه.⁹⁹⁰
169. ثنا أبو العباس أحمد بن الصلت المغلس ابن أخي حبارة ثنا يحيى بن سليمان بن بصله المالكي ثنا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: لرد دائق من حرام أفضل عند الله من سبعين حجة مبرورة.⁹⁹¹
170. حدثنا أحمد بن عبيد الله بن محمود، ثنا محمد بن عمران بن الجنيدي، ثنا أبو أحمد شعيب بن محمد الهمداني ثنا سليمان بن عيسى ثنا مالك عن عمه أبي سهيل بن مالك عن أبيه عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ادفنوا موتاكم وسط قوم صالحين فإن الميت يتأذى بجار السوء كما يتأذى الحي بجار السوء.⁹⁹²
171. حدثنا محمد بن مخلد نا محمد بن بكير نا عثمان بن عبد الله نا مالك بن أنس عن ابن شهاب، عن سعيد بن المسيب عن أبي بن كعب قال: سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول: طلب العلم فريضة على كل مسلم.⁹⁹³
172. حدثنا أبي، في جماعة قالوا: حدثنا علي بن إبراهيم القطان حدثنا محمد بن المغيرة السكري حدثنا هشام بن عبيد الله الرازي، حدثنا مالك بن أنس عن الزهري، عن أنس بن مالك قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: مثل أمي مثل المطر لا يدرى أوله خير أم آخره خير.⁹⁹⁴
173. حدثنا محمد بن علي الأهوازي حدثنا أبو أيوب سليمان بن شرحبيل عن بقية بن الوليد عن مالك بن أنس عن الزهري عن أنس قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن أفضل العبادة انتظار الفرج من الله.⁹⁹⁵
174. أخبرنا أبو الحسن علي بن المسلم أنا عبد العزيز بن أحمد أنا أبو نصر عبد الوهاب بن عبد الله بن عمر بن أيوب المري أنا أبو الفرج أحمد بن القاسم بن الخشاب البغدادي أنا أبو عبد الله ضمام بن عبد الله بن نجية الأندلسي أنا أبو مروان القرشي أنا أبي أنا مالك عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال عثمان حيي تستحي منه الملائكة.⁹⁹⁶
175. حدثنا ابن المقرئ قال: ثنا إبراهيم بن جعفر بن خليل المقرئ بمكة قال: ثنا محمد بن عبد الرحمن قراد قال: ثنا مالك عن الزهري عن أنس قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن لله خاصة من الناس قلنا: من هم يا رسول الله؟ قال: هم أهل القرآن، أهل الله وخاصته.⁹⁹⁷

⁹⁸⁹ Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 2/60; Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 1/120; Ebû Nuaym, *Ahbâru 'Isbahân*, 2/100; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 5/298-299. İbn Abdülber hadisin Mâlik tarikiyle uydurma olduğunu söylemektedir.

⁹⁹⁰ Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 2/298; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/204; Mihrevânî, *el-Mihrevânîyyât*, 2/543-544; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 57/8. Hatîb hadisin garîb olduğunu söylemiştir. Temmâm ve Hatîb'in rivayetlerinin senedinde yer alan Nasr (Mâlik) b. Sellâm el-Medenî'nin (ö. ?) İmam Mâlik'ten batıl haberler rivayet ettiği söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 4/251. Mihrevânî rivayetinin senedinde yer alan Muhammed b. Huleyd el-Hanefî'nin (ö. ?) münker hadisler rivayet ettiği söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 3/538. Son olarak İbn Asâkir'in rivayetlerinin senedinde yer alan Ebu'l-Abbâs İbn Ukde'nin (ö. ?) münker hadisler rivayet ettiği söylenmektedir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, 1/603.

⁹⁹¹ Râfiî, *et-Tedvîn*, 1/181; Halîlî, *el-İrşâd*, 1/415; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 43/157. Halîlî bu hadisin Mâlik'ten isnadının münker olduğunu söylemektedir. Senedlerde yer alan İshâk b. Vehb et-Tuhurmusî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁹² Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/354; Râfiî, *et-Tedvîn*, 3/150; Silefî, *Mu'cemu's-Sefer*, 31. Tüm senedlerde hadisi Mâlik'ten rivayet eden Süleymân b. İsâ es-Siczî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

⁹⁹³ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 246; Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 1/30; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 14/393; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/252; Zehebî, *Siyer*, 16/531. İbnü'l-Muzaffer'in senedinde hadisi Mâlik'ten rivayet eden Osmân b. Abdullâh el-Emevî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir. Diğer eserlerde geçen rivayetler için batıl denmektedir.

⁹⁹⁴ Halîlî, *el-İrşâd*, 2/653; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/414; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 20/254; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 43/16; Silefî, *Mu'cemu's-Sefer*, 415. Halîlî bu hadisi Hişâm b. Ubeydullâh er-Râzî (ö. ?) dışından Mâlik'ten rivayet eden kimsenin bulunmadığını ve Mâlik'in ashabının bu hadisi münker gördüğünü söylemiştir.

⁹⁹⁵ Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehâr*, 13/7; Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 2/245; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 12/356; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/536. Bezzâr ve Kudâî bu hadisin Mâlik tarikinin sahih olmadığını söylemektedir.

⁹⁹⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 39/92. İbn Abdülber bu hadisin lafzının muzdarib olduğunu, İbn Hacer ise Mâlik'ten rivayetinin batıl olduğunu söylemiştir. İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 6/380; Attâr, *Mucerredü Esmâi'r-Ruvât*, 362.

176. أخبرنا أبو إسحاق إبراهيم بن صالح بن سنان أنبأ الحسن بن علي بن خلف الصيدلاني ح وحدثني أبو علي محمد بن هارون بن شعيب الأنصاري ثنا عبيد الله بن منصور الصباغ في سوق أم حكيم، قال: ثنا محمد بن خالد ابن عثمة الهاشمي ثنا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: الندم توبة.⁹⁹⁸
177. حدثنا مجاهد بن موسى البغدادي، والفضل بن سهل الأعرج، وغير واحد قالوا: حدثنا عبد الرحمن بن غزوان أبو نوح، قال: حدثنا ليث بن سعد، عن مالك بن أنس، عن الزهري، عن عروة، عن عائشة، أن رجلا قعد بين يدي النبي صلى الله عليه وسلم فقال: يا رسول الله، إن لي مملوكين يكذبونني ويخونونني ويعصونني، وأشتتهم وأضرهم فكيف أنا منهم؟ قال: يحسب ما خانوك وعصوك وكذبوك وعقابك إياهم، فإن كان عقابك إياهم بقدر ذنوبهم كان كفافا، لا لك ولا عليك وإن كان عقابك إياهم دون ذنوبهم كان فضلا لك، وإن كان عقابك إياهم فوق ذنوبهم اقتص لهم منك الفضل. قال: فتحنى الرجل فجعل يبكي ويهتف، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أما تقرأ كتاب الله {ونضع الموازين القسط ليوم القيامة فلا تظلم نفس شيئا وإن كان مثقالاً} الآية. فقال الرجل: والله يا رسول الله ما أجد لي ولهم شيئا خيرا من مفارقتهم، أشهدك أنهم أحرار كلهم.⁹⁹⁹
178. حدثنا إسماعيل بن إسحاق السراج النيسابوري ببغداد حدثنا ابن الجراح القهستاني، حدثنا زافر بن سليمان حدثنا مالك بن أنس عن يحيى بن سعيد الأنصاري عن أنس بن مالك قال: لما كانت صبيحة احتلمت دخلت على النبي صلى الله عليه وآله وسلم فأخبرته أني قد احتلمت فقال: لا تدخل على النساء فما أتى علي يوم كان أشد منه.¹⁰⁰⁰
179. حدثنا محمد بن صالح بن هاني، ثنا إبراهيم بن أبي طالب ثنا يحيى بن حكيم وإسحاق بن إبراهيم الصراف، قال: ثنا سويد أبو حاتم عن قتادة عن أبي رافع، عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: عفوا عن نساء الناس تعف نساؤكم وبروا آباءكم تبركم أبناؤكم ومن آتاه أخوه متنعلا فليقبل ذلك منه محقا كان أو مبطلا فإن لم يفعل لم يرد علي الحوض.¹⁰⁰¹
180. حدثنا إسحاق بن إبراهيم المنجنيقي البغدادي، بمصر حدثنا عبد الله بن أبي رومان الإسكندراني، حدثنا عبد الله بن وهب حدثنا مالك بن أنس، عن نافع عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: دع ما يريبك إلى ما لا يريبك.¹⁰⁰²
181. حدثنا أحمد بن الحسن بن عبد الجبار ومحمد بن عبدة بن حرب القاضي قال: نا سويد بن سعيد، نا مالك عن الزهري عن أنس عن أبي بكر الصديق: أن النبي صلى الله عليه وسلم أهدى جملا لأبي يعلى.¹⁰⁰³
182. حدثنا محمد بن أحمد بن الهيثم أبو الحسن التميمي نا أبو أمية محمد بن إبراهيم نا موسى بن محمد بن القرشي، نا مالك عن نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: من بدل دينه فاقتلوه.¹⁰⁰⁴

⁹⁹⁷ İbnü'l-Mukrî, *el-Müntehab*, 1/37; Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/63; Halîlî, *el-İrşâd*, 1/406; Hafîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/326. Halîlî hadisin Mâlik tarikinin uydurma olduğunu söylemiştir.

⁹⁹⁸ Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 1/30; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 39/92; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 4/291. Temmâm ve İbn Asâkir rivayetlerinde senedde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Muhammed b. Hâlid el-Hâşimî'nin (ö. ?) Mâlik'ten yalan rivayetler aktardığı söylenmektedir. Tahâvî'nin rivayeti ise mu'dal bir senedle rivayet edilmiştir.

⁹⁹⁹ Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Tefsîr, 22; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 43/407; İbnü'l-A'râbî, *Mu'cem*, 2/875; Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 2/78; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 11/86; Zehebî, *Siyer*, 14/459; Hafîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 1/87. Tirmizî bu isnadın garîb olduğunu söylemiştir. Zehebî ise münker olduğunu söylemiştir. Dârekutnî ise bu hadisin Mâlik'e nisbet edilmesini hata olarak nitelemiştir. Dârekutnî, *Garâ'ibü Mâlik*, 12.

¹⁰⁰⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, 1/65; İbnü'l-Mukrî, *el-Mu'cem*, 101; Hafîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/523; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 9/356. Tüm senedlerde hadisi Mâlik'ten rivayet eden Zâfir b. Süleymân el-İyâdî'nin (ö. ?) Mâlik'ten münker hadisler rivayet ettiği söylenmiş ve bu hadis onlara örnek gösterilmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/63-64.

¹⁰⁰¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/170; Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/335; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 2/309; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdû'ât*, 3/107-106. Hâkim bu hadisin isnadının sahîh olduğunu söylemiş olsa da İbn Abdülber ve İbnü'l-Cevzî'ye göre bu hadisin Mâlik tarikiyle aslı yoktur.

¹⁰⁰² Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, 1/180; Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/352; Halîlî, *el-İrşâd*, 1/416; Hafîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/627; Râfiî, *et-Tedvîn*, 1/310. Bu hadis Abdullâh b. Abdülmelik el-İskenderânî'nin (ö. 256) İmam Mâlik adına rivayet ettiği batıl hadislerle örnek olarak gösterilmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/63-64.

¹⁰⁰³ Silefî, *es-Sânî ve'l-İşrûn mine'l-Meşvehati'l-Bağdâdiyye*, 90. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Muhammed b. 'Abde el-Basrî'nin (ö. 313) kezzâb ve metrûk olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 3/634.

¹⁰⁰⁴ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 148. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen ve *Muvatta*'daki rivayetten (İsti'zân, 18/15.) farklı olarak muttasıl rivayet edilen bu hadisin senedinde yer alan Mûsâ b. Muhammed ed-Dimyâtî'nin (ö. ?) hadis uyduran mutrûk bir ravi olduğu söylenmektedir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 4/219.

183. حدثنا أبو زيد محمد بن عبد الرحمن بن يزيد بن محمد بن حنظلة بن محمد بن عباد بن جعفر بن رفاعة بن الهيثم بن عائذ بن عبد الله بن عمر بن مخزوم المخزومي في المسجد الحرام حدثنا الزبير بن بكار حدثنا محمد بن الحسن بن زبالة ثنا مالك عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: فتحت المدينة بالقرآن وفتحت المدائن بالسيف.¹⁰⁰⁵
184. أبو القاسم أحمد بن محمد بن إسحاق الفقيه البكرآبادي يعرف بشغالان روى عن الحارث بن أبي أسامة وأبي مسلم الكجي وجماعة روى عنه عبد الله بن عدي الحافظ وأبو نصر الإسماعيل وأبو بكر السباك وأبو عبد الله الجرجاني الحسين بن جعفر وأبو بكر العدسي توفي في شوال سنة ست وأربعين وثلاثمائة وصلى عليه ابنه أبو بكر محمد بن أحمد الشغالي تفرد بحديث حدث عنه بن عدي وغيره. حدثني أبو عبد الله الحسين بن جعفر الجرجاني وغيره قالوا: حدثنا أبو القاسم أحمد بن محمد بن إسحاق التميمي الجرجاني من أصل كتابه حدثنا أبو جعفر أحمد بن موسى الخطيب بجرجان حدثنا أبو حاجب صخر بن محمد حدثنا مالك بن أنس عن زيد بن أسلم عن أنس بن مالك قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: اللهم بارك لأمتي في بكورها واجعل ذلك يوم الاثنين.¹⁰⁰⁶
185. أخبرني أبو الوليد الحسن بن محمد الدريندي قال: أخبرنا محمد بن أبي بكر الحافظ ببخارى قال: أخبرنا أبو الحسين أحمد بن محمد بن يوسف الأزدي قال: حدثنا محمود بن إسحاق بن محمود الخزاعي، قال: حدثني أبي قال: حدثنا أبو محمد عبد الله بن عبد الرحمن من ولد أسامة بن زيد أصله مدني سكن بغداد قال: حدثنا مالك بن أنس والعطاف بن خالد عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يسجد على الخمرة.¹⁰⁰⁷
186. قال الواقدي: حدثنا الضحاك بن عثمان عن عبيد الله بن مقسم، عن جابر وحدثني هشام بن سعد، عن زيد بن أسلم عن جابر وعن مالك وعبد الله بن عمر عن وهب بن كيسان عن جابر وقد زاد بعضهم على بعض في الحديث وغيرهم قد حدثني قالوا: قدم جابر له فاشترى بسوق النبط، وقالوا: من أين جلبت جلبك؟ قال: جئت به من نجد وقد رأيت أنمارا وثعلبة قد جمعوا لكم جموعا وأراكم هادين عنهم، فبلغ رسول الله صلى الله عليه وسلم قوله فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم في أربع مائة من أصحابه وقال مقاتل: سبع مائة أو ثمان مائة فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم من المدينة، حتى سلك على المضيق ثم أفضى إلى وادي الشقرة فأقام به يوما، وبث السرايا فرجعوا إليه مع الليل وأخبروه أنهم لم يروا أحدا وقد وطقوا آثارا حديثة، ثم سار رسول الله صلى الله عليه وسلم في أصحابه حتى أتى محالهم فيجدون الحال ليس فيها أحد وهربت الأعراب إلى رؤوس الجبال فهم مطلون على النبي صلى الله عليه وسلم، وقد خاف الناس بعضهم بعضا والمشركون منهم قريب، وخاف المسلمون ألا يبرح رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى يستأصلهم وفيها صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم صلاة الخوف.¹⁰⁰⁸
187. أخبرنا أبو القاسم عبد الخالق بن علي المؤذن ثنا أبو الحسن علي بن إبراهيم الكرجي ثنا محمد بن الحسن بن سعيد بن أبان الأنصاري ثنا عبد الله بن يوسف التنيسي ثنا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: طعام السخي دواء وطعام الشحيح داء.¹⁰⁰⁹
188. حدثنا عبد الله بن شبيب ثنا إبراهيم بن المنذر ثنا إسماعيل بن داود، ثنا مالك بن أنس عن يحيى بن سعيد عن عمرة عن عائشة قالت: كنت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو بالخذق فكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يتعاهد ثغرة من الجبل يخاف منها فيأتي فيضطجع، في حجرتي ثم يقوم فيسمع فسمع حس إنسان عليه الحديد فانسل في الجبل فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من هذا؟ فقال: أنا سعد، جئتكم لتأمرني بأمر فأمره رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يثبت في تلك الثغرة فقالت عائشة: فنام رسول الله صلى الله عليه وسلم في حجرتي حتى سمعت غطيطة فقالت عائشة: لا أنساها لسعد.¹⁰¹⁰
189. حدثني أحمد بن صالح عرضته عليه قال: حدثني محمد بن إسماعيل القرشي المدني قال: حدثني عبد الله بن نافع عن مالك بن أنس، عن نافع عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من مات بين الحرمين حاجا أو معتمرا بعثه الله تعالى يوم القيامة لا حساب عليه ولا عذاب ومن زارني

¹⁰⁰⁵ İbnü'l-Mukrî, *el-Mu'cem*, 39; Cevherî, *Müsned*, 95; Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 11/86. Ahmed b. Hanbel ve diğer bazı münekkitler bu rivayetin aslında Mâlik'in bir sözü olduğunu, ancak senedde yer alan Muhammed b. Hasan el-Mahzûmî tarafından hadise dönüştürüldüğünü söylemişlerdir. Halîlî, *el-İrşâd*, 1/196; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdû'ât*, 2/217.

¹⁰⁰⁶ İmam Mâlik tarikiyle üç farklı sahabe üzerinden rivayet edilen hadisin Enes b. Mâlik senedi, Sehmî, *Târîhu Cürçân*, 95-96; Sahr b. Vedâ'a (ö. ?) senedi, Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 7/70; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/297; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 26/387; İbn Ömer senedi ise İbnü'l-Mukrî, *el-Müntehab*, 1/80; Halîlî, *el-İrşâd*, 1/158 eserlerinde rivayet edilmektedir. Enes b. Mâlik'ten gelen senedde Sahr b. Muhammed el-Hâcibî yer almaktadır ve cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir. Sahr b. Vedâ'a'dan gelen senedlerde yer alan Muhammed b. İbrâhîm et-Tayâlîsî'nin (ö. 313) metrûk olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 3/448. İbn Ömer'den gelen senedlerde ise Abdülmün'im b. Beşîr el-Ensârî adlı, Mâlik üzerinden uydurma hadisler rivayet ettiği bilgisi daha önce verilen ravi yer almaktadır. Ayrıca Halîlî bu hadis için "Abdülmün'im uydurmuştur" demiştir.

¹⁰⁰⁷ *Târîhu Bağdâd*, 11/206. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Abdullâh b. Abdurrahmân el-Kelbî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹⁰⁰⁸ Beyhakî, *Delâ'ilü'n-Nubuvve*, 3/371. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹⁰⁰⁹ Behîrî, *es-Sâbi' min Fevâid*, 167. Hadisin Mâlik senediyle batıl olduğu söylenmiştir. 'Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfû'a*, 240.

¹⁰¹⁰ Heysemî, *Keşfü'l-estâr*, 2/333. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan İsmâ'il b. Mihrâk (ö. ?) hakkında Buhârî "münkeru'l-hadis" demiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 1/248.

بعد موتي فكأنما زارني في حياتي ومن جاورني بعد موتي فكأنما جاورني في حياتي، ومن مات بمكة فكأنما مات في السماء الدنيا، ومن شرب من ماء زمزم فماء زمزم لما شرب له ومن قبل الحجر واستلمه شهد له يوم القيامة بالوفاء ومن طاف حول بيت الله أسبوعا أعطاه الله بكل طوف عشر نسيمات من ولد إسماعيل عتاقة، ومن سعى بين الصفا والمروة ثبت الله تعالى قدميه على الصراط يوم تزل الأقدام.¹⁰¹¹

190. حدثنا إبراهيم بن محمد بن يحيى وإبراهيم بن عبد الله بن إسحاق قالوا: ثنا أحمد بن محمد الأزهرى ثنا محمد بن سليمان بن هشام ثنا وكيع، عن مالك، عن أنس قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ما أودى أحد مثل ما أوديت في الله.¹⁰¹²

191. قال: محمد بن عبد الله بن زكريا النيسابوري بمصر قال: حدثنا أبو الطيب عيسى بن أحمد الصرقي، قال: حدثنا عبيد الله بن كثير بن عفير، قال: حدثنا أبو سعيد بن كثير بن عفير بن مسلم الأنصاري، قال: حدثنا مالك، عن عمه سهيل بن مالك عن عطاء بن أبي رباح عن ابن عمر: أن رجلا قال للنبي صلى الله عليه وسلم أي المؤمنين أفضل؟ قال: أحسنهم خلقا، قال: فأبي المؤمنين أكيس؟ قال: أكثرهم للموت ذكرا وأحسنهم له استعدادا، أولئك الأكياس. ثم قال: يا أيها المهاجرون لم تظهر الفاحشة في قوم حتى تعلن إلا فشا فيهم الطاعون والأوجاع التي لم تكن في أسلافهم ولم ينقص المكيا والميزان إلا أخذوا بالسنين وشدة المؤنة وجور السلطان ولا منعوا زكاة أموالهم إلا منعوا المطر ولولا البهائم لم يمحطوا ولا نقضوا عهد الله وعهد رسوله إلا سقط عليهم عدوهم فأخذوا بعض ما في أيديهم وما لم يحكم أئمتهم بكتاب الله ويتحروا فيه ما أنزل الله إلا جعل الله بأسهم بينهم.¹⁰¹³

192. أخبرنا أبو بكر أحمد بن زنجويه بن موسى القطان حدثنا عثمان بن عبد الله العثماني حدثنا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من غشنا فليس منا.¹⁰¹⁴

193. أخبرنا إسماعيل بن أبي صالح المؤذن قال أنبأنا عبد الله بن علي بن إسحاق الفقيه قال أنبأنا أبو حسان محمد بن أحمد المزكي قال أنبأنا محمد بن أحمد بن العطار قال أنبأنا أبو بكر محمد بن إسحاق قال حدثنا الحسن بن سليمان المصري قال حدثنا عثمان بن محمد قال حدثنا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من خيب امرأة على زوجها فليس منا.¹⁰¹⁵

194. ثنا بحديثه علي بن أحمد بن محمد بن علي الأنبوسي نا أبو الحسن علي بن عمر الدارقطني نا أبو سليمان محمد بن الحسين بن علي نا محمد بن محمد بن زكريا نا ابن غفير المصري نا محمد بن روح القتيبي عن أبي الحسن الإسكندراني، ثقة عن مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: تعلموا من العلم ما شئتم أن تعلموه فلن يأجركم الله عليه حتى تعملوا به.¹⁰¹⁶

195. حدثنا أبو الفرج أحمد بن محمد بن عثمان بن الحسين المعدل إملاء قال: أخبرنا أبو الحسن علي بن أحمد بن محمد القزويني قال: حدثنا أبو جعفر محمد بن صالح بن بكر بن توبة الكيلاني قال: حدثنا الحارث بن عبد الله مولى بني سليمان، بالمدينة، قال: ثنا إسحاق الفروي، عن مالك عن نافع عن ابن عمر قال: خرج علينا رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبو بكر عن يمينه وعمر عن شماله، فقال: هكذا نبعث يوم القيامة.¹⁰¹⁷

196. حدثنا عبد الله بن شبيب قال: نا محمد بن مسلمة قال: نا المغيرة بن عبد الرحمن، قال: حدثني مالك بن أنس عن مسلم بن أبي مريم، عن محمد بن إبراهيم التيمي عن عيسى بن طلحة عن أبيه، أن رجلين كانا متواخيين فمات الذي هو أفضل في نفس طلحة وبقي الآخر بعده كذا وكذا فصام رمضان وصلى كذا وكذا ثم مات فأرى طلحة، في المنام أن الآخر موتا أفضل من الأول وأرفع درجة قال طلحة: فذكرت ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: أليس قد بقي بعده حتى عاش كذا وكذا، وصام كذا؟ قلت: بلى قال فبينهما أبعد عما بين السماء والأرض.¹⁰¹⁸

¹⁰¹¹ Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, 3/123. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin devamında müellif, bu hadisin Mâlik'ten münker olduğunu söylemiştir.

¹⁰¹² Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/335. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin devamında Ebû Nuaym, "bu hadis Mâlik'ten garibdir" demiştir. Hadisin senedinde yer alan Ahmed b. Muhammed es-Sicistânî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹⁰¹³ İbn Abdülber, *el-İstizkâr*, 14/212. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ubeydullâh b. Saîd el-Mısıfî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹⁰¹⁴ 'Anberî, *Meclisân*, 22. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Osmân b. Abdullâh el-Emevî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹⁰¹⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zemmu'l-Hevâ*, 285. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Osmân b. Matar eş-Şeybânî (ö. ?) hakkında Buhârî "münkeru'l-hadîs" demiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 3/53.

¹⁰¹⁶ Hafîb el-Bağdâdî, *Telhîsu'l-Muteşâbih*, 1/587. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin devamında Mâlik'ten rivayetinin sahih olmadığı söylenmektedir.

¹⁰¹⁷ Zeynebî, *Tis'a Mecâlis*, 24; Dârekutnî, *Garâ'ibü Mâlik*, 27. Dârekutnî bu hadisin Mâlik tarikiyle sahih olmadığını söylemiştir.

¹⁰¹⁸ Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr*, 13/7. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Abdullâh b. Şebîb er-Rab'î'nin (ö. ?) Mâlik'in ashabından uydurma hadisler rivayet ettiği söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/439.

197. أخبرني أحمد بن عمر بن علي أنا محمد بن المظفر أنا محمد بن محمد بن سليمان نا محمد بن علي الأهوازي نا محمد بن خليل الحنفي نا مالك بن أنس عن سهيل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: من كان منكم مصلياً أو كان مصلياً فليصل بعد الجمعة أربعاً.¹⁰¹⁹
198. أخبرنا أبو القاسم بن السمرقندي أنا إسماعيل بن مسعدة أنا حمزة بن يوسف أنا أبو احمد بن عدي نا الحسن بن علي بن عبد الله أبو سعيد البردعي بدمشق نا احمد بن محمد بن قмир نا محمد يعني ابن خليل عن مالك عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن اليهود والنصارى لا يصغون فخالقوهم.¹⁰²⁰
199. حدثنا علي بن عمر الدارقطني نا محمد بن عبد الله بن الفضل البروجدي بمصر نا أحمد بن محمد بن الأزهر، نا أبو حمزة نا أبو قرة عن مالك بن أنس عن زياد بن سعد عن أبي الزبير عن جابر، وعبيد بن عمير قالوا: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أفضل الصدقة جهد المقل.¹⁰²¹
200. نا محمد بن غالب نا القاسم بن أحمد بن بشير بن معروف نا عثمان بن خالد نا مالك عن نافع، عن ابن عمر قال: رأيت النبي صلى الله عليه وسلم يخضب بالصفرة.¹⁰²²
201. قرأت على أبي محمد عبد الرحمن بن محمد بن عتاب قال: قرئ على أبي رحمه الله وأنا أسمع ومن خطه نقلته قال: نا أبو القاسم خلف بن يحيى قال: نا أبو عمر هو أحمد بن مطرف قال: نا ابن خمير قال: نا إبراهيم بن محمد قال: نا عون بن يوسف الخزاعي قال: نا سعيد بن معن القرشي قال: حدثني مالك عن نافع عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لما خلق الله الجنة حفها بالريحان وحف الريحان بالحناء وإن الخاضب بالحناء لتصلي عليه ملائكة السماء إذا غدا وتقدس عليه إذا راح، وإن الشيخ في بيته مثل النبي في قومه.¹⁰²³
202. كتب إلي أبو نصر القشيري أنا أبو بكر البيهقي أنا أبو عبد الله الحافظ نا مكي بن أحمد البردعي نا العباس بن محمد بن منصور يعني الفريزبادي نا محمد بن يزيد نا إبراهيم بن يزيد الأسلمي نا مالك بن أنس عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة قال كنا عند رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا رجل يدعو بهذه الدعوات فقال له النبي صلى الله عليه وسلم لقد دعوت بدعوات ما دعا بمن أحد إلا استجيب له وهو أن يقول اللهم استغفرك واسألك التوبة من مظالم كثيرة لعبادك علي اللهم فأما خلق من خلقك كانت له قبلي مظلمة ظلمتها إياه فيماله أو بدنه أو عرضه أو دمه قد غاب أو مات نسيت أو فرطته عمداً أو خطأ لا أستطيع أدائها إليه وتحللها منه فإني أسألك يا رباه يا رباه يا سيده يا سيده يا سيده أسألك أن ترضيهم عني بما شئت وكيف شئت ثم تهيئ لي من لدنك أنك واسع لذلك كله واجد له قادر عليه يا رب وما تصنع بعذابي وقد وسعت رحمتك كل شيء يا رب وما ينقصك أن تعطيني جميع ما سألتك وأنت واحد واجد بكل خير وإنما أملك لشيء إذا أردت أن تقول له كن فيكون يا رب وما عليك أن تكرمني بجنبتك ولا تحبيني بعذابك وأنت أرحم الراحمين يا رب أعطني سؤلتي وأنجز لي موعدي إنك قلت ادعوني أستجب لكم فهذا الدعاء ومنك الإجابة غير مستكبر ولا مستكف راغب راغب خاضع خاشع مسكين راجي لتوابه خائف لعقابه فاغفر لي إله العالمين.¹⁰²⁴
203. أخبرنا محمد بن الحسين القطان، قال: أخبرنا عثمان بن أحمد الدقاق، قال: حدثنا أبو الحسن بن محمد بن علي بن محمد بن سليمان نا محمد بن علي بن الحسن السامي عن مالك عن ربيعة عن سعيد بن المسيب عن أبي هريرة، أن النبي صلى الله عليه وسلم توضع غرفة غرفة وقال: لا يقبل الله صلاة إلا به.¹⁰²⁵
204. حدثنا عدي بن أحمد بأذنة حدثنا عمي يحيى بن عبد الباقي حدثنا العباس بن أبي طالب حدثنا حفص بن عمر العدني حدثنا مالك بن أنس، عن الزهري عن أنس عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: المسح على الخفين للمسافر ثلاثة أيام وللمقيم يوم وليلة.¹⁰²⁶

¹⁰¹⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fasl li'l-Vasl*, 2/283. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Huleyd el-Hanefî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹⁰²⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 13/306. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Huleyd el-Hanefî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹⁰²¹ Silefî, *es-Sâdise 'Aşer mine'l-Meşyehatî'l-Bağdâdiyye*, 27. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin devamında Ebû Nuaym, "bu hadis Mâlik'ten garîbdır" demiştir. Hadisin senedinde yer alan Ahmed b. Muhammed es-Sicistânî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹⁰²² İbnül-A'râbî, *Mu'cem*, 1/162. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis, Osmân b. Hâlid el-Emevî'nin (ö. ?) Mâlik'ten rivayet ettiği batıl haberlere örnek olarak gösterilmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 3/328.

¹⁰²³ İbn Beşkuvâl, *el-Âsâru'l-Mervîyye*, 289; Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 2/230. Süyûtî hadisin münker olduğunu söylemiştir.

¹⁰²⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 60/237-238; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/113. İbn Hibbân bu hadisi, senedinde yer alan İbrâhîm b. Zeyd el-Eslemî'nin (ö. ?) Mâlik'ten rivayet ettiği münker hadislerine örnek olarak göstermiştir.

¹⁰²⁵ *Târîhu Bağdâd*, 4/566. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Alî b. el-Hasen es-Sâmî'nin (ö. ?) hadislerinin asla yazılmayacağı ve Mâlik'ten batıl haberler rivayet ettiği söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânul-'İ'tidâl*, 3/119.

¹⁰²⁶ Seydâvî, *Mu'cemu's-şuyûh*, 357. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan İsmâ'il b. Muhammed el-Müzenî'nin (ö. ?) kezzâb olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânul-'İ'tidâl*, 1/246.

205. محمد بن عبد الصمد الدويلي الدمشقي حدث عن أبي أسلم الحمصي روى عنه عبد الله بن محمد بن سليم المقدسي قرأت على أبي محمد عبد الكريم بن حمزة عن عبد العزيز بن أحمد أنبأنا أبو محمد بن أبي نصر فيما أذن لي في روايته عنه نا أبو إسحاق إبراهيم بن سنان الدمشقي حدثنا أبو محمد عبد الله بن سلام المقدسي نا عبد الواحد بن محمد البزاز الدمشقي حدثنا أبو أسلم الحمصي حدثنا مالك عن الزهري عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تحملوا دينكم على مسألة أهل الكتاب فإنهم قد ضلوا وأضلوا من كان قبلكم ضلالا مبينا.¹⁰²⁷
206. حدثنا شافع بن محمد بن أبي عوانة ثنا أحمد بن محمد بن يزيد الزعفراني ثنا روح بن الفرخ ثنا عبد الرحمن بن هانئ ثنا مالك عن يعلى عن عطاء عن عمرو بن الرشيد عن أبيه قال: نظر رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى قوم مجذومين، فقال: أما كان هؤلاء يسألون الله العافية.¹⁰²⁸
207. أخبرنا الحاكم أبو بكر محمد بن إبراهيم الفارسي، أخبرنا أبو عمر بن مطر حدثنا آدم بن موسى بن عمران اللاهيجي، حدثنا أبو محمد جعفر بن علي الخواري، حدثنا محمد بن إسماعيل العلوي، حدثني عمي موسى بن جعفر، عن مالك بن أنس، عن أبي سهل بن مالك، عن أنس بن مالك، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: دوروا مع القرآن حيثما دار، قالوا: يا رسول الله أرأيت إن لم نطق ذلك؟ قال: كونوا كحواري عيسى ابن مريم شقوا بالمشاير في الله، وصلبوا في جذوع النخل في الله، قالوا: يا رسول الله أرأيت إن لم نطق ذلك؟ قال: قتل في طاعة الله خير من حياة في معصية الله، إن بني إسرائيل ملكتهم ملوك بعد أنبيائهم فغيروا سننهم وعملوا فيهم بغير الحق، فلم يمنعهم ذلك من جورهم أن حابوهم وضاحكوهم وأكلوهم وشاربوهم، فلما رأى الله ذلك منهم ضرب بقلوب بعضهم على بعض، ولعنوا على لسان داود وعيسى ابن مريم، ذلك بما عصوا وكانوا يعتدون، لتأمرن بالمعروف ولتنهون عن المنكر أو ليسلطن الله عليكم شركاءم فيدعوا عليهم خياركم فلا يستجاب لهم.¹⁰²⁹
208. سمعت الحاكم أبا عبد الله يقول: لا أعرفه إلا بالصدق قلت فالحديث الذي يروى عنه عن مالك، عن نافع، عن ابن عمر، عن النبي صلى الله عليه وسلم في قوله {يوم تبيض وجوه وتسود وجوه} قال تبيض وجوه أهل السنة، وتسود وجوه أهل البدع.¹⁰³⁰
209. حدثنا أبو بكر أحمد بن محمد بن موسى ثنا محمد بن الحسين بن مكرم ثنا عبد الأعلى بن حماد النرسي، قال: قال الرشيد يوما للفضل بن الربيع وهو واقف على رأسه: يا فضل أين هذا الحجازي كالمغضب فقلت: هاهنا فقال: علي به فخرجت وبي من الغم والحزن لمحيي للشافعي لفصاحته وبراعته وعقله فجئت إلى بابه فأمرت من دق عليه وكان قائما يصلي فتنحنح فوقف حتى فرغ من صلاته وفتح الباب فقلت: أجب أمير المؤمنين فقال: سمعا وطاعة. وجدد الوضوء وارتدى وخرج يمشي حتى انتهينا إلى الدار فمن شفقني عليه قلت: يا أبا عبد الله كف حتى أستأذن لك فدخلت على أمير المؤمنين فإذا هو على حاله كالمغضب وقال: أين الحجازي؟ فقلت: عند السير فجئت إليه فقام يمشي رويدا ويحرك شفتيه، فلما بصر به أمير المؤمنين قام إليه فاستقبله وقبل بين عينيه، وهش وبش وقال: لم لا تزورنا أو تكون عندنا؟ فأجلسه، وتحدثا ساعة ثم أمر له ببدرة دنانير، فقال: لا أرب لي فيه قال الفضل: فأومأت إليه فسكت وأمرني أمير المؤمنين أن رده إلى منزله، فخرجت والبدرة تحمل معه فجعل ينفقها بمنة ويسره حتى رجع إلى منزله، وما معه دينار فلما دخل منزله قلت: قد عرفت محبتك لك فبالذي سكن غضب أمير المؤمنين عنك إلا ما علمتني ما كنت تقول في دخولك معي عليه فقال: حدثني مالك عن نافع عن ابن عمر: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قرأ يوم الأحزاب: {شهد الله أنه لا إله إلا هو} إلى قوله: {إن الدين عند الله الإسلام}. ثم قال: وأنا أشهد بما شهد الله به وأستودع الله هذه الشهادة وديعة لي عند الله يؤديها إلي يوم القيامة اللهم إني أعوذ بنور قدسك وعظيم بركتك وعظمة طهارتك من كل آفة وعاهة ومن طوارق الليل والنهار إلا طارقا يطرق بخير اللهم أنت غياثي بك أستغيث، وأنت ملاذي بك ألوذ وأنت عيادي بك أعوذ يا من ذلت له رقاب الجبابرة وخضعت له أعناق الفراعنة، أعوذ بك من خزيك ومن كشف سترك، ونسيان ذكرك والانصراف عن شكرك، أنا في حركك ليلي ونهاري ونومي وقراري وطعني وأسفاري وحياتي ومماتي، ذكرك شعاري، وثناؤك دناري لا إله إلا أنت سبحانه وبحمده تشريفا لعظمتك وتكريما لسبحات وجهك أجري من خزيك ومن شر عبادك واضرب علي سرادقات حفظك وأدخلني في حفظ عنايتك وجد علي منك بخير يا أرحم الراحمين.¹⁰³¹
210. أخبرنا خيثمة، حدثنا عبيد بن محمد حدثنا محمد بن يحيى حدثنا بكر حدثنا يحيى بن مالك عن أبيه عن الزهري عن سعيد بن المسيب عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: إنا معاشر الأنبياء كذلك أمروا أن نكلم الناس بقدر عقولهم.¹⁰³²

¹⁰²⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 54/121. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Mahled el-Hısmî'nin (ö. ?) Mâlik'ten batıl haberler rivayet ettiği söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 4/32.

¹⁰²⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/355. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Abdurrahmân b. Hânî'nin (ö. 211) Mâlik ve başka muhaddislerden münker hadisler rivayet ettiği söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/595.

¹⁰²⁹ Vâhidî, *el-Vasît*, 2/215. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis, senedinde yer alan Ca'fer b. Ebîl-Hasen el-Hivârî'nin (ö. ?) Mâlik'ten rivayet ettiği metrûk hadisler örnek olarak gösterilmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, 2/450.

¹⁰³⁰ Halîlî, *el-İrşâd*, 3/871; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 43/10. Halîlî bu hadisin Mâlik tarikiyle münker olduğunu söylemiştir.

¹⁰³¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/355. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ahmed b. Muhammed el-Muhammî'nin (ö. 364) "zâhibu'l-hadîs" ve "da'îf cidden" olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, 1/649.

¹⁰³² Tarâblusî, *Min Hadîsi Hayseme*, 75. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Yahyâ b. Mâlik b. Enes'in (İmam Mâlik'in oğlu) cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

211. أخبرنا أبو نصر أحمد بن الحسين بن أحمد بن حمويه الوراق، ثنا أحمد بن حمدون بن رستم ثنا عبد الله بن شبيب ثنا يحيى بن إبراهيم بن أبي قتيلة ثنا عبد العزيز بن أبي حازم ثنا مالك بن أنس عن زياد بن سعد عن الزهري، عن سعيد بن المسيب عن أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: يخرب الكعبة ذو السويقتين من أهل الحبشة.¹⁰³³
212. حدثنا أبو أحمد محمد بن أحمد الجرجاني ثنا يحيى بن محمد ثنا أحمد بن عبد الرحمن بن يونس السراج، ثنا عبد الله بن محمد بن ربيعة المصيصي ثنا مالك بن أنس، عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: دخلت الجنة فرأيت فيها قصرا من ذهب فقلت: لمن هذا؟ فقالوا: لرجل من قريش فظننت أنه لي فقلت: ومن هو؟ قالوا: عمر بن الخطاب فأردت أن أدخله فذكرت غيرتك يا أبا حفص فبكى عمر وقال: أما عليك فلا أغار.¹⁰³⁴
213. حدثنا أبو يعقوب إسحاق بن إبراهيم ثنا أبو جعفر محمد بن الخضر ثنا عمار بن مطر ثنا مالك بن أنس عن عمارة بن عبد الله بن صباد عن نافع بن جبير بن مطعم عن أبيه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم في قوله تبارك وتعالى {وشاهد ومشهود} قال: الشاهد: يوم الجمعة والمشهود: يوم عرفة.¹⁰³⁵
214. أخبرناه محمد بن علي بن عمر نا أحمد بن نصر بن طالب نا محمد بن عبد الرحمن بن يونس نا القدامي نا مالك بن أنس عن الزهري عن محمد بن جبير بن مطعم عن أبيه قال: قام رسول الله صلى الله عليه وسلم بالخيف من منى فقال: نضر الله عبدا سمع مقالتي فوعاها ثم أداها إلى من لم يسمعها فرب حامل فقه لا فقه له ورب حامل فقه إلى من هو أفقه منه ثلاث لا يغل عليهن قلب مسلم: إخلاص العمل لله والنصيحة لذوي الأمر ولزوم جماعة المسلمين فإن دعوتهم تحيط من ورائهم.¹⁰³⁶
215. حدثنا أبو أحمد محمد بن محمد، ثنا علي بن محمد الصائغ بجرجان، ثنا أبو يحيى زكرياء بن يحيى بن الحارث الكسائي ثنا مالك بن أنس عن حميد، عن أنس قال: جاء علي إلى النبي صلى الله عليه وسلم ومعه ناقة فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ما هذه الناقة؟ قال: حملني عليها عثمان فقال النبي صلى الله عليه وسلم: يا علي اتق الدنيا فإن من كثر تشبهه كثر شغله ومن كثر شغله اشتد حرصه ومن اشتد حرصه كثر همهم ونسي ربه فما ظنك يا علي بمن نسي ربه؟¹⁰³⁷
216. حدثنا أحمد بن يحيى بن خالد قال: نا محمد بن سلام المصري قال: نا يحيى بن عبد الله بن بكير قال: نا مالك بن أنس عن محمد بن عمرو عن أبي سلمة عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن من الذنوب ذنوبا لا تكفرها الصلاة ولا الصيام ولا الحج ولا العمرة قالوا: فما يكفرها يا رسول الله؟ قال: الهموم في طلب المعيشة.¹⁰³⁸
217. أخبرنا أبو إسحاق بن سنان ومحمد بن إبراهيم بن عبد الرحمن قالوا: ثنا زكريا بن يحيى ثنا الفتح بن نصر ثنا حسان بن غالب حدثني مالك بن أنس عن ابن شهاب عن سعيد بن المسيب عن أبي بن كعب قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من سرح رأسه، ولحيته في كل ليلة عوفي من أنواع البلاء.¹⁰³⁹
218. حدثنا عبد الله بن أحمد بن حنبل قال: وجدت في كتاب أبي بخط يده عامر بن صالح قال: حدثني مالك بن أنس، عن ابن شهاب، عن عروة عن عائشة أنها قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا اعتكف لم يخرج من المسجد إلا لحاجة الإنسان.¹⁰⁴⁰

¹⁰³³ Behîrî, *es-Sâbi' min Fevâid*, 97; İbnü'l-Cevzî, *Mesîru'l-'Azmi's-Sâkin*, 285. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Abdullâh b. Şebîb er-Rab'î'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹⁰³⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/344; Haîb el-Bağdâdî, *Muvaddahu Evhâm*, 2/435. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Abdullâh b. Muhammed el-Kudâmî'nin (ö. ?) Mâlik'ten hadis rivayet eden zayıf bir ravi olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 4/557.

¹⁰³⁵ Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 1/23; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 13/307. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadisin senedinde yer alan 'Ammâr b. Matar'ın (ö. ?) Mâlik ve diğer sika ravilerden münker hadisler rivayet ettiği ve "yesriku'l-hadis" olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 3/169.

¹⁰³⁶ İbn 'Abdülber, *Câmi'u Beyâni'l-'İlm*, 1/187; Kâdî 'İyâd, *el-İlmâ'*, 179-180; Râfiî, *et-Tedvîn*, 1/233. İbn 'Abdülber'in rivayetinde senedde yer alan Abdullâh b. Muhammed el-Kudâmî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir. Kâdî 'İyâd'ın rivayetinde ise Muhammed b. Ahmed el-Hâcibî'nin (ö. 482) sika olmadığı söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 3/462. Râfiî'nin senedi hakkında ise batıl olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 7/17.

¹⁰³⁷ Ebû Nuaym, *Ahbâru 'Isbahân*, 2/259; Haîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/262; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdû'ât*, 3/131. İbnü'l-Cevzî hadisin bu tarikle münker olduğunu söylemiştir.

¹⁰³⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-levsat*, 1/38; Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/345; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 54/200. Bu hadis, senedde yer alan Muhammed b. Sellâm el-Hamrâvî'nin (ö. ?) Mâlik adına uydurduğu hadislere örnek olarak gösterilmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 7/166.

¹⁰³⁹ Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 2/253; Ebû Nuaym, *Ahbâru 'Isbahân*, 2/265; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 54/85. Senedlerin hepsinde hadisi Mâlik'ten rivayet eden Hassân b. Gâlib'in (ö. 223) Mâlik'ten hadis rivayet eden metruk bir ravi olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 3/18.

¹⁰⁴⁰ Kaî'î, *Cuz'u'l-Elf Dînâr*, 55. Hadis *Muvatta'*'dan farklı olarak (İ'tikâf, 1/1) Amre bint Abdirrâhmân'ın senedden düşürüldüğü bu hadis, Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilmiştir. Hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Âmir b. Sâlih'in (ö. 190) kezzâb ve metruk olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 2/360.

219. حدثني أبو علي الحسين بن علي الحافظ قال: أخبرنا محمد بن سعيد بن بكر القاضي بعسقلان قال: حدثنا صالح بن علي النوفلي قال: حدثنا عبد الله بن محمد بن ربيعة قال: حدثنا مالك بن أنس عن الزهري عن أنس بن مالك قال: بلغ النبي صلى الله عليه وسلم أن رجلا من كندة يزعمون أنه منهم فقال: إنما كان يقول ذلك العباس وأبو سفيان بن حرب إذا قدما اليمن ليأمننا بذلك وإنما لا ننتفي من آبائنا نحن بنو النضر بن كنانة قال: وخطب رسول الله صلى الله عليه وسلم الناس فقال: أنا محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف بن قصي بن كلاب بن مرة بن كعب بن لوي بن غالب بن فهر بن مالك بن النضر بن كنانة بن خزيمة بن مدركة بن إلياس بن مضر بن نزار وما افترق الناس فرقتين إلا جعلني الله في الخير منهما حتى خرجت من نكاح ولم أخرج من سفاح من لدن آدم حتى انتهت إلى أبي وأمي، وأنا خيركم نسبا، وخيركم أبا. (...)¹⁰⁴¹
220. أخبرنا أبو الحسن أحمد بن إسحاق بن منجاذ الطيبي ثنا الحسن بن علي بن زياد السري ثنا محمد بن يوسف، ثنا يزيد بن أبي حكيم عن إسحاق بن إبراهيم الطبري، عن مالك بن أنس عن نافع، عن ابن عمر قال: أتى رجل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا عنده فقال: يا نبي الله إن الدنيا تولت عني وأدبرت فقال النبي صلى الله عليه وسلم: فأين أنت عن صلاة الملائكة وتسبيح الخلائق، وبه يرقون؟ قال: وما هو يا نبي الله؟ قال ابن عمر: قل حين يطلع الفجر إلى صلاة الغداة: سبحان الله وبحمده سبحان الله العظيم أستغفر الله مائة مرة، تأتيه الدنيا صاغرة راغمة وخلق من كل كلمة منها ملك يسبح الله عز وجل إلى يوم القيامة لك ثوابه.¹⁰⁴²
221. حدثنا أسلم، قال: ثنا يحيى بن رزيق قال: ثنا قره بن عيسى عن أبي بكر الهذلي عن مالك بن أنس عن الزهري عن أبي سلمة بن عبد الرحمن قال: جاء قيس بن رطاة إلى حلقة فيها سلمان وصهيب وبلال. فقال: هؤلاء الأوس والخزرج عذرناهم بنصرة هذا الرجل. فما بال هؤلاء المعجبين؟ فقام معاذ بن جبل وأخذ سبلته فأثنى به رسول الله صلى الله عليه وسلم وأخبره بمقالته. فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم مغضبا يجر رداءه، فدخل المسجد ثم نودي الصلاة جامعة. فحمد الله وأثنى عليه ثم قال: أيها الناس. إن الرب واحد والدين واحد والأب واحد. ألا وإن العربية ليست لكم بأب ولا أم، وإنما هو لسان، فمن تكلم بالعربية فهو عربي. فقام معاذ بن جبل وهو أخذ بتلايبيه، فقال: يا رسول الله ما ترى في هذا المنافق؟ فقال: دعه إلى النار. وكان قيس فيمن ارتد فقتل.¹⁰⁴³
222. أخبرنا الحسن بن أبي بكر أنا عبد الله بن إسحاق البغوي، حدثنا أحمد بن الهيثم ثنا سعيد بن داود الزبيري ثنا مالك قال: كتب إلي كثير بن عبد الله المزني يحدث عن أبيه عن جده عن مالك بن الحارث أنه قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: من أحيا سنة من سنتي قد أميتت بعدي فإن له من الأجر مثل من عمل بها من الناس لا ينقص ذلك من أجورهم شيئا ومن ابتدع بدعة لا ترضي الله ورسوله فإن عليه مثل إثم من عمل بها من الناس لا ينقص ذلك من آثام الناس شيئا.¹⁰⁴⁴
223. أخبرنا أبو السعود بن المجلي أنا أبو بكر الخطيب أنا أبو الفتح محمد بن الحسين بن محمد بن جعفر السمعاني المعروف بقطيط نا أحمد بن محمد بن الحسين الصفار التستري من حفظه نا سعيد بن أحمد أبو سعيد النيسابوري نا ظالم بن كاظم أبو يعيش نا خلف بن حمود البخاري نا عبد الله بن مسلمة نا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لعمر بن الخطاب لو كان بعدي نبي لكنته.¹⁰⁴⁵
224. حدثنا ابن المقرئ، قال: ثنا أبو عبد الله أحمد بن محمد بن عبد الله بن الحسن العنبري بالبصرة، قال: ثنا عثمان بن محمد بن صالح قال: ثنا إسماعيل بن أبي أويس قال: ثنا مالك عن الزهري، عن أنس: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم استعان بناس من اليهود في غزاة فأسهم لهم.¹⁰⁴⁶
225. حدثنا عبد الله بن محمد بن عثمان الواسطي، ثنا محمد بن أحمد بن سهل البركاني القاضي ثنا عبد الله بن شبيب ثنا محمد بن سلمة عن المغيرة بن عبد الرحمن، عن مالك عن ابن شهاب عن سالم، عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: إنما الناس كإبل مائة لا تكاد تجد فيها راحلة.¹⁰⁴⁷
226. حدثنا أبو زيد محمد بن جعفر بن علي المنقري بالكوفة ثنا علي بن العباس البجلي ثنا جعفر بن محمد بن الحسين الزهري ثنا عبد الملك بن يزيد، ثنا مالك بن أنس عن يحيى بن سعيد عن سعيد بن المسيب عن عمر بن الخطاب قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أكثروا ذكر هاذم اللذات قلنا: يا رسول الله وما هاذم اللذات؟ قال: الموت.¹⁰⁴⁸

¹⁰⁴¹ Hâkim, *Ma'rifetü 'ulûmî'l-hadîs*, 170; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-Nubuvve*, 1/174; Ebû Tâhir, *et-Tuyûriyyât*, 1/210; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 3/47. Tüm senedlerde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdullâh b. Muhammed el-Kudâmî'nin cerh bilgisinden daha önce bashedilmiştir.

¹⁰⁴² İbn Bişrân, *el-Emâlî (el-Cuz'ul-Evvel)*, 251. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden İshâk b. İbrâhîm et-Taberî'nin (ö. ?) "münkeru'l-hadîs" olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 1/177.

¹⁰⁴³ Vâsîti, *Târîhu Vâsüt*, 226; Sukkerî, *Hadîsu Ebî'l-Hasen*, 33. Senedlerde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Sülmâ b. Abdullâh el-Huzâlî'nin (ö. 167) kezzâb olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/556.

¹⁰⁴⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 343. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Saîd b. Dâvud'un cerh bilgisinden ve Mâlik'ten rivayet ettiği hadislerden daha önce bahsedilmiştir. Bk. s. 147.

¹⁰⁴⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 44/116. Hadisin devamında Hatîb'in "bu hadis münkerdir" dediği nakledilmiştir.

¹⁰⁴⁶ İbnü'l-Mukrî, *el-Müntehab*, 1/35. Senedde yer alan Ahmed b. Muhammed el-Aberî (ö. ?) meçhul bir ravidir. Ravinin cerh ve tadil bilgisine rastlanmamaktadır.

¹⁰⁴⁷ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/334. Ebû Nuaym hadisin Mâlik tarikiyle garîb olduğunu söylemiştir. Senedde yer alan Muhammed b. Şebîb el-Kureşî (ö. ?), Ubeydullâh b. Muhammed el-Basrî (ö. ?) ve Muhammed b. Ahmed el-Burkânî (ö. ?) meçhul ravilerdir. İbn Abdülber ise bu hadisin Sâlim ve Nâfi'nin İbn Ömer'den ihtilaf ettikleri 4 hadisten biri olduğunu söylemiştir, *et-Temhîd*, 13/283.

227. أخبرنا ابن الحصين قال أنبأنا ابن المذهب أنبأنا أحمد بن جعفر حدثنا عبد الله بن أحمد قال حدثنا هارون بن معروف قال حدثنا ابن وهب أخبرني يحيى بن أيوب عن عبيد الله بن زحر عن عبد الرحمن بن رافع التنوخي القاضي أن معاذ ابن جبل قدم الشام وأهل الشام لا يوترون فقال معاوية ما لي أرى أهل الشام لا يوترون فقال معاوية وواجب ذلك عليهم قال نعم سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول زاذني ربي عز وجل صلاة وهي الوتر ووقتها ما بين العشاء إلى طلوع الفجر قالوا قد روى أحمد بن عبد الرحمن بن وهب عن عمه ابن وهب عن مالك عن نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال إن الله زادكم صلاة إلى صلاتكم وهي الوتر. ¹⁰⁴⁹
228. حدثنا أبو بكر بن المقرئ قال: ثنا أحمد بن مسعود بن عمرو بن يحيى بن إدريس الزنبري المصري بمصر قال: ثنا أبو يحيى زكريا بن أيوب الأنطاكي، قال: ثنا الهيثم بن جميل قال: ثنا مالك عن عمرو بن يحيى، عن أبيه عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أطول الناس أعناقاً يوم القيامة المؤمنون. ¹⁰⁵⁰
229. وقال في حديث النبي صلى الله عليه وسلم: أنه كان في بعض أسفاره ولزنيب بنت جحش حصيران على بعير، فأدرك رسول الله صلى الله عليه وسلم صفية، فرأى بعيرها قد أعيا فنزل فحول لها على البعير الذي كان عليه حصيرا زينب، فلما رآته، قالت: أليهودية تغير أليهودية تغير. رواه ابن وهب عن مالك عن يحيى بن سعيد الأنصاري. ¹⁰⁵¹
230. حدثنا أحمد بن محمد بن نافع قال: نا أبو الطاهر بن السرح قال: نا إسماعيل بن أبي أويس قال: نا مالك بن أنس عن هشام بن عروة عن أبيه عن عبد الله بن عمرو قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن الشيطان يأتي أحدكم فيقول: من خلق السماء؟ فيقول: الله. فيقول: من خلق الأرض؟ فيقول: الله. فيقول: من خلق الله؟ فإذا وجد ذلك أحدكم، فليقل: آمنت بالله ورسوله. ¹⁰⁵²
231. أخبرنا أبو محمد عبد الله بن علي المقرئ، قال: أنبأ أبو الحسن هبة الله بن عبد الرزاق الأنصاري، قال: أنبأ أبو الحسين علي بن محمد بن بشران، قال: أنبأ علي بن محمد بن أحمد المصري قتنا محمد بن عبد الرحمن، قتنا أبي قتنا مالك عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: ما أحسن عبد الصدقة، إلا أحسن الخلافة على تركته. ¹⁰⁵³
232. أخبرنا أبو محمد عبد الكريم بن أحمد بن القاسم بن العباس بن أبي عجيبة القباري المعروف بالخلفاني المؤذن الشيخ المعمر بالإسكندرية وكان يقال إنه ابن مائة وعشرين سنة أنا أبو العباس أحمد بن إبراهيم بن أحمد الرازي أنا أبو القاسم هبة الله بن إبراهيم بن عمر الصواف بمصر بانتقاء خلف الواسطي الحافظ ثنا أبو محمد عبيد الله بن عبد الواحد بن الصباح التميمي الوراق بقوص ثنا محمد بن إسماعيل الفرغاني الأمير ثنا ذو النون بن إبراهيم ثنا مالك عن الزهري عن أنس بن مالك عن النبي صلى الله عليه وسلم قال علامة حب الله وعلامة بغض الله بغض ذكر الله. ¹⁰⁵⁴
233. حدثنا أبو بكر بن خلاد ثنا إبراهيم بن إسحاق الحربي ثنا عمار بن نصر ثنا محمد بن أبي عثمان القرشي، عن مالك بن أنس عن محمد بن عبد الله بن أبي صعصعة، عن أبيه عن أبي سعيد عن أخيه قتادة بن النعمان قال: أصيبت عينا يوم بدر فسقطتا على وجنتي فأثيت بمحا النبي صلى الله عليه وسلم فأعادها مكانهما وبزق فيهما فعادتا تبرقان. ¹⁰⁵⁵

¹⁰⁴⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/355. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdülmelik b. Ziyâd en-Nasîbî'nin (ö. ?) Mâlik'ten garîb hadisler rivayet eden ve sika olmayan bir ravi olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 5/263.

¹⁰⁴⁹ İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkîk fî Mesâilî'l-Hilâf*, 1/454. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadis muallak bir senedle rivayet edilmiştir. Ayrıca senedde hadisi İbn Vehb'den rivayet eden Ahmed b. Abdurrahmân el-Misrî'nin (ö. 264) zayıf bir ravi olduğu, hadislerinin hücut olmayacağı söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 9/253.

¹⁰⁵⁰ İbnü'l-Mukrî, *el-Müntehab*, 1/84. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Zekerîyyâ b. Eyyûb'un (ö. ?) yalan haberler rivayet ettiği söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 3/504.

¹⁰⁵¹ Serakustî, *ed-Delâil fî Ğarîbi'l-Hadîs*, 1/226. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadis, İbn Vehb ve Mâlik'e muallak olarak isnad edilmiştir.

¹⁰⁵² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıvsaat*, 2/251. Taberânî hadisin devamında, bu hadisin Mâlik tarikiyle bilinmediğini söylemiştir. Hadisin senedinde yer alan meçhul ravi Ahmed b. Muhammed el-Aberî'den daha önce bahsedilmiştir.

¹⁰⁵³ İbnü'l-Cevzî, *el-Birru ve's-Sıla*, 202. Hadisi Mâlik'ten rivayeteden Muhammed b. Abdurrahmân el-Bağdâdî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹⁰⁵⁴ Silefî, *Mu'cemu's-Sefer*, 193. Hadisin devamında Mâlik'ten rivayetinin garîb olduğu söylenmiştir. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Zünnûn el-Misrî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹⁰⁵⁵ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/337; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 49/281. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ammâr b. Nasr el-Mervezî'nin (ö. 229) metruk olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânul-İ'tidâl*, 3/171.

234. سمع ببيروت أبا علي بن مكحول البيروقي حديثه عن أبي بكر محمد بن الحارث ثنا زهير ابن عباد عن عبد الحميد عن مالك بن أنس عن عبد الله بن دينار عن ابن عمر رضي الله عنهما قال قيل: يا رسول الله أي العباد أحب إلى الله قال: أنفع الناس للناس قيل وما أفضل الأعمال قال: إدخال السرور على المؤمن قيل وما سرور المؤمن قال: إشباع جوعته وتنقيس كربته وقضا دينه.¹⁰⁵⁶
235. أن الخليل الحافظ كتب إليه ثنا محمد بن إسحاق ثنا محمد بن يوسف ابن مهران الفارسي بقزوين ثنا أبو إسحاق بن إبراهيم بن المعمر الصنعاني بصنعنا ثنا محمد بن خنيس الصنعاني ثنا عمر بن حفص ثنا معمر بن عيسى عن مالك بن أنس عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة قالت قلت يا رسول الله أكل الناس يقف يوم القيامة للحساب قال نعم إلا أبوك فإن شاء قام وإن شاء مضى.¹⁰⁵⁷
236. حدثنا موسى بن جمهور نا محمد بن مصفى، نا الوليد بن مسلم عن الأزاعي عن عطاء عن ابن عباس قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: وضع عن أمتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه. حدثنا موسى بن جمهور نا محمد بن مصفى، ثنا الوليد عن مالك عن نافع، عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم مثله.¹⁰⁵⁸
237. حدثنا أحمد بن محمد بن نافع قال: نا علي بن زيد الفرائضي قال: نا إسحاق بن إبراهيم الحنيني قال: نا مالك بن أنس عن ابن شهاب عن الأعرج عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا يجتمع غبار في سبيل الله ودخان جهنم في جوف امرئ مسلم.¹⁰⁵⁹
238. حدثنا عبد الوارث بن سفيان ثنا قاسم بن أصبغ ثنا محمد بن عبد السلام الخشني ثنا إبراهيم بن أبي الفياض الرقي الشيخ الصالح قال: حدثنا سليمان بن بديع الإسكندراني ثنا مالك بن أنس عن يحيى بن سعيد الأنصاري عن سعيد بن المسيب عن علي بن أبي طالب كرم الله وجهه قال: قلت: يا رسول الله، الأمر ينزل بنا لم ينزل فيه قرآن ولم تمض فيه منك سنة قال: اجمعوا له العالمين أو قال: العابدين من المؤمنين فاجعلوه شورى بينكم ولا تقضوا فيه برأي واحد.¹⁰⁶⁰
239. قرأت في أصل كتاب أحمد بن عمرو بن جابر الرملي بخطه: ثنا علي بن عبد الصمد الطيالسي نا هارون بن سفيان ثنا عتيق بن يعقوب ثنا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الشفق الحمراء فإذا غاب الشفق وجبت الصلاة.¹⁰⁶¹
240. حدثنا أبو الحسن مروان بن عبد الملك الأندلسي بمصر حدثنا أحمد بن حماد بن مسلم بن زغبة، حدثنا محمد بن روح القتيبي حدثنا يونس بن هارون من أهل الشام، حدثنا مالك بن أنس عن أبيه عن جده عن عمر بن الخطاب عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: ثلاثة يفرح لهم الجسد ويبرو عليه: الطبيب ولبوس الثوب أراه قال: اللين، وشربة العسل.¹⁰⁶²

¹⁰⁵⁶ Râfiî, *et-Tedvîn*, 2/308. Muallak bir senedle rivayet edilmiş hadiste Muhammed b. Hâris el-Mısrî (ö. ?) ve Ahmed b. Muhammed el-Beyrûtî (ö. ?) meçhul ravilerdir; ricâl eserlerinde cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.

¹⁰⁵⁷ Râfiî, *et-Tedvîn*, 2/60; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 30/152. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadislerden Râfiî'nin senedi muallak olarak rivayet edilmiştir. Ayrıca senedde yer alan İbrâhîm b. Ma'mer es-San'ânî (ö. ?), Muhammed b. Yûsuf el-Fârisî (ö. ?) ve Muhammed b. İshâk el-Keysânî (ö. 381) meçhul ravilerdir. ricâl eserlerinde cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır. İbn Asâkir'in senedinde ise Abdullâh b. Nasr el-Antâkî'nin (ö. ?) "münkeru'l-hadîs" olduğu söylenmektedir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 3/171. İbn Asâkir bu hadisin Mâlik tarikiyle bundan başka isnadının olmadığını söylemiştir.

¹⁰⁵⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 8/161; Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/352; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 6/139. Taberânî bu hadisin Mâlik tarikiyle bilinmediğini, Ebû Nuaym da garîb olduğunu söylemiştir. Dârekutnî ise bu hadisin sahih olmadığını söylemektedir, *Garâ'ibü Mâlik*, 27.

¹⁰⁵⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/256. Senedde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden İshâk b. İbrâhîm el-Hanî'nin (ö. 216) Mâlik'ten yalan haberler rivayet ettiği söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 1/179-180.

¹⁰⁶⁰ İbn Abdülber, *Câmi'u beyâni'l-ilm*, 2/852; Hafûb el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-Mutefekkîh*, 1/476. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadislerin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Süleymân b. Bezî'in (ö. ?) "münkeru'l-hadîs" olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/197.

¹⁰⁶¹ Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/506; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 1/548; İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkîk fî Mesâilî'l-Hilâf*, 1/275; Vâhidî, *el-Vasît*, 1/454. *Muvatta'* da İmam Mâlik'in bir sözü olarak rivayet edilen bu hadis (Vaktü's-salât, 4/23) mezkûr eserlerde merfû olarak rivayet edilmiştir. Vâhidî'nin rivayeti dışındaki senedlerde ortak ravi olan Harûn b. Süfyân el-Müstemlî (ö. 249) meçhul bir ravidir. Vâhidî'nin rivayetinde ise hadisi Mâlik'ten rivayet eden öğrencisi Ahmed b. İsmâ'il es-Sehmî (ö. 259) bir *Muvatta* nüsha ravisi ve İbn Abdülber'in *et-Temhîd*'inin kaynaklarından biridir. Sifil, *Muvatta Nüshaları*, 69. Ancak onun hakkında Mâlik'ten ve başka muhaddislerden batıl haberler rivayet ettiği söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 1/83.

¹⁰⁶² İbnü'l-Mukrî, *el-Mu'cem*, 392; Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/340. Ebû Nuaym hadisin Mâlik tarikiyle garîb olduğunu söylemiştir. Senedlerde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Yûnus b. Hârûn (ö. ?) hakkında İbn Hibbân, bu zatın Mâlik'ten çok zayıf/uydurma (عجائب) hadisler rivayet ettiğini söylemiş ve hadisleriyle ihticâc edilmeyeceği konusunda onu cerh etmiştir. Ayrıca bu hadisi de onun batıl rivayetlerine örnek olarak göstermiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 4/484.

241. أخبرنا محمد حدثنا علي بن عمر حدثني محمد بن عبد الله النيسابوري صاحبنا حدثنا الحسن بن محمد ابن إسحاق الإسفرائي حدثني خالي أبو عوامة يعقوب بن إسحاق الإسفرائي حدثنا أبو سعيد أحمد بن بكر وبه حدثنا زيد بن الحباب عن مالك عن الزهري عن عروة بن الزبير عن سراقبة بن مالك بن جعثم أنه أتى النبي صلى الله عليه وسلم في وجعه فقال يا رسول الله أرأيت الضالة ترد على حوض إبلي هل لي فيها من أجر إن سقيتها قال نعم في الكبد الحرى أجر.¹⁰⁶³
242. حدثنا بشر بن علي بن بشر العمي الأنطاكي، حدثنا عبد الله بن نصر الأنطاكي حدثنا إسحاق بن عيسى الطباع عن مالك بن أنس، عن زياد بن مخراق عن معاوية بن قرة عن أبيه رضي الله عنه قال: قلت: يا رسول الله إني لأذبح الشاة وأنا أرحمها فقال: والنشاة إن رحمتها يرحمك الله.¹⁰⁶⁴
243. حدثنا محمد بن محمد بن سليمان نا الحسين بن عبد الله بن شاذان نا إبراهيم بن المنذر الحزامي نا عبد الرحمن بن المغيرة الحزامي حدثني مالك بن أنس عن مخزومة بن بكير عن أبيه عن بسر بن سعيد عن أبي سعيد الخدري عن أبي موسى، أنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الاستئذان ثلاث فإن أذن لك وإلا فارجع.¹⁰⁶⁵
244. حدثنا إسحاق بن داود الصواف التستري قال: نا يحيى بن غيلان قال: نا عبد الله بن بزيع قال: نا روح بن القاسم قال: حدثني مالك بن أنس عن الزهري عن عبد الرحمن الأعرج عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لخلوف فم الصائم أطيب عند الله من ريح المسك.¹⁰⁶⁶
245. وأخبرناه الأزهرى واللفظ له قال: حدثنا علي بن عمر الحافظ قال: حدثني أحمد بن محمد بن إسحاق الباموري قال: حدثنا محمد بن محمد بن الأشعث بمصر قال: حدثنا محمد بن سعدان البزاز البغدادي قال: حدثنا عبد الله بن مسلمة قال: حدثنا مالك بن أنس عن ابن شهاب عن أنس بن مالك قال: كان خاتم النبي، صلى الله عليه وسلم من ورق وكان فضه حبشياً.¹⁰⁶⁷
246. حدثناه أحمد بن إبراهيم أبو الحسن نا يوسف بن سعيد بن مسلم، نا عبد الله بن ربيعة نا مالك بن أنس عن الزهري، عن عروة، عن عائشة،: صامت هي وحفصة تطوعا فجيء بالطعام فأعجبهما فأكلتا منه. ثم ذكرت ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم فأمرهما أن يقضيا يوما مكانه.¹⁰⁶⁸
247. مما قد حدثنا محمد بن حرب المدني أبو عبد الله قال: حدثنا إسحاق بن محمد القروي قال: حدثنا مالك بن أنس عن سمي عن أبي صالح عن أبي هريرة قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم: من أقال نادما بيعته أقاله الله عز وجل عثرته يوم القيامة.¹⁰⁶⁹
248. حدثنا أبو بكر بن المقرئ قال: ثنا إبراهيم بن جعفر بن خليل المقرئ في مسجد الحرام قال: ثنا جعفر بن أحمد المؤدب، قال: ثنا الفضل بن غانم قاضي الري، قال: ثنا مالك، عن جعفر بن محمد، عن أبيه عن جده قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من قال في كل يوم مائة مرة: لا إله إلا الله الحق كان له أمان من الفقر وأنس من وحشة القبر واستجلب به الغنى واستقرع به باب الجنة.¹⁰⁷⁰

¹⁰⁶³ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 2/10; İbnü'l-'Arabî, *el-Mesâlik*, 7/400. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadis hakkında İbn Abdülber bu hadisin Mâlik tarikinin garîb olduğunu, aslının farklı bir senedle rivayet edildiğini söylemiştir. İbnü'l-'Arabî ise bu hadisi Mâlik'ten sabit olmadığını söylemektedir.

¹⁰⁶⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağîr*, 1/190; *el-Mu'cemü'l-ëvsat*, 3/254; *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 19/23; Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/343. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadis hakkında "Mâlik'ten isnadı garîbdır" denmiştir. Teferrüdün sebebi olarak gösterilen ve tüm senedlerde ortak ravi olan Abdullâh b. Nasr el-Antâkî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹⁰⁶⁵ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 190. *Muvatta'*'da rivayet edilen senedde "Mâlik'e göre sika olan bir raviden (عن)" ifadesi geçerken (İsti'zân, 1/2), bu hadiste Mahreme b. Bükeyr el-Kureşî (ö. 159) zikredilmektedir.

İbnü'l-Muzaffer'in rivayetinde senedde yer alan el-Hüseyn b. Abdullâh es-Semerkindî (ö. 282) Dârekutnî tarafından zayıf olarak nitelendirilmiştir. Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 1/539.

¹⁰⁶⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ëvsat*, 3/236; Temmâm ed-Dimeskî, *el-Fevâid*, 1/126; İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 54. *Muvatta'*'da Ebu'z-Zinâd üzerinden rivayet edilen bu hadis (*Muvatta' (Rivayetu'z-Zührî)*, 1/329) mezkûr eserlerde Zührî senediyle rivayet edilmiştir. Senedde yer alan Abdullâh b. Bezî'in metrûk olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 4/441.

¹⁰⁶⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/272. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis hakkında "bu hadis Zührî'nin Enes'ten rivayeti olarak mahfûzdur. Mâlik tarikiyle garîbdır" denmiştir. Teferrüdün sebebi olarak da senedde yer alan İbnü'l-Eşheb (ö. ?) gösterilmiş, zayıf bir ravi olduğu söylenmiştir.

¹⁰⁶⁸ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 190; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 12/68. *Muvatta'*'da Zührî'nin mürseli olarak rivayet edilen hadis (Sıyâm, 18/50), mezkûr eserlerde muttasıl bir şekilde rivayet edilmiştir. İbn Abdülber ise bu senedin sahih olmadığını söylemiştir.

¹⁰⁶⁹ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, 13/314; İbnü'l-A'râbî, *Mu'cem*, 1/143; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 11/404; Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/340; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 14/17. Ebû Nuaym bu hadisi Mâlik'ten, İshâk b. Muhammed İbn Ebî Ferve'den (ö. 226) başkasının rivayet etmediğini söylemiştir. İshâk'ın ise, Mâlik'ten kimsenin tabi olmadığını hadisler rivayet ettiği söylenmiş, bu hadis de onlara örnek gösterilmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 4/441.

¹⁰⁷⁰ İbnü'l-Mukrî, *el-Müntehab*, 1/59; Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/280; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 6/54-55; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/321. Ebû Nuaym bu hadisin Mâlik tarikiyle garîb olduğunu söylerken, İbn Abdülber sahih olmadığını söylemiştir.

249. حدثنا أحمد بن عاصم حدثني الحسن بن علي الأشعث نا محمد بن يحيى بن سلام عن أبيه عن مالك بن أنس وسعيد بن معمر عن الزهري عن سالم عن عبد الله بن عمر عن عمر: أن غيلان بن سلمة، أسلم وعنده ثمان نسوة فقال له النبي صلى الله عليه وسلم: اختر منهن أربعاً.¹⁰⁷¹
250. أخبرنا أبو علي الحسن بن عمر بن محمد بن أبي بكر الطوسي البياض وأبو الحسن علي بن الحسين بن عبد الرحمن الصوفي بنيسابور قالوا أنا أبو القاسم إسماعيل بن زاهر بن محمد بن عبد الله النوقاني أنبأ أبو الحسن علي بن الحسين بن علي المصري بمكة نا عبد المنعم بن عبيد الله أبو الطيب المقرئ من أصله نا الحسين بن يوسف الحججي بحلب نا أحمد بن المعلی الدمشقي نا هشام بن عمار نا مالك بن أنس عن العلاء زاد الصوفي بن عبد الرحمن عن أبيه عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لما كان في الليلة التي ولد فيها أبو بكر الصديق أقبل ريكم على جنة عدن فقال وعزني وجلالي لا أسكنت فيك إلا من أحب هذا المولود.¹⁰⁷²
251. حدثنا أبو حفص عمر بن أحمد بن علي الحضرمي نا نصر بن أحمد نا حفص بن عمر نا مالك بن أنس عن محمد بن عمرو عن أبي سلمة عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الذي يرفع رأسه ويخفضه قبل الإمام فإنما ناصيته بيد شيطان.¹⁰⁷³
252. ما أخبرنا عبد الله بن إسحاق البغوي قال: ثنا أبو إسماعيل محمد بن إسماعيل قال: حدثنا يحيى بن بكير قال: حدثنا عرابي بن معاوية الحضرمي قال: حدثني عبد الله بن هبيرة السبائي قال: حدثنا بلال بن عبد الله بن عمر أن أباه عبد الله بن عمر قال: توضع رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: لا تمنعوا النساء حظوظهن من المساجد فقلت: أما أنا فأسأمنع أهلي فمن شاء فليسرح أهله فالتفت إلي فقال: لعنك الله ثلاث مرات تسمعي وأنا أقول: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم أمر أن لا تمنعوا النساء المساجد وتقول: نمنعن ثم بكى وقام مغضباً.¹⁰⁷⁴
253. قال الخليل ثنا محمد بن إسحاق الكيساني ثنا العباس بن الفضل بن شاذان ثنا أبي أحمد بن شريح ثنا علي بن ثابت ثنا مالك عن نافع عن ابن عمر رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وآله وسلم كان يصيبه الجنباة ليلاً فما لمس الماء حتى يصبح.¹⁰⁷⁵
254. أخبرنا أبو عبد الله الحافظ نا أبو محمد الحسن بن محمد الإسفراني، نا خالي يعني أبا عوانة نا يونس بن عبد الأعلى نا ابن وهب أخبرني مالك عن مسلم بن أبي مريم عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: نساء كاسيات عاريات متميلات، لا يدخلن الجنة ولا يجدن ريحها وريحها توجد من مسيرة خمس مائة عام.¹⁰⁷⁶
255. حدثنا أحمد قال: نا شباب قال: نا عبد الله بن إسحاق الهاشمي قال: حدثني أبي قال: حدثني صالح بن خوات بن صالح بن خوات بن جبير الأنصاري عن أبيه عن جده عن خوات بن جبير عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: ما أسكر كثيره، فقليله حرام.¹⁰⁷⁷
256. حدثنا حماد حدثنا مالك عن نافع عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أعفوا اللحى وحفوا الشوارب.¹⁰⁷⁸
-
- ¹⁰⁷¹ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 103. *Muvatta'da* (Talâk, 29/76.) bazı lafız farklarıyla birlikte Zührî'den mürsel olarak rivayet edilen bu hadis, muttasıl olarak rivayet edilmiştir. Senedde yer alan Muhammed b. Yahyâ el-İfrîkî (ö. ?), el-Hasen b. Alî el-İfrîkî (ö. ?) ve Ahmed b. Âsım el-Mısırî (ö. ?) meçhul ravilerdir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.
- ¹⁰⁷² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 30/146. İbn Asâkir hadis için "garîb cidden" demiştir. Senedde yer alan el-Hüseyn b. Yûsuf (ö. ?) meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.
- ¹⁰⁷³ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 103. *Muvatta'da* (Salât, 14/57.) aynı lafızlarla mevkûf olarak rivayet edilen bu hadis merfû olarak rivayet edilmiştir. Hadisin senedinde yer alan Nasr b. Ahmed el-Mervezî (ö. ?) meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.
- ¹⁰⁷⁴ Hâkim, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*, 182. *Muvatta'da* (Kible, 6/12.) "beleganî" şeklinde rivayet edilen muallak hadis Hâkim tarafından muttasıl senedle nakledilmiştir. Senedde yer alan Mûsâ b. Abdülmü'min (ö. ?) meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.
- ¹⁰⁷⁵ Râfiî, *et-Tedvîn*, 1/181. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde geçen hadis muallak bir senedle rivayet edilmiştir. Ayrıca senedde yer alan Muhammed b. İshâk el-Keysânî (ö. 381) meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.
- ¹⁰⁷⁶ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, 10/223; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 13/203. Beyhakî, Hâkim'in bu hadisin senedinin Mâlik'ten garîb olduğunu ve *Muvatta'da* (Libâs, 4/7) bu hadisin mevkûf olduğunu söylediğini rivayet etmiştir. Ayrıca İbn Abdülber'in rivayetinde hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdullâh b. Nâfi' (ö. 206) için Ahmed b. Hanbel, Mâlik'in reyine vakıf ancak hadislerini iyi bilmeyen biri olduğunu ve hadislerini değiştirdiğini söylemiştir. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 6/52.
- ¹⁰⁷⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/171; İbnü'l-Mukrî, *el-Müntehab*, 1/83. Taberânî bu hadisin bu tarik dışında Mâlik'ten rivayetinin bilinmediğini, senedde yer alan el-Hüseyn b. Yahyâ er-Remlî'nin (ö. 257) teferrüd ettiğini söylemektedir. el-Hüseyn b. Yahyâ İbn Hacer'e göre zayıf bir ravidir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 9/282. İbnü'l-Mukrî'nin rivayetinde ise senedde, bir önceki hadiste bahsedilen Abdullâh b. Nâfi' ve hadisi ondan rivayet eden Hişâm b. Yahyâ el-Müzenî (ö. ?) yer almaktadır. Onun cerh ve tadil durumunun ise bilinmediği söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 8/318.
- ¹⁰⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 10/484. Bu hadisin *Muvatta'da* rivayet edilen senedinde Mâlik ve Nâfi' arasında Ebû Bekr b. Nâfi' de yer almaktadır (Şa'r, 1/1). İbn Abdülber ise bu rivayetin sahih olmadığını söylemiştir. *et-Temhîd*, 24/142.

257. أخبرنا أبو الفتح محمد بن عبد الباقي بن أحمد بن سليمان قراءة عليه ونحن نسمع أنا أبو الفضل أحمد بن الحسن بن خيرون بن إبراهيم المعدل، إجازة إن لم يكن سمعا، أنا القاضي أبو العلاء محمد بن أحمد بن يعقوب الواسطي أنا أبو الحسين محمد بن المظفر بن موسى بن عيسى الحافظ البزاز قراءة عليه وأنا أسمع أنا أحمد بن نصر بن طالب نا عبد الله بن يزيد بن عبد الله بن حسان نا محمد بن سليمان بن أبي داود نا مالك بن أنس عن عمرو بن أبي عمرو عن المطلب بن حنطب عن جابر بن عبد الله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: صيد البر لكم حلال، إلا في الإحرام وما صدمت وما صيد لكم.¹⁰⁷⁹
258. أخبرني أبو القاسم الأزهرى والحسن بن علي الجوهري، قالوا: حدثنا الوزير أبو الحسن عبيد الله بن محمد بن حمدويه قدم علينا من ناحية الري في سنة تسع وسبعين وثلاث مائة وكتبنا عنه بانتخاب الدارقطني قال: حدثنا حفص بن عمر بن زيلة الحافظ قال: حدثني سعيد بن عمرو البرذعي قال: حدثنا يحيى بن عبدك من كتابه. قال حفص: وحدثناه يحيى بن عبدك قراءة عليه قال: حدثنا عبد الله بن عبد الحكم المصري عن مالك عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يكبر في العيدين سبعا في الأولى، وخمسا في الآخرة سوى تكبيرة الافتتاح.¹⁰⁸⁰
259. حدثنا محمد بن محمد بن سليمان نا الحسين بن عبد الله بن شاذان نا محمد بن يوسف الزبيدي عن أبي قرعة نا مالك عن أبي الرجال عن عمرة عن عائشة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهي أن يمنع نفع البئر.¹⁰⁸¹
260. خلف بن القاسم حدثنا أبو الحسن أحمد بن محمود بن أحمد بن خليل الشماع حدثنا أبو شعيب عبد الله بن الحسن بن أحمد بن أبي شعيب الحراني حدثنا أحمد بن منصور التلي حدثنا مالك عن عبد الله بن أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم عن أنس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم استعمل رجلا من بني عبد الأشهل على الصدقة فلما قدم سألته بعيرا من الصدقة فغضب رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى عرف الغضب في وجهه.¹⁰⁸²
261. حدثناه أبو العباس أحمد بن يحيى بن زكريا نا أبو جعفر أحمد بن موسى بن إسحاق نا يحيى بن السكن البصري أبو محمد، نا مالك بن أنس، عن نافع، عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أفضل صلاتكم في بيوتكم إلا صلاة الجماعة.¹⁰⁸³
262. أخبرنا البرقاني قال: سمعت أبا القاسم الأندلسي يقول: قرئ على أبي الحسن علي بن محمد بن مهران البغدادي بها: حدثكم بكار بن قتيبة قال: حدثنا عثمان بن عمر بن فارس قال: أخبرنا مالك، عن أبي الزبير عن جابر: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ذبح عن نسائه البقرة عن سبعة والبدنة عن سبعة.¹⁰⁸⁴
263. حدثنا عبد الله بن سليمان، ثنا علي بن محمد الزيادة أبي، ثنا معن بن عيسى ثنا مالك عن سهيل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا مرض العبد بعث الله إليه ملكين فيقولان: انظرا ماذا يقول لعوده فإن هو إذا دخلوا عليه حمد الله وأثنى عليه رفعنا ذلك إلى الله وهو أعلم، فيقول: لعبيدي علي إن أنا توفيت أن أدخله الجنة، وإن أنا أشقيته أن أبدله لحما خيرا من لحمه ودما خيرا من دمه وأن أكفر عنه سيئاته.¹⁰⁸⁵
264. أخبرنا القاضي أبو القاسم الحسن بن محمد بن أحمد الأتباري أخبرنا أبو عبد الله محمد بن أحمد بن البلخي حدثنا أبو حفص عمر بن عبدويه حدثنا أبو العباس أحمد بن علي بن خلف المؤدب حدثنا موسى بن إبراهيم الأنصاري قال قرأت على مالك بن أنس عن يحيى بن سعيد عن سعيد بن المسيب عن أبي هريرة قال

¹⁰⁷⁹ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 35; Dârekutnî, *es-Sünen*, 5/546. Senedlerde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Muhammed b. Süleymân el-Harrânî'nin (ö. 213) "münkeru'l-hadis" olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 3/569.

¹⁰⁸⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/90. İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 21/260. *Muvatta'*da ('İydeyn, 3/9) daha uzun lafızlarla ve senedde İbn Ömer olmaksızın rivayet edilen bu hadisin senedinde yer alan Hafs b. Ömer (ö. ?) ve Ubeydullâh b. Muhammed er-Râzî (ö. ?) meçhul ravilerdir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.

¹⁰⁸¹ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 164. *Muvatta'*da (Akdiyye, 25/30) mürsel olarak rivayet edilmiş bu hadis senede Hz. Aişe eklenerek muttasıl halde rivayet edilmiştir. Senedinde yer alan Muhammed b. Muhammed el-Bâğendî'nin (ö. 312) kezzâb olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 7/473.

¹⁰⁸² İbn Abdülber. *et-Temhîd*, 17/383-384. *Muvatta'*da (Sadaka, 3/14) mürsel olarak rivayet edilmiş bu hadis, senedine Enes b. Mâlik eklenerek muttasıl hale sokulmuştur. Senedde yer alan Ahmed b. Mansûr el-Harrânî (ö. ?) meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.

¹⁰⁸³ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 201. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/346. *Muvatta'*ın Zührî (1/120) ve Şeybânî (79.) nüshalarında mevkûf olarak rivayet edilmiş bu hadis merfû halde rivayet edilmiştir. Hadisin senedinde yer alan Ahmed b. Yahyâ b. Zükeyr'in (ö. ?) zayıf bir ravi olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 1/694.

¹⁰⁸⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/539. *Muvatta'*da rivayet edilen hadis (Dahâyâ, 5/9) aynı senede sahip olmasına rağmen farklı lafızlarla rivayet edilen bu hadisin senedinde yer alan Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. ?) meçhul bir ravidir. Naklettiği hadislerden yalnızca bu bilinmektedir ve cerh-tadil bilgisine rastlanmamaktadır. *Târîhu Bağdâd*, 15/573.

¹⁰⁸⁵ İbn Şâhîn, *et-Terğîb*, 118. *Muvatta'*da rivayet edilen hadisten (Ayn, 3/5) farklı bir senedle rivayet edilen bu hadisin senedinde yer alan Alî b. Muhammed ez-Ziyâdî (ö. ?) hakkında yalnızca Dârekutnî'nin "leyyin" dediği bilinmekte ve rivayet ettiği bu hadis örnek gösterilerek teferrüdüne vurgu yapılmaktadır. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 6/14.

كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا حضر شهر رمضان جمع الناس فقال أيها الناس إن شهركم هذا شهر مبارك يستجاب فيه الدعاء وتفتح فيه أبواب السماء وتزخر فيه الجنان وتشرف فيه الحور وتغل فيه الشياطين وتغلق فيه أبواب النار وفيه ليلة خير من ألف شهر من حرمها فقد حرم.¹⁰⁸⁶

265. حدثنا محمد بن الحسين بن حفص الخثعمي نا أبو سبرة بن محمد بن عبد الرحمن نا مطرف عن مالك عن ابن شهاب عن حميد بن عبد الرحمن عن أبي هريرة: أن رجلا سأل رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: يا رسول الله، علمني كلمات أعيش بمهن ولا تكثر علي فأنسى فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا تغضب.¹⁰⁸⁷

266. حدثنا أحمد بن عمرو الخلال قال: نا إبراهيم بن المنذر الحزامي قال: نا معن بن عيسى القزاز عن مالك بن أنس عن عمه أبي سهيل عن أبيه عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أتدرون ما مثل ناركم هذه من نار جهنم؟ لهي أشد سوادا من دخان ناركم هذه بسبعين ضعفا.¹⁰⁸⁸

267. حدثنا أحمد بن يحيى بن زكير نا عبد الرحمن بن خالد بن نجيح نا حبيب بن رزق، كاتب مالك نا مالك بن أنس عن العلاء بن عبد الرحمن عن أبيه عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من أكل من هذه البقلة الخبيثة فلا يقربنا في مساجدنا.¹⁰⁸⁹

268. حدثنا عمر بن أحمد بن محمد بن حميد، قال: ثنا أحمد بن زكريا بن يحيى النيسابوري ثنا محمد بن إسحاق البكري حفظا ثنا يحيى بن يحيى قال: قرأت على مالك عن الزهري عن أنس: أن النبي صلى الله عليه وسلم كان لا يأكل الثوم ولا الكراث ولا البصل من أجل أن الملائكة تأتيه ولأنه يكلم جبريل عليهما السلام.¹⁰⁹⁰

269. حدثني عبد الله بن محمد القاضي ومحمد بن أحمد بن ميمون قال: حدثنا أحمد بن محمد بن ميمون حدثنا صالح بن محمد الأزاداري حدثنا يحيى بن يحيى قال: قرأت على مالك بن أنس عن الزهري عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم نهي عن أكل البصل والكراث نهي.¹⁰⁹¹

270. حدثنا محمد قال حدثني أبو جعفر محمد بن علي بن بسام المعروف بمعدان ثنا زكريا بن يحيى، ثنا سليمان بن سفيان الجهني مدائني ثنا ورقاء عن مالك عن سمي عن أبي صالح عن أبي هريرة قال: ينس الطعام طعام الوليمة، ومن لم يجب فقد عصي الله ورسوله.¹⁰⁹²

271. أخبرنا أبو القاسم نصر بن أحمد بن مقاتل أنبأنا أبو القاسم علي بن محمد الفقيه أنبأنا أبو نصر عبد الوهاب بن عبد الله الحافظ أنبأنا أبو زرعة محمد بن الحسن بن القاسم بن عبد الرحمن بن إبراهيم دحيم حدثنا عمي عبد الرحمن حدثنا أحمد بن عبد الواحد بن عباد حدثنا مروان بن محمد عن مالك بن أنس عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا تقوم الساعة حتى يمر الرجل بقبر الرجل يا ليتني مكانك.¹⁰⁹³

272. فحدثناه أحمد بن عبد الله بن محمد قال حدثنا أي قال حدثنا محمد بن قاسم قال حدثنا مالك بن عيسى قال حدثنا حاجب بن سليمان قال حدثنا ابن أبي رواد قال حدثنا مالك بن أنس عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يجب الله لكم ثلاثا ويسخط لكم ثلاثا يجب لكم أن تعبدوا الله ولا تشركوا به شيئا وأن تعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا وأن تنصحووا ولاة الأمر ويسخط لكم ثلاثا قيل وقال وكثرة السؤال وإضاعة المال.¹⁰⁹⁴

¹⁰⁸⁶ İbn Ebi's-Sakr, *Meşyehatu Ebî Tâhir*, 128. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde Ahmed b. Alî b. Half (ö. ?), Amr b. Abdeveyh el-Bağdâdî (ö. ?), Muhammed b. Ahmed el-Belhî (ö. ?) ve el-Hasen b. Muhammed el-Enbârî (ö. ?) olmak üzere dört adet meçhul ravi bulunmaktadır. Bu ravilerin cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.

¹⁰⁸⁷ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 146; Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/334; İbn Abdülber. *et-Temhîd*, 7/245. *Muvatta'*'da (Hüsnü'l-huluk, 3/11) mürsel olarak rivayet edilmiş bu hadisin muttasıl rivayet edilmektedir. İbn Abdülber bu senedin hatalı olduğunu söylemiştir.

¹⁰⁸⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/155. *Muvatta'*'da (Cehennem, 1/2) mevkûf olarak rivayet edilmiş bu hadisin merfû rivayet edilmiş bu tariki hakkında Dâni, "Bu hadis Ebû Hüreyre'den mevkûfdur. Ancak insanlardan bazıları bunu Mâlik tarikliyle ref' etmiştir, ki ondan böyle bir hadisin işitilmiş olması sahih değildir" demiştir. Dâni, *el-İmâ'*, 3/505-506.

¹⁰⁸⁹ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 146. *Muvatta'*'da rivayet edilen hadisten (Vaktu's-salât, 7/30) farklı bir senedle ve bazı lafız farklarıyla rivayet edilen bu hadisi Mâlik'ten aktaran ravi Habîb b. Ebî Habîb'in cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹⁰⁹⁰ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/332; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/67. Ebû Nuaym, hadisin Mâlik'ten garîb olduğunu söylemiştir. Hadisin senedinde yer alan Muhammed b. İshâk el-Bekrî (ö. ?) Dârekutnî tarafından zayıf olarak nitelendirilmiş ve bu rivayeti zayıflığına örnek gösterilmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 6/552.

¹⁰⁹¹ Halîfî, *el-İrşâd*, 2/752; Râfî, *et-Tedvin*, 3/94. Halîfî bu hadisi Sâlih b. Muhammed el-Ezâzârî (ö. ?) dışında kimsenin nakletmediğini söylemişlerdir. Sâlih b. Muhammed meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.

¹⁰⁹² Muhammed b. Mahled, *Mâ Ravâhu'l-Ekâbir*, 68. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilmiştir. *Muvatta'*'dakinden (Nikâh, 21/50) farklı bir senedle rivayet edilen bu hadisin senedinde yer alan Süleymân b. Süfyân el-İrâkî'nin (ö. ?) sika olmadığı ve zayıf bir ravi olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 2/209.

¹⁰⁹³ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 21/260. *Muvatta'*'dakinden (Cenâiz, 16/53) farklı bir senedle rivayet edilen bu hadisin senedinde yer alan Abdurrahmân b. Kâsım (ö. ?) ve Nasr b. Ahmed es-Sûsî (ö. 548) meçhul/mestûr ravilerdir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamıştır. *Târîhu Dimaşk*, 62/14.

273. أخبرنا أبو عبد الله قال: ثنا يوسف قال: ثنا الهيثم بن خلف الدوري ببغداد قال: ثنا أحمد بن عبد الله العيدي قال: ثنا ابن مهدي يعني عبد الرحمن، قال: ثنا مالك عن محمد بن عبد الله عن ابن أبي صعصعة عن سعيد بن يسار عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: من يرد الله به خيرا يصيب منه.¹⁰⁹⁵
274. حدثنا يحيى بن محمد بن صاعد قال: حدثنا إبراهيم بن عيسى العباسي بدمشق قال: حدثنا مروان بن محمد الدمشقي قال: حدثنا مالك بن أنس والليث بن سعد قال: حدثنا يحيى بن سعيد عن محمد بن يحيى بن حبان عن ابن محيريز عن عبادة بن الصامت قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: خمس صلوات كتبهن الله جل وعز على العباد من جاء بهن يوم القيامة لم يضيعهن استخفافا بحقهن كان له عند الله تعالى عهدا أن يدخله الجنة ومن جاء وقد استخف بحقهن لم يكن له عند الله عز وجل عهدا إن شاء غفر له وإن شاء عذبه. قال: يقول: لم يضيعهن يحافظ على وضوئهن ومواقبتهن.¹⁰⁹⁶
275. حدثنا أحمد بن عمرو الخلال قال: نا إبراهيم بن المنذر الحزامي قال: نا أبو علقمة الفروي قال: نا مالك بن أنس عن هشام بن عروة عن أبيه عن بسرة بنت صفوان قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من مس فرجه فقد وجب عليه الوضوء.¹⁰⁹⁷
276. وأخبرنا خلف بن القاسم وعلي بن إبراهيم قال: حدثنا الحسن بن رشيقي قال: حدثنا العباس بن محمد قال: حدثنا أحمد بن صالح قال: قرأت على عبد الله بن نافع عن مالك عن ابن شهاب عن عروة بن الزبير عن عائشة أن أم سليم قالت لرسول الله صلى الله عليه وسلم المرأة ترى في المنام ما يرى الرجل أتغتسل فقال لها نعم فالتغتسل.¹⁰⁹⁸
277. أنا الشيخ الإمام ركن الإسلام أبو المكارم إبراهيم بن علي بن أحمد بن حمك المعتي، قراءة عليه وأنا أسمع أنا الإمام أبو محمد هبة الله بن سهل بن عمر السندي، ثنا أبو عثمان سعيد بن محمد بن أحمد الحيزي ثنا الإمام أبو علي بن بجز بن أحمد الفقيه السرخسي ثنا أبو إسحاق إبراهيم بن عبد الصمد الهاشمي، ثنا أبو مصعب أحمد بن أبي بكر الحارث بن زرارة بن مصعب بن عبد الرحمن بن عوف الزهري، ثنا إمام دار الهجرة مالك بن أنس بن مالك بن عامر الأصبحي المدني، عن أبي زناد، عن الأعرج عن أبي صالح عن أبي هريرة رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: يتعاقبون فيكم ملائكة بالليل وملائكة يجتمعون في صلاة الفجر وصلاة العصر ثم يعرج الذين يأتمو فيكم فيسألهم وهو أعلم بهم: كيف تركتم عبادي؟ فيقولون: تركناهم وهم يصلون وأتيناهم وهم يصلون.¹⁰⁹⁹
278. حدثنا محمد بن محمد بن سليمان نا يزيد بن سعيد بن يزيد أبو خالد الأصبحي بالإسكندرية نا مالك بن أنس سمعته يقول: حدثني سعيد بن أبي سعيد المقبري، عن أبيه عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم في جمعة من الجمع: يا معشر المسلمين إن هذا يوم جعله الله لكم عيدا فاغتسلوا وعليكم بالسواك.¹¹⁰⁰
279. حدثنا شراحيل بن العلاء أبو الورد البالسي القاضي قال: نا عبيد بن هشام الحلبي قال: نا ابن المبارك عن مالك عن محمد بن المنكدر عن جابر: أن النبي صلى الله عليه وسلم صلى خلف أبي بكر رضي الله عنه.¹¹⁰¹

¹⁰⁹⁴ İbn Abdülber. *et-Temhîd*, 21/271. Mâlik tarikiyle *Muvatta'*'dan (Kelâm, 8/20) farklı olarak senedde Süheyl b. Sâlih yerine Ebî'z-Zinâd'ın (el-'Arec) zikredildiği bu hadis hakkında İbn Abdülber şüphe duymuştur. Senedde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdülmecîd b. Abdülazîz el-Ezdî (ö. 206) ise cerh ve tadil açısından hakkında ihtilaf olan bir ravidir. İbn Hibbân onun için "münkeru'l-hadîs cidden" demiştir. Bunun dışında onun hakkında zayıf diyenler olduğu gibi "sadûk" diyenler de mevcuttur. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/648.

¹⁰⁹⁵ İbn Bâkuveyh, *Cuz'u İbn Bâkuveyh*, 29. *Muvatta'*'daki rivayetten (Ayn, 3/7) farklı olarak senede İbn Ebî Sa'sa'nın eklendiği bu hadisin senedinde yer alan ravilerden Ahmed b. Abdullâh el-Abdî (ö. ?) meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgisine rastlanmamaktadır.

¹⁰⁹⁶ İbn Ehî Mîmî, *Fevâidu İbn Ehî Mîmî*, 233; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 7/92. *Muvatta'*'daki rivayetten (Salâtü'l-leyl, 3/14) farklı olarak senedden Refî' el-Muhdaci'nin (ö. ?) düşürüldüğü haliyle bu eserlerde rivayet edilmiştir. Senedlerinde yer alan İbrâhîm b. İsâ el-Absî (ö. 306) meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgisine rastlanmamaktadır.

¹⁰⁹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/153. *Muvatta'*'daki rivayetten (Tahâret, 15/58) farklı olarak senede sahabî Büsre bnt. Safvân el-Esedî'nin (ö. ?) eklendiği ve metnin başlangıcının hazf edildiği bu hadisin senedinde yer alan Ahmed b. Amr el-Hallâl (ö. 291) meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgisine rastlanmamaktadır. Ayrıca Taberânî bu hadisin Mâlik'ten gelen tek tarihinin bu olduğunu söylemiştir.

¹⁰⁹⁸ İbn Abdülber. *et-Temhîd*, 21/271. *Muvatta'*'daki rivayetten (Tahâret, 21/84) farklı olarak Hz. Aîşe'den gelen bir senedle rivayet edilmiş bu hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdullâh b. Nâfi'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹⁰⁹⁹ Musâfir Hâcî, *el-Erba'ün el-Buldâniyye*, 71. *Muvatta'*'daki rivayetten (Kasru's-salât, 24/82) farklı olarak senede Ebû Sâlih Zekvân (ö. 101) eklenerek rivayet edilmiş bu hadisin senedinde yer alan Hibetullah b. Sehl es-Sindî (ö. 533) ve İbrâhîm b. Alî el-Muattebî (ö. 601) meçhul ravilerdir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.

¹¹⁰⁰ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 143; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 3/372; İbnu'l-Mukrî, *el-Mu'cem*, 139; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 1/447; İbn Abdülber. *et-Temhîd*, 11/211. *Muvatta'*'da mürsel olarak rivayet edilen hadisten (Tahâret, 32/113) farklı olarak vasl edilerek rivayet edilmiştir. İbn Abdülber bu hadisin muzdarib olduğunu ve senedlerin hepsinde ortak ravi olan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Zeyd b. Saîd el-Esbahî'nin (ö. 250) bu bâbda rivayet ettiği hiçbir hadisin sahih olmadığını söylemiştir. *et-Temhîd*, 11/212.

280. حدثنا أبو بكر محمد بن موسى الحضرمي بمصر نا المطلب بن شعيب، نا إبراهيم بن حماد بن أبي حازم الزهري نا مالك بن أنس عن ابن شهاب عن عروة بن الزبير عن أم سلمة زوج النبي صلى الله عليه وسلم قال: إنكم تحتصمون إلي وإنما أنا بشر مثلكم ففعل بعضكم ما كان بعض فاحكم له بقدر ما أسمع من حجته فمن قضيت له من حق أخيه بشيء فلا يأخذه فإنما أقطع له قطعة من النار.¹¹⁰²
281. حدثني أحمد بن عاصم أبو جعفر بمصر نا يحيى بن عثمان بن صالح نا مسلم بن خالد عن مالك بن أنس وابن زياد عن ابن شهاب عن عامر بن سعد عن أبي سعيد الخدري أن رسول الله صلى الله عليه وسلم: نحى عن الملامسة والمنايذة.¹¹⁰³
282. أخبرنا أبو القاسم عبد الخالق بن علي المؤذن أنبا أبو بكر أحمد بن محمد بن موسى، ثنا تميم بن بجلول نا عيسى بن أحمد، ثنا مكّي بن إبراهيم، نا أبو حنيفة، نا مالك عن نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: مطل الغني ظلم.¹¹⁰⁴
283. أخبرنا أبو الحسن علي بن محمد الكوفي الحافظ، ثنا أبو جعفر محمد بن أحمد بن صالح بن أحمد بن حنبل حدثني أبي أحمد بن صالح حدثني جدي أحمد بن حنبل ثنا روح يعني ابن عباد نا مالك بن أنس عن سفيان الثوري عن ابن جريج عن عطاء، عن عائشة قالت: كنت أغتسل أنا ورسول الله صلى الله عليه وسلم من إناء واحد.¹¹⁰⁵
284. حدثنا خلف بن القاسم قال حدثنا محمد بن عبد الله بن أحمد القاضي حدثنا أبي حدثنا محمد بن عبد الله بن بحر بن يسار حدثني أبي حدثنا مالك عن صفوان بن سليم عن عطاء بن يسار عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما من أحد ينفق زوجين من ماله إلا دعي من أبواب الجنة الثمانية يا عبد الله هذا خير فمن كان من أهل الصلاة دعي من باب الصلاة ومن كان من أهل الصيام دعي من باب الريان.¹¹⁰⁶
285. أخبرنا أبو الحسن السرخسي أنا زاهر بن أحمد أنا أبو إسحاق الهاشمي، أنا أبو مصعب عن مالك عن سهيل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: من حلف بيمين فرأى خيرا منها فليكفر عن يمينه، وليفعل الذي هو خير.¹¹⁰⁷
286. قرأت على أبي القاسم زاهر بن طاهر عن أبي بكر البيهقي نا الحاكم أبو عبد الله حدثني مكّي بن أحمد بن سعدويه نا محمد بن يوسف الهروي بدمشق نا عيسى بن إسحاق بن موسى الأنصاري نا خلف بن هشام البزار نا مالك عن الزهري عن عروة عن عائشة بنت جدامة بنت وهب الأسدية قالت قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لقد هممت أن أنهي عن الغيلة الذنب.¹¹⁰⁸
287. حدثني مصعب بن عبد الله الزبيري عن أبيه عن مالك بن أنس عن يحيى بن سعيد عن سعيد بن المسيب قال: قال أبو بكر لعائشة وقد ثقل في مرضه: في كم كف رسول الله صلى الله عليه وسلم؟ قالت في ثلاثة أثواب بيض سحولية. فقال أبو بكر: خذوا هذا الثوب لثوب عليه قد أصابه مشق أو زعفران، قال والمشق المغرة- فاغسلوه ثم كفوني فيه مع ثوبين آخرين، فقالت عائشة: ولم هذا؟ فقال: إن الحي أحوج إلى الجديد من الميت.¹¹⁰⁹

¹¹⁰¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 3/372; *el-Mu'cemü's-sağîr*, 1/300. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadisin devamında Taberânî garîb olduğunu söylemiştir. Hadisin senedinde yer alan Ubeydullâh b. Hişâm el-Kalânî'sinin (ö. ?) Mâlik'ten münker ve mütâbîi olmayan hadisler rivayet ettiği söylenmiştir. Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, 2/648.

¹¹⁰² İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 88; *Muvatta'dakinden* (Akdiyye, 1/1) farklı bir senedle rivayet edilen bu hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden İbrâhim b. Hammâd'ın cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹⁰³ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 100; İbn Abdülber. *et-Temhîd*, 13/8. *Muvatta'dakinden* (Buyû', 34/76) farklı bir senedle rivayet edilen hadisin senedinde yer alan Ahmed b. Âsım el-Misrî (ö. ?) meçhul ravilerdir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.

¹¹⁰⁴ Behîrî, *es-Sâlis min Fevâid Ebî 'Osmân el-Behîrî*, 36. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen ve *Muvatta'dakinden* (Buyû', 37/84) farklı bir senedle rivayet edilen hadisin senedinde yer alan Temîm b. Behlûl er-Razî (ö. ?) ve Ahmed b. Muhammed el-Kureşî (ö. ?) meçhul ravilerdir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır. Ayrıca bu hadis daha önce bahsedilen "*Ebû Hanîfe an Malik*" tarikiyle nakledilmiş ve tenkid edilmiş altı adet rivayetten biridir. Bk. s. 23.

¹¹⁰⁵ Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 1/349; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/145; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 43/220. *Muvatta'dakinden* (Taharet, 17/68) farklı bir sened ve lafız farkıyla rivayet edilen bu hadis hakkında Hatîb, Mâlik tarikinin doğru olmadığını söylemektedir.

¹¹⁰⁶ İbn Abdülber. *et-Temhîd*, 7/191. *Muvatta'dakinden* (Cihâd, 19/49) farklı bir senedle rivayet edilen bu hadis hakkında İbn Abdülber Mâlik'ten bu isnadla rivayetinin sahih olmadığını söylemiştir.

¹¹⁰⁷ Beğavî, *Me'âlimu't-Tenzîl*, 1/295. *Muvatta'daki* hadisten (en-Nuzûr ve'l-eymân, 7/11) farklı olarak senedden Zekvân'ın (Ebû Sâlih es-Semmân) düşürüldüğü bu rivayetin senedinde yer alan Ebû'l-Hasen es-Serahsî (ö. ?) meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgisine rastlanmamaktadır.

¹¹⁰⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 60/237. *Muvatta'daki* hadisten (Radâ', 3/16) farklı olarak Zührî tarikiyle nakledilmiş bu rivayetin senedinde yer alan Mekkî b. Ahmed es-Sa'duveyh (ö. 354) meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgisine rastlanmamaktadır.

¹¹⁰⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 10/90-91. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis *Muvatta'daki* hadislerden (Cenâiz, 2/5-6) farklı olarak senede Saîd b. el-Müseyyeb eklenerek rivayet edilmiştir. Hadisi

288. أخبرنا ثابت أنبا الحسن أنا محمد نا أبو الحسن علي بن محمد بن سليم الحلبي نا أبو علي الحسن بن أبي أمية نا أبو المنذر نا سفيان نا مالك نا أنس عن أبي الزبير عن سالم عن أبيه عبد الله بن عمر: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: الشؤم في الدار، والمرأة، والفرس.¹¹¹⁰
289. حدثنا يعقوب بن حميد، نا عبد الله بن نافع عن مالك بن أنس عن عبد الله بن أبي بكر عن أبي النضر السلمي أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: لا يموت لأحد ثلاثة من الولد فيحتسبهم إلا كن له جنة من النار.¹¹¹¹
290. نا عباس نا محمد بن صباح نا عبدويه نا أسيد بن سليمان عن مالك بن أنس عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: من اغتسل ثم راح إلى المسجد فكأنا أهدي بدنة ومن اغتسل ثم راح في الساعة الثانية فكأنا أهدي بقرة ومن اغتسل ثم راح في الساعة الثالثة فكأنا أهدي كبشا ومن اغتسل، ثم راح في الساعة الثالثة، فكأنا أهدي دجاجة، ومن اغتسل، ثم راح في الساعة الخامسة، فكأنا أهدي بيضة، فإذا خرج الإمام دخلت الملائكة يستمعون الذكر.¹¹¹²
291. أخبرنا أبو بكر محمد بن محمد بن سليمان الواسطي ببغداد حدثنا سويد يعني ابن سعيد عن مالك يعني ابن أنس عن إسحاق بن عبد الله عن كيشة بنت كعب بن مالك أن أبا قتادة دخل فسكبت له وضوءا فجاءت الهرة فشربت فأصغى لها الإناء حتى شربت وقال إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إنها ليست بنجس إنما من الطوافين عليكم والطوافات.¹¹¹³
292. أخبرني محمد حدثنا علي بن عمر الحافظ قال حدثني أبو محمد عبد العزيز بن محمد بن الوثائق بالله حدثنا عبد الله ابن محمد بن عبد العزيز حدثنا شجاع بن مخلد حدثنا حماد حدثنا مالك عن الزهري عن عبيد الله عن عبد الله عن ابن عباس أن سعدا قال يا رسول الله أينفع أمني أن أتصدق عنها وقد ماتت قال نعم قال فما تأمرني قال اسق الماء.¹¹¹⁴
293. حدثنا أبو إسحاق إبراهيم بن محمد بن صالح بن سنان، قراءة عليه ثنا أبو محمد عبد الرحمن بن عبد الحميد بن فضالة الدمشقي ح وأبنا أبو الحسين إبراهيم بن أحمد بن الحسن بن علي بن حسنون الأزدي قراءة عليه في سنة سبع وأربعين وثلاثمائة، ثنا أبو عبد الله أحمد بن بشر بن حبيب الصوري، قال: ثنا الوليد بن الحارث، ثنا منبه يعني ابن عثمان، عن مالك بن أنس عن زيد بن أسلم عن عطاء بن يسار عن أبي سعيد الخدري قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: سبعة يظلهم الله تحت عرشه يوم القيامة: إمام عادل، وشاب نشأ بعبادة الله عز وجل ورجل قلبه معلق بحب المساجد إذا خرج منه حتى يعود إليه ورجلان تحابا في الله اجتمعا على ذلك وافترقا عليه ورجل ذكر الله خاليا ففاضت عيناه من خشية الله، ورجل دعت امرأة ذات حسب وجمال إلى نفسها فقال: إني أخاف الله ورجل تصدق بصدقة فأخفاها حتى لا تعلم شماله ما تنفق يمينه.¹¹¹⁵
294. حدثنا يحيى بن محمد، من أصل كتابه وأحمد بن عمرو بن جابر قال: نا محمد بن عوف قرأت على إسحاق بن إبراهيم الحنيني، عن مالك عن نافع عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: صلاة الليل والنهار مثنى مثنى، يسلم في كل ركعتين.¹¹¹⁶

Mâlik'ten rivayet eden Abdullâh b. Mus'ab ez-Zübeyrî'nin (ö. 184) zayıf ve vehm sahibi bir ravi olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/505.

¹¹¹⁰ Şuhde, *el-Umde mine'l-Fevâid*, 90. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis *Muvatta'*daki hadisten (İsti'zân, 8/22) farklı bir senedle rivayet edilmiştir. Hadisin senedinde yer alan Hasen b. el-Hasen en-Ne'âlî (ö. 431) hakkında Hatîb el-Bağdâdî, "Çok hadis işittir. Ancak işittiği hadislerle, semâi olmayan rivâyetleri eklemek suretiyle kendine yazık etmiştir" demiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 3/36.

¹¹¹¹ İbn Ebî 'Âsım, *el-Âhâd*, 4/185. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis *Muvatta'*daki hadisten (Cenâiz, 13/39) farklı olarak senedden Ebû Bekr b. Amr el-Ensârî'yi (ö. 120) düşürerek rivayet edilmiştir. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdullâh b. Nâfi'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹¹² İbnü'l-A'râbî, *Mu'cem*, 2/861. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis *Muvatta'*daki hadisten (Cum'a, 1/1) farklı bir sened ve lafızla rivayet edilmiştir. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Üseyd b. Süleymân (ö. ?) meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgisine rastlanmamaktadır. Ayrıca Mâlik'ten rivayet ettiği hadisler bununla sınırlıdır.

¹¹¹³ Hâkim el-Kebîr, *'Avâli*, 212. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis *Muvatta'*daki hadisin (Tahâret, 3/13) senedinden Humeyde bnt. Ubeyd el-Ensâriyye (ö. ?) düşürülerek rivayet edilmiştir. Hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Muhammed el-Bâğendî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹¹⁴ İbn Abdülber. *et-Temhîd*, 9/25-26. *Muvatta'*dakinden (en-Nuzûr ve'l-eymân, 1/1) farklı bir senedle ve benzer lafızlarla rivayet edilen hadisin bu tariki İbn Abdülber'e göre garîbdir. Hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Amrûs el-Kurtubî (ö. 400) meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgisine rastlanmamaktadır.

¹¹¹⁵ Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 1/59. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis *Muvatta'*dakinden (Şa'r, 5/14) farklı bir senedle ve benzer lafızlarla rivayet edilmiştir. Hadisin senedinde yer alan Velîd b. Hâris es-Seksekî (ö. ?), Ahmed b. Bişr el-Beyrûtî (ö. ?) ve İbrâhîm b. Ahmed el-Ezdî (ö. ?) meçhul ravilerdir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.

¹¹¹⁶ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 181. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen bu hadis, *Muvatta'*da belâğ sigasıyla rivayet edilen hadisten (Salâtü'l-leyl, 1/7) farklı olarak muttasıl rivayet edilmiştir. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden İshâk b. İbrâhîm el-Hanîni'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

295. حدثنا جعفر بن أبي عثمان الطيالسي قال إسحاق: ثنا الفروي قال: ثنا مالك بن أنس عن الزهري عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم نعى عن الدباء، والحنتم، والنقيز.¹¹¹⁷
296. حدثنا أبو إسحاق بن حمزة حدثني أبو جعفر محمد بن عبد الرحمن بن زياد ثنا أحمد بن مهرا ثنا خالد بن مخلد حدثني مالك عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: لا يمنع أحدكم جاره أن يغرز خشبة في جداره ثم قال أبو هريرة: أراكم عنها معرضين، والله لأرمين بها بين أكتافكم.¹¹¹⁸
297. حدثنا أبو بكر الطلحي عبد الله بن يحيى بن معاوية ثنا عبد الله بن إبراهيم بن عبد الرحمن البارودي، ثنا نوح بن حبيب القومسي، ثنا عبد المجيد بن عبد العزيز بن أبي رواد عن مالك بن أنس عن زيد بن أسلم عن عطاء بن يسار عن أبي سعيد الخدري قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إنما الأعمال بالنيات ولكل امرئ ما نوى فمن كانت هجرته إلى دنيا يصيبها أو امرأة ينكحها فهجرته إلى ما هاجر إليه.¹¹¹⁹
298. أخبرنا أبو طاهر إبراهيم بن شيبان بن محمد النفيلي الدمشقي المرتب ببغداد أنا الشريف أبو نصر محمد بن محمد بن علي الزيني الهاشمي في المحرم سنة خمس وسبعين وأربعمائة أنا أبو بكر محمد بن عمر بن علي بن خلف الوراق المعروف بابن زنفور نا عبد الله بن محمد بن عبد العزيز البغوي نا كامل بن طلحة نا مالك عن الزهري عن نافع بن جببر بن مطعم عن أبيه قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقرأ في المغرب بالطور.¹¹²⁰
299. أخبرني أبو القاسم الأزهرى قال: أخبرنا علي بن عمر الحافظ قال: حدثني أبو الفرج أحمد بن القاسم بن عبد الله بن مهدي البغدادي بدمشق وكتبه لي بخطه، قال: حدثنا أبو الحسن علي بن عبد الوارث بن عمر القرشي الصنعائي بصنعاء، قال: حدثنا ميمون بن الحكم الشراذبي، قال: حدثنا بكر بن الشروذ قال: حدثنا مالك بن أنس، عن الزهري، عن أنس بن مالك أن النبي صلى الله عليه وسلم كان إذا اشتكى قرأ على نفسه ب قل هو الله أحد.¹¹²¹
300. أخبرنا الحسن بن أبي بكر قال: أخبرنا أبو سهل أحمد بن محمد بن عبد الله القطان قال: حدثنا إبراهيم بن إسحاق هو الحرابي قال: حدثنا سعيد الزنبري، قال: حدثنا مالك قال: أخبرني زيد بن أسلم عن عطاء بن يسار عن زيد بن خالد عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: من توضع فأحسن وضوءه ثم صلى ركعتين لا سهو فيهما، غفر له ما تقدم من ذنبه.¹¹²²
301. حدثنا أحمد، حدثنا أبو عبيد الله حدثنا عمي حدثني يونس، ومالك عن ابن شهاب، قال: أخبرني سعيد بن المسيب وأبو سلمة بن عبد الرحمن أن أبا هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم وسئل: أيصلي الرجل في الثوب الواحد؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أولئك له ثوبان.¹¹²³
302. أخبرنا أبو منصور محمد بن أحمد بن شعيب الروياني قال: حدثنا أبو عمرو محمد بن أحمد البحيري النيسابوري ببغداد قال: حدثنا عتاب بن محمد الحافظ بالري وسألته قال: حدثنا علي بن محمد بن حفص بغدادي من أصله، قال: حدثنا العباس بن عبد الله بن أبي عيسى، قال: حدثنا محمد بن المبارك قال: حدثنا مالك بن أنس عن الزهري، عن أبي سلمة عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من حسن إسلام المرأة تركه ما لا يعنيه.¹¹²⁴

¹¹¹⁷ Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 5/131; İbnü'l-Mukrî, *el-Mu'cem*, 162; Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/332; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/81. Muvatta'dakinden (Eşribe, 2/5, 6) farklı bir senedle ve benzer lafızlarla rivayet edilen bu hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden İshâk b. Muhammed İbn Ebî Ferve'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹¹⁸ Ebû Nuaym, *Ahbâru 'Isbahân*, 2/239. Mâlik tarihiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis Muvatta'dakinden (Akdiyye, 26/32) farklı bir senedle rivayet edilmiştir. Senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Hâlid b. Mahled el-Katavânî'nin (ö. 213) "münkeru'l-hadis" olduğu ve hadisleriyle ihticâc edilmeyeceği söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, 1/640.

¹¹¹⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/342; Halîlî, *el-İrşâd*, 1/233; Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 2/196. Muvatta nüsha rivayetleri içerisinde yalnızca Şeybânî'nin nüshasında (341.) Mâlik'ten meşhur olan Hz. Ömer senediyle rivayet edilen hadis, Ebû Saîd el-Hudrî tarihiyle bu şekilde rivayet edilmiştir. Senedde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdülmecîd b. Abdülazîz el-Ezdî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹²⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 6/441. Muvatta'daki hadisten (Salât, 5/23) farklı olarak Muhammed b. Cübeyr el-Kureşî (ö. 100) yerine Nâfi' b. Cübeyr en-Nevâfilî (ö. 99) tarihiyle rivayet edilmiştir. Hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Ömer el-Varrâk (ö. 396) hakkında, "za'if cidden" ve "İbn Menî'den rivayet ettiğinde zayıftır" denmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, 7/413. Nitekim bu hadisi de İbn Menî'den (ö. 317) rivayet ettiği görülmektedir.

¹¹²¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/580. Muvatta'dakinden (Ayn, 4/10) farklı olarak senedden Urve b. Zübeyr'in düşürüldüğü bu rivayetin senedinde yer alan Bekr b. eş-Şurûd es-San'ânî'nin (ö. ?) kezzâb ve Mâlik'ten münker hadisler rivayet eden bir ravi olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, 2/346.

¹¹²² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/114. Hatîb bu hadisin Mâlik'ten garîb olduğunu ve ez-Zenberî'nin (Saîd b. Dâvud) tefferüd ettiğini söylemiştir. Saîd b. Dâvud'un cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹²³ Abdullâh b. Sâlih, *Nushatu 'Abdullâh b. Sâlih*, 140. Muvatta'dakinden (Salâtü'l-cema'a, 9/30) farklı olarak senedin tabiîn tabakasına Ebû Seleme b. Abdurrahmân da eklenerek rivayet edilmiştir. Senedde yer alan Ahmed b. Abdurrahmân el-Mısıfî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

303. حدثنا أبو بحر محمد بن الحسن ثنا أبو عقيل إبراهيم بن علي ثنا عبد الملك بن زياد النصيبي ثنا مالك عن نافع عن ابن عمر: أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يصلي الظهر والعصر والمغرب والعشاء بمخى ثم يغدو إلى عرفة إذا طلعت الشمس.¹¹²⁵
304. حدثنا محمد بن عيسى الأديب ثنا عمر بن مرداس ثنا عبد الله بن نافع ثنا مالك عن عبد الله بن دينار عن ابن عمر أنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: المؤمن يأكل في معاء واحد والكافر يأكل في سبعة أمعاء.¹¹²⁶
305. حدثنا خلف بن قاسم حدثنا محمد بن عبد الله بن زكرياء حدثنا أحمد بن شعيب أخبرنا أحمد بن نصر حدثنا أبو مروان عبد الملك بن عبد العزيز الماجشون عن مالك عن نافع عن ابن عمر قال نفي رسول الله صلى الله عليه وسلم عن بيع الولاء وعن هبته.¹¹²⁷
306. حدثنا عبد العزيز الصوفي أنبأنا تمام بن محمد حدثني أبو زرعة وأبو بكر محمد وأحمد ابنا عبد الله بن أبي دجاجة النصري قالوا حدثنا أبو بكر محمد بن أحمد بن سيد حمدوية حدثنا قاسم الجوعى حدثنا عبد الله بن نافع عن مالك عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما بين بيتي ومنبري روضة من رياض الجنة وإن منبري لعللى حوضي.¹¹²⁸
307. حدثنا أحمد بن عمير بن يوسف نا أحمد بن إبراهيم بن هشام بن ملاس الدمشقي نا زيد بن يحيى بن عبيد الدمشقي نا مالك عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذا كان ثلث الليل الباقي هبط الله عز وجل إلى السماء الدنيا فيقول: هل من سائل يسألني فأعطيه؟ هل من مستغفر يستغفري فأغفر له، هل من تائب فأتوب عليه.¹¹²⁹
308. حدثنا أبو عبد الله حسين بن محمد بن غوث الدمشقي ثنا الحسن بن عبد الله البالي ثنا الحنيني إسحاق بن إبراهيم عن العمري عبد الله بن عمر ومالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال: كان النبي صلى الله عليه وسلم إذا افتتح الصلاة رفع حذو منكبيه فإذا أراد أن يركع رفعهما.¹¹³⁰
309. حدثنا أحمد بن طاهر قال: نا جدي حرملة قال: نا ابن وهب ومحمد بن إدريس الشافعي قالوا: نا مالك بن أنس عن أبي حازم عن سهل بن سعد قال: سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول: إن بلالا ينادي بليل، فكلوا واشربوا حتى ينادي ابن أم مكتوم.¹¹³¹
310. حدثنا أبو بكر أحمد بن عمرو بن جابر بالرملة نا سليمان بن سيف نا خالد بن مخلد نا مالك عن الزهري عن عروة عن عائشة، قالت: كنت أرجل رأس رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا حائض.¹¹³²

¹¹²⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/505. *Muvatta'daki hadisten* (Hüsni'l-huluk, 1/3) farklı olarak Ebî Seleme b. Abdurrahmân tarikiyle rivayet edilmiştir. İbn Abdülber bu senedin hatalı olduğunu söylemiştir. *et-Temhîd*, 9/198.

¹¹²⁵ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/351. *Muvatta'da* mevkûf olan hadisten (Hac, 63/195) farklı olarak merfû rivayet edilmiştir. Ebû Nuaym hadisin garîb olduğunu ve Abdülmelik b. Ziyâd en-Nasîbî'nin teferrüd ettiğini söylemiştir. Abdülmelik b. Ziyâd'ın cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹²⁶ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/347. *Muvatta'daki hadisten* (Sıfatu'n-Nebî, 6/9; Ebû Mus'ab ez-Zührî nüshasında İbn Ömer tarikiyle rivayet edilmiştir, 2/97) farklı bir senedle rivayet edilen bu hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdullâh b. Nâfi'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹²⁷ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 16/334. *Muvatta'daki hadisten* (İtk ve'l-velâ, 10/20) farklı olarak Nâfi' tarikiyle rivayet edilen bu hadis hakkında İbn Abdülber, "bu hadisin asıl senedi Abdullâh b. Dînar tarikiyledir, Nâfi' tarikiyle değildir. Bu şekilde mütabî yoktur" demiştir.

¹¹²⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 51/52; et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, 7/313; Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/264. *Muvatta'daki hadisten* (Kıble, 5/10-11) farklı senedlerle rivayet edilen bu hadislerden İbn Asâkir'in senedinde hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdullâh b. Nâfi' iken, diğer senedlerde ise Muhammed b. Süleymân el-Hâşimî'dir (ö. 173) Abdullâh b. Nâfi'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir. Muhammed b. Süleymân için "hadis rivayetiyle bilinen biri değildir" denmiş, rivayet ettiği bazı hadislerin mahfûz olmadığı, bazının ise uydurma olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 7/176.

¹¹²⁹ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 197. *Muvatta'daki hadisten* (Kur'ân, 8/30) farklı bir senedle rivayet edilmiştir. Hadisin senedinde yer alan Ahmed b. İbrâhîm en-Nemerî meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgisine raslanmamaktadır.

¹¹³⁰ İbnü'l-Mukrî, *el-Mu'cem*, 237; Halîlî, *el-İrşâd*, 1/202; Zehebî, *Siyer*, 15/488. Halîlî'nin rivayetinin senedinde yer alan Muhammed b. Abdullâh el-İsfahânî (ö. ?) ve Muhammed b. İshâk el-Keysânî (ö. ?); İbnü'l-Mukrî'nin rivayetinin senedinde yer alan Alî b. el-Hasen el-Mervezî (ö. ?) ve Zehebî'nin rivayetinin senedinde yer alan Muhammed b. Muhammed el-Mufâhîr (ö. 633) meçhul ravilerdir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.

¹¹³¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/246; *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 6/140. Ebû Nuaym, *Hilye*, 9/156. *Muvatta'daki hadislardan* (Salât, 3/14-15) farklı bir senedle rivayet edilmiştir. Hem Taberânî hem de Ebû Nuaym bu tarihin Mâlik'ten garîb olduğunu söylemişlerdir. Hadisin senedinde yer alan Ahmed b. Tâhîr el-Misrî'nin (ö. ?) kezzâb olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 1/105.

¹¹³² İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 197. *Muvatta'daki hadisten* (Taharet, 28/102) farklı olarak Hişâm b. Urve yerine Zührî tarikiyle rivayet edilen bu hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Hâlid b. Mahled el-Katavânî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

311. حدثنا أحمد حدثنا مالك عن ابن شهاب عن عروة بن الزبير عن عمرة بنت عبد الرحمن أنها قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا اعتكف يديني إلى رأسه فأرجله وكان لا يدخل إلا لحاجة الإنسان. هكذا كان في أصل الشيخ أبي عمر والحديث متصل في كتاب الموطأ وفي غيره.¹¹³³
312. حدثنا أسامة بن علي بن سعيد بن بشير الرازي نا أبي نا إسحاق بن رزيق ثنا المغيرة بن سقلاب نا مالك بن أنس، عن الزهري عن سعيد بن المسيب وعطاء بن يزيد الليثي عن أبي سعيد الخدري، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما يقول.¹¹³⁴
313. حدثنا خلف بن القاسم حدثنا عبد المطلب بن العباس بن أحمد بن محمد بن عبد العزيز بن مروان بن الحكم حدثنا أبو المنذر سفيان ابن المنذر القرشي حدثنا أيوب بن صالح حدثنا مالك عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لا تحروا بصلاتكم طلوع الشمس ولا غروبها فإنها تطلع بين قرني شيطان حتى تبرز فإذا برز حجب الشمس فأخروا الصلاة حتى تغرب.¹¹³⁵
314. ورواه محمد بن إبراهيم بن قحطبة عن إسحاق بن إبراهيم الحنيني عن مالك عن الزهري عن أنس قال رأيت النبي صلى الله عليه وسلم وهو متوجه إلى خيبر على حمار يصلي على الحمار ويومئ إيماء.¹¹³⁶
315. وأخبرنا أبو بكر بن الحارث الفقيه، أنبا أبو محمد بن حيان، ثنا إبراهيم بن محمد بن الحسن ثنا أبو عامر موسى بن عامر، ثنا الوليد يعني ابن مسلم أخبرني مالك وابن جريح عن نافع عن ابن عمر أنه كان يقول: من أدرك الإمام راكعا، فركع قبل أن يرفع الإمام رأسه، فقد أدرك تلك الركعة.¹¹³⁷
316. حدثنا أبو الطيب محمد بن أحمد الكرايسي حدثنا الحسن بن محمد بن سعيد من أصله حدثنا هشام بن عمار أخبرنا سفيان بن عيينة عن عمرو بن دينار عن مالك بن أنس عن سمي عن أبي صالح: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: السفر قطعة من العذاب.¹¹³⁸
317. حدثنا محمد بن عمرو حدثنا علي بن عمر بن أحمد الحافظ حدثنا أبو بكر الشافعي محمد بن عبد الله بن إبراهيم وأبو محمد الحسن ابن أحمد بن صالح قال حدثنا جعفر بن أحمد بن مروان الوزان بحلب والحسين بن عبد الله ابن يزيد القطان بالرقعة قال حدثنا محمد بن عبد الله بن سابور قال حدثنا عبد الحميد بن سليمان أخو فليح عن مالك بن أنس عن الزهري عن سعيد بن المسيب عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى إحدى صلاتي النهار فسلم في ركعتين قال له ذو اليمين يا رسول الله أفصرت الصلاة أم نسيت فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم كل ذلك لم يكن قال أصدق ذو اليمين قالوا نعم فتقدم فصلي بهم رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم سجد بعد التسليم وهو جالس.¹¹³⁹
318. حدثنا أبو عبد الله محمد بن علي المصيصي إيماء في الجامع سنة ثلاث وعشرين وثلاث مائة قتنا يوسف بن سعيد بن مسلم قتنا الحنيني قتنا مالك عن نافع عن ابن عمر أن النبي صلى الله عليه وسلم حمى قاع النقيع لخليل المسلمين.¹¹⁴⁰

¹¹³³ Selîm b. Eyyûb er-Râzî, *Avâlî Mâlik*, 294. *Muvatta'daki muttasıl hadisten (İ'tikâf, 1/1) farklı olarak Hz. Aîşe'nin senedden düşmesiyle mürsel rivayet edilmiş bu hadisin senedinde yer alan Ahmed b. İsmâ'il es-Sehmî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.*

¹¹³⁴ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 192; Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/378. İbnü'l-Muzaffer'in rivayetinde *Muvatta'daki* hadisten (Salât, 1/2) farklı olarak senedin tabiîn tabakasında Saîd b. el-Müseyyeb de zikredilerek rivayet edilmiştir. Ebû Nuaym'ın rivayeti ise *Muvatta'dan* farklı olarak Enes b. Mâlik tarikiyle gelmektedir. İbnü'l-Muzaffer'in rivayetinde senedde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Muğîre b. Sîklâb el-Harrânî'nin (ö. 202) "münkeru'l-hadis" olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 4/163. Ebû Nuaym'ın rivayetinde ise senedde yer alan Muhammed b. Abdurrahîm b. Şemmâh'ın (ö. ?) zayıf bir ravi olduğu söylenmiş ve bu hadis onun teferüd ettiği rivayetlere örnek gösterilmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 7/300.

¹¹³⁵ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 22/327. *Muvatta'daki* hadisten (Kur'ân, 10/49) farklı bir senedle rivayet edilen bu hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Eyyûb b. Sâlih el-Ezdi'nin (ö. ?) meçhul bir ravi olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 1/289.

¹¹³⁶ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 20/131; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/272. *Muvatta'daki* hadisten (Kasru's-salât, 7/25) farklı bir senedle rivayet edilen bu hadisin senedinde yer alan İshâk b. İbrâhîm el-Hanînî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir. Ayrıca İbn Abdülber bu isnadın hatalı olduğunu söylemiştir.

¹¹³⁷ Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 2/128. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis *Muvatta'daki* hadisten (Vaktu's-salât, 3/15) farklı bir sened ve ziyade lafızlarla rivayet edilmiştir. Hadisin senedinde yer alan Mûsâ b. Âmir el-Merri'nin (ö. 255) zayıf bir ravi olduğu, hadislerinin hüccet olmayacağı konusunda hakkında tartışmaların olduğu ve zayıflık mertebesinin ihtilafı olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 9/432.

¹¹³⁸ Zehebî, *Siyer*, 8/118-119; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 51/52. *Muvatta'dan* (İsti'zân, 15/39) farklı olarak mürsel ve muallak olarak rivayet edilen bu tarik hakkında Zehebî "garîb cidden" demiştir.

¹¹³⁹ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 7/55-56. *Muvatta'da* mürsel nakledilen hadisten (Salât, 15/58) farklı olarak muttasıl rivayet edilen bu hadiste, İbn Abdülber'e göre teferüd edilmiştir. Senedde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdülhamîd b. Süleymân el-Medenî'nin (ö. ?) zayıf bir ravi olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/541.

¹¹⁴⁰ Sukkerî, *es-Sâlis min el-Fevâidi'l-Muntekâ*, 71. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden İshâk b. İbrâhîm el-Hanînî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

319. حدثنا عبد العزيز بن محمد بن عبد الله بن عبيد بن عقيل الهلالي بالبصرة قال: حدثنا أبي قال: حدثنا محمد بن عبد الله بن عمر بن القاسم بن عبيد الله بن عاصم بن عمر بن الخطاب قال: أخبرنا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا غدا إلى العيد غدا ماشيا وإذا رجع رجع راكبا وإذا أراد الغدو إلى العيد جلس في المسجد فجاءه من شاء الله من أصحابه حتى إذا طلعت الشمس خرج يكبر ويكبر من معه تكبيرا ليس بالعالى ثم تكون طريقه على البلاط بين دار الأسود بن عوف وفلان قد سماه وذهب بين دار أبي هريرة وبين دار سعد حتى يخرج إلى المصلى بين دار أويس وخباب فإذا دخل المصلى نظر الناس إليه قام الذين يلونه قياما فيمر , ثم كلما مر يقوم فعلاوا مثل ما فعل الأولون , قام الذين حولهم يكبرون حتى ينتهي إلى مصلاه فإذا رجع سلك في طريق غير التي جاء منها حتى إذا مر من الزقاق الذي بين دار معاوية ودار أويس اتكأ على يساره وذبح فثم مذبح النبي صلى الله عليه وسلم والأئمة إلى اليوم سلك في ذلك الزقاق حتى يخرج بين دار عمار بن ياسر ودار عبد الرحمن بن الحارث بن هشام حتى يمضي فيخرج بين دار أبي هريرة ودار هشام بن العاص بن المغيرة حتى يعود في طريقه التي بدأ منها.¹¹⁴¹
320. أخبرنا أبو بكر بن إسحاق الفقيه، أنبأ الحسن بن علي بن زياد ثنا إبراهيم بن موسى أنبأ عيسى بن يونس عن عبيد الله بن عبد الرحمن بن موهب، عن مالك عن أبي الرجال أن عائشة كانت ترسل بالشيء صدقة لأهل الصفة وتقول: لا تعطوا منهم بربريا ولا بربرية فإني سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: هم الخلف الذين قال الله عز وجل: {فخلف من بعدهم خلف أضاعوا الصلاة}.¹¹⁴²
321. أبو حاتم المقرئ عبد الصمد بن محمد الإستراباذي وعثمان بن سعيد أبو عمرو قالا حدثنا أبو نعيم عبد الملك بن محمد بن عدي حدثنا عبد الله بن الليث الإستراباذي حدثنا إسحاق بن الصلت حدثنا مالك بن أنس حدثنا أبو الزبير المكي حدثنا جابر بن عبد الله الأنصاري قال: رأيت من رسول الله صلى الله عليه وسلم ثلاثة أشياء لو لم يأت القرآن لآمنت به تصحرنا في جبانة ينقطع الطريق دوحا فأخذ النبي صلى الله عليه وسلم الوضوء وأبنا نخلتين متفرقتين فقال النبي صلى الله عليه وسلم: يا جابر اذهب إليهما فقل لهما اجتماعا لي سترًا فاجتمعا حتى كأنهما أصلا واحدا فتوضأ النبي صلى الله عليه وسلم فبادرته بالماء وقلت: لعل الله يطعنني على ما خرج من جوفه فأكله فأريت الأرض بيضاء فقلت: يا رسول الله أما كنت توضأت؟ قال: بلى ولكننا معشر النبيين أمرت الأرض أن توارى ما خرج منا من الغائط والبول قال: ثم افترقت النخلتان وبيننا نسير إذ أقبلت حية سوداء ثعبان فوضعت رأسها في أذن النبي صلى الله عليه وسلم ووضع النبي صلى الله عليه وسلم فمه على أذنها فناجها ثم كأنها الأرض قد ابتلعته فقلنا: يا رسول الله لقد أشفقنا عليك قال: هذا وفاد الجن نسوا سورة فأرسلوا إلي ففتحت عليهم القرآن وانتهى إلى قرية فخرج إلينا فنام من الناس مع جارية كأنها فلقة القمر حين تنحى عنه السحاب حسناء مجنونة فقال أهلها: احتسب فيها يا رسول الله فدعا بها رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: لجنيها ويحك أنا محمد أنا رسول الله ألف خل عنها.¹¹⁴³
322. حدثنا أبو بكر محمد بن زياد الرازي قال: ثنا خالد بن مخلد قتنا المغيرة بن عبد الرحمن عن أبي الزناد، عن الأعرج عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: من أطاعني فقد أطاع الله، ومن يعصني فقد عصى الله ومن يطع الأمير فقد أطاعني، ومن يعص الأمير فقد عصاني.¹¹⁴⁴
323. فقالت المدنية: أليس مالك بن أنس حدثنا عن نافع عن ابن عمر أن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: ليس الصيد لمن أثاره، إنما الصيد لمن صاده.¹¹⁴⁵
324. حدثنا أحمد قال: نا علي بن محمد بن أبي المضاء المصيصي قال: نا عبد الله بن سفيان أبو محمد الثقفي ثقة قال: نا عاصم بن أبي بكر بن عمر بن حميد بن عبد الرحمن بن عوف أبو ضمرة قال: نا مالك بن أنس عن الزهري عن سعيد بن المسيب قال: لما طعن عمر قيل له: يا أمير المؤمنين: اعهد فإنه لو جاءك راعي غنمك وقد تركها سائبة قلت: تركت غنمي بغير راعي؟ فكيف بأمة محمد صلى الله عليه وسلم؟ فقال عمر: إن أترك فقد ترك خير مني، يعني: النبي صلى الله عليه وسلم وإن أعهد فقد عهد خير مني، يعني: أبا بكر ثم قال: الشورى إلى هؤلاء الستة الذين مات النبي صلى الله عليه وسلم وهو عنهم راض: عثمان، وعلي وطلحة والزبير وعبد الرحمن بن عوف وسعد.¹¹⁴⁶

¹¹⁴¹ Dârekutnî, *Cuz'un min Hadîsi'z-Zuhî*, 46. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Abdullâh el-'Umerî'nin (ö. ?) hadisleriyle ihticâc edilmeyeceği söylenmiş ve bu hadis örnek gösterilmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 3/596.

¹¹⁴² Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/267. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadiste inkita vardır. Ayrıca senedde yer alan Ubeydullâh b. Abdurrahmân el-Medenî (ö. 154), Yahyâ b. Maîn tarafından zayıf olarak nitelendirilmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 4/513.

¹¹⁴³ Sehmî, *Târîhu Cürçân*, 526-527. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan İshâk b. es-Salt'ın (ö. ?) Mâlik'ten münker hadisler rivayet ettiği söylemiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 1/192.

¹¹⁴⁴ Ebû 'Avâne, *Mustahrec*, 4/400. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Saîd b. Dâvud'un cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹⁴⁵ Silefî, *'el-Cuz'u'r-Râbi' mine'l-Meşyehati'l-Bağdâdiyye*, 41. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis munkatı ve bir senedle Mâlik'e isnad edilmiştir. Senedde ismi müphem bırakılmış bir ravi ve müelliften itibaren kopukluk bulunmaktadır.

¹¹⁴⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/84. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Âsım b. Ebû Bekr el-Kureşî (ö. ?) meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgisine rastlanmamaktadır. Taberânî, hadisin Mâlik tarikiyle bundan başka rivayetinin bulunmadığını söylemiştir.

325. حدثنا محمد بن المظفر ثنا أحمد بن عمرو بن جابر ثنا عبيد بن محمد الصنعاني ثنا عبد الله بن قريش الصنعاني ثنا أبو مطر واسمه منيع عن مالك بن أنس عن أبي حازم عن سهل بن سعد قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: تحروا الدعاء في الفيافي وثلاثة لا يرد دعاؤهم: عند النداء، وعند الصف في سبيل الله، وعند نزول القطر.¹¹⁴⁷
326. نا عبد الله بن محمد بن إبراهيم الكشوري حدثني عبد الله بن الصباح بن ضمرة الصنعاني ابن عم المثنى بن الصباح نا يحيى بن ثابت عن مالك عن أبي زناد عن الأعرج عن أبي هريرة قال: كان أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم أسوكتهم خلف آذانهم يستنون بها لكل صلاة.¹¹⁴⁸
327. حدثنا عبد الوارث بن سفيان قال حدثنا قاسم قال حدثنا أبو عبيدة بن أحمد قال حدثنا محمد بن علي بن داود قال حدثنا سعيد بن داود قال حدثنا مالك بن أنس أن ابن شهاب حدثه أن محمود بن الربيع حدثه وزعم أنه كان قد عقل رسول الله صلى الله عليه وسلم أن عتبان بن مالك وهو أحد بني سالم قال كنت أصلي لقومي في زمن النبي صلى الله عليه وسلم فلما ساء بصري وبني وبين قومي واد طفقت يشق علي إجازة الوادي إذا كانت الأمطار فشكوت ذلك إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم قلت يا رسول الله وددت أنك تأتيني فتصلي في بيتي في مكان أتخذه مصلى فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم سأفعل قال عتبان فغدا علي رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبو بكر حين تعالى النهار فاستأذن فأذن له فلم يجلس حتى قال أين تحب أن أصلي من بيتك فأشرت له إلى المكان الذي نريد فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم وكبر وصلى ثم سلم فجلس في مصلاه وحبسناه لخزير يصنع له فسمع رجال أهل الدار وهم يدعون والدور قرحهم فلم أشعر حتى كثر الرجال في بيتي فقال رجل منهم فأين مالك بن الدخشم لا أراه أتى فقال رجل آخر منهم ذلك منافق لا يحب الله ولا رسوله فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تقل ذلك ألا تراه قد قال لا إله إلا الله يبتغي بذلك وجه الله فقال الرجل الله ورسوله أعلم أما نحن يا رسول الله فما نرى مودته ونصيحته ووجهه إلا إلى المنافقين قال رسول الله صلى الله عليه وسلم فإن الله قد حرم على النار من قال لا إله إلا الله يبتغي بها وجه الله والدار الآخرة.¹¹⁴⁹
328. أخبرنا إسماعيل بن إبراهيم بن محمد بن محمود نا عبد الله بن عمر بن علي الجوهري نا جعفر بن شعيب الشاشي نا محمد بن يوسف نا أبو قرة، عن مالك بن أنس عن زياد بن سعيد عن أبي الزبير، نا جابر بن عبد الله أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: إذا كان يوم القيامة وجمعت الأمم، فيقال: من هذه الأمة؟ ويتشرف إليها الناس فيقال: هذا محمد في أمته، فينادي المنادي: ليكن الآخرون هم الأولين فتأتي فتخطى رقاب الناس حتى تكون أقرب الناس من الله منزلة ثم يدعى اليهود فيقال: ما أنتم؟ فيقولون: نحن اليهود، فيقال: ما كتابكم؟ فيقولون: التوراة، فيقال: من نبيكم؟ فيقولون: نبينا موسى فيقال: ما تعبدون؟ قالوا: نعبد عزيرا نعبد الله فيقال: اسلكوا بهؤلاء في جهنم ويدعى النصارى فيقال: ما أنتم؟ فيقولون: نحن النصارى فيقال لهم: ما كتابكم؟ فيقولون: الإنجيل فيقال لهم: من نبيكم؟ فيقولون: نبينا عيسى ابن مريم فيقال: ما تعبدون؟ قالوا: نعبد عيسى وأمه والله فيقال: اسلكوا بهؤلاء في جهنم ثم يدعون بشرا كثيرا ما كانوا يعبدون من ألهتهم منها الحجارة ومنها الشمس والقمر فيقال: من كان يعبد إلها فليتبعه تقدمهم ألهتهم ثم يبقى المسلمون، فيقف بهم بهم عز وجل فيقول: ما أنتم؟ فيقولون: نحن المسلمون فيقول: خير اسم وخير داعية، فيقول: من نبيكم؟ قالوا: نبينا محمد صلى الله عليه وسلم فيقول: ما كتابكم؟ فيقولون: القرآن، فيقول: ما تعبدون؟ قالوا: نعبد الله وحده فيقول: أتعرفونه إن رأيتموه؟ فيقولون: نعم، فيتجلى الرب عز وجل فيخرون له سجدا فيقولون: أنت ربنا، جل جلالك، ثم يمضي النور بأهله.¹¹⁵⁰
329. حدثنا عن الأصم: ثنا الربيع بن سليمان، أنبا الشافعي أنبا مالك عن نافع عن ابن عمر قال: سمعت عائشة تقول: دخل علي رسول الله صلى الله عليه وسلم ويده الأيمن خاتم من عقيق أحمر مكتوب فيه: محمد رسول الله فقلت له: يا رسول الله، أيش هذا؟ قال: أهدى إلي جبريل، وقال: تحتم بالعقيق الأحمر في الأيمن فإنه أول حجر شهد الله بالوحدانية، ولك يا محمد بالرسالة ولعلي بن أبي طالب بالوصية، ولشيعته بالجنة.¹¹⁵¹
330. أخبرنا أبو إسحاق بن حمزة إجازة، ثنا عبد الله بن إسحاق الأصبهاني ثنا أحمد بن يحيى المكتب ثنا أبو عمر حفص بن عمر إمام مسجد بني منقر ثنا معن بن عيسى عن مالك عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: كل الناس يقلدون الوقف إلا أبا بكر رضي الله عنه فإنه إن شاء وقف وإن شاء مضى.¹¹⁵²

¹¹⁴⁷ Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/343. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ubeyd b. Muhammed es-San'ânî'nin (ö. ?) meçhul bir ravi olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 7/414.

¹¹⁴⁸ İbnü'l-A'râbî, *Mu'cem*, 3/951. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Yahyâ b. Sâbit el-Cündî (ö. ?) yalnızca Mâlik'ten rivayet ettiği bu hadisle bilinen bir ravidir ve Dârekutnî bu hadisin sabit olmadığını, Yahyâ'nın teferrüd ettiğini söylemiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 8/422.

¹¹⁴⁹ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 10/157-159. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Saîd b. Dâvud'un cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹⁵⁰ Vâhidî, *el-Vasît*, 3/118-119. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ca'fer b. Şu'ab eş-Şâşî (ö. 294) meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgisine rastlanmamaktadır.

¹¹⁵¹ Şarîfinî, *el-Muntehab*, 25. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis muallak bir senedle rivayet edilmiştir. Hadisin devamında Şarîfinî, hadisin bu isnadla başka kimse tarafından rivayet edilmediğini söylemiştir.

¹¹⁵² Ebû Nuaym, *Ahbâru 'Isbahân*, 2/40. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Hafs b. Ömer el-Lahmî (ö. 265) ve Abdullâh b. İshâk el-Bezzâz (ö. ?) meçhul ravilerdir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.

331. أخبرني الحسين بن محمد بن علي، فيما أذن ثنا عبيد الله بن محمد بن أحمد بن عبد الله بن الحسن بن حفص ثنا عبد الله بن محمد التيمي ثنا أبو محمد إسحاق بن إبراهيم ثنا سعيد بن داود المدني حدثني مالك بن أنس، حدثني أبو سهيل بن مالك قال: لما استعجب عثمان رضي الله عنه خطب الناس فقال: أيها الناس لا تمادوا في الباطل؛ فإن التمادي في الباطل بعيد من الحق، سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: من أساء فليتب، ومن أخطأ فليتب والله لئن ردني الحق عبداً مزنوقاً لأنتسبن نسبة العبد المزنوق، إن ملك صبر، وإن عتق شكر.¹¹⁵³
332. حدثنا أبو بكر أحمد بن عمرو بن جابر نا أبو عمر عبد العزيز بن الحسن بن بكر بن عبد الله بن عطاء بن الشroud: حدثني أبي عن جدي نا مالك عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم لما كبر وسن وثقل قال له تميم الداري: يا رسول الله ألا أجعل لك منيراً أتكئ عليه ما شئت أو أفعل. فجعل له مرفاته بموضع مجلسه الذي يجلس عليه. فلما صعد النبي صلى الله عليه وسلم، وكان قبل ذلك يستند إلى جذع من سواري المسجد وكانت السواري من جذوع السعف من جريد فصرخت السارية صرختين شديتين حتى سمعها الناس. فنزل عند ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم فالتزمها، وقال لها شيئاً ما يدرى ما هو فسكنت.¹¹⁵⁴
333. أخبرني علي بن الحسين بن هاشم، ثنا أبو الحسن علي بن محمد المصري ثنا محمد بن كامل بن ميمون الزيات ثنا زيد بن الحسن ثنا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر عن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لو أن رجلاً صام نهاره، وقام ليله حشره الله على نيته، إما إلى الجنة، وإما إلى النار قيل: يا رسول الله ولم ذلك؟ قال: بنيتهم.¹¹⁵⁵
334. أخبرني عبد الرحمن بن محمد بن محمد بن صالح أخبرنا أبي حدثنا محمد بن حبان الفقيه أخبرنا عثمان بن سعيد عن بكر بن سهل سمعت عبد الله بن يوسف يقول قال مالك رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم فنزع خاتمه وألبسنيه.¹¹⁵⁶
335. فأخبرنا أبو الفتح إبراهيم بن علي بن سبيخت إجازة كتب إلي بخطه وحدثني بعض أصحابنا عنه قال حدثنا الحسين بن إسماعيل المحاملي القاضي قال حدثنا أحمد بن إسماعيل قال حدثنا مالك بن أنس عن أبي الزبير عن جابر أن النبي صلى الله عليه وسلم دخل مكة وعلى رأسه عمامة سوداء.¹¹⁵⁷
336. أخبرنا أبو غانم المظفر بن الحسين بن المظفر المفصلي بروجرد أنا أبو الفتح عبد الواحد بن إسماعيل بن عثمان النغازي حدثني أبو نعيم أحمد بن عبد الله بن أحمد الحافظ ثنا أبو بكر بن خلاد ثنا الحارث بن أبي أسامة ثنا روح بن عبادة وإسحاق بن عيسى الطباع قالنا ثنا مالك بن أنس بن عن سهيل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة رضي أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال يوزن مداد العلماء يوم القيامة بدم الشهداء فيرجح مدادهم على دماءهم أضعافاً مضاعفة.¹¹⁵⁸
337. عمرو بن عبد الله حدثني عبد الله بن نافع عن مالك بن أنس عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله قال لقد بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الطائف حنظلة بن الربيع إلى أهل الطائف يكلمهم فاحتلموه ليدخلوه حصنهم فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم من هؤلاء وله مثل أجر غزائنا هذه فلم يقم إلا العباس بن عبد المطلب حتى أدركه في أيديهم قد كادوا أن يدخلوه الحصن فاحتضنه العباس وكان رجلاً شديداً فاختطفه من أيديهم وأمطروا على العباس الحجارة من الحصن فجعل النبي صلى الله عليه وسلم يدعو له حتى انتهى به إلى النبي صلى الله عليه وسلم.¹¹⁵⁹
338. سمع علي بن حيدر الرزبري سنة تسع وخمسين وخمسمائة وفيما سمع منه حديثه عن الحجازي ابن شعوبه أنبأ أبو عبد الرحمن بن محمد الصمد المروزي ثنا أبو جعفر محمد بن الحسن الكشي أنبأ أبو الحسام يوسف بن علي الطبري ثنا الشريف ناصر بن الحسين العمري أنبأ أبو بكر القفال المروزي. أنبأ أبو عبد الله الخضري أنبأ أبو زيد المروزي أنبأ أبو بكر القفال الشاشي أنبأ عباس بن شريح أنبأ أبو القاسم الأنطاقي أنبأ أبو إبراهيم المزني ثنا الشافعي عن مالك عن نافع عن ابن عمر رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: أشد الأعمال ثلاثة إنصاف الناس من نفسك مواساة الأخ من مالك وذكر الله على كل حال.¹¹⁶⁰

¹¹⁵³ Ebû Nuaym, *Ahbâru 'Isbahân*, 2/64. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Saîd b. Dâvud'un cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹⁵⁴ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 110. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Bekr b. Abdullâh eş-Şurûd'un (ö. ?) kezzâb bir ravi olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 1/346.

¹¹⁵⁵ Temmâm ed-Dimeşkî, *el-Fevâid*, 2/60. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Muhammed b. Kâmil ez-Zeyyât'ın (ö. ?) Mâlik'ten batıl haberler rivayet ettiği söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 7/457.

¹¹⁵⁶ Herevî, *Zemmü'l-kelâm ve ehlih*, 2/46. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis Mâlik'ten muallak olarak rivayet edilmiştir. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Bekr b. Sehl ed-Dimyâtî'nin (ö. 289) zayıf bir ravi olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 1/345.

¹¹⁵⁷ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 6/172. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis hakkında İbn Abdülber "Mâlik tarikiyle garîbdir" demiştir. Ayrıca hadisi Mâlik'ten rivayet eden Ahmed b. İsmâ'îl es-Schmî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹⁵⁸ Sem'ânî, *Edebu'l-İmlâ'*, 162. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ebu'l-Feth Abdulvâhid b. İsmâ'îl (ö. ?) meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.

¹¹⁵⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 26/340. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Abdullâh b. Nâfi'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹⁶⁰ Râfiî, *et-Tedvîn*, 4/69-70. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ebu'l-Abbâs b. Şureyh (ö. ?), Yûsuf b. Âlî et-Taberî (ö. ?), Muhammed b. el-Hasen et-Taberî (ö. ?), Muhammed b.

339. أخبرنا البرقاني، قال: سمعت أبا القاسم الأندلسي قول: أخبرني أحمد بن يحيى قاضي النهروان قال: حدثنا عبد الله بن أحمد بن حنبل قال: حدثنا يحيى بن معين وأخبرنا أحمد بن محمد بن رزق قال: أخبرنا هبة الله بن محمد بن حبش الفراء قال: حدثنا محمد بن عثمان بن أبي شيبة قال: حدثنا يحيى بن معين قال: حدثنا معن عن مالك عن هشام عن أبيه عن عائشة: أن النبي صلى الله عليه وسلم كان لا يصافح النساء.¹¹⁶¹
340. ثنا محمد، نا أبو صالح عن الليث عن ابن شهاب عن أبي سلمة بن عبد الرحمن وسعيد بن المسيب وأبي بكر بن عبد الرحمن وابن أبي حثمة عن أبي هريرة: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يسجد يوم ذي اليمين سمعت محمد بن يحيى يقول في كتاب العلل بعد ذكره أسانيد هذه الأخبار وقال: بين ظهري هذه الأسانيد وثنا محمد قال: وحدثنا عبد الرزاق أخبرنا معمر عن الزهري، عن أبي سلمة، وأبي بكر بن سليمان عن أبي هريرة قال الأعظمي: فيه اضطراب شديد حدثنا محمد قال: وفيما قرأت على عبد الله بن نافع وحدثني مطرف عن مالك عن ابن شهاب عن أبي بكر بن سليمان بن أبي حثمة.¹¹⁶²
341. قال الخطيب في رواة مالك أنبأنا أبو الوليد الحسن بن محمد بن علي الدربندي أنبأنا أبو عبد الله محمد بن أحمد بن محمد بن سلمان الحافظ أنبأنا أبو نصر أحمد بن أبي حامد الباهلي حدثنا محمد بن حنيف بن جعفر بن رزين حدثنا أسباط بن اليسع أنبأنا سهل بن أبي عيسى أبو صالح الفراهاني المروزي أنبأنا خطاب بن أسلم من أهل أبيور حدثنا هلال بن خالد عن مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول الله: من كان ذا جدة وميسرة فوسع على نفسه وعياله يوم عاشوراء وسع الله عليه إلى رأس السنة المقبلة.¹¹⁶³
342. أخبرنا أبو الفتح نصر الله بن محمد الفقيه نا نصر بن إبراهيم أنا أبو الفضل أحمد بن محمد الفرائي أنا جدي هو أبو عمرو بن أبي الفرائي أنا أبو الحسن علي بن جندل نا أبو نصر أحمد بن محمد بن عبد الله نا مالك بن سليمان أنا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم في قوله {يوم تبيض وجوه وتسود وجوه} فأما الذين ابيضت وجوههم فأهل السنة والجماعة وأما الذين اسودت وجوههم فأهل البدع والأهواء.¹¹⁶⁴
343. حدثنا أبو علي حسن بن محمد بن عثمان الفسوي بالبصرة في القساملة ثنا يعقوب بن سفيان، ثنا عمر بن راشد اليمامي ثنا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن لكل أمر مفتاحا، ومفتاح الجنة حب الفقراء والمساكين والعبيد، وهم جلساء الله يوم القيامة.¹¹⁶⁵
344. أخبرنا عبد الملك بن أحمد القاضي أبو نعيم النعيمي حدثنا جدي نعيم حدثنا علي بن الحسين النيسابوري حدثنا أبو الهيثم خالد بن رقاد حدثنا أبي وعبد الحكم بن ميسرة عن مالك بن أنس عن محمد بن عبد الله عن أبي الدرداء قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: العلم خليل المؤمن والحكم وزيره والعقل دليله والأمل قائده والرفق والده والبر أخوه والصبر أمير جنوده.¹¹⁶⁶
345. أخبرنا أبو الفتح قطيط قال: حدثنا الحسين بن أحمد بن سهل المشتري الأهوازي قال: حدثنا محمد بن إسحاق القاضي قال: حدثنا إبراهيم بن محمد الناقد قال: حدثنا سويد بن سعيد قال: حدثنا مالك، عن شعبة عن أبي بشر عن سعيد بن جبير عن ابن عباس، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ليس الخبر كالمعاينة.¹¹⁶⁷

Muhammed el-Mervezî (ö. 578), Hicâzî b. Şa'bûye (ö. 523) ve Alî b. Haydar er-Ruzberî (ö. 566) meçhul ravilerdir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.

¹¹⁶¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/461. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde iki tarikla bulunabilen hadisin senedlerinde yer alan Muhammed b. Osmân İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 297) kezzâb olduğu ve münker hadisleri olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 3/642. Diğer senedde yer alan Ahmed b. Yahyâ el-Kâdî (ö. ?) ise meçhul bir ravidir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.

¹¹⁶² İbn Huzeyme, *Sahîh*, 4/153. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis hakkında İbn Abdülber, "hata ve galattır" demiştir. *et-Temhîd*, 17/220.

¹¹⁶³ Süyûtî, *el-Le'âli'l-masnû'a*, 2/230. Süyûtî hadisin Mâlik'ten sabit olmadığını ve isnadından birden fazla meçhul ravi bulunduğunu söylemiştir.

¹¹⁶⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 26/340. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisi Mâlik'ten rivayet eden Mâlik b. Süleymân el-Herevî'nin zayıf ve münker hadisler rivayet eden bir ravi olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 6/440.

¹¹⁶⁵ İbnü'l-Mukrî, *el-Mu'cem*, 255. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Ömer b. Râşid el-Yemânî'nin (ö. ?) "leyyinü'l-hadîs" olduğu ve münker hadisler rivayet ettiği söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 3/194.

¹¹⁶⁶ Sehmî, *Târîhu Cürçân*, 311-312; Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 1/122. Sehmî'nin rivayetinde hadisi Mâlik'ten rivayet eden iki raviden biri Abdülhakem b. Meysere (ö. ?), diğeri Rakkâd el-Mervezî'dir (ö. ?). Abdülhakem b. Meysere'nin cerh ve tadil bilgisinin bilinmediği, yalnızca rivayet ettiği mütâbîi olmayan iki hadisten bahsedilmektedir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 5/66. Rakkâd hakkında ise herhangi bir biyografik bilgi bulunmamaktadır. Kudâî'nin rivayetinin senedinde bulunan Ravvâd b. İbrâhîm (ö. ?), Muhammed b. İbrâhîm (ö. ?), Zekeriyâ b. Yahyâ (ö. ?) ve Abdurrahmân b. Muhammed (ö. 360) meçhul ravilerdir. Haklarında cerh ve tadil bilgisi bulunamamıştır.

¹¹⁶⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/523, 549. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde iki tarikla bulunabilen hadisin ilk isnadı için Hatîb, senedinde bulunan İbn Dârâ'nın (el-Hüseyn b. Ahmed ö.?) sika olmadığını söylemiştir. Hadisin ikinci isnadında yer alan Ahmed b. Muhammed b. Memlûk (ö. ?) hakkında ise "lâ şey" denmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 1/158.

346. حدثناه أبو عمران موسى بن سعيد الحنظلي، بمحمدان، ثنا يحيى بن عبد الله بن ماهان الكرابيسي ثنا حماد بن غسان الجعفي، ثنا معن بن عيسى ثنا مالك بن أنس عن أبي الزناد عن الأعرج، عن أبي هريرة أن النبي صلى الله عليه وسلم بال قائما من جرح كان بمأبضه.¹¹⁶⁸
347. حدثنا أبو الحسين محمد بن محمد بن أحمد المؤذن بنيسابور، ثنا محمد بن الحسين بن علي ثنا محمد بن الحسين بن علوية ثنا يحيى بن الحارث ثنا حاتم بن عنوان الأصم ثنا سعيد بن عبد الله الماهياني، ثنا إبراهيم بن طهمان بنيسابور ثنا مالك عن الزهري، عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: صل صلاة الضحى فإنها صلاة الأبرار، وسلم إذا دخلت بيتك يكثر خير بيتك.¹¹⁶⁹
348. حدث الخليل بن عبد الجبار عن أبيه عبد الجبار وعمه عبد الرحمن ابني عبد الله بن عبد الرحمن عن أبيهما عبد الله ثنا عمي أبو الحسن علي بن إبراهيم القراني ثنا أبو كبير محمد بن إسماعيل ثنا روح بن عبادة ثنا مالك بن أنس عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: هبط جبرئيل فقال يا محمد إن الله يقرئك السلام ويقول لك يأتي كل أمة يوم القيامة عطاشا إلا من أحب أبا بكر وعمر وعثمان وعليه.¹¹⁷⁰
349. أخبرنا أبو الفتح محمد بن الحسين البغدادي العطار نزيل البصرة، ثنا أبو نصر أحمد بن الحسن بن محمد الشاهي ثنا أبو الحسن علي بن عيسى بن المثنى ثنا أبو جعفر محمد بن أحمد بن أبي عون ثنا أبو مصعب عن مالك عن نافع عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: لو كانت الدنيا تزن عند الله تعالى جناح بعوضة ما سقى كافرا منها شربة ماء.¹¹⁷¹
350. حدثني إبراهيم، عن مالك عن الزهري عن نبهان مولى أم سلمة أنه حدثه أنه بينا هو يسير مع أم سلمة في طريق مكة وقد بقي عليه من مكاتبيه ألفا درهم فذكر حديثا فيه عن أم سلمة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم عهد إلينا إذا كان عند مكاتب إحداكن وفاء لما بقي عليه من مكاتبه فاضربن دونه الحجاب.¹¹⁷²
351. حدثنا مقدم بن محمد بن يحيى قال: حدثني عمي القاسم بن يحيى عن عبيد الله عن نافع عن ابن عمر رضي الله عنهما عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال: إن الله يقبض يوم القيامة الأرض، وتكون السموات يمينه، ثم يقول: أنا الملك رواه سعيد، عن مالك وقال عمر بن حمزة: سمعت سلما سمعت ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم بهذا.¹¹⁷³
352. سمعت أحمد بن يونس البريعوي يقول: سمعت مالكا يقول: سمعت نافعا يقول: عن عبد الله بن عمر، أن النبي صلى الله عليه وسلم قال لعمر وعلي رضي الله عنهما: إذا أتاكم الله بهدية بلا مسألة ولا استشراف نفس فاقبلوها ولا ترداها فترداها على الله عز وجل، فهي هدية من الله تعالى والهدية لمن حضر.¹¹⁷⁴
353. حدثنا أحمد بن يحيى بن خالد بن حيان قال: نا زهير بن عباد قال: نا أبو بكر بن شعيب عن مالك بن أنس عن الزهري عن عمرو بن الشريد عن فاطمة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: من تحتم بالعقيق لم يزل يرى خيرا.¹¹⁷⁵

Lâ şey': Irâkî'ye göre cerhin üçüncü, Sehâvî'ye göre ise dördüncü mertebesinde bulunan böyle bir raviden hiçbir suretle hadis alınmaz. Aydınli, *Hadis Istıslahları Sözlüğü*, 160.

¹¹⁶⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/290; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 1/164. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadis için Hâkim, "Sahihtir, Hammâd b. Ğassân teferrüd etmiştir ve tüm ravileri sikadır" demiş olsa da her iki eserde de hadisin ravilerinden olan mezkûr Hammâd b. Ğassân el-Cûfî (ö. ?) Dârekutnî'ye göre zayıf bir ravidir ve onun teferrüd ettiği bu hadis örnek gösterilmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 3/276. Ayrıca senedde bulunan diğer bir ravi Yahyâ b. Abdullâh el-Kerâbisî'nin (ö. ?) hadisleriyle ihticâc edilmeyeceği söylenmiştir. *Lisânu'l-Mîzân*, 8/456.

¹¹⁶⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/83. Hadisin senedinde yer alan Saîd b. Abdullâh el-Mâhiyânî (ö. ?) ve Ğanî b. el-Hâris (ö. ?) meçhul ravilerdir. Biyografik bilgilerine rastlanmamaktadır.

¹¹⁷⁰ Râfî, *et-Tedvîn*, 3/138. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Alî b. İbrâhîm (ö. ?), Abdullâh b. Abdurrahmân (ö. ?) ve Abdülebbâr b. Abdullâh (ö. ?) meçhul ravilerdir. Cerh ve tadil bilgilerine rastlanmamaktadır.

¹¹⁷¹ Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 2/316; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/147. Hatîb bu rivayetin Mâlik tarikiyle garîb olduğunu ve mütabînin olmadığını söylemiştir. Her iki eserdeki rivayetin senedinde yer alan Alî b. İsâ el-Mâlinî (ö. 370) meçhul ravidir. Cerh ve tadil bilgisine rastlanmamaktadır.

¹¹⁷² İbn Tahmân, *Meşyaha*, 136; Tahâvî, *Şerhu Muşkili'l-âsâr*, 1/273. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadis hakkında Bâcî, bu hadisin sabit olmadığını söylemiştir. *el-Muntekâ*, 6/184.

¹¹⁷³ Buhârî, *el-Câmi'u's-sağîh*, Tevhîd, 19. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 13/396. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisten ve senedinde bulunan Saîd b. Dâvud'un cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir. Bk. s. 147.

¹¹⁷⁴ Tenûhî, *Hadîsu'l-Himyân*, 255. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis, eserin müellifi olan Muallâ b. Saîd et-Tenûhî'nin zayıf olarak nitelenen hadislerine örnek olarak verilmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 8/111.

¹¹⁷⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/39. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis için Taberânî, "Bu hadis Mâlik'ten Ebû Bekr b. Şu'ayb tariki dışında rivayet edilmemiştir. Hadisi ondan rivayet eden Zühayr b. Abbâd teferrüd etmiştir." demektedir. Zühayr b. Abbâd er-Ru'âsî (ö. 238) ise Dârekutnî tarafından meçhul, İbn

354. قال لي عبد الرحمن بن شيبه: حدثنا محمد بن مسلمة المدني سمع مالكا عن نافع عن ابن عمر؛ نهي النبي صلى الله عليه وسلم عن القرع. وقيل لمحمد بن مسلمة: ما لرأي فلان دخل البلاد كلها إلا المدينة؟ فقال: إنه دجال من الدجال، وقال النبي صلى الله عليه وسلم: لا يدخلها الطاعون، ولا الدجال.¹¹⁷⁶
355. حدثنا خلف بن قاسم قال حدثنا أبو محمد أحمد بن محمد بن عبيد بن آدم بن أبي إياس قال حدثنا محمد بن الحسن بن قتيبة العسقلاني قال حدثنا عبد الله بن عيسى المدني الأصم قال حدثنا مطرف بن عبد الله قال حدثنا مالك عن نافع عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم قال سافروا تصحوا وتسلموا.¹¹⁷⁷
356. أخبرنا أبو عبد الله الحافظ حدثني أبو جعفر محمد بن جعفر النسوي الفقيه بالدامغان من أصل كتابه ثنا الخليل بن أحمد النسوي أمله علينا إملاء ثنا خدش بن مخلد ثنا يعش بن هشام عن مالك عن جعفر بن محمد عن أبيه عن جابر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: غبن المسترسل ربا.¹¹⁷⁸
357. قرأت على أبي القاسم بن السمرقندي عن علي بن الحسين بن أحمد بن صصري أنا تمام بن محمد ونقلت أنا من خط تمام أخبرني أبو الفرج سعيد بن جعفر ختن ابن المصري نا سعيد بن عبد العزيز نا أبو نعيم الحلبي نا ابن المبارك عن مالك بن أنس عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله أن النبي صلى الله عليه وسلم صلى خلف أبي بكر في ثوب واحد.¹¹⁷⁹
358. حدثنا عمر بن الخطاب السجستاني قال: نا إبراهيم بن المنذر قال: نا محمد بن صدقة الفدكي قال: نا مالك عن زيد بن أسلم عن أبيه عن عمر قال: كتب إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم كتاب فقال لعبد الله بن أرقم: أجب هؤلاء فأخذ عبد الله بن أرقم فكتبه ثم جاء بالكتاب فعرضه على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: أحسنت فما زال ذلك في نفسي حتى وليت فجعلته على بيت المال.¹¹⁸⁰
359. حدثنا جعفر بن إلياس بن صدقة الكباش المصري قال: نا عبد الله بن صالح قال: حدثني ابن وهب عن مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن الله جعل الحق على لسان عمر، وقلبه.¹¹⁸¹
360. حدثني أحمد بن محمد بن موسى قال: حدثنا محمد بن ميمون الخياط قال: حدثنا إسماعيل بن داود بن مخراق المخراقي مدني قال: حدثنا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال: رأيت عبد الله بن أبي يشتد بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم والحجارة تتكبه وهو يقول: يا محمد إنما كنا نخوض ونلعب ورسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: {أبالله وآياته ورسوله كنتم تستهزئون}.¹¹⁸²
361. أخبرنا محمد بن إسحاق بن خزيمة في كتابه إلينا ثنا بشر بن معاذ ثنا عبد الله بن جعفر أخبرني مالك عن الزهري عن أنس قال: طاف رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم فتح مكة وعلى رأسه المغفر واستلم الحجر بمحجنه.¹¹⁸³
362. حدثنا أبو حاتم رضي الله تعالى، عنه قال: أخبرنا عمر بن محمد الهمداني قال: حدثنا عبد الملك بن شعيب بن الليث قال: حدثني أبي عن جدي عن يحيى بن أيوب عن مالك بن أنس عن بن شهاب عن حميد بن عبد الرحمن بن عوف، عن أمه أم كلثوم بنت عقبة أنها سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: ليس الكذاب الذي يصلح بين الناس فيمنى خيرا أو يقول خيرا.¹¹⁸⁴

Hibbân tarafından hata eden ve ihtilaflı hadisler rivayet eden bir ravi olarak nitelendirilmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 3/528.

¹¹⁷⁶ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 1/240; İbnü'l-Mukrî', *el-Mu'cem*, 317. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Abdurrahmân b. Abdülmelik el-Medenî'nin (ö. ?) "leyse bi'l-metîn", zayıf ve hata edebilen ve hadisleri hüccet olmayan bir ravi olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 2/578; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 9/355.

¹¹⁷⁷ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 2/37. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Abdullâh b. İshâ el-Medenî'nin (ö. ?) maktûb hadisler rivayet eden bir ravi olduğu söylenmiş ve bu hadisi örnek gösterilmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 2/470.

¹¹⁷⁸ Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 5/571. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Yahyâ b. Hişâm el-Kurkûsânî'nin (ö. ?) İmam Mâlik'ten uydurma haberler rivayet ettiği söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 4/458.

¹¹⁷⁹ İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, 21/37. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisi Mâlik'ten rivayet eden Ubeyd b. Hişâm el-Halebî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹⁸⁰ Bezzâr, *el-Bahru'z-Zehhâr*, 1/392; Sehmî, *Târihu Cürçân*, 455. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadis hakkında Bezzâr, bu tarikla yalnızca Mâlik tarafından rivayet edildiğini söylemiştir. Ancak senedde yer alan Muhammed b. Sadaka el-Fedekî'nin (ö. ?) münker hadisler rivayet ettiği söylenmiştir. Ayrıca İbn Hibbân onun için, "zayıf ravilerin Mâlik'ten işittikleri hadisleri alır sonra tedlis yaparak (Mâlik'ten işitmiş gibi) rivayet ederdi" demiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 7/208.

¹¹⁸¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 3/388; İbnü'l-Mukrî', *el-Mu'cem*, 94. Taberânî bu hadisi Mâlik tarikiyle Abdullâh b. Sâlih el-Cühenî (ö. 222) dışında rivayet eden kimsenin bulunmadığını söylemiştir. Abdullâh b. Sâlih'in ise hadislerinin hüccet olmadığı ve zayıflığının mertbesi hakkında ihtilaf olduğu söylenmiştir. İbn Hacer, *Mîzânu'l-Mîzân*, 9/341.

¹¹⁸² 'Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-Kebîr*, 1/93. 'Ukaylî hadisi rivayet ettikten sonra "bu hadisin Mâlik tarikiyle aslı yoktur" demiştir.

¹¹⁸³ İbnü'l-Mukrî', *el-Mu'cem*, 94. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdullâh b. Ca'fer İbn Nuceyh'in (ö. 178) "münkeru'l-hadîs" ve "metrûku'l-hadîs" olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 2/401.

363. حدثنا زكريا بن يحيى الساجي ثنا علي بن زيد الفرائضي ثنا إسحاق بن إبراهيم الحنيني ثنا مالك بن أنس عن يحيى بن محمد بن طلحة عن أبيه عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن أحب البيوت إلى الله، بيت فيه يتيم مكرم.¹¹⁸⁵
364. حدثنا محمد بن علي بن داود البغدادي قال: ثنا سعيد بن داود الزبيري قال: ثنا مالك بن أنس عن أبي الزناد عن خارجة بن زيد بن ثابت رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم أعطى الزبير بن العوام يوم خيبر أربعة أسهم سهماً له مع المسلمين وسهمين للفرس وسهماً للذي القرى.¹¹⁸⁶
365. حدثنا العباس بن الفضل الأسفاطي، ثنا عبد الجبار بن سعيد المساحقي ثنا مالك بن أنس عن أبي الزناد عن خارجة بن زيد بن ثابت عن أبيه: أن النبي صلى الله عليه وسلم قسم للفرس سهمين وللرجل سهماً.¹¹⁸⁷
366. حدثني عبيد الله بن أحمد بن عثمان الصيرفي نا أبو الحسن علي بن عمر بن أحمد الحافظ الدارقطني حدثني أبو الفتح محمد بن إبراهيم بن المقبل الشافعي، بمصر نا أبو عبيد الله محمد بن سعيد بن عبد الرحمن بن ماهان التستري، بمصر، نا عبيد بن محمد الكشوري نا عمرو بن سهل البصري نا أبو حفص عمر بن أبي سلمة الغفاري المدني حدثني ابن أبي فديك عن مالك بن أنس نا ابن أبي ذئب، عن إسماعيل بن أبي حكيم عن القاسم بن محمد عن عائشة، قالت: دخل علي النبي صلى الله عليه وسلم، فقلت: وأرأساه، فقال: بل أنا وأرأساه ثم قال: وددت أنك تموتين قبلي فاستغفر لك ولقد أردت أن أبعث إلى أبيك وأخيك، فأقضي أمري، وأعهد عهدي، ثم قلت: يأي الله عز وجل ويدفع المؤمنون أو سيدفع الله ويأي المؤمنون.¹¹⁸⁸
367. حدثنا محمد بن المظفر ثنا علي بن أحمد بن سليمان ثنا أحمد بن سعيد، ثنا محمد بن إدريس الشافعي ثنا مالك، عن نافع ثنا سعيد بن سالم عن شبيب بن عبد الله، عن أنس بن مالك أن النبي صلى الله عليه وسلم نحى عن عصب الفحل.¹¹⁸⁹
368. حدثناه خلف بن القاسم حدثنا أبو الحسن علي بن محمد بن أحمد المقدسي بمى في مسجد الخيف إملاء من حفظه قال حدثنا أبو سعيد الخدري حدثنا علي بن زياد اللخمي حدثنا أبو قرة قال ذكر مالك بن أنس عن يحيى بن سعيد عن سعيد بن المسيب عن أبي موسى عن عائشة أن النبي قال إذا التقى الختانان وجب الغسل.¹¹⁹⁰
369. ما حدثني أبو بكر مكي بن أحمد البردعي، ثنا أبو الفضل العباس بن عمران القاضي ثنا أبو جابر سيف بن عمرو ثنا محمد بن أبي السري ثنا إسماعيل بن أبي أويس ثنا مالك عن حميد عن أنس قال: صليت خلف النبي صلى الله عليه وسلم، وخلف أبي بكر وخلف عمر، وخلف عثمان وخلف علي، فكلهم كانوا يجهرون بقرءة بسم الله الرحمن الرحيم.¹¹⁹¹
370. أخبرنا أبو عبد الله الحافظ في التاريخ أنا أحمد بن علي بن عبد الرحيم، فيما عرضناه عليه من أصل كتابه أن جعفر بن سهل المذكر حدثهم نا عثمان بن عبد الله القرشي نا مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من صلى وراء إمام فإن قراءة الإمام له قراءة.¹¹⁹²

¹¹⁸⁴ İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 13/40; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 8/286. Taberânî bu hadisi Mâlik'ten, Yahyâ b. Eyyûb el-Ğâfîkî (ö. 163) dışında kimsenin rivayet etmediğini söylemiştir. Yahyâ b. Eyyûb'un, hadisleriyle ihticâc edilmeyen, zayıflık mertebesinde ihtilaf olan bir ravi olduğu söylenmiştir.

¹¹⁸⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12/388; Ebû Nuaym, *Hilye*, 6/337. Her iki eserde de hadisi Mâlik'ten rivayet eden İshâk b. İbrâhîm el-Hanî'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹⁸⁶ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 3/283. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Saîd b. Dâvud'un cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹⁸⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 5/136; Beyhakî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, 6/531. Hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Abdülcebâr b. Saîd el-Mesâhikî'nin (ö. 226) Mâlik'ten münker hadisler rivayet eden bir ravi olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, 2/533.

¹¹⁸⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Telhîsu'l-Muteşâbih*, 2/876. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan Ömer b. Ebî Seleme el-Ğıfârî (ö. ?), Dârekutnî tarafından hem zayıf hem de meçhul olarak nitelendirilmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 6/111.

¹¹⁸⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, 9/159. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis Şâfiî'nin Mâlik'ten rivayeti olarak görünmektedir. Ancak Şâfiî'nin *el-Ümm*'üne bakıldığında damızlık dölleme ücretinin yasaklanması (عصب) konusunda zikrettiği bu ifade Mâlik'ten rivayet ettiği bir hadis olarak görünmemektedir.

¹¹⁹⁰ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 23/100. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadis için İbn Abdülber senedinin hatalı olduğunu, doğrusunun *Muvatta*'da rivayet edilen senedle (Tahâret, 18/71) olduğunu söylemiştir.

¹¹⁹¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/359; Hatîb el-Bağdâdî, *Zikru'l-Cehr bi'l-Besmele*, 58. Hatîb bu hadisin Mâlik tarikiyle batıl olduğunu, doğrusunun *Muvatta*'da rivayet edildiği şekliyle (Salât, 6/30) olduğunu söylemiştir.

¹¹⁹² Beyhakî, *el-Kırâ'e Halfe'l-İmâm*, 161, 182, 201. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde, İbn Ömer, Câbir b. Abdillâh ve Saîd b. Müseyyeb tarikleriyle üç farklı isnadla bulunabilen hadisin İbn Ömer isnadında yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Osmân b. Abdullâh el-Emevî (ö. ?) sika ravilerden uydurma hadisler rivayet etmekle cerh edilmiştir. İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, 5/394. Câbir isnadında hadisi Mâlik'ten rivayet eden Yahyâ b. Nasr el-Kureşî (ö. 215) ise "leyyin" ve "münkeru'l-hadis" olarak cerh edilmiştir. *Lisânu'l-Mîzân*, 8/479. Saîd b. Müseyyeb isnadında yer alan Süleymân b. Seleme el-Habâirî (ö. ?) ise "kezzâb" ve "metrûk" bir ravi olarak

371. حدثني خلف بن قاسم حدثنا أبو بكر أحمد بن محمد بن كامل حدثنا أبو أحمد إبراهيم ابن إسحاق بن إبراهيم البغدادي حدثنا الحرث بن محمد حدثنا أبو مصعب حدثنا مالك عن ابن شهاب عن القاسم بن محمد عن عائشة قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يفتح القراءة ب الحمد لله رب العالمين.¹¹⁹³
372. أخبرنا أبو بكر البرقاني قال: سئل أبو الحسن الدارقطني عن حديث أنس بن مالك عن أبي بكر: أن النبي صلى الله عليه وسلم نحر جملا لأبي جهل فقال: رواه أبو عبد الله الصوفي عن سويد بن سعيد، عن مالك عن الزهري، عن أنس.¹¹⁹⁴
373. حدثنا خلف بن القاسم حدثنا محمد بن أحمد بن يحيى حدثنا الحسن بن الحسن المروزي حدثنا عبد الله بن المبارك حدثنا مالك عن عبد الله بن دينار عن أبي صالح عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال إن الرجل ليتكلم بالكلمة لا يلقي لها بالا يرفعه الله بها يوم القيامة.¹¹⁹⁵
374. حدثنا جعفر بن محمد الصائغ نا محمد بن سابق، نا مالك عن عاصم بن أبي النجود عن زر بن حبيش قال: قال أبي: ما تريد أن تدع في كتاب الله جل وعز آية إلا سألتنيها. قال: قلت: يا أبا المنذر اخفض لي جناحك وإنما أمتع منك متعاً، قال: قلت: السورتان اللتان ليستا في مصحف عبد الله. قال: فقال: سألت عنها رسول الله، فقال: قيل لي فقلت لكم. فقال لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم ونحن نقول كما قال رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وسلم قال: قلت: فإن عبد الله كان يقول في ليلة القدر: من قام الحول أدركها. قال: رحمة الله على أبي عبد الرحمن أما والذي يحلف يعني به لقد علم أنها في رمضان وأنها ليلة سبع وعشرين فلما رأيته يحلف لا يستثني قال: قلت: ما علمك بذلك؟ قال: الآية التي أخبرنا بها رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وسلم فحسبنا وعدنا فإذا هي لسبع وعشرين يعني الشمس ليس لها شعاع.¹¹⁹⁶
375. نا إبراهيم بن الوليد نا الزبيري، نا مالك عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي سلمة عن أبي هريرة قال: قال رسول الله: والذي نفسي بيده لا يؤمن أحدكم حتى أكون أحب إليه من ولده، ووالده.¹¹⁹⁷
376. أخبرنا يحيى بن ثابت، أنا أبي أنا البرقاني أنا الإسماعيلي أخبرني محمد بن محمد ثنا إسحاق بن إبراهيم بن سويد، ومحمد بن إسماعيل، قالوا: ثنا إسحاق بن محمد الفروي، ثنا مالك عن أبي الزناد عن الأعرج، عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال الله عز وجل: كذبي ابن آدم ولم ينبغ له أن يكذبي وشتمني ولم ينبغ له أن يشتمني فأما تكذبي إياي يقول: لن يعيدني كما بدأتي، وأما شتمني إياي فبقوله: اتخذ الله ولداً، وأنا الله الأحد الصمد، الذي لم ألد ولم أولد، ولم يكن لي كفواً أحد.¹¹⁹⁸
377. أخبرنا أبو عمران بن أبي خليل إجازة عن أبي عمر النمري قال: نا خلف بن قاسم ونقلته من خطه قال: نا ابن عبد الله قال: نا أبي قال: نا سعيد بن محمد بن صفوان قال: نا سعد بن هاشم قال: نا مالك عن أبي الزبير عن جابر قال: اشتكى سعد بن أبي وقاص ذات الجنب فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: أرسل إلى الحارث بن كلدة، فليأخذ سبع ثمرات فليجأهن بنواهن وكستا هنديا وشيئا من ورس وشيئا من زفت فليدهنك به. قال: ففعل فبراً.¹¹⁹⁹
378. حدثنا الوليد بن مسلم حدثنا الأزاعي حدثنا حسان بن عطية عن أبي واقد الليثي: أنهم قالوا: يا رسول الله إنا بأرض نصيبنا بها المخصصة فمتى تحل لنا الميتة؟ قال: إذا لم تصطبحو ولم تغتبقوا، ولم تحتفوا فشأنكم بما حدثنا إسحاق بن سليمان حدثنا مالك بن أنس عن الزهري عن سنان بن أبي سنان الدؤلي عن أبي واقد الليثي قال: خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى حنين، فذكر معنى حديث معمر، ومعمر أتم حديثاً.¹²⁰⁰

cerh edilmiştir. *Lisânu'l-Mîzân*, 4/155. Ayrıca bu hadislerden İbn Ömer isnadıyla gelen rivayet, *Muvatta'*da mevkûf olarak ve lafız farklarıyla (Salât, 1/43) rivayet edilmiştir.

¹¹⁹³ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 178; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 20/204. *Muvatta'*'daki hadisten (Salât, 6/30) farklı olarak merfû nakledilmiş bu hadis için İbnü'l-Muzaffer, aslının *Muvatta'*'da rivayet edildiği gibi olduğunu söylemiştir. İbn Abdülber bu isnadının uydurma olduğunu söylemektedir.

¹¹⁹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/132. *Muvatta'*'dan (Hac, 44/138) farklı bir senedle ve bazı lafız farklarıyla rivayet edilmiş bu hadis hakkında Hatîb, Süveyd b. Saîd'in vehmi olduğunu söylemiştir.

¹¹⁹⁵ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 17/143-144. *Muvatta'*'dan (Kelâm, 2/6) farklı olarak merfû rivayet edilmiş bu hadis, İbn Abdülber'e göre galattır ve Mâlik'ten merfû rivayet edilmesi sahih değildir.

¹¹⁹⁶ Şâşî, *el-Musned*, 3/356. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisi Mâlik'ten rivayet eden Muhammed b. Sâbık et-Temîmî'nin (ö. 213) zayıf ve metrûk bir ravi olduğu söylenmiştir. Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 3/555.

¹¹⁹⁷ İbnü'l-A'râbî, *Mu'cem*, 2/539. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisi Mâlik'ten rivayet eden Saîd b. Dâvud'un cerh bilgisinden daha önce bahsedimistir

¹¹⁹⁸ Makdisî, *et-Tevhîdullah*, 1/34-35. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden İshâk b. Muhammed İbn Ebî Ferve'nin cerh bilgisinden daha önce bahsedilmiştir.

¹¹⁹⁹ İbn Beşkuvâl, *el-Âsârü'l-Mervîyye*, 327. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserde bulunabilen hadisin senedinde İbn Abdillâh ve hadisini rivayet ettiği babasının tam isimleri ve künyeleri tespit edilememektedir. Dolayısıyla senedde yer alan müphem ravilerin varlığı hadisin nisbetini problemli kılmaktadır.

¹²⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 36/232. Mecbur kalındığında ölü hayvan etinin yenmesiyle ilgili olan bu konuda İbnü'l-A'râbî, Mâlik'ten bu konuda hiçbir hadis gelmediğini söylemiştir.

379. أخبرنا الربيع قال أخبرنا الشافعي قال أخبرنا مالك عن عبد الله بن عبد الله بن جابر بن عتيك عن عتيك بن الحارث بن عتيك أخيره عن عبد الله بن عتيك أن رسول الله صلى الله عليه وسلم جاء يعود عبد الله بن ثابت فوجده قد غلب فصاح به فلم يجبه فاسترجع رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال غلبنا عليك يا أبا الربيع فصاح النسوة وبكين فجعل ابن عتيك يسكتهن فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم دعهن فإذا وجب فلا تبكين باكية قالوا، وما الوجوب يا رسول الله قال إذا مات.¹²⁰¹
380. أخبرنا أحمد بن محمد الإمام قال: أنا أحمد بن شعيب قال: نا يونس بن عبد الأعلى قال: أخبرنا ابن وهب قال: حدثني مالك عن زيد بن أسلم عن عطاء بن يسار عن أبي سعيد الخدري أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: إذا كان أحدكم يصلي فلا يدع أحدا يمر بين يديه.¹²⁰²
381. حدثنا علي بن الحسن الصفار كوفي قال: حدثنا وكيع عن مالك بن أنس عن مسلمة بن صفوان عن يزيد بن ركانة عن أبيه قال: سمعت النبي عليه السلام يقول: إن لكل دين خلقا، وإن خلق هذا الدين الحياء.¹²⁰³
382. عن مالك عن ميمون بن ميسرة عن أبي مرة، مولى عقيل عن أم هانئ قال: سمعتها تقول: ذهبت إلى النبي صلى الله عليه وسلم عام الفتح فوجدته يغتسل وفاطمة ابنته تستره بثوب فسلمت وذلك في الضحى فقال: من هذا؟ فقلت: أم هانئ بنت أبي طالب قال: مرحبا بأم هانئ فلما فرغ من غسله صلى ثمان ركعات ملتحفا في ثوب واحد ثم انصرف، فقلت: يا رسول الله، زعم ابن أُمي أنه قاتل فلان ابن أُمية رجلا قد أجرته، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: قد أجرنا من أجارت أم هانئ.¹²⁰⁴
383. حدثناه خلف بن القاسم حدثنا الحسن بن رشيق حدثنا أحمد بن شعيب أخبرنا أحمد بن نصر حدثنا الحسين ابن الوليد حدثنا مالك عن محمد بن عمارة عن محمد بن إبراهيم بن الحارث عن حميدة أنها سألت عائشة فقالت إني امرأة أطيل ذيلي وأمر بالمكان القذر فقالت سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن ذلك فقال يطهره ما بعده.¹²⁰⁵
384. أخبرني مالك بن أنس عن المسور بن رفاع القرظي عن الزبير بن عبد الرحمن بن الزبير عن أبيه أن رفاع القرظي طلق امرأته تميمة بنت وهب على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم ثلاثا فنكحها عبد الرحمن بن الزبير فاعترض عنها فلم يستطع أن يمسه فطلقها ولم يمسه فأراد رفاع أن ينكحها وهو زوجها الذي كان طلقها قبل عبد الرحمن فذكر ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم، فنهاه عن تزويجها، وقال: لا يحل لك حتى تذوق العسيلة.¹²⁰⁶
385. حدثنا أبو جعفر أحمد بن محمد بن سلمة بن سلامة الطحاوي ثنا عبد الغني بن رفاع نا ابن وهب، أخبرني مالك بن أنس عن نافع عن ابن عمر: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: أحفوا الشوارب وأعفوا اللحى.¹²⁰⁷
386. حدثنا موسى نا إسحاق أنا عبد الرزاق قال: سمعت مالكا يقول: وقت رسول الله صلى الله عليه وسلم لأهل العراق قرنا فقلت: من حدثك بهذا يا أبا عبد الله؟ قال: نافع عن ابن عمر قال عبد الرزاق.¹²⁰⁸

¹²⁰¹ Şâfiî, *el-Ümm*, 7/226. *Muvatta*'dan (Cenâiz, 12/36) farklı olarak sahabî tabakasında Câbir b. Atîk yerine Abdullâh b. Atîk zikredilerek rivayet edilmiştir. Beyhakî bunun hatalı bir rivayet olduğunu ve bu hatanın hadisi Şâfiî'den nakledenlerden kaynaklandığını söylemiştir. *Beyânu Hata* , 302.

¹²⁰² İbn Vehb, *el-Muvattâ* , 122; Cevherî, *Müsned*, 315. *Muvatta*'dan (Kasru's-salât, 10/33) farklı olarak Atâ b. Yesâr tarikiyle rivayet edilen bu hadis hakkında Cevherî, Nesâî'nin "(Senedde) Atâ b. Yesâr'ın olması hatadır" dediğini rivayet etmiştir.

¹²⁰³ İbn Ebû Hayseme, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/227; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 21/143. *Muvatta*'dan (Hüsnu'l-huluk, 2/9) farklı olarak senede Rükâne b. Abdülazîz'in (ö. 41) ziyade edildiği bu hadis hakkında İbn Ebû Hayseme, Yahyâ b. Maîn'in "bu hadisin aslı mürseldir, senedinde an ebîhi ifadesi yer almamaktadır" dediğini rivayet etmiştir. Ayrıca bu hadisin farklı sahâbi tariklerine de işaret eden İbn Abdülber, tamamının hatalı olduğunu söylemiştir.

¹²⁰⁴ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 3/76; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 24/418. *Muvatta*'dan (Kasru's-salât, 8/27) farklı olarak Mâlik'in hocası Mûsâ b. Meysere (ö. 131) yerine Meymûn b. Meysere adıyla rivayet edilen bu hadis hakkında Taberânî, Abdürrezzâk'ın vehm ile böyle rivayet ettiğini söylemiştir.

¹²⁰⁵ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 13/104. *Muvatta*'dan (Tahâret, 4/16) farklı olarak Hz. Aîşe tarikiyle rivayet edilen bu hadis hakkında İbn Abdülber hatadır demiştir.

¹²⁰⁶ İbn Vehb, *el-Muvattâ* , 90; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/211; Cevherî, *Müsned*, 503-504; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 13/221. *Muvatta*'dan (Nikâh, 7/17) farklı olarak vasledilerek rivayet edilen bu hadis hakkında Cevherî, doğrusunun *Muvatta*'daki mürsel şekli olduğunu, İbn Vehb'den başkasının bu şekilde muttasıl rivayet etmediğini ve hadisi vasledenin kendisi olduğunu söylemiştir.

¹²⁰⁷ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 120; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 22/270. *Muvatta*'dan (Şa'r, 1/1) farklı olarak senedinden Ebû Bekr b. Nâfi' düşürülerek rivayet edilen bu hadis hakkında İbn Abdülber, ilim ehlinde kimsenin bu senedi sahih kabul etmediğini söylemiştir.

¹²⁰⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 8/105; Ebû Nuaym, *Hilye*, 9/237. Mâlik tarikiyle yalnızca bu eserlerde bulunabilen hadisin devamında Abdürrezzâk'ın, "Bana Medine ehlinden bazı kişiler, Mâlik'in bu hadisi *Muvatta*'dan çıkardığını söylediler" dediği rivayet edilmiştir. Müslim bu hadisin metni ve senedinin hatalı olduğunu söylemiştir. A'zamî, *Muvattau'l-İmâm Mâlik*, 1/282. İbn Abdülber ise bu konuda öne sürülmüş iki

387. حدثنا محمد بن يحيى قال: ثنا عبد الرزاق قال: أخبرنا معمر عن الزهري عن عبيد الله بن عبد الله بن عتبة عن رجل من الأنصار أنه جاء بامرأة سوداء فقال: يا رسول الله إن علي رقية مؤمنة فإن كنت ترى هذه مؤمنة أعتقها فقال: أتشهدين أن لا إله إلا الله؟ قالت: نعم، قال: أتشهدين أني رسول الله؟ قالت: نعم، قال: أتؤمنين بالبعث بعد الموت؟ قالت: نعم، قال: أعتقها رواه مالك عن ابن شهاب، عن عبيد الله، عن عبد الله مرسلًا، عن النبي صلى الله عليه وسلم.¹²⁰⁹
388. حدثنا أبو جعفر محمد بن أحمد بن محمد بن سلامة الطحاوي نا علي بن معبد بن نوح حدثني زيد بن يحيى بن عبيد الله عن مالك عن نافع عن سالم عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من جر ثوبه من الخيلاء لم ينظر الله إليه يوم القيامة.¹²¹⁰
389. أخبرنا أبو بكر وأبو زكريا وأبو سعيد قالوا: حدثنا أبو العباس قال: أخبرنا الربيع قال: أخبرنا الشافعي قال: أخبرنا مالك عن إسحاق عن عبد الله بن أبي طلحة قال: صليت أنا ويثيم لنا خلف النبي صلى الله عليه وسلم في بيتنا وأم سليم خلفنا.¹²¹¹
390. عن مالك عن داود بن الحصين عن الأعرج عن أبي هريرة قال: جمع رسول الله صلى الله عليه وسلم بين الظهر والعصر والمغرب والعشاء في غزوته إلى تبوك.¹²¹²
391. حدثنا الحسن بن علي الحلواني حدثنا عمران بن أبان حدثنا شعبة عن مالك بن أنس عن عمرو بن مسلم عن سعيد بن المسيب عن أم سلمة قالت: قال رسول الله ﷺ: من كان عنده ذبح يريد أن يذبحه أو أراد أن يضحي، فإذا أهل هلال ذي الحجة فلا يأخذن شعرا ولا يقلمن ظفرا.¹²¹³
392. حدثنا عبد الله بن زيدان نا أبو كريب نا معاوية بن هشام عن مالك بن أنس عن الزهري عن عطاء بن يسار عن ابن عباس: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، أكل كتف شاة، ولم يتوضأ.¹²¹⁴
393. حدثنا خلف بن قاسم حدثنا علي بن حسن بن علان ومحمد بن عبد الله القاضي قال حدثنا عبد الله بن سليمان حدثنا عباد بن زياد الساجي حدثنا عثمان بن عمر أخبرنا مالك عن ابن شهاب عن عبيد الله بن عبد بن عتبة عن ابن عباس قال دخلت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بيت ميمونة ومعه خالد بن الوليد فأتي بضرب فاهوى رسول الله صلى الله عليه وسلم بيده فقال بعض النسوة إنه ضرب فرجع يده فقبل له أحرام هو يا رسول الله قال لا ولكنه لم يكن بأرض قومي فأجدي أعافه قال فأما خالد فأكله ورسول الله صلى الله عليه وسلم ينظر.¹²¹⁵
394. أخبرنا مالك عن هشام بن عروة وجاء رسول الله صلى الله عليه وسلم العجلاني وهو أحيمر سبط نضو الخلق فقال يا رسول الله رأيت شريك ابن السحما يعني ابن عمه وهو رجل عظيم الألتين أدعج العينين حاد الخلق يصيب فلانة يعني امرأته وهي حبلى وما قرنتها منذ كذا فدعا رسول الله صلى الله عليه وسلم شريكا فجحد ودعا المرأة فجحدت فلاعن بينهما وبين زوجها وهي حبلى ثم قال ابصروها فإن جاءت به أدعج عظيم الألتين فلا أراه إلا قد صدق عليها وإن جاءت به أحيمرا كأنه وحره فلا أراه إلا قد كذب فجاءت به أدعج عظيم الألتين فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم فيما بلغنا إن أمره لبين لولا ما قضى الله.¹²¹⁶
-
- görüşten bahsetmektedir: Birincisine göre bu hadiste Irak'ın zikredilmesi hatadır, çünkü o dönemde Irak'tan hacca gelen yoktur. Diğer bir görüşe göre ise Mâlik, Şâfiî ve Ebû Hanîfe'ye göre Irak ve civarı şehirlerden yola çıkan hacıların hepsi aynı yerden ihrama girerler. *et-Temhîd*, 15/138-140.
- ¹²⁰⁹ İbn Huzeyme, *Kitâbü't-Tevhîd*, 1/286. *Muvatta'*'da mürsel olarak rivayet edilen hadisten (İtk ve'l-velâ, 6/9) farklı olarak Ebû Hüreyre tarikiyle vasledilmiş bu hadis hakkında İbn Huzeyme, Mâlik'e isnadının hata olduğunu söylemiştir.
- ¹²¹⁰ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 213; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 14/142. *Muvatta'*'dan (Hüsnu'l-huluk, 5/9) farklı olarak Abdullâh b. Dînâr yerine Sâlim b. Abdullâh b. Ömer tarikiyle rivayet edilen bu hadis hakkında İbn Abdülber, Sâlim tarihinin hata olduğunu söylemiştir.
- ¹²¹¹ Beyhakî, *Ma'rifetu's-Sunen*, 4/175. *Muvatta'*'dan (Kasru's-salât, 9/31) farklı olarak mürsel rivayet edilmiş bu hadisin devamında Beyhakî, Ahmed b. Hanbel'in, bu lafızlarla Şâfiî'nin Mâlik'ten değil, Süfyân tarikiyle rivayet ettiğini söylemiştir. Nitekim Şâfiî *el-Ümm*'de, bu hadisi Mâlik tarikiyle *Muvatta'*'a uyumlu bir senedle rivayet etmiştir. Şâfiî, *el-Ümm*, 1/196. Dolayısıyla bu rivayette bir hata olmalıdır.
- ¹²¹² Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 2/545. *Muvatta'*'da iki farklı senedle ve metinle rivayet edilen hadisi (Kasru's-salât, 1/1, 1/2) Abdurrezzâk bu rivayetinde tek bir senedde birleştirip hadisi müdrec rivayet etmiştir. İbn Abdülber, Abdurrezzâk'ın rivayet ettiği senedde akşam ve yatsı namazından bahsedilmediğini söylemiştir. *et-Temhîd*, 12/340.
- ¹²¹³ Ebû Tâhir, *et-Tuyûriyyât*, 1/4. Hadisin devamında verilen nakilde, hadisin ravilerinden İmrân b. Ebân el-Kureşî (ö. 205), "Bu hadisi Mâlik b. Enes'e sorduğumda 'benim hadisim değil' dedi" demiştir.
- ¹²¹⁴ İbnü'l-Muzaffer, *Garâ'ib*, 76. *Muvatta'*'dan (Tahâret, 5/19) farklı olarak Zührî tarikiyle rivayet edilmiş bu hadisin senedinde yer alan ve hadisi Mâlik'ten rivayet eden Mu'aviye b. Hişâm el-Kûfî'nin (ö. 204) hadislerinin hüccet olmayacağı ve zayıflık mertebesinde ihtilaf olduğu söylenmiştir.
- ¹²¹⁵ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 6/248-249. *Muvatta'*'dan (İsti'zân, 4/10) farklı olarak Zührî tarikiyle rivayet edilmiş bu hadis İbn Abdülber'e göre hatalıdır; hiçbir *Muvatta'* nüshasında Zührî tarikiyle rivayet edilmemiştir.
- ¹²¹⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, 7/311. Beyhakî bu hadisin ne Şâfiî ne de Mâlik tarafından bu isnad ve metinle rivayet edilmediğini, hatalı bir rivayet olduğunu söylemektedir. Bu hatanın da Şâfiî'nin eski görüşlerini içeren eseri *el-Mebsût*'tan *Müsned*'ine nakledilirken gerçekleştiğini düşünmektedir. *Beyânü Hata*, 267.

395. أخبرنا أبو القاسم البغوي حدثنا كامل بن طلحة حدثنا مالك عن ابن شهاب الزهري عن أبي إدريس الخولاني عن أبي ثعلبة الحشني أن النبي صلى الله عليه وسلم قال إذا توضأت فاستنثر وإذا استجمرت فأوتر.¹²¹⁷
396. أخبرنا أبو بكر وأبو زكريا وأبو سعيد قالوا: حدثنا أبو العباس أخبرنا الربيع قال: قال الشافعي: أخبرنا مالك وسفيان بن عيينة عن عمرو بن دينار عن جابر قال: أطلعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم لحوم الخيل، ونحانا عن لحوم الحمير.¹²¹⁸



¹²¹⁷ Hâkim el-Kebîr, 'Avâli, 162; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 26/139; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 11/13. *Muvatta*'dan (Tahâret, 1/3) farklı olarak Hâkim el-Kebîr ve İbn Asâkir'in rivayetinde hadis Ebû Sa'lebe el-Huşenî (ö. 75) tarikile rivayet edilmiştir. Her iki eserde de bunun bir galat olduğu söylenmiştir. Ayrıca hadis İbn Abdülber'in rivayetinde Ebû Seleme b. Abdurrahmân (ö. 94) tarikiyle Ebû Hüreyre'ye isnad edilmektedir. İbn Abdülber bunun bir vehm olduğunu ve Mâlik'ten sahih olmadığını söylemiştir.

¹²¹⁸ Beyhakî, *Ma'rifetu's-Sunen*, 14/95. Bu hadis, senedi sahih olmasına rağmen Mâlik tarikiyle hiçbir eserde bulunamamıştır. Beyhakî, Ahmed b. Hanbel'den naklen bu hadisi Câbir'den işitenin Amr b. Dînâr değil Muhammed b. Alî b. Hüseyin olduğunu söylemiştir. Hadisi Mâlik'ten rivayet eden Şâfiî de kendi eserinde bu hadisi Süfyân b. Uyeyne'den rivayet etmektedir, *el-Ümm*, 2/275.

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini Ankara’da tamamladı. 2009 yılında girdiği Erciyes Üniversitesi Kore Dili ve Edebiyatı bölümünden 2014 yılında mezun oldu. Yüksek Lisansını 2018 yılında Osmangazi Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Bölümünde “Aliyyü’l-Kârî’nin Şerhu Kitabı’l-Fıkhı’l-Ekber’de Kullandığı Hadislerin Kaynakları” teziyle tamamladı. 2016 yılından beri Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

DİĞER YAYIN VE ESERLER

Uğurlu, Tuğberk, “Kişinin Ruh Durumuna Etkisi Açısından Hz. Peygamber’in İki Hadisi Hakkında Çağdaş Bir Yorumun Değerlendirmesi”, Ruh Sağlığı ve Din Uluslararası İlahiyat Disiplinleri Sempozyumu T.C. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Kütahya, 2022.

Uğurlu, Tuğberk, “Kaburga Kemiği Hadisi Özelinde İslam’da Kadın ve Erkeğin Yaratılış Özellikleri”, Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi, T.C. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Kütahya, 2020.